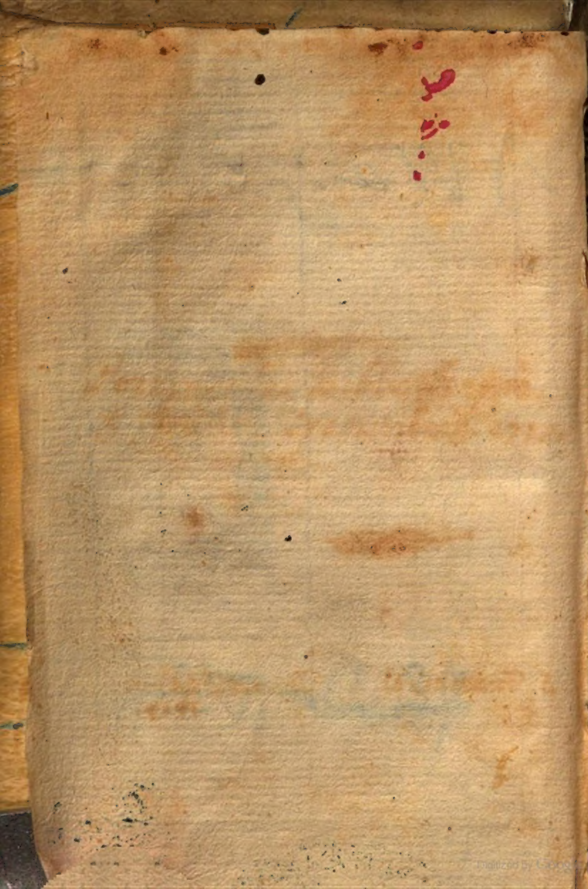

BIBLIOTECA NAZIONALE
VITTORIO EMANUELE
7
9 G
62

[redacted]

DVO GALLICARVM RERVM SCRIPTORES NOBILISSIMI,

FROSSARDVS IN BREVEM HISTORIARVM MEmorabilium Epitomen contractus:

PHILIPPVS COMINÆVS DE REBVS GESTIS A LVDOVICO XI, & Carolo VIII, Francorum regibus.

Ambo à [redacted] *Gallico in Latinum sermonem conuersi, breuiq́ explicatione illustrati.*

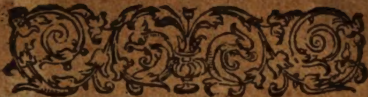
Additus in fine INDEX rerum memorabilium copiosissimus.

S. Francisci Transtiberim 1717.

HANOVIÆ
Typis Wechelianis, apud Claudium Marnium, & heredes Ioan. Aubrii.
M D C X I.

FROSSARDI, NOBILISSIMI SCRIPTORIS GALLICI, HISTORIARVM Opus omne, iamprimum & breuiter collectum, & Latino sermone redditum [redacted].

AD REVERENDISSIMVM IN CHRISTO PATREM AC DOMINVM, DN. Joannem Bellaium, Episcopum Parisiensem, & S. Rom. Ecclef. Cardinalem, in historiam Frossardi, [redacted] dani Præfatio.

CVM ea sit humanæ vitæ conditio, Re[redacted]e Præsul, ut ad peragendum, quem natura dedit, cursum, & ad leuandas, quæ nunc corpus, nunc ipsam adeo mentem affligunt, molestias, & perturbationes plurimarum rerum indigeat præsidio: summis profectò laudibus vehendi sunt illi, qui rationes ita suas comparant, ut non modò commodè viuant ipsi, verum etiam alienis difficultatibus, malisq; remedium possint apponere. Nimirum, in hos vsus atque necessitates, ille, qui sua potentia moderatur omnia, tam in-

gens, tamq́; varias artes, magna quadam liberalitate nobis effudit. Quarum quidem omnium videmus eam esse vim, vt nulla nō sui parte, modo sanè tractentur, adhibito iudicio conducant.

Etenim, vt illas omittam, quæ vel syderū motus, vel terræ metiuntur amplitudinem, & id genus alias, hæ quas prima solent ætate proponere doctores, & eloquendi, & bene sentiendi facultatem præbent, rem, imprimis vtilem, & ad vitæ communionem necessariā: in qua certè, vt quisque plurimū[redacted]nè prodesse posse creditur. Quod deinde sequitur disciplinæ genus (philosophiam vocant) latissimè patens, & iucunda sui cognitione delectat, & quæ in vitam actionesq́; nostras incurrunt, aduersitatibus, consolationem adfert.

Hanc illius vim, omnium temporum viri docti, fortunæ casibus obiecti, & perceperunt, & facto periculo, iucundè, libenterq́; prædicarunt. Nos vero præter istam antiquis exploratā, diuinitus etiam accepta, non dissimili quidē, sed multò illustriori notitia, sumus hoc nomine feliciores: quòd huius præsidio, mentē aduersus omnem, quæ ruere possit in nos, calamitatem erigere liceat, & meliorum certissima spe confirmare. Quid autem commemorem illam quæ valetudinem, aut afflictam, aut turbatam recreat? quæ non solùm oculis expositum, sed latens etiam in corpore vitium tollit? quæ fugientem animam, & tanquam carcere,

cere,

cere, quo retinetur, euadere cupientem, sistit atq; remoratur? Adeo, nullam est reperire, quæ vitæ hominũ & vsui non inseruiat. De illa verò quid dicam (vt ad institutum nostrum paulatim veniam) quæ pupillorum innocentiã aduersus calliditatem & fraudem: quæ tenuiorũ fortunas contra locupletum potentiã: quæ damno præter meritum auctos & iniuria vexatos defendit? quæ possessionib aut vi deturbatos, aut astu quodam excussos, alienaq; fraude, restituit? quæ controuersiarum omnium ciuilium difficultatem expedit? quæ maleficia pœnis coercet atq; suppliciis? quæ rectè factis honorem statuit & præmia? Videmus profectò, eam esse huius amplitudinem, vt omnes vbiq; regiones contingat: eam vtilitatem, vt beneficium nemo non sentiat: eum verò splendorẽ, vt & humaniores illæ, de quibus primo loco diximus, propter istam magna ex parte discãtur, & è seuerioribus illis pleraque verecundè locum dent, ac veluti dominam agnoscant. Etenim cùm sit ita comparatum inter mortales, vitio quodam naturæ, vt cùm plurimis de rebus oriantur quotidiè simultates, tùm verò, qui sunt inter ipsos improbiores, & fortunas aliorum & vitam sæpenumero malis artibus petant: quis non dicat, eam esse demum illustrẽ, & inter alias egregiam disciplinam, quæ vel certis iudiciis, vel ad præscriptum æquitatis, nec istum, quod alienum sit, retinere, nec illũ, quod suum sit, amittere sinit? quæ

disceptationibus explicatis,litem omnem aufert: quæ scelerum impunitatem non tolerat: quæ magistratus auctoritatem incolumem seruat: quæ seditionibus turbari quietem publicam minime omnium permittit? Meo quidem iudicio, qui in minima etiam Republica & societate hominum, ea, quæ diximus non omnia, sed vel singula, aut eruditione exculti, aut ingenii, naturaq; bonitate adiuti, non indiligenter efficiunt, laudem suam merentur, & munus non contemnendum obeunt.

Eorum vero, qui non iudiciis quidem, aut administrationi ciuitatum adhibiti, maximorum principum atque regum negotiis præsunt: quanta sit, & quam splendida functio, præ dignitate & magnitudine rei, vix enumerari potest. Qui seculorum & omnium temporum ordinem memoria repetere velit: comperiat, ab immortali Deo, propterea quod hic terrarum orbis in gradu consistere, & molem suam aliter tueri non possit, reges fuisse constitutos, qui plebem incultam imperitam, efferatam, mobilem, & in deteriora facilem, sua & prudentia & auctoritate, & vitæ modestia, & puniendi facultate in officio retinerent: qui populi fortunas, commoda, quietẽ atque salutem, vel suo periculo tuerentur: qui tanquã in sublimiori specula positi, longe lateq; prospicerent, quid omnibus in vniuersum, & singulis priuatim conferre possit.

Hoc illorum esse munus, vt alios præteream, vidit & Græcorum ille vates eminētissimus, qui reges, populorū veluti pastores appellat: quo quidem nomine cōplecti videtur omnia, quæ possint & tuendi, & augendi, & ornandi hominis gratia suscipi, vel pericula, vel officia. Porro, cum fieri nequeat, vt his rebus omnibus, adeo non leuibus, & oneri tam graui sufficiat vnius ingenium, atque robur, vtilissime, prudentissimeq; receptum est, vt, qui pariter in Republ. vigilarent, & consulerent, regibus adhiberentur.

In his autem adeo magnum sæpe videmus esse momentum, vt ex ipsorum rationibus atq; consiliis pendeat vniuersæ regionis aut salus, aut calamitas. Quam enim varia multaq; referre liceat quibus ob oculos positis clarum fieret, parua sæpe regna, consiliis eorum, & industria, qui regibus intimi sunt, in immensum aucta: quæ vero magnitudine & potētia florerēt, è sublimi præcipitata fuisse? Verum igitur, & præsens Dei beneficium agnoscant, qui sui principis familiam, prudētum, & moderatorum hominum accessione vident auctam, atq; ornatam.

His enim auctoribus, aut, quam habent tranquillitatem, diu retinebunt: aut natam (quæ rerum est vicissitudo) tempestatem profligabunt. Cæterū, vt hominum & voluntati, & expectationi quis in eo munere satisfaciat: vt ex ingenio suo, quod omni deinde multitudini sit vtile, proferat:

vt consiliorum suorum & constantes & graues possit dare causas: hic nimirũ aut literatura non mediocri peropus est, aut vsu, quem ille rerũ vocat magistrum, & experientia. Quæ certè, quantam in omni re vim obtineat, satis est apertũ. Sed priusquam illa comparetur, & temporis expectet longinquitatem & multas iactationes ipsa Respublica variosq; subeat casus, oportet. Nam, vt ægrotus, in quo suæ ætatis experimentum, is qui remedium apponit, primum facit, in discrimen ferè vocatur: ita certe, qui solo nituntur vsu, quo tempore publicis negotiis tractandis admouebantur, quin eos & falli, & errare, & sæpenumero labi contingeret, fieri non potuit. Optabile quidem est, habere viros vsu doctos, & diuturna rerum tractatione peritos, modo ne cum publico detrimento coniuncta sit ista facultas. Incidere autem in tales, qui certo iudicio de singulis queant statuere: profecto, quam id sit optabile, quis non videt nimirum, vt nulla sua calamitate prudentiores facti homines, bene, sapienterq; gubernentur. Istud vero præstari literarum beneficio, magna ex parte, neminem esse puto qui negare velit, earum puta, quæ iudicandi & eloquendi scientiam docent, tum illius præcipue suum quæ cuiq; tribuit, disciplina. Quis enim est omnium (vt de re minima loquamur) qui non malit oratione culta & eleganti motus, dum in deliberationem aliquid adfertur, boni ciuis officium facere;

cere, quam rudi, & inepto sermone, quem nulla commendet venustas, in hoc ipsum velut impelli & cogi? Quis vero, qui controuersiam ciuilem nō malit ab homine, eiusmodi rerū, quales ante recitauimus perito iudicari, quam ab eo, qui & præter consuetudinem, & vsu obseruatum morem, &, dum horum nihil extat, æquitatis aliquam speciem (incertissimum iudicandi genus) nihil adferat? Hæc igitur literarum præsidia, de quibus facta mentio, plurimum in caussis omnibus posse, statuendum est. In magnis autem & arduis principum negotiis explicandis, & in hac tā illustri, tamq; necessaria functione, quin fructum etiam adferāt vberrimum neminem, qui negare velit, esse puto. Sed tamen ad eas res prudenter moderandas, quæ bellum, pacem, inducias, fœdera, connubia, proferendæ ditionis modum, amorem & studium populi, factiones, & omnino summam regni molem continent: mea quidem sententia, quæ maiorem vim adferat, aut plus conducat, quā historiarum, nulla est cognitio. Dum enim quiduis horum in deliberationem adfertur, & actionem præsentem: etsi naturæ bonitas, & is, quem communem vocant, sensus, admodum prodest: tamen qui similium rerum tractationem, circumstantias omnes, consilia, progressus, & euentus, non frigida lectione perceperit, & obseruarit, is nimirum quod aliis obscurum videtur, & difficultatis plenum, aperte, tanquam in spe-

culo videt, ita quidem, vt quid in singulis vel cõmodi sit, vel incommodi, multo ante prospiciat & significare possit. Hic ille si dexteritate ingenii præterea non sit destitutus, an non insignem operam, & admirabilem quandam præstabit? Et vt naturæ donum hoc non habeat, tamen aut ea quam diximus, cognitione rerum memorabilium, corriget, quod inerit, tarditatis: aut illius, quod lectione compertum habet, ad præsentem causam applicatione, cæterorũ, qui caute omnia perpendunt, ac timent, dubitationem leuabit. Felices reges, qui rationes omnes, & consilia sua cum eiusmodi viris communicata volunt. Felicem populum, cum beneficentia Dei contigit habere principem, aut talium virorum subsidio firmatum, aut ipsum adeo, non imperitũ, aut, quod his optabilius est, instructum vtroque. Multos hic liceat proferre, non vnius ætatis nobilissimos heroas, qui tempus omne, quod à publicis negotiis liberum habebant, aut poetarum, qui similia veris bella scripsissent, aut historicorum, qui maximarum rerum gestarum monumenta vere tradidissent, lectioni darent. Quorum alii, voluptate eorum quæ legissent, & vtilitate recreati, bellicosi hominis, & acris: alii vero sedati, & nihil immoderate facientis imaginem, & exemplar sibi proponebant imitandum: vt quisque vel cupiditatẽ attulisset, vel inter legendum fuisset affectus. Quid? an non ille, cuius animum vnius or-

bis.

bis dominatus explere non potuit, & Græcum vatem suauissime canentem legit: & ex omni clarissimorum ibi virorum turba sibi proposuit eum, qui raptum amicæ nimis impotenter ferens ruinam, cædem & calamitatē à suis, cum posset, otiosus in castris, & tristi concitatus ira, non depulit? Hunc ipsum vero, nonne sibi putauit imitandum & ille, qui debellatis vndique populis, in vrbe rerum domina, cum libertatem crederetur velle totam labefactare, necatus tandem fuit, & extinctus, quam nescio iustis de caussis: & ille, qui superioribus aliquot annis nostri temporis post ardua bella potentissimos in reges & populos ordine suscepta, felici rerum successu nimium elatus, & dominandi cupiditate fines egressus, in armis occubuit? Quid alios referam hoc seculo, maximos viros, qui simili occupationum genere, non inuiti detinentur? Et inter hos quidem omnes, qui non maxima vel egerit, si longior contigisset ætas, perficere potuerit, vix vllum reperire liceat. Neque vero, si in paucis quibusdam vitæ exitus parum fuit commodus, atque lætus, ab optimo studio reuocandus est animus: imo vero, quoniam & hoc ipsum, puta, quem à susceptis laboribus, atque periculis, vitæ finem consecuti fuerint, prudentiæ formandæ non mediocriter conducit sic vt intelligi possit, in omni re moderationem adhibendam: idcirco summa diligentia cognoscenda mihi quidem videntur

omnis generis historiæ. Nam esse quenquam adeo destitutum ratione, qui pessima quaque diligendi cogitationem, quæ postea imitetur, ad legendum adferat, vix credibile est. Deinde, non hoc vnum spectatur, nec is è lectione fructus tantum petitur, vt in apparatu bellico, & ratione militari, princeps, ad huius, vel illius imitationem se comparet. Optãdum enim esset, vt quam minimum in cõsultationem ista venirent. Sed maiora quædam inde percipiuntur, nimirum, vt alienis instructus exemplis pacem cum finitimis colat: vt sciat, impotenter, auare, iniuste nihil agendũ: vt intelligat, immortalem Deum eiusmodi vitiis atque sceleribus iratum subuertere sæpe regna, & eripere possessoribus: vt discat, aduersa non immoderate ferre, & blandientem fortunam nõ habere nimis familiarem: tum, vt impendentem vel perturbationẽ, vel calamitatẽ, & consilio, & moderatis rationibus possit euitare. Cum igitur istarũ rerum omnium veluti picturas, ii, de quibus loquimur, auctores, maximo numero cõtineant, atque suppeditent: habet generosus animus, in quo recreetur, & vnde simul in omnem vsum apta sibi sumat exempla. Sed in delectu plerique putant iudicium non leue requiri. Et bene quidem illi. Si enim, qui quæstuarias, & à liberali institutione remotas tractant artes, optima, quæ sequantur, sibi deligunt: quid hic faciendum est, vbi, si quid, aut illius quod imitationi

propositum est vitio, aut illius, qui imitatur, culpa sit erratum, plurimorum id fiat incommodo? Cæterum, videmus hanc esse fere sententiam omnium, vt existiment: Romanorum res gestas diligenter & imprimis euolui debere: propterea, quod hic populus, cum à paruis & obscuris initiis paulatim cresceret, vicinarum in se gentium odio concitato, nauiter se, suaque defenderit: ac debellatis, qui circum erant, hostibus, cum ad ipsorum potentiam non mediocris facta iam esset accessio: longinquiores etiam reges, & nationes Barbaras in aduersum bellum accenderit, & arma. Difficillimis igitur, cruentissimisq; bellis in ea Republ. gestis, nec breui temporum spatio finitis, idq; summa & immortali ipsorum ad omnem posteritatem gloria, firmatis etiam viribus, ad eum modum, & auctis opibus, vt in regnandi cupiditate, pauci quidam inflammati, malum illud intestinum inuexissent, extra metũ & inuidiam omnem esse potuerint: quis dubitet, prudentiam ibi summam, cuius adminiculo tam præclara fecerint, singulis adhibitam fuisse tẽporibus? Primum igitur hi videntur sibi posse vendicare locũ, vt hoc sit illis proprium inter omnes, quæ tam varia, tamq; præclara gesserit, nullã esse gentem. Ab his autẽ, vt quisq; populus, & origine vetusta, & late productis finibus nomen & famam cõsecutus est: ita rerũ à se gestarum pulcherrimã videtur reliquisse memoriam. Vt Græcis o-

missis, ad nostrum orbem veniam; cui dubium sit in eo praeclare multa semper gesta fuisse? quæ quidem si scriptor, vt apud Romanos, & illustris, & non indiligens obtigisset: non minori, tum vtilitate, tum admiratione legerentur, quam illorum pleraq; omnia. Nec tamen nostri [illegible] ortus pœnitere nos debet. Semper enim fuerunt quidam industrii homines, qui vel sua, vel etiam alienæ gentis mores, & facta memoratu digna perscripserunt. Et hi sane, quantum ego possum iudicando consequi, non minus, quam veteres, euoluendi sunt: imo vero, quoniam & propius ad nostram ætatem accedunt, & non nimis longo præcurrunt interuallo, & (quæ solet esset in humanis vicissitudo) nostris moribus, institutis, & disciplinæ vicina magis, aptaq; referunt exempla: præter id, quod vehementius delectant atq; mouent, certius quoque possunt erudire, suntq; vel in primis hoc nomine legendi. Quid enim, vt ne longius retrocedam, ea, quæ nostra vidit ætas, & nouit memoria, num vllis rerum monumentis inferiora videntur? Si perditissimi hominis impiam cogitationem, & funestam aduersus patriam, multorum inter se coniurationem, ille putauit elegāti breuitate notandam: quis nō credat, eorum, quæ nos adeo vidimus, descriptionem ad posteritatem transmissam, in animis hominum vehemētem excitare posse, non admirationem modo, sed & stuporem? Dubitare liceat, vllumne seculum

exsti

extet, in quo tam varia, tamq; mirabilia confertim euenerint, breuissimo temporũ spatio? Quãtas enim, vt paucis dicam, & regnorum, & religionis, & ordinum vidimus commutationes? Qui singula teneat exacte circumstantiis, & consiliis omnibus diligenter explicatis, vt in Romana factum est historia, Patauino illo scriptore, quod nulli veterum cedat, magnitudine rerum, opus dare possit, atq; monumentum insigne. Sit igitur hoc indubitatum, & istud, in quo sumus, & aliquot superiora secula, continere & suppeditare posse, non obscuriora priscis, & antiquis exemplis. Inter eos vero, qui summorum regum, & populorum gesta commemorant, eminere plurimum videtur Frossardus. Incidit enim in tempus turbulentissimum quidem illud, sed paulo, quam sit hoc nostrum, serenius, atq; tranquillius. Deinde, quo verius omnia traderentur, principũ & regum familias diu, multumq; secutus, & eorũ qui vel rebus ipsi præfuissent, vel coram eas vidissent, oratione certior factus, quæ sic accepit, in libros bona fide retulit.

Videre licet hic & cognoscere, inter Galliæ, Angliæ, Hispaniæ, Lusitaniæque reges, aliosq; populos peracta bella. Videre licet illustres, & viuas plurimarum rerum, quæ transferantur in vsum, imagines. Porro, cum inter alias occupationes in hunc incidissem: delectatus & magnificentia lectionis, & vtilitate, quo certius eorum, quæ

legeram, meminissem, breuiter omnia vertendo, notaui, quod liberum habebam à studio legum, tẽpore in hoc omni pene cõsumpto, quod sane studium, aut nullum praterea, cum historiarum notitia permagnam habere mihi videtur affinitatem. Ingens quidem est opus illud Gallicum, sed qua vel memorabilis, vel cognitu digna sit, historiam à me nullam in hoc libello pratermissam, non dubitem affirmare. Copiose nimirũ ille singula deducit, in describendis, aut apparatibus bellicis aut velitationibus, aut monomachiis, aut locorum oppugnationibus, aut collocutionibus principum, plurimus, ac pene redundans. Ista vero, quoniam summum illud momentum in se nõ continent inserenda minime putans, ampliora quadam, ea nimirum, in quibus dependet is, qui peti debet ex eiusmodi lectione, fructus, omnino secutus sum id, quod prudentem, & aquum lectorem facile deprehensurum opinor, atque iudicaturum. Hunc igitur laborem meum, & quicquid hoc est operis, tua Celsitudini, doctissime Prasul, commendatum velim, & simul obtestor, vt gratũ habeas. Intelligo quidẽ satis, illustriora multo deberi nominis tui splendori sed quoniam & hoc genus scripta, Cels. tua non male cõuenire videntur, alienum nihil aut absurdum fecisse me spero Cum enim in hoc amplissimo regno, difficillimorũ negotiorum explicationem, potentissimus rex, tibi cum paucis adeo committat, teq; cõsulta-

sulta-

ſultationibus omnibus intimis, quæ Reipublicæ vniuerſæ molem ſuſtineant intereſſe velit, & in ea quidem functione tu ſic emineas, vt ſatis appareat, quam magnum adferat momentum ad res gerendas, eruditio, naturæ bonitate coniuncta: non videtur ſane reprehendendum illius cõſilium, qui de maximis rebus loquentem ſcriptorem, ei nuncupatum velit, cuius ea ſit virtus, & ingenii felicitas, vt non modo ſingulorum vim prudenter intueri poſſit, verumetiam ipſe, quod in literas optima fide referatur aliquando, perficiat. Quapropter, vt, & quod offertur munuſculum, Celſ. tua non aſpernetur, & quod in eo vitioſum eſt, æqueferat vehementer oro. Quod ipſum impetrare ſi mihi contingat, non vulgariter me poſſe recreari ſentio. Celſ. tuam ad ampliora diu ſeruet incolumem is, qui voluntates hominum, & cogitationes, quo vult, impellit. Datum Lutetiæ Pariſiorum, 12. Iulii, Anno 1537.

EX PRIMO FROSSARDI VOLVMINE, HISTORIÆ OMNES MEMOrabiles, & lectu non indignæ.

PHILIPPVS, cognomento Pulcher, Galliæ rex, tres habuit filios Ludouicum, Philippum, Carolum, & filiam vnam. Et illi quidem, per successionem, cum nullã haberent sobolẽ, administrationem regni transmiserunt ordine ad Carolum fratrem. Qui filium quidem sustulit, sed orbatus eo fuit multum adhuc adolescente.

Filiam Philippi regis, & sororem Caroli vxorem duxit Eduardus eius nominis, secũdus Angliæ rex, è qua procreauit Eduardũm filium, cuius in hoc opere, plurimis locis, honorificentissima fit mentio, propter honestissimam indolem, pectus animosum & virtutes principe dignas.

Extat Homeri sententia, plerosq; omnes filios, parentibus esse deteriores: vix vllos meliores.

meliores. Verum in hoc rege secus euenit. Fuit enim illius pater ingenio minus honesto, propensus ad omnem luxum, & nimium auscultās delatoribus, è quorum grege præcipui erant nobiles quidam duo ex familia eorum, qui in Anglia vocātur, Spensii. Hi mentem omnem regi excantauerant, adeo quidem, vt illorum consilio rex inductus, ad supplicium raperet circiter viginti duos nobilissimos Angliæ Barones: nec isto contentus, coniugem quoque suam vna cum filio, omni Anglia eiiceret. Sed regina tandem amicorum fide & opera, in Angliam reducta cum filio, & delatores illos patrem ac filium, atrocissimis puniuit suppliciis, & regem maritum suum, inutilem regno variis grauibusque de causis, ex populi & senatus authoritate, custodia continuit. Quo facto, Eduardus nobilissimus heros, filius optimus pessimi parentis, qui cum matre, vt diximus, exulauerat, Londini coronatus est Angliæ rex illius nominis tertius, ætatis suæ anno 16. Vxorem duxit Philippam, Gulielmi Hannoniæ Comitis & Hollandiæ, filiam. Hanc enim inter cæteras sorores amare cœpit, quo tempore vna cum matre profugus ex Anglia, in Hannoniam deuenerat. *Anno Domini 1326.*

Cæterum, à morte Caroli regis, Galliæ proceres ad successionem regni capessendā, minime admittebant illius sororem Anglo nuptam: quod ad fœminas tanti regni molem, minime deuolui, iam olim iis locis receptissimum sit. Deinde etiam Eduardum tertium ipsius filium, & Philippi regis nepotem repudiabant, tanquā à fœmina descendentem: adeoq; vno consensu sceptrum, & rerum summam detulerūt Philippo Valesio, defuncti regis Philippi cognato.

Per hanc occasionem acerbissima secuta sunt bella, Eduardo tertio, regnum Galliæ verius deberi sibi existimante, quam Valesio.

Huc accessit, quod vir quidam summe nobilis, Robertus Artesiensis, qui apud Valesium regem in summo semper precio habitus fuerat: tandem in odium adductus, aula fuit exturbatus, & vndique studio regis expulsus, quocunque se recepisset. Hic igitur post multos denique errores in Angliam accessit, ibique sedem quietam inuenit: & consilarius regis factus, non cessabat Eduardum hortari, vt bellum Galliæ regi moueret.

Eduardus rex bellum illaturus Gallo, sollicitabat quoque Flandros, id temporis parum

rum

rum obſequentes principi ſuo. Gallus intellexit, & ope comitis Flandri, tum apud ſe cõmorantis, iuſſit muniri quædam loca Flandriæ, qua neceſſe erat Anglis iter facere, vẽturis in Galliam. Anglus contra ſuas copias miſit, & collatis ſignis cæſi fugatique ſunt Flandri.

Anglus etiam vt negotia ſua melius conficeret, & Germanicorũ principum animos ſibi adiungeret, Antuerpiam venit: vbi cum Ducibus Geldriæ, Iuliaco, Archiepiſcopo Colonienſi & multis aliis amicitiam firmauit. Et ne quid ea re Cæſar offendi poſſet, placuit, Angli cæterorumq; nomine, mitti Iuliacenſem. Cæſar adeo nõ improbauit cauſſam, vt etiam Angliæ regem conſtitueret Imperii Romani vicarium.

Quod autem Cæſar Ludouicus à Bauaria tanto honore Anglum augebat, præcipua fuit cauſſa, vt hac occaſione, inter cæteros tumultus bellicos recuperari poſſet Cameracum, quæ quidem ciuitas, cum ſit Imperio coniuncta, tamen à Gallis fuit occupata bello.

Interim Galliæ rex cum Dauide Scotiæ rege fœdus iniit, qui cum vxore Lutetiam eo nomine venit. Et à Gallo ſunt miſſæ copiæ in Scotiam, ad impugnandos Anglos,

vt ita magis frangerentur ipsorum vires, & diminueretur regis Angli potentia.

Anglus igitur cum auxiliaribus copiis Cameracum obsedit, vt imperio rursus eam vendicaret. Sed frustra laborem sumsit, vrbe & armis & commeatu munita. Quocirca copiæ in Galliam traductæ sunt.

Cum produceret exercitum Anglus in Galliam, Hannoniæ comes, qui nuper mortuo patri successit, & expeditioni Cameracensi interfuit, velut ex officio, & quod Imperii negotium ageretur, noluit deinceps inseruire Anglo, ne Galliæ regem offenderet, cum existimaret, iam non Imperii, sed priuatum Angli negotium in hoc bello agitari.

Adductis itaque in Galliam hostilibus copiis, & instructa vtrinque acie, Gallus, etsi multo potentior Anglo, vt qui supra centena hominum millia haberet: ex consilio procerum, præcipue vero deterritus literis Roberti Siciliæ regis, cognati sui, insignis astronomi, prælium declinauit. Et Anglus quidem vna cum suis in Brabantiam, Gallus autem ad suos rediit, immoderate ferens, quod prælium non fecisset. Anglus deinde certior factus de fide confœderatorum in Angliam reuertit. Apud Gandauos, temporibus

poribus illis, homo quidam plebeius, Iacobus Arteuillanus tantam sibi comparauit apud vulgus æstimationem, vt tandem illius audacissimis incœptis nemo se opponeret, ne ipse quidem Flandriæ princeps. Ad conciliandos igitur Flandrorum animos, Anglus hunc sibi adiunxit, vt in futuro bello subsidium haberet. Huius autem Iacobi deinceps non vno loco fiet mentio.

Anglus priusquam in regnum suum rediret, vt paulo ante dictum est, transegerat cum Flandris, de subsidio præstando, quo & ipse maioribus in Gallum viribus pugnaret, & Flandri ciuitates amissas ita recuperarent. (Gallus enim tenebat Insulas, Tornacum & alia quædam.) Sed summã hic difficultatem ostendebant Flandri, priusquam fœdus inirent cum Anglo. Nam ante sic conuenerat inter ipsos & Galliæ regem, ne vnquam aduersa arma ferrent. Quod ipsum si non seruarent, dependerent vicies centena millia, & hæ quidem conditiones à Pontif. constitutæ fuerant. Hortabantur itaque Anglum, vt ipse insignia Galliæ sibi vsurparet, simul & titulum, quo facto, liberos se posse fieri a iuramento pręstito. Rex à multa consultatione sic egit, atque ita confirmatum est inter eos fœdus.

Super ea re certior factus Galliæ Rex, egit per quædam cum Flandris velut nomine Pontificis, vt deſerto Anglo ſuas partes deinceps ſequerētur, propoſitis magnificis præmiis. Quæ quidem omnia cum recuſarent, illico ſubſecutum eſt fulmen Pontificium. Terruit quidem Flādros, ſed ab Anglo per nuncios & litteras confirmati, moderatius tulerunt. Feruebat deinde bellum inter Flādros & Gallos: & Galliæ quidem rex, filium ſuum natu grandiorem præfecit, qui cum ingenti hominum manu vel in Hānoniam vſque penetrauit.

Gulielmo Hannoniæ comite, ad confirmandas res ſuas, in Angliam, & poſt ad Ludouicum Cæſ. profecto, Hannonia mire affligebatur à Gallis, ſubinde incurſiones facientibus. Sed reuerſus è Germania comes, qui fœdere inito cum Anglo, cum Cæſ. & pleriſque inferioris Germaniæ principibus, ingentes copias collegit, adiutus & ab illo, qui captiuos tantum non habebat Flandrorum animos, Iacobo Arteuillano, hoſtem repulit.

Inſtructis ita vtrinque copiis, Hannoniæ comes vehementer optare prælium. Sed aliter viſum eſt Brabantiæ duci, grauibus argumentis dehortanti, ne manus cum hoſte,

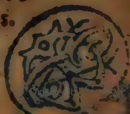
priusquam Anglus red isset, quem habebant istius belli tanquam auspicem, consereret.

Vt Gallus accepit, Anglũ ad suos rediisse, quibusdam negotium dedit, vt collectis nauibus, ingressi mare, expectarent illius reditum, & applicare volentem, magnis viribus adorirentur. Sed Anglus obuiam factũ hostem strenue repellens, fortunæque præsidio adiutus, in Flandriam appulit.

Robertus Siciliæ rex, cuius ante facta mentio, quod ex astrorum scientia futurum videret, vt Gallia ab Anglis dure admodum tractaretur, pro suo in hoc regnum amore, Auenionem appulit, obtestans ibi Pontificem, & Cardinalium cœtum, vt pacem inter duos potentissimos monarchas firmarent. Illi quidem operam & studium suum polliceri, modo regum animi huc inclinarent.

Sub idem tempus arctissimũ fœdus inierunt simul Brabanti, Flandri, & Hannonienses: ita quidem, vt si contingeret vnam aliquã regionem vastari bello, vel aliquo modo affligi, tum cęteri in subsidium venirent. Et, vt orta inter se dissidia ipsi componerent: sin minus, vt tum Angliæ regis arbitrio, res mitigaretur, in cuius dexteram iurarunt omnes, pactum istud, ratum se habituros.

b 5

Coniunctis itaque sibi copiis auxiliaribus, Anglus obsidione cinxit Tornacum ingenti exercitu. Oppugnatum est aliquoties, sed frustra, oppidanis fortiter sese defendentibus, vt qui & milite, & rebus omnibus necessariis aduersus hostem essent muniti, ex mandato Galli, qui bonam consiliorum partem, quæ fuerant inter hostes agitata, compertam habebat.

Durante obsidione Tornacensi, Gallus aliquot copiis in Scotiam missis, obtestabatur duces in præsidio ad defensionem patriæ à Dauide regeibi relictos, vt Anglos bello turbarent, quo hostis cogeretur, omissa obsidione, ad suos redire. Se missurum illis preterea magnam vim hominum, quorum subsidio aduersus hostem vterentur. Scoti rem strenue egerunt, occupatis aliquot arcibus valde munitis, & vehementer afflicto hoste.

Interim Galliæ rex magnū exercitum collegit vt Tornacenses obsidione liberaret, & suppetias Gallo ferebant Carolus Bohemiæ rex, dux Burgundiæ, Britoniæ, Borboniæ, Lotharingiæ, comes à Bar; Geneuensis, Sabaudiæ, Alenconius, Flander: & præter istos, reges Nauarræ & Scotiæ, hic vt confœderatus, ille feudi ratione Galliæ subiectus.

Quod

Quod Flandriæ comes narratur Galliæ regi tulisse opem, ne cui mirum videatur, reputanti Flandros Anglo fuisse adiunctos. Res ita habet. Iste, cuius ante meminimus, Iacobus Arteuillanus, tam erat popularis, vt ipsi Comiti periculosum esset, in Flandria versari. hac igitur ratione coactus est in Galliæ regis patrocinium sese dare.

Obsidio Tornacensis durabat plus minus tres menses, quo tempore plurimum laborabat Ioanna Valesia Galli soror, eademque Comitis Hannoniæ mater, vt ad pacis conditiones veniretur. hoc tandem effecit, vt perscriberetur dies, quo conuenirent & Galli, & Anglici proceres: qui deinde pacti sunt de induciis, ad anni spatium, ita vt quisque ea, quæ bello occupasset interim teneret. Sic igitur dimissus fuit exercitus. Hoc præterea statutum fuit, vt certo anni tempore venirent Atrebatum vtriusq; regis, & Pontif. Clementis legati conuentum est: Angli plurima postulare: Galliæ rex nihil offerre, præter Comitatum Ponthieu, qui regis Eduardi matri, cum in Anglia nuberet, datus fuit in dotem. Præterea nihil actum, nisi quod induciis alter est adiectus annus, & Anglus in regnum suum rediit.

DE BELLO BRITONICO.

CONSTITVTIS ita rebus, cum Dux Britoniæ reditum in suam ditionem pararet: correptus in via graui quodam morbo, vitam finiit, non relicta prole mascula, à se legitime procreata. Erant illi duo fratres, quorum alter comes à Monteforti communem solum habebat cũ eo patrem. Alter erat frater germanus, sed vitam ante finiit, relicta vnica filia, quã quidem Britoniæ dux, cum esset in viuis, nuptui dedit Carolo à Blois, Philippi Galliarum regis, è sorore, nepoti.

Etenim Brito, metuẽs futurum, vt à morte sua, comes Montfortius frater, Britoniam occuparet, exclusa interim, ac velut exhæredata fratris sui germani filia legitima, per matrimonium puellæ cõsulendum putauit. Itaq; voluit eam nubere nepoti regis, ea spe, consilioq;, vt si quid alter moliretur, facile posset illi obsisti. Et ita quidem euenit.

Montfortius enim, statim vt de fratris morte cognouit, bonam Britoniæ partem & armis, & in deditionem receptis populis, occupauit. Deinde pro confirmandis, atque tuendis

tuendis rebus suis, in Angliam profectus, re omni exposita, Ducatus inaugurationem ab Anglo suscepit.

Et rex quidem Anglus, quod per Britoniã videret accessum longe facillimum in Galliam sibi patere: studium & opem nouo duci pollicitus est aduersus hostem, siue Gallum illum, siue quemuis alium. Cœpit enim illi iampridem displicere, quod in societatem belli Germanos admisisset, in quos tantam vim auri profudisset, nulla re magna perfecta. Hæc adeo est huius belli causa, & vera origo.

Carolus à Blois, certior factus de cœptis & ausibus Montfortii, grauiter apud Galliæ regem questus est. Facta consultatione, rex iussit citari comitem in senatum Parisiensem. Venit ille. Habitis vltro, citroque verbis, iniũctum illi fuit à rege, vt ne intra certum tempus vrbe discederet. Abiit tamen clanculum. Itaque iudicatum est pro Carolo. Vehementer autem grauabat illius causam, quod ab Anglo Ducatus inuestituram cepisset: adeoque Gallus, Carolum declaratum hæredem, sua voce hortatus est, vt armis ditionem sibi iure debitam recuperaret, promittens illi operam suam, & simul alios proceres inuitans, vt Carolo æquissi-

mam sustinenti causam, non deessent.

Itum est ad bellum copiis auxiliaribus procerum Galliæ. Præter cetera, tandem fuit etiam expugnata vrbs Nantensis, iis locis maxima. Captus ibi Montfortius, Lutetiam deinde missus ad regẽ: & ex huius mandato in custodiam abductus, tandem vitam finiit. Interim illius vxor, plane virilẽ animum repræsentans, confirmabat suorum animos, & reliqua loca nondum ab hoste capta, præsidiis muniuit, & annona.

Constituta pace inter Anglum & Gallum, post solutam obsidionem Tornacensem, Anglus ad suos reuersus, comperit quanta calamitate Scoti interea regnum vexassent. Collegit exercitum. Scoti absente rege suo, necessitate summa coacti, inducias impetrarunt ab Anglo, vt si intra menses quatuor non subueniretur à rege, dederent se. Significatum est illud Scoto. Rediit, & copiis auxiliaribus adiutus, expugnauit quasdam Anglorum munitiones, & inter cæteras, vrbem Durenum, vbi prorsus nulli ordini, sexui, nec ætati parcitum est, quinetiam exusta templa. Scotus deinde, cum persequendo bello tempus tereret, certior quoq; factus Anglum ingenti manu aduentare, ex consilio suorum retrocessit, pactione interim facta

cta super induciis, quas tamen Scotus noluit suscipere, nisi prius rem ad Gallum, qui cum fœdus inierat, retulisset.

Galliæ nobiles, non alia ratione discesserant è Britonia, quam quod hybernum tempus vrgeret. Sub æstatem rursus suas copias adduxerunt, occupaturi reliquam illius Ducatus partem. Qua de re certior facta Domina à Monteforti, missis ad Anglum legatis, auxilium implorabat, tali pacto, vt filius, quem è marito suo vita defuncto sustulit, vxorem duceret aliquam filiarum Angli. Placuit regi conditio, & missa fuerunt aliquot millia. Sed per duos fere menses iactati procellis & fluctibus non potuerunt in optatum portum inuehi, atque interea Galli quædam loca recuperarunt. Sed dictu mirum, quam strenue sese dederit ipsa Domina. Nec enim solum munire arces, & animum addere suis, verumetiam armari, & comitata equitum turba, prouolare in campum, & hostem lacessere. Quinetiam in arce quadam, obsidione pressa, cum plerique omnes deditionem suaderent, ipsa adeo sola inter viros resistendum putauit, & rem extraxit, donec aduenirent Angli, qui longo tempore mari errauerant, vt narratum est. 1342.

Quidam Gallorum Dux Ludouicus Hispaniensis in deditionem accepit Britoniæ ciuitatem Dynantum. Et ciues quidem suum præsidem, quod ad deditionem consentire nollet, interemerunt in foro. Huic vicina quædam alia ciuitas Geranda ab eodem belli duce vi capta est,& ne paruulis quidem atque infantibus parcitum: exusta quoque fana deorum, sed Duci vehementer displicuit illa impia crudelitas, & strangulari iussit auctores scelerum. In deditionem etiam accepit ciuitatem Venetorum, repugnante præside: & multa præterea alia loca. Summa varie pugnatum est ab vtraque parte & mari & terra, premebatur oppidum & arx illis locis dicta Hamibout, summis viribus: & defendebatur maioribus. Nam ibi tum agebat Domina Britoniæ, cuius ante meminimus. Galli cum tempus tererēt & impenderet hyems, auctores fuerunt Carolo à Blois, vt copias dimitteret, & simul de induciis pacisceretur, relictis in præsidio militibus. Id adeo factum est, & Domina nauigauit ad Anglum. Qui exercitum misit in Britoniam contra Gallos.

Sub idem tempus Angliæ proceres Regi suo fuerunt auctores, vt inducias cum Scoto pacisceretur stabiles ad triennium, si fieri posset,

posset. Grauissimum enim fore, vt vndique sustineret illam bellorum molem, hinc in Scotia, hinc in Gallia. Missus ad Scotum legatus nihil impetrauit, quod Scotus Gallum prius consulendum putaret. Cōscripsit Anglus exercitum, vt Scotum euerteret: sed interea bonorum virorum intercessione sunt impetratæ & stabilitæ induciæ. Anglicus exercitus, de quo cœptum est narrari, in finibus Britoniæ obuiam habuit Gallorum classem bene instructam. Commissum est prælium nauale, pugnatum in noctem vsq;. Sub intempestam noctem orta tempestas longe periculosissima, disiecit eos, sic vt plus centum milliaribus inuicem essent dirempti. In hoc etiam prælio virilem operam nauauit Domina à Monteforti. Angli tandem occuparunt portum nō procul ab vrbe Venetorum, quam tum Galli tenebant: & oppugnarunt eam strenuè. Tandem exercitu in tres partes diuiso, duobus locis eam noctu acriter oppugnabant: & reliquum exercitum, dum essent omnes ad defensionem intenti, loco minimè aduersus hostem munito, admouentes, vrbem ingressi sunt, cæsis & fugatis omnibus.

Erant duo quidam Galli nobiles relicti ad tuendam vrbem Venetorum. Illos vehe-

menter angebat vrbem ita captā esse. Collegerunt itaque militem, & facta oppugnatione denuò illam ab hostibus extorserunt. Et in his turbis vulneratus est Robertus Artesius Anglicæ classis præfectus & belli dux. Auectus Londinum curandi sua caussa, statim obiit. Qua re permotus Anglus, vt mortem tanti viri ac sibi tam chari vlcisceretur, ipse magna vi nauium in Britoniam appulit.

Tantus erat Anglorum numerus, vt eodē tempore obsiderent potētissimas ibi vrbes, Renensem, Venetos, Nantensem, vbi tum erat Carolus à Blois cum vxore: & oppidum Dynantum, quod etiam per vim expugnarunt.

Carolus à Blois ad regem Galliæ scripsit de statu rerum omnium, de Angli aduentu & oppugnatione oppidorum, petens vt sibi in his malis posito subueniret. Gallus misit Ducem Normandiæ filium suum. Is secum
1343. adduxit plus minus 40. millia, & recta contendit ad vrbem Venetorum, tum arctissime obsessam ab Anglis. Et nisi hybernum tempus plurimū attulisset difficultatis, prælio fuisset dimicatum. Præterea duo quidā Cardinales à Clemente Pontifice missi, pacti sunt inter eos de induciis ad annos tres, iuramen-

iuramento interim à principibus præstito, se ratum istud habituros. Et Anglus quidem in regnum suum rediit.

Durante adhuc bello Anglus obsederat vrbem Venetorum recuperatam à Gallis: & defendebant eam nauiter duo quidā Galli nobiles, dominus à Clisson & Henricus dictus à Lyon. Hos contigit in leui quodam prælio ab Anglis capi, & quoniam vicissim captus erat quidam ex primoribus Anglicis, constitutis induciis, cœptum est agitari de permutandis captiuis, & Anglus quidem vt suum recuperaret, Gallis restituit dominū à Clisson, detēto in custodia Henrico. Hinc, vt verisimile est, æmuli conceperant suspicionem de Clissonio, tanquam Angli partibus addicto: ideoq; potius ipsum dimissum, quam alterum. Summa, sic creuit suspicio, vt capitis de eo supplicium sumeretur Parisiis. Et ob similem caussam pleriq; alii nobiles viri affecti sunt capitali pœna. Miserandum profecto spectaculum, præsertim cum Clissonius in recuperanda vrbe Venetorum ab Anglis, functus fuisset optimi ducis & strenui militis officio.

Hoc adeo factum Galli male habuit Anglum, reputantem in cōtumeliam sui viros istos occisos. Liberari iussit Henricum: &

manumiſſo iniunxit, vt ad ſuos rediens, nũciaret Gallo ſe ita interpretari factum hoc, & exiſtimare idcirco inducias nuper conſtitutas, à Gallo violatas: ideoque expectaret à ſe omnia hoſtilia. Nuncius ad Gallum delatus eſt, & Anglus exercitum miſit in Aquitaniam & alios præterea quoſdam ad ſubſidium Dominæ à Monteforti.

Baionæ & Burdegalæ ſummo applauſu accepti fuerunt Angli. Oppugnatione deinde facta ad vrbem Bergeratum adiacentem Garumnæ fluuio, ciues in deditionem acceperunt, iuramentum fidelitatis Anglico duci præſtantes, nomine regis. Ceperunt & plurima alia loca, partim deditione, partim vi & armis. Inter cætera occuparunt arcem egregiè munitam, Auberocham: & ibi relicto præſidio Anglicus Dux cum bona exercitus parte rediit Burdegalam. Interea Galli ad xij millia numero vehementer obſidebant arcem iſtam, Anglis interim ibi ſtantibus in præſidio, multum afflictis. Verùm Anglicus Dux Burdegalæ certior factus, collectis plus minùs nongentis hominibus, ſub veſperam Gallos iamiam cœnaturos repentè adortus, & proſiliens è ſylua quadam viciniori fudit, fugauit, & cepit pleroſque omnes, capto & grauiter vulnerato ipſorum

ipsorum duce, quem iis locis, vt regulum aliquem habebant.

Obsidentibus arcem quandam Anglis, ciues presidem suum recusantem facere deditionem loci, in vincula coniecerunt, non liberaturi eum, nisi consentiret. Consensit: & postea cum Tolosam venisset, accusatus traditionis suspēsus est. In deditionem quoque acceperunt oppidum Riolam: sed præfectus arcem dedere needum voluit. Angli cuniculos agere, Subruta bona parte, præfectus periculi præsentiam considerans loco cessit, & Anglis arcem reliquit. Præterea Angolismam, euoluto mense, quem optarāt sibi dari ciues, ea spe, futurum, vt interim à Gallo solueretur obsidio.

Supra narratum est de Iacobo Arteuillano, qui tantus erat apud Flandros, vt etiam ipsi Comiti, nō esset tutus accessus in ditionem suam. Sed tulit tandem præmium homine seditioso dignum. Iniecerat Anglo 1346.
spem maximam, id se facturum, vt communi Flandriæ consensu, omnis illa regio in ipsius Angli potestatem veniret. Pro qua re conficienda, Anglus instructissima classe in portum Flandriæ appulit. Res populo fuit proposita: plerique omnes erant non malè in Anglum affecti. Gandauenses verò

pessime habuit incœptum hoc. Redeuntem in vrbem Iacobum minus benigne acceperunt, ædes obsederũt ac perfregerũt, ipsumque dominum per posticum conantem euadere, occiderunt. Et inter cætera fuit ista quoque potissima accusationis pars, quòd pecuniam omnem publicam, ad Anglum secreto misisset. Habebat autem Flandriæ Comes filium vnicum. Sub idem tempus Gulielmus Hannoniæ Comes, cum auxiliaribus copiis in Phrisiam, cuius se verum esse dominum asseuerabat, nauigans, occubuit ipse in prælio cum multis aliis nobilibus. Ab illius morte Margarita Hãnoniæ princeps, Ludouici à Bauaria Cæsaris vxor possessionem accepit huius comitatus. Gallus maxime cupiebat, Ioannem Hannoniæ, virum nobilissimum & strenuum bellatorem, qui egregiam semper operam præstitit Anglo, sibi adiungere. Variis modis negotium fuit tentatum. Et cum aliter fieri non posset, inuenta est hæc vna ratio, vt persuaderetur regem Angliæ nolle suas illi pensiones & annua salaria persoluere. Credidit: & protinus ab Anglo fuit alienatus, Gallo suam operã addicens. Gallus postquam intellexit Anglos depopulari Aquitaniam & occupatas iam ab illis plurimas tam vrbes quam munitiones,

nitiones, collegit militem, & excreuit numerus ad centena millia. Ducem belli constituit filium Ioannem Normanniæ Principem. Opem tulit Gallo Odetus Burgundiæ Dux, & illius filius Philippus Artesiæ & Boloniæ Comes, vterq; instructissimus. Recuperarunt vrbem Angolismensem. Obsidebant arcem, qua nō alia munitior, Aguillonum, per deditionem ante receptā in Anglorum potestatē. Variis modis oppugnatum est ibi. Sed nemo credat quantis, & animis & viribus defenderint se Angli, stantes ibi in præsidio. Consultus Galliæ rex, quid faciundum existimaret, nūciauit filio, vrgeret obsidionē, donec inedia coacti sese dederent.

Anglus certior factus, in quanto essent discrimine sui, exercitū illico coegit numero ad millia quatuordecim. Comitatus inter cæteros filio suo Eduardo principe Wallensi, & Gallo quodam nobili Godefrido ab Haricurto, qui regno pulsus à Gallo ad Anglum se contulit ad tuendum se ad vlciscendum iniuriam. Gallus enim omnia illius occupauerat. Hic adeo auctor fuit Anglo, vt in Normanniam cursum dirigeret, cum alioqui rex nauigationem in Aquitaniam instituisset. Exercitum in tres diuisit partes:

quarum dux iuxta maritima loca deprædabantur agros, expugnatis aliquot oppidis & abductis captiuis, ne quid posteà molirētur, collectis viribus. Tertia, mediam regionem tenebat, in qua rex. deuastantes omnia, sub noctem reuertebantur omnes ad castra regis.

Gallus interim cōscribi iussit exercitum, quo non fuit alius in Gallia multis annis visus potentior. Scriptum est pro auxiliis, ad regem quoq; Bohemiæ valde tū studiosum Galli. Occuparunt Angli oppidum Normanniæ opulētissimum S. Lupi, pòst ad oppugnationem properarunt longè opulentioris, Caen vocant, à fluuio præterlabente. Ciues, acie instructa volebant confligere cum hoste: quem vbi vidissent, homines insueti bello, fugerunt ad vrbem. Gallici duces in munimenta se receperant: sed vastam stragem in vrbe videntes (nam occuparant Angli) dediderunt se. Inter captiuos erat Connestablius: quem ipsum rex Anglus postea vna cum sociis, ab eo qui ceperat, redemit viginti millibus aureorum. Progressi sunt etiam Angli vltra Sequanam versus Rotomagum. Velites excursionem fecerunt ad vicina loca Parisiis, & cum obuiam haberent ciues Ambianos Lutetiam ex

mandato

mandato regis properãtes bene instructos, quod dudum nihil militare subiissent, facto in eos impetu, diripuerunt illorum impedimenta.

Interim Gallus Lutetia cum suis copiis discessit ad S. Dionysium (quamuis deprecantibus Parisianis) quò reliqui principes conuenerant, Anglum miro quodam ardore persequẽs, venit Ambianum. Exercitum suum conatus est hostis per Sommiã traducere, sed neq; vadum nouerant vllum, neq; pontes à Gallis valido præsidio obsessos occupare poterant. Ab adolescente tandẽ fortè comprehenso (cum esset propositum captiuis Gallis præmium & promissa liberatio) vadum fuit demonstratum. Id cũ suspicarentur etiam Galli, futurum, vt ea parte traiicerent, magnis viribus ibi se obiecerunt, & in fluuio acriter pugnatum. Sed tamen peruadebant Angli in fugam conuersis hostibus. Gallus interim accessit in vrbẽ Abbeuillam: & Anglus quidem illum in planicie expectabat collaturus signa.

Sub prælii tempus Deum orabat, vt felicem victoriam donaret. exercitum omnem in tres partes diuisit. erat in prima filius illius: vltimam ipse tenebat. Summis viribus vtrinq; certatum, sed tandem Angli victo-

res extiterunt: quod mirum videri posset, præsertim aduersus tantam hostium multitudinem. Succubuit in hoc prælio Henricus à Lutzemburgo, pater Caroli Bohemiæ regis. nam etsi captus erat oculis, in hostem tamen voluit pugnare. Inter pugnandum rex Anglus, qui nec dum ingesserat se turbæ dimicantium, expectans occasionem, certior factus, filium suum, versantem in prima acie, grauiter vrgeri ab hoste, nunciis respondens, Ne subsidium, inquit, hodie postuletis à me, quandiu filius meus adhuc superstes est. Volo enim vt hodie suæ virtutis specimen edat, vtque victoriæ laus penes eum sit omnis, & eos qui in custodiam ei sunt adhibiti. Gallus sub noctem paucissimis comitatus è prælio discessit. Iussu regis Angli censa sunt capita Gallorum qui succubuerant in prælio. Inuenti vndecimi Principes, octoginta Barones, mille ducenti equites, & plus minus triginta millia. Ex mãdato regis nobiliores omnes sepulti in vicinis oppidis, & datæ tridui induciæ ad sepelienda cadauera.

Parta contra Gallos victoria, Anglus recta contendit Caletum, & obsidione oppido circumdato requiescebat, expectans vt inedia tandem ad deditionem compelleretur.

tur.

tur. Interim Gallis duci Normandiæ filio, oppugnanti arcem Aguillonum, nunciauit vt relicta obsidione copias suas in Galliam adduceret, quo Anglis omnia passim occupantibus resisti posset. Priusquam hæc ad exercitum essent delata, prælium fuit inter Gallos & Anglos. huic interfuit Philippus Burgundionum Ducis filius: qui collapsus cùm equo, non ita multò post vita functus est. Cum obsideretur Aguillonum, cui præerat Baro quidam Anglicus, apud Burdegalam erat Comes Derbii, quem Anglus in Aquitaniam præmiserat. hic adeo cum intellexisset arcem obsidione liberatam, & abiisse Normandiæ Ducem, collectis plus minus sex millibus, bonam Galliæ partem iis locis peruagatus, tandem Pictauium vi cepit: ac deinde Burdegalam reuersus exercitum dimisit, sed nullum, ob vastitatem vrbis, Pictauii reliquit præsidium.

In obsidione apud Caletum occupato Anglo, Scotiæ rex Dauid, & sua sponte, & Galli precibus incitatus, quod militem omnem Anglicum in expeditione crederet esse cum rege, vel maximam saltem partem, collectis plus minus quadraginta millibus, in Angliam properauit. Interim An-

gliæ regina viriliter ſeſe dedit, conſilium captans cum Angliæ proceribus & Epiſcopis. Conſcriptus eſt ſubitò exercitus, pugnatum acriter: & interfuerunt prælio aliquot Archiepiſcopi & Epiſcopi Angli. Obtinuerunt autem victoriam, tametſi numero multo inferiores Scotis. In pugna captus eſt rex Scotus cum plurimis aliis. Occiſorũ numerus ſurgebat ad quindecim millia, reliquis in fugam verſis. Facto prælio, Angliæ regina, traiecto mari, regem maritum inuiſit.

In pugna, cuius antè facta mentio, periit etiam inter cæteros, Flandriæ Comes, qui propter factionem Iacobi Arteuillani coactus erat Gallo ſeſe in cliẽtelam dicare. Reliquit filium Ludouicum, id temporis quindecim annorum. Anglus induſtria & ope Iacobi Arteuillani ſperabat ſe poſſe efficere apud Flandros, vt rerum ibi potiretur, vtq; filius ſuus princeps Wallenſis omnẽ Flandriam illorum conſenſu teneret: ſed interfectus eſt author tam impii conſilii, vt narratum. Nolebant enim exhæredare ſui principis filium. Itaque Anglus cœpit tractare de matrimonio inter iuniorem Flandriæ Comitem, qui tum erat in aula Galli, (nam eò cum patre profugerat, rebus male con-

fe cōstitutis in Flandria,) & filiam suam Isabellam. Hic sese opposuit Brabantiæ Dux, nam & is filiam tunc habebat. Excogitatus est modus à Flandris,vt Comitem suum abducerent à Gallo: venit in Flādriam iniecta spe recuperandæ possessionis paternæ. Interim Anglus rem suam diligenter agere apud proceres. Per illos de matrimonio propositū est Ludouico. recusauit modis omnibus, quòd illius filiam ducere nollet qui parentem suum interemisset. Cùm ita perstaret in sententia, nec aliud responderet, Flandriæ consiliarii in custodiam abduxerunt, non futurum liberum nisi consilio seniorum pareret. Ita persuasus est, constitutus dies, conuentum ab Anglo, illius vxore, & Flandriæ primoribus: tractatū negotium. consensit ille, & simul fidem dedit: rediit in Flandriam, nec tam artè custodiebatur quàm antè. Sub tempus nuptiarum, comitatus quibusdam ad venationem abiit. ibi simulans se persequi suum falconem, quem in ardeam emiserat, paulatim magis ac magis progressus, euasit ex illorum conspectu, & sic ad Gallum rediit. Quo tempore Anglus oppidum Caletum obsidebat, exactum erat tempus induciarum, quæ per Cardinales quosdam erant constitutæ inter

Carolum à Blois, & Dominam à Monte-forti: vt ante dictum est. Itaque rursus ad arma deuentum. Anglus mediocrem equitum numerum eius exercitus qui Caletum obsidebat, subsidio misit Dominæ. Occupantes Anglos arcem quandam & vrbem, Carolus à Blois arctissime obsedit: sed Angli quidam alii à Domina repente missi, prima luce præter expectationem irruentes in castra Gallorum qui propter pridiani cuiusdam conflictus benigniorem fortunam negligentius excubias agebant, bonam illorum partem fuderunt, & ipsum adeo dominum Carolum à Blois imparatum ceperunt. Anglus interim acriter obsidione premebat Caletum. Gallus, vt solueret obsidionem, copias ingentes collegit. Qua de re certior factus Anglus, & loca maritima & campestria, quibus accessus erat Gallis, ita præmuniuit vt nusquam pateret illis iter. Gallus optabat ab Anglo sibi fieri potestatem pugnandi. videbat enim præclusum sibi omnem aditum. Anglus, quod per anni ferè spatium oppidum obsedisset, magna vi auri profusa, compendium hoc retinendum sibi putauit. Et sub idem tempus à Clemente missi duo Cardinales pro conciliandis principibus, per triduum habita collo-

cutione

cutione cum vtriusque regis delegatis proceribus, nihil egerunt. Itaque Gallus omnẽ exercitum statim dimisit. Caletenses omni se destitutos & spe & prȩsidio cum viderent, de deditione agebant. Anglus illam recusare, nisi de fortunis & illorum salute pro suo arbitrio statuendi libera sibi permissa potestate. Dissuadentibus hanc illius pertinacem iram consiliariis, quod pessimo fieret exemplo, tandẽ eò res deducta, vt ex omni ciuium numero sex potentiores, nudi caput & pedes, laqueũ collo, & claues oppidi manibus ferentes, libidini suæ & arbitratui dederentur.

Hoc nuncio in ciuitatem illato, summus repente luctus ibi natus. In hac animorum consternatione, cum quidam minimè plebeius, pro salute patriæ inedia pene confectȩ, mortem se non reformidaturum palam diceret, quinque deinde alios in similem rapuit affectum.

Hos ad eum modum productos quo voluit, is qui tum vitæ necisque potestatem in eos habebat, & eiusdem mandato iam capitis pœnȩ destinatos, cum frustra nobiles viri omnes intercessissent, vix tandem ipsa regina consumptis in eam rem multis rationibus, morti eripuit. Missis deinde qui arcem

& oppidum occuparent, iussu regis coloni veteres migrare coacti, & ex Anglia familiæ eò traductæ. Postea super induciis, opera cuiusdam Cardinalis, ad biennium transactum est.

Caletum Anglus commisit Itali cuiusdã tutelæ & fidei. Porro nobilis quidam Gallus, ad sanctum Odomarum in præsidio relictus, quod sciret nationem hãc præ cæteris valde cupidam auri, tacitè cum hoc egit, vt arcem sibi venderet. precium erant viginti aureorum millia.

Certior factus Anglus qua nescio ratione, & dissimulans omnia, vocato ad se Italo, percontari de facto. Ille, cum aliud non liceret fateri, & veniam orare. qua impetrata, discedenti rex iniunxit vt quod instituisset, non prætermitteret. Ad constitutum diem, pridie rex bene instructus, quam potuit occultissimè Caletum venit. Gallus, qui aurum dependit, rerum omnium ignarus, præmisit equites ad occupãdam arcem. Intromissi, repente, cum nihil eiusmodi suspicarentur, ab Anglis comprehensi. inde sub lucem Anglus extra vrbem prouolans, & reliquos ibi Gallos exitum rei manentes adortus, fugauit & cepit, cumq; his eum qui proditionis caussam dedit.

Valesius rex id temporis alteram duxit vxorem, Philippi Nauarræ principis filiam. Quin & ipsius natu grandior filius Ioannes, matrimonio sibi adiunxit per idē ferè tempus, Iohannam Bolonię Dominam: vxorem quondam Burgundionum Ducis filij, illius, qui ad oppugnationem Aguilloni, vitam finiit, anno 1346.

Philippo regi vita functo successit Ioannes, qui non multò post coronationem Lutetiæ capitis pœnam sumpsit de Connestablio, nuper ex Anglorum custodia liberato. 1350.
Rex illum proditionis reum agebat.

DE IOANNE PHILIPPI VALESII FILIO, GALLIARVM rege.

CREATO Rege Ioanne, Clemens, Auenione desiit esse apud superos. Ab hoc electus est Cardinalis Ostiæ, natione Gallus, antè quidem vocatus Stephanus Albertus, ab electione autem, Innocentius Sextus. Bohemiæ principem, & Ducem à Lenclastre ob conuitia mutua exacerbatos, iamque paratos μονομαχεῖν, Gallus, negotio composito dirimit. Iussu

regis necato Conneſtablio, vt diximus, Carolus ab Hiſpania, cui rex Angoliſmenſem ditionem dederat, in vxorem ducta filia Caroli à Blois, ad hanc dignitatem euectus, à Carolo Nauarræ rege, cum ad quietem ſe compoſuiſſet, necatus eſt. Eo facto multum, vt credibile eſt, fuit Galliæ regis animus perturbatus, at certæ conditiones illum reconciliarunt. Huic ſic interempto ſucceſsit Iacobus Borbonius. Et induciæ, inter Gallum & Anglum, ad menſem Aprilem conſtitutæ, in ſolſtitium æſtiuum extractæ ſunt. Vtriuſque enim regis legati, Auenione, apud Pontificem, cum pacis inter eos rationes coire non poſſent, inducias eo vſq; protraxerunt.

Princeps Wallenſis exercitum in Aquitaniam adduxit. Anglus, bellum facturus in Gallia, Caletum venit. Huc miſſo nuncio, Gallus detulit μονομαχίαν, Anglus recuſare. Gallus eccleſiæ proceres, nobilitatem omnem, & ciuitatum primores, Lutetiam per literas euocauit, gerendi belli neceſsitatem exponens. Actum eſt ibi de conferendo tributo, nec in ea re quiſquam immunitatem obtinere potuit.

In arce Rotomagenſi, rex Nauarræ, Ioannes Comes ab Häricurto, multiq; alii, inter prandendum à Galliæ rege, qui ſubito

illuc

illuc nemine quicquam suspicante venit, capti sunt. Rex Lutetiam abductus in custodiam, Haricurtus in cœtu nobilium, maledicta nescio quæ profuderat in regem, absentem: grauiter contendens, imperatum nuper tributum minime pendendum esse, & simul inhortans reliquos, vt eam sententiam obstinate sequerentur. Hinc accusationis initium, hinc supplicium. Nam capite truncatũs ex mandato regio, postea suspensus est.

Angli filius, qui nuper in Aquitaniam, vt diximus, aduenit, Burdegala discedens, vicinam regionem omnem purà, Pictauiẽsem, Turonensem, Berriamq; depopulatus est: & collectis ibi rebus necessariis; quod reliquum erat, perdidit, effusis vinis, exustis frugibus, vt ne in hostium vsus transferri possent. Interim Gallus apud Carnutenses magnam vim militum habens collectam, summa festinatione, & hostili prorsus animo persequebatur Anglum. Et cum non procul abesset Pictauio, resciuit hostem prope posuisse castra. Illico habita cõsultatione, exercitum omnem in tres ordines partitus, in primo, Ducem Aurelianensem, in altero, filium Carolum natu maximum, collocauit: tertium ipse tenebat. Hostium numerus

admodum erat exiguus. Vt per exploratores intellexit Gallus, qua ratione essent ad prælium instructi,& simul, versari eos in loco,natura,&ipsorum industria munito,pręcepit, vt pedites pugnarent omnes; trecentis, aut eo amplius ex equis pugnaturis, qui sagittarios impetu facto dissiparent. Aderant quatuor ipsius filii, Carolus, Ludouicus, Ioannes, Philippus. Hi cum res malè ageretur, & ad Anglos inclinaret victoria, in munitiones longinquiores abducti sunt. Innocentius,qui Clementi successit, duos in exercitum misit Cardinales de pace acturos, sub ipsum tempus quo stabant hinc & hinc suo ordine firmatæ acies. Variis modis res agitata fuit. Gallus videbatur aliquantò duriores proponere conditiones. Ab altero Cardinale multum fuit desudatum: sed accepto nuncio à rege, vt, nisi de vita periclitari vellet, omnem pacis mentionem abiiceret, discessit. Ventum est ad manus, pugnatum acerrimè, nunc huc nunc illuc aliquandiu inclinante fortuna. Sed strenuam hîc operam nauarũt sagittarii Anglici, tum, si quando aliâs, inuictis planè animis & robore: ita quidem vt ipsorum virtute solùm fractis hostium viribus, à minimo exercitu parta sit eo die victoria insignis, qua nescio

an ve-

an vetuſtas vllam proferre poſſit clariorem. Vt de numero cæſorum nihil dicam, inter quos multi potentes viri, captus adeò rex ipſe fuit vnà cum Philippo, natu minimo filio, quem prælium commiſſurus apud ſe eſſe voluit. Et quoniam ea tum fuit regis fortuna, quiuis facilè intelligat quo in loco fuerint cætera turba. Princeps captiuum regem ſecum abduxit Burdegalam. Dum hæc apud Pictones gererentur, Nauarrii (quem in carcerem ſuprà diximus abductum) frater, auxiliaribus copiis multum auctus, Normanniam rapinis & incurſionibus vexare.

Galliæ ordines, de tuendo regno conſultaturi, Lutetiam conuenerunt, quandoquidem & rex in hoſtium erat poteſtate, & filii per ætatem non ſatis proſpicere poterant. Ex omni numero triginta ſex conſtituti ſunt, quibus rerum adminiſtratio, donec ſolutus eſſet cuſtodia rex, committebatur. Sub proximum ver Angli filius traiecto mari, Gallum & cum eo filium in Angliam abduxit, pactione interim ſuper induciis facta per Cardinales, qui ipſi deinde, inter Anglum & Scotum vt pax coiret, plurimùm laborabant, adiuuante illos in hoc tam pio negotio, Epiſcopo ſancti Andreæ apud Sco-

tos. Sunt autem hæ conditiones initæ susceptæq; pacis, primum, vt ne Scotus vmquam aduersus Anglum inceptaret bellum, imo vt suos in Angliam volentes facere excursiones, pro sua virili cohiberet. Deinde vt in regnum reuersus, id ageret apud populum, vt Scotia esset Angliæ subiecta deinceps, ratione feudi, quod vocant, & inaugurationis. Quod etiamsi populus recusaret, Scotus ipse nihilominus perpetuam & firmam cum Anglo concordiam seruaret. postremo dependeret Anglo intra decennium quingenta aureorum millia. Cuius quidem rei gratia daret obsides aliquot regni principes viros, in Angli potestate futuros, donec depenso auro fidem suam liberasset. His ita peractis & literis fide dignis in eam rem conscriptis, rex Scotus, qui nouem annos, & eo plus captiuus in Anglia fuit, ad suos reuertit.

Plerique omnes Galliæ nobiles & ciuitatum primores optabant Nauarrium (qui Lutetia in Picardiam abductus erat) custodia liberatum. Per ipsos adeo ordines ad Carolum regis filium, relatum est. Ille, quod caussæ esset ignarus, propter quam rex eum voluit captiuum, nihil audebat statuere. Tandem quorundam auxilio, qui miris

technis

_rechnis in arcem, vbi detinebatur, erant recepti, exemptus, Lutetiam venit: vbi coram omni populo, suum in Galliam amorem & voluntatem exposuit, ita vt magna pars, in eum quàm Normanniæ Ducem essent propensiores. In primis autem illi fauebat, cuius ad Parisianos non leuis est auctoritas, vrbis præfectus.

Gallo apud hostem capto, miri fuerunt motus, & magna scelerum impunitas, vt fieri solet, dum facinora cohibeat, & sontes plectat, vix vllus exstare creditur. Collecti grassatores vexare omnia rapinis, obsidere vias, deprædari quosuis. Quin & inter ipsos proceres non satis conuenire, cœpitque nobilitati displicere triginta sex virorum Imperium, qui regno præerant. Sed omnium maximè horrenda fuit illa seditio & colluuies rusticorum, qui vndequaque collecti in Campania & circum, paulatim magis augeri, sic vt ad centum millia surgeret ipsorum turba. Putabant hi nobilitatem omnem regni interficiendam. Proinde, facto impetu, diripere nobilium ædes, religare dominos ad postes, & in illorum aspectu violare coniuges atq; filias, totam deinde familiam mactare crudeliter, & domos exurere. Cumq; esset tanta illorum

immanitas, vt fœminæ potentiores; ni vellent impurissimorum hominum libidini esse expositæ, cogerentur sese abdere: contracto exercitu, pugnatum in eos. Ad Meldam oppidum oppressi omnes, aut in Matronam præcipitati.

Regis filius, inter Nauarrium & vrbis præfectum tacitam esse conspirationem videns, Lutetia cessit, collectis copiis, & spectabat res ad tumultuosum exitum. obsidebat enim vrbem. Sed Episcoporum quorundam intercessione, reconciliati sunt principes.

Cæterùm præfectus vt misceret omnia, nocte quadam statutum habuit eos, qui sequerentur aduersas partes, opprimere: iamque transegerat cum quibusdam, foris exspectantibus prædam, qui certo noctis tempore vrbem inuaderent. Sed patefacta traditione deprehensus ipse noctu, cum clauibus vrbis, oppressus est, & cum eo sceleris conscii. Præfectus hic, rebus ita turbatis, Lutetiam primus omnium cinxit muris, fossis atque portis. Nauarrius de huius nece & oppressione certior factus, quòd plurimùm amasset, ob beneficiorum acceptorum magnitudinem, indignitate rei, tum quòd & ipse facinoris auctor haberetur vulgo, & sua sponte, & instigante fratre Philippo (qui

Nor-

Normanniam prius infestarat bello & nihil optabat vehementiùs, quàm ægrè facere Galliæ) bellum denunciauit, & acriter gerebat, multis ad Sequanam & Matronam factis incursionibus, apud Ambianum etiam & Attrebatum expugnatis aliquot oppidis, & munitionibus. A præfecto, cuius facta mentio, magnam auri vim accepit, itaque commodum erat illi militem alere. Quinetiam plurimi fauere illius instituto & rebus omnibus. Hinc adeò factum, vt non paucas arces & oppida, citra magnam difficultatem, sæpe occuparit, adeò quidem, vt Ambiani aliquot ciues potentiores, certa noctis hora militi illius oppidum patefecerint, vbi tum præter arcem nihil restabat expugnandum. Sed bona quadam fortuna super irruentes equites Galli, cœptum interturbarunt, fugato hoste, & proditionis auctoribus ad supplicium raptis. His malis, vt fieri solet, adiunxit se rerum pene omnium maxima caritas, adeò vt tenuiores ægrè vitam tueri possent. Et durauit hæc pestis, annos quatuor. dum enim fortunæ omnium ordinum militis rapacitati expositæ sunt, dum agricolis tutum non est vacare labori, dum mercatores, nisi maximo facultatum suarum, & vitæ periculo, com-

meare non possunt, quid aliud inde, quàm commune malum, quodque ad singulos redundet, oriri potest?

Nauarrii, certo tempore, tantũ non intercepti, cum existimarunt necessario sibi cum hoste confligendũ, occupato colle editiori, quandoquidem turba vincebatur, calcaria omnia in vnum aceruum deferentes, erigebant sursum rotulas, vt in adeundo hostem impedirẽt. Sed superueniens hesperus Gallos cohibuit à pugna. Noctu, magno silẽtio se receperunt in vicinum vicum, & extructis ignibus quasi pernoctaturi, præter Gallorũ spem illico discesserunt, frustra eos persequente hoste. Inter cætera tenebant Meludunũ ad Sequanam. Ad obsidionẽ huius misit Normanniæ Dux quatuor millia equitũ. Sed intercesserunt Cardinales quorum antè facta est mentio, qui pacem inter eos firmarent. Philippus autẽ Nauarrii frater noluit vnquam in conditiones pacis assentire, obiiciens germano, quod præstigiis & incantationibus deluderetur. Itaq; contulit se ad munitiones maritimas, Anglo subiectas.

Firmata pace inter Gallos & Nauarros: iam exactum erat tempus induciarum, quæ Ioanne rege in Anglia capto, per Cardinales ad triennium erant constitutæ, inter Anglũ

& Gal-

& Gallū. Itaq; omnes qui sub Nauarra militauerant, ad Anglicos Duces se contulerūt: sic malum vnum plurima alia ordine secum traxit. Sed Angli tūc duriter à Gallis excepti fuerunt, quanquā non sine magno detrimēto miserorum, qui vel ruri, vel in oppidis nō ita munitis habitabant. In hos n. quicquid lubitum esset designabāt Angli, externo milite comitati. Finito induciarū tempore, vt diximus, Anglus, filius illius natu grandior, Gallus, & Iacobus Borbonius priuatim inter se Londini egerunt de pace, cuius formulas ad Ducē Normanniæ miserūt. Ille retulit ad tres ordines. Habita cōsultatione vehementer displicuerunt, & nunciis responsum est, malle se multo adhuc duriora sustinere, q̄ illas admittere. Responsum hoc male habuit & Gallū captiuum & Anglum, adeo, vt hic statim iusserit conscribi exercitum, qualem nemo vnquam ex Anglia prodeuntem vidit. appulit Caletum vnà cum quatuor filiis. Et priusquam ex Anglia decederet, exponebat coram omni exercitu suas rationes atq; consilia, nimirum, se expeditionem deinceps facere in Galliam, ea spe & animo: vt illos adigeret ad suscipiendas conditiones, quæ quidem sibi & honori, & vsui, & dignitati esse possint. Nec prius finem facturum se

neque reuersurum quàm ex voto rem gessisset.

Proinde si quis esset omnium, cui hæc ratio non placeret, vt is domi se contineret: sed conditionem libenter omnes acceperunt.

1359. Caleto Anglus venit Remos, & cùm videret vrbem pro sua magnitudine bene munitam, nunquam oppugnare voluit, ne temere faceret iacturam sui exercitus, quem ad maiora seruabat. Postquam obsedisset ad menses duos & eò plus, contendit in Burgundiam. Ibi Dux missis legatis, orauit ne fineret deprædari militem suam ditionem. Exoratus est Anglus, vt erat summa humanitate, sed ea lege, vt Burgundus dependeret centum aureorum millia. Interim Gallia misere vastabatur partim ab Anglo, partim à reliquo illius exercitu, apud Picardos relicto, partim à rege Nauarræ, qui denuò concitatus erat in Ducem Normanniæ.

Auenione, quidam Franciscanus, futurum prædixerat, vt & ecclesiasticus ordo multa pateretur, propter ambitionem, auaritiam, atque superbiam, & Gallia durissimè affligeretur exterorum incursionibus, adeò quidem, vt nulla illius pars ab hoc malo tuta esset futura.

Pontifex

Pontifex hunc in vincula coniecit, quòd minùs grata denunciaret. Anglus Normanno prælium sese commissurum significarat. Sed iste fortunam experiri metuens, Lutetiæ substitit.

Normannus considerans præsentem rerum statum non diu posse consistere sine maximo & exitiali damno Galliæ, legatos ad Anglum misit, ex consilio procerum, qui de pace agerent. Actum est variè, & vix videbatur posse coire inter eos concordia. Nam Anglus hoc sibi planè propositum habebat, iure sibi deberi Galliam.

Dum ita consultaretur, prope Carnutenses subitò coorta tempestas, quæ & homines & equos prostrauit, ita commouit regem, vt votum faceret se velle animum ad pacem adiicere: atque deinde Caleti expeditum est negotium, cuius hæc ferè est summa: Vt rex Anglus & illius deinceps hæredes atque successores tenerent comitatus, vrbes, arces, munitiones, dominia, insulas, reditus atque prouentus Aquitaniæ, item vrbem, arcem, comitatum, & omnem ditionem Pictauiensem, vrbẽ & arcem Rochellæ, Lemouicum, vnà cum omni regione. Ad hæc tam vrbem Angolesmensem, quàm arcem cum vniuersa ditione: item Caletum, 1360.

& multa præterea alia, quorum vt ingens est numerus, ita fastidiosum sit, illa recensere. Vt Gallus renunciaret his omnibus, & simul feudis atque iuri quod vel ipse vel illius heredes atque successores, vllo modo requirant, vtq; hæc omnia Anglus teneret libere, nec opus haberet regem Galliæ aut illius successores, vt superiores in hoc agnoscere. Item vt vicissim Anglus pro se, suis hæredibus & successoribus renunciaret nomini, titulo, & iuri, quod vel ipse vel illius posteri prætendant in regnum Galliæ. vt renunciaret etiam portioni, quam postulabat ex Ducatu Normanniæ, Andegauensi, & Turonensi. Item omni iuri Britoniæ. Hæc & alia multa, quæ copiosius apud auctorem, vterque rex sanctè iurarunt, & eorum filii. Porro, ad maiorem confirmationem, dati sunt à Gallo obsides, Dux Aurelianensis, Andegauensis, Berriæ, Borbonius, plus minus duodecim Comites atque Barones: item potentissimæ Galliæ ciuitates, aliquot maxime præstantes viros mittebant singulæ. Et his quidem omnibus Londinum adductis, Gallus Lutetiam rediit, magno suorum desiderio. Et statim ad omnes officiarios, præsides vrbium, munitionumque suarum, quas Anglo cesserat, scripsit,

vt migrarent. Sed dictu mirum, quàm hoc ægre fecerint plerique omnes. Nimis enim durum & insolens videri illis, ferre iugum & imperium Anglorum. Præcipue vero Rochellenses impense deprecari. Sed Gallus æqui & honesti studiosus, à pactis & iureiurando minime discedendum existimauit. Ideoque iuxta formulas contractus agi per omnia mandabat. Vicissim ab Anglo missi sunt, qui certas arces & munitiones bello partas, Gallicæ ditioni restituerent. Liberatis ad hunc modum oppidis atque munitionibus, milites iam olim assueti rapinis atque prædis, cum reditum ad suos, & inutilem sibi & minus etiam tutum esse iudicarent ob admissa facinora, fortunam deinceps experiendam putarunt. Itaque collecti grassabantur per Campaniam, & loca vicina, depopulantes omnia, aucto indies numero, vt fieri solet. Gallus certior factus de ipsorum improbitate & nequitia, Iacobum Borbonium misit cum exercitu. Inuenit eos confidentes in altissimo monte, cuius ea fuit forma, vt numerum copiarum nemo posset omnem contemplari. Et cum essent ad sedecim millia, non videbantur exploratoribus excedere quinque. Conserto prælio, acriter pugnatum est,

sed deteriorem partem fortuna iuuit. Multi perierunt in eo prælio clari viri. Vulneratus grauiter ipse Borbonius vnà cum grandiori suo filio Petro. Abducti Lugdunum, triduo pòst obierunt. Parta victoria, facinorosi isti rectà tendebant Auenionem: quare Pontifex & Cardinalium cœtus summo repentè metu sunt perculsi. Nam tanta erat sæuitia & improbitas, vt nemo se illis opponeret. Cæterùm in his angustiis positi, quò repellerent immanissimam gentem, quæ nullum non maleficii genus perpetrabat, crucem prædicari iusserunt, concessa admissorum omnium remissione. Conuenere plurimi. Sed cum salarii nulla fieret mentio, subduxerunt se omnes. Hoc ipso tempore Marchio Montferratensis in Duces Mediolanenses bellum gerebat. Egit igitur Pontifex cum isto, vt hanc colluuiem omnem secum in Insubriam abduceret. Atque ita euenit. Acceptis enim à Pontifice & Collegio Cardinalium sexaginta millibus aureorum, propositis etiam à Marchione salariis, illum secuti sunt, & strenuam ei operam nauarunt.
1362. Gallus per Ducatum Burgundiæ (qui tum morte iunioris Ducis ad eum fuit deuolutus) venit Auenionē, salutatum Pontificem, qui non multò pòst obiit. Et cùm de

electio-

electione nó conueniret (duobus quibusdā maximè ambiētibus) electus est abbas qdā sancti Victoris apud Massiliam, vir doctus & pius, vocatus deinde Vrbanus papa. Rex Cypri Auenionem appulit, vehementer obtestans & Pontificem & Gallum, vt expeditionem facerēt aduersus Sarracenos & hostes fidei Christianæ. Pontifex in concione rem proposuit. Suscepit crucem Gallus cum bona suorum nobilium parte Postea Cyprius in Bohemiam abiit, ad Cæsarem id temporis, inde per Germaniam, Brabantiam, & Flandriam venit in Angliam, idem rogans Eduardum regē, sed is honestè se excusauit. Ex Anglia rediit Ambianum, vbi tum Gallus erat. Post in Aquitaniam accessit ad principem Wallēsem. Et sub idem tempus principi natus est filius, Eduardus nomine. 1362.

Obsides pro Gallo datos malè habuit, tā diu detineri se custodia. Rex Eduardus, vt erat facilis & humanus, permiserat illis adire Caletum animi recreandi caussa, tum etiam vt Galliæ viciniores, negotium suum eo cōmodius tractarent. Subinde miserunt ad regem & Normanniæ ducem. Gallus, quòd esset occupatus in adornanda expeditione contra Sarracenos, deinde etiam quòd bello vexaretur à rege Nauarræ, non commodè

potuit illos expedire. Itaque factum est, vt dux Andegauus regis filius, relictis sociis, ob fidibus, in Galliam reuerteretur.

Gallum incessit mira quædam cupiditas reuisendi Anglum, quòd benignè esset ibi tractatus. Dissuasum illi fuit, perstitit tamen in sententia, vt filium suum etiam propter abitionem excusaret. Abiit, receptus est honorificè. Non multo post aduersa valetudine correptus Londini, obiit. Relatus in Galliam, in sancti Dionysii oppido sepultus est, præsente rege Cypri.

Rex Nauarræ, existimans sibi datam meliorem belligerandi occasionē, collegit militem vndecunq; potuit, & commissum est prælium satis acre, in Normannia.

Ioanni regi successit filius Carolus, antè dictus Normanniæ Dux, eodem anno coronatus Remis, vna cum vxore filia Petri Borboniæ Ducis. Coronationi interfuerunt inter cæteros, rex Cypri, Wenceslaus à Bohemia, Dux Lutzemburgi & Brabantiæ. Cum Parisios reuertisset nuper coronatus rex, fratrem suū Philippum natu minorē, qui cum patre Ioanne fuerat in Anglia captus, declarauit ducem Burgundiæ. Rex Ioannes priusquam in Angliam nauigaret, erat hoc ipsum filio Philippo pollicitus.

DE CAROLO, EIVS NOMINIS QVINTO.

NONDVM erat Gallia prorsus purgata rapacibus istis, quorum supra meminimus, & in Normannia vicinisque locis, plerique coniuncti Nauarris, mire infestabant illam, belli Dux erat, Ludouicus à Nauarra. Carolus rex fratrem Philippum Burgundiæ Ducem, nuper factum, præfecit, vt in hostem confligeret: hic pleraque omnia recuperauit. Sub idem tempus, Comes à Montepeliardo, adiutus à quibusdam Germanis confœderatis, prope Vesontium irrupit, in Heduos Huc Burgundus statim adduxit suas copias, sed migrarant hostes.

In conditionibus pacis, inter Anglum & Gallum, quorum capita breuiter retulimus, exceptum erat negocium Britonicum, & promiserant vterque rex, daturos se id operam, vt dissidium æquabiliter componeretur. Sed parum diligenter tractatum fuit negocium, & contigit regem Ioannem mori, vt diximus. Quo magis incruduit bellum, Gallus subsidio misit Carolo à Blois,

(qui datis filiis obsidibus è custodia fuit exemptus) mille equites. Ioannes comes à Monteforti auxilia impetrauit, cum ab aliis, tum ab Anglis, id temporis Aquitaniam occupantibus. Paratis iam ad dimicandum exercitibus, nobilis quidam Britonicus, captiuus, cui armari non licebat, intercessit, suppliciter orans vt amice transigerent, neque finerent rem ad manus venire. Credibile est, illum potuisse exorare. Sed Angli quidam nobiles tacitè orabant comitem Montfortium, qui copiis præerat, ne pacis vllæ rationes cum Carolo susciperentur. Isti enim quod omnia ferè sua profudissent, cupiebant armis vel iacturam omnem recuperare, vel id si non contingeret, reliquum amittere. Itaque commissum est prælium, multum acre, sed Angli virtute superiores, in fugam conuerterunt hostem. Carolus in pugna succubuit, id plerique tum credebant ex composito factum, quòd alia ratione finis imponi bello non posset. Montfortius videns illum vita spoliatum, etsi hostis erat, lacrymas tamen non continuit.

Fuso hoste, & parta victoria, Montfortius breui temporis spatio cœpit complures alias Britanniæ vrbes. Galliæ rex, de statu re-

rum

rum certior factus, misit fratrem suum, ducem Andegauorum, vt & viduam, vxorem Caroli, mirabiliter afflictam consolaretur, & præterea confirmaret eorum animos, qui nomine illius durabant in præsidiis. Sed cum iam bona Britoniæ pars in potestatem Montfortii redacta esset: Gallus, habita consultatione, misit legatos ad eum, qui de pace agerent. Ille rem ad Anglum retulit, qui cum non dissuaderet, conditiones propositas non exclusit. Nimirum, vt omnem Britoniæ Ducatum teneret. Vt, si cõtingeret ipsum mori, non relicta sobole, tum Ducatus deuolueretur ad filios Caroli vita defuncti, qui quidem in Anglia tum, vt diximus, detinebantur obsides. Item, vt viduæ, vxori Caroli, cederet comitatum quendam iis locis, cuius annui reditus, atque prouentus surgebant ad viginti francorum millia. Deinde, vt à Galliæ rege vocatus, præscripto tempore adesset, accepturus ab eo, sui Ducatus inaugurationem, & reliqua omnia facturus ex more. Postremò, ipse adeo sua sponte promisit, daturum se operam, vt sui cognati, obsides in Anglia, liberarentur.

Ludouicus Nauarræ, sub hoc tempus in Italiam abiit, desponsurus reginam Neapo-

litanum. Galliæ rex in hunc vsum illi mutuatus est sexaginta francorum millia, pignori ab eo susceptis aliquot ipsius arcibus. Cum Neapoli res fere suas peregisset: non multo post vita defunctus est.

Composito bello Britonico, simul & Nauarrico, passim omnia plena erant milite prædone & rapinis assueto, qui Galliam potissimum infestabant. Videbat Galliæ rex, illos aut opprimendos, aut aliis rationibus è regno deducendos. Hungariæ rex tum aduersus Turcam bellum gerebat. Is itaq; petiit, hanc colluuiem ad se traduci: sed veterani, quibus regio non incognita erat, dissuadebant profectionem. Cogitata fuit igitur alia ratio, & simul Galli negotium iuuabat Vrbanus Pontifex, Auenione degens. Nam & is pro suo in Galliam amore, cupiebat alio traduci perditum genus hominum. Regnabat id temporis in Castilia, quidam dictus Don Pietro, homo impius & tyrannus insignis. Nam & complures honestissimos viros ad supplicium rapuit, & sua ipse manu plerosque interemit: & inter hos etiam vxorem suam ex familia Ducum Borboniorum. Proceres ecclesiæ in vinculis detinebat, exutos omnibus facultatibus. Dicebant illius familiares, conspirasse eum

cum rege Granatæ, Chriſtianorum perpetuo hoſte. Patrem habuit Alphonſum regem, qui ad aliam quandam alluſit: è qua tres filios ſuſtulit, quorum natu maximus Henricus, vir ſtrenuus in bello, & honeſti erat ingenii. Tyrannus iſte ſubinde apud Pontificem ob varia crimina accuſatus, concitauit omnes in ſui odium. Habita conſultatione, Pontifex Vrbanus Henricum iſtum illegitimum, & Arragoniæ regem, Petrum, (cui perpetuum erat cum tyranno bellum, vt qui ſpoliatus erat ſuis aliquot ditionibus ab eo) Auenionem venire iuſsit. Ibi legitimatus Henricus, declaratus eſt Caſtiliæ rex, excommunicato & reiecto tyranno. Arragoniæ rex promiſit ſe patefacturum ſuam ditionem omnem & ſuppeditaturum annonam copiis, quæ in Caſtiliam deducerentur aduerſus tyrannum: quo & ipſe ſua poſſet ope militum recuperare. Ad hanc expeditionem conuenerunt plurimi nobiles viri. Hac igitur ratione, milites iſti, Galliæ iam olim graues, in Caſtiliam abducti ſunt. Tyrannus certior factus de exercitu aduentante, fugit cum vxore, cum duabus filiabus & nobili vnico. Nam populus odio illius, nolebat ſumere arma contra venientem hoſtem. Sic deſti-

tutus erat ab omnibus. Ventum in Castiliam. Henricus summo applausu omnium, regni administrationem suscepit. A coronatione, acceptis à plerisque omnibus nobilibus & ciuitatibus, iuramentis, discessum est à nobilioribus, quorum ope regnum obtinuit. Iam enim res cōfecta videbatur. Sed tamen militem illum prędonem non dimisit: quod statutúm haberet, bellum inferre regi Granatæ. Tyrannus in his angustiis positus, ex consilio nobilis, qui vnicus apud eum substitit, misit ad principem Wallensem literas miserationis plenissimas, de suo statu, & infortuniis, petens consilium simul & opem. Non multo post ipsemet, quod suis in regno non fideret, Baionam appulit. Consiliarii principis putabant non esse ei subueniendum propter scelera & impietatem maximam, neque suscipiendum periculum vllum ipsius gratia. Princeps contra iudicabat rem indignam, filium illegitimum occupare regnum: fieri hoc pessimo exemplo, & præiudicio cæterorum regum atque principum. Itaque aduenientem tyrannum in vrbem Burdegalam, humaniter excepit, opem illi suám promittens. Misit tamen in Angliam ad regem parentem suum, re omni exposita, consilium

lium & auctoritatem ab illo petens. Anglus, quod fœdus sibi cum Hispano iam olim intercederet, filium hortatus est literis vt eum restitueret. Itaque statutum fuit inter eos de profectione. Sed obstabat vnica res: faciundum erat iter per regnum Nauarræ: & Nauarra pridem fœdus susceperat cum Henrico nuper Hispaniæ rege. Bayonæ simul ventum est. & certis quibusdam conditionibus placatus est Nauarra, sic vt studium, amorem atque pacem promitteret. Henricus rex nouus certior factus de rebus omnibus, misit ad Gallum pro auxiliaribus copiis.

Princeps egit apud Duces eorum militũ qui Galliam prius infestarant, & qui tum sub Henrico merebant, vt eos ad se traduceret. Erant circiter duodecim millia. Cumque profectionem in Aquitaniam instituissent, in Aragoniæ regno plurima perpessi sunt, præclusis & obsessis vndique viis, sed tamen peruaserunt: & cùm abessent aliquot miliaribus à Tolosa, recepti sunt in Montem Albanum ditionis Aquitanicæ. Galli certiores facti, obsidebant vias, ne Tolosam aut in vicina loca penetrarent. Ventum est ad manus. Strenuè pugnatum à Gallis, ita quidem, vt hostem in oppidum

vsq; profligarent, sed succedentibus in locum recentioribus, repulsi galli, magna ex parte vel interempti fuerunt, vel capti. Quorum ex numero tum erat Comes Narbonæ Tolosanis opem ferens, & præter hunc plurimi alii galliæ, Prouinciæq; Narbonensis viri nobiles.

Princeps Wallensis, ne populum exactionibus premeret, ad alendum militem, non mediocrem auri vim à patre Eduardo mutuatus est: quinetiam aurea sua argenteaq; pocula in nummos redegit. Milites, ferro sibi patefacta via, peruenerunt quo optabant.

Ex captiuis multi, bona fide, vt fieri solet, dimissi sunt. Vrbanus, odio militum istorum, auctor fuit Comiti Narboniæ, & aliis, custodia liberatis, ne pro sui redemptione, vel teruncium dependerent: eximens eos omni nexui, & obligationi. Dum apparatum bellicum faceret princeps, Burdegalam venit rex Maioricæ, grauiter querens apud principem de rege Arragoniæ, qui patrem suum in vinculis necasset Barcelonæ. & vi armorum teneret omnem suam ditionem. Cupiens igitur vlcisci acceptam iniuriam &, in hæreditatem paternam restitui, principem implorabat. Vxorem habuit Neapoli-

canam reginam. Expoſitis querelis, princeps illis promiſit, facturum ſe, cõfecto prius negocio Hiſpanico, vt aut æquis conditionibus, aut armorum præſidio in regnũ ſuum reſtitueretur.

Priusquam diſcederet princeps, natus eſt illi filius Burdegalæ, pro quo ad ſacrum fontem fide iuſſit profugus Maioricæ rex. Vocatus eſt Richardus, poſtea factus Angliæ rex mortuo Eduardo, principis natu maximo filio.

Sub menſem Februarium, Burdegala diſceſſit, paulò pòſt ferebatur incertus rumor de rege Nauarræ, puta, quod nouum fœdus iniiſſet cum Henrico rege, itaque futurum, vt principi & ipſius copiis non pateret via pèr illius regnum. Scriptum eſt ſuper ea re ad Nauarrium, ſed ille ſuis rationibus diligenter expoſitis, amorem erga principem, & exulantem tyrannum declarauit. Princeps ſui exercitus tres fecit partes. quarum aliæ alias ſequerentur. Primam tenebat Dux à Lenclaſtre, nuper ab Anglo in ſubſidium miſſus, ſecundam ipſe princeps vna cum tyranno, tertiam rex Maioricæ adminiſtrabat. Facientibus iter per Nauarram, ipſe adeo rex, per bonam ſui regni partem, itineris comitem atque ducem ſe præ-

buit, vt faciliorem haberent accessum. Pampelunæ, quæ potissima est in regno Nauarræ, conuiuio illos excepit Nauarrius, plerique omnes sperauerant, vt arcerentur, postquam in regnum aduenissent. Sed præter illorum opinionem rex in amore, & fœdere perstabat.

Henricus rex certior factus de exercitu Aquitano, conscripsit copias in Hispaniis, ad sexaginta hominum millia. Nam vnice illum amabant, parati pro eo etiam quæuis subire incommoda. Deinde per nuncium publicum misit literas ad principem, cupiens cognoscere, qua de causa bellum sibi moueret, cum nulla vnquam ipsum iniuria affecisset, princeps deliberatione facta, nuncium apud se detinuit. Et longius productis copiis, prope vrbem Victoriam consedit vterque exercitus. Ex Gallia venerunt in subsidium Hispano regi tria millia.

Angli montem quendam occupabant. Hispano fuit consultum, si victoria vellet potiri, sine cæde & sanguine, non esse opus alia ratione, nisi vt vndequaque precluderet vias, ne quis commeatus ad hostem perferri posset. Nam erant Angli tanquam in angustiis positi, & minimo negotio potuissent intercludi itinera. Sed Hispanus pugnæ

gnæ cupidus, quod exercitus ipsius iam surgeret vltra centena millia hominum (nam augebatur indies) manum voluit conserere.

Postquam aliquot dies in hac parte consedisset Anglus, ob loci sterilitatem alio deduxit exercitum: & cum non procul abesset, à castris hostium, per nuncium, quem ad tres ferè hebdomadas apud se detinuit, literas dedit ad Hispanum, in quibus breuiter respondit, se grauibus de caussis fugato regi opem ferre, libenter se quidem velle componere dissidium, verùm esse necesse, vt abdicet regni administrationem atq; omnem titulum, quem iure sibi vsurpare non posset: quod si recuset, iam se paratum in quamuis partem. Quem in modum Angli suas acies instruxerint, suprà diximus. Hispani quoque exercitum omnem in tres partes diuiserunt: primam tenebat insignis quidam belli dux è Gallia, & erant circiter quatuor millia: secundā habebant duo fratres Henrici, plus minus viginti quinque millia tam equitum quàm peditum: tertiam ipse rex Henricus, & surgebat illius exercitus omnium longè maximus, ad septem millia equitum & sexaginta millia peditum, quorum magna pars balistas fere-

bant. Inter Nauarram & oppidum Nauarretam simul ventum est. Vix vnquam maioribus pugnatum viribus. Hispani fundis vtebantur, quibus transuerberabant galeas hostium, crudeli certe pugnandi genere. Angli contra sagittandi peritissimi, obruebant eos multitudine telorum. Frater regis Henrici, qui alteram partem exercitus tenebat, vt diximus, illico, vt vidit principem cum suis copiis signa contra se ferre, discessit è prælio, nec vnquam in hostem pugnauit. Ea res animos plurimorum fregit. Sed rex Henricus, quacunque parte videbat languentem fractumue exercitum, illuc sese ingerere, acclamare suis, hortari, & commonefacere honoris & officii: atque adeo ter vno die suos iamiam ad fugam spectantes, voce sua cohibuit, & in ardore continuit. Neque solum à milite, verum etiam ab ipsis principibus omnium acerrime pugnatum est. Tyrannus profugus regem Henricum sibi dari cupiebat obuium in prælio. Sudatum est nauiter & plus quam hostilibus animis. Tandem Hispani, cum Anglorum simul & Aquitanorum vires impetumque ferre non possent, in fugam sese dederunt: neque potuit eos reuocare auctoritas vel clamor regis Henrici:

qui

qui simulatque vidit se magis & magis iam destitui à suis, fugit & ipse. Habebat enim hoc sibi persuasum, futurum vt si caperetur in prælio, morti daretur. Angli fugientem hostem persecuti sunt. Ibi vero mira fuit facta strages eorum, qui occidebantur, & qui se ipsi præcipites in fluuium quemdam insignem iis locis dabant, ne in hostium manus deuenirent. Commisso prælio perlustratus fuit cæsorum aceruus. Inuenti plus minus sexcenti equites occisi, & septem fere millia peditum, non numeratis interim iis qui ad pontem occisi fuerunt, & flumine absumpti. A pugna principes conuenerunt Burgis, Hispaniæ oppido. huc accesserunt ex Toleto, Lissebona, Galitia, Sibilia, & ex plurimis aliis Castiliæ locis, vt fidem præstarent tyranno iam restituto. Videbant enim tantæ multitudini non posse obsisti. Anglus postea egit cum tyranno, colligeret pecuniam, vt militibus, quorum opera restitutus esset, satisfieret. ille in Sibiliam abiit pro colligendo auro in hunc vsum, ab aliquot hebdomadis ad Anglum reuersurus, quo omnibus persolueretur. Nam cum eiectus regno, primum venisset Burdegalam ad principem, obtestans opem, vt diximus, promiserat se, vt

primum esset restitutus in regnum, liberaliter persoluturum omnibus. & ita se hoc nomine obligauit principi, vt hic fideiussionem suam pro eo interponeret apud nobiles, & reliquos iamiam ad expeditionem paratos. Abiturus in Sibiliam fidem dedit principi, se breui vna cum auro adfuturum. Princeps cum vltra præstitutum tempus exspectasset ad aliquot menses, misit qui cognoscerent caussam. Tyrannus respondit, se emandasse aliquot suos, qui perferrent aurum: sed à prædonibus in via fuisse interceptos: rediret adeo ipse in suam ditionem, relictis aliquot officiariis in Castilia. se numeraturum illis abunde. responsum quidē male habuit principem, sed aliud tum obtinere non potuit.

Rex Henricus è pugna fugiens, Valentiam Arragoniæ ciuitatem venit, calamitatem suam apud regem exponēs. Inde Montempessulanum, ad Ducem Andegauorum, summe infestum Anglis, post Auenionem ad Pontificem Vrbanum, recensens infortunia & miserias, & parabat Pontifex id temporis abitionem inde Romam. Adiutus tacite à Duce Andegauensi Henricus, collectis militibus, inuasit ditionem principis. Cuius vxor indignitate rei perterrita

misit

misit ad Gallum, vt is compesceret hostem; sed ille dissimulare. hinc adeo princeps, cùm intellexisset de statu rerum, coactus est ad suos, nondum pensa pecunia à tyranno, redire. Cùm in Aragoniam venisset, inuenit obstacula, neque patebat transitus. Verum constituto die res inter eos transacta est amicè.

Princeps Wallensis in ditionem suam reuersus, quod magnam pecuniæ vim profudisset in bellum Hispanicum conscripsit nobiles Aquitaniæ. & primores ciuitatum. Ibi in cœtu proposuit de communi quodã tributo ab omnibus conferendo per omnem ditionem, idque solum ad quinquennium, propter magnum æs alienum: (nondum enim militi satisfactum erat) deinde etiam, quod præter hæc omnia, thesaurũ ferè suum in expeditionem Hispanicam, omnem profudisset. Pleræque omnes ciuitates assenserunt. sed potentiores aliquot principes opponere se, in hanc sententiam, se nullo vnquam tempore, quo regibus Galliæ subiecti fuissent, grauatos eiusmodi exactionibus & potius quàm dent malle se quiduis perpeti. Principe nihil remittente de suo ardore & proposito, Nobiles, qui contra dixerant, rectà se contulerunt Lutetiam ad Gallum, &

f

ibi in cœtu consiliariorum, molestiam exposuerunt, grauiter conquerentes de principe, & simul Gallum obsecrantes, vt in ipsius patrocinium reciperentur.

Gallus respondit, acturum se ex consilio, & iuxta formulas pacis inter patrem suum & Anglũ constitutæ, Aquitani interim proceres commorabantur Lutetiæ. Tributum sic erat, vt singulæ familiæ per annum penderent francum vnum: quæ quidem summa creuisset ad duodecies centena francorum millia, in singulos annos.

Henricus rex, certior factus de rebellione Aquitanorum, iudicans optimũ esse, frui aliena calamitate, noluit hanc tantam occasionem negligere. Collegit igitur exercitum ad decem millia hominum, adiutus ab Arragonio. Quacunque tenderet, recepit vrbes & arces in suam ditionem. Tyrannus Sibiliæ tunc cōmorans, intellecto nuncio, misit illico ad regem Lusitaniæ, ad regem Granatæ, pro subsidiis. Impetrauit, & habuit collecta circiter quadraginta millia: inter quos multi etiam Sarraceni.

Rex Henricus, videns consilio magis & arte, quàm viribus agendum, (tyrannus enim illum superare multitudine) ex consilio cuiusdam ducis primo diluculo, præter opinio-

opinionem, repente adortus est hostem, & fœliciter pugnauit, ita quidem vt tyrannus 1368.
in vicinam quandam arcem confugeret. Hoc vt resciuit Henricus, omnem exercitum illuc adduxit. Tyrannus periculi præsentiam videns, nocte intempesta, arcē tacite egressus cum paucis quibusdam, sperabat euasurum se. Verùm incidit in præfectum excubiarum: à quo captus, illico ad Henricum regem adductus est, qui statim asperrimis verbis in eum cœpit inuehi. Tyrannus illi viciſſim obiicere matrem meretricem. Breuiter, Henricus tyrannum humi proſtratū, ipse superincumbens, gladio confodit; & ab illius morte, omnem Hiſpaniam facili momento recuperauit. Lusitaniæ rex mortem tyranni cognati sui parabat vlcisci bello, sed pacatus fuit.

Quo tempore Aquitaniæ principes Lutetiæ commorabantur, Gallo natus est filius, eiusdem nominis. Interim subinde fuit supplicatū Gallo ab Aquitanis, vt se cōtra principis iniquitatem defenderet. Quod si non fieret, cogi se neceſſitate summa, solicitare alium dominum, cuius patrocinio quietè sua poſſideant: atque ita futurum vt Galliæ reges deinceps excidant dominio & iure totius Aquitaniæ. Rex molem atque peri-

culum belli considerans, diu multumq; deliberauit. Ex consiliariis regis plerique omnes hortabantur ad bellum, cōtendentes vehementer, pacis cōditiones ab Anglo violatas. Tandem visum est citare ipsum adeo principem in Senatum Parisiensem, & missi sunt, qui citationem perferrent. Princeps, vt audiuit, tandem respondit, venturum se quidem Parisios, postquam rex ita iubeat: sed galea capiti imposita, & comitatum sexaginta millibus. Nuncii Burdegala discesserunt, & in itinere comprehensi, ex mandato principis coniecti sunt in carcerem.

Hic obiter commemorandum est de obsidibus in Anglia. Dux Andegauus, vt supra dictum est, subduxerat se, priusquam rex Ioannes in Angliam rediret. Dux Berriæ, facilitate regis Angli, impetrarat anni spatium, quò posset in Galliis commorari. Et eadem ratione pleriq; alii dimissi sunt. Vnus & item alter, depensa pecunia, sese redemerūt. Qui sic à rege fuerant dimissi, orto iam bello, nō redibant.

Gallus Anglo denūciare bellum. Et Galli quidem negocium, puta, belli tractationē, agebant duo illius fratres, vndiq; colligentes militem, sic vt numerus ad centena hominum millia surgeret. Incursum est subindeà

de à Gallis in Pictauiensem agrum, & alias ditiones principis. Et huius vicissim milites incursiones fecerunt in deditiones eorum, qui belli dederant occasionem, quiq; apud Gallum de se conquesti fuerant.

Gallus caussam suam, & belli necessitaté, diuersis locis, per disertos viros ita euidenter exposuit, vt nemo non iudicaret iustissimas illius esse rationes. Idem Anglus faciebat, nimirum eo consilio, vt expositis belli causis, faciliorem haberēt populum ad pendenda tributa, & subeunda onera quæ imperarentur.

Ludouicus Flandriæ comes filiam habebat vnicam: Angliæ rex modis omnibus cupiebat hanc vxorem dari filio suo nato minimo, & super ea re laboratum adeo fuit per totum triennium. Quantum ad comitem nihil desiderabatur: verùm Pontifex Vrbanus nullis rationibus permoueri poterat, vt assentiret. Erat enim consanguinitatis ratione sibi cōiunctus. Ludouicus igitur, vidés non posse fieri vt iis locis nuptiæ coirent, cœpit agere per amicos apud Philippū Burgundiæ Ducem, Galli fratrem germanum, vt inter hunc & filiam suam confirmaretur matrimoniū. Id adeo factū est, & hac ratione Burgundia & Flandria simul vnitæ sunt.

Anglus, confiderans per connubium hoc futurum, vt Burgundus Flandro fuccederet, egit apud regem Nauarræ (cui fimultas erat cum Gallo propter aliquot ditiones) vt Gallo denunciaret bellum.

Maximam vim nauium Gallus inftruxerat, miffurus fratrem fuum Burgundiæ ducem cum lectiffimis copiis, vt in Anglia bellum gereret. Anglus, re cognita, bellũ & ipfe adornauit, excepturus venientes illos. filium præterea fuum, Ducem de Lenclaftre, cum copiis mifit Caletum. Quod vt Gallus accepit, ex confilio fuorum mutauit fententiam, melius effe iudicans, pugnare in hoftem, fua iam fponte tranfgreffum mare. Miffus itaque fuit Burgundus, bene inftructus: qui, cum propius hoftem confediffet, etfi multo potentior, manus tamen conferere noluit, nifi ex mandato regis, fratris germani.

Recenfet auctor, quendam belli ducem Anglum, virum & animo & cõfilio præftantem, & multum præterea in fuis rationibus fortunatum, voluiffe quodam die, nactũ occafionẽ pulcherrimam, ferire hoftem: quoque negotium meliùs conficeret, oraffe Comitem quendam Anglum, vt certo numero equitum fibi ferret fuppetias. Quod cum ille ka-

le haberet in animo, cōmonefactum à suis ne omnino succurreret, quòd ille, si res feliciter caderet, omnem rei gestæ laudem solus esset habiturus: ageret negotium ipse suum, & aliquid moliretur, vnde solidam gloriam obtinere posset. Hac ratione impeditum illum, quod maximè optabat perficere non potuisse. Nimirum vbiq; dominatur inuidia & ambitio: ac sæpenumero fit vt, dum alter in alterius gratiam nihil vult suscipere molestiæ, omittantur præclarissimæ rationes, & aduersarii hoc ipsum deinde in vsum suum transferant.

Vbi per aliquot dies ita consedissent aduersi exercitus, Burgūdus ex mandato regis militem omnem dimisit. Lenclastre Caletum rediit. Et cum aliquot ibi dies reficiēdi sui gratia commoratus esset, collectis denuò copiis, tendebat in Galliam: vbi exustis aliquot oppidis, propter impendentem hyemem, dimisso exercitu, in Angliam reuertit.

Bellum istud diuturnum, malè habebat nobiles quosdam Galliæ, quorum aliquot collectis rebus, aliò se contulerunt, expectātes auræ serenitatem, ne, si aut ab armis quiescerent, aut alteri se adiunxissent puta, vel Gallo, vel Anglo, rebus ipsi suis obessent. Nam talis erat multorū ratio, vt cū in vtro-

que regno possessiones retinerent, neque hunc iuuare, neque illum destituere, citra facultatum iacturam possent. Plurimi contra Aquitani principes, derelicto Angli filio, ad Gallum transibant.

Eduardus rex, vt erat ingenio moderato & summa prudentia, videns discessionem illam nobilium à filio suo, tendere ad magnũ malum, misit in Aquitaniam literas in hanc fere sententiam: Delatum ad se, plerosque omnes implacatè ferre nuper imperatã pecuniam à filio suo. Velle propterea se huic malo subuenire, & ea omnia prorsus tollere quæ ad odium vllo modo spectare possent. Adeoque statuere & mandare se, vt filius omnem hanc rationem imperandæ pecuniæ omittat, vtq; damnum & impensa rependatur iis, qui vel à filio suo vel illius officiariis nimium se grauatos iudicarẽt. Ad hæc, condonare se illis qui ad Gallum transiissent, modò intra mensem reuertantur in Aquitaniam: precari se hoc solum, vt ne seditionem vllam excitent, vt memores fidei præstitæ atq; iurisiurandi, præsentẽ imperii formam sequantur. Se paratum eos placare qui ex ęquo docere possent, grauatos se nimium fuisse. Hanc suam esse mentẽ, hanc etiã consiliariorum suorum omnium voluntatem.

Hæ

Hæ literæ fuerũt passim per Aquitaniam publicatæ. Sed parum attulerunt momenti. nam multos erat videre quotidie deficientes à principe ad Gallum. Vt satis appareat, nullam esse virtutem ad retinendos homines in amore efficaciorem lenitate. Etenim Angli filius, alioqui vir eximius, rebus secundis, vt fieri solet, elatus, parum comiter tractare cœpit nobiles sibi subiectos hinc adeo factum vt amare eum nõ possent. Gallus verò, quod præter singularem prudentiam, benignus etiam esset, insinuauit se hominum animis. Qua quidem ratione Galliam plurimum locupletauit, dignus qui inter prudentes reges annumeretur.

Galliæ rex, habita consultatione cum fratribus, duce Andegauensi, duce Berriæ, Burgundiæ, & aliis regni proceribus: ingentem exercitum misit in Aquitaniam. Et dux quidem Andegauus, Tolosa copiis suis eductis, quicquid iis locis erat munitionum & oppidorũ ditionis Anglicæ: facili manu, vel deditione facta, vel armis recuperauit. Dux Berriæ, Lemouicensem agrum inuasit. Andegauorum Duci adiunxerant se quidam Aquitaniæ nobiles, illi nimirum ipsi quorum delationibus & querelis incitatus Galliarũ rex, bellum hoc susceperat. Berriæ principẽ

sequebantur Borbonius, Alenconius, & plurimi alii. Quacunq; tendêre, facilem inuenêre viam. Sub hoc tempus, cum Nauarro transegit Gallus. Erat enim ille placandus, ne per Normanniæ partem, oramq; maritimam, Anglis in reliquā Normanniam, Galliæ subditam, iter patefaceret. Transactio fuit eiusmodi, vt Nauarrius, simulatq; rediisset in regnum suum, Anglo bellū denunciaret. Ab Hispanis etiam auxiliares copiæ Gallis accesserunt, voluntate & beneficio Henrici regis. Interim Angli filius, partium suarū haud immemor, militem vndecunq; collegit. Et Anglus, quò belli molē faciliùs perferret, inducias cum Scoto pactus est nouennales, ita quidem vt Scotis integrū esset vtrobiq; militare. Aliū præterea misit exercitum, qui Picardiam depopularetur. Huic præfecit Robertum quendam Canollium, Anglici nominis mirè studiosum, alioqui natione Britonem. Surgebat militū numerus ad decem circiter millia. A Caleto cùm per Artesiam iter faciens, Atrebatum venisset, abstinuit quidē ab oppidi oppugnatione, sed igni in suburbia coniecto, studebat oppidanos ad eruptionem permouere. quæ tamen nulla fuit. Quacunque vadebant, omnia vastare flammis & direptionibus:

Andega-

Andegauorum princeps, compluribus locis ab hoste recuperatis, cõmunicato cum suis consilio, dimisit exercitum, quòd pro tempore satis putaret gestũ & simul in præsidia militem distribuit. Berriæ Dux, post multam obsidionem, Lemouicum vrbem in deditionem accepit. Qua quidem re adeo fuit offensus Angli filius, vt repentè conscripto milite, oppidum cingeret, addito iureiurando, se non prius conquieturum quàm oppidanis in suam potestatẽ redactis. Porro, cum ab exploratoribus accepisset, nimis arduum fore insultu eam capere, cuniculis actis, & ad extremum deductis, immissa deinde vi ignis, bonam muri partem prostrauit, aditumque militi fecit.

Sed quis miserabilem illam & vastã commemoret stragem? Non mulieribus, nõ infantibus, ad Angli pedes miserè procumbentibus, & salutem orantibus, parcitũ est. Tantus erat viri ardor, tam vehemens ira. Post hanc tam immanem hominũ stragem, post direptas ciuium fortunas, & perpetratum omne sceleris ac inhumanitatis genus, (quæ militum est rabies) principis mandato incensum oppidum solo fuit æquatum. Berriæ Dux, vrbe potitus, exercitum suum, exemplo fratris, dimiserat.

Hinc adeò factum est vt & dissipato milite, & paucis quibusdam, vt suspicari licet, ibi stantibus in præsidio, ciuibus minimè fuerit subuentum.

Copiæ Roberti Canolli, quæ per Galliam in Andegauensem agrum penetrarant, cæsæ tandem fuerunt à Connestablio regni: fuga dilapsus Robertus, in Britoniam reuertit.

Sub hoc tempus, è vita migrauit Vrbanus Pontifex, nuper Auenionem reuersus. Huic suffectus est Gregorius vndecimus, multum in ea re solicitāte Galliæ rege, qui magnum in hoc Pontifice præsidium sibi paratum videbat.

Angli filius, medicorum inductus consilio, relicta Aquitania, in patriam discessit. Etenim quo tempore bellū in Hispaniis pro tyranno exulante gerebat, morbum quendam & grauem & vix curabilem, ibi collegit: qui cùm sic incrudesceret indies, vt equitationem ferre non posset, & lectica veheretur, medici auctores illi fuerunt, vt in Angliam se reciperet, solum natale: futurū vt illic commodius haberet.

Abiturus inde, fratrem suum germanum, ducem à Lenclastre, qui totum belli tempus communem Martis aleam cum illo expertus.

tus erat, gubernationi rerum iis locis præfecit, obtestans Aquitaniæ principes, Burdegalæ collectos, vt imperium fratris non impatienter susciperent.

Suprà narratum est de rege Maioricæ qui contumeliam & iniuriam illatam vlcisci cupiens, principis Wallensis fidem atque promissa per temporis aliquod spatium sequebatur, vt hostem suum Arragoniæ regem, tunc Hispano confœderatum, profligaret. Cæterùm, Henricus Hispaniarum rex, vt ditionis suæ pleraq; omnia recuperauit. Maioricæ regem in quodam Hispaniæ oppido valetudinis caussa relictum ab Anglo offendit, &, quod hostium secutus esset partes, in custodia per annos aliquot detinuit. Ope tandem amicorum, & depensis aureorum centenis millibus, liber factus, militem aduersus Arragonium collegit, & acris erat haud dubie futura dimicatio, nisi in aduersam valetudinem relapsus, vitam finiisset. Hâc igitur ratione bellum quieuit.

Tyranni illius Hispani, de quo supra, filias duas, Constantiam & Isabellam, nobiles aliquot Hispani, de morte patris illarum certiores facti, statim in Aquitaniam per mare deduxerunt. Ex his natu maiorem Constantiam, dux à Lenclastre, suorũ auctoritatem

& consilium secutus, vxorem duxit. nam & puellarum calamitas, & succedēdi aliquando spes ampla, huc impellebant. Qua re intellecta, Hispanus, futurum timēs, vt tertius Angli filius alteram sibi matrimonio coniungeret, missis ad Galliæ regem legatis, arctissimo se fœdere cū illo adstrinxit, pollicente Gallo certissimum præsidium aduersus quemlibet hostem: præterea nullas vnquam se pacis rationes cum Anglo suscepturum, quæ non & Hispano essent vtiles futuræ, atque honestæ.

Dux Lenclastre paulò post nuptias, conuocatis loci primoribus, & expositis ibi suis rationibus, quinetiam constitutis per omnem ditionem qui præessent absente se, in Angliam vxorem abduxit.

Anglus, habita cōsultatione, statuit filium Lenclastre mittere adiunctis copiis, vt deuastata Picardia, per Galliam deinceps grassarentur. Adhæc natu minimum filium in Aquitaniam cum exercitu præmisit, bellum iis locis facturum, vt hinc illinc Gallis negocium exhiberetur. Sed Galliæ rex per Anglos aliquot certior factus, præsidiis muniuit omnia Picardiæ loca: &, quandoquidem ex Anglorum indicio compertum habebat, Anglicam classem in Aquitaniam appulsuram,

ram, tacitè hoc significabat Hispano, recens confœderato. fecit ille ex officio, missis 40. maximis nauibus, & 13. aliis non eadèm magnitudine, vt venientē Anglum exciperent: quem non procul à Rochella, cum aduenisset, magnis viribus adorti sunt, totum ferè diem durante prælio. Rochellenses, otiosi spectabāt, & rogati à suis præfectis vt laborantibus Anglis subuenirent, in excusationem adduxerunt nescio quæ. Nam Anglorū imperium impotentissime ferebant, vtcunque dissimularent. Postridie renouata pugna, fuit multò omnium asperrima: tandem ad Hispanos, quod nauium & numero & magnitudine, deinde quod etiam turba superarent, victoria declinauit, cæsis aliis, & captis quamplurimis, & inter hos, regis iuniore filio, cum bona Ducum parte. Nauis insuper illa quæ maximā vim auri vehebat, in alenda tria hominū millia, fluctibus absorpta fuit. A pugna, Rochellàm aduenerūt ex Aquitania iustæ copiæ, sed serò, nimirum rebus infeliciter gestis.

Hinc adeo factū est vt paulatim omnem ditionem Anglus amitteret, partim discedentibus populis, partim in facilem se deditionem dantibus.

Dum hæc agerentur, principis cuiusdam

Anglici filius (Iuonem vocant) apud Galliæ regem miserabiliter questus est de insigni iniuriæ sibi ab Anglo facta, qui & patrē suū Ammonem, principem Wallorum, necari iussisset, ac deinde totam illam ditionem in filium suum contulisset. Gallus igitur & naues illi instruxit, & plus minus quatuor millia adiunxit: quorum auxilio iste quandam Angliæ insulam ingressus, manu conserta hostem profligauit ac fudit. Reuocatus inde à Gallo, in Hispaniam missus est, vt ibi collectis nauibus, Rochellam obsideret.

Rebus feliciter gestis in Anglos, tam ab Hispanis quàm ab Iuone, Gallus, prospiciēs futurum vt reliquæ ditiones facili momento ad defectionem impellerentur: præsertim si vel semel præterea infeliciter pugnarent, aut duriùs affligerentur: misit Connestablium, & cum eo magnam potentissimorum principum manum, vt bellū ibi redintegrarent. Vt in agrū Pictauiensem ventum est, quicquid circùm erat oppidorum atque munitionum, facile recuperarunt. Ipsi adeo Pictauienses, parum inter se concordes, missis adConnestablium literis, & declarata voluntate sua portas illi sub diluculū, ita vt cōuenerat, patefaciunt. hoc exemplum pleraq; alia oppida sibi imitandum proposuerunt.

Interea

Intereà is, de quo diximus, Iuo, comitatus Hispanici maris præfecto, cum instructissima classe ex Hispaniis appulit Rochellam; quæ tamen nihil hostile sustinuit, quod ciues & Anglum haberent exosum, & Gallicum imperium modis omnibus expeterent. Desciuissent pridem ab Anglo, sed obstabat arx ibi posita, & Anglicis munita præsidiis. Inito igitur consilio pro tempore satis callido, simulantes delectum se habituros tam ciuium quam eorum qui ad loci præsidium erant relicti, præfectum arcis, hominē minime vafrum, hac ratione cū suis foras produxerunt. quo perfecto, statim ex insidiis magna pars ciuium in arcem impetu facto, eos qui se conabantur opponere, perpaucos quidem illos, repulerunt. Galliæ proceres, id temporis apud Pictauiū collecti, certioresq; facti, cupiebant ab oppidanis Rochellensibus recipi. Quod isti quidem minime recusarunt, sed certis quibusdam conditionibus, puta, vt liceret arcē, è qua diuersis tēporibus multa fuerant perpessi, prorsus demoliri & æquare solo: vt Galli sanctè promitterent nullis vnquam temporibus arcem ibi structum iri: vt Rochella perpetuò maneret ditionis Gallicæ, néve ad aliū dominum transferretur, quocunque tandem

modo id fieri poſſet, vt ſunt varii rerum hu-manarum euentus. Cum hæc à Gallorũ re-ge (nã proceres ad eũ retulerant) probarẽ-tur, haberenturq; rata, Galliæ denuò ceſſit Rochella: cuius quidem defectio, plurima circum loca, vt idem facerent, concitauit.

Galli duces, vtendum eſſe fortuna iudi-cantes, ita ſe comparabant vt breui tempo-re Pictauienſem agrum omnẽ & finitimum recuperarent, nõ citra acceſſionem & opem Britonum, qui in Galliam mire inclinabãt, etſi Anglo eſſet addictus ipſorum princeps, vt cuius opera Ducatum obtinuiſſet. Eue-nit non multo poſt, vt Angli, ſimul atque in Britoniam acceſſiſſent, in portu quodam exurerent ſeptem Hiſpanorum naues inſi-gniter magnas. Illico nata eſt ſuſpicio, fa-ctum id Britoniæ Ducis auctoritate conſi-lioq;. Gallus per Britoniæ nobiles quoſdam intellecta re, miſit Conneſtablium, vt Brito-niam ſubigeret: cuius principem iudicabat omni iure iam excidiſſe, quod cũ Anglo fœ-dus contra ſe feriiſſet, à quo ſuæ ditionis in-augurationem accepiſſet, præſtito ex more iureiurando. In his anguſtiis Brito, ſuis et-iam diffidens, in Angliam profugit. Conne-ſtablius Britonum auxilio, plurima in ſuam potestatem redegit.

Dauid

Dauid Scotiæ rex, non relictis vllis liberis vitam morte cõmutauit. Iure succeſsionis, regni adminiſtratio deuoluta eſt ad Robertum. 1373.

Supra diximus, Anglum ſtatuiſſe, filium ſuum Lenclaſtre, poſtquam vna cum vxore in Angliam reuertiſſet, mittere in Picardiã, vt ibi bellum faceret. Sed res fuit extracta. Nam hoc primum anno Caletum appulit, & cũ eo 13. millia ipſeq; adeo Britoniæ Dux profugus. Graſſati per bonam Picardię partem. omnia vaſtantes igni & depopulationibus, ab vrbium oppugnatione abſtinuerunt, quibus multo ante fuerant à Gallo impoſita præſidia. Galli, vaſtantes illos omnia, ſine intermiſsione perſequebantur: & tamẽ ad manus nunquam ventum eſt, imo, legatis Pontificiis intercedentibus, actum eſt de induciis, & cõſtitutum tempus quo Brugis, Flandriæ oppido, rurſus cõuenirent, de grauioribus tractaturi.

Priuſquam nunciarentur induciæ, Dux Britonum adiutus ab Anglo, quædam recuperauit, plura forſan recuperaturus, niſi de induciis interueniſſet nũcius. Itaq; dimiſsis copiis in Angliam reuertit, præſidiis firmãs loca omnia. Sub Calendas Nouẽbris, vtriuſ- 1376.
que regis legati Brugas venerũt, vt interceſ-

sione pontificiorum, de matrimonio ageretur inter principis Wallēsis filium Richardum, & Mariam Galliarum regis filiā. Variis modis agitata re, coire tamen cōcordia nequibat. Eo pontifex Gregorius offensus, Auenione relicta Romam petiit.

Eduardus princeps Angli filius, vir fortissimus, Lōdini, sub hæc tempora, vitam finiit. Anglus deinde, congregatis & filiis & regni proceribus, exposuit in concione, Richardum ex filio vita defuncto nepotem, esse eum qui sit à morte sua, regni moderationem suscepturus. Et quoniam, multo ante, super ea re, cum optimatibus & reliquis filiis transactum erat, priusquā in Gallias expeditionem postremam faceret, haud difficulter omnibus persuasit, vt etiam iureiurando præstito, ratum se habituros illud affirmarent. Non multò pòst, Anglus ipse diem supremum obiit, nō sine plurimorum dolore summo. Tam enim fuit princeps laudatus, vt etiam Galliæ rex, intellecta illius morte, dignum esse diceret, qui inter sa-
1377. pientes reges cōnumeraretur. Huic successit, vt constitutum ante fuit, Richardus nepos, coronatus Angliæ rex, ætatis sui anno vndecimo. regni quidē administratio erat penes Ducem à Lenclastre, iam electi regis

patruum.

patruum. Interim rex, aulico cuidam proceri formandus traditur, communibus omnium suffragiis ad hoc constituto.

Narratum est supra Gallum, quo felicius atque commodius bellum Anglicum sustineret, fœdus iniisse cum Nauarrio: sed euenit postea vt duo quidam nobiles familiæ Nauarricæ, cum Nauarrii filiis apud Gallũ commorantes, de veneficio apud regem haberentur suspecti. Et cum palam audiente populo, flagitium agnoscerent, ad supplicium rapti sunt. Gallus illico misit exercitũ in Normanniæ partem illam maritimam ditionis Nauarricæ, quam Connestablius, 1378. facili manu, omnem occupauit. Ad hæc Hispanus, nuper Gallo confœderatus, bellum etiam Nauarrio inferre. qui quidem in his angustiis positus, à Richardo Angliæ rege opem implorauit, nec id quidem frustra.

Dux Britoniæ, in Anglia commorans, auxilium subinde flagitabat à nouo rege: sed surdas hic semper aures præbere. Etenim princeps à Lenclastre, sperãs, ditionem Britonis occupare se posse, contractis copiis, cũ appulisset, oppugnare quædam. Sed Gallicus exercitus, duce Connestablio, discedere illum coegit.

SECVNDI LIBRI FROSSARDICI HISTORIAE MEMORATU NON INDIGNAE.

SVPERIORI volumine expositum est quomodo Galli magnam Aquitaniæ partem ab Anglis recuperauerint. Erant nihilominus plerique alii iis locis Anglo pertinaciter addicti. Princeps igitur Andegauorum eo profectus cũ copiis, quicquid erat reliquum, fere subegit. Aquitani pridem in Angliam miserant pro impetrandis auxiliis: verum, quod in regno turbæ & seditiones pullularent, nihil profuit legatio. Dux enim à Lenclastre, qui rebus præerat, inuisus erat populo: quæ res deinde magnum malum in Angliam inuexit. Cum itaque nullæ mitterentur auxiliares copiæ, Aquitani præsidio destituti, vt deditionem facerent, hostemque reciperent, adacti fuerunt.

Galliarum rex, vir summa prudentia, retinebat in amore omnes à quibus opem atque subsidium sperabat. Vidẽs adeo regem Anglum adolescentię annos necdum egressum, videns etiam ortas ibi turbas atque simultates,

multates, Robertum Scotiæ regem literis obſecrauit & commonefecit, vt in hac tanta occaſione bellum moueret Anglis, vt ea ratione impeditis non eſſet integrum in Gallias traiicere. Scotus & his inſtigationibus, & ſua etiam ſponte commotus; quod veteres iniurias vlciſci cuperet, præſertim adoleſcente adhuc rege Anglo, conſultatione habita mandauit ſuis, vt ad certum diem, inſtructi omnes rebus neceſſariis, conuenirēt in finibus qui Scotiam ab Anglia ſeparant. Cum eo ventum, Scoticus quidam nobilis, cupiens dare fortitudinis & inſitæ audaciæ documentum, adiunctis aliquot, abſq; magno molimine, noctu, ſomno oppreſſis omnibus, vrbis Beruici arcē occupauit. Qua re intellecta, præfectus oppidi, ſummo diluculo, ſtipatus agmine ciuium ſuorum, pontem arcis primum demoliēs, qua ſolum patebat exitus, reliquam deinde arcem omnem obſidione cinxit, adeo quidem arcte, vt hoſtis loco ſe mouere non poſſet. Vicini præterea certiores ab eo facti de rerum ſtatu, ad decē hominum millia adduxerunt. Quo nuncio accepto, Scoti, vt ſuos obſidione liberarent, caſtra mouerunt. Sed Anglici exercitus multitudine timidiores facti, nolebant periclitari fortunam. Tunc demū

facta oppugnatione, recuperata fuit arx, necatis, qui intus erant, omnibus, & vnico duce, cuius authoritate cœptum istud fuerat, seruato.

Capta iam arce, visum est Anglis non inconsultum, retrocedẽtem hostem persequi. Id adeò factum est, quanquam exitiali ipsorum detrimento, fortuna ad Scotos inclinante.

Pontifex Gregorius, aliquando sanctè promiserat, si quo vnquam tempore ad Põtificiam dignitatem proueheretur, non alio se loco quam Romæ commoraturum. Sed hoc ingratum erat Cardinalibus quibusdã in Romanos non satis æquis: ingratum erat Gallo, qui viciniorem sibi Pontificem optabat. Missus ab eo frater, Andegauorum princeps, Auenionem, nequiuit Pontificem ab instituto retrahere. Venit ille Romam, locum optatum: paulò pòst obiit diẽ. Cardinalibus ad eligendum alium ex more cõgregatis, populus Romanus in curia grauiter tumultuari, interminans haud obscurè, ni Pontificem eligãt, genere & familia Romanum, se dira facturos adeoque irruptione facta, in cœtum Cardinalium ferociẽtes ingressi, id effecerunt vt vir quidam annos circiter centum natus, crearetur. Hunc Romani,

mani, albæ mulę impositum per vrbem magna ostentatione circumducebant. Sed decrepitus senex, equitatione & molesto illo officii genere delassatus, triduo post expirauit. Ibi tum nouæ turbæ, Romanis etiam aliquanto atrociores voces iactantibus. Tādem electus est homo Romanus, vocatus deinde Vrbanus Sextus.

Regina Nauarræ, Galliæ regis soror, è viuis hoc tēpore discessit: huius interitu, Normanniæ quædam ditio ad Nauarræ filios, Carolum & Petrum, quos Gallus educabat, deuoluta fuit. Gallū hortari pleriq;, vt quicquid esset ditionis Nauarricæ in Normannia, ipse occuparet, tueretur q;, donec adulti essent liberi. Nauarrius & ipse futurum hoc suspicans, denunciauit vt sibi remitterētur filii, quod natu maiorē Hispaniarum regis filiæ matrimonio esset adiūcturus. A Gallo responsum est, filios honestiori & meliori loco esse non posse quam apud se. Educaturum se illos in rebus omnibus ita vt regios filios, & consanguinitate sibi iunctos, educare deceat. Nauarrius indigne ferens responsum, Normanniæ loca aduersus Gallorum vim muniuit. Cæterum, variis grauibusq; de caussis in Nauarrium erat concitatus Galliarum rex; potissimum vero propter

veneficii confeſſionem illam, de qua ſupra. Miſſis igitur copiis, Montempeſſulum, & vicinam regionem, tunc Nauarrio ſubditam, occupauit.

Ad eum modum afflictus Nauarrius, & in Regni & Normanniæ finibus, (nam & huc Gallus exercitum miſerat) per legatum egit cum Anglo, cupiens in illius amicitiam recipi. Anglus renunciauit, videri ſibi neceſſe, vt ſi quid grauiter & ſerio vellet conſtituere, ſuper rebus adeo non contemnendis, veniret in Angliam ipſe. Quod cõſilium ſecutus ille, cum eo deuentum eſſet, infortunia ſua commemorans, ab Anglo conſultatione facta, in fœdus & amicitiam receptus eſt, his fere conditionibus: nimirum, Vt Anglicas partes perpetuo ſequeretur: vt integrum illi non eſſet, vllas pacis conditiones inire cum Gallo Hiſpanóve, præter ſuam conſiliariorumque voluntatem: vt arcem Chirburgum in Normannia poſitam, præſidiis ad triennium firmaret, in vſum Angli: vt, ſi cõtingeret Anglum illis locis ab hoſte Gallo recuperare vlla oppida, cederent eadem in Angli commodum, proprietate interim penes Nauarrium manẽte. Cæterum, Anglis hoc erat longè optatiſſimum, quod inde ſemper facillimum eſſent habituri in

Galliam

Galliam acceſſum. Ad hæc, vt Anglus quãprimum in Nauarram mitteret quatuor equitum millia, qui bellum mouerẽt Hiſpano, néve integrum illis eſſet ante cõfectum bellum, deſtituere Nauarrium. idque non Angli, ſed huius impenſis. Per quoſdam ex familia Nauarrica, Gallus certior factus, futurum vt in Angliam iret, egit apud Hiſpanum, vt is regnum illius interim graui bello infeſtaret. Copiis in Normanniã à Gallo miſsis, præerat artis militaris peritiſsimus princeps à Coucy. Is abſente Nauarrio, & apud Anglum negotiorum cauſſa cõmorante, plurimas ibi arces & oppida recepit, eoq; facilius quod in ipſius comitatu inter cæteros etiam eſſet Carolus Nauarri filius natu grandior, in cuius gratiam vt plerique acceperunt hoc bellum ſuſceptum, non admodũ reſtiterunt. Sola arx Chirburgenſis reſtabat expugnanda. Henricus Caſtiliæ rex, Baionam ditionis Anglicæ, maximis viribus obſidens, ad deditionem illos haud dubie cõpuliſſet, ni peſtilentia militem afflixiſſet. Nec tamen fruſtra copias eduxit, plurimis circum oppidis occupatis. Quin etiam ad oppugnationem Pampelunæ (quæ potiſsima eſt Nauarræ ciuitas) magna pars exercitus traducta eſt. Supra narrauimus de

quodam Iuone Britannico, qui post necem sui parentis Wallorum principis, iam inde à puero fuit educatus apud regem Philippum, Ioannem & Carolum. Grandior iste factus, & vindictæ ardens, nullam prætermisit occasionem turbandi Anglos: & in omni re militari ita se dabat vt plurimi fieret à Gallo. In agro Burdegalensi quosdam obsidione premens, eo redegit, vt inedia compulsi, ad nihil aliud quam deditionem faciendam spectarent. Ibi tum in ipsius familiaritatem, quidam nobilitatis se titulo vẽditans, insinuauit: à quo tandem, nihil tale ratus, certo die, cum semotus à suis, ociosè spectaret arcem, & capillum pecteret, crudeliter confossus est. Reliqui duces, quanquam indignissima strenui viri morte plurimum perturbarentur: vrgebant tamẽ obsidionem. Sed Anglis, magno numero per mare aduentantibus, necesse fuit Gallos, & his coniunctos Britones, infecta re, castra mouere. Per hanc occasionem Angli, in ditione Burdegalensi multa recuperarunt. Inter cætera, cinxerant Britoniæ quoddã oppidum (sanctum Malonem vocant) tunc in Gallorum potestatem redactum. Subinde oppugnatum est, & acriter quidem. Sed à Galliæ rege, tunc apud Rotomagũ commorante,

rante, missus exercitus, hostẽ ab incepta ratione & insultandi ardore reuocauit. Cuniculis igitur actis, vrgere cœptum: Quod vbi persentiscerent oppidani, tempus opportunum adepti; nocte quadã, magno silentio (parũ vigilantibus qui in excubiis erãt) vrbem egressi, perfregerũt cuniculos, ita quidẽ, vt qui in opere desudabant, cõcussa mole succumberent. Turbatis ad eũ modũ consiliis, Anglis visum fuit è re sua futurũ maximè, si patriã repeterent. Anglici regis patrui duo, rebus istis omnibus præerant. Pampelunam cingebãt Ioãnnis regis Hispani filius (infantẽ vocãt) & Hispaniarũ Cõnestablius. Anglorum auxilio fretus atq; subnixus Nauarrius, acriter sese defendere, collaturus etiam signa cum hoste: sed reuocato, certis de caussis, à patre filio, solutus est exercitus. retrocedentẽ Hispanũ, permisti Nauarrẽsibus Angli persecuti sunt, exustis atq; direptis aliquot finitimis oppidulis. Ea re vehementer offensus Hispanus, collectis circiter quadraginta millibus, Tudellam, vbi tũ Nauarrius hybernabat, oppugnare statutũ habuit. Sed intercessione bonorũ virorum, inuentæ sunt rationes pacis, puta, vt Hispani filius vxorẽ duceret Nauarræ regis filiam, & vt Carolo Nauarræ filio nuberet Hispani filia. Carolũ

quidem istum, Gallus, vt ante diximus, aliquot annos apud se detinuit. Sed cum de cõnubiis ageretur, Henrici regis precibus incitatus Gallus, parenti illum honeste remisit. Ab istarum rerum tractatione, vitam finiit Hispanus: cui successit Ioãnes, omnium ordinum voluntate & consensu. Negotium hoc ita fuisse transactum, implacatissime ferebant Dux à Lenclastre, & huius frater germanus, qui vxores duxerant tyranni exulantis, & ab Henrico necati, filias. Dolebat illis noui regis coronatio. Quinetiam Lusitaniæ rex & ipse molestissime tulit, regni successionem ad hũc deuolutam: vt plenius deinceps cognoscetur.

Galliæ rex, insigni prudentia & rerum vsu præditus, vt commodius bellum Anglicum sustineret: in Scotiam ablegauit quendam è suis, qui Scotum in officio retineret. Hic, vt in Flandriæ portum quendam appulit, inde prosequuturus inceptum iter: adductus est ad loci principem. Vbi cũ minus prudenter quædam loqueretur, conuiciis & iurgio acri fuit exceptus tam à Comite, quam Britoniæ Duce, in huius generis homines transferente omnium perturbationum caussas. Alii præterea quidam iniecerunt illi metum, si mari se committeret, futurum

turum vt ex insidiis interciperetur ab Anglis. Mutato igitur consilio, rebus infectis, in Galliam rediit, & re omni explicata, Gallus missis literis aliquanto vehementiorib. Flandrum hortari & cōmonefacere, si consultum sibi vellet, Britonem hostem suū, vt ne foueret. Habita consultatione, nemo fuit omnium qui non suaderet, omnibus modis iuuandum esse fugitiuum & exulantē principem, iactantibus plerisq;, Flandriam posse Galli vires atq; potentiam, si bellum suscipiatur, propulsare. Sed Brito sua tandem sponte in Angliam se contulit, animis atq; studiis suorū iam aliquanto magis in se propitiis quam ante.

Commemoratum est supra, Cardinales, à morte Gregorii Pontificis, vt Pop. Romanum tumultuantem placarent, vi metuque cōpulsos, elegisse Vrbanum sextum. Porro, cum iste propter fastum & animi impotentiam fere displiceret omnibus: Cardinales magno consensu elegerunt Robertum, Episcopum Cameracensem, vocatum postea Clementem. Erat id temporis in finibus Romanorum Robertus quidam Budeus, genere nobilis, natione Brito, vir strenuus, & cum eo circiter duo Britonum millia. Solicitauit hunc Clemens vt suas partes defen-

dendas susciperet. Id cum minimè recusaret iste, in arcem tacitè cum suis intromissus est, è qua Romanis negotium facesseret. Et hi quidem Germanum militem atque Italicum, pro suarum rerum tuitione collectũ, subinde in Britones immiserunt: qui crebris & sine intermissione repetitis oppugnationibus vexati, arcis deditionem facere coacti sunt, saluis capitibus & vita.

Robertus, qui his rebus minimè interfuit, sed foris, non procul ab vrbe, castra metatus erat, accepto nuncio factæ deditionis, vbi cognouisset per exploratores, quo tempore Romani in arcem consultandi gratia conuenirent, sub noctem, vias secretiores ingressus, vrbemq; petens, tẽpore omnium maxime opportuno, cum è senatu progrederentur, inuasit inermes, nihilque tale suspicantes. Ibi tum erat videre potentium virorum atque ciuium vastam stragem. Quo facinore edito, per otium ipse deinde suas copias reduxit.

Rex Gallus, vt cognouit de altero Pontifice creato, collectis aliquot ordinibus, & inter hos potissimum Theologico, percũctari, in hac diuersitate, vter agnosci deberet. Variabant, vt fieri solet, sententiæ: Proceres ecclesiastici, regisq; fratres, & bona Theo-

logorum

logorum pars, Clementem approbandum existimare. Placuit regi censura: quæ per omne regnum illico denunciata fuit, vt certum, quod sequerentur omnes, exstaret. Idem sentiebant Hispaniæ rex, Sabaudiæ Comes, Dux Mediolani, & Regina Neapolitana. Carolus Bohemiæ Romanorum Imperator, omnia dissimulare, quanquam Imperii pars magna sequerentur Vrbani partes. Scotus etiam ad Clementem inclinare. Ludouicus Flandriæ Comes, vim & iniuriam Vrbano fieri dictitabat. Hannonienses, nec huic nec illi se dare. Clemens, vt caussam suam firmaret, Cardinalem Pictauiensem misit in Galliam, & huic vicina loca, explicantem quemadmodum Vrbanus, vi & metu, inuitis Cardinalibus fuisset pene extortus. Facile persuasit in Gallia, nimirum antè iudicata caussa. Hannonius & Brabantus, in illo quidem humaniter tractando nihil prætermiserunt: sed præterea nihil obtineri potuit. Flander multo ante nunciauerat, se non expetere ipsius colloquium, habere se Vrbanum vt summum dominici gregis pastorem: ab eo se nunquam recessurum. Auenionem præterea misit Clemens, qui curiam & reliqua omnia adornarent. Sub id temporis, Regina Neapolita-

na, de maximis rebus transactura, venit ad Pontificem. Cæterum res ita habet.

Ludouicus à Sicilia, Dux Apuliæ & Calabriæ, in extrema valetudine constitutus, filiam hanc suam, ad se deductam, sic allocutus est: Tu quidem, filia mea charissima, hæreditatem nunc adibis longe florentissimam, adeo vt existimem futuros principes viros non paucos, qui te propter luculentam istam & splendidam successionem, vxorem ambiant. Consilium igitur meum secuta, nubas potenti & opulento, qui te tuaque commode queat tueri. Et, si contingat te nullam suscipere prolem, transferre debes omne patrimonium tibi relictum, ad Pontificis arbitrium, qui quidem tum præerit. Hoc nimirum parens meus Robertus, æger decumbens mihi iniunxit. Ego itaque vt ab imposito munere subleuer, tibi vicissim illud præcipio. In hanc sententiam pleraque alia disputanti patri, filia, in conspectu multorum, sancte promisit se non defuturam hîc officio suo. Post mortem patris filia nupsit Andreæ ab Hungaria, fratri Hungariæ regis Ludouici. sterile fuit illis connubium hoc, ipso marito adhuc adolescente è viuis migrante. Nupsit deinde Carolo, principi Tarentino, & filiam vnicam sustu-

ſuſtulit. Hungarorum rex Carolo bellum mouit, adempta illi vi armorum Apulia & Calabria, capto etiam inter pugnandum ipſo & in Hungariam abducto: vbi & è vita diſceſſit. Ab hoc nupſit Maioricæ regi miſſis in Galliam legatis ad Ludouicum à Nauarra, (cuius ante facta mentio) quem filiæ ſuæ maritum expetebat. Et is quidem huius rei gratia iter ingreſſus, vitam finiit. Maioricæ rex, hæreditatem paternam recuperaturus, occupatam ab Arragonio, acre bellum parabat. Diſcedentem maritum vxor retinere cupiens, & ab expeditione dehortans, quod ſatis amplum & florens haberet regnum, ad omnem etiam luxum, exorare non potuit. Itaque permittens illi ſuos affectus, abeuntem hortari, vt apud Carolum Galliarum regem prudentiſſimum, re omni expoſita, & commemoratis iniuriis, rationes ſuas ex illius conſilio temperaret. Verum ipſe neſcio quod maius præſidium aliunde ſperans, opem implorauit ab Angli filio, fidem & ſtudiũ pollicente. Dum hic militiæ eſſet, vxor miſſo legato, Gallum obſecrare, vt ſibi in eligendo genero, prudenti quidem illo, & illuſtri orto familia pro ſumma humanitate ſua proſpiceret: vt ne tam opulentæ ditiones tan-

dem in alienas manus dilaberentur. Gallus æquissimis precibus inductus, misit cognatum quendam suum, cui & desponsa fuit reginæ filia. In expeditione suscepta, Maioricæ princeps, vt antè narratum est, diem suum obiit. Vxor itaq; quarto nupsit. Ea re perturbatus Hungariæ regis nepos, nomine Carolus, bellum intulit nouo regi, & oppugnata quadam arce maritima, deditione facta, cepit vtrunque coniugem, filiam insuper & huius maritum. quos non ita multò pòst mori contigit. Rex vnà cum vxore liberatus, ea conditione vt Apulia Calabriaq; cederent. Quæ cum teneret, firmatis viribus, & initis vndequaq; fœderibus, inhiabat etiam regno Neapolitano, Siciliæ & Prouinciæ. Regina igitur metuens, adeoque futurum videns vt à morte sua, Carolus in ista omnia totis viribus irrueret: apud Pontificem re omni exposita, rogare illum & obtestari, vt sui patrocinium hic susciperet. Itaque Siciliam, Neapolim, Calabriam, Apuliam & Prouinciam, facta libera & spontanea donatione, in Pontificem contulit: vt ipse, cui vellet, ea omnia deinceps largiretur. Pontifex donationem acceptam & gratam habuit, perscriptis & ritè super ea re perfectis literis. Pontifex non multo post, vt Auenionem

nionem venit, ditiones istas omnes contulit in Ducem Andegauiæ, qui Tolosa illuc venerat salutandi Pontificis caussa. Donationem & iste ratam habuit, pro se suisque hæredibus.

Brugenses magnis operis & sumptibus conabantur ad se deducere à Gandauēsibus Lysam flumen. In eam rem alebant quingentos circiter fossores. Certiores autem facti Gandauenses, tumultuari & impatienter ferre: quòd magnum inde viderent detrimentum ad se redundare. Erat tum Gandaui quidā mire factiosus & popularis, (Ioannem Leonem vocabant) qui studium & cogitationem omnē huc conferebat, vt populū aduersus principem suum inflammaret. Is rogatus à vulgo, & cōsultus quid facto opus esset: oratione & vultu composito respondit, cœptum hoc à Brugensibus minimè tolerandum: sed veterem quendam morem ciuitatis, laudatissimum quidem illum, sed abolitum, esse renouandum: puta, vt qui libertatis veteris essent cupidi, pileo candido insignirentur. Etenim habere Gandauos plurima & eximia præ cæteris priuilegia, paulatim antiquari illa & supprimi, magno ciuium malo & iniuria: futurum adeo vt si conniueatur, nulla tandem supersint. Olim

Occasio belli Flandrici.

ita floruisse ciuitatem vt plerique potentes etiam viri, bene secum & feliciter actum putarent, si ius reliquorum ciuium aut gratia, aut largitionibus,aut merito suo impetrassent. Nunc eo deuenisse rem, vt nullo beneficio vel commodo proposito,nemo omnium magnopere in communem societatẽ,fortunamq; ciuium recipi velit. Eiusmodi sermone complurium animos erexit: & pessimum quemque facile illi fuit ad se pertrahere, ferebant singuli pilea candida, & certo die collecti, sumptis armis ibant oppressuri fossores. Et hi quidem intellecto nuncio super illorum aduentu, non perfecto opere fugerunt. Exaggerabat odium præterea quòd ciuem quendam suum iussu principis captum, Gandauenses liberari volebãt. Nam & in eo ius suum violari clamabant.Repetitum igitur illum à pretore missis legatis, cùm non obtinerent: principem solicitarunt, vt vinculis eximeretur. Quod ille quidem non grauate facturum se promisit, adiiciens præterea, nihil se commissurum quod ipsorum libertatẽ aliquo modo labefactare posset: adhæc denunciaturum se Brugensibus, vt cœptum opus plane intermitterent, impletis etiam, quas inchoauerant, fossis. Interim rogare, vt morem il-

lum gestandi pilea reiicerent, quod materiam ea res prçberet factionum perpetuam. Id ad ciues relatum vehementer eos alienare, præsertim exasperante, factionis auctore, Leone: qui futurum asseuerabat vt hoc more sublato, rursus in veterem seruitutem adigerentur. Porro, etsi Flander obsecrare populum, vt pilea deponerent: misit tamen circiter ducentos, qui Gandauum prçter exspectationem ingressi, Leonem & certos quosdam alios in custodiam abductos, populo subducerent. Verum istud adeo non potuit esse clam, vt etiam Leoni suppeteret otium & conuocandi & inhortandi suos oratione graui, vt, si quando alias, hoc potissimum tempore, libertatis retinendæ studio, fortiter pugnarent. Abductis igitur sui ordinis hominibus circiter quadringentis in forum, præfecti manibus erçpta Principis signa & discerpta, pedibus protriuit, ipsumq; adeo præfectum interemit. Quàm hoc facinus animum Principis perturbarit, quid attinet commemorare? Oppidani & ciues, quibus honestior mens inerat, & intelligendi vis maior, prospicientes ad tristem exitum spectare omnia, consultatione facta, miserunt ad principem splendidiores aliquot, facti veniam deprecaturos.

Flander initiò quidem durius illos accipere: ſed tamen, vt ne malum hoc importune tractatum & incommode, longius ſerperet: culpam illis omnem condonauit. Dum hi Reipublicæ cauſſam agunt, Leo, præter turbas aliud nihil expetens, vt certum ſuæ factionis numerum videret: produxit eos extra vrbem. & comperit ad decem fere millia. Ibi tum in concione varia multaque de aſſerenda libertate locutus, auctor illis fuit demoliendæ cuiuſdam arcis, nuper à Flandro ædificatæ propterea quòd ex ea plurimum incommodi inferri poſſet ciuitati. Facile perſuaſum eſt ſeditioſæ turbæ. Leuiter ceperunt præſidio deſtitutam, ſpoliatamque incenderunt, ſimulante interim Leone dolore ſibi factum, & tanquam fortuito caſu eueniſſet, quod ſtudio & maleuolentia perpetratum erat, interpretãte. Nuncius ad Flandrum perlatus, ita illum turbauit vt legatos populi, hoc etiam nomine veniam orantes non ſuſtineret audire, grauibus adiectis interminationibus. Ingentem enim pecuniæ vim in eam ſtructuram impenderat, vt de contumelia nihil dicam, quæ generoſum animum vehementius multò ſtimulabat.

Inſulis, oppido Flandriæ, in cœtu nobilium & equeſtris ordinis, grauiter queſtus

& superbissimorum ciuium intolerabili fastu, & iniuria sibi facta, sic eos permouit vt studium & operam illi polliciti omnes, in omnem euentum paratos se dicerent. Ab hoc statim in pręsidia distributo milite, cœptum est bellum, cuius quidem ea quam diximus, vera est origo.

Exacerbato in Flandros animo principis, Leo, maiorem nactus occasionem, cum in concione, & aduersæ partis ferociam mentemque obstinatam esset calumniatus, & eo nomine peropus esse diceret, vicinorum amicitiam ac fœdera conciliare: censuit capita suorum, ad duodecim circiter millia. Inter confœderatos erant ciues oppidi cuiusdam: (vocant Dammas) in eo, non citra veneni suspicionem, expirauit Leo repente. Erant & Iprenses: quod oppidum ingressi, permittente populo, nobiles aliquot ibi stantes in præsidio necarunt. Leone mortuo, Gandauenses, creatis nouis ducibus, adiuti à Brugensibus & multis præterea sociis ciuitatibus, cum ad ingentem numerum creuissent: Teramondam, in qua tum Flander erat, diu frustra oppugnarunt. Motis igitur castris, & coniunctis armis cum reliqua exercitus parte, Audenardam acriter obsidebant, strenuè se defendentibus qui in-

tùs erant. Sed cùm nulla ratione commeatus adferri posset obsessis, Flander prospiciens, futuram ex penuria deditionem, tacite optare pacis conditiones. Huc mire etiam inclinabat ipsius mater, Artesiæ Domina, quæ pridem missis ad Burgundum Flandri generum, amicissimis literis, obtestari vt in tractando pacis negotio diligentem operam nauaret. Huius rei caussa, Tornaci quindecim diebus insumptis (ferocientibus nonnihil Gandauensibus) tandem ita fuit transactum, vt Audenardæ obsidio solueretur, vt Gandauenses arcem nuper destructam, ab euoluto anno restaurarent, vt princeps iniuriæ præteritæ deposita memoria, Gandauum se commorandi caussa reciperet.

Brito, ne Flandriæ principi vllum odium importunitate aliqua sua concilaret, in Angliam se contulit, vt suprà diximus. Ibi acceptis ab omnibus fere suæ ditionis ordinibus, longe suauissimis literis, quæ illum in patriam reuocabant, ex Angli consilio reuertit, non citra militem Anglicum, subsidio datum.

Flander Gandauum vbi venisset ex pacto, coram omni multitudine, luculenta oratione suum in eos affectum declarans, obiter

& illorum ingratitudinem reprehendit, & ſimul benigni principis munere fungens, hortari eos ad concordiam & tranquillitatem in Republica deinceps retinendam. Ita ſe comparaturum rationes ſuas omnes, vt ne vllius turbæ cauſam dediſſe videri poſsit. Orare ſe, quàm poſsit vehementer, hoc ſolum, vt eorum qui candidis pileis inſignirentur, factio aboleretur. Ad reliquam omnem concionem patienter auſcultatum eſt: pileorum autem deponendorum facta mentione, vidiſſes mutari vultus & ora plurimorum. Flander, animis illorum perſpectis, vt ſuſpicari libet, ac diſcordiæ ſemina longe lateque ſparſa conſiderans, dimiſſa concione, Gandauo diſceſsit. Gratiſsimum hoc erat ſpectaculũ ſeditioſis: contra, honeſtioribus dolere plurimum, ſimultatẽ & diſsidium hoc inteſtinum indies magis atq; magis augeri.

Poſtquam Gandauorum vrbem reliquiſſet Flander, quidam genere nobilis, vlciſci cupiens necem prætoris cognati ſui, nuper à ſeditioſis oppreſsi, vt narratum eſt, indicto Gandauenſibus bello, per occaſionem inuaſit mercatores aliquot, frumenti conuehendi cauſſa Scaldam nauigantes. Comprehenſos mutilauit manibus, & ſimul

exoculauit. Dicebant plerique omnes, au-
ctore Flandro iſtud perpetratum. Factioſi,
velut aperta ſibi feneſtra quiduis audendi,
ad quinque circiter millia collecti, ceperunt
Audenardam nullis munitam præſidiis, (ni-
bil enim metuebatur, nuper firmata pace)
deiectis aliquot portis, item turribus &
muri parte, quæ Gandauũ reſpiciebat. Tum
Princeps, intolerabili ſuperbia illorum vel-
ut expugnatus victuſque, legatis in vrbem
ad populum miſſis, & ipſorum maleficia, &
ſuam moderationem, vbi ſermone ob ocu-
los poſuiſſet, bellum eis & hoſtilia omnia
denunciauit. Interim ciues qui pacem expe-
tebant, reliquis fuerunt auctores, vt ad mi-
tigandum Principis animum reſtituerent
captum oppidum, & ſcelerum auctores ali-
quot relegarentur. Leniuit ea res Flandrum
vtcumque. Et, vt exemplum ſtatueretur, I-
prenſis oppidi plebeios aliquot, propter cõ-
citatas ſeditiones, ad ſuppliciũ rapuit. Quo
quidem nuncio accepto, qui Gandaui erant
factioſi & ſcelerum duces, aduerſa omnia
metuere. Secuti deinde cuiuſdam ſui ordi-
nis conſilium, exiſtimantis, libertatem pa-
rari non poſſe niſi concuſſis magnatum &
nobilium fortunis, quicquid circum erat
munitionum & honeſtiorum ædium, de-
moliri

moliri & diripere, ſpoliis inter ſe diuiſis. Nobiles tam inſigni iniuria affecti, & damno aucti, poſt querimonias, Principis ſui permiſſu, bellum atrox intulere Gandauenſibus. Qui, veriti ne Flander à Gallo ſubſidium flagitaret, miſſis in Galliam legatis, obſecrare regem, ne contra ipſorum Rempublicam arma ſumeret. decertare ſe, & belli incommoda ſuſtinere, non aliqua pertinacia, ſed amore vindicandæ libertatis. Galliæ rex, propter Britonem, alioqui parum propitius Flandro, facile aſſenſit, erectis illorum animis. Quin & Clemens Pontifex, quem Flander minime voluit agnoſcere, videbatur occaſione data non prætermiſſurus, quin illi viciſſim ægrè faceret.

Britoni, ſuorum literis reuocato, vt ſuprà diximus, inque ditionem ſuam reuerſo, Anglus, ex promiſſo, certum numerum copiarum ſubſidio miſit. Iſti verò tempeſtatum violentia compulſi, in Angliam redierunt. Brito interim, ignarus rerum omnium, & miratus moræ cauſſas, denuo ſolicitauit opem Anglicam. Miſſus itaque fuit Eduardi regis natu minimus filius, & cum eo ad ſex hominum millia. Facto itinere per bonam Galliæ partem, vbi propius hoſtem Burgundiæ Ducem, regis fratrem deuentum eſſet:

optare quidem ille prælium, ſed rex iuſtis & grauibus de cauſsis vetuit, exiſtimans futurum vt ipſi inter ſe diſsiparentur. Et, vt erat magna quadam ingenii felicitate præditus, quàm potuit ſecrete cum Nantenſibus (iis locis florentiſsimà ciuitate) per literas egit, officii illos commonefaciens, & rogans vt ne hoſti contra ſe opem ferrent. Illi pro ſuo in Galliam amore, fidem, ſtudium & operam polliciti, animum regis omni dubitatione liberarunt, &, quò facilius hoſtem repellerent, militem ad ſe mitti cupiebant, qui præſidio eſſet. Angli, tandem magnis itinerum difficultatibus & moleſtiis, in Britoniam aduenerunt. Narrat auctor, Anglos hunc obtinere morem, vt belli gerendi cauſſa profecturi ad exteros, regi ſuo ſanctè promittant: primum, tacita ſe habituros & quam maxime ſecreta conſilia omnia, & initas belli ſuſcepti rationes. Deinde, nullas ſe pacis conditiones cum hoſte firmaturos, præter regis & procerum voluntatem.

Anglis per mediam, vt diximus, Galliam petentibus Britoniam, Carolus rex, omnium ſuæ ætatis prudētiſsimus princeps, in aduerſam incidit valetudinem. Supra commemoratum eſt, à quibuſdam Nauar-

riis

rii familiaribus præbitum illi fuisse venenum, non quidem tunc regi, sed Normanniæ principatum obtinenti. Cuius quidem veneni tanta fuit vis, vt & capilli & vngues illi exciderent: & ipse adeo factus aridus, vt vix hominem repræsentaret. Missus autem à Cæsare medicus quidam Germanus, veneni vim fregit, adeo quidẽ vt & vngues & capilli vnà cum valetudine paulatim redirent. Distillabat ea pestis per brachium, eruptione facta. Discedens ab eo medicus, futurum dixit vt exarescente illa defluxione, non multo post viueret. Itaq; rex, animaduersa imbecillitate sua, fratres germanos, Burgundiæ & Berriæ Duces, item Borbonium, accersitos ita compellauit: (Andegauiæ Ducem, quod nimium videretur cupidus & auarus, adesse noluit) Sentio equidem, germani optatissimi, rebus humanis me non posse diu superstitem esse. Carolum igitur filium vestræ fidei cõmitto, & simul obtestor, vt illi vestro consilio & prudentia, in rebus omnibus adesse velitis, quemadmodum patruos decet adesse & consulere nepoti, maximam quidem sustinenti functionem, sed in ea posito ætate, vt sibi prospicere ipse non possit. A morte mea, id agite, vt statim illi consecretur regnum. In vos

omnem fiduciam meam repono. Videtis adoleſcentem planè tenerum. Itaque peropus illi fuerit bona inſtitutione, & ſana diſciplina. Curabitis adeo doceri illum & educari, in rebus omnibus ad regis officium pertinētibus, vt veſtro poſſitis videri officio functi. De vxore, cùm tempus requiret, illi prouidete, potente quidem illa & honeſto loco nata, vt per hoc connubium bene etiam ſit regno. Multus mihi fuit vſus cum Aſtronomo quodam, viro non imperito, qui futurum ait, vt iuuenilibus annis plurimum ei moleſtiæ & negotii exhibeatur, & vt variis fortunæ caſibus elabatur. Equidem ſuper eo diu multumq; cogitaui mecum, vnde queant eiuſmodi rerum occaſiones oriri. Nam habetis regnum hoc tempore, beneficio dei, ſatis tranquillum. De Flandria neſcio quid ſuſpicor. Britonum Dux vafer eſt, Angli ſtudioſus, & nobis infeſtus. Quapropter opus eſt vt potiſſimas Britoniæ ciuitates in amore retineatis, hac nimirum ratione concident illi ſua conſilia. Laudandos ego ſanè Britones arbitror, & amore complectendos. Nam fidelem mihi ſemper operam, in tuendo regno, hoſteque profligando nauarunt. Mittite in Germaniam qui filio meo iis locis de vxore proſpiciant, quò

firmius

firmius ſit amicitię & fœderis inter nos vinculum. Accepiſtis, Anglum hoc ipſum moliri, & vxorem illinc ſibi petere, vt hac via rationes ſuas firmiores habeat, certioresque. Regnum hoc noſtrum ab illo plurimum, vt vobis conſtat, inquietatur, & multa ſuſtinet incommoda. Tollite, quæſo, omnem eiuſmodi occaſionem belligerandi. Nam etſi ego videri poſſim aluiſſe bellum: tamen odi hoc genus omne, & plurimum hoc tempore ea me cura pungit ſollicitatque. Multa deinde alia in hanc ſententiam loquebatur. Et aberat quidem, vt paulo ante diximus, Andegauiæ princeps: verum per internuncios haud difficulter omnia reſciuit, & quoſdam alios in regis aula verſantes: & quo die rex vitam finiit, aderat Lutetiæ. Cumque de 1380.
morte illius accepiſſet, ſtatim inuolauit in ornamenta regis, in gemmas & quicquid erat excellentium ibi rerum. Iam enim profectionem in Neapolim animo conceperat, in quam multis erat opus, præſertim auctiore iam illo facto ex donatione Clementis, vt ſupra commemoratum eſt.

Cæterum, etſi voluntate regis ſtatutum fuit penes quos adminiſtratio rerum eſſet futura, tamen Andegauus in eam ſe ingeſſit, forſan ob maiorem ætatem: non admo-

dum repugnantibus fratribus. Decretum inde fuit à regni primoribus (pares vocant) vt coronatione regis quamprimum facta, moderatio rerum esset penes patruos, donec ad vicesimum primum annum rex nouus peruenisset. Ad regis consecrationem vocati sunt inter cæteros, Albertus Bauariæ, Comes Sabaudiæ, Duces Geldriæ, & Iuliacensis. Interfuerunt præter alios, Wenceslaus Brabantiæ Dux, Lotharingus, Sabaudus, Marchiæ Comes. Flander excusate sese. Natus tum erat iunior rex annos duodecim. Fratrem germanum habuit Ludouicum, & sororem Catharinam. A coronatione, grauiter consultatum est de rebus ad regni dignitatem & confirmationem pertinentibus Tandem ita placuit, vt Berrię Dux omnem prouinciam quæ vulgo Languedocia vocatur: vt Burgũdus Picardiam & Normanniam administraret: vt Andegauus, regi adiunctus, summã regni gubernationem obtineret.

Carolus rex ea fuit prudentia, vt togatus ipse, Parisiis in otio & trãquillitate consiliorum suorum exactissima ratione, plurima quæ maiores ipsius armati & totis in hostem viribus, ipsi adeo pugnantes amiserant, recuperarit. Quinetiam Eduardum

Angliæ

Angliæ regem postrema, quam in Britoniā instituit, nauigatione, suos ab obsidione liberaturus, cum vi tempestatum impeditus retrocederet, inter cęteras molestias hoc vnum male habuit, quod cum hoste tantum non inermi, & qui nunquam ipse prodiret, bellum gereret: adeoque dixisse illum ferunt, cum nullo vnquam hoste sibi rem fuisse, qui & minus armaretur, & plus negotii facesseret. Etenim postquam in regni successionem venit, nunquam ipse arma sumpsit: verum consiliis & ratione gubernans omnia, rerum tractationem fratribus commisit.

DE CAROLO SEXTO GALLIArum rege.

NARRATVM est supra, Eduardi regis filium natu minimum, per Gallias in Britoniam cum suis copiis, vt Duci opem ferret, penetrasse: qui etsi reuocatus erat à suis, vt ante diximus, tamen astutia Galli id effectum erat, vt in multis voluntatem & fidem desideraret, præsertim in Nantensi populo, & aliis. Infortunia sua commemorantem, & hostis calliditatem,

Angli filius confirmauit, studium & operam pollicitus. Itaque conuenit inter eos, vt coniunctis armis oppugnarent Nantenses. & ad obsidionem Anglus quidem nulla interposita mora se contulit: Brito interim solicitare suorum animos, vt in hanc curam secum incumberent, suppetiasque ferrent. Illi contra, se in Anglorum gratiam, agrum suum minime depopulaturos: & quamdiu Britonia hærerent Angli, nunquam se arma pro eo sumpturos. Hoc adeo illi impedimento fuit, quo minus pacto & conuentioni staret, Anglo interim quid rei esset, admirante secum, & subirato, maxime vero cum à Britone nullus adferretur nuncius, interceptis qui inter vtrumque commeabant, tabellariis. A multa & diuturna deinde exspectatione, puta cum obsidionem in bimestre protulisset, ratus frustra consumi à se omnia, ni subsidia mitterentur à confœderato, re imperfecta, ad Britonem, cuius omnino voluit sententiam cognoscere, profectionem instituit. Ille se diligenter purgare, culpam in suos transferens, quorũ perfidia circumuentus, fidem ipse liberare nequisset. Cæterum, vt amicum placaret, permisit illi cum suis copiis apud Venetos hybernare.

Dum

Dum Nantes obsidione cingerentur, Britones aliquot nobiles, quorum præ cæteris auctoritas eminebat, cum principe suo collocuti sunt in hanc ferme sententiam. Satis præ te fers, & haud obscure demonstras, Anglicæ nationi te prorsus addictum. Sed quid tandem fructus aut dignitatis ex hac amicitia cõsequeris? quid est cur illos tantopere obserues? Adducti per te in Britoniam, paternis te bonis & hæreditariis exuent, si quidem in Gallum victores euadant. Exemplum te moueat regis Nauarræ, qui summa de illorum fide concepta opinione, detulit arcem & oppidum Chirburgum: in quam semel admissi, nunquam discedent, ac velut iure sibi debitam perpetuo retinebunt. Non dissimili ratione, si tuo permissu & beneficio semel in vrbes hi recipiantur, non est quod existimes aliquando migraturos. facile, à suis habituri sunt semper præsidia, quibus veluti recreentur. Non est quod longe petamus exempla. vidésne quemadmodum teneant Brestam oppidum, tuæ prorsus ditionis & iuris? sed quando futurum est vt restituant? Certo scias, nihil minus cogitare illos. Satis igitur hoc tibi sit, & bene tecum agi putes, amari te à populo: cuius profecto ea est mens atque sen-

tentia, vt ad gratificandum istis nunquam sint à Gallo defecturi. Quid? an vero quia vxorem habes Anglicam, idcirco te tuáque perditum ibis? An hæreditatis adeo luculentæ & amplæ, pro qua retinenda tot labores & tanta sumpsisti pericula, iacturam facies? An perpetuum ales militem? Solus quid efficias, deserentibus te tuis, & arma etiam contra te capientibus? Omitte rationes istas omnes atque consilia. Decessit Galliarum rex aliquanto grauius in te concitatus. huic successit filius multum adolescens, ingenio non malo.

Dabimus operam vt tibi reconcilietur, vt amicitia inter vos coeat. Ita fiet vt & tu citra molestiam & inquietationem omnem tua possideas, & isti, vbi consiliis exciderint & exspectatione proposita, domum repetant. Hoc genus oratione commotus ille quidem: metu tamen ne Anglos offenderet, dissimulare omnia. Consilii auctores, minime differendum arbitrati, ad Gallum tacite arrepto itinere, tunc Lutetiæ commorantem, & ibi re omni exposita, de pace agebant. Anglus rerum ignarus, in proximum ver, statutum habuit acceptis ab Anglia suppetiis, bellum in Gallia facere multo acrius quam ante. metuebant hoc ipsum

Galli,

Galli, & futurum videbant vt magnum aliquando malum ab Anglis ad se redundaret. Britones de pace cum rege locuti, quod animaduerterent illud in Gallia metui, (solent enim prudentes legati eiusmodi difficultatibus, omnia diligenter obseruare) transferentes hoc ipsum in suum vsum in tractatione firmandæ pacis mire id exaggerarunt, & dissimulanter quidem, adeo vt istarum rerum iniecta mentione, faciliorem ad omnia Gallum haberent. Præerat autem Dux Andegauus, vt supra diximus. Hic, quod in animo haberet, breui post tempore in Calabriam & loca vicina, donatione acquisita, proficisci, nihil minus voluit quam nouo bello turbari Galliam, eaque ratione sibi opportunitatem adimi illius quod pridem statuerat, perficiendi. Accepta igitur legatorum sententia, futurique belli suspicione sibi iniecta, multum expetere concordiam & pacem. Ea fuit eiusmodi, vt Britoniæ princeps, Gallo reconciliatus, fidem illi pro inauguratione præstaret, & ea omnia faceret, quæ solent ex more in talibus rebus fieri. Porro, vt Anglus per immensas ambages euocatus à Britone, aliquo modo placari posset, voluntate regis

permissum est Britoni, vt illum ad suos rediturum, nauibus & reliquis necessariis iuuaret. Anglus ad hunc modum delusus, & opinione falsus, non admissis excusationibus, indignationis plenus, vela ventis commisit.

Sub hoc tempus Flander in Gandauos mire fuit concitatus, ob non ferendam illorum superbiam. Cęterum, euenit bona quadam illius fortuna seditionem apud Brugenses oriri, inter optimates & plebem. vocatus enim literis à magistratu, obsecrante vt in vrbem accederet: vbi venit, capitis pœnæ subiecit plus minus quingentos, vrbem in suam fidem recepit, & alia quædam viciniora loca, quorum accessione factus animosior, statuit Iprenses, qui nobilioribus aliquot è familia sua oppressis, Gandauos in vrbem receperant, plectere. Illis opem flagitantibus, Gandaui confœderati in subsidium misere ad tria millia. Flandri copiæ surgebant ad viginti pene millia, ferentibus opem Brugensibus. Auxerunt igitur & suum exercitum Gandaui, conscriptis præterea nouem millibus: & progressi ad aliquot passuum millia, sociis denunciarunt, vt suos & ipsi producerent in aciem, quo iunctis viribus

tribus hostem adorirentur. Educta sunt circiter octo millia. In procinctu, spatium aliquod itineris emensi, cum ad biuium esset deuentum, à deliberatione, ingressi tandem sunt viam, quæ à Flandrico milite ad insidias ibi posito obseruabatur. In quem vt inciderunt priusquam ad sociorum copias peruenissent, cæsis ad tria millia, reliqui fuga dilapsi fuerunt. Is vero qui ingrediendi hoc iter consilium dedit, proditionis insimulatus, tumultuante populo, nec vllam excusationem admittente, miserabiliter necatus est, membratimque discissus, particulam aliquam singulis auferentibus, vt animum ita suum explerent. Miser iniquum retulit pro æquo. Nã si tale scelus perpetrasset, facta cæde, non erat in illorũ turbam se daturus.

Re bene gesta, Flander in hoc omnium terrore parabat acrem oppugnationem in Iprenses. Hi vero commoti exemplo recenti, in illius fidem se dediderunt Admissus in oppidum, è vulgo circiter septingentis capite punitis, trecentos plus minus è ditioribus Brugas misit captiuos. Iprenses imitati multi alii, deditionem fecerunt. Gandauos igitur, qui pene soli restabant, obsedit: verum id tam arcte fieri non potuit,

quin portis aliquot libere deferretur ad eos cõmeatus. Est enim locus natura & duobus magnis fluuiis (Scaldam vocant & Lysam) munitissimus. Ingẽtem igitur habeat exercitum opus est, qui totam obsidere velit. Censa tunc fuerunt capita eorum qui per ætatem arma ferre poterant, ad octoginta millia. Et adeo non morabantur obsidionem illam, vt etiam tunc vrbem egressi, quædam Flandrica oppida diriperent. Fauebant illis impensè, inter cæteros, Bruxellenses. Auxilium quoque certum attulissent Leodini, sed loci interuallum obstabat. Cum tempus tereret obsidendis illis, impendente etiam hyeme, Flander exercitum dimisit. Vt ver nouum rediit, contractis ad viginti millia, Gauram oppidum oppugnare statuit. Præfectus, ibi stans ad presidium, Gandauos orare suppetias. Ab his illico missæ copiæ, numero ad sex millia, cum in Audenardæ milites circiter sexcentos ad principem suum ex mandato properantes, incidissent: oppresserunt ad vnum omnes. Adhæc, alius quidam, homo non ignauus, (Petrum Syluanum vocabant) acceptis à Gandauis totidem millibus hominum, pactus erat cum eo qui prior ad defendendos Gaurenses abierat, vt, nisi coniunctis armis, in

in Flandrum non pugnaret. Ille vero, certior factus & vicinum hostem & ad dimicandum esse paratum, accensus gloriæ cupiditate, non exspectato periculorum socio, tametsi imparem numerum ad prelium adduxisset, aciem instruxit. Flander in quinq; ordines milite partito, in quorum singulis quatuor erant millia, & collatis signis, hostē nauiter quidem se defendentem, sed quod multitudine vinceretur, ad sustinēdum diutius impetum minime parem, in fugam cōuertit. fugientes miro persequebantur ardore equites Flandri. Cumq; in monasteriū vicinum fuga se recepissent, ne quis ex omni turba dilabi posset, Flander ignem in tecta omnia coniecit. E ducibus copiarum alter ad loci portam strenue pugnando, confossus est: alter è turri, quo confugerat, ignis iam omnia circum occupantis violentia co- 1381.
actus, in medium se hostem præcipitans, exceptusq; gladiis & hastis, in ignem rursus abiectus est. Reliqua turba omnis misere conflagrauit, trecentis, qui recta in patriam fugerant, elapsis. Hic quem diximus, Petrus Syluanus, cum nō longe abesset, videbat quidem suos laborare, & rem infeliciter agi: sed propter interiectum flumen & paludes tempore illis subuenire nō potuit. Quo nomine

simulatq; militem reduxit Gandauum, pæne fuit oppressus à vulgo. Sed excusatione probabili pacatos inhortari, vt, quandoquidem duos in eo prælio viros plane militares amisissent, crearent alium cuius industria putarent Rempublicam melius habituram, id esse peropus aduersus ferocientem hostem.

Flander, bona exercitus parte dimissa, reliquos in præsidia, præcipue vero ad Audenardæ defensionem, misit. Interim ex pileatorum factione circiter mille ducenti, certiores redditi, quo tempore nobiles quidam ex Audenarda prouolarent ad rapinas, redeuntes illos à præda ex insidiis adorti, magna ex parte interemerunt. Sed non fuit illis hoc impune. Simili enim astu circumuenti ab occisorum sociis, vix pauci euaserunt.

Opulentiores honestioresque Gandaui ciues, Reipublicæ statum prorsus labefactari & conuelli, cædi subinde duces atque militem, & se paulatim veluti consumi à Flandro, plurimum dolebant, sed tacite. Superabat enim, & potentior erat improborum turba, quorum in pace non solum nulla fuit dignitas, verum extrema etiam egestas, & quoniam in his rationibus tam turbulentis,

& re & auctoritate valebant, placere eis spectaculum hoc cruentum, seditiosum & quotidianum. Quin & Syluanus, scelerum perpetuus fomes, reputans vitæ periculum difficulter euasurum se, quocunque tandem modo res caderet, etiamsi Gandauis Flander reconciliaretur, circumspexit quem obtruderet populo gratum & idoneum turbis pertinaciter mouendis & excitandis bellis, auctorem. Venit illi in mentem Philippus Arteuillanus, Iacobi, de quo sæpe facta mentio, filius: qui, etsi ingenio valebat, tamen ob necatum à Gandauensi populo parentem, priuatus viuere. Passim erat audire voces optantium vel Iacobum à se prius oppressum, vel quem alium illius similem, cuius auspicio & ductu niterentur. Hoc in suum vsum applicans Syluanus, retulit ad sui ordinis homines, sed non prius quam Philippum interpellasset, quem re omni declarata, propositisque maximis præmiis & dignitate summa in tali ciuitate ob oculos collocata, in sententiam suam haud difficulter induxit. Postridie ad populum cœpit commendare Philippum, laudandi occasione ab illius patre Iacobo sumpta, neminem illo fidelius administrasse Flandriam, hoc testari seniores & affirmare, qui-

bus cognitum sit, magno semper illum studio defendisse regionis dignitatem atque cōmoda: iam olim extremam calamitatem, illam effugere non potuisse, nisi vnius viri prudentia fuisset conseruata. facturos igitur ciues non inconsulte, si quidem ex illa arbore tam non mala productum surculum ad Reipublicæ propagationem asciscant. Ad hunc modum inducti, Philippū sibi ducem sumpserunt.

Supra commemoratum est, Ioannem Henrici Castiliæ regis filium, ex communi prouinciarum & ordinum voluntate, in regni successionem admissum. Ea res Ferdinandum Lusitaniæ dominum grauiter offendit, puta, eum qui sit è spurio natus, in amplissimæ ditionis administrationem euectum, exhæredatis regiis filiabus, quarum vnam Lenclastre, alteram illius frater, vt diximus matrimonio sibi iunxerāt. Commotus igitur & rei indignitate, & quod nuptis puellis esset consanguinitatis vinculo coniunctus, bellum denunciauit Hispano, petitis ab Anglo suppetiis. qui patruum suum, Cantabrigiæ dominum, & cum eo copias, item, vxorem Isabellam & Ioannem filium misit. Dux à Lenclastre in Scotiam missus est, vt de renouanda pace, aut saltem de

de induciis cum Scoto transigeret. Absente illo, per Angliam orta fuit longe periculosissima seditio, cuius hæc fere caussa fuit: Rustici illis locis, vt in plerisque aliis, ita sunt astricti nobilioribus, vt necesse habeant illorum agros colere, fruges metere, colligere, reponere, triturare, & quid non? item cędere ligna, & in nobilium ædes conuehere. Porro, sacrificus quidam id temporis (Ioannem Vallam appellabant) concionibus populum in hoc induxerat vt existimarent, per omnia seruandam æqualitatem, hominem homini non præstare, non nobilem ignobili, non opulentum pauperi, non doctum ignaro. Communes omnium mortalium parentes, & primos quidem illos, ad eum vixisse modum, nullo prorsus obseruato discrimine. Itaq; auctor illis fuit vt ad magnum numerum collecti, regem interpellarent: futurum vt illi, multum adolescenti, persuadeatur. quod si non fiat, ferro se in libertatem vindicarent. Hunc præsul Cantuarensis aliquando in carcerem cōiectum, qua nescio tādem religione motus, expediuit, magno certe & exitiali suo malo. Dimissus enim, aliquanto etiam pertinacius vrgere institutum suum. Qui Londini cum erant tenuiores, odio locupletiorum, vt

fieri ſolet, laudare factum, per literas etiam inuitatis illis, Londinum venirent, patefacturos ſe vrbem.

Collecti adeo ex omni vicino agro & lõginquo ad ſexaginta penè millia, Cantorbium vbi veniſſent, eiuſdem factionis oppidum, diripuerunt diui Thomæ fanum. Poſtridie, iter ingreſſi, quicquid erat in itinere prędiorum, quæ quidem ad ſocios non pertinerent demoliri prorſus, & quacunque vaderent, in ſuum ordinem cogere cæteros agricolas. Deprehenſum quoque nobilem, vt imperatorem turbæ ſe præberet, adegerunt; acceptis tanquam paternæ fidei obſidibus, ipſius liberis. A Londino cum non procul abeſſent, duci ſuo ad regem miſſo prçceperunt, diceret, velle ſe grauibus de rebus cum eo verba facere: deſcenderet igitur ad colloquium. A conſultatione rex facturũ ſe quod peterẽt, reſpondit, & comitatus aliquot proceribus, nauicula conſcenſa, cum ad locum veniſſet, ex legatis percõtari quid vellent. Illi poſtulare, vt nauim egreſſus, collocutioni ſe daret, explicaturos ſe populi mandata. Rex multitudini diffidens nulla habita longiori oratione, reuertit. Tum vehementius concitati, Londinum properant, direptis potentium fortunis in via.

Cum

Cum non intromitterentur, dira & crudelia minari, exusturos se suburbia: &, si ferro sibi iter patefacerent, futurum id extremo omnium malo. Territi oppidani, præsertim cum magna pars ad seditionem & turbam inclinarent, admiserunt illos. Ingressi, per omnia compita statim ad epulas & compotationes ruere, nemine quicquam illis denegante. Cæterum duces, & cum his circiter viginti millia, per mediam vrbem grassantes, curiam regis exurere, necatis, qui in vinculis ibi continebantur, omnibus. Exteros omnes mulctare ad mortem, & fœneratorũ ędes diripere. Sub noctem, vno agmine collecti ad arcem, in qua tum rex erat, & cum eo ingens potentiorum ciuium turba, spargebant voces minime obscuras, nunquam se moturos inde, nisi prius à rege quod vellent, impetrassent. Rex, & plerique alii putabãt eos noctu, vino somnoq; sepultos, inermes, discinctos atque dissipatos, esse opprimendos. Alii quibus hoc videbatur incerti & periculosi euentus, iudicabãt præstare, siquidem oratione blãda & comi possent mitigari. Quæ quidem sententia obtinuit. Postridie rex denunciauit, vt, qui secum essent verba facturi, certo loco adessent, semota interim reliqua turba. Ad colloquiũ

discedente rege, seditiosi aliquot circiter quadringenti, irruptione in arcem facta deprehensum ibi Cantuariensem præsulem, regni, quem vocant, Cancellarium, capite truncarunt, & multos præterea magni nominis viros, quorum capita hastis præligata, frequentioribus locis & ponti super imposuerunt. In concionē vbi descendisset rex, placide rogauit quid postularent. Illi, Vt nos aiebant, & liberos nostros, & posteritatem, libertati perpetuæ vindicatos & restitutos, à nomine & onere ipso seruitutis eximas. Rege, quod peterent, facturum se promittente, quinetiam notatis & acceptis in eam rem literis, bona pars erant moderatiores. verum seditionis capita, prauissimis ingeniis nebulones, quibus id studio erat vt in diuitum fortunas inuolarent, collectis & pertractis ad se circiter viginti millibus, & vulgi parte, iamiam erāt directuri quicquid erat opum. sed opportune à concione, quæ extra vrbem fuit, interueniens rex, multitudine conspecta, vt, quid rei esset, cognosceret, substitit. Ibi vero morantem illum è facinorosis quidam proteruis & contumeliosis verbis adortus, habita deinde cum suis collocutione, præcepit vt signo dato, regios omnes opprimerent, ipsiq; regi propter

ætatem

ætatem parcerent. Dum ad regem petulātius loqueretur, præfectus vrbis, indignitate motus, illum confodit. Tunc autem vidisses reliquā turbam in omnes cæco quodam furore iamiam irruituram: sed compescuit eos rex, vnū se in illos inferens quod minus prudenter ab eo factum alioqui videri possit, verū feliciter successit. Plurimorum hæc erat sententia, discedentes atque dissipatos huc illuc, persequendos. Rex contra vetuit, ne quid in illos admitteretur, existimās facile sibi fore per otium de illis pœnas sumere, neq; sontes erāt omnes. Nam, vt in eiusmodi tumultib. fieri solet, bona pars vt numerum augerent, in itinere à reliquis adacti fuêre. & hāc quidem moderationem ita rex adhibuit, vt scelerum auctores dūtaxat, à vulgo ex necessitate ꝓditos, ad supplicium raperet, cæteris errore cōdonato. Flāder, obsidione denuo cinxit Gandauum, ex Hannonia, & Artesia, cuius nō ita pridem, à morte suæ matris, factus erat dominus, milite collecto. Interea quidā è suis, occupato ditionis Gādauicæ oppidulo quodā, (vocant Grantmont) ad vnū oēs interemit tā infantes, quam mulieres atq; senes. Imo ne grauidis quidē parcitū, & lecto decumbentibus. Exusta diuorum fana, solo æquatū oppidūi

Huius tam immitis & miſerandi ſpectaculi auctor, in quodam deinde conflictu(quales erant plurimi) cum in Gandauorum inciдiſſet inſidias, occubuit. Flander immoderatiſſime ferens illius mortem, quo vix vllũ habuit cariorem, obſidionem ſoluit, vehementiori etiam ira in illos concepta. Sed interceſſione procerum Hannoniæ Brabantiæque, pax denuo coiit, populo id maxime expetente. Cæterum, Syluanus & is, quem nuper crearant, Philippus, quod viderẽt præſentem tranquillitatem ſibi fore perniciosam, (ſenatus enim auctoritate fuit actum de pace) ſubornatis ſui ordinis facinoroſis quibuſdam, qui tumultuarentur, poſtridie in concione, cum palam recitarentur firmatæ pacis conditiones, impetu repente facto, duos magni nominis ſenatores oppreſſerũt, velut de Republ. peſſime omnium meritos. Eo facto princeps adeo fuit exaſperatus, vt nullam deinceps pacem cum ipſis videretur ſuſcepturus, niſi omni ſceleratorum turba prorſus extincta.

Lutetiæ ſub hoc tempus orta ſeditione, ciues nuper imperatam pecuniam & nouas exactiones omnino tolli volebãt, quod immunitatem hanc à Carolo Quinto obtinuiſſent, & quod patris deinde voluntatem rex

nouus,

nouus, dum regno consecraretur, cõfirmasset. Rex, cui iam ingratum erat & insuaue inter simultates viuere, Meldam abiit, populus interim tumultuari, perfringere carceres, eripere captiuos, & regis officiarios aliquot opprimere. Ad placandũ tumultum à rege missus è familia, nobilis quidam valde popularis, ita cum eis transegit, vt in singulas hebdomadas, ad militem alẽdum, vrgente necessitate, dependerent decem francorum millia. Quin & Rotomagi nata seditio, Parisianæ haud dissimilis, à rege ipso compressa fuit. Pleræque ciuitates & Respublicæ Gandauorum imitatæ vestigia (quos egregiis laudibus efferre, quod libertatis suæ acerrimi essent propugnatores) rebellare magistratui. Vide quorsum recidere omnia potuissent, ni principum virtus interuenisset.

Cantabrigiæ Comes, de qua supra, propter ventorum flatus minime secundos, in itinere cum hæsisset aliquandiu, fluctibus aduersis multum iactatus, Lisbonam, Lusitaniæ vrbem, tandem appulit, vna cum milite. Commoratos ibi per menses aliquot Lusitanus in præsidia collocauit, addito mãdato. ne quid in hostem, inscio se, factitarẽt. Angli, cumque his Vascones, otio inassueti,

quin exercendæ militiæ cupidi magis, certo tempore, cum à Lusitano vt in hostē prouolarent, non impetrassent: ipsi adeo sua sponte progressi, oppida quædam Hispaniæ expugnarunt, præsidiis ibi relictis. Nihil actum præterea plurimis mensibus, quod sit memorabile, quæ res otium & tempus abunde suppeditauit Hispano comparandi se & muniendi. E Gallia missæ quoq; sunt Hispano auxiliares copiæ, quibus per Arragoniam facilis erat via, propter fœdus, ratione connubii, vt supra diximus, inter ipsos reges firmatum.

Anglus, in Germaniam missis ad Carolum Bohemiæ regem legatis, vxorem sibi dari cupiebat illius sororem, per anni spatium & eo amplius res agitata, confecta est. tandem Galliæ rex, vt cōiugium impediret, Normannis negotium dedit, vt magna classe occupato mari, traiicientem nouam nuptam & omnem comitatū illius interciperent. Sed Brabantiæ Dux, facta cōmemoratione, quam nō esset decorum aduersus imbellem fœminarum turbā einsmodi aliquid moliri: partim æquitate rei, partim precib. ab incepto regem dimouit.

Inter Galliæ regem & populum Parisiēsem ita conuenerat, vt pecunia, quam in singulos

gulos

gulos octo dies erant numeraturi, seruaretur à ciuitatis questore, & nisi in necessitate, ad alendum exercitum, non expenderetur quicquam illius. Porro Gallus in Hispanias militem emissurus, denunciare quæstori, vt in eum vsum mitteret cētena millia. Ille tergiuersari, & excusare nescio quæ. Dux Andegauorum, gratia multum valēs apud populum, quo commodius institutam in Neapolim profectionem perficeret, tacite id egit vt ne quicquam mitteretur ad regem &, quoniam penes ipsum erat rerum summa, inuenit rationes quibus id effecit, vt ea quam rex petiit, auri vis, citra difficultatem aliquam sibi dependeretur. Instructus igitur abunde rebus necessariis, & contractis circiter triginta hominum millibus, vt Auenionem appulit, vbi tum Clemens erat, nobilium ibi animos in se mire propensos comperit. Relicta deinde prouincia, per Italiam accessit in Apuliam & Calabriam: quarum accepta possessione, idque maxima populi voluntate & studio, Neapolim contendit. Et hi quidem Caroli illius, de quo supra mentio, mire erant studiosi. Carolus hic à morte Neapolitanæ principis, quæ nullum reliquit à se procreatum hæredē, vsurpabat sibi ius & dominium in has diciones omnes.

contendens, factam à Põtifice donationem, duabus potissimum de caussis inualidam esse & inutilem: Primum, in manu defunctæ reginæ non fuisse, quæ sua nõ essent, alienare. Quam illius opinionem Neapolitani & Siculi strenue tuebantur. Deinde, vt maxime integrum illi fuisset & licitum, donare omnia, tamen, quod iis locis Vrbanum, non Clementem, à quo facta deinde fuit donatio, Pontificem, agnoscerẽt, hoc ipso irritam esse. Carolus multo ante rebus necessariis muniuerat arcem alioqui inuictam, (Leusam dicunt) arte non humana firmatam, & cinctam vndique mari, & nisi arte simili, nõ expugnabilem, vt fertur. In istam ad annos aliquot instructam se recepit ille cũ sociis, cætera securus, quod sciret Neapolitanos à se nunquam defecturos. Calabriam aut deuictam, aut in deditionem acceptam, post vnum annum aut alterum facile se recuperaturum. Hostem, metu rebellionis, cogi magnum semper alere exercitum. Id minime diuturnum illi fore, laboraturum & annonę caritate & auri penuria. Sic exhaustos, magno suo cõpendio profligari posse. Cæterum, impostor quispiam Andegauorum principi pollicitus obtenebraturum se oculos eorum, qui essent in arce, sic vt crederent

illam

illam ponte coniungi, & hac ratione metu facturos deditionem: instigante Sabaudiæ Cōmite, qui tum erat in expeditione, propter maleficium olim designatū capitis pœnæ subiectus est.

Angli, & cum his Vascones, ad nouem ferè menses in Lusitania, nulla re insigni perfecta, commorati: statuerunt, vt qui otium illud perpetuum odissent, denuo in Hispanos prouolare. Dissuadēte hoc ipsorum duce, Angli filio, ad quem retulerant, illi nihilominus rem aggressi, nec infeliciter quidē, oppida quædā subegerunt. Redeuntes deinde, conqueri de nō persolutis stipendiis. Lusitanus, quod præter voluntatem & mandata sua militassent, subiratus, videbatur minime satisfacturus. Ibi cum plerique censerent deprædandum agrum Lusitanum, qui inter ipsos erant saniori iudicio, dissuadentibus, tādem per legatos, quod alioqui fuissent vi directuri, impetrarunt. Lusitanus inde cogere militem ad 15. millia, præter Anglos. Hispanus exercitum habens 30. millium, hosti bellum denunciare, productæ acies. Ad complures dies erat inter eos videre leuiores conflictus. Portugallius autem, quod numero superaretur, collatis signis & iusta acie nunquam voluit pugnare. Dux à

Lenclaſtre, fratri ſuo in Luſitaniam nauigā-
ti pollicitus erat(imprimis enim ipſius age-
batur negotium, vt qui natu grandiorē ha-
beret filiam tyranni) ſe rebus in Scotia per-
fectis, alias præterea copias illuc adductu-
rum, huius aduentum Luſitanus expectare.
Sed propter vulgi ſeditionē turbatis adhuc
aliquātulum rebus, placuit Anglo, militem
è regno dimittendum non eſſe. Quamob-
rem ille cum Hiſpano de pace egit, quan-
tumuis inuitis & immoderate ferentibus
Anglis: quorum dux non leuiter offenſus,
abducto ſecum filio, cui deſponderat Bea-
tricem Luſitani filiam, decem natam annos
in Angliam reuertit. Inſequenti poſt anno,
vxore Hiſpani, Arragoniæ regis filia, vita de-
functa, Hiſpanus Beatricem ab Anglo pene
repudiatam, vxorem duxit, Pontifice cōnu-
bium hoc approbante. Obiit deinde Fer-
dinandus Luſitaniæ rex, cui ſucceſſit, non
Hiſpanus, nuper vxore ducta filia, ſed regis
defuncti frater illegitimus, populi & pro-
cerum eccleſiæ voluntate. Turbas ea res &
maxima poſtea bella ſuſcitauit. Ad Ganda-
uos cum nullus perferretur è vicinis locis
commeatus (id enim Flander egit) illi, plus
minus duodecim millia numero, itinere
per Brabantiam facto, cum ad Leodienſes
peruc-

peruenissent, annona adiuti sunt. In reditu, Brabantiæ Dominam (princeps enim ipse tum erat Lutzemburgi) impensè rogabāt, eo saltem permoueret Flandrum, vt pateretur certo die agitari caussam inter vtriusq; partis viros bonos. Non abnuit Flander: Tornaci cōuentum est. Vicinorum aliquot populorum legati aderant, diremptuti litē, si qua fieri posset. Pro Gandauis eo venit Philippus Arteuillanus. Flāder autem multum expectatus, cum nec venturus ipse, nec missurus aliquem videretur: literis eorum qui conuenerant, diligenter admonitus, rogatusque ne agendi occasionem negligeret, mitigatis adeo & flexis aduersariorum animis respondit, sibi quidem non vacare coram illic adesse, verum, ad gratificandum eo missis legatis, ab vno & item altero die per alios patefacturum se quid sentiat. Id autem eiusmodi fuit: (referentibus iis quos miserat) Cum populo Gandauo nō aliter transacturum se, nisi vt pariter omnes tam fœminæ quam viri, (modo nec quindecim annis inferiores, nec maiores etiam essent sexaginta) vrbe relicta, inermes, in aperta planicie, nudi caput & pedes, exuti vestimentis, & laqueū collo quisq; suo gestantes, primū à se veniam implorarēt admisso-

rum facinorum, ac vt deinde sibi quiduis in ipsorum capita statuendi faciendique potestas permitteretur. Aliud ab eo responsum (tametsi vehementer deprecantibus amicis) obtineri non potuit. itaque discessum est.

Philippus Gandauum reuersus, postridie ad populum retulit omnia. Vidisses miserãdam tunc ciuitatis faciem, in extremam desperationem adductis omnibus. In hoc publico luctu & mœrore omnium, Philippus in deliberationem tria attulit, vt aut templis inclusi, delictorumque veniam à Deo precati, vitæ ibi exitum manerent, aut vt conditionem ab hoste propositam acceptarent: aut vt ad quinque circiter millia prodeũtes, in illum pugnarent. Obtinuit postremum hoc, facta deliberatione. Nam aut illico decertandũ erat armis, aut inedia misere pereundum. Militem suum Flander iam habebat Brugis collectum ad quadraginta millia. Nam quod sciret hostem in magnis positum angustiis, volebat omnino bellũ istud honorifice & vtiliter finire: &, de ãduentantibus Gandauis vt intellexit, copias instruxit. Cæterum illi, tametsi perpauci, & cõcionibus sacerdotum, & sui ducis Philippi orationibus incitati: deinde, quod inopem, exhaustam,

hauſtam, afflictam & miſerrimam à tergo ciuitatem relinquerent, in qua coniuges & liberi, & quicquid omnino carum eſſe poterat, quorum omnium vel ſalus vel interitus in eius fortuna diei tũ erat: magnos ad prælium animos adferebant: Brugenſes, qui miro prius ardore pugnam optarant, adeo quidem vt Flander improbis ipſorum inſtigationibus velut adactus, eo die, quod minime ſtatutũ habuit, prælium fecerit, poſtquam collata ſigna, quo neſcio ſubito metu perculſi (& habebant ſolem aduerſum) in fugam præcipites abierunt. & cum nulla ratione poſſent retineri, coactus eſt etiã princeps fugere, & cum eo copiæ equeſtres. Voluit quidem Flander, qui fugiẽtes equo præuerterat, ne hoſtis irrũperet, occluſiſſe Brugarum portas: verum id fruſtra fuit, fugiẽtem enim acriter inſecuti, vrbem occuparũt ſub noctem. Et ne tunc quidem omnino deſperans Flander, collectis ciuibus, conari hoſtem repellere. Sed eo loci redactus eſt, vt ſub noctem intempeſtam, diſcurrentibus per omnem vrbem Gandauis, ille, à ſuis plane deſtitutus, nunc in hoc, nũc in illud angiportum ſeſe furtim ſubducens, & tandem in pauperculæ cuiuſdam fœminæ caſulam ingreſſus, cui vix erat domi quo miſerum te- 1382.

geret, magna difficultate vitã seruarit. Hic mihi vide rerum humanarum & miseriam & vicissitudinem admirabilem.

A victoria, indignis modis ab hoste tractati Brugenses, & inter cætera quæ collibuissent victori, Gandauum abducti sunt ex illis captiui circiter quingenti locupletiores. Flãder, vitæ dubius, cum aliquandiu latuisset, Insulas profugit, interim pedes, interim equa vectus absque sella, molestissima & via & cœlo. Gandauorum ista fortuna plurimum recreauit Parisienses, Rotomagos, Leodinos, Brabantos, & quicquid est vicinarum ciuitatum, idq; & propter exemplum, & quod male cuperẽt Flandro, quem fastus insimulabant; Philippo plurimus vbique honos deferri: & is quidem in rebus omnibus eum adhibere luxũ, qui vel in principe nimius videri posset. In victoris populi potestatem abierunt pene omnes. Audenardæ ciues, vt deditionem facerent, admoniti, postquam fortiter & contemptim recusassent, obsidione à Philippo cincti sunt, ex omni Flandria contractis copiis. Interim subinde à Gandauis factæ excursiones, direptæ dirutæque nobilium ædes. Quin & fons sacer, in quo Flander baptizatus, & cunæ illius & nescio quæ alia in arce quadam

inuenta,

iuuenta, libidinem & animum ferocientis militis explerunt. Flander ad extrema redactus infortunia, rebus perditis, vnicũ videbat esse remedium, vt Gallum ad sui cõmiserationem permoueret. Huc igitur generũ suum illiusq; fratrem, à quo salutem expetendam ducebat, adhibuit. Ab eo non difficulter inflammatus rex adolescens, magna alacritate bellum hoc suscepit. Philippus vbi resciuit Fl. dri caussam intercessione Burgundionum Ducis c. mmendatam in Galliis, populi nomine missis ad regem litteris, obsecrare vt Flandriam suo principi reconciliaret. Hæc autem non tam ex animo scripsit, quam vt hominum de se opinionem in Galliis cognosceret. Verum vt consilio suo hic cecidit, (Gallius enim contemnere scriptum) itum est ad Anglum, à quo nõ modo subsidium pro Gandauis orare, verumetiam ducẽta aureorum milia, quæ Iacobus Tornacum oppugnanti Eduardo mutuatus fuerat, tempore minime omnium opportuno, repetere. Sic adeo factum vt nihil obtineret. Si mutuo datæ pecuniæ nulla facta mẽtione, solũ de fœdere egisset, credibile est illum exorare potuisse.

Flander, strata sibi iam via, & propenso in bellum hoc regis animo, in Gallias profe-

ctus, post acceptam à rege inaugurationem Artesiæ, rebus iam suis melius sperare cœpit, præsertim cum potentissimum monarchã videret sui caussa, festinatione magna, ingẽtem exercitum, puta, ad sexaginta millia, in hostem educere. Quod simulatque Philippus resciuit, quæ sui erant muneris, non oscitanter obiens, illico iussit pontes omnes viciniores Lysæ fluminis deiici. Porrò, duobus quibusdam locis erant ab eo disposita firmissima præsidia, quæ traiiciẽtem arcerent. Ad oppidum Cominum, Petrus Syluanus retinebat in hũc vsum circiter nouem millia. Id cum ignotum Gallis non esset, variabant inter eos, dum de rebus gerẽdis consultaretur, sententiæ, existimantibus aliis, apud sanctum Odomarum, vbi minor est fluuius, transmittendum: aliis vero, prope Tornacum ponte iungendum Scaldam, vt illinc Audenardam facile traducerentur copiæ. Placuit tandem vt hostis prope Cominum, vt diximus, consistens peteretur. Vt eo deuentum, cernebant deiectos pontes, & destructa omnia, rursus deliberatum est. Ibi tum animosiores aliquot iuuenes, pugnæ & lacessendi hostis cupidi, (inter quos paulo ante conuenerat; si traiectus non pateret vsquam, id se daturos operam, vt tacite, non conscii

conſciis ducibus, rationem tamen inuenirent) lintribus adiuti, & religatis ad vtramq; ripam funibus, paulatim in vlteriorem fluuium omnes peruenerunt incolumes, & adeo citra magnam moleſtiam aut diſcrimen, vt hoſtis nō procul inde caſtra ſua metatus, nihil vnquam reſciſceret, niſi cum elatis ſignis progreſſos co: ā videret. Syluanus tunc propter impendētem noctem, minimè ratus tam exiguam turbā ad ſe aduenisse, dimicare noluit, ſomno & labore defatigatos noctu potius adoriturus. Sed illi in hac ſolicitudine poſiti, minimeq; ignari quam audax facinus, quamque magnum, præter ducum & regis volūtatem inceptaſſent, rerum ſuarum mire ſatagebant. Sub lucem collatis ſignis. Galli tametſi pauciſſimi, rem adeo viriliter egerunt, adeoque ſtrenue, vt cæſis penè ſex millibus, fuga dilabentem reliquā turbam in oppidum vicinum perſequerentur. A pugna, prope Cominum illico ſtructo ponte, Gallus reliquū exercitum adducens, Ipram recta contendit. Oppidani, victoris haud dubie exercitus fortunam ſecuti, præfecto vrbis, quod deditionem non admitteret, interemto, in Galli poteſtatem venerūt. Id imitati viciniores omnes, & pecuniæ vim magnam regi dependebāt, & ſimul

duces rebellionem ſuadẽtes ad illũ captiuos adducere. Cæterum his rebus omnibus Flãder non interfuit. Brugenſes aliorum exemplis moti, ſpectabant & ipſi ad deditionem: ſed à ducibus cõfirmati, præſertim quod ab Anglis opem ſperarent, perdurabant.

Philippus, vt accepit maximi regis copias non procul conſidere, productis in aciẽ ſuis ad quinquaginta millia, hortari illos oratione graui, vt pugnaturi proponerent ſibi inſignem illam victoriam aduerſus Flãdrum, quem parua nuper manu fudiſſent: cogitarent, ſe poſt hoc prælium, ſi feliciter caderet, futuros rerum dominos. Optare id omnes bene inſtitutas & egregias ciuitates: quibus ex animo nihil magis euenire poſſit, quam ſi Gandauos pro libertate tuenda fortiter & indefeſſe pugnantes, virtutis ſuæ fructum retuliſſe cognoſcant, extinctis illis, quorum inexplebilis cupiditas & ambitio non patiatur vllius Reipublicæ ſtatum eſſe in trãquillo. In hanc ſententiam alia multa locutus, mandauit vt in conflictu, præterquam vni regi, nemini parceretur, interemptis ad vnum omnibus. Flandri vehementer quidem dimicare, non immemores eorum, quæ narraſſet Philippus. Incitabat & illud non minimum, quod tantum in ſe hoſtem

concitaſ-

concitassent: quem si deuinci contingeret, futurum id sibi immortali gloriæ ad omnē posteritatem. Sed circumsepti tandem dua- 1381.
bus hostium alis, & in angustias redacti, suc- cubuerunt. Ad horam circiter vnam pugnatum est, & tempore tam breui desiderata sunt viginti quinq; millia. Philippus fortiter pugnando concidit, & à pugna iussu regis inter cæteros quæsitus ac inuentus, ex arbore suspensus fuit. Nimirum ingenti totius equestris ordinis bono, depugnatum est eo die. Nam si secus euenisset, qui tum passim erat rerū status, credibile est in summum fuisse adductos periculum reges atq; principes. Nam Parisienses iampridem seditiosi, huius prælii euentum auidè expectabāt. In Campania & bona Galliæ parte florentissimæ quæq; ciuitates, vna cum agricolis tumultuari iam ceperant. Itaque in hoc prælio pendebat principum vel salus omnis vel calamitas. Rex tum agebat annum decimumquartum. Brugenses, in hac sociorum miseria, præsidii spe omni sublata, simul & rei bene gerendæ restituendæque occasione præcisa, in regis fidem sese dederunt. Flander, quod huic populo non male cuperet, ad regem pro ipsis intercessit, vt reciperentur, depensis centum & viginti fran-

corum millibus. Qui Audenardam obsidebāt, accepta suorum clade, castra illico mouerunt. Porrò, Gandauenses his tantis malis & fracti & deiecti prorsus, ad misericordiam & clementiam cogitabant solicitare victoris regis animum. Sed Syluanus rheda vectus eo, (nam grauiter laborabat ex vulnere) hanc illis opinionem excussit, mâgnifica pollicitus. Postquam ex consilio procerum Gallus non putabat obsidendum Gandauum, distributis huc illuc præsidiis, Tornacum rediit.

Gandaui, vt supra dictum est, ad Anglum miserant pro cōciliando fœdere: cuius quidem formulas Anglus, deliberatione facta, perscriptas misit per quendam suæ familiæ, vt, si Flandriæ populis approbatæ fuissent, eorum signis confirmarentur. Legatus, vt Caletum appulit, certior factus, à populo Gandauo infeliciter pugnatum, & pleraque à Gallis occupari, infecta re in Angliam reuertit. Nec admodum dolebat Anglicæ nobilitati, oppressos Gandauos: quibus si feliciter prælium cecidisset, omnium circa populorum animi fuissent erecti: &, quoniam in Anglia non ita pridem periculosissimi tumultus fuerant, minima rursus occasione concitari potuissent. Id illi cogitare. Quo

tempore

tempore Tornaci rex erat, desudatum est à multis bonis viris, vt populus rebellis principi suo reconciliaretur. Illi quidem Galli imperium non detrectare, sed grauissima quæque passuri potius videbantur quam Ludouicum recepturi. Cum nihil transigi posset, Gallus rediit, & Lutetiæ vicinior factus obuios habuit Parisienses ad viginti millia, bene armatos omnes. Mirum id videri & nouum tam regi quam cęteris omnibus. Et, quoniam armatæ multitudini illis temporibus minime tutum erat fidere: missus est qui sententiam illorum perquireret. Responsum erat eiusmodi, vt dicerent, eo se consilio ita instructos prodiisse, vt rex coram videret, quantas è Lutetia posset habere copias, breui temporis momento, si opus sit. Id tunc quidem in excusationem adferebant: sed profecto longe diuersa cogitarant ante, &, nisi victor ille rediisset, mira contigissent. Iussi redire in vrbem & deponere arma, paruerunt. Trahebat secum rex multum exercitum, è Britonibus & Heduis collectum. Id metum eis incussit. Per otium deinde, ex consilio patruorum, cœpit eos pro meritis tractare, loricas omnes in vnum aceruum congestas extorsit, ad supplicium rapuit consiliorum auctores: imperauit tri-

buta & vectigalia multa: denique emunxit ab eis plus minus quadringenta francorum millia.

Feruebant tum odia inter Clementem & Vrbanum: & ille quidem Auenione tum erat, hic autem, cùm ob alia, tum vt Galliæ regi aduersario suo facilius incommodaret, Genuam accessit. Ex Italia secũ adduxit rationes, quibus imperium suum firmaret, hæ autem erant eiusmodi. Cogitabat in Angliam ad archiepiscopos & alios proceres ecclesiasticos missurum se diplomata, (bullas vocant ipsi) quibus delictorum omnium veniam elargiretur in eos, qui Clementinos impugnarent. Idem enim in Galliis tum faciebat Clemens. Et, quandoquidem cõpertum habebat, se non posse vehementiùs turbare aut affligere Gallos, quam excitatis in eos Anglis, inuentæ sunt etiam rationes ab eo colligendæ pecuniæ, citra cuius accessionem vix vllus armari voluisset. Itaque visum est illi optimum, si præter ea, quæ diximus diplomata, permitteret regi vt ab ordine ecclesiastico (exemptis interim primatibus) collectas decimas nobilibus assignaret, vt de stipendiis essent certiores. Cæterum ad hoc persuadẽdum subornabat ecclesiæ primores, qui cæteram turbam impellerent.

pellerent. Hac ratione nec regis ærarium exhauſtum eſt, nec populus ipſe grauatus, niſi quantum lubens ſua ſponte dabat: id quod liberaliſſime, vt tum erant ſecula, pro ſe quiſq; faciebat, nimirum propoſitis adeo non vulgaribus præmiis, quorum conſequendorum occaſionem nemo ſibi putabat negligendam. Miſſis igitur in Angliam ab Vrbano plurimis eiuſmodi literis, & paſſim concionibus inflammatis hominũ animis, adeo vt beatos ſe reputarent quibus contingebat eo tempore mori: collecta ſunt breui tempore, tam è decimis, quam è ſpontanea vulgi liberalitate, circiter vicies & quinquies centena francorum millia Et quo plus fidei haberetur, voluit Pontifex inter cæteros præeſſe copiis aliquem eccleſiaſtici gregis virum peritum. Quin & in Luſitaniam ſimiles miſit literas, eiſdem ibi rationibus vſus, vt Hiſpano, qui ſuas partes impugnabat, ægrè faceret. Cæterum Duci à Lenclaſtre, Hiſpania, & Epiſcopo cuidã ex familia Spēſiorum, Gallia oppugnanda euenit. Sed, quod ille minùs eſſet popularis, & auaritia magis quam animi cãdore inductus crederetur ad hanc expeditionẽ accingi: malebãt plerique; ſub Epiſcopo militare: cui diſcedenti Anglus iniunxit, vt Caleti alterum colle-

gam & belli gerendi ſocium expectaret. Ille vero, moræ impatiens, & nihil cunctandum ratus, in Flandriã copias adduxit. Miſſis à Flandro tum Inſulis commorante, qui noui belli cauſſam cognoſcerent, non denunciatis inimicitiis, reſpondit, in gratiam Vrbani Pontificis perſequi ſe Clementinos omnes. Legati contra, Flandriam omnem Vrbano prorſus addictam. Si nulla ſit alia cauſſa, iniquè ſuſceptum bellũ aduerſus immerentem ſocium. Ideoque petere commeatum, vt in Angliam ſibi liceat tuto traiicere, & colloqui cum rege. Tum ille ſatis proterue, ſe nullam eis facere vel manendi vel eo proficiſcendi copiam: ſi traiicere omnino velint, faciant id ſuo periculo. Cum aliud ab homine parum & ciuili & tractabili obtineri non poſſet, Flandri ad duodecim millia non procul ab oppido (Dunequerquam vocant) collatis ſignis depugnantes in Anglos, (quorum fœcialem ad ſe miſſum interemerant) cæſi ſunt plus minus nouem millia. Occupatis deinde quibuſdam ibi oppidulis, vt Ipram obſiderent, progreſſi ſunt Angli: quoq; firmiorem haberẽt exercitum, Gandauis, vt ſuas etiam copias producerent, nunciarunt. Nam & mutuum erat iam inter eos fœdus, & dolebat Anglis

prælio

prælio superiori Gallos extitisse victores, adeoq; inuidebant eis hanc siue laudem, siue fortunam. A Gandauis missi ad viginti millia. Dum Iprenses acri premerētur obsidione: Flander, intercessione Leodiensis Episcopi, statuit amice cum Anglis transigere: quos ad eam rem, vt suspicari licet, non erat habiturus difficiles, præsertim cum in Clementinos, è quorum grege Flander nō erat, institutum esset bellum. Sed Anglis cōiuncti Gandaui, odio sui principis, consilia perturbarunt. In Galliarum regis potētia præ- 1383.
sidium erat vnicum. Hic denuo instigatus à Burgundo fratre, & Flandri genero, conscripsit supra centum millia. Porro Episcopus, vt rerum imperitus, ita mire fastuosus, vbi contra se aduentantem exercitum accepit: illico motis castris, & obsidione soluta, contulit se ad maritima cum aliquot copiis, vt imminente hoste, ad fugam esset paratior, facilemq; traiectum haberet Caletum. Erat in regis exercitu Britoniæ Dux: quod mirum ipsis Anglis videri, quorum ope & studio sæpenumero seruatus fuit & restitutus. Verum id integrum illi tum erat, citra nominis aliquam labefactationem. primum, quod Gallo nuper esset reconciliatus: deinde, quod hoc officium deberet Flandro, cu-

ius erga se munificentiam & fidem profugus ipse & inops abunde fuit expertus. Nimirum ita sunt res humanæ, vt quæ istum hodie affligat calamitas, illum cras exagitet. Et tamen ille beneficiorum minimè immemorem se declarauit Anglis, qui imminente Gallico robore, in vrbem quandam (Burburgum appellant) retrocedentes, obsideri in ea se patiebantur. Nā periculi præsentiam videns Brito, quod euitare non possent, nisi facta deditione, (quanquam & id incerti esset euentus) non destitit hortari illos è muro secum verba facientes, vt amice transigerent. Quod illi non modo gratum habebant, verumetiam obsecrare Britonē, vt mentionem apud regem iniiceret. Et hic quidem à deliberatione in suam potestatem recepto oppido, turbam omnem incolumem abire passus est: postea, dimissis copiis, humaniter agere gratias ducibus exteris, imprimis autem Friderico Bauariæ principi, quem amor perlustrādi regiones, cognoscendique militiam Gallicam & disciplinam omnem, in hoc protrusit. Quinetiam Brito, tam Angli quam Galli studiosus, ad conciliandum illos, effecit magno suo labore & industria, vt Galliæ, Hispaniæ, Angliæque regum legati conuenirent. Nec

enim

enim cum Anglis voluit transigere Gallus, nisi & Hispani haberetur ratio. Et quoniam rebus ita dubiis, nec Galli Caletum, nec Angli Bononiam se conferre volebant, medio inter vtrunque oppido conuentum est. Patrui regis Galliarum ibi repetere Aquitaniã omnem, item Caletum, & arces quas tum Angli cis mare ad Garumnam vsq; tenebãt, tam in Normannia quam Britonia, Pictonibus & Rochellensi agro. Angli contra nihil horum offerre: & præter capita rerum de quibus iniunctum erat vt loquerentur, voluerunt etiam Gandauos in communem hanc societatem recipi. Sic enim inter ipsos Caleti prius conuenerat. Sed Flander magnis hic se viribus opposuit, cõtendens, nulla ratione admittendos illos in tantorum principum fœdus. Breuiter, cum aliud statui non posset, in menses decem & eo plus firmatæ sunt induciæ & terra & mari, inter Gallum, Anglum, Hispanum, Scotum, & Gandauenses, quantumuis reclamante & dissuadente Flandro. Fuit & illud additum, vt sub exitum induciarum, rursus certo loco simul congregarentur legati, copiosius acturi de pace. Paulo post, vitam finiit Flander, quem fortuna per annos aliquot 1384.
mirabiliter exercuit, belligerantem in suos:

adeo vt in hoc vno principe ſpectare liceat, quam ſit inſignis felicitas ita regere poſſe populum, vt & amet & reuereatur. deinde, quam ſit periculoſum, incidere in Rempub. potentem, quæ, dum libertatis vult videri ſtudioſa, permiſcet omnia, quo imperium à ſe excutiat.

Cum diſcederetur à legatis, ita conuenit vt Galli ſtatim denunciarent inducias Scoto. Cæterum id quo neſcio errore fuit neglectum. Veriſimile eſt, morte Flandri occupato Burgundionum Duce, ad quem hæreditas illa omnis iam deuoluta fuit, in obliuionem iſtud veniſſe. Nacti hãc occaſionẽ Angli quidam nobiles, factis incurſionibus, depopulati ſunt hinc inde Scotiam, & ferro & igni. Scoti rerum omnium ignari, nõ denũciato bello, mirari factum, maximè verò quod de induciis obſcurus eſſet ad eos delatus rumor. Vtut erat, parabant & ipſi defenſionem. Cuius rei fama cum ad Gallum perueniſſet, incuſare ſe mutuo proceres ipſi ob tantæ rei negligentiam obliuionemque. &, quod reſtabat vnum, miſſi in Scotiam ſunt, qui re omni expoſita placarent eos. Ad pacem quidem ſatis inclinabat rex ipſe, verum proceres regni tumultuari, & vindictam expetere, adeoque viciſſim in Angliam factis impreſ-

impreſſionibus, declarare, non ſibi deeſſe animos, & ſe & ſua tuendi. Cum eſſet Scoto perſuaſum, à legatis Galliæ miſſus fœcialis ad Anglum ſedauit turbam. Itaq; receptis & ratis habitis hinc illinc induciis, voce præconis edictum eſt, ne quis in formulas illarũ committeret. Vt autem Anglus facilem ſe daret ad hoc negotium ſumme laboratũ eſt à Lenclaſtrio, qui iam olim ſtatutũ habebat Hiſpanias inuadere coniunctis cum Luſitano viribus: eoq; vehementius optabat perficere bellum iſtud, quod ſobolem haberet è coniuge ſua, cui regnum iure omni humano & naturali deberi contendit.

Expoſitum eſt ſupra, quantis copiis & apparatu Andegauorum princeps in Italiam abierit. Quo cùm venit, præter Neapolitanos, qui nulla ratione flecti poterant, nõ inuenit obſtaculum. Parebant Prouincia, Calabria, Apulia. Deceſſit tum è viuis Sabaudus Andegauum ſecutus, vt diximus. Porro cum in tertium iam annum aluiſſet militẽ exhauſtus quotidianis ſumptibus, & iis quidem non exiguis, fratres orare ne ſibi in his ſuis rationibus longè clariſſimis deeſſent. Illi pro ſuo in eum affectu, minimè rati deſerendum in cauſſa tam non iniqua, copias miſerunt. Quæ cum Auenionem appuliſ-

ſent,accepto de illius morte certiſſimo nun-
cio,redibant.

Mortuo Flandro,ad Philippum Burgundum iure ſucceſſionis deuenit omnis ditio Flandrica. Atqui Brabantiæ Domina (cuius maritus Wenceslaus à Bohemia nuper obiit Luzemburgi)cupiebat vnice Burgundiam, Hannoniam & Flandriam perpetuo fœdere & amicitia coniungi. Burgundo filius erat Ioannes. hic Margaritam, Alberti Bauariæ Ducis Hannoniæque filiam,Cameraci vxorem duxit. Præterea Gulielmus Alberti filius connubio ſibi iunxit Margaritam Burgundi filiam.NuptiisGalliarum rex intererat. Burgundus filiæ in dotem dabat cẽtum francorum millia. Lenclaſtrium hæc fœdera peſſimè habebant, quod filiam ſuam Alberti filio cuperet nupſiſſe. Conabatur quidem impedire,cum de ſponſalibus accepiſſet,miſſis ad Albertum literis: verùm id fruſtra fuit.

Quantum attinet ad Comites Hanno-niæ,ſic accipiendum eſt: Gulielmus, huius ditionis dominus, quatuor habebat filias, Margaritam, Philippam, Ioannam, & Iſabellam:item filium vnũ,Gulielmum. Margarita nupſit Ludouico Bauaro,Imperatori. Philippã duxitEduardus Anglus Gulielmus,

non

non relicta sobole succubuit in prælio aduersus Phrisones. Itaque per mortem istius ad sororem natu maximam puta Margaritam, succedendi ius venit & illa quidem hæreditatem adiit, donec Albertus filius, quem è Ludouico Cæsare sustulit, adultus in paterna bona successit. & huius quidem deinde filius Gulielmus, Burgundi filiam duxit, vt narratum est.

Andegauię principi duo erant filii, Ludouicus & Carolus. quorum mater, Clementis & Galli secuta consilium, Prouincialibus bellum intulit, non citra Gallorum regis auxilium, suppeditantis & militem & belli neruos. Massiliẽses quidem satis erant huic addicti, verum reliqua ditio omnis opponere se: nec imperium illius acceptura prius videbatur quam Calabria, Neapolis & Apulia idem fecissent. quarum quidem possessionem vbi se declararet habere tranquillã, & se libenter in ipsius potestate futuros. Finitis hoc tempore induciis Gallum incessit mira cupiditas impugnandi Anglum. Conscriptis igitur copiis, Borbonium in Aquitaniam misit, vt hostem omni Gallia, si posset, exturbaret. In Scotiam misit alterũ exercitum, duce præfecto maris, (Ammiralium vocant) vt simul iunctis viribus Anglo

negotium facesserent. Quo cum venit, minus amice fuit exceptus. Etenim Scoti, quod se crederent satis potentes citra alienũ præsidium, qui hostem inuaderent: deinde, quod, cum agrum tenent sterilem, semper metuãt, ne quid præterea detrahatur: tum, quod aliorum inuideant bonis: indigne ferebant illorum aduentum. præterea (quod Ammiralio inter cætera cumprimis erat molestum) Scotiæ rex ægrè potuit & precibus impelli & precio, vt deserta illa Scotiæ par e relicta, ad colloquium veniret: cui non prius se dedit, quam scriptis & signo suo fidem dedisset Ammiralius, non se discessurum è Scotia, nisi certa pecuniæ summa ipsi regi depensa, nullum alioqui auxilium laturo.

Carolus Quintus æger decumbens, fratres ad se vocatos orauerat, vt filio de vxore prospicerent illustri loco nata, potissimum vero peterent illam è Germania, quo firmiora essent fœdera. Nimirum id adeo sic euenit. Nupsit enim illi Stephani Bauariæ Ducis filia Isabella, forma elegantissima. Cæterũ, huius connubii prima occasio nata fuit ex eo, quod Fridericus Bauarus, Galliæ regis castra secutus esset proximo bello, quod gessit in Anglos, vt supra narratum est.

A morte

A morte Andegauiæ Ducis, qui res maxi-
nas in Italia moliri, vitam finiit & illius ad-
uersarius Carolus, cui à pace cognomen e-
rat. Credebatur tum id factum ab Hunga-
riæ regina: quæ cum filias duas haberet è
coniuge suo Ludouico vita defuncto, verita
ne Carolus hic, Ludouici ex fratre nepos, il-
las hęreditate omni pelleret, pręsertim cum
iam non obscure se regem Hungariæ dice-
ret, illum è medio sustulit, verus modo sit
rumor & suspicio. Deinde ad Gallum missis
legatis optabat illius fratrem, Ludouicum
Valesium, filiæ suæ maritum. Id cum in
Galliis nō displicuisset, in Hungariam mis-
si fuere, qui Ludouici principis nomine
prorsus transigerent: pòst alii in Galliam
ablegati, qui sponsum adducerent. Interea
Henricus à Bohemia, vocatus Marchio à
Blanquefort, frater Germanus Caroli Bo-
hemiæ regis, indigne ferens, peti regem
ex locis tam longinquis, incitantibus eum
aliquot Hungariæ primoribus, adeoque
fratre ipso non dissuadente, reginam illius-
que filiam, animi recreandi caussa com-
morantes in arce quadam longius ab ho-
minum frequentia, obsedit: & hac tandem
ratione coacta fuit illa filiam huic vxorem
dare. Galliæ regis frater in Campaniam vs-

que progressus cum familia & comitatu omni, vt certior factus est de rebus in Hungaria mutatis, non paruo dolore concepto, rediit ad fratrem, qui non magnopere videbatur angi, quod Hungaria, propter maxima locorum interualla, præsidium ægre tulisset.

Scotus, intellectis Ammiralii rationibus, conscripsit ad triginta millia. Rebus gerendis non intererat ipse, sed filios nouem adesse voluit: & progressi in hostem, longe lateque vastarunt agrum. Sed certiores facti Anglum aduentare cum septuaginta millibus, non substiterunt. Et ille quidem eos persequi retrocedentes. Ibi tum Ammiralius ad prælium hortari: quod Scoti, quoniam & multitudine superari, & Anglorum in re militari peritiam habere suspectam, detrectabant. Et apparebat Anglos vix vnquam infestiores fuisse Scotis, propterea quod hi externum etiam militem sibi adiunxissent, & illum quidē è Galliis petitum: hoc nimirum immoderatissime ferebant. Scoti, quò fidem facerent Ammiralio prælium vrgenti, deduxerunt illum in montem vicinum, insigniter sublimem, vnde potuit omnem hostilem exercitum prorsus contemplari. quem vt vidit, acquieuit eorum

sententiæ.

ſententiæ, qui minime ſuadebant conſerendas manus. Ne tamen nihil egiſſe viderentur, coniuncti Scoticis copiis Galli irruerunt in ditionem Wallenſem: vbi aliquanto etiam plus damnī quam in Anglia dederūt. Lenclaſtrius & multi alii, perſequendos exiſtimabant: ſed diſſuadente quodam nō minimi precii, & adducto in odium atq; ſuſpicionem Lenclaſtrio, quaſi is regem eo protruderet, vt in pugna oppreſſo ipſe in regni adminiſtratione ſuccederet: mutatus eſt regis animus. Porro quantum poſtea malum in Angliam inuexerit iſta regi iniecta ſuſpicio de patruis, ſuo loco intelligetur. Vt animum rapinis & depopulationibus expleuerunt, Scoti cum Gallis redierunt ad ſuos. Sed dictu mirum, quantam in illis ferociam & inhumanitatem deprehenderint Galli. paſſim erat audire querelas graues atq; minaces, dum hic de frugibus protritis atque humi deiectis, ille de arboribus præciſis, alius de re familiari ſibi ablata, magnas mouerent turbas, adeo vt palam dicerent, non prius in Galliam redituros illos quam iactura omni & damno resarto. Quid agas? Coactus adeo fuit his rationibus Ammiralius placare omnes, quotquot de iniuria ſibi facta querebantur.

Gandaui, septennali bello defatigati, pacem quidem optabant, sed tacite. Nam Syluanus, qui plus & commodi & dignitatis propositum sibi videbat in turbis, ita retinebat eos, vt palam vix vllus auderet pacis meminisse. nihilominus per duos quosdam potentiores ciues, maxime studiosos quietis & tranquillitatis publicæ, tum per nobilem quendam virum, honesti ingenii, & in Galliis valde gratiosum, res eo fuit deducta
1385. vt Burgundus, nuper Flandriæ dominus factus, & æquum & facilem se præberet, eoque magis sub proximum ver in Anglia statutum haberet bellum facere. Pacis formulas auctor satis prolixe enumerat. Syluanus, hunc nuncium adeo non gratum vt intellexit, cum Anglo quodam, genere nobili, (quem Gandaui multo ante flagitauerant sibi dari præsidem vrbis) in Angliam abiit. Nam, etsi firmata pace extra periculum esse videbatur, tamen multitudini diffidens, migrandum putauit. Auctor, à commemoratione harum rerum scribit, se, vt plenius cognosceret res gestas in Hispaniis, Lusitania, Aquitania, vicinisque regionibus, cum esset in ea ætate vt labores itineris ferre, ea ingenii mediocritate, vt, quæ intellexisset, describere & mandare monumentis posset:

de-

deueniſſe tandem in familiam Caſconis, principis à Foix, viri tum temporis clariſſimi. apud hunc aliquot menſes commoratum ſe familiariter, edoctum de rebus plurimis & ab ipſo principe & aliis magni nominis viris, qui rebus pleriſque interfuerant ipſi. Narrat inter cætera triſtem quendam euentum, & quem natura ipſa reformidet. Res ita habet: Comes à Foix, vir ſtrenuus inter cæteros, nobilem quendam iure belli captum tenebat: qui, vt cuſtodia eximeretur, pactus erat dependere quinquagint francorum millia. pro qua ſumma fideiuſſionem interponere volebat rex Nauarræ cuius ſororem Comes vxorem duxit. ſed diffidens regis ingenio, quem fortaſſe propius nouit, niſi meliori ſatiſdatione facta, noluit liberare captiuum. vxor ſubirata, adeò non haberi fidem fratri, modeſte increpare maritum, & non conquieſcere donec illi perſuaſiſſet, facta interim mentione, ſibi in dotem deberi tantam ſummam, ideoque non eſſe quod fraudem metueret. Hoc igitur pacto ſolutus captiuus, vt ad ſuos rediit, quò fidem liberaret, collectam pecuniam certo tempore miſit non ad Comitem, ſed fideiuſſorem ipſum. Quod vt reſciuit ille, miratus, nihil ad ſe mitti, per vxorem, quæ

dona protulit omnia, præter vnicum illud. Cæterùm euenit vt filius Comitis nothus, quoniam cum fratre admodum viuebat familiariter, qua nescio occasione, cum in vestem illius incidisset, offenderit crumenam ibi suspensam, in qua subolfecit contineri quiddam non vulgare: & rogatus ab eo deinde frater, quid esset illud quod ad pectus circumferret perpetuo, colore mutato, nihil respondit, iratus etiam illum eo vsque conscium. Post aliquot dies nato inter ipsos, dum pila exercerentur, dissidio, ille fratrem nothum pugnis mulctauit. hic oppletus lacrymis, cum aliud non posset, rectà Comitem adiit, exponens iniuriam sibi factam à fratre, qui non immeritò cædi posset, & verbere castigari. Cur plagas meritum existimas? inquit ille. Quoniam, ex quo tempore huc à matre rediit, circumfert quiddam ad pectus, odore graui, nescio quem in vsum, nisi quod futurum mihi dixit, vt mater breui reconcilietur tibi. Tum ille puero iniungere silentium, & suspicari male. Vt ad prandium consedit: & filius, ex more cibum prædegustauit, animaduertit crumenam à collo dependentem. Accersit illum ad se, quasi in aurem dicturus aliquid. Vt propius accessit, vestem illi explicat, & mul

cr me-

ærumenam præſcindit. pharmaci periculum facit in cane, qui, vt deuorauit, illico mortuus concidit. Tum inflammatus ille, & toto corpore concuſſus, in filium inſurrexit, crudelia facturus haud dubie, niſi, qui circum erant nobiles, indignitate rei ac ſimul nouitate perterriti, illum cohibuiſſent. Ibi, cum aliud non poſſet, graui oratione deteſtare filium: qui ſe, parentem ſuum, à tantis bellis, quæ contra magnos & potentes ſæpe principes, locupletandæ hæreditatis & proferendæ ditionis cauſſa ſuſtinuiſſet, tam inhumano & atroci mortis genere voluerit è medio tollere. Nobiles, quantum fieri potuit, iram illius mitigare. Filium in carcerem abduci, &, ne quà dilaberetur, exacte ſeruari iuſsit, grauiter interminatus, propoſita crudeli pœna cuſtodi, ſi conniueret. præterea, plus minus quindecim, genere nobiles omnes, atrociſsimis puniuit ſuppliciis, quod, cum filio eſſent familiares, tale facinus non aperuiſſent. In cœtu deinde aliquot ordinum, quos adeſſe voluit, certo die, cum impiam & immanem filii cogitationem expoſuiſſet, varie multumque exaggerando, cenſuit illum capite plectendum. Interceſſum eſt ab omnibus vna voce, deprecantibus adeo non humanum exemplum. neque

ſent, accepto de illius morte certiſſimo nuncio, redibant.

Mortuo Flandro, ad Philippum Burgundum iure ſucceſſionis deuenit omnis ditio Flandrica. Atqui Brabantiæ Domina (cuius maritus Wenceslaus à Bohemia nuper obiit Luzemburgi) cupiebat vnice Burgundiam, Hannoniam & Flandriam perpetuo fœdere & amicitia coniungi. Burgundo filius erat Ioannes. hic Margaritam, Alberti Bauariæ Ducis Hannoniæque filiam, Cameraci vxorem duxit. Præterea Gulielmus Alberti filius connubio ſibi iunxit Margaritam Burgundi filiam. Nuptiis Galliarum rex intererat. Burgundus filiæ in dotem dabat cẽtum francorum millia. Lenclaſtrium hæc fœdera peſſimè habebant, quod filiam ſuam Alberti filio cuperet nupſiſſe. Conabatur quidem impedire, cum de ſponſalibus accepiſſet, miſſis ad Albertum literis: verum id fruſtra fuit.

Quantum attinet ad Comites Hannoniæ, ſic accipiendum eſt: Gulielmus, huius ditionis dominus, quatuor habebat filias, Margaritam, Philippam, Ioannam, & Iſabellam: item filium vnũ, Gulielmum. Margarita nupſit Ludouico Bauaro, Imperatori. Philippã duxit Eduardus Anglus. Gulielmus,

non

non relicta sobole succubuit in prælio aduersus Phrisones. Itaque per mortem istius ad sororem natu maximam puta Margaritam, succedendi ius venit & illa quidem hæreditatem adiit, donec Albertus filius, quem è Ludouico Cæsare sustulit, adultus in paterna bona successit. & huius quidem deinde filius Gulielmus, Burgundi filiam duxit, vt narratum est.

Andegauię principi duo erant filii, Ludouicus & Carolus. quorum mater, Clementis & Galli secuta consilium, Prouincialibus bellum intulit, non citra Gallorum regis auxilium, suppeditantis & militem & belli neruos. Massiliēses quidem satis erant huic addicti, verum reliqua ditio omnis opponere se: nec imperium illius acceptura prius videbatur quam Calabria, Neapolis & Apulia idem fecissent. quarum quidem possessionem vbi se declararet habere tranquillā, & se libenter in ipsius potestate futuros. Finitis hoc tempore induciis Gallum incessit mira cupiditas impugnandi Anglum. Conscriptis igitur copiis, Borbonium in Aquitaniam misit, vt hostem omni Gallia, si posset, exturbaret. In Scotiam misit alterū exercitum, duce præfecto maris, (Ammiralium vocant) vt simul iunctis viribus Anglo

negotium facesserent. Quo cum venit, minus amice fuit exceptus. Etenim Scoti, quod se crederent satis potentes citra alienũ præsidium, qui hostem inuaderent : deinde, quod, cum agrum tenent sterilem, semper metuãt, ne quid præterea detrahatur : tum, quod aliorum inuideant bonis : indigne ferebant illorum aduentum. præterea (quod Ammiralio inter cætera cumprimis erat molestum) Scotiæ rex ægrè potuit & precibus impelli & precio, vt deserta illa Scotiæ parte relicta, ad colloquium veniret : cui non prius se dedit, quam scriptis & signo suo fidem dedisset Ammiralius, non se discessurum è Scotia, nisi certa pecuniæ summa ipsi regi depensa, nullum alioqui auxilium laturo.

Carolus Quintus æger decumbens, fratres ad se vocatos orauerat, vt filio de vxore prospicerent illustri loco nata, potissimum vero peterent illam è Germania, quo firmiora essent fœdera. Nimirum id adeo sic euenit. Nupsit enim illi Stephani Bauariæ Ducis filia Isabella, forma elegantissima. Cæterũ, huius connubii prima occasio nata fuit ex eo, quod Fridericus Bauarus, Galliæ regis castra secutus esset proximo bello, quod gessit in Anglos, vt supra narratum est.

Amorte:

A morte Andegauiæ Ducis, qui res maximas in Italia moliri, vitam finiit & illius aduersarius Carolus, cui à pace cognomen erat. Credebatur tum id factum ab Hungariæ regina: quæ cum filias duas haberet è coniuge suo Ludouico vita defuncto, verita ne Carolus hic, Ludouici ex fratre nepos, illas hęreditate omni pelleret, pręsertim cum jam non obscure se regem Hungariæ diceret, illum è medio sustulit, verus modo sit rumor & suspicio. Deinde ad Gallum missis legatis optabat illius fratrem, Ludouicum Valesium, filiæ suæ maritum. Id cum in Galliis nō displicuisset, in Hungariam missi fuere, qui Ludouici principis nomine prorsus transigerent: pòst alii in Galliam ablegati, qui sponsum adducerent. Interea Henricus à Bohemia, vocatus Marchio à Blanquefort, frater Germanus Caroli Bohemiæ regis, indigne ferens, peti regem ex locis tam longinquis, incitantibus eum aliquot Hungariæ primoribus, adeoque fratre ipso non dissuadente, reginam illiusque filiam, animi recreandi caussa commorantes in arce quadam longius ab hominum frequentia, obsedit: & hac tandem ratione coacta fuit illa filiam huic vxorem dare. Galliæ regis frater in Campaniam vs-

que progreſſus cum familia & comitatu omni, vt certior factus eſt de rebus in Hungaria mutatis, non paruo dolore concepto, rediit ad fratrem, qui non magnopere videbatur angi, quod Hungaria, propter maxima locorum interualla, præſidium ægre tuliſſet.

Scotus, intellectis Ammiralii rationibus, conſcripſit ad triginta millia. Rebus gerendis non intererat ipſe, ſed filios nouem adeſſe voluit: & progreſſi in hoſtem, longe lateque vaſtarunt agrum. Sed certiores facti Anglum aduentare cum ſeptuaginta millibus, non ſubſtiterunt. Et ille quidem eos perſequi retrocedentes. Ibi tum Ammiralius ad prælium hortari: quod Scoti, quoniam & multitudine ſuperari, & Anglorum in re militari peritiam habere ſuſpectam, detrectabant. Et apparebat Anglos vix vnquam infeſtiores fuiſſe Scotis, propterea quod hi externum etiam militem ſibi adiunxiſſent, & illum quidē è Galliis petitum: hoc nimirum immoderatiſſime ferebant. Scoti, quò fidem facerent Ammiralio prælium vrgenti, deduxerunt illum in montem vicinum, inſigniter ſublimem, vnde potuit omnem hoſtilem exercitum prorſus contemplari. quem vt vidit, acquieuit eorum

ſentent-

ſententiæ, qui minime ſuadebant conſeren-
das manus. Ne tamen nihil egiſſe viderentur, coniuncti Scoticis copiis Galli irruerunt in ditionem Wallenſem: vbi aliquanto etiam plus damni quam in Anglia dederũt. Lenclaſtrius & multi alii, perſequendos exiſtimabant: ſed diſſuadente quodam nõ minimi precii, & adducto in odium atq; ſuſpicionem Lenclaſtrio, quaſi is regem eo protruderet, vt in pugna oppreſſo ipſe in regni adminiſtratione ſuccederet: mutatus eſt regis animus. Porro quantum poſtea malum in Angliam inuexerit iſta regi iniecta ſuſpicio de patruis, ſuo loco intelligetur. Vt animum rapinis & depopulationibus expleuerunt, Scoti cum Gallis redierunt ad ſuos. Sed dictu mirum, quantam in illis ferociam & inhumanitatem deprehenderint Galli. paſſim erat audire querelas graues atq; minaces, dum hic de frugibus protritis atque humi deiectis, ille de arboribus præciſis, alius de re familiari ſibi ablata, magnas mouerent turbas, adeo vt palam dicerent, non prius in Galliam redituros illos quam iactura omni & damno reſarto. Quid agas? Coactus adeo fuit his rationibus Ammiralius placare: omnes, quotquot de iniuria ſibi facta querebantur.

Gandaui, ſeptennali bello defatigati, pacem quidem optabant, ſed tacite. Nam Syluanus, qui plus & commodi & dignitatis propoſitum ſibi videbat in turbis, ita retinebat eos, vt palam vix vllus auderet pacis meminiſſe. nihilominus per duos quoſdam potentiores ciues, maxime ſtudioſos quietis & tranquillitatis publicæ, tum per nobilem quendam virum, honeſti ingenii, & in Galliis valde gratioſum, res eo fuit deducta
1385. vt Burgundus, nuper Flandriæ dominus factus, & æquum & facilem ſe præberet, eoque magis ſub proximum ver in Anglia ſtatutum haberet bellum facere. Pacis formulas auctor ſatis prolixe enumerat. Syluanus, hunc nuncium adeo non gratum vt intellexit, cum Anglo quodam, genere nobili, (quem Gandaui multo ante flagitauerant ſibi dari præſidem vrbis) in Angliam abiit. Nam, etſi firmata pace extra periculum eſſe videbatur, tamen multitudini diffidens, migrandum putauit. Auctor, à commemoratione harum rerum ſcribit, ſe, vt plenius cognoſceret res geſtas in Hiſpaniis, Luſitania, Aquitania, viciniſque regionibus, cum eſſet in ea ætate vt labores itineris ferre, ea ingenii mediocritate, vt, quæ intellexiſſet, deſcribere & mandare monumentis poſſet:

de-

deueniſſe tandem in familiam Caſconis, principis à Foix, viri tum temporis clariſſimi. apud hunc aliquot menſes commoratum ſe familiariter, edoctum de rebus plurimis & ab ipſo principe & aliis magni nominis viris, qui rebus pleriſque interfuerant ipſi. Narrat inter cætera triſtem quendam euentum, & quem natura ipſa reformidet. Res ita habet: Comes à Foix, vir ſtrenuus inter cæteros, nobilem quendam iure belli captum tenebat: qui, vt cuſtodia eximeretur, pactus erat dependere quinquagint francorum millia. pro qua ſumma fideiuſſionem interponere volebat rex Nauarræ cuius ſororem Comes vxorem duxit. ſe diffidens regis ingenio, quem fortaſſe propius nouit, niſi meliori ſatiſdatione facta, noluit liberare captiuum. vxor ſubirata, adeò non haberi fidem fratri, modeſte increpare maritum, & non conquieſcere donec illi perſuaſiſſet, facta interim mentione, ſibi in dotem deberi tantam ſummam, ideoque non eſſe quod fraudem metueret. Hoc igitur pacto ſolutus captiuus, vt ad ſuos rediit, quò fidem liberaret, collectam pecuniam certo tempore miſit non ad Comitem, ſed fideiuſſorem ipſum. Quod vt reſciuit ille, miratus, nihil ad ſe mitti, per vxorem, quæ

profectionem libenter ſuſcepit, ſententiam illi ſuam ſignificabat, cõmonefaciens eum fidei. Tum ille ad ſororem, poſtquam accepit mandata, Omnis, inquit, hæc pecunia ad te pertinet, eamque maritus ratione dotis tibi debet: ac, poſtquam ſemel ad me eſt delata, non patiar illam hinc auferri. Ibi vero illa cœpit obteſtari, mutaret ſententiam. futuram hanc veluti ſegetem vehementis & perpetui inter ipſos odii diſſidiique. non auſam reuerti ſe, ni ſimul & nummos adferat. ſe auctore illum habuiſſe ratam fideiuſſionem, & liberaſſe captiuum; aliqui nihil horum fuiſſe facturum. In ſe redundare omnem culpam, eſſe illũ ingenio iracundo & implacabili, ſi videat minus integre ſecum agi. Cum ſæpe in hanc ſententiam locuta, parum ageret: illo nihil mutante, ex metu permanſit ibi. Commorantem iis locis matrem filius, eiuſdem quo pater nominis, grandior factus, oblectandi ſui gratia, inuiſit: & à menſibus aliquot, abitionem inde parans, nullis rationibus illam, vt ſecum rediret, permouere potuit. Abiit itaque Pampelunam ſalutaturus auunculum, qui & humaniſſime illum habuit, & abituro multa dedit inſignia dona, & inter cætera, crumenam cum pyxide referta pharmaco

quo-

quedam in puluerem redacto: cuius erat ea vis, vt, qui vel minimam huius particulam degustasset, illico vitam expiraret. Offerens adolescenti hoc tam venustum munus, vides, inquit, suauissime nepos, patrem graui & tantum non irreconciliabili odio concitatum in matrem. Nemo credat quam id mihi displiceat: & iure etiam tibi displicere debet. sed, vt malum istud tollatur, age, cum ad patrem redieris, per occasionem iniicies mediocrem huius pharmaci partem in cibum, qui apponetur ei. verum id occulte facies. itaque futurum est vt, qui nunc illam impensissime odit, sumpto eiusmodi cibo, preter eam non sit desideraturus aliud, adeoque discedere illam à se vix vnquam patiatur. Tantus erit amor, tam ardent affectus. Nimirum hoc ipse tu vehementer etiam debes optare. sed imprimis caueto, ne cui rationem hanc tuam aperias. alioqui ludere operam. Adolescens, vt qui rerum esset imperitus, existimans auunculum, de quo nihil vnquam mali suspicari voluisset, bona secum fide agere, & ex animo loqui, suscepto pharmaco, pollicitus ita se facturum, discessit. Reuersum pater benigne alloqui, & sciscitari de rebus nouis: tum si qua dona dedisset auunculus. ille, data sibi

dona protulit omnia, præter vnicum illud. Cæterùm euenit vt filius Comitis nothus, quoniam cum fratre admodum viuebat familiariter, qua nescio occasione, cum in vestem illius incidisset, offenderit crumenam ibi suspensam, in qua subolfecit contineri quiddam non vulgare: & rogatus ab eo deinde frater, quid esset illud quod ad pectus circumferret perpetuo, colore mutato, nihil respondit, iratus etiam illum eo vsque conscium. Post aliquot dies nato inter ipsos, dum pila exercerentur, dissidio, ille fratrem nothum pugnis mulctauit. hic oppletus lacrymis, cum aliud non posset, rectà Comitem adiit, exponens iniuriam sibi factam à fratre, qui non immeritò cædi posset, & verbere castigari. Cur plagas meritum existimas? inquit ille. Quoniam, ex quo tempore huc à matre rediit, circumfert quiddam ad pectus, odore graui, nescio quem in vsum, nisi quod futurum mihi dixit, vt mater breui reconcilietur tibi. Tum ille puero iniungere silentium, & suspicari male. Vt ad prandium consedit: & filius, ex more cibum prædegustauit, animaduertit crumenam à collo dependentem. Accersit illum ad se, quasi in aurem dicturus aliquid. Vt propius accessit, vestem illi explicat, & simul

crime-

crumenam præscindit. pharmaci periculum facit in cane, qui, vt deuorauit, illico mortuus concidit. Tum inflammatus ille, & toto corpore concussus, in filium insurrexit, crudelia facturus haud dubie, nisi, qui circum erant nobiles, indignitate rei ac simul nouitate perterriti, illum cohibuissent. Ibi, cum aliud non posset, graui oratione detestare filium: qui se, parentem suum, à tantis bellis, quæ contra magnos & potentes sæpe principes, locupletandæ hæreditatis & proferendæ ditionis caussa sustinuisset, tam inhumano & atroci mortis genere voluerit è medio tollere. Nobiles, quantum fieri potuit, iram illius mitigare. Filium in carcerem abduci, &, ne quà dilaberetur, exacte seruari iussit, grauiter interminatus, proposita crudeli pœna custodi, si conniueret. præterea, plus minus quindecim, genere nobiles omnes, atrocissimis puniuit suppliciis, quod, cum filio essent familiares, tale facinus non aperuissent. In cœtu deinde aliquot ordinum, quos adesse voluit, certo die, cum impiam & immanem filii cogitationem exposuisset, varie multumque exaggerando, censuit illum capite plectendum. Intercessum est ab omnibus vna voce, deprecantibus adeo non humanum exemplum. neque

negotium facesserent. Quo cum venit, minus amice fuit exceptus. Etenim Scoti, quod se crederent satis potentes citra alienũ præsidium, qui hostem inuaderent: deinde, quod, cum agrum tenent sterilem, semper metuãt, ne quid præterea detrahatur: tum, quod aliorum inuideant bonis: indigne ferebant illorum aduentum. præterea (quod Ammiralio inter cætera cumprimis erat molestum) Scotiæ rex ægrè potuit & precibus impelli & precio, vt deserta illa Scotiæ parte relicta, ad colloquium veniret: cui non prius se dedit, quam scriptis & signo suo fidem dedisset Ammiralius, non se discessurum è Scotia, nisi certa pecuniæ summa ipsi regi depensa, nullum alioqui auxilium laturo.

Carolus Quintus æger decumbens, fratres ad se vocatos orauerat, vt filio de vxore prospicerent illustri loco nata, potissimum vero peterent illam è Germania, quo firmiora essent fœdera. Nimirum id adeo sic euenit. Nupsit enim illi Stephani Bauariæ Ducis filia Isabella, forma elegantissima. Cæterũ, huius connubii prima occasio nata fuit ex eo, quod Fridericus Bauarus, Galliæ regis castra secutus esset proximo bello, quod gessit in Anglos, vt supra narratum est.

A morte

A morte Andegauiæ Ducis, qui res maximas in Italia moliri, vitam finiit & illius aduersarius Carolus, cui à pace cognomen erat. Credebatur tum id factum ab Hungariæ regina: quæ cum filias duas haberet è coniuge suo Ludouico vita defuncto, verita ne Carolus hic, Ludouici ex fratre nepos, illas hęreditate omni pelleret, pręsertim cum iam non obscure se regem Hungariæ diceret, illum è medio sustulit, verus modo sit rumor & suspicio. Deinde ad Gallum missis legatis optabat illius fratrem, Ludouicum Valesium, filiæ suæ maritum. Id cum in Galliis nō displicuisset, in Hungariam missi fuere, qui Ludouici principis nomine prorsus transigerent: pòst alii in Galliam ablegati, qui sponsum adducerent. Interea Henricus à Bohemia, vocatus Marchio à Blanquefort, frater Germanus Caroli Bohemiæ regis, indigne ferens, peti regem ex locis tam longinquis, incitantibus eum aliquot Hungariæ primoribus, adeoque fratre ipso non dissuadente, reginam illiusque filiam, animi recreandi caussa commorantes in arce quadam longius ab hominum frequentia, obsedit: & hac tandem ratione coacta fuit illa filiam huic vxorem dare. Galliæ regis frater in Campaniam vs-

que progressus cum familia & comitatu omni, vt certior factus est de rebus in Hungaria mutatis, non paruo dolore concepto, rediit ad fratrem, qui non magnopere videbatur angi, quod Hungaria, propter maxima locorum interualla, præsidium ægre tulisset.

Scotus, intellectis Ammiralii rationibus, conscripsit ad triginta millia. Rebus gerendis non intererat ipse, sed filios nouem adesse voluit: & progressi in hostem, longe lateque vastarunt agrum. Sed certiores facti, Anglum aduentare cum septuaginta millibus, non substiterunt. Et ille quidem eos persequi retrocedentes. Ibi tum Ammiralius ad prælium hortari: quod Scoti, quoniam & multitudine superari, & Anglorum in re militari peritiam habere suspectam, detrectabant. Et apparebat Anglos vix vnquam infestiores fuisse Scotis, propterea quod hi externum etiam militem sibi adiunxissent, & illum quidē è Galliis petitum: hoc nimirum immoderatissime ferebant. Scoti, quò fidem facerent Ammiralio prælium vrgenti, deduxerunt illum in montem vicinum, insigniter sublimem, vnde potuit omnem hostilem exercitum prorsus contemplari. quem vt vidit, acquieuit eorum

sentent-

ſententiæ, qui minime ſuadebant conferendas manus. Ne tamen nihil egiſſe viderentur, coniuncti Scoticis copiis Galli irruerunt in ditionem Wallenſem: vbi aliquanto etiam plus damnī quam in Anglia dederūt. Lenclaſtrius & multi alii, perſequendos exiſtimabant: ſed diſſuadente quodam nō minimi precii, & adducto in odium atq; ſuſpicīonem Lenclaſtrio, quaſi is regem eo protruderet, vt in pugna oppreſſo ipſe in regni adminiſtratione ſuccederet: mutatus eſt regis animus. Porro quantum poſtea malum in Angliam inuexerit iſta regi iniecta ſuſpicio de patruis, ſuo loco intelligetur. Vt animum rapinis & depopulationibus expleꝛunt, Scoti cum Gallis redierunt ad ſuos. Sed dictu mirum, quantam in illis ferociam & inhumanitatem deprehenderint Galli. paſſim erat audire querelas graues atq; minaces, dum hic de frugibus protritis atque humi deiectis, ille de arboribus præciſis, alius de re familiari ſibi ablata, magnas mouere turbas, adeo vt palam dicerent, non prius in Galliam redituros illos quam iactura omni & damno reſarto. Quid agas? Coactus adeo fuit his rationibus Ammiralius placare omnes, quotquot de iniuria ſibi facta querebantur.

Gandaui, ſeptennali bello defatigati, pacem quidem optabant, ſed tacite. Nam Syluanus, qui plus & commodi & dignitatis propoſitum ſibi videbat in turbis, ita retinebat eos, vt palam vix vllus auderet pacis meminiſſe. nihilominus per duos quoſdam potentiores ciues, maxime ſtudioſos quietis & tranquillitatis publicæ, tum per nobilem quendam virum, honeſti ingenii, & in Galliis valde gratioſum, res eo fuit deducta
1385. vt Burgundus, nuper Flandriæ dominus factus, & æquum & facilem ſe præberet, eoque magis ſub proximum ver in Anglia ſtatutum haberet bellum facere. Pacis formulas auctor ſatis prolixe enumerat. Syluanus, hunc nuncium adeo non gratum vt intellexit, cum Anglo quodam, genere nobili, (quem Gandaui multo ante flagitauerant ſibi dari præſidem vrbis) in Angliam abiit. Nam, etſi firmata pace extra periculum eſſe videbatur, tamen multitudini diffidens, migrandum putauit. Auctor, à commemoratione harum rerum ſcribit, ſe, vt plenius cognoſceret res geſtas in Hiſpaniis, Luſitania, Aquitania, viciniſque regionibus, cum eſſet in ea ætate vt labores itineris ferre, ea ingenii mediocritate, vt, quæ intellexiſſet, deſcribere & mandare monumentis poſſet:

de-

deueniſſe tandem in familiam Caſconis, principis à Foix, viri tum temporis clariſſimi. apud hunc aliquot menſes commoratum ſe familiariter, edoctum de rebus plurimis & ab ipſo principe & aliis magni nominis viris, qui rebus pleriſque interfuerant ipſi. Narrat inter cætera triſtem quendam euentum, & quem natura ipſa reformidet. Res ita habet: Comes à Foix, vir ſtrenuus inter cæteros, nobilem quendam iure belli captum tenebat: qui, vt cuſtodia eximeretur, pactus erat dependere quinquagint francorum millia. pro qua ſumma fideiuſ ſionem interponere volebat rex Nauarræ cuius ſororem Comes vxorem duxit. ſed diffidens regis ingenio, quem fortaſſe propius nouit, niſi meliori ſatiſdatione facta, noluit liberare captiuum. vxor ſubirata, adeò non haberi fidem fratri, modeſte increpare maritum, & non conquieſcere donec illi perſuaſiſſet, facta interim mentione, ſibi in dotem deberi tantam ſummam, ideoque non eſſe quod fraudem metueret. Hoc igitur pacto ſolutus captiuus, vt ad ſuos rediit, quò fidem liberaret, collectam pecuniam certo tempore miſit non ad Comitem, ſed fideiuſſorem ipſum. Quod vt reſciuit ille, miratus, nihil ad ſe mitti, per vxorem, quæ

profectionem libenter suscepit, sententiam illi suam significabat, cōmonefaciens eum fidei. Tum ille ad sororem, postquam accepit mandata, Omnis, inquit, hæc pecunia ad te pertinet, eamque maritus ratione dotis tibi debet: ac, postquam semel ad me est delata, non patiar illam hinc auferri. Ibi vero illa cœpit obtestari, mutaret sententiam. futuram hanc veluti segetem vehementis & perpetui inter ipsos odii dissidiique. non ausam reuerti se, ni simul & nummos adferat. se auctore illum habuisse ratam fideiussionem, & liberasse captiuum; aliqui nihil horum fuisse facturum. In se redundare omnem culpam, esse illū ingenio iracundo & implacabili, si videat minus integre secum agi. Cum sæpe in hanc sententiam locuta, parum ageret: illo nihil mutante, ex metu permansit ibi. Commorantem iis locis matrem filius, eiusdem quo pater nominis, grandior factus, oblectandi sui gratia, inuisit: & à mensibus aliquot, abitionem inde parans, nullis rationibus illam, vt secum rediret, permouere potuit. Abiit itaque Pampelunam salutaturus auunculum, qui & humanissime illum habuit, & abituro multa dedit insignia dona, & inter cætera, crumenam cum pyxide referta pharmaco

quo-

quedam in puluerem redacto: cuius erat ea vis, vt, qui vel minimam huius particulam degustasset, illico vitam expiraret. Offerens adolescenti hoc tam venustum munus, vides, inquit, suauissime nepos, patrem graui & tantum non irreconciliabili odio concitatum in matrem. Nemo credat quam id mihi displiceat: & iure etiam tibi displicere debet. sed, vt malum istud tollatur, age, cum ad patrem redieris, per occasionem iniicies mediocrem huius pharmaci partem in cibum, qui apponetur ei. verum id occulte facies. itaque futurum est vt, qui nunc illam impensissime odit, sumpto eiusmodi cibo, preter eam non sit desideraturus aliud, adeoque discedere illam à se vix vnquam patiatur. Tantus erit amor, tam ardent affectus. Nimirum hoc ipse tu vehementer etiam debes optare. sed imprimis caueto, ne cui rationem hanc tuam aperias. alioqui luderes operam. Adolescens, vt qui rerum esset imperitus, existimans auunculum, de quo nihil vnquam mali suspicari voluisset, bona secum fide agere, & ex animo loqui, suscepto pharmaco, pollicitus ita se facturum, discessit. Reuersum pater benigne alloqui, & sciscitari de rebus nouis: tum si qua dona dedisset auunculus. ille, data sibi

dona protulit omnia, præter vnicum illud. Cæterùm euenit vt filius Comitis nothus, quoniam cum fratre admodum viuebat familiariter, qua nescio occasione, cum in vestem illius incidisset, offenderit crumenam ibi suspensam, in qua subolfecit contineri quiddam non vulgare: & rogatus ab eo deinde frater, quid esset illud quod ad pectus circumferret perpetuo, colore mutato, non respondit, iratus etiam illum eo vsque conscium. Post aliquot dies nato inter ipsos, dum pila exercerentur, dissidio, ille fratrem nothum pugnis mulctauit. hic oppletus lacrymis, cum aliud non posset, rectà Comitem adiit, exponens iniuriam sibi factam à fratre, qui non immeritò cædi posset, & verbere castigari. Cur plagas meritum existimas? inquit ille. Quoniam, ex quo tempore huc à matre rediit, circumfert quiddam ad pectus, odore graui, nescio quem in vsum, nisi quod futurum mihi dixit, vt mater breui reconcilietur tibi. Tum ille puero iniungere silentium, & suspicari male. Vt ad prandium consedit: & filius, ex more, cibum prædegustauit, animaduertit crumenam à collo dependentem. Accersit illum ad se, quasi in aurem dicturus aliquid. Vt propius accessit, vestem illi explicat, & simul

crumenam præſcindit. pharmaci periculum facit in cane, qui, vt deuorauit, illico mortuus concidit. Tum inflammatus ille, & toto corpore concuſſus, in filium inſurrexit, crudelia facturus haud dubie, niſi, qui circum erant nobiles, indignitate rei ac ſimul nouitate perterriti, illum cohibuiſſent. Ibi, cum aliud non poſſet, graui oratione deteſtare filium: qui ſe, parentem ſuum, à tantis bellis, quæ contra magnos & potentes ſæpe principes, locupletandæ hæreditatis & proferendæ ditionis cauſſa ſuſtinuiſſet, tam inhumano & atroci mortis genere voluerit è medio tollere. Nobiles, quantum fieri potuit, iram illius mitigare. Filium in carcerem abduci, &, ne quà dilaberetur, exacte ſeruari iuſsit, grauiter interminatus, propoſita crudeli pœna cuſtodi, ſi conniueret. præterea, plus minus quindecim, genere nobiles omnes, atrociſsimis puniuit ſuppliciis, quod, cum filio eſſent familiares, tale facinus non aperuiſſent. In cœtu deinde aliquot ordinum, quos adeſſe voluit, certo die, cum impiam & immanem filii cogitationem expoſuiſſet, varie multumque exaggerando, cenſuit illum capite plectendum. Interceſſum eſt ab omnibus vna voce, deprecantibus adeo non humanum exemplum. neque

discedendum sibi prius inde putarunt, quam data ab illo fide, saluum & incolumem futurum filium. Præstitit ille quidem quod pactus erat: sed tamen custodia continuit. Et huius rei fama cum apud Gregorium vndecimum, tunc Pontificem, increbuisset, Auenione Cardinalibus aliquot missis negotium dedit, vt modis omnibus filium patri reconciliarent integre. Sed nimium serus fuit illorum aduentus. Adolescēs enim, per dies fere decem, quibus tenebatur inclusus parum edit, quantumuis apponeretur cibi. sic vt credibile sit, eum ex cogitatione rerum omnium, ingenti dolore concepto, præter mortem non optasse aliud. Id vbi pater accepit, referente carceris præfecto, ingressus animo turbato, ac tum cultellum, quo repurgabat vngues, manu tenens, quo nescio fatali malo, venam quandā gutturis illi incidit, additis interim verbis asperrimis, quòd cibū non sumeret. post abiit. Subsecutus deinde loci custos, offendit illum plane mortuum. Hic nuncius mirabiliter afflixit patrem quantumuis turbatum ante. nam præter opinionem id illi prorsus accidit.

Supra narrauimus de morte Ferdinandi, Lusitaniæ regis. in cuius locum minime suffectus

fectus est Castiliæ rex Ioannes, defuncti regis gener, verùm alius quidam ecclesiastici ordinis, Ferdinandi frater illegitimus: idque ciuitatum potius quam nobilium voluntate. Quo quidem nomine Hispanus illico missus ad Rempublicam Lisbonensem, illis locis florentissimam, legatis, incusare eos grauiter & reprehendere, quod sibi, qui filiam vnicam optimi regis haberet vxorem, ademptum regnum, transtulissent in eum, qui nullum ius ad suæ caussæ approbationem adferre posset. Cum id frustra esset, nec illi quicquam immutari viderentur, conscriptis circiter triginta millibus, vrbem illorum obsedit. vbi cum ad annum, & eo plus, nulla re magna perfecta, durasset, pestilētiæ vi coactus, quæ viginti pene millia absumpsit, in Hispanias reuertit: nec ita multo post venerunt è Gallia suppetiæ. Quæ quidem res animum illi auxit. Cæterum, Hispani putabant dimittendum exercitum: Galli vero sententiam & ipsi rogati, probabilibus in medium adductis caussis, cum hoste confligendum suadebant. Quo tempore à Lisbona retraxit exercitum Hispanus, appulerunt illuc aliquot Anglorum triremes. non hos quidem eo misit rex Anglus: verum ipsi, postquam in Aqui-

tania hîc illic essent grassati, Burdegalæ collecti, ac naues ingressi, volebant sub Lusitano merere. Gratum hic habuit illorum officium, adeoq; militem suum rursus armari iussit, signa collaturus cum hoste. Nobiles, qui minus ratam habebant electionem, irati Lisbonensibus, quorum in ea re valuit auctoritas, detrectare militiam. Ille, quid facto esset opus, consultans, admonitus est vt ne rem longius extraheret, quin potius quas haberet iam collectas copias, in hostem educeret. Non alia ratione quàm ista regno parari posse tranquillitatem. Esse opus vt ferro & prælio viam sibi faciat. Non desperandum, etiam si multitudine superet hostis. Euenire subinde, & exstare exempla, magnum sæpe numerum parua deiectum manu. proponeret sibi Henricum, huius parentem, qui ferro sibi regnum & peperisset, & partum firmasset. His & id genus aliis vocibus incitatus, produxit militem ad decem millia. Angli, quod animaduerterent se vinci turba, suadebant regi, non esse consistendum in planitie, sed quærendum natura munitũ locum, in quem non temere queat hostis irrumpere. Inuentum eiusmodi locum illi sic præterea munire vndecumque variis impedimẽtis, vt nisi vnica solum par-

te,

te, non admodum laxa, perueniri ad eos non posset. In exercitu Hispani plurimum eminebant Galli, rege multum in eos propenso, & ex illorum arbitrio moderante omnia. quæ res inuidiam excitauit in Hispanorum animis, implacate ferentium in exterorum præsidio tantam collocari spem. Quin & illud ad odium faciebat quod, cum Hispanus produceret suas copias, illi flagitauerint in primas acies redigi. Vt propius hostē consederunt, Galli, confligendum esse: Hispani vero, propter impendentem noctem, differendum prælium in alterum diem suadebant. Sed obtinuit illorum sententia. qui, simulatque pugnæ signum datum est, miro quodam ardore inferebant se confertim in hostem. Decertatum est hinc inde magnis & animis & viribus. Sed sagittariorum Anglorum peritia & virtus hic, vt sæpe aliàs, enituit. Nam hi continenter eiaculando, confossis & transuerberatis Gallorum equis, ita illos arctarunt, vt plurimis interfectis, reliquam turbam caperent. Ad Hispanum, qui cum viginti millibus hominum, ad duo fere miliaria à Gallis aberat, pugnam aliquanto citius auspicatis, nuncio delato, laborare ipsos & in vitæ discrimine versari omnes, ille quidem ardenter cupiebat subuenire, sed

militem suum huc excitare non potuit. Sic enim inter eos conuenit, vt, quandoquidem Galli præ cæteris maxime vellent videri strenui, eoq; nomine plurimum sese efferrent, sinerent eos negotium suum agere, nec quicquam ad se, quocunque modo caderet, pertinere existimarent. Sub noctem Hispanus accessit propius hostem. qui certior ea de re factus, instructa primum acie, mandauit proposita capitis pœna, vt qui captiuos haberent, illico necarent illos, ne, dum ipsi in reliquum exercitum pugnando occuparentur, isti vinculis expeditis, arma repeterent. Crudele certe spectaculum, quod etiam victores ad lacrymas & misericordiam commouit, vtcunque parêre mandato esset necesse. Capti erant circiter mille, quos omnes indignissima nex hausit: vt appareat, socios, qui strenue pugnando occubuerant ante, his multo fuisse feliciores: qui, cum essent & à fortuna seruati, & sua virtute incolumes euasissent, post datam & acceptam ab hoste fidem, more militari, cum de capite & vita nihil se periclitari crederent, in extremam inciderunt calamitatem, iugulari à victore, nullam adferente iram, vt in prælio, sed placido iam, & ab inhumanissima cæde, ipso abhorrente. Lu-

Lusitanii

ſitani porrò, quod magnum ex loco præſidium haberent, denuo fuderunt hoſtem, & in hoc ſecundo prælio nemini parcitum eſt: qui poterant, fuga ſibi conſulebant, reliquis omnibus interemptis. deſiderata ſunt ab Hiſpanis ad ſeptem millia. Pacti deinde (QVI principum mos eſt, perpetratis multis & inſignibus malis) de induciis, Luſitanus triumphans Lisbouam inuectus eſt, Hiſpanus militem exauctorauit.

Sub hoc tempus, à Gallis recuperata ſunt omnia, quæ prædones aliquot in agro Toloſano finitimiſq; locis tenebant. Aquitani, quod magno ſuo emolumēto in Galliis bellum facerent, libenter ſub Anglo merebant. Et, ſi commode fuiſſent honorificeque tractari, non mutaſſent dominum: ſed Angli filius nobilitatem pene omnem, quibus neſcio ſuis moribus, à ſe alienauit, ita quidem vt ipſo deſerto in Galli fidem ſeſe darent. Adhæc, ipſius officiarii contemptim etiam habere Aquitanos, velut indignos quibus vllum munus in repub. committeretur. hinc odium inter eos. & hac occaſione Carolus Quintus omnia recuperauit, vt ſupra diximus.

Feruentibus etiamnum bellis inter Pom-

tifices, Clementis milites Vrbanum obſidione cinxerunt in arce quadam Italiæ. & ſi quidem allata pecunia placatus fuiſſet miles, captus erat ille: ſed Pontificis ærarium, qui tum erat Auenione, tam fuit exhauſtum, vt viginti francorum millia, quæ in militem diſtribuerentur, corradi non poſſent. Hæc nimirum ſimultas & diſſenſio Pontificum, in diuerſa ſtudia rapuit omnes fere principes & reges, vt memoratum eſt. Hoc malum & alia multa, quibus aliquando premeretur eccleſiaſticus ordo, Franciſcanus quidam monachus Innocentii temporibus, prædixerat, coniectus Auenione in vincula hoc nomine, &, ni ſcripturæ auctoritate ſua firmaſſet, capitis pœnam luiturus.

Diximus de Ferdinando Luſitano, qui filiam vnicam reliquit, Beatricem, Hiſpani regis vxorem. Atqui narrat auctor, comperiſſe poſtea ſe, fuiſſe illam è Luſitano procreatam & nobili quadam fœmina, quam ille, fugato marito, rapuit. & ſic natam filiam, Vrbani deinde Pontificis permiſſu, legitimam fecit. Cumque de connubio ageretur inter iſtam & Hiſpanum, in controuerſiam ac deliberationem adductum & hoc fuit. Sed Luſitanus, vt ſolicitudinem omnem

mnem eximeret, hoc egit apud nobilitatem & potentiores ciuitates, vt sancte promitterent, ab ipsius morte præter filiam hanc non aliam se reginam agnituros, neque regno successurum alium quam eum qui hanc sibi matrimonio iunxisset. Vt è viuis migrauit, nobiles quidem optare Hispano regnum deferri. sed ciuitates odio Hispanorum, ad successionem vocarunt eum de quo iam sæpe diximus, mortui regis fratrem illegitimum. Et, quoniam è vita discedente Lusitano, raptæ à se fœminæ maritus etiamnum erat in viuis, iudicabant plerique natam ex eis prolem, ex adulterio esse. Porro, quinquennium vna vixerant coniuges isti, cum ille impio & insano accensus amore, facinus hoc designauit, nō principe solum, sed quouis etiam homine indignum. Miser vxore spoliatus, ad Hispanum se contulit: & ab obitu Lusitani, secutus amicorum consilia, suadentium grauibus de causis vxorem non esse recipiendam, rediit Lisbonam: in conflictu postea quodam oppressus. & verisimile est iniucundam illi fuisse vitam, reminiscenti contumeliam & iniuriam adeo insignem sibi factam ab eo, quem ad vindictā expetere non potuit.

Lusitanus, quo tempore Lisbona obside-

batur ab Hiſpanis, in Angliam miſſis legatis ad Lenclaſtrium, orare & commonefacere illum, vt ſibi in tali neceſſitate poſito ſuccurreret aduerſus hoſtem, qui & regnum poſſideat nullo ſibi iure debitum, & Luſitanicum præterea vi ſtudeat occupare, in quo tantundem iuris habeat. Accepta legatorum oratione, ſtatutum fuit vt Lenclaſtrius profectionem illuc ſuſciperet: adeoque inſtructa iam erant & adornata omnia, cum Galliæ quem vocant, Ammiralius, in Scotiam adducto milite, bellum inde moueret Anglis, vt diximus. Ea res conſilia turbauit. Et feliciter tamen à Luſitanis pugnatum fuit, duobus præliis hoſte ſuperato, quemadmodum retulimus. Et ab iſta quidem victoria rex Lisbonam reuerſus, habita conſultatione, denuo miſit legatos ad Anglum & Lenclaſtrium, vt, ſi vllo vnquam tempore velit in hoſtem aliquid moliri, præſentem non negligeret occaſionem. Bis à ſe fugatum & cæſum illum, trepidare nunc, & ſuis rebus metuere. facile poſſe fieri vt præcipitetur, maxime vero ſi coniunctis armis inuadatur. vix illum quo ſe vertat, habiturum. adeo futuras omnes illius rationes conſiliaque turbata. &, quo vehementius agitetur, optimũ ſibi videri vt illico impetus in eum

fiat,

fiat, priusquam vires colligat, & de periculi mole cogitare incipiat. His aliisque multis legatorum sermone expositis, placuit Lenclastrium cœptam fere nuper expeditionẽ, nunc demum persequi. itaque cum vxore & liberis, cum aliquot equitum, & duobus sagittariorum millibus, eoque plus, in ditione Wallensi (quo Lusitani, certiores à legatis facti de rebus omnibus, præmiserant viginti quinq; triremes) mare conscendit: &, quandoquidem magna videbat indicia turbarum quibus Anglia turbaretur, tum, quod inuideri sibi animaduerteret à multis, quorum apud regem, nepotem suum, valebat auctoritas, libenter & iucunde iter hoc ingressus est. Vt nauigatum aliquandiu, primum appulit in portum vrbis Brestæ: quam cum Angli Britoniæ Duci restituere negarent, coniuncti Britonibus Galli, obsidebant eos qui ad præsidium loci erant relicti: sed Lenclastrius militum suorum virtute coegit Britones mouere castra. Cursum deinde instituit versus Coloniam, Hispaniæ vrbem Etenim à multa consultatione, visum est omnibus fore honorificentius, primum applicare naues ad hostium agros, quam rectà petere amicos. Vrbs autem sic erat munita vt illi, frustra sumi laborem &

conatum omnem cum viderent, illinc soluerent. Postea Compostellam nauigatum est: in quod oppidum, verbis vltrò citróque habitis, ab oppidanis honorice recepti sunt.

Hispanus, vt accepit de Anglorum aduentu, Gallos aliquot nobiles apud se commorantes, & valde sibi iucundos, consuluit quid facto putarent opus, quidve existimarent incepturum Anglum. Illi, futurum haud dubie vt Lusitanus Lenclastrii Ducis filiam vxorem duceret, ideoque suppetias à Galliæ rege flagitaret. hunc & pro sua pietate, & pro fœderum arctissima vetustissimaque coniunctione, non defuturum officio suo. Magnam esse turbam eorum in Gallia quibus, cum otium displiceat euenire nihil possit ex voto magis quam armorum sumendorum occasionem dari. In hanc sententiam vbi consuluissent, auctores etiam illi fuerunt, vt loca omnia minus firma, item fana deorum, quo sua bona propter militum excursiones agricolæ deportauerant, iuberet deiici. Nam defendi illa contra hostem non posse: à quo si occuparentur, futurum vt ex eiusmodi præda magnum ad eos emolumentum redeat subsidiumque. Rex, cui consilium hoc non malum videri,

per-

permisit Gallis consilii auctoribus, vt pro suo iudicio, quæ viderentur, deiicerent, & simul omnia quæ offenderent, sibi sumerent. Gallus ab Hispano solicitatus ad ferendam opem, bono eum esse animo iussit: futurum vt intra breuissimum tempus vim suam omnem in Anglos conuertat. quibus debellatis, in Hispaniam se missurum copias abũde: quarum subsidio facile vtriusque hostis impetum non modo cohibeat, sed frangat etiam. Angli, quo tempore Compostellæ hyemabant, factis non semel in agrum Hispanicum impressionibus, oppida quædam ad deditionem cogebant. Lusitanus interim ad Lenclastrium subinde scribere literas amoris & beneuolentiæ plenissimas. Atqui consultum huic est, ne rem longius extraheret, néve literis ad Lusitanum ageret. Esse peropus vt postquam eo peruasisset, quamprimum agat negotium suum. Calliditate plurimum valere Gallos, in Hispanis raram esse fidem. fieri posse vt Hispanus à Gallis, quorum & consiliis vtatur & ope, inductus, cum Lusitano certis conditionibus transigat. Ista cum minime viderentur absurda, missi illico fuerunt qui dicerent: Lenclastrium expetere colloquium. Quod vbi Lusitano placuit, certo loco ventum est vna;

post multam deinde collocutionem, statutum est vt ille per hyemem Compostellæ subsisteret, emisso interim ad excursiones milite, vt in proximum ver signa ferrent aduersus hostem, quacumque tandem regni parte commorantem. Adhæc, vt è duabus alteram Lusitanus vxorem sibi deligeret. Ille Philippam sibi sumpsit, Lenclastrii, è prima coniuge filiam. His ita peractis, ille ad hyberna rediit. Hispanus, Anglico milite vexatus, & agrum depopulante, & ad dediditiones oppida cogente, mirari plurimum, è Gallia nullum mitti præsidium. sed confirmare illum nobiles Gallici, facientes spem, futurum vt bello in Anglia confecto, magna vis militum illi accederet.

Gallus, quod miro teneretur desiderio in Angliam traiiciendi, contraxit, quam fieri potuit, validissimum exercitum. Censebantur supra viginti millia virorum nobilium, item mille quingentæ naues, & eo amplius, abunde rebus omnibus, quantumuis minutis instructæ. Et quanquam eiusmodi erat bellicus apparatus, vt ab hominum memoria non esset visus aut grandior aut sumptuosior: tamen rumore ipso fuit supra modum in Anglia, quod fieri solet, auctus, adeo quidem vt crebris ibi sup-

pli-

plicationibus Deum implorarent, vt hoc tam præsens malum auerteret. Muniri præsidiis loca omnia. Colligi infinita pene vis auri, puta ad vicies centena millia, sic vt nemo esset omnium qui non persentisceret onus hoc tam graue. Boni omnes deplorare præsentem rerum statum. Otiosi, quibus nihil erat reliquum, non expetere aliud. in Flandriæ quodam portu (Slusam vocant) instructa erant omnia: nec præter Ducis Berriç aduentum exspectabatur quicquam. Hic nunquam probauit rationem istam: adeoque postquam aduenit, in cœtu procerum, quando deliberabatur de profectione, magno conatu dissuasit primum ob hyemis inclementiam, (erat autem mensis December) deinde propter teneram ipsius regis ætatem, quem minime omnium putabat eo tempore mari & ventis exponendum. Obtinuit illius sententia, placuitque in subsequens ver expeditionem differri: cuius apparatus Galliæ constitit plus minus tricies centenis francorum millibus. Ad Lusitanum creber & constans fuit allatus rumor iam in Angliã penetrasse regium exercitum. Quapropter erant qui cõsulerent vt ne in ducenda vxore, nuper velati desponsa nimium properaret. quin exi[illegible]m

belli potius maneret: quod si contingeret Anglum, vt verisimile tum videbatur, superari, parum ipsi fore vtilem Lenclastrii principis amicitiam. Ille suorum secutus consilium, dissimulare connubium, nec vllam per aliquod tempus mentionem huius iniicere: sed literis identidem missis elegantissimisque donis, illum in officio & amore continebat.

Leo rex Armeniæ, qui à Tartarorum tyranno ditione sua pulsus, in Galliam nuper accesserat, indigne ferens inter potentissimos reges oriri tantum dissidium, sponte quadam sua & pietate inductus, in Angliam nauigauit, periculum facturus, si quid in firmanda concordia posset. Anglus illum patienter audire disserentem de sua calamitate & fuga, de Turcarum & Barbarorum indies augescente potentia, ex mutuis Christianorum principũ simultatibus & bellis. Cumq; per hanc occasionẽ eo veniret, vt ad amorẽ & beneuolentiam inhortaretur, Anglus respondit, primum id ageret apud hostem, vt is militem omnẽ dimitteret: quo facto, non se futurũ adeo iniquum vt, quod rationi cõsentaneum sit & iuri, non velit modis omnibus admittere. Itaq; rediit ad Galliæ regem, qui nihil minus, quam pacem videbatur expetere. TER-

TERTII LIBRI FROSSARDICI HISTORIAE OMNES MEmorabiles.

EVENIT in Galliis vt quidam genere nobilis, è familia Comitis Alenconii per vim stupraret alterius cuiusdam nobilis viri, peregre profecti, vxorem. quæ, simulatque maritus reuertisset, lacrymis oppleta, commemorare vim sibi factam. ille crimen deferre ad Alenconium: alter negare factum pertinaciter. In quem cum aliquanto esset propensior etiam is, apud quem fuit instituta accusatio: qui iniuriam passus erat, ad senatum Parisiensem appellabat. Per annum & eo plus agitata caussa. cum & vxor intentare crimen, & ille constanter negare, statutum est vt monomachia litem finirent. Certo die, quem aut ipsi delegerant, aut arbitri præscripserant, congressi sunt, equites primum, inde pedites Non hîc cæca fortuna, (quæ solet alioqui in eiusmodi rebus dominari) sed æquitas potius & virtus exercere suas vires. Nam qui suæ coniugis pudicitiam vita sua cario-

rem habuit, & in ea propugnanda capitis periculum non reformidauit, necato aduersario, palam faciebat omnibus, Esse vindicem Deum, qui scelerum impunitatem non ferat. Interemptum illum, carnifex pertractum ad patibulum, postea suspendit, quem si vincere contigisset, iam ex decreto senatus illa quidem, propterea quod falso credita fuisset accusasse, flammis obiecta: maritus autem eo, quo aduersarius, ignominiæ genere, post mortem etiam affectus fuisset. Victorem eximiis laudibus efferre omnis nobilium turba, & prędicare in eo virtutem. Quin & Galliæ rex, honestissima quadam animi inclinatione, minime permittens egregie factis honorem suum abesse præmiaque, & præsenti illum munere non contemnendo, & certis deinde prouentibus, quoad viueret, locupletauit, auxitque. Sub hoc tempus è viuorum sodalitio migrauit Arragoniæ rex, qui sub exitum vitæ, vocatos ad se filios hortari ad mutuum amorem atque concordiam. cumque in tanta principum diuersitate, solus ipse nec huius nec illius Pontificis secutus esset partes, rogare filios vt idem facerent, neque se factionibus addicerent. Ab eius morte, Clemens & Galliæ rex

natu

natu maiorem filium Ioannem ad ſe traduxerunt.

Hunc regno conſecrari poſtulantem, populus non putauit admittendum, ni ſancte promitteret, nullam ſe pecuniam aut tributum præter morem imperaturum.

Princeps Wallorum, quoad vixit, apud pleroſque, ob fortunam & animi magnitudinem, in magna fuit admiratione, & colebant cum eo multi amicitiam. Hac etiam occaſione fœdus inter eum fuit & Arragonium, ſub eiuſmodi formulis, vt ex Anglia nullo vnquam tempore bellum huic inferretur: tum, vt Arragonius Aquitaniæ Duci, bellicis negotiis implicato, ſubueniret quingentis equis, contra quemuis etiam hoſtem: aut, ſi commode non poſſet equites, pecuniæ certam ſummam mitteret. Ille per annos decem nec officium vllum Anglo præſtitit, nec dependit quicquam. Itaque Lenclaſtrius, cui in Luſitaniam abituro rex Anglus negotium dedit, ſuper ea re tranſigeret apud confœderatum veterem amicum, iudicans eiusmodi vim auri magno ſibi futuram vſui, ſcriptis è Luſitania literis, Archiepiſcopum Burdegalenſem ad Arragonium huius rei cauſſa miſit. Ab huius aduentu rex, qui dudum grauiter laborauit,

non diuvixit. Perſequentem deinde mandata Archiepiſcopum rex nouus in carcerem coniecit Barcelonæ De quo certior factus Lenclaſtrius, iniunxit Anglis, arcem iis locis tunc occupantibus & vnicam & inexpugnabilem, (Lordam vocant) vt bello turbarent Arragonios, & damni quantum poſſent, inferrent. Quod illi quidem ſuo more cùm facerent, non indiligenter, mercatoribus potiſſimum infeſti, Barcelonii quotidianis vexati ſpoliationibus, & militum expoſiti rapacitati, regem, interceſſione magnatum, vt captiuum liberaret, impulerunt.

Poſtquam auctoritate Ducis Berriæ In Angliam inſtitutam expeditionem differri placuiſſet, vt paulo ſupra meminimus, appetente vere, Conneſtablium Galliæ cum duodecim millibus, qui bellum Anglis facerent, mittendum eſſe decretum fuit: & præter hoc, in Hiſpaniam quoque traducēdas copias, qui laboranti Hiſpano contra Luſitanos & Anglos auxilium adferrent. His de cauſſis denuo per Galliam imperato tributo, plurimos erat videre qui, cum aliud non poſſent, relictis, quos habebant, agris & prædiis, vel in Hannoniam, vel Leodienſem Epiſcopatum abirent: vbi, quę modum

dum excederent, aut intolerabiles videri possent, nullæ tum erant exactiones. In Hispaniam mittebantur è Galliis equitum sex millia, Duce Borbonio. Meminimus quemadmodum Lusitanus Anglici belli euentum exspectans, callidè omnia dissimularet. Porro, cum liberatam periculo videret Angliam, & regium exercitum dimissum, illico misit, qui Lenclastri filiam suo nomine despõderet: quam ab aliquot postea diebus ad se missam honorifice, vxorem duxit. A nuptiis denunciauit socero vt, quo vellet die, produceret militem: se facturum idem, vt coniunctim arma in hostem ferrent. Interim Galli pulcherrimè instructi venerunt in Hispanias. Ibi dum consultaretur, vtrum iusta acie pugnandum esset, an vero collocandus in præsidia miles, variantibus, vt fieri solet, sententiis, (nam Hispani suadere pugnam, Galli contra) rex cuidam è Gallis peritiori liberam decernendi copiam fecit. Ille, quod Borbonius, cui summa rerum credita fuit, nec dum aduenisset, minime cum hoste confligendum suadebat, sed huc illuc, vbi res flagitaret, distribuendum militem. Futurum vt Angli, per omnem regionem oberrantes, in maximas ægritudines, ob aëris vehementissimum calorem, incidant. et-

iamsi quædam occupent, non fore tamen illud diuturnum.

Ab illorum discessione, facillime recuperari posse omnia, præsertim aduentante Borbonio.

Cum hæc sententia non displiceret, illico in Hispaniam illam omnem Lusitaniæ vicinam dimissi fuêre milites, qui tuerentur fines regni.

Connestablius bellum facturus in Anglia, militem habebat instructum, & parata omnia in quodam Britoniæ portu. Præterea alii quidam Galliæ proceres ad oppidum Normanniæ (vocant Harflurum) naues erant ingressuri, vt certo tempore in Angliam vna appellerent cum illo. Sed interuenit quiddam repente, quo turbata fuerũt omnia consilia. Repetemus autem paulo altius, vt melius intelligi res possit.

Narratum est supra, quemadmodum Carolus à Bloys, captus ab Anglis, opem ferentibus Dominæ à Monteforti, liberatus fuit ea conditione, vt Anglo ducenta aureorum millia dependeret: quo quidem nomine filios duos, Ioannem & Gyum, obsides dedit. Contigit postea Carolum in prælio quodam aduersus Britonem occîdi. Solicita-

licitati deinde à Britoniæ principe Angli, maximis copiis mediam Galliam peruaſerunt. Ideoque metuens Galliæ rex, ne Brito per hanc occaſionem in Angli fidem & patrocinium ſeſe daret, pacem cum eo firmauit.

Ea re vehementer offenſus Anglus, qui per immenſum iter & ardua pericula in Britoniam acceſſit, vt ad ſuos reuertit, de perfidia Britoniæ Ducis grauiter querebatur. Et vt huic viciſſim ægrè facerent, Ioanni Caroli filio, quem obſidem tenebant paternę fidei, (nam frater vitam ibi finiit) eiusmodi propoſuêre conditionem, ſi ab Anglo Britoniæ inaugurationem accipere, ſi fidem polliceri, & ea omnia præſtare vellet, quæ ſolent ex more fieri, futurum vt liber factus vxorem duceret Philippam Lenclaſtrii filiam. (nondum enim hic in Luſitaniam diſceſſerat) & Anglorum ope mitteretur in illius ditionis poſſeſſionem.

Vxorem quidem ille minime recuſare, ſed vt videri poſſit Galliarum regi minus fuiſſe fidus, non ſe admiſſurum vnquam.

In qua ſententia cum perſiſteret immotus, in carcerem reductus eſt. Porro, Coneſtablius (Oliuerium à Cliſſon vocabant) etſi paternam hæreditatē in Britonia retine-

bat,tamen amare principem non potuit: & hic illum vicissim, quod ex mandato regis ditionem illam bello turbasset, exosum habebat, vt vix alium magis. Erat illi filia, quā dudum cupiebat vxorem dari Ioanni capto in Anglia. nam id suæ familiæ iudicabat futurum honorificentissimum. Initis igitur rationibus quibus eum liberare posset, cœpit agere tacitè cum Hyberniæ principe, regi multum iucundo & imprimis grato homine: cui, modo perficeret vt ille custodia expediretur, pactus erat dare centum viginti francorum millia. Conditionem iste quidem acceptare: sed quamdiu Lenclastrius aderat, propterea quod ipsius filiæ facta prius esset mentio, nihil potuit effectum dare. Postquam vero discessit ille, Hybernus, auri cupidus, regem, quo non alius vtebatur familiarius, obsecrare vt habita ratione laborum, quos in regno sustinuisset, donaret sibi captiuum, pro cuius libertate posit ingentem auri vim obtinere. Rex, qui totus ab hoc vno pendebat, ita quidem vt patruos & negligeret, & odisset, assensit facile. Donatum sibi captiuum ille Bononiam deduxit, acceptis ibi sexaginta millibus, reliquū accepturus Lutetiæ: vbi Connestablius aduentum iuuenis exspectans, vt accessit, &

aman-

amanter illum excepit,& ſtatim filiam vxorem dedit Eo facto quantum fuerit perturbatus Brito, nõ obſcure colligat, qui modò circumſtantias norit omnes, & eorum quæ ſupra de bello Britonico narrata ſunt,hiſtoriam teneat. videbat nimirum,per hoc connubium in periculum &calamitatem adduci fortunas omnes ſuas. Vltionem igitur parabat, non alia de re cogitans frequentius. Et cum in ipſius ditione co lectum haberet ille exercitum,quem in Angliam traiiceret, vt diximus,nobilitatem omnem Brito conſcripſit, vt certo die apud Venetos rerum agendarum cauſſa adeſſent: Conneſtablium quoque per literas, vt præſentia ſua cœtum hunc ornaret,obſecrans. Hic, etſi mutuum ſciebat intercedere odium, tamen, vt veriſimile eſt, fretus eo quod & ſummum à rege locum in ampliſſimo regno teneret, iamq; in procinctu tantum non eſſet, bellum ingens in hoſtem allaturus,venit quò vocatus erat. Vt agitatum eſt de rebus,quarum gratia conuenerãt,princeps in arcem quandam vicinam,nuper ædificari cœptam,velut animi recreãdi cauſſa nobiles aliquot præſtantiores, & inter hos Conneſtablium, inuitat. Quo ſimulatque ventum eſt, ille nauiter omnia diſsimulans, & Conneſtablium, tan-

quam officii & honoris caussa, huc illuc ipse adeo deducens: ad turrim deinde quandam, præ cæteris egregie structam & elaboratam accessit. Orat illũ vt diligenter omnem inspiciat, &, si quid erroris deprehendisset, libere admoneat. Vt in proximum quoddam cubiculum ingressus est perlustrandi gratia, repente prosiliunt ex insidiis armati aliquot, à quibus in vincula coniicitur. Aderat carnifex, qui vitam auferret, iubente illo: sed nobilis cuiusdam viri, qui simul ingressus erat, lacrymis & miserabili deprecatione vix emollitus, differri supplicium, & arcte illum in vinculis contineri præcepit: sed ab aliquot horis, animo prorsus æstuante ira, & præterquam vindictæ nullius tum rei cupido, quin etiam ipsa cogitatione, quæ solet alioqui moderatiora suadere, vehemẽtius exulcerato denuo iubet illũ capite plecti. Quantos hîc iterum labores, & quãtam susceperit curã ille, cuius intercessione seruatus huc vsque fuit: adhæc, quàm varia, quam lugubria, quam cõmiserationis plena dixerit priusquam obstinatissimã mentem ad aliquem misericordiæ sensum permouerit: nimirum intelliget is qui cognoscet, apud ipsum iam olim nihil fuisse deliberatius quam vt hunc quouis etiam modo tol-

lerct

leret è medio: intelliget, qui cognoscet eum à multis annis incredibili studio venatum occasionem istam: intelliget, qui perpēdet vehementissimam fuisse illam & immanem quandam iram, quæ cogitatione interiecta, non extincta, sed inflammata magis atque magis, præter sanguinem & cædem hominis, per fraudem & amicitiæ vmbram in periculum adducti, nihil expeteret. Quod itaque seruatus sit, & funestæ illius cupiditati subtractus, post Deum immortalem huic vni perpetuas debere gratias qui statim intercessit, qui non conquieuit donec salutem & vitam amici velut extorsisset.

Liber autem factus est ea lege, vt centum millia, priusquam discederet, numeraret, ac simul tres quasdam arces in Britonis potestatē daret. Qui postquam in istarū possessionem missus est, captū dimisit. & hic quidem intra biduum inde venit Lutetiam, periculum, vim & iniuriam sibi factā grauiter apud regem deplorans, à quo confirmatus, cum in eandem sententiam apud patruos regis loqueretur, non modo nō effecit eos, verumetiam offendit, iratos: quod cum ad expeditionem haberet omnia instructissima, temporis opportunitate neglecta diuerterit ad ludicra, temere habita fide illi quē &

odisset, & á quo vitam suam peti iam olim sciret. Ammiralius & reliqui proceres, qui classem habebant in Normannia, rebus intellectis, exercitum dimisêre. Sic adeo factum est vt bellum istud, cõmuni omnium voluntate & consensu deliberatissimum, nõ
1390. perficeretur. Quin & sub hoc tempus à iuniori Geldriæ principe denunciatũ est bellum in Gallias. nam vt id faceret, Anglus illi pensionem dare, putà quatuor francorum millia. Britoniæ Ducẽ ad facinus iam enumeratum instigabat, primum, Connestablii odium, deinde, vt hac via recõciliaretur Anglo, quem mirabiliter offendit inito cum Gallis fœdere. Cæterũ nobiles pene omnes instigare animum regis, vt ne factum istud Britonis inultum sineret. Missi ad eum legati qui dicerent, & regem & huius patruos, & simul omnem nobilium cœtum, vehementer indignari, quòd rationes bellicas impediuisset, capto Connestablio, quem adeo nõ humane tractasset. Itaq; regis & cæterorum hanc esse mentem atque voluntatem, vt pecuniam extortam & arces restitueret integre. Quantum ad hoc quòd turbauerit expeditionem, vt Lutetiam ipse veniret, facti sui rationem redditurus. Ille, post acceptam legatorum orationem, & interpositam deliberа-

liberationem modicam, nõ modò non pœnitere se, quod duriùs illum tractarit: hoc solum displicere,& grauiter quidem, non sine tristi recordatione, quod incolumem dimiserit. Arces vero nõ se redditurum, quando semel possessionem illarum habeat: neque cessurum, nisi per regem eiiciatur. Pecuniam illam omnẽ iam distributam in eos quorum opera sit vsus in tuenda ditione sua contra Connestablium, quo non alium habeat hostem acerbiorem. Vt bellum interturbaret, nullam se talem cogitationẽ concepisse: priuatam esse caussam &, quicquid huius factum sit, ex odio profectũ esse, quo illum persequatur.

Quo tempore in Anglia timebatur bellum,vt diximus,milite ibi in præsidia disposito, imperata fuit maxima auri vis. Cumq; mutatis consiliis, Galli nulla re perfecta reuertissent, erant passim qui dicerent,inique seruari pecuniam illam à regiis, depulso periculo citra sumptum vllum aut impensas grauiores. Hoc murmur aliquandiu sopitum, post aliquod tempus, iis qui ad locorũ præsidia fuerant, salaria petentibus, cũ noui tributi fieret mentio,resuscitatum est.Indignari populus. & incusare quosdam grauiter, quorum improbitate atque perfidia

regni facultates omnes dissiparentur, & ciuium fortunæ. Pendebat nimirum rex à quibusdam obscuræ conditionis hominibus. Imprimis vero possidebat illum Hyberniæ princeps, qui mentem omnem adolescenti regi videbatur excantasse. Nam hoc auctore gerebantur omnia, nec erat quicquam adeo vel iniquum vel absurdũ, quod isto suasore nõ esset crediturus. In odium atque suspicionẽ apud eum adduxit patruos, ita quidem vt ii locum suum ægre tueri possent. His adeo displicere non potuit vulgi & ciuitatum querimonia.

Videbant enim hac occasione futurum, vt pleraque mutarentur. Itaque se dare populo, laudare institutum, & vltro hortari vt in eo, quod cœpissent, pergerent. Sic euenit vt certo die, cum rex nobilitatẽ omnem ex more conscripsisset, Londinenses grauiter ibi conquererentur de nouis subinde tributis & exactionibus: quodque omnium esset acerbissimum, nõ videre se in quos vsus honestos atque necessarios ea pecunia cõuertatur. Existimare se, regem non esse conscium rerum omnium. ideoque postulare vt ad certum tempus conscriptis officiariis atque quæstoribus, accepti & impensi rationes ab illis exigat: quo videri posset, qui

probe

probe munus gesserint, qui improbe: vt illis quidem officia continuentur, his autem adimantur. Vt autem in hanc sententiam loquerentur, præscripsit eis atque consuluit Dux à Clocestre, vnus è patruis. Cæterum rex, vt orationem accepit, tergiuersari primum & reiicere in aliud tempus. Cōtrà populus instare, & eo quidem audentius, quod multis circa nobilibus ipsorum caussa palam ibi probaretur. Itaque placuit vt à paucissimis dieb. audirentur rationes omnium, & huic quidem cognitioni patrui regis, & alii quidam à populo rogati, præfuerunt. In plerisque summa deprehensa rapacitas atque perfidia: quos omnes capite plectendos iudicia statuebant. Ab auditis rationibus, continuo rex, vnà cum eo quem tantopere colebat, Hyberniæ Duce, abiit in diuersam Angliæ partem. Vbi cum accepisset, familiæ suæ quosdam Londini sublatos è medio, vehementer & in populū & in patruos fuit concitatus. Hanc enim opinionem illi velut impressit Hybernus, ab illis affectari imperium; adeoq; non conquieuit donec regē, alioqui satis incensum, ad bellum inferendum inflammasset. Ipse totius negotii à rege constitutus Imperator, contraxit ad quindecim millia. Sed, priusquam

educeret copias, quendã è suis, genere nobilem, habitu mercatoris indutũ, vt de singulis diligenter cognosceret, Londinum, vbi patrui regis concionem erant habituri, præmisit. Hic autem, quod minime ratus erat, malo suo fato agnitus, vt in cœtu nobilium de rege quædã patefecit, pœna capitis affectus est. Et hoc ipsum regis animum, vt quiuis facile coniicit vehemẽter auxit. Hybernus autẽ, vt contrà se vidit eductas acies, qui fuit ante ferox & verbis magnificus, nihil tum minus præstitit, quàm quod virum fortem deceat. Habebat enim hoc sibi persuasum, si caperetur in prælio, futurum vt capitis periculum non euaderet. Sic enim erat ipsius meritum. Instruxit tamen militem, & post principia sibi cauit ipse, loci præsidium captans, vt ad fugam esset paratior. Milites, illato subito rumore, fugisse Ducem, non collatis signis fugerunt & ipsi, paucis quibusdam in fuga oppressis, & capitis aliquot nobilioribus, in quos deinde Londini animaduersum est. Hybernus, vno & item altero comitatus, profugit in Hollandiam, quò omnẽ suum thesaurum curauerat multo ante perferri. Nam etsi regem habebat sibi penitus addictum, tamen & metuere & suspectos habere patruos, de quibus ita meritus fuit,

fuit, vt, nisi hostilia omnia, nihil ab eis expectare posset. Ad hũc modum sedatis turbis, cum de rege nullus adferretur nuncius, placuit ad eum mitti Archiepiscopum Cantorbiæ, qui diceret omnẽ populum & patruos vna cum his vehemẽter expetere ipsius præsentiam: accederet Londinum: futurum vt honorifice recipiatur & amice. nõ posse fieri, vt regnum habeat tranquillum, nisi ametur. Grauibus de caussis publice animaduersum in quosdam, & eiectos alios, quorum omnium nequitia fere labefactatum esset regnum. Bono id communi factum, & præsentem necessitatem ita postulasse. non esse quod ei displiceat. Rex, quanquam immoderatissime ferebat res ante actas, tamẽ his rationibus inductus, Londinum venit. vbi cum per dies aliquot substitisset, nobiles quam fuerant antè fidem polliciti patruis, eam tum ipsi regi, vicesimum primum annum ingresso, (quæ quidem ætas capessendæ administrationi iudicatur non idonea) præstabant.

Lenclastrius interim in Hispaniis expugnare oppida plurima, nec Lusitanus etiam in otio versari, sed in alia regni parte multa redigere in generi sui potestatem. Et cum hoc militiæ genus exercuissent aliquandiu,

tandem, vt cum hoste confligerent, copias contraxerunt. Interea Hispanus mirari tarditatem atq; moram Borbonii, quem vnum adeo multis iam diebus expectabat. Porro, consulti denuo Galli, quorum apud regem non leuis erat auctoritas, (quod nuper senserant) in eo perstabant etiamnum, existimantes, minime pugnandum in Anglos. etiamsi quædam occupent, posse illa facili manu recipi. futurum vt quotidianis militãdi laboribus defatigati, interim diffluentes calore nimio, interim hausto & admisso aëre soluti, in ægritudines incidant. Nimirum hoc adeo sic euenit. Nam è calore & huic contrario frigore ab ipsis captato, febres & pestilentiæ coortæ. Adhoc, equi propter pabuli penuriam, maximo numero inedia peribãt. Hinc querimoniæ & lacrymæ miserorum, infelicitatem suam deplorantium. Lusitanus in his malis à Lenclastrio consultus, putabat propter aeris intemperiem diuertendum in oppida iam occupata bello, & soluendum exercitum: ille contra vereri, ne dimisso milite Borbonius, quem aduentare sciebat, imparatos opprimeret. Cum igitur moueri castra non placeret, perduratum est sub odio. sed miserum erat spectare Anglos, qui, cum neque feruentissimis

tiſſimis illis æſtibus, neque firmiſſimo vino potando aſſueuiſſent, morbis correpti, vix animam ægri trahebant. Ibi tum magiſter equitum, qui miſeriam omnem aliquanto propius & audire poterat & contemplari, propterea quod ad eum pleraq; omnia deferrẽtur, re omni apud Lenclaſtrium expoſita, præſenti dixit opus eſſe & breui conſilio. placuit igitur militẽ omnem exauctorari. Quo nuncio accepto, magna fuit in exercitu & caſtris lætitia. Sed non videbant qua via redirent in Angliam. Longius aberant à mari: & pleriq; ſic erant affecti morbis, vt fluctuum inſaniam ferre non poſſent. Terra non patebat exitus, quòd iter faciendum eſſet per Hiſpaniam, Nauarriam & Arragoniam, regna cõfœderata. Quid agant? Miſſus eſt ad hoſtem fœcialis, qui nobilibus aliquot Anglicis veniendi, redeundi & colloquendi facultatem impetraret. Hiſpanus, quid hoc nouæ rei eſſet admiratus, petitionem admiſit. Ea fuit eiuſmodi, vt, quandoquidem grauiſſimis morbis affligeretur omnis exercit', memor humanę miſeriæ, quę ſit omnibus cõmunis, permitteret ægrotos diuertere in ſui regni oppida, & ibi cõmorari donec melius haberent. Cæteros vero, qui vellent ad ſuos reuerti, ſineret tuto per

Hiſpanias abire, & ſimul apud Arragoniæ Nauarriæque reges pro ipſis, quò tutum haberẽt iter, intercederet. Hiſpanus, facta deliberatione, ſe quidem hæc omnia, quæ potuiſſent, facturum: ſed iis conditionibus, vt, qui vel rectà in patriam ſe conferrent, vel qui poſtea valetudine recuperata eſſent abituri, ſancte promitterent, ſe neque redituros ad Lenclaſtrium, neque gerendi belli cauſſa intra ſexennium in Hiſpaniã venturos. Hæc etſi grauia illis erant: tamẽ ad ſuos redeundi deſiderio, videbantur etiam grauiora ſuſcepturi fuiſſe. Lenclaſtrius, qui oblique per alios negotium hoc egit, ne quid ab hoſte videretur rogaſſe, Compoſtellam rurſus petebat, infirmioribus in vicos & oppida vicina delatis. Ex iis vero, qui repetebant Angliam, præter popularẽ multitudinem, interierunt etiam plurimi genere nobiles in via, cũ aduerſus morbos erigere ſe, & ſuſtinere non poſſent. Interim Borbonius, qui longum tempus hæſit in itinere, (nam Auenione Clemẽtem ſalutauerat) in Hiſpanias acceſſit: &, quanquam de ſoluto exercitu accepit, tamen, cum eo vſq; promouiſſet, niſi compellato prius rege, minime iis locis abire voluit. Hiſpanus vereri, ne Gallicus miles, diutius ibi commoratus, aut ſaltem admiſſus,

missus, flagitaret stipendia: quæ si denegarentur, agrum depopularetur: itaque Borbonio, quem alioquin omni humanitatis & beneuolentiæ genere prosequebatur, ab aliquot post diebus quàm eo venisset, ex cōsilio suorum ostendit, hoc tēpore, cum hostis vltro discederet, externo sibi milite nihil esse opus. Ille dimissionem hanc nō modò nō inique tulit, sed gratum etiam habuit occasionem sibi datam inde commigrandi. Lenclastrius, ægritudine graui afflictus aliquandiu Compostellæ, recuperatis tandem viribus, vt de Borbonii abitione cognouit, reditum ad suos & ipse cogitabat: cum propter eas, de quibus diximus, calamitates, ad id quò volebat, peruenire non posset. Acceptis igitur à Lusitano sociis & classe, vela vētis committens, intra paucissimas horas Baionam appulit. Hic liceat videre quam sint mirabiles, quam deplorandi humanæ vitæ casus, quam incerti cogitationū actionumque nostrarum omnium euentus. Nimirum iste, qui plurimis annis hanc profectionem ardenter à se expetitam, impeditus nūc bellorum tempestatibus, nunc seditionibus in Anglia coortis, quo voluit tempore, perfi-cere nō potuit: iam postquā à Lusitano crebris legationibus vocatus, in regnum hære-

ditarium suæ coniugis venit, non perfectâ re vlla memorabili, & amisso milite, supplex tacite factus hosti, omittere consilia & rationes omnes, adq; suos redire coactus tandem fuit. |

Supra meminimus Ducis Geldriæ: qui bellum in Gallias denunciauit, idque superbe & tantum non contumeliosè, præter cõmunem & vsitatum indicendi belli morem. Porro, vt clarius accipiantur omnia, res ita habet; Geldriæ Comes, Regnoldus, prodigalitate & luxu multùm labefecit ditionem suam. Cumque locum & dignitatis gradum in his angustiis ægre tueri posset, adito Coloniensi præsule, cognato, rebus suis consilium optabat. Ille, post liberiorem obiurgationem. Satis, inquit, vides ipse & intelligis, non esse principem vllum, aut alioqui virum nobilem, quantumuis tenuem, qui filiam suam vxorē tibi dare velit, non solum exhausto & inopi, sed vehemēter etiam obærato. Cæterum is quē Bertholdū à Mechlinia vocant, mercator prædiues, filiam habet vnicam, à magnis etiam principibus expetitam, propter amplissimam dotem. Non alia via melius tibi consuli possit, quā si prædam istam inuoles. Mittendus est ad illum igitur legatus, in hāc sententiam, si pecunia

suam

ſua redimere velit arces & oppida creditoribus oppignorata. & ſimul debitũ, quo tu illi obligatus es, remittere, ducturũ te filiam ipſius vxorem. Placuit conſilium, & miſſus qui rem exponeret. Ille poſtquam orationem accepit, bene ſecum agi reſpondit, & cum familia ſua omni, ſiquidem filia ſua reputetur tali marito nõ indigna, videre ſe rationes cur Geldrus id faciat, nimirum vt à creditoribus expeditus, libere ſua poſsideat. Se quidem à propoſitis conditionibus nihil abhorrere, quin potius connubium hoc ratum habere: ſed it[illegible] idẽ ille præmoriatur non relicta ſobo[illegible]ſſeſsio rerum omnium ad filiam transferatur, & penes eam ſit, quoad viuat. Si vero cõtingat ipſam præmori, ſuſceptis è coniuge liberis, vt tum iſti in paternam hæreditatem omnem admittantur, nec illorum fortunæ obſit, etiamſi aliam poſt ille ducat illuſtriori genere natam, & prolem excitet. Iſta cum non diſplicerent, Bertholdi filia Maria nupſit: & quarto poſt nuptias anno, cum maritum Iſabella filia auxiſſet, è viuis migrauit. Geldrus, ab huius interitu, alteram duxit, Eduardi regis Angliæ, multo omnium prudentiſsimi, ſororem Iſabellam, è qua ſuſtulit Regnoldum ſibi cognominem, & Eduardum: item fi-

liam vnam Ioannam. Euenit, vt Regnoldus tã filius quam pater vita decederent. Eduardus matrimonio sibi iunxit Alberti Bauariæ Ducis filiam. hic in prælio aduersus Wenceslaum Brabantiæ tum principẽ, grauiter vulneratus, vitam finiit, non relicta sobole. Succesſionẽ igitur ad se pertinere post fratrum suorum mortem, Ioanna putabat. Isabella autem, vt quæ priori matrimonio esset nata, sibi iure deberi omnia contendit. hanc Ioannes à Bloys vxorem habuit: cui super hæreditate magna fuit cum aduersariis decertatio, futura procul dubio multum acerba, & in bellum exitura, nisi è viuorum illa sodalitio migrasset. Itaque morte ipsius extincta simultate, Ioanna, quæ Gulielmo, Iuliacorum principi nupserat, vnica patris hæres absque controuersia omni, filium è coniuge sustulit, eiusdem quo pater nominis. Hic Alberti Bauari filiam (quæ nupta quidẽ fuit Eduardo, sed propter teneritudinem ætatis, puella permanserat) in vxorem accepit, factus hac ratione Geldriæ Dux. Nam Regnoldus, qui Eduardi regis sororem sibi per connubium adiunxit, ob amicitiam & inita fœdera cum Anglo, multum erat gratus hoc nomine Ludouico Bauaro, tum Imperatori, adeò quidem vt is & Geldrum, qui Comes,

Comes, & Iuliacensem, qui Marchio dictus ante fuit, in sublimiorem gradum eueheret, ac Duces vocari vellet. Cæterum hic Gulielmus iunior, Geldriæ princeps, bellum denuntiauit Gallo, mire propensus in Anglum, & inique ferens, Brabantiæ ducem Wenceslaum, quem oderat impense, Gallis confœderatum esse. Cur illum odisset, hæc erat caussa: Regnoldus, qui Mariam à Mechlinia, & post Eduardi sororem duxit, quod supra modum esset prodigus, Comiti cuidam Morsensi tres arces, accepta pro his, magna pecuniæ vi, oppignorauit. Ille, post multum tempus, cum videret eo redactum debitorem, vt sua redimere non posset, pignori datas arces vendebat Wenceslao. A morte Regnoldi, Eduardus filius, datis ad Wenceslaum literis, repetere illas, paratus resoluere pecuniam omnem quam dependisset Quod cum iste recusaret constanter, conscriptus est miles, & spectabant omnia ad bellum certissimum. Sed Iuliæ Ducis & Alberti Bauari intercessione, composita tum fuit simultas. Hoc anno Cæsar fratrem suum Wenceslaum instituit velut publicum viarum custodem, vt in prædones atque grassatores pro meritis animaduerteret. Euenit autem vt mercatores aliquot Flandri & Bra-

banti, negotiorum caussa in Germaniam proficiscentes, in agro Iuliacensi, qua faciebant iter, rebus suis & auro omni spoliarentur. Scelerum auctores ferebantur adiuuari & bene haberi à Iuliæ domino, cui doleret, vt multis aliis, tantum honorem fuisse delatum illi. Quibus illatū erat damnum, grauiter apud eum querebātur, cui eiusmodi facinorum punitio commissa fuit. Is ad Iuliacum missis literis amice perscriptis, adeo nihil egit, vt satis videre posset eum vltro bellum affectare. Wenceslaus igitur, vt ne flagitiorum impunitas contemptum sui pareret, militem contrahere. Faciebat idem Iuliacus, adiutus ab Eduardo Geldriæ principe. Pugnatum est acerbe in Iulia, sed cæsis atque fugatis Brabantis in captiuorum turba fuit & ipsorum Dux. Eduardus autem,
1371. accepto ibi graui vulnere, succubuit. Vt de mariti captiuitate nuncium accepit Brabantiæ Domina, Galliæ regis consilium secuta, Cæsarem Confluentiæ compellabat: qui fratris infortunio motus, magnis viribus ibat contra Iuliacum, facturus ibi tristem & insignem agrorum vastitatem, ni principum aliquot Electorum intercessione, qui mali putabant exempli, soci in Imperii sic oppressum iri, mitigatus fuisset. Coram

ram igitur adductus princeps, cum Wenceslaum vltro ibi sisteret liberum, post acrẽ obiurgationem, Cæsari recõciliatus est. Ab aliquot inde annis vita functus est Wenceslaus. ibi tum Gulielmus, Iuliaci filius, materna successione principatum Geldriæ nactus, à vidua Brabantiæ Domina repetere 1383.
arces illas, ab auunculo suo Eduardo, cum viueret, ante repetitas. Quarum restitutione denegata, gliscebat paulatim magis atq; magis odium. Et quoniam Brabantia tum erat ratione fœderis coniuncta Galliæ, deinde, quod Burgundus, Galli frater, viduæ successurus erat: Geldrus, qui familiæ huic omni studebat ęgre facere, quo suum in Angliam amorẽ declararet, eo profectus, bellum post denunciauit Gallo, plurimum etiam infestus Brabãtis; adeo vt Burgundus à vidua certior factus de quotidianis impressionibus, equitũ turmam ad finium tuitionem eo mittere cogeretur.

Lenclastrii supra facta est mentio: qui febrium & pestilentiæ crudelitate compulsus, milite dimisso, ad Lusitanum se cõtulit. Porro, Hispani & his coniuncti Galli, vt hostem viderunt huc illuc dissipatum, facile receperunt omnia reliquis Anglis ad locorum præsidia dispositis; aut vi armorum aut

deditione captis. Regem suum, quod benignitatem fortunæ esset expertus, Italorum more, summo colebant honore. Lusitanus apud se cõmorantem socerum hortari, vt ex Anglia nouas copias peteret: sed ille, quod longius abesset, quodq; turbatam sciret & grauibus negotiis impeditam, collectis rebus, Baionam, vt diximus, nauigauit, crebris inde literis ad regem missis atq; fratres, vt suppetias ferrent. Sed alienatis à Lusitania Anglorum animis, propter calamitatem ibi acceptam, vix inuentus est, qui nomen militiæ daret. Ad hoc seditiones, turbæ & supplicia, quorum adhuc recens erat memoria, nõ patiebantur alienis vacare negotiis. Gallus de statu rerũ Anglicarum vt accepit, quo calamitatem hostis in suum vsum traduceret Hyberniæ principem, nuper eiectũ Anglia magnis pollicitationibus ex inferiori Germania in Galliam pertraxit.

Carolus rex Nauarræ, sub hoc tempus imperata pecunia populo, ad ducenta francorum millia, ciuitatum primores certo cõscriptos loco, cum tergiuersari videret, in aream quandam, vnde nõ patebat exitus, inclusit, adiectis interminationibus, vt intra breuissimum tempus deliberarent: alioqui se tractaturum ipsos pro merito. Sed interuenit-

uenit mirabile quiddam. Postquã iratus ad hunc modum eos reliquit, somno se dedit. Et quoniam erat ætate grandi, solebant famuli suffitum aliquem illi facere, prouocãdi sudoris caussa. Porro, qua nescio famuli incuria factũ est eo die, vt ignis aliqua particula in lectum delapsa paulatim auctis viribus inflammarit omnia circum, atque solus ille cubans, cum & per ætatem ipse iuuare se, & linteis, quibus erat inuolutus, expediri facile non posset, antequam serauli accurrerẽt, miser iam erat flammis magna ex parte consumptus. Filium reliquit hæredem eiusdem nominis.

Galliæ plerique nobiles, quibus vnice displicebat, regi suo bellum indictum à Geldriæ Duce, litteris parum modestis, præter communem omnium morẽ: existimabant, si quidem hoc illi esset impune, futurum vt aliquando crimini & opprobrio verteretur iis, quorum tunc consilio rex vsus fuisset. Erat ipse quidem rex in bellum satis propensus: verum, quod Britoniæ Dux videretur res nouas moliri, ad commune bellum Anglos sollicitans, nõ licebat, quod multi summe cupiebãt, perficere. Dux Berriæ, suo nomine priuatim misit quendã qui cũ Britone comiter ageret per occasionem: sed id fru-

sta fuit, eoque magis erant in dubio Gallorum animi. Videbant enim quanto Galliæ periculo fieret, si quidem rex, quod & ipse optabat, & plerique tum suadebant, in Germaniá accingeretur, quando Britoniæ princeps, non modo non affectare pacem, sed vltro bellum expetere videbatur. Cumq; diu sententiæ variassent, hinc existimantibus quibusdam, in tali regulo non ferendam eiusmodi contumeliam, & regem assuefaciēdum armis: illinc opponentibus se aliis, & propter præsentem rerum statum, & belli molem & Germanorum ferociam: tandem ita placuit, vt Geldrus, quem adolescentiæ feruor magis quam iudiciū aliquod in hoc impulisset, negligeretur. Etsi bellum præterea inferret, tunc demum honorificentius futurum si quidem rex arma aduersa ferat. Cū Britone quouis etiam modo prius trāsigendum. Is enim, vt diximus, non obscure de suis rebus cum Anglo videbatur pacisci & iam Anglicæ aliquot naues tenebant mare inter Normaniam atque Britoniam. Et quanquam nihil inferre damni in Galliam: tamen quia iis locis considebant, Galli pessima quæque suspicari. Hinc adeo fuêre plurimi qui suaderent arma in illum expedienda propter fastum. Sed patrui regis, & alii, quorum

quorum in animis erat maior prudẽtiæ vis, euentum belli plurimum metuebant. Nec enim difficulter coniicere licuit, futurum vt per hanc occasionem Angli renouarent bellum, in quod mire semper fuit propensus Brito. Missi igitur ad eum legati, qui transigerent amice. De quo certior factus ille, priusquam aduenissent, cõsilium à suis petebat. Hi grauissimis argumentis eum hortari, vt mutata sententia & perdomitis affectibus, daret se Galliæ regi, cuius ea esset potentia, vt principes magnos, imo reges, honori & loco restitueret: alios vero, quibus male cuperet, ditionibus atque finibus exturbaret. Itaque redderet Connestabilio sua sponte, quas nuper ademisset, arces: id fore aliquanto honestius quam ad restitutionem cogi. Secutus ille cõsilium restituit omnia: simul & officiarios à se prius eiectos, locũ quemq; suum, in quo fuisset ante tueri voluit. Huius rei fama in Galliam, illico delata, manauit & ad ipsos legatos iã Britoniæ vicinos. Qui simulatque venissent ad principem, quoniam is iam vltro, quod alioqui petituri erant ipsi perfecit: exposuerunt alteram legationis partem, rogare patruos regis, vt certo die veniret Blesium, ad Ligeris ripam situm oppidum. habere illos quod serio cum

ipſo agant. Poſtquam eo vẽtum eſt illi monere & obſecrare, vt concordiæ firmandæ gratia, regem ipſe compellaret, ac ſimul iureiurando fidem illi ſuam daret ex more: quod reliqui adeo omnes, præter ipſum vnum, feciſſent. Brito, vt qui non ignoraret quam graues haberet apud regem aduerſarios, puta Conneſtablium, & Ioannem huius generum, nuper è cuſtodia Anglica liberatum, excuſare ſe diligenter. Sed accepta fide à patruis, omnia fore ſalua, Luteriam venit.

Lenclaſtrius, cum è Baiona crebris in Angliam miſſis literis, auxilium fruſtra peteret, omniumque animos ab Hiſpanis videret alienatos, vehementer indoluit, cogitatione repetens quam firmum, quam non male inſtructum exercitum in hoſtem eduxiſſet, captis ibi non paucis & oppidis & munitionibus: deinde, quam duriter in ſe fortuna ſæuiiſſet, atque ſuos, turbatis conſiliis omnibus, adeo quidem vt acquirendæ hæreditatis & regni Hiſpanici vix vllam rationem ſupereſſe videret. Conferebat interim hoc ſuum malum atque peſtem cum ea, quam Andegauiæ princeps in Calabria paſſus erat calamitate, qui magna expectatione & ampliſſima ſpe cõcepta, vt in Italiã acceſſit,

cessit, non modo nō peruenit ad eum, quem sperauerat finem, sed vitam etiam impendit. Vna solum re consolari & sustinere animū, puta quod filiam haberet è coniuge sua Cōstantia. Cogitabat futurum vt aliquis non vulgaris Galliæ princeps hanc expeteret, tū propter generis nobilitatem, tum etiam hæreditatem luculētissimam. Porro, Dux Berriæ tū erat viduus. itaq; familiares ipsius interim ducendæ vxoris facta mentione, inter cæteras etiam nominare Lenclastrii filiam. Ille statim adiecit animum, ac simul de voluntate sua Lenclastrium admonuit: quem vt minime alienum à sua sententia accepit, denuo misit legatos, qui porro tractarēt negotium. Interim Anglus, vt erat nō imprudens, in omnem tam vicinam quam lōginquam regionem, huius rei famam extendit, missis ad amicos in hoc subornatos, literis tam suis, quam Berriæ Ducis ad se. Futurum enim sciebat vt Hispanus eo nuncio mirabiliter turbaretur. Et hic quidem, vt rem accepit, illico secū reputare, quātum ad se mali redundare posset ex eo cōnubio: nimirum ita futurum, vt inter vtramque gentem cōfirmata pace, bellum inferatur Hispaniæ, & coniunctis illorum armis, regni possessio transferatur ad Lenclastrii vxorem. Quam-

obrem, accepto à suis consilio, tacite agebat vt filio suo Henrico, quem è filia regis Arragoniæ sustulit, Lencastri filia nuberet. pauci quidam paruo comitatu mittebantur, ne Galli, quorum beneficio regnum tenebat, rescisceret. Anglus attente illos audire. Gallicæ vero legationi spem bonam iniiciebat, hoc tamen semper addens, præter assensum atque voluntatem regis Angli, sui nepotis, ad quem omnia referret, in his rebus nihil se perfecturum. Et ita quidem illos dimisit. Sed familiarius multo sese dare Hispanis, instigante vxore, quæ filiam suam ista ratione videbat citra molestiam atq; difficultatem omnem in amplissimo regno, cuius adipiscendi gratia tãtos adiit labores, ordine successuram.

Inter Brabantos & Geldros indies magis atq; magis inflammari odiũ. & illi quidem collectis pene quadraginta millibus, obsidebant Grauiam, Mosæ flumini viciniũ oppidum. Geldriæ princeps, tunc Nouiomagi subsistens quod magnam in oppidanis atq; præsidiis ibi relictis, fiduciam haberet, non admodum obsidione ista moueri. Petebat nihilominus ab Anglis auxilia. sic enim inter eos, quo tempore bellũ denunciauit Galliæ, transactum fuerat. Verum, qui tunc erat

ibi

ibi rerum status, ob domesticas turbas, & Scotici belli metum, nullæ venerunt suppetiæ. Cæterum Brabanti, cum frustra laborē omnem sumerent, circiter decem millia emiserunt ad deprædandum agrum hostilē. Geldrus ea de re factus certior, contractis plus minus trecentis equis, tametsi dissuaderēt plerique omnes, hostem magnis animis petebat, præstabilius esse iudicans, fortiter pugnando in hostium turba mortem oppetere, quam obsidionem perferre. Productos igitur in aciem suos hortari ad virtutem militarem & egregia facta: post, magno impetu concitatis equis, vno agmine confertim in hostem inuolans, imparatum & opinione citius oppressum, facili manu fudit, cum respirandi vix haberet otiū. Desiderati sunt plurimi, cæsis aliis in conflictu, aliis fuga se præcipitantibus in Mosam. Elapsi, magna celeritate nuncium intulerunt in castra eorum qui Grauiam etiamnum obsidebant. Ibi tantus illicò fuit exortus terror, vt rebus & impedimentis omnibus relictis profugerent.

Galliæ rex, quem mirus incessit ardor gerendi belli aduersus Geldrum, ob literas illas petulantiæ contumeliæq; plenas, ingētem contraxit exercitum. Inter cæteros &

patrui ab instituto dehortari: sed quoniam cum Britone fuit transactum, adeo quidem vt is extortam quoq; pecuniam Connestablio restitueret, noluit ille rei gerendę occasionem prætermittere. Legatos vero ad Cęsarē præmisit, qui belli futuri caussas exponerent. Id enim ex officio & pacto faciundū ei fuit. Per Brabantiā ire placuit. & ipsa quidem Domina facile assensit: verum cætera turba omnis opponere se, parati ditionem suam tueri, nec tantam admittere multitudinem: quę semel recepta, non minorem esset inductura calamitatem, quam si agrum fuisset depopulatus hostis. Quinetiam ipsi Dominæ interminari, si Gallis in ea re gratificaretur, aduersus Geldrum arma se non sumpturos vnquam. Illa se diligenter excusare ad regem, culpam in suos transferens, ac simul offensionem deprecans. Itaque per Campaniam suscepto itinere, ad syluam Arduēnam præmissi tria millia, qui viam alioqui inaccessam aptarent. Porro, ad Cæsarem missum erat exemplar literarum, quas Geldrus voluit in Galliam adferri, bellum indicturus. Harum immodestiam vt Cæsar intellexit, ad eum modum respondit legatis, vt satis appareret, nihil se repugnare, quo minus bellū hoc perficeretur. Per Arduennam

nam igitur facta via; Luzemburgicam ditionem ingressi, cum essent vicini iam agro Leodiensi, qui tum erat loci Episcopus, Arnoldus è familia Comitum ab Horn incitatus à Præsule Coloniensi, apud regem intercessit pro Iuliæ principe, cuius quidem ager belli furorem primus excepisset. Gallus intercessionem non excludere, modo ille corã suas ipse rationes, quibus excusari vellet, iustas quidem illas & graues, explicaret. Adductus ad regem, se neq; filio suo auctorem denunciandi belli nec huius rei conscium prius fuisse quam essent missæ literę. Et quo plus haberetur fidei, se filium inhortaturum, vt coram diligenter se purget, ac simul veniam admissi oret. Quod ipsum si obtinere non possit, omnia sua oppida patefacturum se regi, vt bellum eo commodius perficiat. Placuit conditio, Burgundione potissimum adhortante. Profectus igitur ad filium pater vna cum Archiepiscopo Coloniensi, incredibile est quantum laboris & molestiæ sumpserit in flectendo illius animo. Spirabat meram ferociam & regis contemptum, cuius impetum & vires, Anglorum ope sustinere se posse credebat. Vix tandem, multis & obiurgationibus & minis, &, quæ solent his intermisceri, precibus, velut expu-

gnatus patri se dabat. Is pręscribere formulas excusandi, nimirum, quicquid huius factum esset, id auctore & instigāte Anglo factum. Regis animus conspecto Duce, & accepta illius oratione, qua nescio propensione singulari visus est commoueri. Nam & condonauit factum magna facilitate, & impensius illum amare cœpit, quam si non irritasset.

Scoti, vt accepcrūt in Anglia subnasci discordiam, & tēpore collectis viribus augeri, quo veteres iniurias vlciscerētur: clam rege suo, quem à re militari iudicabant alienū, ad quadraginta millia contraxerunt. Quin & hostem id celare putabant calliditate quadā: sed frustra fuit. factus enim ille certior, defensionē parare. Collata signa: nullo vnquā tempore maioribus inter ipsos pugnatum est viribus. Exercitum Scoti in duas alas partiti, non æquo robore in prælium venerunt, quod essent longius inuicē dissipati. Victores nihilominus extiterūt.

Post Gallorum abitionem, Geldrus, otii & quietis impatiēs, milite cōscripto, in Prusiam ibat. Euenit vt per Germaniam iter faciens, caperetur. Prusiæ vero magnates, armorum vi rursus illum eximere, profugiēte eo qui ceperat, ne in hostium aduentantium

potesta-

potestatem redigeretur. Ille vero, quanquam amicorum præsidio factus erat liber, & belli iure deperditum statum, eadem ratione recuperasset: tamen hosti datam fidem seruare volens, vt ad præscriptum certo tempore locum venit, de libertate cum illo pactus est.

Lenclastrius in officio & expectatione retinebat Berriæ Ducem, magis interim affectus in Hispanum, vt diximus. Nã inter cætera metuebat & hoc, ne, si Berrius vitam finiret, filia sua tenuis videri posset præ cæteris illius liberis, è priori cõiuge natis omnia dubio procul occupaturis. Atqui Galliæ rex vt accepit ab Hispano futurum obstaculum mirabiliter fuit offensus, & cum eo procerum turba, quibus pulchre constabat quantorum beneficiorum nomine Galliarum reges, multis retro seculis, deuinctam sibi haberet Hispaniam. Ope enim Caroli Quinti, Henricus parens huius, in regni possessionem missus, illã ad filium Ioannem a morte sua transmisit, verum ita vt aduersus Anglos & his coniunctos Lusitanos, ægre illam tueri iste, nisi Gallorum auxilio subnixus, potuisset. Hæc igitur ingratitudo cum vehementer angeret plurimorum animos, ad Hispanum missus legatus est cum

eiusmodi mandatis: etiam atq; etiam videret quid ageret, quorum sibi adiungeret amicitiam. vix vnquam de coniugiis pactum fieri, quin & confœderationes intercedant. Extare formulas coniunctionis atq; fœderis inter Henricum patrem, illiusque posteros, & Galliæ reges. Ne quid in eas committeret: alioqui regem non iniuria discessurum ab amicitia, quam omnibus modis retinere studeat & colere, quãtum fieri possit. Hispanus, nomine suo de quibusdam rebus cum Lenclastrio respondit actitatum esse; verum id nullo futurum Galliæ detrimẽto. Se, vt in amicitiæ rationes atque fœdera peccasse videri possit, nunquã admissurum. Vt in hanc sententam locutus, à se legatum dimisit, illico post de connubio trãsegit, adeoq; Constantia filiam suam Catharinam, perficiendi negotii caussa, in Hispanias abduxit, & regis filio Henrico eam despondit. Quo facto, cum diligenter inquisisset de paternis ossibus, commonstrato demum loco, effossa illa transtulit Hispalim, ac denuo sepeliri mandauit.

1389. Studio & industria bonorum virorum agitatum est de induciis inter Galliæ regem, Anglum, & vtriusque socios, puta, Hispaniã, Lusitaniam & Scotiam. Porro quod feliciter

in An-

in Anglum non ita pridem pugnassent Scoti, difficiles admodum huc descenderunt: sed inclinante ad tranquillitatẽ ipsorum rege mutarunt sententiam & ipsi. Transactũ est igitur de induciis ad annos tres. ita quidem vt qui contra quouis etiam modo faceret, perfidus atq; sceleratus haberetur.

Supra meminimus Hyberniæ Ducis, qui pulsus Anglia, magnis promissis è Germania vocatus atque perductus nuper in Galliam fuit, vbi cum esset aliquandiu versatus, perpetuam inuenire sedem & obtinere non potuit. Nam princeps à Coucy, vir summæ apud Gallum auctoritatis, grauissimis de causis hunc oderat. Hybernus enim istius filiam vxorem ductam, alterius deinde cuiusdam puellæ captus amore, deseruit, & hanc sibi iunxit, Vrbano coniugium habente ratum, vt qui gratificaretur modis omnibus Anglo. Concitatus hoc flagitio repudiatæ filiæ pater, is quem diximus, non conquieuit donec è Galliis hominem non vno scelere impurum, deturbasset. hic mihi vide humanæ vitæ euripos, vide principum affectus, vide flagitiosorum hominum fortunas.

Non deerant qui Gallum inhortarentur vt regni prouincias longinquiores inuise-

ret. Gratum id fore populo, quem non alia ratione melius ſibi conciliare poſſet. Ille per Campaniam, Burgundiam, aliasque ditiones iter ingreſſus, Aueniouem peruenit, & inde, compellato prius Pontifice, Monſpeſſulum. Quæ ciuitas, etſi propter negotiationes opulentiſſima ſit, tamen crebris vexata tributis & exactionibus, ægre potuit reſpirare. Etenim quamdiu Carolus Quintus erat in viuis, Andegauiæ princeps ea loca omnia regebat, non citra magnam locupletationem ſuarum fortunarũ. Et cum ampliora ſecutus, Neapolim proficiſceretur voluntate procerum, adminiſtrationi ſucceſſit Berriæ princeps. Vt autem annum viceſimumprimum rex attigit, adempta patruis omni functione, rerum ſummam ad ſe tranſtulit. In Prouinciam igitur & finitima loca poſtquam venit, grauiſſimas audire querelas de patruo ſuo, qui ſupra modum expilatis miſerorum bonis, ad ſummam prope deſperationem eos adegit. Erat videre quotidie ſupplices libellos plurimorum, de fraude, iniuria, vi, proſcriptionibus atque rapinis conquerentium. Regi vehementer doluit populi miſeria, & ideo, exempli ſtatuendi cauſſa, quendam Berriæ principis, patrui ſui, quæſtorem, iis locis primum graui-

uiter

uiter ab omnibus accusatum propter expilationes, viuum exuri præcepit, quantumuis intercedente per literas & deprecante Berrio. Cæterum, rex istam profectionem instituens, noluit adesse in comitatu suo patruos, hoc nomine plurimum offensos, maxime vero quod in precio viderent apud regem quosdam tenuis conditiones homines.

Sub hoc tempus è vita discessit Vrbanus, 1389.
qua de re Clemens Auenione decimo die certior factus Galliæque regi caussam suam diligenter commendans, orabat vt apud Cæsarem, item Hungariæ regem & reliquos principes, pro se auctoritatem suam interponeret, quo tādem omni discordia sublata, ecclesiæ tranquillitas cōfirmari posset. Sperabat ille quidem, aduersario vita defuncto, rei summam ad se deuolutam: sed opinione falsus est, Cardinalibus Bonifacium Neapolitanum creantibus.

Africani & Barbari, subinde in Genuenses & horum subiectas imperio ciuitates alias, faciebant excursiones. Quod eo poterant facilius, quoniam ad fines, qua venitur Genua in ipsorum agros, vrbē tenebant longe munitissimam: vocant Africam. Ex ea facillimum habent cursum, atq; nauiga-

tionem in hostem, &c, si res vrgeat, in eandem, velut in portum tutissimum, se recipiunt. Precibus igitur sociorum & lacrymis impulsi Genuenses, cogitare defensionem. Et, quoniā inter reges aliquot nuper transactum erat de induciis, ad Galliæ regem, qui militem & suppetias orarent, legati sunt missi. Hic vero tam inclinare totus in hoc bellum, vt etiam finitimos ad auxilium sollicitaret. Collectum igitur è Gallia, Britonia, Artesia, Flandria & Anglia non modicum exercitum in Liguriam misit duce Lu-
1390 dovico Borbonio, &, quem huic adiunxit, principe à Coucy, rei militaris & scientiæ omnis bellicæ peritissimo. Genuæ conscensis nauibus; tandem, aduersis fluctibus & tempestate superata, in hostium fines appulerunt. Et his quidem, propterea quod accessione Gallorum & exterarum nationum firmatis Genuensium viribus, vrbem suam peti viderent, & obsidione cinctum iri, deliberantibus, quidam ætate grandi, vir nobili genere natus, in hunc modum consuluit, non esse conferendas cum hoste manus ob ingentem illorum turbam: sed permittendum vt positis ibi castris considerent. Vrbem satis munitam esse, quæ vim & diuturnam patiatur obsidionem. Hostem feruore solis

solis & æstu torreri, tum ipsi tectis & vmbris ab aeris intemperie defensi, bene intus habeant. futurum vt annona omni consumpta paulatim, vexati caloribus & mille aliis incommodis pertæsi, rebus infectis inde commigrent. Placuit senis consilium obsessaque vrbe, tam mari quam terra, complures erat videre quotidie velitationes leuioresque conflictus. Cæterum legato misso, volentibus cognoscere Barbaris qua de caussa bello peterentur, Galli responderunt, ideo potissimum, quod maiores ipsorum indigna morte Seruatorem orbis necassent: deinde, quod baptismum excluderent, quod in Deum essent impii, quod de virgine matre irreuerenter sentirent. his adeo de caussis inferre bellum in ipsos, velut communes Christiani nominis hostes. Illis responsum hoc ridiculum videri: tantum aberat vt de religione quærendum putarent. Sicilienses, aliæque vicinæ regiones, frumentum, vinum aliaque multa copiose in obsidentium castra aduehere. Sed propter insitum vini calorem iis locis, tum ob cœli feruentissimum æstum, fieri non potuit quin plurimi in periculosissimas ægritudines inciderent. Inter hæc mala Dux Borbonius, importune admodum, de grauitate

ſua nihil remittere,ſublimis, acer; faſtuoſus & velut inacceſſus : adeo quidem vt ipſius culpa, cum intractabilem ſe præberet, omiſſa fuerint pleraque egregia facinora. Poſt obſidionem bimeſtrem, cum fruſtra laborem omnem ſuſcepiſſent, propter impendentem hyemem, & victus attenuationem,& metum futuræ penuriæ, & excubiarum moleſtias, (Barbari enim illos noctu ſubinde adoriri imparatos) & peſtilentiæ velut imminentis ſuſpicionem,pleriq; volebant exercitum ſolui. Quin & illud verebãtur, ne Genuenſes cum hoſte tranſigerent: iamq; per omnia caſtra ſpargebantur eiuſmodi voces. Itaq; ſoluta obſidione quod Genuenſibus plurimum diſplicebat, Galli inde abitionem parabant. Qua re ferociores facti Barbari concipere ſpes amplas,& magna ſibi deinceps polliceri : quoq; maioribus aliquando viribus hoſtem reiicerent, fœdera cum vicinis regibus firmarunt.

Hiſpaniarum rex Ioannes, biennio poſt quam ipſius filius Lenclaſtrii filiam duxit, è vita migrauit. Huic ſucceſſit Henricus filius. Porro cum de matrimonio tanſigeretur, & hoc interuenit pactum, vt Hiſpanus in ſingulos annos dependere Lenclaſtrio illiusq; vxori centum aureorum millia, datis hypo-

hypothecæ loco, ne fraus intercederet, quatuor illius regni Comitatibus.

Galeatius, Mediolanensium Dux, patruum suum Barnabam, ex insidiis captum, è medio sustulit. huius Barnabæ filius, Comitis Armignaci sororem duxit coniugem. Galeatii filiam Valentinam Ludouicus, Caroli sexti frater, Dux Aurelianensis, vxorem habebat. Cæterum, Comes Armignaci subinde & continenter à sorore sua rogatus, exercitu in Galliis contracto ex prædonibus, 1391.
ac in Italiam adducto, cinxit Alexandriam ditionis Mediolanensis oppidum. Galeatius, qui tum Papiæ commorabatur, circiter quingentos equites in præsidium illuc misit. Nec enim ea tum fuit hostium multitudo, vt omnem vrbem obsiderent. Eorum, qui mittebantur, equitum præfectus, disciplinæ militaris peritissimus, cum aliquandiu substitisset Alexandriæ, certo quodam die, comitatus trecentis equis, vt hostem ex insidiis caperet, progressus est. futurum enim sciebat vt illi velitatione aliqua in oppidanos inueherentur. Itaque discedens mandauit, vt inter pugnandum cederent vrgenti hosti, donec ad insidiarũ locum deduxissent. Non aberrauit opinione: Etenim dum ex more confligerent, oppidani retro-

cedere:&,simulatque ventum est ad insidias, illi præter exspectationem illo circumdati, fortiter quidem pugnare, sed defatigati labore,& solis æstu languidi, recētis hostis impetum atque robur ferre non poterant. Et ipse adeo Comes, vt respiraret, è prælio discedens, cum ex amni, quem inuenit non procul inde, cupide potasset, & abunde, morbo repente collecto, & loquendi facultatem amisit, & ab aliquot horis morte vitam commutauit. Milites, hac ratione deiecti, fugam ex Italia spectabant: sed interceptis ibi plurimis, & oppressis, reliqui, cum ad Galliæ fines venissent, accessu prohibiti sunt, ex mandato regis.

Britoniæ Dux, qui Galliæ regem nuper Lutetiæ compellauerat, & fidem ex more promiserat, mutare ingenii sui naturam impotens, cum non semel esset Gallo reconciliatus, non poterat tamen non odisse illum, & amare Anglum. Quo tempore Lutetiæ transigebatur cum eo polliceri, Clementinum se fore deinceps: verum, vt in ditionem suam rediit, nihil minus præstare. Quinetiā regis officiarios ad se missos, non admittere ad colloquium. & ita omnino se comparabat non obscure, vt bellum videretur expetere. Plerique regem ad arma hortari

tari propter intolerabilem hominis fastum. Sed patrui, inprimis vero Burgundus (vt cuius vxor Britonis esset cognata) id operam dabant vt collocutioni certus dies assignaretur. Turoni simul ventum est: ibi recitata quædã, in quibus ille videretur dignitatem regiam contemnere. Brito singulis respondere diligenter & satis acriter, haud oblique perstringens in regis familia quosdam obscuræ conditionis homines, à quorum auctoritate & consilio rex pendebat. Altercationibus multum agitata res, videbatur, nisi armis finiri nõ posse. Verum inuenta est ratio qua fœdus & amicitia firmarentur. Galliæ rex filiam suã Britonis filio vxorem dabat: præterea Ioannis à Bloys, qui Connestablii gener erat, filius Britonis filiam vxorem duxit. Nimirum in eiusmodi comicos exitus, principum simultates ferè desinunt.

Gyus, Comes à Bloys, amplissimam quidem hæreditatem obtinebat in Galliis aliisque locis: verum à morte sui filii Ludouici, qui puerilibus annis obiit, non vnum aliquem certum habebat hæredem, sed varios diuersis locis propter bona, locorum spatiis interiectis, hic illic dissipata. Porrò, Dux Turonẽsis Galli frater, maximam vim auri collectã habebat, vxore ducta Galeatii,

Mediolanenſium Ducis,filia Et vt hanc vtiliter impenderet,non conquieuit donec Comitis animum ad venditionem omnis agri Bleſenſis impuliſſet. Difficilem ille quidem ſe præbere, nec iniuria:ſed ab vxore, Berriæ Ducis filia, velut expugnatus, (hanc enim Galliæ rex ſubornauit) cum liberorũ ſpem nullam haberet, Comitatum illum ducentis francorum millibus vendidit.

Gaſcon, Comes à Foix,cuius & prudentiam ſingularem & liberalitatem auctor ſubinde prædicat, certo die, cum è venatu rediiſſet,lotis manibus vt pranderet, ſubito mortuus concidit. Filius illius vnicus, quo perierit fato,ſupra diximus. Ex nothis porro filius alterum ſic amabat, vt apud Galliæ regem ſuper illius legitimatione & ſuccedendi iure diligenter ageret. Et, niſi mors repentina præoccupaſſet, forſan quod volebat,perfeciſſet. Ad hæreditatem illius proxime veniebat Vicecomes à Caſtillone: ſed hunc ſemper,quoad vixit,oderat,vtq; negotium illi faceret, præter id quod filium nothum ad ſucceſſionem venire ſtudebat, mutuatus etiam eſt à Galliæ rege, cum nihil opus haberet, quinquaginta francorum millia,quo hæredem futurum grauaret. Ab illius morte non deerant qui regem inhorta-

rentur vt, quandoquidem ille non relictis liberis decessisset, & tantam præterea pecuniam ex mutuo deberet, ditionem illam omnem ad se transferret. Varie agitata re, tandem intercessione Ducis Berriæ, Comitatum rex Vicecomiti cessit, his legibus, vt sexaginta millia sibi, deinde viginti millia francorum dependeret iis, quorum in hac causa studium & labor enituisset: postremo, vt ex arbitrio bonorum virorum, amice pacisceretur & æquabiliter cum duobus, qui supererant, filiis illegitimis.

Postquam ex Barbaria rediissent Galli rebus infectis, commemoratione plurimorum, quæ vidissent, facta, regem incessit in ea loca penetrandi, Barbarosque subigendi mira cupiditas: quam & alii crebris instigationibus augebant, vt quæ tanto principe digna esset. Verum ecclesiæ tranquillitatem stabiliendam prius quam expeditionem hanc susciperet, putabant. Id autem nisi oppresso quem Romæ nuper elegerant, Pontifice, fieri non posse. Quod consilium vt non displicuit, illico post in omni Gallia denunciatum est, regem sub proximum ver ad militiam accingi. Porro, cum nihil esset deliberatius hoc ipso & certum magis, en tibi legatos Angliæ, significantes

regem ſuum ad pacem inclinare, & illam ſumme cupere. Nuncius hic regem Galliæ mirabiliter recreauit, adeoque ſtatutum eſt, vt Ambiani conueniretur. Anglus eò miſit duos è patruis: & eum, qui pacem habebat exoſam, apud ſe manere voluit in oppido
1391. quodam maritimo: Douram appellant. Gallus ipſe rebus agendis intererat, Angli repetere Aquitaniam omnem, à Ioanne rege, belli iure ceſſam. Ad hoc, quater & decies centena francorũ millia, quæ reſtabant etiamnum pendenda pro libertate eiuſdem regis. Offerebant illis aliquam Aquitaniæ partem Galli, puta illam ipſam qua potirentur, & Epiſcopatus nouem. Ad pecuniam reſoluendam, trium annorum ſpatium ſibi dare petebant, & Caletum æquari ſolo. Repudiatæ ſunt vtrinque conditiones. Nam Angli, quanquam ad pacem mirè inclinabant, tamen abſque voluntate regis nihil tranſigebant: id quod abeuntibus iniunctũ erat. Præterquam Caleti demolitionem, reliqua non admodum improbauit Anglus, referentibus legatis. Verum Dux à Glocestre, nimirum is qui pacem perpetuò turbabat, durus & aſper, opponere ſe vehementer, affirmans non poſſe vllas, quæ quidem Angliæ ſint vtiles & honeſtæ futuræ, eum

Gallis

Gallis iniri amicitiæ rationes. Et, quoniam super his rebus, adeo non leuibus, ab vno rege, vt maxime omnia probasset & rata habuisset, statui non poterat, nisi trium, quos vocant, Ordinum interueniente auctoritate, triennalibus illis induciis, quarum supra facta mentio, alter adiectus est annus, vt & cogitandi & agendi spatium suppeteret. Atqui discedenti Lenclastrio rex gallus animum suum patefaciens, ostendit quanto pacis desiderio teneretur, vt hac via potentiam & robur suum omne posset in Barbaros expedire, qui nuper & Armeniæ regem eiecissent, & in Hungariã magna crudelitate penetrassent. Lenclastrius, cum sua sponte satis incitatus, tum vero humanissima regis oratione & sermone honesto commotus: adhæc, operam, fidem & industriam illi suã pollicitus, non se conquieturum prius affirmauit quam ad eum, quem & rex imprimis & boni omnes expeterent finem, negotio perducto.

Gallus, permutatione facta cum fratre Ludouico, Turonensem ab eo ditionem accepit, & vicissim Aurelianensem illi cessit, ampliorem multo: sed ea lege vt omnis ipsius posteritas inaugurationem à Gallorũ regibus peterent.

E familia regis quidam genere nobilis, Petrus à Craone, gratia plurimum valebat apud Aurelianensem: qui præter coniugem suam deperibat quandam eleganti forma puellam. & id quidem non ignotum erat ei quem diximus, præ cęteris hero multum familiari. Contigit vxorem rescifcere de amoribus mariti sui. Puellam igitur ad se vocatam acriter obiurgat: quæ proximo colloquio cum principe perditam se vocat & miseram, quod vxorem nihil fugeret eorum quæ maxime vellet operta & tacita. Ille, quibus nescio blanditiis, è coniuge resciuit auctorem patefacti sui amoris. Nimirum is erat Craonius: quem hac ratione apud se vocatum in odium aula tandem eiecit. Hic igitur cum in Gallia sedem quietam habere non posset, ad Britonem se contulit: qui irreconciliabili odio Conneftablii flagrans, hoc egit vt profugus iste crederet, illius delationibus factum quod Galliis exularet. Initis igitur hic apud se, quibus iniuriam hanc vlcisceretur, rationibus, familiæ suæ quosdam diuersis temporibus Lutetiam præmisit, iniungens vt dissimulanter vrbem ingressi continerent se domo quam ibi possidebat. Ipse non multo post insequitur. Vt certo die per exploratores de Con-

Conneſtablio reſciuit, noctu redeuntem illum à rege, & paucis quibusdam comitatum adortus, grauiſſime vulnerat, & deturbatum ex equo, cum interemptum putaret, reliquit. Nuncius ad regem illico delatus eſt. Ille, præter id quod ſic afflictum, nulla interpoſita mora, ſub intempeſtam noctem inuiſit, mandauit etiam præfecto ſcelerum vt quanta poſſet celeritate & aſtu, facinoris auctorem inueſtigaret. Sed id fruſtra fuit. Nam ille, poſt admiſſum facinus, ad Britonem illico profugit, viam, quæ diui Antonii Lutetiæ vocatur, ingreſſus patentibus tum vrbis portis. Ad Britonem miſſus eſt à rege, qui nefarium hominem & facinoroſum ſiſti iuberet eo, quem rex vellet, loco. Ille pertinaciter negare præſentiam. Regi minime id fieri veriſimile. Et, cum propter ſceleris magnitudinem (iudicabat enim hoc ad ſe pertinere proprie). tum vero quod illum videret multis nominibus Galliæ moleſtum, copiis contractis, in Britoniam contendit. Patrui odio Conneſtablii, regem ab incepto dehortati, cum nihil efficerent, arma ſumpſerunt & ipſi. Vt prope ventum eſt in agrum hoſtilem, rex, & leuioribus quibusdam ægritudinibus ante, & nunc etiam intolerabili calore

vexatus, ac nescio quibus præterea molestiis æger, inter equitandum subito priuatus omni facultate & vi intelligendi, non secus ac si in confertissima hostium turba versaretur, exempto gladio, in nobilium & eorum qui circum erant, cohortem sese præcipitat: fratrem germanum & multos alios ad magnum loci spatium ita insequitur, equis atque sellis deturbat. Tandem à tergo comprehensus, detractis armis, in vicinum oppidum adductus est, & inde post in Galliam Lutetiæ propinquiorem. Quo facto cum deliberaretur an regis fratri administratio rerum esset committenda, placuit eam esse penes patruos, quod ille per ætatem nõ satis prouideret. Rege ad hunc modum decumbente, patrui, facultatem & occasionem adepti male tractandi eos quorum consilia regem ad quęuis impellebant, Connestabliũ Galliis eiiciunt, alios vinculis & carcere cohibent. Connestablius quidem vi non fuit exturbatus, verum, quod acerbissima oratione esset exceptus à Burgũ-
1392. do, tempore sibi de fuga prospexit. Dolebat inimicis illum sic euasisse: qui, vt viderentur agere non iniquis rationibus, (nam & Borbonius & Aurelianensis bene cupiebant homini) citarunt profugũ in senatum Parisiensem.

risiensem. Quo cum non veniret die præscripto, peculatus & proditionis damnatus est. Etenim, quo tempore grauiter ex vulnere laborabat, testamento facto, reperta sunt in ipsius bonis, quæ mobilia vocant circiter decies & septies centena francorum millia: quam pecuniæ molem plerique dicebant iniquissimis modis collegisse. Reliqui vero qui vinculis coercebantur, exuti facultatibus & rebus omnibus, in magno capitis periculo versari. Inter hos vnus & item alter, quod innocentiam suam ad hunc modum periclitari viderent, cogitatione rerum anteactarum, & vitæ splendoris, in quo vixissent, impulsi, lacrymis & mœrore se pene exocularunt ipsi.

QVARTI LIBRI FROSSARDICI HISTORIAE OMNES COGNITIone & lectu non indignæ.

AM Angliæ quam Galliæ regis patrui, vt pax tandem coiret, plurimum sudabant. Scriptis vtrinque res agebatur, vt per otium relegi singula dili-

genter & expendi possent. Anglis, præsertim verò Duci à Clocestre, videri, Gallos aliquot voces vsurpare callide, quas occasione post data, in quam vellent partem interpretarentur. Itaque singula maiori studio discutere, & vbicunque dubia oriri vel ambigua locutio, percunctari. Plerique omnes quorum fortunæ pacis tempore multum erant accisæ & tenues, affectare bellum: sed vterque rex ad concordiam propēdere mirum in modum: in primis verò Gallus, propter eam, quæ supra enumerata est, caussam. Adhæc, Armenia rex profugus, facta commemoratione quam impotenti cupiditate, quantisque viribus Barbaræ nationes inhiarent non solùm Hungariæ, sed vniuerso propemodum orbi Christiano, plurimum ad hoc quod agebatur, momenti
1393. adferebat. Transactum est super induciis ad annos quatuor, & terra & mari: præterea, vt ditiones aliquot certæ restituerentur, hinc Anglis, illinc Gallis, eiecto milite omni prædone. Galliæ rex, qui medici cuiusdam opera nuper & intelligendi & loquendi vim recepit, hoc tempore in morbum recidit.

Clementi Pontifici, qui aduersarium habuit Vrbanum, & ab hoc Bonifacium nu-

per

per electum, Auenione mortuo, Cardinales Benedictum surrogarunt, ea lege vt, si Galliæ rex creationem non probaret, alius eligeretur. Vtriusque Pontificis ad se missos legatos patienter ille quidem audire: sed, theologorum secutus consilium, nec huic nec illi se dare: quin potius cogitabat rationem qua posset ecclesiæ consuli, dissensionis materia omni sublata Missis igitur ad Cęsarem (cuius in ea re prima debet esse auctoritas, fides atque studium) legatis, item ad Bohemum, Hungarum & Anglum, obtestari illos vt ne publicæ tranquillitati & bono deessent.

Anglus hoc tempore Lenclastrio & illius hæredibus, Ordinum assensu & voluntate, Aquitaniam omnem prorsus & libere donauit Instructis igitur & collectis rebus, vt Burdegalam venit, donationem sibi factam ostendit. Illi, non se quidē ipsius præsentiam & aduentum inique ferre: sed vt imperium accipiant, & dominum agnoscant, id se non posse statuere. Pacisceretur & ageret cum reliquis ciuitatibus: quæ si ratum habeant Angliæ regis factum, nec se defuturos officio. Responsum est à Baionensibus ad eundem plane modum. Porro, dum singulorum animi perquirerentur,

nobilium & optimatum, qui certo conuenerant loco, hæc erat sententia, vt dicerent donationem istam, propterea quod Aquitani sic essent adiuncti & velut insiti Anglis, vt nullo pacto separari possent aut in alterius dominium transferri, vanam & inutilem esse. Tandem placuit mitti legatos qui coram ipso rege caussam agerent. Postquam eò ventum est, illi constanter tueri ius suum, puta, ditionem illam, neque donationis, neque connubij, neque transactionis, neque omnino cuiusuis rei caussa posse alienari. Angliæ reges hoc ipsum ex more, dum Imperio consecrantur, multis retrò seculis, fide & iureiurando præstito, solitos polliceri, & ipsum adeò regem præsentem idem fecisse. (ac simul eius rei literas proferebant) Omnium maximè interesse regni, vt ne violetur ista, prudentum auctoritate recepta, & temporis longinquitate firmata consuetudo. Lenclastrium hoc quidem tempore cum Anglis firmam & certam amicitiam colere: sed fieri posse tamen, vt non semper eadem sit ratio. futurum vt cum Gallis, cum Britone, cum Burgundo, cum aliis, vtut tempora ferent & rationes ipsius, fœdera suscipiat, & de matrimoniis transigat: futurum vt Aquitania, quæ suo

que-

quodam peculiari iure ſit aſſignata ſceptro Angliæ, traducatur in dominatum alterius, neque cum veteri & ſocio regno quicquam deinceps habeat coniunctionis. Ad eum modum locuti, bonam partem, vt idem ſentirent, permouerunt. Sed opponere ſe vehementi ſpiritus & animi contentione Dux à Cloceſtre, non tam amore fratris, quàm quòd optaret illum hac ratione longiùs ab Anglia ſemotum, vt, quod vellet, commodiùs ipſe perficeret. A multa diſceptatione, placuit legatorum oratio: & ſimul Lenclaſtrio, ne cœptum vrgeret, aut donationi inſiſteret, denunciatum eſt. Dum hic in Aquitaniam abiret, Anglus exercitu conſcripto ad triginta millia ſagittariorum, & quatuor equitum millia, penetrauit in Hyberniam, pro cuius recuperatione maiores ipſius magna ſæpe bella geſſerunt. Nono, poſt quam eò venit, menſe, in deditionem illos accepit, captis quatuor illorum regulis: in quorum ingeniis erudiendis excolendiſque nullam prætermittebat operam: ſed ægrè poterat animus barbarus & fera natura ciuiliori vitæ aſſueſcere.

Poſtquam Anna Caroli Cæſaris filia, vitam finiit, Anglus, quòd liberos nullos haberet, de repetendo coniugio meditari. Gal- 1394.

liæ verò, præ cæteris omnibus nationibus, optabat firmissima pace adiũgi. Cœpit ambire filiam regis Isabellã, quæ Britonis filio nuper apud Turonum desponsa fuerat. Displicebat ea res mirum in modũ Clocestrio Duci, præter bellum nihil expetenti. E Gallis pleriq; existimabant, nisi firmata pace, nihil in hoc esse statuendum.

Henricus Hungariæ rex, frater germanus Caroli Cæsaris, denunciato sibi bello à potentissimo Turcarum principe, Basam, auxilium & copias è Gallia petebat. Missi circiter duo nobilium iuuenum millia. Ioannes, Philippi Burgundionum Ducis filius, annorum viginti duorum, & huic veluti moderator adiunctus, princeps à Coucy, vir bello strenuus, exercitui omni præerant. Postquam è Galliis in Austriam, & inde Budã Hungarię ventũ est, de hoste, quanquam denunciauerat certo se die conflicturũ, nihil quicquam audiri. Visum est igitur non inconsultum, si Danubio traiecto, illum in suis finibus vltrò lacesserent. Vt in agrum Turcicum deuentum est, (ad centum millia virorum surgebant copiæ, magna ex parte equestres) expugnatis aliquot oppidis, Nicopolim, iis locis potentissimam vrbem obsidione cingunt. Quæ cùm esset diuturnior,

nior, & otiis plus quam militari virtuti conueniat, haberet, princeps à Coucy, gloriæ cupidus & illustrandi nominis magis atque magis, in comitatum suum ascitis mille circiter equitibus hastatis, & sagittariis, in vicinos agros aliquanto longius procurrit, vt si quam hostium cohortem obuiam haberet, fortunam periclitaretur. Id quod sectabatur, euenit. Hostis enim de excursionibus certior factus, ad viginti millia contractis copiis, rectà illum petebat. quem vt animaduerterunt, Galli, consilio pro tempore non malo, syluam vicinam ingressi, centum plus minus equites, qui hostem in præsidio loci commorantem lacesserent & prouocarent, emittunt. Illi, cum ante oculos omnem exercitum hostilem esse putarent, irruunt. Galli in fugam ex composito abeunt, donec ad syluam, è qua repente se proferebant insidiæ, ventum esset. Ad hunc modum Turcæ tam ab his qui insequebantur, quàm ab aliis qui fugam simulauerant, intercepti, ad quindecim millia cæsi sunt. Reliqui fuga salutem quærebant. Basam rex, quanquam videri tardior, explorata habebat tamen omnia, certior factus per Galeatium Mediolani principem, quicum magnam habebat coniunctionem. non vir-

quidem, ſed amicitiæ. Conſcripſit igitur ingentem numerum, miſſis à Soldano Babyloniæ, à Medis & rege Perſarum, auxiliis.

Quantum ad Mediolani Ducem attinet, res ita habet: Tres fuerunt aliquando fratres, Naufretus, Galeatius, & Barnabas. Horum patruus, Archiepiſcopatum Mediolanenſem tenebat. Ludouicus Bauarus, Cæſar electus, cùm approbationem Pontificis obtinere non poſſet, Romam contendit: vbi creato ſua auctoritate alio Pontifice, & Cardinalibus aliquot, Imperio conſecratus, militi, vt vrbem deprædaretur, permiſit. Aduerſus Ludouicum Cæſar creatus erat Carolus Bohemiæ rex, Henrici à Luzemburgo filius. quem quidem Carolum in Italiam Aquiſgrani primùm accepta conſecratione venientem, hic de quo diximus, Archiepiſcopus Mediolani, benigniſſimè excepit, & officiorum omni genere proſecutus eſt, mutuo etiam data pecunia, puta, centum aureorum millibus. Cæſar, vt viciſſim animi gratitudinem declararet, conſtituit eum Vicecomitem Mediolani, & poſt eum, nepotes, ita quidem vt ditionem illam omnem tenerent, donec Cæſar eam, reſoluta quam mutuo cepiſſet pecunia, reuocaret

ret ad se. Post Episcopi mortem, natu grandior nepos, Maufretus, voluntate Cæsaris, muneri successit. Hunc ex inuidia fratres aliquantò tenuiores, è medio tulerunt, cogitatione suscepta occupandæ ditionis, ac deinde suas vires per connubia firmandi. Postquam ille sublatus, æquabili inter se partitione facta, potenter regnabant. Galeatio, quòd ætate præcederet decem, alteri verò nouem obuenerunt oppida. Mediolanum, alternis annis, interim huic, interim illi cedebat. Pecuniam & vectigalia subinde suis imperabant iniquissimis rationibus. Quæ quisque loca tenebat, ea diligenter munire, omnium, præterquam Italorum, quibus diffidebant, nationum præsidiis. Populum vi & asperitate retinebant in timore maximo, de his qui se opponerent atrocia statuentes & indigna exempla. Principum amicitias magna vi pecuniæ redimebant. Galleatius Comiti Sabaudiæ, cuius sororem duxit, aureorum centum millia dependit. Filium habebat eiusdem nominis, qui regis Ioannis filiam vxorem habuit, depensis francorum sexcentis millibus, pro liberatione soceri sui Anglis obligati. Iunioris Galeatii filia Valentina, Caroli sexti fratri germano, Ludouico, Duci

Aurelianensi, nupsit: verùm nō priùs, quàm ille futuro genero decies centena francorum millia numerasset: ingentem sane vim auri: cuius aliqua parte, Comitatus Blesensis deinde emptus est, vt ante diximus. Inter fratres ipsos non male, quamdiu pariter vixerunt, conueniebat. Sed à morte patris, Galeatius patruum suum Barnabam, ex insidiis captum, necauit. Altera huius Barnabæ filia nupsit Stephano Bauariæ Duci, filiamque sustulit Isabellam, Caroli Galliarum Regis vxorem, vt suprà meminimus. Ille verò non contentus indigna morte peremisse patruum, nepotes etiam & cognatos omnes persequi, ditiones & quicquid erat bonorum, ad se transferens. Populum crebris & subinde nouis affligebat exactionibus. Adhæc, impie & irreuerenter sentiebat de potentia Dei. Quocunque modo ditesceret, potentiamque suam augeret, nihil pensi habebat. Locupletiores ordinis ecclesiastici spoliare suis prouentibus, vix modica parte, quæ tuendæ vitæ satis esset, relicta. Sic erat institutus, & hanc opinionem, inter cætera morum & disciplinæ præcepta, veluti per manus, à suis accepit maioribus, qui & Pontificis auctoritatem plane despectam habebant, &, cùm dissen-

diſſenſionem Eccleſiæ viderent, mirabiliter hoc ipſo recreari. Porrò Ducis Aurelianenſis vxor, multùm ambitioſa mulier, nihil æquè optabat atq; maritũ ad regii ſceptri faſtigiũ, qualibet etiã arte peruenire. Pleriq; adeò de illa ſuſpicari, quod ipſius veneficiis mens eſſet excantata Regi. Suſpicionis origo fuit eiuſmodi: Filiũ ſuſtulit è cõiuge formoſum & æqualẽ regio. Dum vterq; puer in cubiculo ex more colluderẽt, abiectũ eſt pomũ veneno tinctũ in eam partẽ vbi regius erat: ſed puer, quod mirum videri poſſit, abſtinuit: & alter poſtea, cùm nõ obſeruaretur, arreptũ illud vbi deguſtaſſet, paulò pòſt expirauit. Huius rei fama ſtatim peruaſit omnẽ regiã, & loca vicina Suſpicionem augebat & illud, ꝙ rex in ęgritudine decũbens, præter ipſam vix vllũ admitteret. His rebus inflammatis hominũ animis, ob periculi præſentiã, in quę incidiſſet, in arcẽ quandã Lutetiæ vicinam, è qua non erat integrũ illi diſcedere, abducta eſt. Quin & interitu filii maritũ grauiter offendit. Galeatius pater, vt de filia cõperit, vehemẽter concitatus, ad Gallũ miſit legatos: qui cùm minùs patiẽter eſſẽt auditi, ille ſub idẽ tempus quo in Hungariã expeditio fieri cœpit, bellum denunciauit in Galliam. Et, vt hoſti faceret ægrè, cum rege Baſam

fœdere inito, de ſuis rationibus & Galliæ ſtatu illum edocebat.

Albertus, Hannoniæ princeps, Gulielmum filium, ad expeditionem Turcicam volentem proficiſci, non deſinebat hortari vt Phriſonibus bellum inferret potiùs, qui præter omne ius perpetuam rebellionem pararent. Ille patris auctoritatem ſecutus, è Gallia viciniſque locis, item ex Anglia petitum militem, apud Hollandos conſcenſo mari, in Phriſiam adduxit. Egreſſos è nauibus, & ab aliquot diebus aggeres atque foſſas, quibus ea regio munitur, ſuperare conantes, indomita gens, de hoſtis aduentu certior antè facta, nauiter repulit: ſed à multo conflictu, equitum & ſagittariorum virtute, qui ſe per viam occultiorem propiùs inſinuauerant, velut ex inopinato ſunt oppreſſi, cęſis plurimis. Ob impendentem hyemem nihil tunc actum eſt præterea. Sed biennio deinde pòſt, rurſus ibi moto bello, ſublimes illi & feroces ſpiritus agnoſcere dominum: & ſubmittere ſe illius quem ſemper aſpernati fuerant imperio, coacti ſunt.

Anglo mirè ſolicitante nuptias, & plurimis vtrobique miſſis legatis, placuit vt intra Galliæ fines & Caletum medio quodam oppi-

oppido, conuenirent vterque rex. Id adeo ratum fuit, & Gallus ipse filiam illi suam præsens præsenti per manum tradidit. Sed priusquam res eo deduceretur, Anglo necesse fuit patruum suum Clocestrium & muneribus & magnificis placare promissis. Nam is pacem oderat, vt si quis alius, ingenio tam prauo & superbo, vt rex magnopere timeret, per hunc aduersus se concitatum iri populum. Itaque deliniendus erat. 1369.

Ab his nuptiis, Galliæ rex illico cœpit cogitare de bello in agrum Mediolanensem inferendo: iamque pactus erat Anglus, in eam rem suppeditaturum se ad sex millia sagittariorum: sed interuenit aliud, quod nouã deliberationem, & graue quidem illam, requirebat.

Hungari, & his adiuncti Galli, magnis viribus obsidebant Nicopolim, bona spe concepta, breui se dominos vrbis futuros. Interim rex Basam, ex omni sua & vicinorum principũ ditione coegit circiter ducẽta millia. Velitum præmisit octo fere millia, reliquo exercitu in duas parte diuiso. Nostri, vt procurrentes illos animaduerterunt, statim ad arma, festinatione summa. Porro, qui explorandi caussa missi fuerant cum di-

cerent, modicam esse hostilem turbam, (nec enim præter velites quenquã viderant) Galli repente magnis animis ad pugnam properare. Sic instructis, Hungariæ rex denunciauit ne quid præcipitanter agerent. vereri se vt exploratores omnem exercitum probe contemplati sint. Alios iam quosdam à se missos, locorum & regionis maxime gnaros, qui intra paucissimas horas, dubio procul certiora sint allaturi. Cõsilium hoc multis visum vtile, & sequendum per omnia. Sed Connestablius, quod prior ipse sententiam rogatus non esset, bene sapienterque à rege dictum, interpretari superbe & maligne, puta, Hungarum in animo statutum habere, vt Gallis in acie dispositis, ipse victoriæ laudem ferat. In hanc sententiam inepte quidem ille plurima, non quod ita sentiret, aut Hungari consilium iudicio reprehenderet, sed quod inuideret principi à Coucy, nuper parua manu fusis hostilibus copiis atque profligatis, auctiori facto. Se verò, quò non alius in Gallia, post regem, amplior sit atque sublimior, vlli postpositum iri, nimirum id iniquissime ferre: & suam potiùs auctoritatem in rebus gerendis primam esse debere, & præ cæteris valere plurimùm, existimabat. Itaque reiecta, quam

cæteri

cæteri probabant, Hungari sententia, minime cunctandum ratus, non expectato sociorum auxilio, in hostem progressus est. quo facto reliquos etiam quantumuis inuitos adegit, nisi desertores haberi vellēt, iungere copias. Vide quorsum inducant inuidia & animi superbia. Iam hostes imminebant, & Galli sic erant vndequaque intercepti, circumfusa illorum turba, vt qua dilaberentur, non viderent. Et quanquam erant paucissimi ad illum numerum, tamen in his angustiis positi, strenue supra modum sese dare. sed oppressi multitudine, calamitosum exitum vt euitarent, fieri non potuit. Proceres fere omnes, ob armorum ornatum atque splendorem capti sunt, Barbaris magnum ab eis emolumentum expectantibus. A victoria, rex Basam, cùm ex ipsius mandato, cæsorum numero perlustrato, è suis multo plures interemptos audisset, ira vehementiori percitus, crudelissimæ morti subiecit circiter trecentos nobiles, tam Gallos quam Hungaros atque Germanos. Hungariæ rex, vt vidit Gallos non expectata occasione temere pugnare: multum indoluit: cumq; passim cerneret omnes in fugam præcipites, impulsus consilio suorum fugit & ipse, trāsmisso Danubio,

Nimirum fastus & æmulatio nostrorum hominum, eo die victoriam hosti peperit. Et hic quidem vt de statu captiuorum intellexit, eorum puta quos præ cæteris eminere iudicabat, in vitam & capita illorum nihil statuit, misso in Galliam legato qui cladem acceptam denunciaret. Burgundiæ Dux Philippus, cui filii calamitas intime dolebat, egit apud Gallum, vt tyranno Barbaro quædam eximia dona, quo clementius haberet captiuam turbam, mitterentur. Omnium impatientissime tulit hoc infortunium princeps à Coucy: qui, cum in rationibus bellicis mire semper fortunatus fuisset, dolore concepto, quod à potentissimo rege summa rerum sibi commissa, propter inuidiam aduersarii, locum suum & munus tueri nō potuisset, inq; capitis periculum aliena temeritate adductus esset apud nationem Barbaram, cęsis magno numero sociis, vitã ibi finiit. Idem fuit exitus illius qui stultitia sua tot hominum millia, tot insignes viros, in perniciem & extremam miseriã per
1397. traxit Burgundus, quo filium & captos cum eo socios, Barbarorum manibus eriperet, egit per Venetos mercatores, qui negotiorum caussa nullam non orbis partem accedũt, vt aliis quibusdam à Galliæ rege missis
legatis

legatis adiuncti, cum hoste transigerēt. Pactio fuit eiusmodi, vt circiter vigintiquinq; nobiles captiui pro libertate sua dependerēt ducenta aureorum millia. Fidem suam interponebant mercatores. Ab eo tempore rex Basam familiariùs habere Gallos & cōuersus ad Burgundi filium: Satis, inquit, animaduerto, magnis & illustribus te procreatum esse parētibus, & in summa nominis expectatione viuere: cumq́ue sis in hoc ætatis flore, non parum dolere tibi possit, quòd in istud malum incideris: ad cuius infamiam & tristem recordationem abolendam, fieri potest vt aliquando rursus in me arma capias. Et quanquam belli iure mihi sit integrum, obstringere te sociosq́ue tuos. vt hoc vobis non liceat: nunquam tamen id fecero: quin potiùs permitto, nō tibi solùm, sed quibusuis aliis, vt domum reuersi, quolibet tempore, collectis viribus, denuò mihi bellum inferatis. Eo namque sum animo & mentis robore, tum ea fortuna, vt aduersa arma non exhorrescam. Hoc adeò licebit, tuis meo nomine libere dicas. Galli postea cum Venetis appulerunt Rhodum, & inde magnis itineribus, non sine molestia & difficultate, Venetiam. Hic illis commorantibus, Hungariæ rex, misso legato nunciauit,

gaudere se plurimùm, quòd hostium potestatem euasissent. Nō dubium esse quin pro liberatione sui, maximam vim auri depēderint. Se modis omnibus optare, eam esse fortunam suam, & ita secum agi, vt nummorū præsidio liberaliter eos iuuare possit. Nunc autem ex aduerso prælio, nuper commisso, magnam se fecisse iacturam, annuis prouentibus non mediocriter attenuatis. Cæterum à Republica Veneta deberi sibi quotannis aureorum septem millia. Negotium se dedisse iam suis, vt ex eiusmodi censibus diuēditis collecta pecunia, in ipsorū adeo necessitatem & vsus impendatur. Galli beneficiū hoc minime recusare: sed Veneti dissimulanter ad omnia & callide respondere: nec deerant qui suspicarētur, inter ipsos & Hungari legatos rem ex composito geri. Burgūdus amice imperata suis pecunia, non citra munificētiam regis, fidem suam apud mercatores liberauit. Filius ipsius in Galliam reuersus, de statu rerum omnium, quas comperirisset toto expeditionis tempore, multa cum rege colloqui. Tandem & illud adiecit, nō ignotum esse Barbaris, quemadmodum intestina Pontificum dissensione, tranquillitas non solùm ecclesiæ, verū & orbis Christiani perturbaretur, nihilque adeo mirum

illis

illis videri, quam principes & reges hāc tantam vnius & alterius effrænem ambitionem atq; licentiam perferre. Nemo credat quantum hæ voces animum regis accenderint. Nam si quando aliàs, ab hoc tempore nimirum de firmanda concordia, magis atq; magis cogitare cœpit.

Dux à Clocestre, quod ingenio planè intractabili & seditioso esset, indignari secum & fremere, plurimorum annorum inducias esse constitutas inter vtrumq; regem, ita per connubium inuicem coniunctos, vt de concilianda pace vix vllus dubitaret. Spargebat hinc inde voces multum virulentas & seditionis plenas, ipsiq; regi periculosas: quem deturbare loco, & imperio exuere iam cogitabat. Apud Londinēses plurimum valebat auctoritate & gratia. his auctor fuit ne superioribus aliquot annis propter belli molem imperata tributa, nūc, omni tempestate sublata, & cum hoste inito fœdere, dependerent. Iniquissimam esse omnem hanc exigendi rationem. Populus in concione rem proposuit: ac deinde post aliquod tempus, in cœtu omnium ordinum, Lenclastrius illis voluntatem regis declarauit, ad eum modū, vt sine turba tum discederent. Aliquantò pòst, Sancti Pauli Comes, à Galliæ re-

ge missus, nuper nuptæ reginę visendæ causa, in Angliam accessit, qui postquam de flagitiosis Clocestrii Ducis rationibus audisset, regem inhortari, vt tempore medicinam adhiberet. Ab huius abitione, passim natus est rumor, velle regem Gallis restituere Caletum, & super ea re trāsegisse cum eo quem Gallus misisset, legato. Non aliud vehementius potuisset omnem Angliam aduersus regem concitasse. Et suadebat seditiosus ille populo, vt eo nomine cum rege expostularent, audituri quid sentiret. Rex ita respondit vt, qui sano essent iudicio, nec cupide huc illuc impellerentur, facile colligerent, ex odio & animi malitia rumorem hunc emanasse.

In his quotidianis delationibus, rex, vt accepit patruum affectare sceptrum, & porrò cogitare quomodo ad fastigium illud euaderet, nō sine deploratione præsentis Reipublicæ status consuluit Lenclastrium & alios, quorum ingeniis non diffidebat, quid facto putarent opus. Illi, quantum licebat, consolari & erigere animum regis, fidem & studium quisque suum polliciti. Sed eò turbarum ventum est, vt qui regi essent familiares, cùm fastum & impotentiam hominis factiosi minime tolerarent, (oderat enim

Regios

Regios omnes) absque dissimulatione dicerent, se in eo rerum statu, quandoquidem aduersa omnia metuere cogerentur, diutiùs ibi subsistere nō posse. Videre tum erat plerosque viros non ignobiles, qui relicta aula, se conferebant in sua prædia. Nec enim obscure colligere licebat quorsum essent exitura omnia.

Breuiter, his vocibus & indiciis adeò claris incitatus rex, post multam cogitationē, calliditate quadam adhibita, produxit patruum, vt oblectandi animi caussa simul ad venationem iret. Vt in planiciem & campos deuentum est, ibi magister equitum, ex insidiis repente prosiliens, captum illum in arcem Caleti, quàm potuit tacite perduxit. Vbi cùm aliquandiu seruatus esset, dubius atque suspensus quid de se statueretur, certo die, cùm in aulam sumendi prandii caussa ingrederetur, iussu regis à quatuor robusto corpore viris, linteo, quod diuersi trahebant vt vehementiùs arctarent, strangulatus est, ac deinde vestibus detractis impositus lecto, quasi repētino morbo perculsus loquēdi simul & sentiendi vim omnem amisisset. Biduo pòst vt constaret sibi commētum, de morte ipsius editum est: quam nec in Galliis, nec in Anglia quisquam magnopere lu-

gebat. Sic enim erat illius meritum, vt propter animum turbis cōcitandis natum pessime iam olim audiret. Sed Londinenses tamen immoderate ferre illius ruinam & patrui, maxime vero Lenclastrius, qui sortem hanc germani sui fratris cupide quidem vlturus erat: sed quod regis potentiam nouo connubio videret auctam, nihil audebat. Ab illius nece, de magnis quibusdam viris, ex mandato regis, quod in eodem fuissent crimine & cōspiratione, Londini sumptum est supplicium. Beruici Comitem, iis locis praepotentem, idem manebat exitus: verùm, intercedentibus amicis, flexo & mitigato regis animo, deportatus est in insulam. Clocestre filium reliquit minorem, ideoque rex omnem hæreditatem ad se recepit, & matrē huius, nouæ reginæ adiunxit. Angliæ hic mos est, vt reges nobilium pupillorum bona tueantūr, donec vicesimum primum annum attigerint. Rex, vt qui compertum haberet, quā grauiter offendisset patruos, interempto fratre, cum suspecta iam haberet omnia, voluit duo sagittariorum millia, qui sui corporis rationem & curam haberent, perpetuò secum esse.

Lenclastrii filius, multùm popularis, vulgo dictus Comes Derbius, in familiari & priuato

priuato colloquio cum magiſtro equitum, in regem forte quædã liberius effudit. Hic, vt gratum regi faceret, in cœtu procerum patefecit omnem illam collocutionẽ, proditionis crimen alteri intentans, & ſimul monomachiam deferens. Ille viciſſim proditionis notam regerere, & acceptare prouocationem pugnæ. Rex, cuius in aſpectu dicebantur hæc omnia, mirabiliter incenſus, derelicto cõſeſſu, recipere ſe intus. Bona pars incuſare illũ & reprehẽdere, quòd rem ad manus venire permitteret, (nam illi magnum ſumptũ ad ſe cõparandum faciebant) exiſtimãtes ipſius eſſe proprium munus, in eiuſmodi ſimultatibus, quæ maximas deinde turbas queant excitare, ſuam auctoritatem interponere. Quas voces vt rex cognouit, iniecta quoque mentione, quam indigne hoc ferrent omnes ob eximium amorem in eum qui prouocatus eſſet: vt populum placaret atque nobiles, qui magiſtrum equitum habebant exoſum, ita conſtituit, vt Lẽclaſtrii filius ad annos decem, alter verò exul eſſet perpetuo. Comiti diſceſſuro, quatuor annos rex ipſe remiſit ſua ſpõte. Et hic quidẽ, patris conſiliũ ſecutus, ad Galliæ regem ſe contulit, à quo perquam humaniter acceptus eſt. Londinenſes magno luctu

&lacrymis abitionem illius prosequi: & iam inde ab eo tempore spectabant ibi omnia ad cruentum & calamitosum exitum.

Postquam à Turcarum potestate redempti Galliæ nobiles in patriam reuertissent, oratione Burgundionum Ducis filii, inflammatus rex, vt ecclesiæ concordia stabiliri posset, illico scripsit ad Cæsarem, vehemẽter orans vt hic suum munus faceret. Vtriusq; voluntate dictus est dies quo conueniretur apud Remos. Excogitatæ sunt aliæ caussæ, propter quas eò venisse dicerentur, vt ne vera comitiorum ratio, quam tacitam esse volebant aliquandiu, proderetur. Ibi post multam deliberationem placuit, Episcopũ Cameracensem ad Bonifacium Romæ cõmorantem proficisci, quem hortaretur vt confirmandæ in ecclesia tranquillitatis gratia, munus & honorem Pontificium abdicaret, non quidem perpetuò, sed tantisper donec regum & doctorum hominũ sentẽtia, quid sequendũ esset statueretur. Placidè respondit ille, se Cardinalium in ea re cõsilium adhibiturum. Interim populus Romanus, qui legationis caussam accepit, videns id luculento suo damno futurum, hortari illum vt ne in vllius regis aut principis gratiam eò se demitteret, sed ius suum potius defenderet.

Proxima

Proxima igitur cum legato collocutione, se quidem, inquit, non grauate, quod vterque rex peterent, facturum, modò idem faceret aduersarius. Regum hic erat animus, vt deposita vel in hunc vel in illum inclinatione & studio, rem componerent. Legatus, Confluentiæ Cæsarem offendit: vbi cùm exposuisset mandata, in Gallias rediit. Theologi consulti, iudicabant idem esse denunciandum Benedicto, quod Bonifacio. Missus igitur Auenionem à rege idem Episcopus, quæ principum mens atque voluntas esset, Pontifici ostendit. Ille nihil horum se facturum respondit. Consultis tamen Cardinalibus, variabant sententiæ, ita vt quisque cupiditatem & affectum attulisset. Cumque certi nihil propter studiorum diuersitatem statuerent, discessum est. Legatus ad Pontificem conuersus vrgere, quod referret, certum aliquid. Ibi tum ille satis proterue, se legitimè ad culmen illud sacrum & ritè promotum esse: quod minimè sit, quoad viuat, deserturus. nec vllum esse mortalem adeò sibi carum, in cuius gratiam iure suo velit cedere: tantum abesse vt potentiam & vim vllius hîc reformidet. Cùm aliud obtineri non posset, legatus inde profectus, in itinere diuertit ad magistrum equitum, vnà missum à rege cũ

copiis: qui, simulatq; Pontificis obstinatam mentem audiuit, Auenionem properans, omnem vicinum agrum depopulari, & militem huc illuc partiri, ne quis omnino commeatus adferretur. Vrbē obsidione cinxit, crudelia minitans oppidanis, ni deditionem facerent. Qui, cùm & in Pontifice nihil præsidii positū viderent, & regis potentiam non ignorarent, inito cum quibusdā Gallis Cardinalibus consilio, patefecerunt vrbem. Benedictus obsideri se passus est in curia, suppetias ab Arragoniæ rege cognato suo sperans: verùm is prudētior erat quàm qui tantum regem offendere vellet in gratiam illius à quo, rebus afflictis, parum esset habiturus præsidii. E Cardinalibus plurimi hortari vt se gereret summissiùs? at ille, tumoris atq; superbiæ plenus, in sentētia perstabat immotus, ac velut securus, aut minime sollicitus, quid tandē de se statueretur. Præterquam lignis, abūdabat rebus omnibus. hæc eum necessitas, cùm à Cardinalibus diu multumque rogatus esset vt deditionē loci faceret, impulit. Magister equitū, accepta fide, ne priùs ē curia discederet, quam in quietē atq; concordiā esset reducta ecclesia, illū obstrinxit: ac simul custodes adhibuit, & fideiussores, ne fucū faceret, exegit.

Gallus

Gallus ad Cæſarem re omni perſcripta, ſollicitabat Anglum, vt ad tempus, donec apponeretur remedium, factionem à ſe reiiceret. Facile quidem ille, vt ſocero gratificaretur, impelli potuiſſet: verùm, vt ad Ordines relatum eſt, non ſolùm nihil impetrauit, ſed grauius etiam omnes in ſe concitauit, indigniſſime ferentes, illum ſic addictum eſſe Gallis, vt in ipſorum gratiam quiduis etiam facturus videretur. Se nimirum, etiamſi maxime voluiſſent deponere ſtudium huius aut illius, tamen, quod videant Gallum id tantopere affectare, minime facturos quod peteret: neque velle admittere vt ille religionis atque fidei formulas in Anglia præſcribat.

Mortem ducis à Lenclaſtre, qui ſub hoc tempus è viuorum contubernio migrauit, viri prudentiſſimi, rex Anglus in Galliam ſatis hilariter, velut rem exoptatam, nunciabat. Filium autem illius, qui tunc apud Gallum ſubſiſtebat, vt ante diximus, non modò non reuocare ad ſucceſſionem, ſed hæreditatem etiam omnem ad ſe transferre, iudicans eam ad ſe pertinere totum illud tempus, quo filio ex neceſſitate foris erat cōmorandū. Nec iſto contētus, è bonis Lenclaſtrii quędā diſtribuere in homines, præterquam

ſibi, nulli caros. Comitem Derbium Gallus, ob generoſam indolem & animum honeſtum, amore non vulgari complectebatur. Et, quoniam prædiues etiam erat, agitatum eſt de connubio inter ipſum & Berriæ Ducis filiam, viduã. Quod vbi reſciuit Anglus, miſſo repente legato, qui rem cœptam impediret, nunciauit ſocero ſuo & patruis, hunc, qui cùm de nuptiis agerent, proditorem eſſe nefandũ, & id genus plurima. Derbius, rerum omnium ignarus, vt quid egiſſet legatus, cognoſceret, (nam ſuſpicari malè, quòd ſe inſalutato abiiſſet) repetere colloquium & mentionem matrimonii. Per hanc occaſionem, cùm amici non putarent animum & cogitationem illius in dubio retinendam, quid de ſe narratum eſſet, intellexit. Ea res quantum illi attulerit moleſtiæ, & acris ſollicitudinis, è ſuo quiuis ingenio facile reputauerit. Hanc ipſius indigniſſimã ſortem & accuſationem, omnis pene Anglica nobilitas, & præter hanc, populus Londinenſis, implacatiſſime ferebãt, quòd ex malitia profectam & odio, compertum haberent. Anglus tum rurſus arma parabat in Hyberniam, adiunctis præter equites, decẽ ſagittariorum millibus. Quo tempore duos magni nominis principes viros, qui militiam

tiam detrectabant, exulare iussit. Nam isti, quòd parum amice & reuerẽter essent quædam de rege locuti, cùm id illi non ignotum esse per amicos accepissent, vim & occasionem periculi declinabant. Et, vt paucis dicam, plurimæ simul caussæ in vnum tempus cõcurrere, quæ populi odium in regem mirifice exagitabant. Et hac ratione freti quidam impuri, cùm viderent illum & militiæ occupatum, & irreconciliabili plurimorum odio pressum, deprædari colonos, exuere fortunis huc illuc commeãtes mercatores, ac per omnem agrum finitimum grassari, ita quidem vt non pauci, quò rapacitatẽ sceleratorum effugerent, Londinum & in loca munitiora se conferrent.

In extremum odium adducto rege, Cantorbiensis Archiepiscopus ordinum volũtate missus est ad Comitem Derbium, vt iniecta spe certissima capessendi regni, in Angliam illum reuocaret. Legationem autem hanc adeò suscepit tacite, & simul obibat, vt & abitionem illius nemo rescisceret præter eos quorum intererat, & cùm in Galliam venisset, nemo caussam aduentus diuinare posset. Derbius, rem omnem prudenter dissimulans, à Galliæ rege petita discedendi copia, quasi in Britoniam esset oblectandi sui

gratia profecturus, post aliquot dierum itinera, in Angliam peruenit. Ob Archiepiscopi præsentiam patebant omnes viæ. Cùm essent Londino iam viciniores, in vrbem misso nuncio, qui salua omnia diceret, oppidani summa repente lætitia perfusi, & magno numero portis egressi, venientem Comitem exceperunt, iam inde paciscentes cũ eo de regni administratione. Post hæc placuit, vt instructi ad certum aliquem numerum, regem comprehensum in custodiam abducerent. Id adeò factum est. Regii nonnulli, de Londinensium aduentu certiores facti, dominum illico mutarunt. Anglus, principio quidem vim atque defensionem parabat: sed ex consilio suorum, in arcem quandam profugit. Ad quam vbi Derbius peruenit, comitatus circiter ducentis, reliquo subsequente exercitu, cùm priuatim sibi loquendum ad regem diceret, intromissus est, & cum eo non plures duodecim. Vt regem vidit, citra vllam honoris delationem, Opus, inquit, est vt hodie Londinum venias, flagitante populo. Quid agat miser? Destitutus præsidio suorum, & hostiles copias ante oculos conspiciens, vt populi furorem effugeret, dedere se in fidem Comitis. Dum abduceretur Londinum, hoc

vnum

vnum impense deprecari, ne per vrbem iter esset. Impetrauit, multum indignante populo. Cum eo ventum, in carcerem deductus est. Reginę dati sunt noui quęstores, officiarii & pedisequæ, Gallis omnibus loco summotis, & in patriam redire iussis. Ad hunc modum peractis rebus, non multo post, Derbius ab exilio reuocauit Comitem à Beruico, & præter hunc alios quosdam relegatos. Deinde, ex captiui regis familia quatuor potiores, quorum consiliis inductum se ille fateri quiduis perpetrasse, capite puniuit ad arcem, vt Anglus omnino videret. Reliqua nobilium turba, qui cũ illo carcere continebantur, deplorare infortunia sua. quin & ipse rex, cogitatione rerũ omnium, copiosam lacrymarum vim profundens, & alta suspiria penitus educens, horam natalem execrari. Socii malorum suadebant vt ad mitigandum aduersarii animum, quo suam ipsorumque vitam seruaret, regni moderationem & potestatem omnem abdicaret. Petiit igitur Comitem ad colloquium. cui vt sententiã suam aperuit, ille, propter admissa scelera, duriter incusare hominem, & simul generis turpitudinem obiicere. Nam bona pars illũ è sacrificio natum affirmabant. Post aliquot inde dies, in 1399.

conſpectu omnis populi, ritibus ex more ſeruatis & adhibitis, regni gubernaculum ad Comitem tranſtulit, in ordinem ſe redigens ipſe, & vitæ dubius, cùm annos viginti duos regnaſſet. Hic rerum Anglicarum ſtatus adeò commouit Gallum, vt in morbum relaberetur. Ad Reginam illius filiam mittebantur qui de ipſius fortuna cognoſcerẽt. In agrum Burdegalenſem quoque miſſi legati: quam ditionem omnem Galli, poſtquam Richardus, quem iis locis mire colebant, in hanc calamitatem incidiſſet, conabãtur ad ſe reducere. Sed ciuitatum primores, vt ad populum retulerunt, nihil obtinere poterant. Extimeſcebant enim iam olim crebras illas exactiones. Angliæ nobiles aliquot minime obſcuri, aduerſus nouum regem Henricum tacite conſpirauerant. Inter quos erat quidam è familia Spenſiorum. Detecta fraude, animaduerſum eſt in omnes.

Galliæ rex conſcripto exercitu ſtatuit impugnare Anglos. Euenit autẽ ſub hoc tempus, vt Richardus Londini vitã finiret. Scribit auctor, de mortis genere ſibi non conſtare, niſi quòd Henricus nuper factus rex, non ſemel à populo fuerit interpellatus, vt illum è medio tolleret: alioqui non defuturam

ram

ram discordiarum materiam atque bellorum. Sed addit, regem, quod fidem illi dedisset futuræ incolumitatis, non potuisse ad hoc impelli. Cum igitur ad tristem exitum res inter Gallos & Anglos viderentur spectare, bonorum hominũ intercessione trãsactum est de induciis. Vt autem huc inclinarent Galli, in caussa fuit regis aduersa valetudo. Benedictus Pontifex, quod principum voluntati morem non gessisset, toties rogatus, honore & dignitate motus est.

Finis eorum quæ sunt apud Froßardum in toto opere memorabilia & cognitione digna.

ILLVSTRISSIMIS PRINCIPIBVS, IOANNI FRIDERICO; SAXONIAE DVCI Electori; & Philippo, Landgrauio Hassiæ: Ioannes Sleidanus S. D.

E laudibus historiæ multi copiosè dixerunt & eleganter, illustrissimi Principes: ac ut nulli dixissent, omnium tamẽ sensibus & oculis expositum est, quantam illa rebus humanis vtilitatem adferat. Itaq; in re satis per se commendata & aperta, non vtar pluribus verbis, deq; his commentariis & eorum auctore speciatim loquar. Is fuit nobili genere natus, &, vbi per annos aliquot cũ Carolo Burgundiæ Duce fuisset, accessit ad Ludouicum vndecimum, Galliæ regem, qui illius opera summis in negotiis vtebatur. Historiæ prima laus est, & vnica prope, si vere conscripta sit. Hanc ille in magno scriptorũ numero, iure sibi potest arrogare. Quã vero sit in scribendo rationẽ secutus, clarè testatur eius præfatio. Cũ Carolus octauus, Ludouici regis filius,

Galliæ,

Galliæ præesset: in lucē hæc emisit: quo tēpore, si quid alienū à vero dixisset, facile poterat à multis, qui spectatores fuerant eorum, de quibus agit, insimulari mēdacii. Quin vera sit igitur eius narratio, dubitari non debet. Loquitur autē de rebus maximis: & quod in præfatione scribit, se nouisse plerosq; omneis Europæ reges, atq; cōsilia cum ipsis cōmunicasse: quotus quisq; est omnium historicorū, qui hoc sibi vendicare possit? Nihil hic est vanum, nihil vulgare, nihil ex auditione aliqua leui perceptum: sed spectator & actor ipse fuit: & adeo quidem diligenter omnia notauit, vt videatur nihil aliud spectasse, quā vt posteris prodesset. Atque ex eo facile intelligi potest, quāta fuerit in ipso naturæ felicitas, & ingenii bonitas, & rerum experientia qui, cum nullam eruditionis partem attigisset, tā aptè & concinnè, tamq; sententiosè scripsit. Vtriusq; autem vitā, mores ac ingenium eleganter depingit, ita vt Ludouicus rex videatur esse callidi, nec omnium innocētissimi: Carolus autem industrii & laboriosi, & acris & aperti principis exemplar. Quod in vtroq; reprehendendum, aut etiam prædicandum fuit, nihil in eo dissimulat: longe diuersus à plerisque, nostræ præsertim ætatis hominibus, qui, dum in similibus argumentis versantur, nimia vel laudatione vel vituperatione modum omnē excedūt, sic vt Panegyricum aut Verrinam aliquam actionem videantur velle conscribere:

quo nihil esse potest magis indecorũ. Est enim intolerabilis in omni historia falsitas & mendacium. Qui sunt regib. familiares, pulcherrimas habent scribendi occasiones: verum ex iis pleriq; nõ adficiuntur ea cura, & reb. aliis vnde maius emolumentum sperant, intenti sunt. Quo fit vt hoc munus fere sibi sumãt homines priuati, & à Principum negotiis alienissimi: quemadmodum & superiori ætate, & nostra memoria videmus in eo genere occupatos fuisse monachos: ita quidem vt à multis iam temporibus nulla prope sit conscripta historia, cui fides haberi possit. Omnes enim, vel deprauatis iudiciis eorum qui scripserunt, vel incertitudine narrationes factæ sunt mendosiores. Antiquitus propriũ hoc erat munus maximorum virorum, qui vel ipsi præfuerant rebus, vel cum iis qui gesserunt familiariter & domestice vixerant. Tales fuerunt olim Thucydides, Cæsar, Polybius, Salustius, Tacitus, & alii quidam. Oportet sanè historicũ, non minus quã oratorem, esse virum bonum, qui falsi nihil admisceat, in quo nullũ impotentis affectus appareat vestigiũ, qui cupiat lectorem fieri prudẽtiorem ex cognitione rerũ quas tractat, & meliorem. Qui hoc præstare non potest, ad eã prouinciã se fateatur esse minus idoneũ. Pertinet enim ad bonos mores, ac Reipublica interest, ne quid omnino, nisi quod sit cõpertũ & exploratũ, in lucẽ exeat. Est igitur summa res difficul-

tatis.

ratis, hodie conscribere verã & puram narratio-
nem. Nam qui id omniũ optime efficere possunt,
regum & principũ familiares, ii vel plane cessãt,
vel gratiæ & fauori plus quam æquum est, tri-
buũt. Reliqui omnes, quin multa parum fideli-
ter & integre recitent, dubitari nõ debet. Nimi-
um profecto longe recessimus à veterum fide ac
diligentia. Et sicut illorum industriã in plerisq;
rebus omnib. assequi vel æquare non possumus:
ita quoq; in hac eruditionis parte cum ipsis col-
lati, multis passibus à tergo relinquimur. Si quis
autẽ est omnium, vel nostræ, vel etiã paulo supe-
rioris ætatis, qui prudẽtia & veritate proxime ad
illos accedat: is meo quidẽ iudicio est hic autor,
quoniã grauissimas deliberationes, habitas in i-
psis regum penetralibus, antequã in actum veni
rent, ponit ob oculos, & diligenter explicat, quod
vix pauci fecerunt, & pauciores multo præstare
possunt, & vt possint, vix tamẽ audent, ne quid
offendãt. Quod cum ita sit, & quia simulacrum
quoddã in his libris continetur atq; pictura ho-
rum temporum, in quibus versamur: idcirco pu-
taui me facturum esse rẽ nec ingratam: nec inu-
tilem Germaniæ, si scriptorẽ optimum, qui per
Galliam & probitatis & fidei amplissimum à
morte testimoniũ habet, latinitate donarẽ. Nul-
lum enim extare puto scriptum, eius quidem ge-
neris, magis aptum nostris temporibus, & quod
formandæ prudentiæ ciuili, ac ipsis qui Prin-

cipium negotiis & Reipublicæ præsunt, plus conferre possit. Idem opinor omneis esse iudicaturos, qui diligenter totum euoluerint. Si post illum alii similem diligentiam præstitissent, eaq; fide & religione seriem historiæ deduxissent ad hoc vsq; tempus: an dubitet aliquis, nostra cum veterib. posse conferri? Excitauit Deus his nostris temporibus maximas rerũ mutationes: inter quas primum obtinet locum, caussa religionis, quæ ab humili & contempta origine paucis annis, cõtra omnium hominum expectationẽ, ita creuit, vt sine admiratione summa nemo posit ea de re cogitare. Et quẽadmodum maxima nostræ ætatis vituperatione futurum sit, si non hæc omnia transmittantur ad posteritatem: ita quoque præclarã & insignem consequuturi sumus laudem, si rem omnem ab ipso statim primordio, diligenter & bona fide literarum monumentis inseremus. Quod vt fiat, in vobis, illustrißimi Principes, positum est inprimis, qui in ista caussa nullum aut laborem, aut periculũ hactenus defugistis: & palam sæpenumero estis contestati, malle vos omnia vobis eripi, quam huius patrocinium atq; tutelam deponere. Ad vos igitur proprie pertinet, prouidere ac operam dare, vt quid priuatim & publice vobiscũ, & cum vestri ordinis hominib. à multis nunc annis actũ sit omnes intelligant, & iudicium inenarrabile potentiamq; Dei reuerenter agnoscant. Oportuit enim eum qui vere &

in: ecra

integre tractare hæc omnia velit, ex vestris bibliothecis instructũ prodire, & à vobis sociisq; vestris materiã scribendi desumere. Sunt non pauci magna virtute & eruditione viri, qui hoc à vobis præstari cupiunt, & ut rẽ in primis utilem, & posteritati quoq; necessariã, valde requirunt. In his etiam est Iacobus Sturmius, patricius Argentinensis, qui & vobis, ob excellentem ac sæpe cognitam virtutẽ, est pergratus, & toti Germaniæ, propter singularem ipsius ac perpetuam fidem studiumq; erga Rempub. debet esse longè carissimus. Quoniam vero ipsi, pro vestra prudentia, huius rei dignitatem satis intelligitis: multi in bonã spem veniunt, non defuturos esse vos publicis utilitatibus. Atque ut magis appareat quã sit res illustris, vere & prudenter scripta historia: volui hos commentarios, Gallice perscriptos ab autore, Latino sermone nostris hominibus exhibere, & sub splendore vestri nominis emittere: qui, quoniam insignem obtinetis locum inter alios Germaniæ Principes, ac plurimis pro vestro munere estis occupati negotiis nõ pauca, meo quidem iudicio, reperietis in hoc libro, vestris actionibus & institutis accommodata. Deum precor ut ad nominis sui gloriam, & ad patriæ salutẽ, consilia vestra gubernet. Argẽtinæ, Calend. Ian. anni 1545.

AVTORIS, AD ARCHIEPISCOPVM VRBIS VIENNAE IN GALLIIS, Præfatio.

SÆpenumero à me petiisti, vt ea quæ mihi comperta essent de rebus gestis Ludouici vndecimi, Principis nostri, vir clarissime, tibi cõscriberem. Feci quod mandasti, & quam verissime omnia, quæ mihi quidem in mentem venerunt, notaui. Quæ fuerit eius vita iuuenilibus annis, præter ea quæ mihi aliquando recitauit ipse, nihil habeo. Sed posteaquam cœpi cum eo domestice viuere: ex meis collegis nemo crebrius & familia-

familiarius apud eũ versatus est. Nam aut ex intimis cubiculariis erã, aut alioquin occupabar in maximis illius grauissimisq; negotiis. Habebat suas virtutes, habebat quoq; vitia, sicut omnes alii principes, quos ego quidẽ nouerim. (sunt enim homines, ac in solum Deum cadit omnis perfectio) veruntamen, quando quod prauum est atq; vitiosum, fugiũt, & virtuti sese tradunt, magnã sane merentur laudem: eo quod indulgẽtius & mollius educantur, & natura ferè propendent ad vehemẽtiores affectus, quos nemo coercet, & postquam excreuerint, illorum, & auribus, & ingenio moribusque pleriq; seruiunt. Quantum ad me pertinet, verè omnia perscribam. nec enim mentiri libet. Atq; ita fortasse fiet, vt aliqua loca incidant quæ parum ad ipsius laudem spectare videbuntur. Sed spero futurum, vt qui lecturi sunt, cogitent secum atq; perpendant eas, de quibus antea diximus, rationes, ac veniam

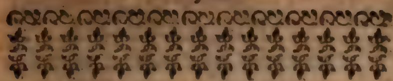
mihi dent, vbi rẽ ipsam spectasse, & veritati omnia, nihil autem affectui priuato me tribuisse animaduertent. Hoc tamen ausim de illo confirmare, nullum me nouisse principem, in quo minus esset vitiorũ, si quis generatim omnia complectatur & inspiciat. Vidi enim plerosque Reges ac Principes, non Galliæ tantum, sed & Britanniæ, & Flandriæ, & Germaniæ, & Angliæ, & Hispaniæ, & Lusitaniæ, & Italiæ: nec solum vidi, verũ etiam res maximas egi, & consilia cũ ipsis cõmunicaui: sic vt ex meis æqualibus & coæuis, nemo per Gallias ampliorem habuerit eorũ notitiam. Alios autem nõ vidi quidem ipse: verum, quo essent ingenio præditi, ex legatis quos mittebant, & literis, non obscure cognoui. Sed dum illius virtutes prædico, nolim aliorũ Principum honori & gloriæ per me quicquam esse detractum: & quicquid à me notari potuit, simpliciter & bona fide tibi mitto. Nam arbitror ideo

te re-

te requirere hanc meam operā, vt, quicquid Gallice scripsi, tu inter alia referas in opus Latinum, quod constituisti aliquando perficere. Quod cum exibit, & Ludouici Regis maxima virtus, & ingenii tui præstantia fiet illustrior. Quicquid à me peccatū, aut minus bene perscriptum, aut etiam prætermissum erit: facile suppleuerit & Bocagius, & quidam alii, qui plenius omnia sunt, & ornatius multo dicturi. Si quis autē ad intimam illius & familiarissimam cōsuetudinē, ac meritorum magnitudinem respiciat: nemo est omnium qui maiorem quam Bocagius & ego, cognitionē habeat. Et quum ipsius morte magnum mihi sit inflictum vulnus: non debet cuiquam videri mirum, si, quantis ab eo, dū viueret, affectus fuerim beneficiis, memoria optime complectar. Usitatum est enim vt ab interitu summorum Principum, magna fiant rerum conuersiones: dum alii crescunt & locupletantur, alii vere

detrimentum accipiunt, & in varias acerbitates incidunt. Honores enim & opes, & quicquid est eius generis, ab alieno pendent arbitratu. Atq; vt certo perscribã de tempore quo familiariter cum eo vixi: opus est vt eius quoq; temporis memoriam, quo nondum in ipsius familia eram, prius percurram & repetam. Ordine deinde totam narrationẽ, ad extremum vsque vitæ illius diem, persequar.

PHI-

PHILIPPI COMINÆI COMMENTARIORVM LIBER primus.

CVVM in ea essem ætate, quæ laborem equestrem ferre poterat: dedi me in familiam Caroli, cui pater erat Philippus Burgundiæ Dux, ad quem quum esset Insulis oppido Flandriæ, paucis post diebus venerunt Ludouici vndecimi, Galliarum regis, legati, Cancellarius, Moruillerius, & Archiepiscopus Narbonensis, qui conuocato concilio, palam suæ legationis caussam ad hunc modum exponebant: Carolum, quo tempore fuit in Hollandia, cepisse nauigium quoddam Gallicum, armatum, & in eo Rubemprium, virum nobilem, ac in carcerem coniecisse illum, oblata criminatione, quasi eo sui capiẽdi caussa venisset. Hoc autem eo esse grauius & in- 1464

dignius, quod eius rei fama passim, maxime vero Brugis, oppido Flandriæ celeberrimo, esset disseminata iussu Caroli, per Oliuarium quendam Marchianum, virum equestris ordinis. Regem igitur, quoniam hoc ipso magnam sibi factam esse putet iniuriam, postulare, Oliuarium ad se mitti Lutetiam, exempli statuendi causa. Philippus ad ea respondit, Oliuarium ducere originem è superiori Burgundia, & esse vnum è suis præfectis domesticis, nec vlla ratione subiectum esse regis imperio: se tamen diligenter inquisiturum, &, si quod deprehendat eius factum, quo regis honor violatus esse videri possit, seuere & grauiter animaduersurum. Rubemprium vero, non leuibus de caussis fuisse captũ, præcipue vero, quod apud Hagam, Hollandiæ vicum, vbi tũ Carolus filius erat, hæsisset instructus & armatus. Sed quidem nullo vnquam tempore suspicionibus indulsisse: quod si filius in suspicionem propendeat, in eo ipsum repræsentare naturam & ingenium matris, quæ fuerit admodum suspiciosa mulier: verumtamẽ idem se fuisse facturum in eo rerum statu, quod filius fecit: habiturum se nihilominus quæstionem, &, si quo tempore constet de illius innocentia, fore, vt liber factus, ad regem,

regem, ſicuti petiiſſent, remittatur. Cancellarius deinde multum acerbe inuectus in Franciſcum, Britanniæ minoris Ducem, affirmabat Carolum iniiſſe fœdus cũ illo quo tempore Turoni apud regem fuiſſet, eamq; rem atrociter admodum & odioſè exaggerabat. Carolus qui indigniſſime ferret iniuriam hanc fieri ſocio & amico, voluit non ſemel ad ea reſpondere. Sed Cancellarius dicentem interpellans: Non, inquit, huc veni, vt tecum agerem, eſt mihi ſolum res cum tuo parente. Tum ille patrem obteſtatur, vt ſibi dicendi poteſtatem faceret. Ad hæc ille: Equidem pro te ſum loquutus, ait, ita vt patrem decet: ſed tamen ſi cupis omnino reſpondere præcogites hodie, quid tibi dicendum ſit, & quæ putabis ad rem pertinere, cras in mediũ adferas. Superiori ſermoni Cancellarius hoc etiam addebat, non videre ſe, quamobrem fœdus illud inierit Carolus, niſi quod rex annuam penſionẽ, & Normanniæ præfecturam ipſi ademiſſet. Poſtridiè coacto iterum concilio, Carolus, genu ad terram inflexo & ſubiecto puluino, conuerſus ad parentem, initio demonſtrat, iuſtis de cauſis captum fuiſſe Rubemprium: deinde, non diffitetur, habere ſe quidem fœdus cum Britanno: ſed id non ſpectare ad

detrimẽtum aliquod regis, immo futurum ei vtile temporibus necessariis. Pẽsionis autem annuæ, quam sibi rex ademisset, se nihil vnquam accepisse, præter trientem, ad nouẽ circiter francorum millia, non se petiisse illam à rege, nec etiam Normanniæ ambiisse præfecturam: facile carere se posse omnium aliorum munificentia, quamdiu patrem habeat amicum & beneuolum. Erat haud dubie dicturus multo asperiùs nisi, patrem, ad quem sermonẽ instituerat, fuisset reueritus, qui prudenter admodum & demisse tãdem petebat, ne rex, vel de se, vel de filio suo temere aliquid sinistri crederet. Posteaquam deinde vinum fuit allatum, quod apud Principes fieri solet, legati parant abitionem, in eoq; temporis puncto, Carolus, qui aliquãto remotior erat à parente, conuersus ad Archiepiscopum Narbonensem: Commendabis, inquit, me regi, meisque verbis dices, quemadmodum per Cancellarium suũ pro dignitate me tractarit, sed antequam exierit annus, pœnitebit eũ huius facti: ille in Galliam reuersus, exponit mandata. Rex eo sermone multum offensus, graue suscepit odium. Ad hanc offensionem illud etiam accessit, quod rex non ita pridem receperat Ambianum, Abbeuillam, Sanctoquintinum,

num, & alia quædam oppida Picardiæ, ad Somiam flumen, quæ Carolus septimus Galliæ rex, pater Ludouici dederat Philippo duci, quo tempore cum eo transegit apud Attrebates, & dederat tum ipsi, tum ipsius liberis masculis, ea cõditione, vt cuiuis Galliæ regi liberum esset ea redimere quadringentis aureorum millibus. Quum autem Philippus esset ætate grauis, procurabant eius negotia nobiles è familia Crotorum, qui per Hannoniam & Flandriam magnas retinent possessiones. In eos culpam transferebat Carolus, quod pater, accepta pecunia, reddidisset eas vrbes, & quoniam in finibus positæ sunt, impatientissime ferebat. Paulo post abitionem legatorum, venit Insulas Ioannes Borboniæ Dux, vt Philippum auunculum, officii & honoris gratia, sicuti præ se ferebat, inuiseret. Inter omnes enim principum tribus valde amabat Burgundicam, & erat è sorore nepos Philippi, quæ quum esset vidua, commorabatur vna cum liberis apud fratrem. Sed vera, cur aduenisset, hæc erat caussa, vt eum incitaret, quo in sua ditione conscriberet exercitum, affirmans futurum, vt reliqui Galliæ Principes idem facerent, eo videlicet consilio, vt regem, qui multa insolenter ageret & inique,

cogant ſaniorem Reipub. formam inſtituere : & quia bellum hoc videbatur ſuſcipi pro Republica totius Galliæ, vocatum deinde cognomento fuit, Bonum publicum. Philippus non difficulter quidem aſſenſit, verùm non detegebatur ei tota res, neq; fore putabat, vt ad arma veniretur. Collectæ ſunt igitur copiæ, & Sanctopauli Comes, Cameracum, vbi tum Philippus erat vnà cum filio, acceſsit: cumque veniſſet etiam eò Burgundiæ Mareſcallus Nouocaſtrẽſis, Carolus indicto concilio pronunciat familiam illam Croiorum, ſibi ſuoque patri ſumme aduerſariam & inimicam eſſe. Et quanquam ex iis quidam habebat vxorem Sanctopauli Comitis filiam, proſcripti tamen fuerunt omnes ab eo, & facultatibus exuti, & è veſtigio, nulla interiecta mora, ſalutem ſibi fuga petere cogebantur. Ægre quidem iſta tulit Philippus, è cuius etiam cubiculariis quidam, eo quod eſſet eius familiæ, quum ſalutandi Principis non haberet ſpatium, ſubitò & tacitè profugit, ſed grauior ætas in cauſa fuit, vt patiẽtius omnia ferret. Carolus deinde placato patre, copias, quibus Comitem Sanctopauli præfecerat, educit, nempe circiter trecentos equites cataphractos, & quatuor ſagittariorum millia,

& inter

& inter hos, complures Arthesiæ & Hannoniæ & Flādriæ viros nobiles: deinde, Rauestenus, frater ducis Cliuensis, habebat non pauciores copias, & inter alios belli duces, erant duo quidam, summæ apud Carolum authoritatis, Haubordinus & Contęus, quorum ille versatus erat in iis bellis, quæ Angli confœderati Burgundionibus gesserunt in Galliis, quo tempore Henricus quintus rerum apud Gallos potiebatur: alter eiusdem erat cum Haubordino ætatis. Totus exercitus erat circiter mille quadringentorū equitum cataphractorum, sed quoniam insolentes erant belli, diuturnitate ocii, vt qui post Atrebatensem illam pacificationem. per totos triginta, nisi fallor, annos nullum gesserant externum bellum: male erant instructi, & parū exercitati pleriq; omnes. Sagittarii surgebant ad nouem millia, & habito delectu, quanta fuit antea difficultas in conducendo, tanta tunc extitit in dimittendo, seruatis tantum lectissimis quibusq;. Cæterum, ob diuturnitatem pacis, & Principis Philippi bonitatē, florentissimæ erāt omnes illæ prouinciæ, cumulatæ omnis generis opib. ita quidē vt cuiuis populo præferri possent. Ea re ferociores facti, nullius Principis potētia labefactari se posse putabāt: sed qui-

fuerũt ante à plurimis annis omnium gentium fortunatiſsimi, nunc ita ſunt afflicti, vt ærumnoſiorem hodie populum nõ norim, & eſt credibile, iam ipſos dare pœnas eorum, quæ rebus proſperis elati admiſerunt. Nam & cultu corporis & veſtitu, & quotidiano victu, & balneis, & epulis, & omnino rebus omnibus modum excedebant, obliti pudoris & honeſtatis. Inſtructo exercitu progreditur Carolus: erant autem equites omnes, præter eos, qui deducendis tormentis, quorum maximam vim habebat, aliiſque operibus deſtinati erant. Profectus igitur Nouiodunum, caſtellum Nelam iis in locis obſidet, ac licet militum præſidiis firmatum eſſet, paucis tamen diebus deditione capit. Obequitabat non procul à Carolo Ioachimus Galliæ Mareſchallus, à Perona digreſſus, verùm quod exiguas habebat cohortes, non poterat impedire illum quo minus ad Lutetiam propius accederet, quam tamen ipſe prior ingreſſus eſt. Toto itinere quà tranſibat Carolus, iubet à vi & maleficio abſtineri, neque paſſus eſt vllum detrimentum alicui inferri. Ciuitates etiam illæ, quæ ſunt ad Somiam flumen, & aliæ quæcunque, modicis cohortibus nos recipiebant, & accepta pecunia ſuppeditabant quæ
vſui

vsui esse poterant, & videbantur belli euentum expectare. Ventum est tandem Sanctodionysium, quod oppidum duobus milliaribus abest à Lutetia, quo & reliqui Galliæ principes confœderati, sese venturos esse promiserant. Pro Duce Britanniæ aderat Procancellarius, qui chartas aliquot habebat puras, ipsi Principis sigillo consignatas, cuiusmodi solent aliquando dari discedentibus legatis, in iisque pro ratione temporis & negotiorum, subinde scribebat quicquid visum esset. Valebat quidem ingenio: sed certe propter excitatam non semel aduersus eum indignationem & fremitum in castris, opus etiam ipsi erat magna dexteritate & industria. Carolus Lutetiam vsque progressus, leuioribus prœliis lacessebat oppidanos, qui præter Ioachimum, & eas, quibus ille præerat, cohortes, nullum habebant præsidium. Itaq; tanta fuit ibi consternatio multitudinis, vt subinde clamarent, hostem iam superasse mœnia. Haubordinus, eo quod habitasset aliquando, & ingenium loci non ignoraret, suadebat oppugnandam esse, & quanquam equitatus idem sentiebat, vt qui contemnerent hostem, excursionibus factis in ipsas vsque portas: Carolus tamen Sanctodionysium reuersus, postridie conuoca-

to concilio, deliberat, an esset obuiam iturus Biturigum Duci, fratri regis, & Britanno, quos Procancellarius in propinquo esse dicebat cum exercitu, conatus fidem eius rei facere, demonstratis literis, quas ipsemet finxerat in iis, quas diximus, chartis, quum nihil tamen haberet certi. A multa deliberatione placuit, traiiciendum esse flumen Sequanam, tametsi complures dicerent, quoniam socii & confœderati ad diem non venissent, posse Carolum honeste redire domum, qui traiecto Somia & Matrona fluuiis, officio satisfecerit, nec opus habeat longius progredi. Quod ipsum eo vehementius aliqui contendebant, quo maius videbant esse periculum, ideo quod à tergo nulla haberent loco munita, in quæ, temporibus coacti, sese reciperent. Et quanquam magnus erat fremitus omnium aduersus Comitem Sanctopauli & Britanniæ Procancellarium, qui progressionem suadebant: Carolus tamen transmisso flumine, castra ponit ad pontem Sanctoclaudianum, qui vicus infra Lutetiam est ad duo miliaria. Postridie quam eo venit, certior fit literis fœminæ cuiusdam nobilis, regem ex Borbonia magnis itineribus ipsum petere. Quum enim excitatos in se rex videret Gal-

liæ Principes, cogitabat huic rei prævertere, & prior ipsos adoriri, sed in primis Borbonium, quod & hunc sibi crederet infestiorem, & ditionem eius putaret magis opportunam esse iniuriis. Impetu igitur in eum facto, multa iam ademerat, occupaturus etiam reliqua, nisi vicini Burgundiones, atque etiam Aquitani aliquot Proceres subsidio venissent. Quum igitur ibi non posset, quod cupiebat perficere, tempore exclusus, eo quod Carolus imminere Lutetiæ, & veritus ne reciperetur, præsertim aduentante fratre cum Britanno, maxime vero, quod præ se ferrent, bellum esse necessario pro Repub. susceptum: & quia in Lutetiam illis receptis, videbat reliquas vrbes, facili momento, vt idem facerent, posse impelli: his de causis magna celeritate eo proficisci constituit, & prohibere, ne duo illi exercitus coniungerentur: nihil autem minus decreuerat quàm prælio cōcertare, sicut ipse mihi nō semel retulit, delapsus in mentionē eius belli. Carolus igitur cognito regis aduētu, statuit obuiam ei properare, & tunc demum recitatis literis, quas acceperat, tacito nomine authoris, demōstrat se velle tentare fortunam, & ad virtutem cohortatus militem, quum aliquantulum esset progressus,

castra posuit ad Longumeum, qui vicus abest à Lutetia, quatuor millibaribus, via Aureliana. Primum agmen ducebat Sanctopauli Comes, qui prope Monthericum duobus milliaribus longius à Carolo consedit multis huc illuc emissis exploratoribus, qui de rege aliquid cognoscerent, & quam viam esset ingressus, nunciarent. Quum deinde prælio delectus esset idoneus locus apud Longumeum, ita conuenit, vt si rex eo accederet, Sanctopauli Comes, reductis copiis, cum Carolo sese coniungeret. Cenomanorum autem Comes, cum octingentis cataphractis ibat in exercitum Britannicum adventantem, in quo multi erant egregii & honesti viri, quos Ludouicus, tametsi bonam operam nauassent ipsius parenti, simul atque principatum obtinuit, dimiserat. Cenomanus autem viribus inferior non ausus ad hostem propius accedere, sed interuallo aliquo præcedens, regē petebat: Britannus vero & Biturix cupiebant sese coniungere Carolo: qui quum esset Longumei, cognouit ex captiuo, regem adiuncto sibi Cenomano & collectis vndique copiis, habere ad duo millia cataphractorum. Re deliberata cum Cenomano & Normanniæ præfecto & Amirallio, rex omnino constituit, euitato

præ-

prælio, Lutetiam ſeſe conferre, tametſi diuerſum aliqui ſuaderent. Quia ſuſpectum habebat Normanniæ præfectum, familiariter eum rogat, num fidem Principibus dediſſet? Ad quod vbi ille iocosè reſpondit, ac facete ſuo more placatus rex primam aciem ei attribuit, & viæ duces adiungit, eo quod ab hoſte vellet deflectere. Tum præfectus ille, vt erat liberali ingenio, cuidam è ſuis familiaribus, Hodie, inquit, ita prope ſiſtam vtrumque exercitum & arcte, vt eum, qui velit dirimere prælium oporteat inſigniter eſſe rei militaris peritum, atque hunc eius ſermonem rex aliquando mihi recitauit.
Progreſſus igitur ille cum ſuis copiis, venit Monthericum. Eam rem Sanctopauli Comes, qui ibi conſedit, vt ſupra diximus, Carolo celeriter renunciat, orans, vt quandoquidem ſibi non ſit integrum retrocedere, 1465.
ſubitò mittat auxilia ne ſi diſcedat, fugientis videatur præbere ſpeciem, quod toti exercitui futurum ſit valde periculoſum. Carolus igitur mittit alias cohortes, eiſque Antonium, è familia Burgundica nothũ, præficit: cumque ſecum aliquandiu deliberaſſet, progreditur & ipſe, ac in caſtra venit. Iam aliquot hoſtium ſigna venerant, poſitis caſtris ſecundum foſſam quandam ſpatio-

ſam, quæ inter vtroſque erat media. Procancellarius autem Britanniæ, & alius cum eo vir nobilis, metu periculi, eo quod Principes, de quorum aduentu maximam ſpem iniecerant, non adeſſent, profugiunt, & ad ea loca, vbi credebant ſe poſſe reperire Britannos, contendunt. Habita vero deliberatione, placuit Carolo, vt pedites pugnarent omnes: commutato deinde conſilio, cataphracti omnes conſcendunt equos, verumtamen ex nobilitate complures, eius mandato, relictis equis, coniungunt ſe ſagittariis peditibus. quod & honorificum erat, & reliquis addebat animum, eumque morem acceperant Burgundiones ab Anglis, quando fœdere ipſis coniuncti, bellum geſſerunt in Galliis, per totos triginta duos annos, nullis interpoſitis induciis. Principio, quum ſe nobis oſtenderet hoſtis è vicina ſylua, erant circiter quadringenti cataphracti. Quod ſi tum fuiſſemus eos adorti, multorum iudicio facile profligaſſemus. Nam qui ſubſequebantur, non poterant, niſi cum modicis cohortibus progredi, tametſi paulatim augeſcebant. Ibi tum Contæus ad Carolum: Si velis, inquit, victoria potiri, opus eſt vt acceleres: quod ſi maturius feciſſes, iam videres debellatũ hoſtem: quicquid
interce-

intercedit temporis, hoc omne victoriam moratur. Fuerunt initio pauci, quum nobis primum apparerent, & ne nunc quidem satis multi sunt, vt resistant, & vides vt augeantur. Hic cœptum est agi tumultuosius, nullo seruato ordine, & perturbatis consiliis, dum suam quisq; sententiam dicit, iamque ad exitum Montherici committebatur vtrinq; leuius prælium à sagittariis, & quanquam nos sine ordine pugnabamus, multitudine tamẽ eramus & numero superiores. In concilio decretum fuit, quoniam longius erat interuallum, vt non continua progresſione, sed dato ad respirandum spatio, pedetentim iremus in hostem: excitato autem clamore, & concussione illa facta, vt diximus, Carolus immemor eius quod antea constituisset, subito celeriterq; progreditur. Hostes erant ad castellum Montherici, à fronte muniti ampla quadam fossa, & sepe syluestri; totus ager consitus erat frugibus & fabis, aliisque leguminibus. Carolum antecedebant sagittarii, absq; ordine fere. Meo quidem iudicio, quum est dimicandum, nullum genus militum præstat sagittariis, verùm ita, si sint aliquot millia simul, & vel equos habeant tales, quorum iacturã leuiter ferant, vel prorsus nõ habeant.

Ex ipsis autem ii, qui præliis nunquam interfuerunt, potiores sunt exercitatis: & ita quoque sentiunt Angli, qui in eo genere quosuis antecellunt. Constitutum fuerat, vt dixi, dum iretur in hostem, bis quiescendum esse, quo pedites ad pugnam essent recentiores, eo quod præter viæ spatium, segetes etiam impedirent iter: sed Carolus continẽter accelerabat. Hostes obiectam sepem, duobus diuersis locis qua poterant, transeunt. Quumque tam essent vicini facti, vt hastas aptarent ad concursum: noster equitatus perruptis & disiectis sagittariis nostris, prouolat, sic vt spatium illis non darent telum vllum eiiciendi, quum tamen in iis omne robur & spes tota consisteret. Nam ex mille ducentis equitibus, vix quadringenti erant, sic vt oportet, armati, & ex his ipsis arbitror non fuisse quinquaginta, tractandis hastis idoneos: è famulis autem, ob diutinum otium, nemo quisquam armatus erat. Duces enim Burgundiæ, ne multitudini grauiora onera iniungerent, nullos alebant equites extra belli tempus. Ad hunc modum, florem ipsum exercitus, & spem maximam, sagittarios perturbant & disiiciunt ipsi. Et quanquam in eo summum erat periculum, Carolus tamen, qui ad dextram

erat

erat prope castellum, nemine iis locis magnopere resistente, vincit. Eram tunc vnà & cum eo, quod periculi magnitudinem per ætatem non intelligebam, animo fui maxime securo & otioso. Ad sinistrum latus erant, Rauestenus & Iacobus Sanctopauli comitis frater, & alii complures. qui quum essent numero inferiores, in fugam cõiiciuntur, & ex ipsis plerique omnes in propinquam syluam excurrunt: alii qui ad impedimenta & carros in fuga substiterant, sese recolligunt. Sanctopauli quoque comes in syluam sese recepit. Carolus ex diuersa parte, cum paruo comitatu insequitur fugientem hostem, vltra Monthericum, & quum nemo quisquam resisteret, suam esse putat victoriam. Ibi nobilis quidam vir Luzemburgicus, ætate grauis, Antonius Britannus, equo celeriter aduectus, nunciat ei hostes denuo collectos redintegrare pugnam: si longius progrediatur insequendo, periculum ipsi imminere. Nihil autem commotus eo sermone, pergit: mox idem nunciatur à Contæo, & ita quidem acriter, vt tandem ab incepto desisteret. Quòd si paulo fuisset prouectus longius, incidisset in eorũ manus, vt quidam alii, qui proxime ipsum antecedebant. Reuersus itaque per Monthericum,

reperit cohortē peditum fugientium, quos insequutus, cum centum circiter equis, ictus est à quodam pedite, qui & solus in fuga restitit, & interemptus fuit, reliquis fere omnibus elapsis per vicinos hortos. Quum propius ad castellum præteruehéremur, ecce conspicimus ibi sagittarios stipatores regis ad portam, immotos: mirum hoc videbatur Carolo. nullum enim superesse putabat hostem qui resisteret. Deflectens igitur ad planiciem inuaditur à cataphractis aliquot, numero sedecim: & quoniam è suis plerique erant dispersi, in summo versabatur discrimine, adeo quidem, vt in gutture accepto vulnere, circumdatus & comprehensus, vrgeretur ab hoste, vt sese dederet, neque sineret interfici, vt qui agnosceretur. Ipse contrà moratur & sustinet impetum quantū potest, donec medici cuiusdam Parisiensis filius, Ioannes Cadetus, vasti corporis homo, per mediam turbam inuectus ingenti equo, disiicit turbam, & ipsum eripit. Hostes deinde ad oram eius fossæ, vbi constiterant ante prœliū, sese recipiunt, eo quod cohortes aliquot nostras in propinquo conspicerent. Carolus ex vulnere totus sanguinolentus, rectà contendit ad suos. Eramus autem in vniuersum circiter septuaginta.

Sumpto

Sumpto deinde recenti equo, rursus euolat, vt suos recolligeret, quo quidem tempore, si vel centum modo equites aduersum nos exiissent fugæ, nos mandassemus. Nostri enim milites vix tandem paulatim aduentabant cum modicis cohortibus, partim saucii, partim ex itinere & labore defatigati. nam & segetes grandiores impediebāt euntes, & tanta erat vis pulueris, vt prospectus non pateret, & quocunque respiceres, coopertum erat solum militibus & equis interemptis. Interea prodit Sanctopauli Comes è propinqua sylua, cum quadraginta circiter cataphractis, & ad nos contendit. inter eundum plures vndique ad eum ex fuga confluunt. Nos, quibus videbatur esse periculosa mora, missis ad eum nunciis, hortamur vt properet: ille vero nihil eo commotus, placide progreditur, & hastas iubet à suis tolli, quæ passim iacebant humi, deinde se nobis adiungit, & iam eramus circiter octingenti cataphracti, pedites verò perpauci, quæ res in caussa fuit, quo minus integram obtineret victoriam Carolus. Ex hostium numero profugit Cenomanus & alii multi, cum octogentis cataphractis. erant qui dicerent eum communicasse consilia cum nostris Principibus: sed opinor

iniuriam ei factam esse. breuiter, ingens fuit vtrinque fuga, sed hoc est inprimis memorabile, quod Principes ambo non excesserunt è campo. Quum igitur ad hunc modum starent hinc illinc instructæ acies, diremptę solum fossa, & sepe syluestri: tormẽtis vtrinq; cadũt aliqui. pugnam nemo amplius affectabat, & eramus numero superiores, verumtamen regis præsentia magnũ suis attulit momentum, quando militem, & præsertim equites, ad virtutem cohortabatur. nam alioqui crediderim omnes fuisse præcipites in fugam abituros. Ex nostris aliqui cupiebant redintegrari prælium, in primis verò Haubordinus eo quod diceret se videre cohortem aliquam hostium fugientem. Quod si centum modò sagittarios habuissemus instructos, qui tela coniecissent trans illam sepem, exercitus noster omnis fuisset progressus. Interea dum sic deliberamus, & administratio belli consistit, rex, interuentu noctis, Corbellium, quod est supra Lutetiam septem milliaribus oppidum, ad Sequanam, sese confert, quum nos crederemus eum in castris pernoctare. Forte eo loci, vbi rex fuerat, excitatus ignis, longe lateque vagabatur per carros, & sepem illam de qua diximus. Ibi Sancto-

pauli Comes & Haubordinus iubent carros omnes adduci in eam partem vbi tum eramus, & totum exercitum eis circumcludi. Dum hæc geruntur, ex hostibus complures, qui nostros fugientes insequuti fuerant, redeunt, arbitrantes victoria se potitos esse: coacti transire per nostras munitiones, plerique omnes occumbunt, paucis admodum elapsis. Ex aduersariis cecidit statim inter alios, commisso prælio, Normanniæ præfectus: à nostris desiderati sunt plurimi pedites, ab illis autem equites, vtrinque cæsa sunt ad duo millia. Magnum quiddam est, meo quidem iudicio, restaurare copias à conflictu, & per horas aliquot, in acie vtrinq; consistere propius: & merito Principes complectuntur eos, à quibus in tali rerũ statu non fuerunt deserti: verum, vt fieri solet, non admodum erant memores officii. Quidam, eo quod profugerant, loco fuerũt & dignitate submoti: alii contra, qui multo longius abierant in fuga, honoribus aucti fuerunt & beneficiis. Ex nostris quidam authoritate omni excidit, iussus è conspectu Principis abire: mensem vnum post, illustriori loco fuit, quam antea. Quũ totus exercitus esset receptus intra munitiones vt supra demonstrauimus, reficiebat se quisque, vi-

cunque poterat. Ex nostris quamplurimi erant saucii, plerique etiam animis demissi, quoniam verebantur, ne Parisienses cum equitibus cataphractis egressi, quibus praeerat in vrbe is, cuius antea meminimus, Ioachimus, nos adorirentur, eumque metum auxit, quod crederent regem in propinquo versari. Emittimus ergo de nocte quinquaginta cataphractos, qui de rege aliquid explorarent. Carolus interea sumpto cibo, reficit se nonnihil, & acceptum vulnus in gutture, curat. quo loco cœnabat, submouenda erant aliquot cadauera, positis deinde duobus fasciculis straminis, assidet. Dum loco mouentur cadauera, vnus ex miseris illis potum flagitat: iniicitur illi in os aliquid eius potionis, qua Carolus vtebatur: statim incipit habere melius, quumque agnosceretur, curatus fuit, & valetudini restitutus. erat autem vnus è sagittariis stipatoribus ipsius. Deliberatur postea, quid facto sit opus. omniũ primus sententiam dicit Sanctopauli Comes, versari nos in magno periculo, sibi videri, prima luce mouenda esse castra, & petendam Burgundiam, exusta parte aliqua impedimentorum, & abductis tantum tormentis: fieri non posse, vt medii inter regem atq; Luteti-
am,

am, diutius ibi sine cõmeatu perduremus. Haubordinus deinde, & alii quidam post eum, licet ignorarent, quid essent allaturi, qui exploratum fuerant emissi, non dissentiunt ab illo. Contæus autem omnium postremus, ait futurum, vt milites, re intellectã propter timoris suspicionem perterriti, fugæ se mandent, & ab hoste intercipiantur: præstare multo, vt refecti s nonnihil corporibus, hostẽ prima luce statim adoriamur: aut victoriam esse reportandam, aut fortiter ibi pugnando moriendum: hoc sibi videri non solum honestius, verumetiam ad salutem vtilius atque tutius. Ea laudata sententia, Carolus iubet, vt quieti sese darent omnes per horas duas, & ad tubæ clãgorem essent expediti. interea p homines idoneos militem cohortatur ad virtutem. Sub mediam noctẽ reuersi equites nostri exploratores, nunciant regem esse in propinquo. Statim emittuntur alii, qui certius aliquid cognoscerent. Post horam deinde vnam, arma capiũt omnes, & ad præliũ sese instruunt. sed profecto pleriq; omnes fugã spectabãt. Exploratores, quos secũdo loco misimus, obuiã facti cuidã aurigę, cognoscũt regẽ demigrasse cũ toto exercitu. qua re nobis nũciata ipsi lõgius progrediũtur, quũq; verũ esse, qđ

dixerat illo, competissent, reuersi maximam in castris lætitiam excitant: neque tum deerant, qui quum paulo antè fuissent animis deiecti, dicerent persequendum esse fugientem hostem. Erat mihi tum equus & vetulus admodum & fractus laboribus: is forte situlam vini repertam hausit, eaque potione sic fuit recreatus, vt alacriorem antea nunquam fuerim expertus. Quum illuxisset, conscendimus equos. ibi monachus quidam Franciscanus, à Carolo summissus, confirmabat adfuturum eo die Biturigem & Britannum, ex quorum castris ipse iamiam venisset. ea res animū addebat nostris, tametsi non omnes haberent fidem, & artem intelligerent. Verum tamen sub meridianum tempus, rediit ad nos Britanniæ Procancellarius; qui paulo ante prælium se subduxerat, quoque maiorem faceret fidem, duos è numero stipatorum sui Principis adduxit, magna per exercitum excitata lætitia, quumque suę fugæ caussam rogatus exposuisset, valde laudabatur ab omnibus: quod autem rediisset, eo vero nomine pergratus erat. Carolus totum diem in campo commoratus, belli omnē laudem ad se pertinere putabat, lętus admodum. sed ista gloria magno deinde cōstitit ei. Nam ab eo fere tem-

re tempore, aliorum repudiatis consiliis, pro suo vnius arbitrio gerebat omnia, quæ res in causa fuit, vt tandem in vitæ discrimẽ adductus, & occisus, grauissimum vulnus populo prouinciisque suis inflixerit. Qui ordine præcesserunt ipsum, pater, auus, atque proauus honoratissimi fuerant potentissimique principes, adeo quidem, vt præter Galliarum reges, pauci admodum illis præferri possent. Modestia sane decet omnes hominum ordines, in primis vero Principes viros, vt intelligant, & sint memores in omni actione, esse Deum, à quo proficiscuntur & emanant omnia. Erant in eo duæ res maxime memorabiles, laborum patientia, & animi robur incredibile. Militaui sub eo per annos septem, nec vllum vidi tempus, quo vel lassitudinis, vel timoris daret significationem. Moliebatur in animo res maximas, & fortasse maiores etiam viribus humanis. Postridie, qui tertius erat dies à prælio, recipimus nos Monthericum. ex agris omnes confugerant vel in turrim templi, vel in castellum: sed Carolus & reuocari omnes, & à maleficio abstineri iubet. Sequutus deinde consilium Contæi, Stampium, quod est inter Lutetiam & Aureliam oppidum, loco multum fertili, se-

ſe confert, vt & Britannico exercitui præuerteret, & militem ex vulneribus, aliisque incommodis male affectum, recrearet: hæc enim diuerſoriorum opportunitas, multos, qui periclitabantur alioqui, ſeruabat. Aduenientibus Biturigi & Britanno, obuiam proficiſcitur cum primis ordinibus, & ipſos quidem Principes in oppidum recipit: equitatum autem omnem in campo contineri mandat. Erant circiter ſex equitum millia, tam cataphracti, quam ſagittarii, bene inſtructi, & inter eos multi honeſti homines, quos Ludouicus, vt ſupra diximus, dimiſerat. Quanta eſſet Britanni potentia, facile erat ex eo apparatu cognoſcere. nam eius exercitus potiſſimam partem ipſe vnus alebat. Interea rex, Corbelio relicto, Normanniam petit, vt copias ibi cogeret, & ne quis per ipſius abſentiam oriretur motus, circa Lutetiam, quibus locis maxime neceſſarium eſſe videbatur, equitum præſidia diſponit. Quo die Principes conuenerant Stampii, multus fuit inter eos ſermo de variis rebus. Britanni, ex hoſtibus, qui profugerant, nonnullos ceperant, & ſi paulo fuiſſent propinquiores, bonam exercitus partem profligaſſent. Ex captiuis acceperant regem interiiſſe: ſic enim illi putabant,
 eo quod

eo quod commisso prælio, in fugam abierant. Exhilarati eo nuncio, magna sibi plerique promittebant à Biturige, ad quem, morte fratris, imperium deferri sciebant, & vt accepi à quodam fide digno, qui ei concilio interfuit, deliberauerant de nobis opprimendis: verum non admodum diu ea lætitia fruebantur. Atque hîc videre licet, qui sit rerum status, & quæ perturbationes oriantur, quum aliqua fit imperii commutatio. A cœna, quum multi passim deambularent, Biturix & Carolus, ex fenestra cui innitebantur, serio de suis rebus colloquuntur. Erat inter Britannos homo plebeius, cui pro ludo fuit, in aërem eiaculari ignē artificiosè compositum, Galli vocāt fusas, quæ quum è sublimi deciderunt, huc illuc discurrunt, & flammeum quiddam emittunt. Ex iis quum eiecisset aliquot, vna forte impegit in fenestram, ad quam illi colloquebantur. Attoniti ambo, & subito erecti, respiciunt alter in alterum, admirabundi, collecta suspicione, de industria factum esse, lædendi caussa. Contæus, quum secreto quiddam dixisset Carolo, descendit, & in armis esse iubet illico cataphractos omnes & sagittarios. vt idem faceret, Biturigem hortatur Carolus. Inquiritur postea ille

de authore. is qui coniecerat ignem proiectus ad pedes principum, fatetur à se factum esse, & veniam deprecatus, quo suspicionem omnem tolleret, rursus eiaculatur. ad hunc modum risu soluta turba, deponuntur arma. Postridie, conuocato concilio deliberant Principes, quid agendum sit, & quoniam diuersarum gentium erant, nec vni alicui parebant, quod in eiusmodi rebus necessarium est, variabant sententiæ. Sed notatum fuit in primis & exceptum, quod Biturix, qui per ætatem nullum habebat rerum vsum, neq; talibus assueuerat spectaculis, videbatur ita loqui, quasi iam tæderet ipsum belli, deplorãs miseriam eorum quos in exercitu Caroli viderat saucios, & corporibus malè affectos. Nam eò tandem delapsus est, vt diceret, præstare, bellum non fuisse inchoatum, quam sui causa tantas existere calamitates. Eum sermonem grauiter tulit Carolus, verumtamen re deliberata, placuit traducendum esse exercitum Lutetiam, & tentandum, an oppidani vna cum ipsis vellent animum adiicere ad procurationem Reipublicæ, pro qua bellum se suscepisse dicebant. quod si ea ciuitas permoueri posset, de reliquis, quin idem essent facturæ, nihil dubitabant. Carolus

rolus priuatim ad suos loquutus, de Biturigis oratione, ecquid vobis, inquit, videtur? ille, quod saucios viderit nonnullos, qui ad ipsum tamen nihil pertinent, animo est demisso & languido: quid faciat si quod detrimentum ipsius milites acciperent? sane leui aliquo momēto queat impelli, vt nobis desertis, cum hoste paciscatur. Propter diuturnum enim bellum, quod inter ipsius & meum parentem intercessit, & propter veteres inimicitias, facile sit, vt coniunctis ambo viribus, nos oppugnent. nouæ sunt igitur tentandæ amicitiæ. Fuit hæc sola fere & potissima causa, cur ad Eduardum Angliæ regem misso statim legato mentionem aliquam iniiceret connubii cum illius sorore: quum enim sciret hoc vehementer ei placere, videbat facile ipsum ad amicitiam posse adduci. & quanquam id temporis non agebat serio, duxit tamen eam postea vxorem. quod eo libentius refero, vt ostendam eiusmodi multa sæpiùs euenire ex opinione aliqua leuiter suscepta, maxime vero inter Principes, qui propter delatorum multitudinem, suspicionibus fere indulgent. Commorati per dies aliquot Stampii, Sanctomaturinū & Moretum proficiscimur, quod est prope Sequanam oppidulum, ad sede-

cim ſupra Luteriá milliaria. Carolus in planiciem progreſſus, caſtra ponit iuxta flumen. Iuſſerat autem, vt vncum aliquem vnuſquiſque ſecum deferret, religandis equis idoneum: carris etiam deuexerat naues aliquot, & vaſa diſſoluta, vt ex iis effecto ponte, Sequanam coniungeret. Quum ad fluuium peruenit, exoneratis & depoſitis ſarcinis, occupatur inſula. ſagittarii Galli conabātur nos aditu prohibere, ſed quum iniquo loco pugnarent, tormentis reiecti fuerunt. Sub veſperum iubet pontem fieri: ipſe tenſis tabernaculis, cum quinquaginta cataphractis ibi pernoctat. Poſtero die, circa meridianum tempus, perfecto ponte, exercitum omnem & tormenta traducit: idem poſtridie faciunt Biturix & Britannus cum ſuis copiis, collaudato opere. De nocte apparent nobis plurimi ignes è longinquo. Plerique regem eſſe putabant: ſed aliquot horis poſtea cognouimus Ioannem Calabriæ Ducem, Renati Siciliæ regis filium, caſtra ibi poſuiſſe. Ducebat ille inſignem equitatum ex vtraque Burgundia, pedites vero non ita multos, & inter hos, circiter quingentos Heluetios, qui primi omnium ſuæ gentis noſtris temporibus in Galliam venerunt, & ſua virtute reliquis

nomen & authoritatem magnam conciliarunt. Hæ copiæ, quum prima luce castra mouissent, eodie pontem transeunt. Burgũdionibus prçerat Mareschallus Nouocastrensis. erant cum eo frater Montagutius, & Marchio Rethelensis. & ingens nobilium turba, quorum nonnulli militauerant Borbonio, quum bellum ei rex inferret. Hi omnes periculi vitandi caussa coniunxerant se cum Duce Calabriæ, quem propter fortitudinem & rei militaris scientiam Carolus in magno habuit honore. Exercitu omni traducto, qui sane longe maximus erat, Lutetiam cum vniuersis copiis contendunt. Primam aciem ducebat Sanctopauli Comes, & cum eo Britãni aliquot & Bituriges: in reliquo agmine erant ipsi principes. Carolus & Calabriæ dux, vt homines militares decet, in hoc toti erant, vt rebus omnibus diligenter prouiderent, nec obscurè præ se ferebãt, cupere se aliquid magni perficere. Biturix & Britannus vehebantur paruis equis, leuiter admodum armati. Vbi Carentoniũ venissent, qui vicus ad Matronãm positus, Lutetia distat duobus milliaribus, occupatur ibi pons, frustra resistentibus sagittariis Gallis. Eũ vbi trãsiissent, Conflantiũ ingressi, quod est in propinquo, Carolus ca-

cupata planicie, copias suas omnes & tormenta carris, aliisque munitionibus cingit, adiuncto sibi Calabriæ Principe. Biturix & Britannus, cum magna sui exercitus parte, Sanctomaurum, qui vicus modico distat interuallo, sese conferunt: reliquum agmen Sanctodionysium abire iubetur. Postridie, quam eo venerant, faciunt excursionem ad vrbem, non absque magna trepidatione vulgi. Erant inter alios ordines multi non alieni à Principibus, & eorum institutum iudicabant esse vtile ac salutare Galliæ: è ciuibus etiam multi addicti erant Burgundionibus, eorumque negotia procurabant, spe consequendi publica munera, quæ Lutetiæ sunt & plurima, & admodum quæstuosa, dum quisque, nō quantum æquitas permittit, sed quantum omnino potest, extorquet. Nostri quum hoc non ignorarēt, amplis pollicitationib. eos sollicitant. Tertiò pòst die cogitur in vrbe Senatus, & acceptis Principum postulatis, qui Reipubl. salutem se procurare ostentabant, placuit legationem esse mittendam. Ea decernitur Gulielmo Carterio, Parisiensi Episcopo, homini singulari virtute. Principes omnes Sanctomauri conuenerant: præsidebat ei cōsilio Biturix: reliqui astabant, hinc

Britan-

Britannus & Calaber, illinc verò Carolus, præterquam capite, totus armatus, & tectus eleganti pallio. Venerat enim Cōſtantio, & quoniam hoſtes in propinquo tenebāt Vincenniū arcem, nō poterat niſi magno comitatu eo proficiſci. Sūma petitionis hęc erat, vt vrbem patefaciant, quo cū reliquis ordinibus cōmunicato conſilio, rationes ineant bene conſtituēdi regni, quod inſolenter admodum, & inique per regē adminiſtrari dicebāt, multis in eū effuſis criminationibus. Ad quæ, quū legati amicè reſpōdiſſent, ſumpto ad deliberandū die, domū reuertuntur, priuatim autē principes vnumquenq; ſollicitabant, & opinor ſic inter eos tunc fuiſſe decretū, vt ipſi quidē vna cum ſuis neceſſariis ingrederentur, exercitus autem modicis cohortibus per interualla tranſiret, quo facto, perfeciſſent, quod inſtituerant. multis enim de cauſis facilè traduxiſſent ad ſe populū, ac deinde, quod ea ciuitas feciſſet, aliæ quoq; per Galliā vrbes ſine contētione erāt facturæ. Priuſquā legati retuliſſent ad Senatum, rex Lutetiā venit cum maximis copiis. nam ad duo cataphractorū millia, & è Normannia nobilitatē inſignem, & ſagittarios complures, ſtipatores ſuos, aliosq; multos præſidio ibi collocat. Ita & conſilium ad-

ſtrũ intercidit, & populi fuit immutata voluntas. nemo iã audebat amplius de pactione nobiſcum facienda loqui: nonnulli etiam, quod in colloquutionem veniſſent, pœnas perſoluerunt, exuti iis, quibus erãt propoſiti, muneribus, & alio relegati. quæ ſane moderatio laudanda mihi videtur in rege, quod atrociori vindictæ genere non ſit vſus. Nam ſi, quod moliebantur Principes, id effeciſſent, petierat: & non ſemel ipſe mihi retulit, quod ſi fuiſſet ab ea vrbe intercluſus, recta ſe vel ad Heluetios, vel ad Mediolani Ducem Franciſcum, de quo magnam habebat amicitiæ opinionem profecturum fuiſſe. Is enim, Galeacio filio duce, auxilio prius miſerat quingentos cataphractos, & peditũ ad tria millia, qui in Aruerniã vſque progreſſi, bellũ inferebãt Borbonio, facturi maiora, niſi allatus de morte Franciſci nuncius domũ ipſos reuocaſſet. Idem etiam, vbi de fortuna regis & Principum audiuit conſpiratione, per legatos admonuit eum, vt tota mente & anima hanc illorum ſocietatem diſtraheret. Rex Lutetiam ingreſſus, bello nos vndique laceſſit maxime vero pabulatores noſtros, qui longius prodire cogebãtur, & ad ſui tuitionẽ opus habebãt maiori comitatu. Sanè magna eſt eius vrbis oppor-

portu-

portunitas, & ingens vicinæ regionis copia, quæ duos tā potentes aleret exercitus. Nobis enim nihil vnquam deerat, & in vrbe nulla fuit annonæ caritas. Non intermittebatur dies, quo non leuius aliquod prælium fieret: hostes equitatu præstabant, nos autem peditatu. Britanni circum Sāctodionysium populabantur agros. Ex Aquitania quoque nonnulli Principes auxilio nobis veniebant, cum sex millibus equitum, sed Carolus metuens, ne, si propius accederent, inedia consumeremur, missa pecunia, vt alimoniam compararent, renunciat, ne progrederentur longius. Præter quotidiana illa prælia nihil magnopere agebatur. nolebat enim rex totis viribus dimicare, neque suis permittebat, vt magno numero prodirent, eo quod suas Galliæque fortunas nequaquam vellet in dubiū deuocare: sed hoc solum spectabat, vt pace quocumq; modo facta, fœdus illud Principū dirimeret. Certo tamen die, prima luce, sagittarii, ad quatuor millia, è regione Conflantii, iuxta Sequanam castra ponunt ab his, nobiles Normanni, & cataphracti aliquot modico distabant interuallo: pedites etiam nō longè aberāt in pulcherrima planicie, & Sequana tātum eramus diuisi. Statim incipiūt accumu-

lare aggeres, & è terra materiaque castellum efficiunt, quàm longè nostra patebant castra, interlabente, vt diximus, fluuio, dispositis deinde tormentis, Carentonio eiiciunt cohortes aliquot Calabriæ ducis, ita quidem, vt hæ cogerentur se nobis adiungere, desideratis nonnullis & militibus & equis. Deinde, in nostras etiam munitiones emissis tormẽtis, extulerunt aliquot, & cum in cœnaculũ Caroli bis iaculati essent, inter prandendũ, ex famulis quendam, qui cibum deferebat, in gradibus occidunt. A prãdio Carolus descendit in inferius tabulatũ. Veniebant ad eum quotidie Principes, concilii caussa, quo dimisso, prandebant simul. Re deliberata, placuit, vt nostra tormenta statim opponerentur hosti. Perforatis igitur muris, qui sunt prope Conflantium, iuxta flumen, collocantur ibi, quorum maximus erat vsus, & alia deinde aliis locis, quam fieri potuit commodissimè. Aggeres illorum longe se diffundebant versus vrbem, exhaustam vero terram eiiciebant in eam partem, quę ad nos pertinebat, vt ab ictu telorum tuti essent. in fossis enim cõtinebant se, nec caput modo proferre audebãt. Tormentorũ tanta vis fuit & impetus, vt maiorẽ non viderim. Nã è Lutetia suppetebãt eis
omnia

omnia copiosè. Quatuor ita sunt consumpti dies: ab vtraque parte maior fuit metus, quam iactura. nemo enim, qui in aliquo esset numero aut honore, interiit. Principes vbi vident hostem non commoueri loco, iudicabant hoc pertinere ad suum non dedecus modo, sed & periculum, eo quod oppidani firmiori essent animo futuri, quum superiori quodam die, per inducias, maximo numero, spectandi gratia prodiissent. Mandant igitur è nauibus pontem fieri, traducendis copiis, in eum vsum maiores etiã naues aliquot fuerunt adductæ, quibus transmitteretur flumẽ, & in hostem impetus fieret. Qui ad hoc opus efficiendum delectus fuit, eius hæc erat sententia, illos aggeres, & terram eiectam ab hoste, nobis vsui fore, quod, traiecto flumine, illi essent loco futuri inferiores, nec auderent metu tormẽtorum è fossis prodire. Qua re cognita, maior nobis incessit cupiditas transeundi. Perfecto ponte, & in vsum accommodato, accurrit ab hostibus fœcialis, affirmans hoc ipso violari inducias, quæ & in biduum pactæ fuerant, & eo die sub vesperum cedebant: venerat autem, vt quid ageretur à nobis, cognosceret. Pons ea magnitudine erat, vt tres simul equites hastati facile transirent, sed præterea

naues onerariæ aderant, quæ singulæ transportabant mille milites, & alia minora nauigia magno numero, vt ipsorum adminiculo tormenta eò lenius proueherentur. Ex omni igitur exercitu deliguntur, qui transeant: iis præficitur Sanctopauli Comes, & Haubordinus. Post mediam noctem, sumptis armis, antequam illucesceret, instructi erant omnes. Eram ea nocte in excubitorũ numero, nam immunitatẽ nemo quisquam habebat. Hîc subito exaudimus clamorem sublatum ab hostibus. quum enim castris incensis & abductis tormentis abirent, acclamatione facta, nobis illud significabant. Nostri ad eam rem delecti, iam cœperant transire flumen: animaduerso autẽ illorum discessu, læti ad nos redeunt. Fuerant autem illi à rege in hoc solum emissi, vt nos ex longinquo lacesserent, nõ etiam vt prælio concertarent. In hoc enim totus incumbebat, vt quocunq; modo pacisceretur, & nos dissiparet, ideoq; subinde fiebant induciæ, per quas alii ad alios cõmeabant, diremptì fossa, quam transire vetitum erat, interea proponebantur aliquæ rationes pacis, & vtrinque multi ad defectionẽ sollicitabantur. Ab illis mittebatur internuncius Cenomanus: à nobis, Sanctopauli Comes: & quanquam

nihil

nihil magnopere perficerēt, integræ tamen erant induciæ, nec vllus intercedebat dies, quo non ex ipsis aliqui ad nos, & ex nostris in illorum castra perfugerent. Eiusmodi sane colloquutiones non vacant periculo, & ei præsertim, cuius infirmiores videntur esse partes, magnum sæpe detrimentum adferunt. Sic enim inter homines comparatum est, vt & augescere cupiant, & sua tueri, eoque facile fit, vt sese potentiorib. adiungant, & quum in Principem liberalem incidunt, idoneumq; comparandis hominum gratiis, leui momento traducuntur aliò. Pacis igitur tractatio prudentibus atq; fidis hominibus est committenda, eos à legatione reuersos separatim audiat Princeps, ac solus, ne, si minus iucunda renuncient, pauorem ea res atque metum inferat multitudini. Sunt enim omnes cupidi rerum nouarum: & non desunt, qui quum familiariter norint legatos, audent sibi polliceri, fore, vt omnia resciscant: verum si iudicio sint præditi illi, cauebunt modis omnib. ne quid efferāt, quod vel alienationem animis, vel trepidationem excitare possit. Hoc ideo mihi dicendum fuit, quod Principes à suis non raro circumueniri sciam in eiusmodi actionibus, illos præsertim, qui præ fastū & arrogātia, quæ fit

aliorum ſententia, non auſcultant. nam qui ſe demittunt, ac libẽter aliorum iudicia cognoſcunt, ii minus falluntur. Omnium autem Principum, quos ego quidem noui, Ludonicus rex optime tenebat rationẽ ex rebus aduerſis eluctandi : cultũ corporis erat admodũ ſimplici, & ſermone demiſſo: quos vel metueret, vel à quibus aliquid ſperaret, eos omni ratione ſtudebat ad ſe traducere, & ſi forte repulſam ferret, nihilominus & donis & magnis pollicitationibus inſtabat. Quos rebus ſecundis eiecerat, eos in neceſſitate poſitos, magno ſibi reconciliabat, eorumque vtebatur opera, neque propter veteres inimicitias oderat. Homines mediocris cõditionis: naturaliter amabat: potentioribus autẽ, & iis qui facile ipſius ope carerent, minime fauebat: diligẽter de ſingulis rebus percontabatur, & cupide audiebat omnes, eaque ratione hoc effecit, vt qui per Europam eſſent in authoritate & aliquo numero viri, omnes cognoſceret. Hac induſtria & virtute, ſe ſuaſque facultates omnes ſeruauit, quæ ſane in dubium & præſens periculum deuocatæ fuerant, hoc Principum exorto bello, & plurimis in eũ excitatis aduerſariis: largitionibus autem & liberalitate admodum proficiebat, & vt rebus aduerſis mul-

ſis multum erat prouidus, ita quoq; ſecundis, & in otio captabat offenſiones, ac ſimultates, neque diuturnam vllam pacem ferre poterat, & leuiter de hominibus iudicabat aliquando, etiamſi coram adeſſent. Veruntamen quia timidior erat à natura, ne quid de iis, quos metuebat, diceret, diligenter cauebat, cumq; per intemperantiam linguæ, detrimentum aliquod accepiſſet, agnouit culpam, & conuerſus ad eum quem offenderat, non me latet, inquit, obfuiſſe mihi linguam, ſed & profuit aliquando: nunc autem, vt, quod illa peccauit, emendẽ, æquum eſt: ac ſimul, quum ad eum modum familiariter ageret, donum aliquod dabat non contemnendum. Eſt profectò magnum Dei beneficium, agnoſcere quod vitioſum eſt, ac mentem ad meliora cõuertere. Mea quidem hæc eſt ſentẽtia, vt arbitrer, eam ſolicitudinem atque moleſtiam, in qua iuuenilibus annis fuit, quo tempore, deſerto patre, vixit apud Philippum Burgundiæ Ducem, per annos ſex, plurimum ei profuiſſe. Nam in eo rerum ſtatu cogebatur accommodare ſe, & ſeruire plurimorum affectibus, & prouidere, ne, quorum opera carere non poterat, eos offenderet. & hoc quidem boni attulit ei fortunæ inclementia. Poſt mortem

pat is, delato ad ipſum principatu, ſtudebat vlciſci, quas putabat ſibi factas eſſe iniurias: verum pœnituit eum accepto detrimento, & quos prius à ſe alienauerat, cum iis ipſis in gratiam deinde rediit. Quod ſi fuiſſet educatus, ita vt hodie plerique nobiles per Galliam, arbitror eum, ex illis tempeſtatum fluctibus non fuiſſe emerſurum: ſic enim hodie complures inſtituuntur, quaſi ad ludum eſſent facti & iocũ: in veſtitu & omni ſermone nihil moderate faciũt, aut prudenter: literarum nullam cognitionem habent: viris bonis atquę peritis non patet vllus ad eos aditus: de negotiis aut ſuis, aut populi non cognoſcunt ipſi: verùm in familiares omnia reiiciunt, qui per hanc illorum ignauiam atque ſocordiam, ſuas facultates inſigniter amplificant, & hoc fere ſolum agunt. Si quis eſt aliquando, qui fortè, tanquam ex veterno expergefactus, animum rebus gerendis adiiciat, hoc ſero admodũm fit, amiſſis propemodũ occaſionibus. Indubitatum enim eſt, eos, qui in vlla re vnquã excelluerunt, mature puerilibus annis ad eam rem acceſſiſſe. Totum hoc conſiſtit, primum in beneficio Dei, proxime, in educatione. Supra diximus de diſceſſu hoſtium, qui è regione noſtrarum munitionũ ad Sequa-

nam consederant. Induciæ fere fiebant in vnum diem & alterum: iis finitis, res agebatur excursionibus vtrinq; & leuioribus prælis: è Lutetia quidem non prodibant magnis cohortibus, nisi quod speculatores nostros equites subinde reiiciebant. Suspicionem habebat rex de plerisq; nulla magnopere de caussa. noluit igitur confertis copiis pugnari, & suos à prælio continuit. Retulit aliquando mihi; se nocte quadam reperisse arcem, quæ est ad portam Antonii, patefactam, ea parte quæ ad campum pertinet; ea res suspicionem augebat. Qui erat Lutetiæ belli duces, cõstituerant nos adoriri tripartitò: sed detecta res fuit per adolescentẽ, qui ex aduersa fluminis ripa, clamore nobis enunciabat istud, emissus ab iis, qui principũ rebus fauebant, è quibus etiam nonnullos, fidei faciendæ caussa, nominabat. Prima luce veniunt duæ hostium cohortes diuersis itineribus ad pontem Carentonii, quo loco tormenta nostra erant disposita. Fit tumultus totis castris, dum creditur hoc illud esse, quod antea significatum fuerat. Confestim arma capiunt Carolus & Calabriæ Dux, & temporis fere momento instructus erat omnis exercitus. pedites eramus omnes, ac ducẽtis ferè equites obequitabãt, vt quid ho-

ftis moliretur, obſeruarent. Eo primum die res videbatur ad prælium ſpectare. Biturix & Britannus, quos antea nō videram armatos, illico ſe nobis adiungūt. Quum ad pontem propius accederet hoſtis, quamplurima in eos emiſimus tormenta. Pariſienſes autem ex mœnibus ad noſtras vſque munitiones ſuis machinis penetrabant. Cœlum erat obſcurius, & noſtri equites, qui propius ad vrbem acceſſerant, credebant ſe videre ingentem numerum haſtarum, arbitrati regem ibi copias omneis atque vires habere coactas. reuerſi igitur, celeriter hoc perferunt ad Principes, & confirmant prælio decertandū eſſe. Ex hoſtibus autem, qui præmiſſi fuerant equites, ſpeculandi cauſſa, quū viderent noſtros retrocedere, cōſectati eos, augebant nobis illam, de qua diximus, opinionem. In eo rerum ſtatu, Calabriæ Dux, conſociatis armis, militem ad virtutem hortatur, oblatam eſſe dicens illam toties optatam dimicandi occaſionem. Noſtri equites, quod viderent hoſtem, qui prius inſequebatur, Lutetiam reuerti, & ſimul illū, quem putabant eſſe confertum exercitum, conſpicerent non moueri loco: dubitare ſecum incipiunt, & progreſſi longius, cœlo iam ſereniori, cognoſcunt eum locum, in quo puta-

bant

bant hostem consistere, consitum esse præaltis carduis, qui ex longinquo præbebant hastarũ speciem. Prouecti igitur ad vrbem vsque, Principes de eo certiores faciunt, excusabat autem eos & cœli obscuritas, & allatus nocte superiori nuncius.

PHILIPPI COMINÆI COMMENTARIORVM LIBER secundus.

PACIS conciliandæ rationes, inter regem præcipue & Carolum, qui duo longe primi erãt, minime intermittebantur. Habebant autem postulata Principum magnam difficultatem. Biturix enim Normanniam à rege fratre petebat, vti portionem iure hæreditario sibi debitam: Carolus autem Ambianum, Abbeuillam, Sanctoquintinum, Peronam, & alia quæ sunt ad Somiam oppida, quæ rex ante menses quatuor à Philippo Principe recuperauerat quadringentis aureorũ millibus, volebat sibi restitui: affirmans, quamdiu ipse superesset, non esse regi licitum, illa

ſibi adimere: ſimul commemorat, quantum Burgũdicæ familiæ rex debeat, in qua multis annis, quum à patre ſeceſſionem feciſſet, liberaliter & honorifice tractatus, ac deinde mortuo patre, Rhemos & Lutetiam eſſet ipſorum ſumptu deductus, & regno inauguratus. Poſt crebras vtrinque miſſiones, rex aduerſo flumine, nauigio ſubuectus, venit ad eam partem, quæ ad nos pertinebat. ad oram fluminis comitabatur eũ magnus equitatus: in naue pauci admodùm erant. Priùs quam exponeretur, conuerſus ad Carolum, qui ad ripam expectabat: An fidem mihi das, inquit, ſororie? (nam in matrimonio aliquãdo Carolus habuit eius ſororem) illo affirmãte, egreſſus, vbi ſalutaſſet amanter: Agnoſco, ait, te vere nobilem, & è Franciæ regum ſtirpe procreatum eſſe: rogatus à Carolo, quid ita? Nuper, ait, quo tempore legationem miſi ad parẽtem tuum, cognatum meum atq; te, quum ineptus ille Monuillerius tam illiberaliter te tractaret, denunciabas mihi per Archiepiſcopum Narbonẽſem, futurum, vt intra annum me pœniteret eius facti: ſeruaſti nimirũ promiſſa, & citius quidem opinione. Ridens & hilariter iſta loquebatur, quod illum eiuſmodi ſermone ſciret oblectari. Pergens deinde:

Cum

Cum id genus hominibus, ait, qui nõ discedunt à promissis, volo mihi cõmercium intercedere. Post hæc, sui purgandi caussa negabat se Cancellario quicquam eorum, quæ liberius & inepte dixerat, mandasse. Medius obambulabat inter Carolum & Sanctopauli Comitem, ex propinquo diligenter obseruabant à Carolo dispositi equites. Postulata erant eius generis, vt paulo supra demonstrauimus, & quum antea prætexerent bello commodum Reip. de priuatis rationibus iam singuli cogitabant. Vt fratri Normanniam daret, non potuit omnino rex adduci, reliqua facile permisit, & vt Carolo gratificaretur, deferebat Comiti Sanctopauli Connestabliatum, quod est totius Galliæ maximum munus, & honor amplissimus: atque ita quidẽ tunc nulla re alia perfecta, disceditur. Consumptis ad hunc modũ aliquot diebus, etsi nõ tam crebro cõmeabant vtrinq;, pacis cõficiendæ caussa, vt prius, rex tamen & Carolus, etiam ardente bello, per internuncios, homines obscuros, de pace agebãt. Id reliqui Principes ægre tulerunt, & collecta suspicione, tædebat eos belli, & longioris moræ, & nisi magno casu quiddam interuenisset, de quo postea sum dicturus, non absque ludibrio domum reuertissent. Vidi

quo tempore in eodẽ cœnaculo, quum adesſent omnes, alii cum aliis ſeparatim conſultarent. Id moleſte admodum tulit Carolus, quoniam ſe præſente bis iam acciderat, & alioquin ſic erat, vt ferre non poſſet collocutionem vllam in aſpectu ſuo fieri, cui non & ipſe adhiberetur. Hunc ſuum dolorem ad Contæum, magna virtute virum, non diſſimulat: is hortatur, vt moderate ferat. nec vllam præbeat offenſionis cauſſam: illos ad gratiam & amicitiam regis habere faciliorem receptũ, variis de cauſſis: quemadmodum ſit omnium longe primus & potentiſſimus: ita etiam æquum eſſe, vt ſit prudentiſſimus: caueat modis omnibus, ne quod oriatur diſsidium, ſed ægritudinem illam animi diſsimulet, & amanter cum ſociis agat: non eſſe nihil, quod offendantur illi? diſplicere multis, etiam aliquot ipſius neceſſariis, tam humilis conditionis homines agere de pacificatione, & tractare negotia tam ardua, quod eo ſit periculoſius, quo magis rex in largitiones propẽdeat, quibus expugnare queat etiam conſtantioris hominis animum. Sequutus hoc conſilium, fingit vultum, & incipit agere familiarius, & ſua cum ipſis conſilia ſubinde communicat: prudenter quidem, & tempore valde neceſſario,

mea sententia, nam alioquin ad defectionē omnia spectabant. Multum hercle positum est sæpe in vnius hominis virtute, modo fidem & authoritatem obtineat, sed fere fit, vt principes, nisi necessitate coacti, non agnoscant, alii quid aliis præstent: magna enim ex parte, præsertim iuuenilibus annis, complectuntur eos, qui sunt ipsorum affectibus magis accommodati, & cupiditatum ministri. verum qui sapiunt, etiamsi iudicio lapsi fuerint aliquando, sanare tamē student errorem, & ex virtute suos æstimant. Id omnium optime sciebat Ludouicus, & tum quoque temporis, Carolus & Eduardus Angliæ rex, quos omnes eo loci adductos esse vidi, vt iis, quos aliquando despexerant, vehementer opus haberent; eosque desiderarent. Supra demonstrauimus, & quid periculi sit in illis conuentibus, qui fiunt per inducias, & quemadmodum Principes prouidere debeant, vt idoneis hominibus negotia sua committant, illi præsertim, qui viribus & caussa sunt inferiores. Nunc autem, cur ei loco sim diutius immoratus, exponā. Interea dum de pace agitur, & vtrinq; mittuntur nuncii, inita fuerunt à quibusdam clandestina cōsilia, de Biturige in Normandiam recipiendo, & eo tandem deducta res

fuit, vt eius ditionis Præfecti vxor, vidua, & simul nobiles aliquot, Borbonio, tam arcis, quam vrbis Rothomagi possessionem traderent, quo Biturigi bona fide restitueret. In eam rē facile populus assensit, vt qui Principi alicui suo parere malint, quā regis imperio subiecti esse: pro magnitudine enim prouinciæ & facultatibus, honestius id esse, ducunt; vt qui nongenta francorum millia pendant quotannis. Recepta ad hunc modum arce, eius fidem dant Borbonio nomine Biturigis: prætor autē vrbis, qui cum rege fuerat educatus, & Gulielmus Picardus, ad quem eius prouinciæ quæstura deinde est delata, & is, qui hodie est eius regionis præfectus, adduci non potuerūt, vt iurarēt, tametsi omne negotium ipsius præfecti mater confecisset. Ea re cognita, rex, quum aliud nō posset, decreuit omnino pacisci. Quamque diē colloquutioni Carolo constituisset, egressus è Lutetia cum cētum circiter equitibus, magna ex parte Scotis, Constantium venit. Ibi reperto Carolo, deambulās exponit, quid accidisset Rothomagi, fortuna & casu factā nunc esse pacē dicebat: se quidem sua sponte nō fuisse daturū fratri Normanniam: nunc vero, posteaquā Normanni ipsi statum imperii mutassent, & res noua esset oblata,

oblata, se nõ repugnare, & placere pacis cõditiones illas, de quibus antea non semel agitatum fuisset. Eo sermone Carolus admodum fuit recreatus, propter annonæ & pecuniæ inopiam, quæ tãta erat, vt si in Normannia casus hic non incidisset, nulla re perfecta discedendum nobis fuisset, quanquam paucis interiectis diebus, auxilio venerunt, missi à Philippo centum & viginti cataphracti, mille & quingenti sagittarii, telorum & arcuum maxima vis: ad hæc, centũ & viginti aureorum millia, summo certe nostro cum gaudio. nam metus erat, ne socii, nobis desertis, cum rege paciscerentur. Inter deambulandum sic erant ambo intenti sermoni, vt quo deflecterent, non animaduerterent. nam ingressi viam, quæ Lutetiam ducit, veniunt in castellum illud ab aduersariis extructũ è regione nostrarum munitionum, vt supra diximus, quo quidem ex loco tutus erat in vrbem receptus. Erant apud Carolum perpauci quidam ipsius familiares. illi, co perculsi nouitate rei, obstupescũt omnes: ipse vtcunq; poterat, dissimulat. Is nũcius in castra perlatus, magnã excitauit trepidationem. Collecti subitò duces, ac militũ præfecti, vehemẽter incusant hãc illius audaciam, & eorũ, qui cum ipso essent, incogitantiam:

valde vituperant, facta mentione eius temporis, quo ipsius auus, Ioannes Burgundiæ Dux, quando in colloquutionem venit cum Ludouici patre miserabiliter trucidatus fuit. Reuocatis igitur omnibus copiis intra munitiones, Burgundiæ Mareschallus, etiamsi iuuenis hic, & stolidus, inquit, Princeps, in præcipitium aliquo discessit: nobis tamen prouidendũ est, ne Philippi Principis, à quo sumus emissi, fortunas in discrimen adducamus, optimum mihi videtur, vt instructi quemlibet euentum expectemus: coniunctis viribus, omnem impetũ sustinebimus, & vel in Hannoniã, vel Picardiam, vel Burgundiam, vi armorum atque ferro penetrabimus. Post hæc, Sanctopauli Comes, equo circumuectus, respicit, num quos videat via Parisiensi. tandem ecce conspicatur ad 50. equites, qui missi à rege, Carolum reducebant incolumem. Is quum appropinquaret castris, dimisso comitatu Gallorum, sermonem ad Mareschallum, quem ob excellentem virtutem reuerebatur, conuertit. qui grauiter eum obiurgans; Tuus, inquit, parens me tibi attribuit, alioqui non sum tibi deuinctus. Ille vero leniter: Noli, ait, increpare me, culpam agnosco, sed non prius deprehendi, quam essem castello propinquus.

Atqu;

Atqui, me, inquit ille, absente & inscio, fecisti. Carolus demisso capite, & voce compressa, vbi in castra venit, magnam intulit lætitiam. Regis fidem prædicabant omnes: veruntamen ab eo tempore nunquam in eius potestatem ille rediit. Postero die Carolus delectum habet totius exercitus, præterquam eorum, quibus Burgundiæ Mareschallus præerat. hic enim infestior erat regi propter ademptum sibi quoddam oppidum in Lotharingiæ finibus. Constitutum erat, vt principes omnes, regis beneficiarii & clientes, ad certum diem adessent Vincennii, prope Lutetiam, & ne qua doli suspicio resideret, permittebat rex Carolo, vti militum suorum præsidio muniret eam arcem, donec peracti essent conuentus. Postquam eo ventum est, Biturix, ea ditione, quam hactenus possederat relicta, fidem regi dat pro Normannia. Carolus autem pro illis Picardiæ oppidis, quæ sunt ad Somiam flumen. Sanctopauli Comes delatum sibi munus à rege, Connestabliatũ, iurat bona se fide administraturũ. Est apud nos quotidiano sermone tritũ prouerbiũ, quo dicitur, in splendidissimis etiam epulis existere semper aliquos, qui minus bene tractẽtur. Idẽ vsuuenit in hac quoq; pacificatione, dũ alii, quod

vellent, adepti sunt: alii spe & expectatione deciderunt. Mediocris conditionis homines rex ad se traducebat: reliqui Normanniæ Ducem & Britannum sectabantur. Confectis apud Vincennium literis de pacificatione & præteritarum offensionum abolitione, discedunt pariter omnes. Abeuntem Carolum in Flandriam rex cum paruo comitatu, per aliquot milliaria deducit, subsequentibus eum circiter ducentis cataphractis, qui reducerent. Carolus, multa nocte, quam se quieti daturus esset, ea de re certior factus, collecta suspicione, iubet suos esse in armis. Atq; ita videre licet, quam ægrè consistat inter Principes amicitia, propter diuersitatem eorum, quæ singulis prope momentis ad ipsos deferuntur. Cauere igitur debēt, ne in colloquutionem ipsi veniant, sed per legatos, viros prudentes, qui, quod vtrinque peccatum est, sanare possint, sua negocia conficiant. Postero die rex, humaniter & perbenigne dimisso Carolo, redit Lutetiam. Ille, per Nouiodunum facto itinere, quacunq; transibant, honorificè fuit exceptus, mandato regis. Quum peruenisset Ambianum, prouinciam illam omnem, quam hac pacificatione recuperauerat, in sua verba per iusiurādum adigit. Illinc proficisci-

ſciſcitur aduerſum Leodios, qui per ipſius abſentiam, aliquot menſibus bello vexauerant Philippum principem, incurſionibus factis in Brabantos, & Namurcos: hyemis autẽ interuẽtu excluſus, & impeditus, nulla re maiori perfecta, vicos & ædificia multa vaſtat incẽdiis. Facta deinde pace, quam illi conſtituta pœna iurabãt minimè ſe violaturos eſſe, ad Brabantos reuertitur. Inter Normannũ autem & Britannũ, vbi Rothomagũ venerunt, natæ ſunt diſſenſiones: eas alebãt ipſorũ familiares, qui quũ aliquando in re lauta fuiſſent apud Carolũ ſeptimũ, nõ mediocriter doluerũt ex iſta cõmutatione fortunę. Britannus autẽ, quod omnẽ fere belli ſumptũ ſuſtinuiſſet, æquum eſſe putabat, aliquã adminiſtrationis partem ad ſe pertinere. Simultas eo vſq; creuit, vt Britannus in montẽ, qui proximus vrbi imminet, ſeſe recipere cogeretur, quumq; ne ibi quidẽ ſatis eſſet in tuto, domũ reuertitur. Qua re intellecta, quũ alioqui rex calleret artẽ dirimendi amicitias, vtilẽ ſibi futurã eſſe vidẽs eam factionẽ, cum exercitu propius ad Normãniam accedit. Qui erãt iis locis pręfecti, cõplures in deditionẽ vltro veniebãt, vt ad eius gratiã receptũ haberẽt. Et vt Britannũ à fratre diuelleret, auxilia que detraheret, in col-

loquutionem cum eo venit, eo quod inferioris Normāniæ loca quędam ille tenebat, de quibus, quum ex vtriusque arbitrio constitutum esset, Britannus domum redit: ipse vero exercitum in fratrem educit: qui repentino bello perterritus, amissis iam aliquot oppidis & castellis, in Flandriam statuit profugere. Carolus, qui tum erat in Leodiorum finibus, implicatus bello, per hyemem, dissidiū hoc grauissime tulit. Cupiebat enim in primis, vt Normannia suum separatim haberet principem. sic enim tertia fere parte videbat imminutā esse regis potentiam. Conducit igitur copias, quæ præsidio essent Depæ, maritimo Normāniæ oppido, decem à Rothomago milliaribus. verum antequam adducerentur, eius loci præfectus paciscitur, atque ita Normanniam rex omnem recuperat, præter ea loca, de quibus inter ipsum & Britannum certis conditionibus antea conuenerat. Normannus, vt supra dixi, constituerat in Flandriam sese recipere, sed interea sarta fuit inter eum & Britannum amicitia. videbant enim vterq; quemadmodum hac simultate fortunas suas omnes & facultates in discrimen adduxissent. Est sane difficile admodū, vt qui sunt æquali potentia Principes, diuturnam colant amici-

amicitiam, nisi maiori alicuius authoritate cohibeantur: eius rei multa ipse vidi & cognoui documenta. Sic enim est inter homines comparatum, vt facile suscipiant inimicitias, neque respiciant ad eum, qui fere comitari solet, tristem & luctuosum exitum. Mea sic est sententia, vt existimem, eum, qui solus in potestate habet decem hominum millia, magis esse metuendum, quam decem confœderatos, qui singuli senis millibus præsunt. Nam quia nullius hîc est præcipua vel singularis authoritas, multa quotidie in disceptationem incidunt, & antequam aliquid constituatur, prætereunt fere occasiones. Normannus, amissa ditione sua, quum ipsius familiares prope omnes regi sese dedidissent, ad Britannum proficiscitur. Prouerbio dici solet de Britannis, quod icti sapiant: illud hic locum habet. Inter regem & Principes vltro citroq; crebri commeabant nuncii, partim, vt de rebus quę gerebantur, cognoscerent, partim vt ad defectionē aliquos sollicitarent: alii etiam, vt res turbatas cōponerent, & hi quidē minus prudēter. nimis enim erāt circūspecti, & ad rē suam intenti rex atq; Carolus. Sed est quoddā genus hominum, qui sibi persuadent ipsi, explicare se posse negotia, quæ tamen cuiusmodi

sint, magna sæpe ex parte ignorant, eo quòd ii, à quibus emittuntur, non semper se patefaciunt illis totos. Et sicut Principes prouidere debent diligenter, quibus hominibus rerum tractationem committant: ita quoq; vicissim illi, qui mittuntur, debent explorare suas vires, neque munus vllum, cui se putent esse impares, subire. Nec enim paucos noui, magnos alioqui viros, qui similiũ rerum tractationibus adhibiti, summã offenderunt difficultatẽ. Sunt omnino duo genera Principũ: alii tam sunt acuti & suspiciosi, vt vix ægrè sustineri possint. fere enim est, vt se circumueniri putent & ludificari. Alii, suspicionibus quidem non indulgent, verum ingenio sunt ita stupido & ignauo, vt quid vtile sit, quid minus, non intelligant: atque in his parum est constantis animi, facile enim & ab amicitia discedunt, & ab odio transeunt ad amicitiam. Et quanquam illaudatum est vtrumque genus, vt in quo non possit acquiescere, cum priori tamen illo malim mihi rem esse, quia multæ sunt rationes tuendi se apud illos: cum altero nihil recte perfeceris, eo quod ipsi rerum omnium securi, in suos familiares omnia reiiciunt. Rex impeditum videns Carolum bello contra Leodios, moliebatur semper aliquid aduersum Britannos.

tannos.

tannos, & ipsis quoque Leodiis auxiliorum aliquid summittebat. Id animaduertens Carolus, dabat operam vt socios defenderet: ac nonnunquam de induciis cum rege paciscebatur. Ad hoc fere tēpus captum fuit Dinantum, quod est in Leodiorum finibus oppidum, ad Mosam, valde munitū & locuples. Philippus Caroli pater, etsi ætate confectus erat, voluit tamen ad obsidionem eius vrbis deferri lectica. Propter insignem enim atrocitatem eius populi in Burgūdiones, oderat eos infestissime. Nā & perpetuis incursionibus vexauerant antea Bouillos, qui sunt ad 1466.
alteram fluminis ripam, Burgūdici imperii: & recens per octo mēses durissime illos circumuallarāt, ita quidem, vt miseri, tormentis & alia vi maiori coacti, abderent sese in loca subterranea. cumque sint plane vicinæ hæ duæ vrbes: dici tamen non potest, quam acerbe & hostiliter inter se dissideant, atque id eo mirabilius est, quod matrimonia inuicem coniungunt, quoniam ab aliis oppidis sunt aliquāto remotiores. Anno superiori priusquā euerterentur quo tēpore Lutetiam venit Carolus, pacem fecerant cū Philippo, & pecuniæ summa aliqua persoluta, discesserāt à fœdere Leodiorū. & sua separatim negotia tractabāt, quod ipsum erat indubi-

tatum interitus ipsorum veluti præludium quoddam. Quoties enim illi, qui fœdere coniuncti sunt, secessionem faciunt, & se dissipari patiuntur, dubitari amplius non debet, quin paulatim omnes cladem aliquam accipiant, idque pertinet tam ad principes quam ad ciuitates: & quoniam eius rei plurima existunt documenta, longiori sermone nihil est opus. Omnium vero mortalium optime callebat Ludouicus rex artem dirimendi societates atque fœdera, in eoq; non parcebat vlli vel sumptui vel labori, modo perficeret quod vellet. neque vero Principes tantum, verum etiam familiares ipsorum sollicitabat. Non multo post pœnituit Dinantenses eius pactionis, ideoque de quatuor ciuibus, qui illius consilii principes fuerant, graue sumpserunt supplicium, redintegrato bello, quod vicinis Namurcis inferebant. Circumsedit igitur eos Philippus, sed bellum gubernabat Carolus. Venerat eo Sanctopauli Comes, Galliæ Cōnestablius, vt eis opem ferret, non quidem iussus à rege, verum sua sponte, coacta militum manu in finibus Picardiæ. Octauo die postquā tormētis admodū fuissent oppugnati, fecerunt eruptionē, sed non absq; summo detrimento, ita quidē vt sociis ipsorū deesset spatium

nium auxiliandi. Captum enim oppidum solo fuit æquatum, & qui à cæde supererant, circiter octingenti captiui, è regione, & in conspectu Bouillorum, in flumen præcipitati submergebantur. Atrox admodum fuit ista vindicta, sed credibile est diuinitus accidisse, propter ante actã ipsorum crudelitatem in vicinos. Postero die Leodiorũ maxima venit manus, vt illis esset subsidio, plane contra datam fidem: nã ex pacto discesserant ab ipsis. Cõfecto eo bello Philippus ob grauem ætatem domum reuertitur, Carolus cũ exercitu in Leodios proficiscitur. Occurrimus autẽ illis opinione citius, eò quòd primũ nostrum agmẽ aberrasset à via, & tametsi diei tempore excludebamur, tamen instruimus aciẽ. In hoc ipso tempore legati veniũt ad Carolum, oratũ, vt ignoscat multitudini. Ipsi vero Leodii præ se ferebant desiderium quoddam & ardorem pugnæ, neque videbantur idem sentire quòd legati, veruntamen vltro citroque missis nunciis, Carolus his conditionibus paciscitur, eosq; recipit, vt anni superioris pactiones seruent, vt certam pecuniæ summam dependant, vt trecentos dent obsides ante horam octauam insequentis diei, eorum nomina fuerũt scripto comprehensa. Fuit eã nocte valde à no-

bis trepidatum, quod neque munitiones vllas haberemus, & lõgiori interuallo essemus dirempti, loco valde iniquo, quum & hostium copię essent pedestres omnes, & loci naturam optime tenerent. Ex ipsis pleriq; cupiebant nos adoriri, nec absque causa, meo quidem iudicio, sed qui fuerant pacificationis authores, obsistebant. Prima luce cogitur omnis noster exercitus, cataphractorum circiter tria millia, sagittariorum ad quatuordecim millia, & peditatus mediocris ex vicinia collectus. Expediti contendimus ad illos, accepturi promissos obsides, vel nisi darẽt, prælio dimicaturi. Postquam eo ventum est, offendimus eos dispersos, absq; ordine, vt fieri solet in populo, qui nullo continetur imperio. Iam multus erat dies, quum obsides nondum dedissent. Carolus perquirit sententias quid sit agendum. Burgundiæ Mareschallus primus omnium rogatus, ait, impetum in eos debere fieri, facile citra periculum posse profligari, & ipsos adeo in culpa esse, qui datam fidem non seruassent. Proximus Contæus, ea comprobata sententia, magis etiam inuestigat: pulchriorem offerri non posse vllo tempore occasionem, & simul demonstrat, quemadmodum nullo ordine, & sine timore vagarentur: non

esse igitur diutius morandum. Cōnestablius contra suadebat, si illos adoriatur, fore, vt existimationis & honoris iacturam subeat, tantam hominum multitudinem, in re tam ardua, non posse tā facile statuere: mittendum esse potius legatum, qui de volūtate ipsorum cognoscat. Carolus diu multumq; nunc in hāc, nunc in illam partem fluctuat: hinc stimulabat eum vetus in illam gentem odium, quam facile posse deleri totam videbat: illinc mouebat eum pudor & honestas. Tandem mittitur legatus: ei in itinere obsides fiunt obuii. Connestablii sentētiam valde improbabant milites propter ereptam prædam. Leodium continuo mittuntur legati, vt pacificationem illi confirmarent. Vulgus hominum, vt est leue & inconstans, præter alia multa, quæ proterue in legatos admiserunt, hoc quoq; dicebant, Carolum non fuisse ausum concertare prælio. His rebus perfectis, in Flandriam redit, & ad hoc ferè tempus è vita discessit ipsius pater Philippus. Agitabatur sēper aliquid inter Principes. Rex iratus erat & Carolo & Britanno, inter quos difficilis erat cōmeatus propter itinerū impedimenta, & belli quidē tēpore, nō nisi per mare & Angliā patebat trāsitus, & à Caletis ad Carolū, nisi per ambages, &

cum periculo veniri non poterat. In his rerum difficultatibus, dum nunc bellum geritur, nunc induciæ fiunt, nunc alii in alios intenti sunt, & suos quisque socios in pacificationibus cōprehēdunt: hoc beneficii Deus præstitit Galliæ, vt factionibus & bellis ciuilibus Anglia diuexaretur. Nam alioqui Gallia dubio procul in magno fuisset discrimine. Rex totus in hoc erat, vt Britānum debellaret, eo quod ad iniuriam videretur esse opportunior, & quod suis hostibus præberet hospitium, in primis autem fratri, multisque aliis, quorum in Gallia non leuis erat authoritas. Sollicitabat igitur omni ratione Carolum egregiis propositis conditionibus vt fratrem atque Britannum desereret, atq; vt facilius hoc impetraret, pollicetur se quoque Leodios, & alios ipsius aduersarios deserturū esse. Verum Carolus iis omnibus repudiatis, exercitum in Leodios iterum educit, qui pacem nuper factam violauerant, tametsi dedissent obsides, ea quidem conditione, vt si quid contra pactiones facerent, integrum esset ipsi supplicium de illis sumere. Dū Carolus apud Louanium copias cogit, regis legati, Connestablius, qui iam totum sese dederat Galliæ, & Cardinalis Baluensis, cum eiusmodi mandatis eo veniunt.

Leodios esse comprehẽsos in induciis, quod si bellum in eos moueatur, regem ipsis non defuturum: veruntamen si patiatur, Britanno bellum ex Gallia inferri, discessurum esse regem ab eorum defensione. Carolus ad hæc respondit, non se belli authorem esse, verum Leodios, qui pactas inducias violassent: vt autem socios & confœderatos prodat nullam esse iustam caussam. Eo dato responso, discedẽtibus iam legatis, clara voce dicebat, orare se regem, ne quid in Britannia moueret. Tum Connestablius, qui paulo magis vrgebat: Tu vero, inquit, optione data non eligis alterum, sed vtrumq; tibi sumis: bellum vis inferre quibusuis pro tuo arbitratu, nostris etiam amicis, & confœderatis: atque interea iubes, vt otiosi spectemus, nec hostem vlciscamur: fieri ista nõ possunt, neque rex admissurus est. Ad hæc Carolus, Hostes, inquit, coactis copiis exeunt, & opinor intra triduum mihi dimicandum esse, quod si me vinci contingat, facietis quod erit ex vsu vestro: sed si prælio sim superior non infestabitis Britanniam, atq; ita legati discedũt. Carolus Louanio digressus cũ insigni exercitu, obsidione cingit Cẽtrones oppidum. Sed antequam eo veniret, conuocato concilio, deliberauerat, quid de

obſidibus ſtatuendum eſſet. Dicebāt aliqui necandos eſſe, Contæus in primis, cuius ſententia præter morem & ingenium ipſius, viſa mihi fuit admodum atrox. Optimum igitur eſt, vt Principes multorum audiant ſententias. Sæpe enim accidit, vt prudentes etiam viri labantur, & errent in dicendis ſententiis, quando vel gratia, vel odio, vel æmulatione quadam impulſi, diuerſum ab aliis dicunt. Deinde non ſemper ſumus eodem animi vigore. nam quę fiunt à prandio conſultationes, inter decreta referri non debent. Quod ſi quis putet, eos, qui ſic aberrant & labuntur, non eſſe Principum adhibendos conſiliis: ille meminerit, neminem eſſe omnium hominum, qui non fallatur aliquando, atque ex affectibus aliquid agat. ideoque in magno deliberantium numero hoc boni eſt, quod aliqui ſemper exiſtunt, qui quod ab aliis peccatum eſt, emēdant atque ſanant. In hoc concilio quidam, præiudicio Contæi decepti, ſequebantur eius ſententiā, quod magnæ eſſet authoritatis. Nam in omnibus fere conuentibus non deſunt, qui nihil quidem ipſi pronunciant, ſed aliorum iudicia, etſi nihil intelligant, ſequūtur, eoque ipſo placere ſæpe ſtudent & gratificari ei, quem vident in illuſtri loco poſitum

eſſe

esse. A Contæo rogatus Imbercortus Ambianus, vir nobilis, & singulari virtute, ait, in primis cauendum esse, ne Deus aliquo scelere offendatur: debere Carolum ita se cōparare, vt hoc vno facto clarum faciat, & demonstret omnibus, quam non sit aut crudelis, aut vindictæ cupidus. Sibi videri dimittendos esse obsides qui suorum fidem sequuti, pro salute patriæ in discrimen venissent. Abeuntibus autem illis declarandū esse beneficium, quo sint affecti, & mādandum, vt modis omnibus hortentur suæ ciuitatis populum ad æquitatem & pacem colēdam, quod etiamsi non impetrent, vt tamen ipsi memores accepti beneficii, non sumant arma, vel in Carolum, vel in Episcopum suum. Hæc sententia quum in concilio vicisset, liberati obsides, fidem dabant, se satisfacturos esse mandatis. Tum & illud additum fuit, quod si qui deprehenderentur ex ipsis vllo tēpore, cum armis aduersus Carolum, magno id eorum capitis periculo futurū. Postéaquam Contæus tam atrociter dixisset in miseros obsides, qui simplicitate persuasi, in eas angustias deuenerat: ex nostris quidam ad me tacitè: Vides, inquit, Contæum, licet ætate sit grauis, firma adhuc esse valetudine, sed ausim affirmare, quandoquidem adeo

crudeliter sententiam dixit, intra annum esse moriturum. Atque ita quidem accidit, sed ante mortem Principi suo bonam operam nauauit, vt postea sum dicturus. Erant in eo oppido, quod obsidebatur, Leodienses ad tria millia: iis præerat vir quidam nobilis, egregia virtute, is ipse, qui de pace legatus ad nos venerat, quum obuios illos haberemus, vt supra diximus. Tertio obsidionis die, Leodienses ad triginta circiter millia, pedites omnes, præter quingentos equites, cum maxima vi tormentorum, auxilio illis venerũt, paulo sub meridiem. Aberant à nobis ad dimidium milliare, in quodam vico, quem ab altera parte alluebant paludes: vna cum ipsis erat Franciscus Roietus, legatus regis. Illico propius ad nostras munitiones excurrunt. in hoc enim errauerant nostri, quod potiores equites longius emisissent, & de hostium aduentu primum ex pabulatoribus nostris cognouimus. Carolus eo die, præter morem & consuetudinem optime distribuit exercitũ. Cohortes enim aliquot, & inter hos circiter sexcentos Anglos ad obsidionem reliquit: ad vtrumq; latus vici disponit mille ducentos cataphractos: ipse paulo lõgius, è regione, cum octingentis cataphractis, & sagittariis,

riis, & magno peditum numero consistit. Primam aciem ducebat Rauestenus, pedites omnes. Hi quum venissent ad oram fossarum, quæ & latæ erant, & altæ, & aqua plenæ: telorum multitudine hostem reiiciunt, occupatis fossis & tormentis: sed quum nulla iam nostris tela superessent, illi redintegrato animo, prælongis hastis impetum faciunt in nostros sagittarios, occisis in eo tẽporis vestigio circiter quingentis, ita quidẽ, vt ad fugam nostri propemodum spectarẽt: verum in eo rerum statu, Carolus iubet progredi reliquam manum sagittariorum, quibus præerat Cordæus. Hi magnis animis hostem adorti, primo statim concursu profligant. Equites nostri, qui ad latera vici erant dispositi, & Carolus etiam, ex eo loco vbi cõstiterant, impediti paludibus, vim vllam inferre hosti non poterant, sed hoc solum expectabant, vt si primo nostro agmine pulso, & superata fossa, in planiciem illi venissent, exciperent eos. Disiecti igitur illi à nostris sagittariis, fugiunt per loca palustria, & præterquam pedites, nemo cõsectabatur eos. Ibi Carolus cohortes aliquot equitum emittit, qui persequantur: sed ii paludibus tardati, cogebantur longius oberrare, superueniẽs deinde nox, periculo mul-

tos eripuit. Carolus postea magno per oppidum audito fremitu, veritus eruptionem illorum, nouas eò mittit equitum cohortes. Id quod metuerat accidit. Ter enim conati eruptionem facere, reiecti sunt. Qui non profugerant, collecti denuo circa munitiones, aliquantulum restiterunt. Desiderata sunt in eo prælio ad nouem millia: quòd nisi nox persequendi finem fecisset, edita fuisset multo maior cædes. His rebus peractis, Carolus multa iam nocte redit in munitiones cum toto exercitu, præter mille & ducentos equites, qui ad duo milliaria progressi, persequebantur fugientem hostem, quem propter interiectam amnem alioqui non potuissent assequi, tametsi tenebris impediti, nihil magnopere efficiebant. Eo die Carolus egregia vsus est opera Contæi, in instruenda acie, ab eoque prælio paucis post diebus è vita ille decessit, cùm in obsides adeo fuisset asper & implicatus, vt supra docuimus. Depositis armis, Carolus scribam accersit, dat literas ad Connestablium, & alios regis legatos, qui ante quatriduum ab eo discesserant, nunciat cæsum & profligatum esse hostem, ideoque petit, ne qua vis inferatur Britanniæ. Biduo post prælium, oppidani obsessi, quod arbitrarētur cædem suo-

rum

rum esse multo maiorem, deditionem faciunt, & decem ex omnibus viros dant in potestatem Caroli. De his supplicium capitis sumitur, ex iis erant sex, qui quum recens fuissent obsides, beneficio Caroli sub conditione fuerant dimissi, vt diximus. Est sane res plena periculi, dimicare prælio, propter incertissimum euentum. Nam etiam, vt modica sit accepta clades, fieri tamen non potest, quin aliqua fiat rerum conuersio, partim metu hostium, partim contemptione & despectu illius, qui infœliciter pugnauit: oritur fremitus & indignatio militum, qui & magnis iacturis conciliandi sunt. Optimum igitur est, vt qui prælium aduersum fecit, contineat se quantum fieri potest, intra suas munitiones, & experiatur, si qua ratione nõ difficili posit recuperare amissam gloriam, vt suis animum addat, & eos metu liberet. Dici enim non potest, quantas secum incõmoditates trahat aduersum prælium: vbi qui victoriam adeptus est, authoritatẽ suam amplificat, & facile quiduis impetrat, & militẽ habet ad quæuis obsequentiorem. Sed à victoria præstanti quadam opus est moderatione ac temperãtia, ne quis prospero fortunæ cursu fiat insolẽtior, & exdeinde consilia sequatur, quæ ad præcipi-

tium deducunt, id quod non paucis florentissimis viris accidisse constat. Carolus, in deditionē acceptis Centronibus, Tongros obsidet, qui & ipsi quod infirmum esset oppidum, non expectata vi vlla maiori, deditionem faciunt, traditis etiam in potestatem illius decem viris, inter quos & ex obsidibus aliqui erant. De his quoq; sumptum est supplicium. A Tongris contendit Leodiū. Diuisa erat ciuitas: nonnulli resistendum esse putabant: alii, quod viderent omnia circum incendiis atque depopulationibus vastari, pacem dicebant esse redimendam. Vbi propius ad vrbem ventum est, initæ sunt aliquæ rationes pacis, eoque rem deduxerunt quidam ex priorum obsidum numero, memores accepti beneficii, vt ex primariis ciuibus trecentos adducerent, cultu corporis miserabili, qui ad Carolum delatis portarū clauibus, in fidem ac potestatem eius sese dabant, ea lege, vt ab incendio & direptione abstineretur. Erant tunc apud Carolum legati regis, missi vt idem quod antea Connestablius, sollicitarent. Quo die cum Leodiis transactū fuit: Carolus ingressurum se putans in vrbem, præmisit Imbercortum, qui quod ei ciuitati aliquando præfuisset, acceptus erat multitudini. Is quum non admitteretur,

teretur, in vicinā Abbatiam, sese recepit cum ducentis circiter militibus, in eoq; numero & ipse eram. Nunciabat ei Carolus, quod si tuto ibi esset, ne discederet: sin minus, vt in castra rediret. propter incommoditatem enim loci & vastissimas rupes non facile poterat ei subuenire. Imbercortus, quoniam erat in loco munito, constituit ibi manere, & ex oppidanis, qui supplices venerant, vt diximus, quosdā apud se detinuit certo consilio, vt postea sum dicturus. Noctu, sub horam nonam, audimus pulsari campanam. Ad hoc signum oppidani conueniebant, & verebatur Imbercortus, ne consilium inirent nos adoriendi. Certior enim factus fuit esse quosdam in vrbe potentes & locupletes homines, qui pacem repudiarent, & vera fuit eius coniectura. Nam hoc agebatur, vt nos inopinantes opprimerent. Ibi tum ille: quod si possumus, inquit, sustinere ipsos, & demorari ad mediam vsque noctem, salui sumus, defatigati volent sese reficere ex labore & vigilia, & qui sunt infestiores nobis, re parum feliciter tentata, fugæ sese mandabant. Atque vt commodius perficeret, quod habebat in animo, ex oppidanis, qui cū ipso erant, duos emittit in vrbem cum mandatis & pacis conditionibus, eo cōsilio, vt interea

dum illi super iis rebus deliberarent, tempus extraheret. Est enim eius populi perpetua consuetudo, vt quoties grauioris rei aliquid allatum est, in curiam, ad sonitũ campanæ, cõueniant. Quum ciues illi duo, quos emisimus, ad portam venissent, offenderunt magnam vim hominum, quorum alii prælium, alii pacem poscebant. Ibi nostri legati, clara voce dicebant vrbis præfecto, adferre se non iniquas conditiones ab Imbercorto, Caroli legato. recte facturos igitur, si in curia tributim collecti, de summa rei cognoscant. Placuit ea sententia, & continuo pulsatur campana, quo signo facile intelligebamus eos occupari negotio. Nostri quidem legati non redibant: sed horam vnam post, multo quam antea maiorẽ fremitum exaudimus ad portam. Confluebant enim eo maxima multitudine, & ex mœnib. proterue multa, & iniuriosè in nos dicebant. Imbercortus, quod intelligeret nos in maiori esse periculo quàm antea, reliquos quatuor obsides emittit ad illos cum literis in hanc sententiam: Quo tempore ipse mandato Caroli præfuisset vrbi, perbenigne se & amanter ipsos tractasse, velle nũc quoque se tota mente & animo prouidere, ne quod detrimẽtum ea ciuitas accipiat, cupere se mo-

dis omnibus ipsorum salutem, quam si consequi velint & retinere, opus esse, vt quemadmodũ fuissent pacti, Carolum in vrbem recipiant. Præter eas literas, ipsos etiam oppidanos, qui mittebantur, quæ dici vellet, edocuit. Qui quum eo venissent, patentes repererunt portas: pleriq; contumeliosis vocibus, & grauibus interminationib. eos excipiebãt: alii, quo minus audirentur, non repugnabãt. Itaq; redierũt in curiam, quumq; notum campanæ sonitum denuo exaudiremus, valde fuimus exhilarati, & paulatim iam remittebatur ille qui fuerat ad portam, tumultus. Quum ad secundam vsq; horam post mediam noctem deliberassent, placuit seruandas esse priores pactiones, & postero die vnam ex portis Imbercorto tradendam esse. Quo facto decreto, Rasius Lutrius, vir potens & nobilis, qui pacem dissuaserat, cum sua clientela omni profugit. Immoratus sum huic loco diutius, vt ostenderem, per eiusmodi rationes, quibus vsum esse videmus Imbercortum, magna sæpe pericula & incõmoda posse declinari. Postridie prima luce ex obsidibus ad Imbercortũ multi veniunt oratum, vt in curiam, vbi coactus esset populus, veniat, & iureiurando ipsis caueat de incendio & direptione. Quod si fa-

ciat, fore, vti in portæ possessionem mittatur. Ea re prius ad Carolum nunciata, proficiscitur in vrbem, & data fide, quam petebant, redit ad portam, eamque mutatis custodibus, in suam potestatem recipit, & vexillum Caroli ad eam præfigit. Occupatas deinde tres alias portas, firmo præsidio munit. Erat id temporis Leodium vrbs florentissima, & valde frequens. Nam ex vicinis locis quamplurimi eo se receperant, sic, vt è superiori clade nullos viderentur desiderare. Non premebantur vllis angustiis rerum necessariarum, & hyems erat, & perpetui imbres, & ipsum alioqui solum eius regionis valde cœnosum. Nos autem in magna eramus difficultate & pecuniæ, & annonæ, neque decreuerat Carolus obsidere vrbem, & vt voluisset, non poterat tamen: & si per biduũ modo sustinuissent illi, nulla re perfecta, temporis incommoditate, & rerum inopia exclusus, domum reuertisset. Hoc eo pertinet, vt demonstrem, Imbercorti maximam fuisse virtutem in huius rei tractatione, & haud dubie gubernabat ipsius consilia Deus, eo quod tam clementẽ & humanam sententiam dixerat pro miseris obsidibus, vt supra docuimus. Eoque libentius ista commemoro, quod Principibus aliquãdo dolet,
contu-

contulisse beneficium in aliquem, seq; deinceps non tam faciles futuros esse dicũt, cum tamen proprium sit ipsorum munus, de quamplurimis bene mereri. Malum igitur iudicium faciunt, qui ita sentiũt. Nam eum, qui nunquam circumuentus est, truncũ esse dixeris, aut stipitẽ potius, quam hominem, propterea quod inter prauum & vitiosum, quid intersit, diiudicare non potest. Deinde, non omnes eodem sunt ingenio, neq; propter vnius aut alterius improbitatem intermittendæ sunt bene de quamplurimis merendi occasiones. Hoc tamen suaserim, explorandum esse, cuiusmodi sint, qui beneficium petunt. nec enim omnes digni sunt qui accipiant, & mihi quidem absurdum quiddam esse videtur, hominem prudẽtem posse ingratum esse. Quamobrẽ optimum est, vt Principes adhibeant sibi viros magna virtute præditos. Sic enim existimabunt omnes, quandoquidem eiusmodi virorum consuetudine delectantur, ipsos quoq; eisdem esse virtutibus ornatos, &, vt paucis absoluam, semper benefaciendum est aliis. Fieri enim potest, vt vnus aliquis, licet tenui sit beneficio affectus, insignem aliquam operam præstet, & reliquorum ingratitudinem cumulate resarciat & compenset, cuius

rei documentum sumi potest ab istis obsidibus, è quorum numero, tametsi plerique omnes ingrati essent, & illiberaliter agerēt: pauci tamen quidam, memores accepti muneris, hanc tantam rem, magna cum gloria Caroli & vtilitate perfecerunt. Postero die Carolus magnifice in vrbē ingreditur, prostrata ac diruta parte aliqua muri, & adæquata fossa. Stipatus erat duobus cataphractorum millibus, qui pedites erāt omnes, & totidem sagittariis: magnam etiam manum in castris reliquit. Ipse equo vectus, ingreditur splendide vestitus, quumq; ad sacram ædem eius vrbis summam venisset, ex equo descendit. Commoratus ibi per dies aliquot, supplicium sumit de sex, qui erant ex obsidum numero, deque ciuitatis tabellario quodam, quem acerbe oderat, fecit aliquot leges, & pecuniæ magnam summam imperat, quam sibi deberi cōfirmabat ex violata superiorum annorum pace: deinde tormēta omnia ipsis adimit & arma, turres etiam & mœnia solo æquari iubet: post domum reuersus, honorifice fuit exceptus à populo, præsertim autē à Gandauensibus, qui priusquam in Leodios proficisceretur, cum aliis quibusdam vrbibus ad rebellionem spectauerant: nunc vero posteaquā victor rediisset,

ſet, reuerenter eum habebant, & per primores ciuitatis, ſigna ſua militaria Bruxellam vſque deferri ad ipſum iuſſerant. Nam à morte patris, Carolus, quod amari ſe crederet ab eius ciuitatis populo, ſolenniter, omnium primum ad ipſos ingreſſus eſt, futurum ſperans, vt ſi liberaliter ab eis haberetur, ad alias quoque vrbes ea res magnam ipſi conciliaret authoritatem: ſed poſtridie, quam eo venit, in forum armati ciues conſtaunt. Eò tandem & ipſe deſcendit, vt turbam ſedaret, ſed fruſtra. Per totos enim octo dies ibi conſtituerunt, & inter alia petebant ſibi reſtitui omnia, quæ ipſius pater Philippus ademiſſet: deinde, vt ſingulæ opificum tribus haberent ſuum quæque vexillum, vt antiquitus inſtitutum eſſet. Quum aliud non poſſet, neque ſatis in tuto verſaretur, temporibus coactus, largitur eis omnia, & quæ poſtulabant priuilegia, concedit. Mox illi in foro ſigna ſua proferũt & affigunt, multo ante parata, non obſcure præ ſe ferentes, etiamſi non impetraſſent ab eo ſe tamen illa fuiſſe priuata authoritate recuperaturos. Dixerat antea Carolus, fore, vt reliquæ vrbes Gandauenſium ſequerentur veſtigia, & quia paſſim erant exorti motus, voluit ad eos primum, à quibus diligi

se putabat, proficisci, quò sic alias vrbes cõtineret. Prouerbio dicitur, Gandauenses amare quidem sui Principis filium, sed non ipsum Principem: ei dicto si fidem habuisset, non fuisset in eas redactus angustias. Proxime enim secundũ Leodios, valde sunt mobiles & inconstantes, verum hoc in ipsorum tumultibus boni, quod Principi vim nullam adferunt: honestiores etiam ciues, vulgi leuitatem & inscientiam valde detestantur. Hanc illorum proteruitatẽ id temporis ferre cogebatur Carolus, ne belli daret occasionem tam suis, quam Leodiis: interea tamen non dubitabat, quin si Leodios debellaret, facile ipsos esset cohibiturus: atque ita quidem accidit. Parta enim victoria, proceres vrbis, pedites omnes, & vexilla, & priuilegia, & literas, quas Gandauo discedẽs coactus fuerat ipsis largiri, deferebant ad eum Bruxellam, vt dixi, magna circumfusa nobilium & legatorum multitudine, vt de iis pro suo arbitratu decerneret. Ex ipsius fœcialibus quidam, iussus ab eo, detrahit signa de hastis, quibus erant alligata, atq; ea deinde deferebantur Boloniam, quod oppidũ à Caletis abest octo milliaribus, ad mare. Exhibitis postea priuilegiis, Cãcellarius, quod præcipuum ex iis erat, & ad ipsorum admi-

administrationem pertinet, abrogat. Quum enim per omnes Flandriæ vrbes, Princeps magistratum constituat quotannis, & rationes ab eo poscat, apud solos Gandauos, per hoc priuilegium ei non erat integrum, creare super quatuor senatores: ipsi vero reliquum numerum implebant. & sunt ea in vrbe viginti sex omnino senatores, in quorum manu est, vel instigare populũ aduersus principem, vel in officio continere, & obsequentẽ efficere. Mulctatis ad eum modum Gandauensibus, reliquæ ciuitates, quod nihil grauius admisissent, data pecunia, ipsum placabant. Ex qua vna re videre licet, quantum in victoria positum sit, & quam sit periculi plenum facere aduersum prælium. Non est ergo, nisi necessario, dimicandum, & ante prælium, de summa rei cogitandum est. Nam qui meticulosè aliquid faciunt, & pauide, melius fere suis rebus prospiciunt, & sæpius vincunt, quam illi, qui fastuosè & superbe progrediuntur, tametsi quum Deus aliquid decreuit, frustra sumitur omnis labor, vt in Leodiensium causa videri potest, qui, licet ipsis interdictum esset sacris: obstinate tamen pergebant, neque probabilem vllam suæ insolentiæ caussam adducere poterant, sed sublati facultatibus intemperan-

ter agebant. Quo in loco, in mentem mihi venit prouerbium quoddam Ludouici regis, qui dicere consueuit, dedecus & detrimentum, esse comites ac veluti pedissequas superbiæ. Iis rebus Bruxellæ confectis, Carolus Gandauum sub armis profectus, honorificentissime fuit exceptus. patefecerant ei partẽ aliquam vrbis, vti militem pro suo arbitratu vel emitteret, vel introduceret. Interea veniunt ad ipsum à rege multi legati, sed & à Britanno: ipse vicissim ad vtrosque mittit. Rex in primis cupiebat, ipsius voluntate bellũ in Britanniam inferre. Quum impetrare non posset grauiter tulit, præsertim quum ille suos confœderatos atque socios Leodienses perdomuisset. Impatiens igitur moræ & ocii prima æstate exercitum in Britanniam mittit, occupatis ibi duabus arcibus. Normannus illico & Britannus opem Caroli implorãt. Conductis igitur copiis, quanta potuit celeritate, & missis ad regem literis, petit, quoniam vtrique & confœderati sui essent, atq; in induciis comprehensi, vti à bello & iniuria abstineret. Accepto minus cõmodo responso, Peronam cum exercitu proficiscitur, quumq; per triduum esset ibi commoratus, venit ad eum Cardinalis Baluensis, à rege, qui tum erat Compendii.

pendii, oppido Picardiæ, cum mandatis aliquot & pacis rationibus. Is inter alia dicebat, fieri posse, vt illi separatim, ipso excluso, cum rege paciscantur. Nam eo spectabat rex, vt societatem dissiparet. per eundem Carolus nunciat regi, quod copias collegisset, id se muniendi sui, & socios defendendi, non oppugnandi ipsius causa facere. Lenibus vtrinq; verbis res agebatur. Non multo post illius abitionem, adferuntur à Normanno literæ ad Carolum, quibus nunciabat, se, vnaque Britannum esse cum rege pactum, & ab omni alio, potissimum autem ab ipsius fœdere discessisse, & relicta Normannia, se quotannis accepturū à rege fratre ad sexaginta francorum millia. His ille conditionibus transegerat inuitus quidem, sed cogebatur dissimulare & ferre. Carolus eo nuncio valde fuit commotus, præsertim cum esset in armis, & copias ideo coegisset, vt opem ipsis ferret. Tabellarius autē, quoniam iter fecerat, qua parte rex erat, in magno fuit discrimine, quod crederetur fictas attulisse literas, verùm in eo ipso temporis vestigio, ex diuersis locis idem nunciabatur. Rex tum putabat se peruenisse quo voluit, & facile posse Carolum ad se traduci, atque ideo multi commeabant inter eos nuncii,

eoque tamen res deducta fuit, vt pro belli sumptibus rex ei dependeret centum & viginti aureorum millia. Eius pecuniæ dimidiam partẽ statim persoluit, antequam cum exercitu ille discederet. Post hęc, familiarem quendam suum, Vobrissetum, Carolus misit ad regem, qui valde amanter eum & benigne complectebatur, fore sperans, vt Carolum plane sibi deuinciret, primum, quod ipsius frater & Britannus eum deseruissent: deinde, quod accepta pecunia delinitus erat. Per hunc ipsum igitur, & huic adiunctũ Cardinalem Baluensem denunciat, quantopere cupiat cum eo colloqui. Carolus autem, qui tum erat Peronæ, non admodum huc inclinabat, eo quod Leodienses darent non obscuram significationem rebellionis incitati à regis legatis, vt id facerent ante inducias, quæ in paucos dies pactæ fuerant. Cardinalis respondit, Leodienses, quorum turres ac propugnacula essent ab ipso deiecta, qui tormentis omnibus & armis essent dispoliati, nihil tale molituros, & vt maxime velint, non ausuros tamen, vbi conspexerint hanc ipsorum collocutionem & amicitiam. Assensit tãdem Carolus, vt rex, quoniam ita vellet, Peronam veniret, simul fidem dat, vt id ei tuto liceat: deinde, vt Leo-
diorum

iorum modus componeret, Episcopum e-
us vrbis, propter quem ortum fuit dissidiũ,
Imbercortum, eò misit.

PHILIPPI COMINÆI COMMENTARIORVM LIBER tertius.

REx igitur ad constitutum locum venit, paruo comitatu, sequutus fidem Caroli cui totum se permisit. Erant um eo Borbonius, & eius frater Cardina-, & alter Baluensis, & Connestablius, qui llocutionem hanc ægrè tulit. Iam enim rocior erat factus, neque Carolum, vt an-a, reuerebatur. Aduentanti regi, Carolus uiam progreditur, & hospitium præbet ud quæstorem oppidi, eo quod arx angu-or erat & ruinosa. Facile quidem est, & cliue, vt inter potentes Principes bellum scitetur, sed ob diuersitatem rerum, quæ idunt, vix magna difficultate componi-. Nocere enim quisque studet aduersario, quantum potest, & celeres plerumque t in eiusmodi rebus animorũ motus, qui steaquam semel in actionem transierũt,

ſti non poſſunt aut reuocari. Quod ipſum regi videmus & Carolo eueniſſe, qui, quum ſubito, & contra plurimorum expectationem, in colloquium venirent, ſuis legatis, quos alio miſerant, nihil eius rei ſignificauerant. Carolus enim è Burgundia copias euocauerat, in iiſque nobiles aliquot erant Sabaudi, infeſtiores regi, quod ab eo fuiſſent aliquando in carcerem coniecti. Et quo tempore Peronam rex venit, iſti etiam aderant: Burgundiæ vero Mareſchallus, quod & ipſe regem valde odiſſet, extra oppidum ſeſe continuit cũ ſuis cohortibus. Ea re nunciata, rex orat Carolum, vt ſibi liceret in arcem diuertere, quo periculum vitaret. Carolus, confirmato eius animo, libenter morem gerit. Sane minus prudenter faciunt Principes, quũ alterius poteſtati ſe permittunt, præſertim intercedente bello. Maximum itaq; momentum adfert hiſtoriarum cognitio, iuuenilibus annis percepta. Nam extant in iis pulcherrimę picturæ, quæ clarè demonſtrant, quam multa perfide ſæpe & inſidiosè fiant in eiuſmodi collocutionibus, & in quantas acerbitates aliquando coniecti ſint multi, eo quod ſuis aduerſariis nimiam habuiſſent fidem. Verum quidem eſt, non omnes perfidiosè agere, ſed vnius calamitate

mitate complures fieri possunt cautiores. Quantū enim longo rerū vsu potui cognoscere, qui iam per annos duodeuiginti versatus in maximis regū negotiis: equidem sic arbitror, quēadmodum & vitæ diuturnitate & robore corporis multo sumus inferiores priscis illis hominibus: ita quoq; ab ipsorum fide & integritate permultum nos degenerasse. Vix enim est, vt prouidere sibi aliquis diligenter satis possit, quo minus fallatur, & quo sunt potentiores Principes, eo maior est insidiis & improbitati locus. Nam & sua quadam sponte illi eo propendent, vt quod libet, licere sibi putent, & qui sunt circum ipsos, quoniam aucupandæ modo gratiæ sunt intenti, planè seruiunt illorum cupiditatibus, & si quis ad meliorem frugem aliquādo hortetur magnas tempestates excitat. Temperare mihi non possum hoc loco, quin grauius aliquid dicam in principes imperitos & ignauos. Habent sibi plerique familiares aliquot iurisperitos, & quosdam, qui longiori veste discernuntur ab aliis: & recte quidem, quum sunt viri boni, sed periculose admodum & magno cum detrimento quādo sunt vitiosi. Cuiuscunq; rei sermo inciderit, illico legē aliquā aut historiam adferunt, plerunq; & sæpenu-

mero præter rem, dum ad suum sensum & affectum omnia detorquent, idque eo crebrius faciunt & audacius, quum Princeps ipse nullam habet rerum cognitionem, qui si vel ingenio valeret, vel librorum lectione quæsitam haberet aliquã prudentiam, non temere circumueniri posset, nec sic ludificationibus aliorum esset expositus. Hoc enim certo statuendum est, Deum non condidisse regna, vt gubernarentur ab hominibus ineptis & stolidis, qui friuola quadam & misera iactatione solent dicere, se, quod vsum literarum non habeant, suis familiaribus & necessariis omnẽ actionem committere, ac deinde, nulla probabili adducta ratione, cur ita loquantur, totos sese dedunt voluptatibus. Quód si bene fuissent à teneris annis educati, longè aliam viam ingrederentur, & hoc darent operam, vt homines bene & præclare de ipsis sentirent. Neq; tamen hoc eo dico, quasi omnes Principes suis negociis praua ingenia præficiant. Nec enim desunt qui verum iudicium faciunt, & prudenter sibi deligunt optimum quemq;, cuius vtantur opera. Qua quidem in re, maximè prouidus ac diligens erat Ludouicus rex. Nam qui virtute aliqua singulari prædi-ti essent, eos magno in honore habuit: mediocri-

diocriter ipſe erat literatus, & quod præcipuum eſt, ingenio valebat & ſenſu communi, quæ quidem facultas omnem aliam cognitionem antecellit, labore & induſtria comparatam. Omnes enim qui extant libri, præteritarum rerum continent monumenta, in iiſque breui temporis ſpatio plus videri poteſt atque cognoſci, quam multæ hominum ætates ordine percipiant. Nulla igitur maiori clade populum Deus affligere poſſit, quam ſi Principem ei præficiat ſtolidum, & imperitum. neque enim dici poteſt, quam multa hinc oriantur incōmoda. Nam quia totus ab aliorum arbitrio ille pendet, neque per ſe quicquam ipſe gerit, naſcuntur factiones, diuiditur populus, diuiditur Senatus & regni proceres: inde bellum naſcitur, atque ex bello rerum penuria, quam excipiunt deinde morbi, & varii generis ærumnæ. Iuſtam ergo & doloris & querimoniæ cauſam habet populus, cum ſui Principis liberos videt male inſtitui, & ab hominibus vitioſis educari. Supra diximus de iis, qui Peronam ex Burgundia venerūt. Carolus enim tempore excluſis, nō habebat ſpatium remittendi illos, eo quod iam erant in Campania, cum inter ipſum & regem ageretur de collocutione: ad quam poſteaquā

ventum eſt, & aliquouſque facta eſſet progreſſio, grauis eſt allatus & intempeſtiuus nuncius è Leodiorum finibus. Nam cum Peronam rex iret, de ſuis legatis, quos Leodium miſerat, ſeditionis excitandæ cauſa, non cogitabat, & hi quidem iniunctum ſibi munus diligenter obibant. Inſtigati enim ab ipſis Leodii, Tongrorum vrbem, in qua tum erat Epiſcopus & Imbercortus, & circiter duo hominum millia ex inſidiis capiunt, familiares aliquot Epiſcopi trucidant, ipſum & Imbercortum captiuos abducunt. Inter eundum Imbercortus paciſcitur cum nobili quodam viro, in cuius fidem & poteſtatẽ receptus, multitudinis inſaniam euaſit, quæ tanta fuit, vt inter alios eccleſiaſtici ordinis viros & Canonicos, Robertũ quendam, Epiſcopi neceſſarium, membratim conſcinderent, & per ludibrium deinde fruſta conicerent alter in alterius caput: breuiter, quo longius progrediebantur, eo magis incrudnit ipſorum furor. Certiores autem facti de collocutione Principũ, Burgundionibus aliquot captiuis dimiſſis, præ ſe ferebant, quicquid eius rei feciſſent, aduerſus Epiſcopũ modo feciſſe, quem & vinctũ abducebant Leodium. Captis Tongris, plerique omnes profugerant; ii quacunque
tranſi-

transibant, magnam excitarunt trepidationem, ita quidem, vt ad Carolum illico perferretur nuncius. Dicebant alii, trucidatos esse omnes, alii contra, & multi simul nunciabant, ex iisque non pauci spectauerant cædem illam Canonicorum, & credebant in eorum numero fuisse & Episcopum, & Imbercortum. De regis quoque legatis affirmabant, se vidisse illos, & qui essent, nominatim dicebant. Ea re Carolus vehementissimè fuit commotus, confirmans regem insidiosè agere. Iubet igitur claudi portas tam oppidi, quam arcis, in qua rex erat. Interea spargebatur rumor amissam esse pyxidem cum gemmis, aliisque rebus preciosis. Rex in iis angustiis positus, valde sibi metuit, præsertim quum inspiceret turrim cubiculo suo vicinam, in qua Veromanduorum Comes aliquando necauit quendam Galliæ regem. Clausis portis, Carolus, remotis omnibus, ad paucos, qui cum ipso eramus cubicularii, conuersus, inuitum se ac contra voluntatem suam ad eam collocutionem descendisse dicebat: regem mala fide secum agere, eoque sui prodendi causa venisse. Et cū deinde, quod apud Leodios acciderat, ordine recitasset: ita fuit exacerbatus, vt grauiter interminaretur, neq; dubito,

quin atrociter aliquid facturus fuerit in regem, nisi eorum, quibus loquebatur, oratione fuisset mitigatus. A nobis transiit ad alios, & inter paucas admodum horas ita fuit diuulgata res, vt ad regem deferretur, qui sane in maximo erat metu, sed & omnes iudicio præditi, tristem aliquem verebantur exitum, & simul videbant, quam sit difficile, pacificare tā potentes Principes: & quàm incōsiderate ab vtrisq; factū esset, quod suos legatos, antequam ad collocutionem venirent, non reuocassent. Imprudenter faciunt Principes, æquali potentia prędit, meo quidem iudicio, vt non semel antea dixi, quod in collocutionem ipsi descendunt: nisi fortè ea sint ætate, vt præter iocos & ludum nihil spectent aliud. Nam posteaquam grandiores euaserunt, & æmulatio aliqua cœpit inter ipsos oriri, quod ferè fit, non est consultum, vt ipsi congrediantur: ac longè pręstat, vt controuersias, & quicquid est negociorum, curent per legatos, viros bonos atque prudentes, componi: & quoniam multo rerū vsu compertum istud habeo, non grauabor quid viderim ipse, commemorare. Ludouicus, quod paulo quam ad ipsum delatū imperium, in collocutionem venit cū Henrico rege Castiliæ, qui ad Fontem rapidū accessit

cessit magno comitatu: venit etiam eo Regina Arragoniæ, cui cum Henrico lis erat. Colloquio fuit delectus locus prope flumẽ, quod Galliam ab Hispaniis diuidit. Bis modo colloquebantur, neq; prolixè admodum, prorsus ex arbitrio Turbetensis Archiepiscopi, cuius apud Hẽricum erat summa authoritas. Ipsorum domestici famuli, qui Baionę habebant hospitium, primo statim aduentu inter se pugnarunt. Henricus erat deformior, & *cultu corporis inuenusto, & ridebatur à Gallis. Ludouicus breuibus vtebatur vestimentis, & adeo neglectis, vt nihil supra: pileum gestabat diuersum ab aliis, & huic affixa erat imago plũbea. Hanc tenuitatem ridebãt Hispani, & parsimoniæ tribuebant, atq; ita quidem tunc discessum fuit, excitatis vtrinque ludibriis, & quũ antea fuisset inter vtrosque constans amicitia, cœperunt ab eo tẽpore relanguescere. Eius, de qua dixi, litis ac controuersiæ Ludouicus rex datus fuit arbiter: ac iudicauit secũdum Hispaniæ regem. Id grauiter admodum tulerunt Arragonii, qui tametsi ipsius opera deinde sunt vsi aduersum Barcinonẽses: exortum est tamẽ postea bellũ inter eos quod annos sedecim durauit, & ne hoc quidem tempore satis est pacatum. Carolus quũ diu

sollicitasset, in Treuirorum vrbe, cum Friderico Cęsare, qui nunc rerum potitur, congressus est, atque vt opes, potentiamque suam ostentaret, sumptuosissimus erat in omnibus. Agebatur ibi de variis rebus, & inter alia de matrimonio quod postea cōtraxerũt ipsorum liberi. Post aliquot dierum collocutionẽ, Cæsar illinc abiit insalutato Carolo, eamq; rem secuta est animorum alienatio. Germani vituperabant luxum in Carolo, & genus dicendi paulo sublimius. Burgundiones contra, tenuitatem Cæsaris, & exiguum comitatum, & negligẽtiorem ornatum despiciebant, & eousque processit hæc æmulatio, vt aduersus Carolum, quando Nouesiũ obsedit, maximam Germanorum manum Cæsar adduceret. Eduardus Angliæ rex, apud Attrebates, per biduum fuit cum Carolo sororio suo. Diffidebāt inter se ipsius familiares. Carolus, apud quem vtrique querebantur, in alteram factionem magis propendebat, eaque res auxit illis odium. Et quanquam Carolus ipsum iuuabat milite, pecunia & nauibus, ad recuperādum regnum, è quo profligatus tũ erat à Comite Beruicensi: tamẽ ab eo congressu male senserunt, & loquuti sunt alter de altero. Vidi, quo tempore Carolus Comitem Palatinum

Rheni

Rheni per cōplures dies h... fi è tractabat Bruxellæ. Burgundiones dicebant Germanos esse sordidiores in rebus omnibus, ideo potissimum, quod ocreas coniicerent in lectos cubiculares, splendide magnificeq; paratos, & leuius multo quam antea quum nondum vidissent, de ipsis iudicabant. Germanis autem displicebat luxus ille immodicus & ostentatio Vidi, quum Austriæ Dux Sigismundus ad Carolum venit, eiq; ditionem Pfirtēsem, propinquam superiori Burgundiæ oppignorauit, acceptis ab eo centū aureorum millibus, quum ab Heluetiis illā defendere non posset. Erat inter hos magna & ingenii, & morū dissimilitudo. Sigismundus tandē reconciliatus Heluetiis, ademit eā Carolo, neq; preciū reddidit. Præsens erā, & coram spectaui, cum rex & Eduardus prope Picēniū oppidū, nō procul ab Ambianis, conuenirent, qua de re postea sum plura dicturus. Abstinuerunt quidē à bello deinceps, atq; etiā interiacebat mare, sed beneuolētia nulla fuit inter eos, & quę tū vtrinq; promittebant, magna ex parte violata fuerunt. Sic igitur existimo, debere Principes à congressibus abstinere, modo saluā esse velint & integrā amicitiā. Fieri enim nō potest, quin ipsorum familiares de rebus anteactis

loquantur, non absque molestia & fremitu alterius partis. Alii sunt aliis elegantius vestiti, nascitur ex eo ludibrium & iocus, atque ita fieri necesse est, præsertim inter eos, qui lingua & sermone & moribus differunt. Ex ipsis quoque Principibus, alii aliis sunt decentiores, & aspectu magis honesto. Iis iucundum est prædicari à multis, neque id fieri potest absque alterius, qui deformior est vituperatione. Dimisso conuentu, passim ab omnibus ista iactantur, initio quidem tacite & submisse, postea vero palàm & clarè. Nihil enim propemodùm est ita secretum, quod non efferatur aliquádo. Interea dum rex tenetur inclusus, vt supra diximus, Carolus abstinuit ab eius colloquio, & ex ipsius familiaribus, qui in aliquo essent numero, pauci ad eũ accedebant. Erat in oppido magnus admodum fremitus primo quidem die: postridie fuit aliquãto mitior Carolus, totumque fere diem & partem aliquam noctis consultabat. In eo rerum statu rex per suos necessarios sollicitabat omnes, qui putabantur aliquid posse apud Carolum, in eosque distribui iussit ad quindecim aureorum millia: sed qui huic rei præfectus erat, eius pecuniæ partem aliquam fraudauit, quod postea compertum

est.

eſt. Rex in primis metuebat illos, qui aderant ex Burgundia, Sabaudiaque nobiles, de quibus antea ſumus locuti. Iam enim illi ſuam operam, ipſius fratri, Normanniæ Duci ſe addixiſſe profitebantur. Conuocato concilio, ſententias Carolus exquirit. Plerique dicebant, regi datam fidem ſeruandam eſſe, præſertim, cum ratas haberet pacis conditiones, ſcripto comprehenſas: erant ſententiæ, quæ detinendum eſſe in carcere cenſerent: aliæ, quæ fratrem ipſius celeriter euocandum eſſe dicerent, vt ipſo præſente, pax conſtitueretur plane ex vſu omnium principum Galliæ. Sic enim fore videbant, vt ei ponerentur arctiores cuſtodiæ, nec ignorabant, ſiquidem durius ad hunc modum haberetur, difficilem eius futuram eſſe liberationem. Ea ſententia ſic iactata fuit, vt viderim tabellariũ, qui ad iter expeditus, Caroli tantum literas expectabat: ſed commutatum fuit conſilium iſtud. Rex interea multis in medium adductis rationibus pacis, promittit dare obſides, Borboniũ, eiusq; fratrẽ Cardinalem, & Conneſtabliũ & alios complures, ac petit, vt facta pace, Compendium ſibi redire liceat: daturum ſe operam vt Leodienſes ei de iniuriis integrè ſatisfaciant: ſin minus, hoſtium numero ſe illos

habiturum. Quos ille deferebat obsides, ii palam quidem præ se ferebant, non recusare: quid priuatim senserint, ignoro, nisi quod arbitror, si cum facta fuisset eis discedendi potestas, non fuisse reuersuros. Erat ea tertia nox, quum vestes non deponeret Carolus, per interualla, nunc deambulabat, nunc in lectulum se coniiciebat, qui mos ipsius erat, quoties perturbato esset animo: & quoniam ex cubiculariis eram, vna cum eo nonnunquam deambulabam. Exorta luce, magis æstuabat ira, quam prius grauiterq; interminatus, videbatur atrociter aliquid esse facturus. Paulatim tamẽ remissior factus, dicebat sibi satisfactum iri: primum, si rex iureiurando confirmaret pacem. deinde, si secum in Leodios proficisceretur, in eoq; bello, sibi ferret opẽ, ad vlciscendã iniuriam Episcopo suo propinquo ab illis illatam. Hanc eius voluntatẽ è vestigio quidam enunciauit regi, spem certam faciens, nullũ ei fore periculum, si eas conditiones admittat: sin autem repudiet, imminere ipsi discrimen longe maximum. Postea quam ad regẽ venit Carolus in cubiculum, incipit voce tremula: neq; multum aberat, quin grauiter irasceretur. Gestu quidẽ corporis erat satis demisso: verum sermo eius

& vul-

& vultus asperitatem atq; offensionem magnam præ se ferebant. Rogat, an ratas habeat pacis conditiones antea præscriptas, & an iurare velit? rex benigne assentitur. nihil enim propemodum erat diuersum ab ea pacificatione, quæ facta fuit antea Lutetiæ, quantum quidẽ ad Carolum pertinebat. De fratre autẽ regis ita cõuenit, vt ei, loco Normanniæ, traderetur Campania tota. Rogat deinde, velletne vna secum proficisci Leodium, & sibi adesse cum auxiliis in vlciscenda perfidia, quam Leodienses, ab ipso instigati, admisissent aduersus Episcopum suum, qui & ipsius esset propinquus? Ille respondit post iureiurando sancitam pacem, quod in primis cupiat iturum se cum ipso Leodium, eo quem vellet comitatu. Quo dato responso, valde fuit recreatus Carolus. Adferuntur illico scriptæ pacis conditiones, cumq; iusiurandum interuenisset, magna fuit per oppidum excitata lætitia. Rex aliquando me dignatus est eo honore, vt diceret, me bonam ipsi & fidelem operã in ea tractatione præstitisse. Carolus in Britanniam ista cõfestim enunciat simul exemplar mittit pacificationis. Normanniæ ducis non erat pœnitenda cõditio, si quis ad superiorem ipsius cum rege trãsactionem respiciat. His rebus agi-

tatis, digressi Perona, rex & Carolus, Cameracum, & inde in Leodiorum fines peruenerunt sub hyemem, cœlo valde difficili & incommodo. Erant cum rege Scoti stipatores: cataphracti verò pauci, quanquam deinde circiter trecentos accersiuit. Exercitus Caroli bipartitus erat. Primam aciem ducebat Burgundiæ Marescallus, erant in ea Luzemburgenses, Hannonii, Namurci, & Limburgii: cum reliquo agmine sequebatur ipse. Quũ ad hostium fines peruentum est, deliberatur, quid facto sit opus. Suadebant aliqui dimittendam esse partem exercitus, primum, quod oppidani & turribus, & muro essent denudati, & spe omni auxilii carerent: deinde, quod rex, in quo magnum habuissent præsidium, ipse adesset. Eam sententiam Carolus reiecit, & magno quidem suo bono. minimum enim aberat ab internecione, & quia suspectum habebat regem, putabat non esse diminuẽdas copias. Parum sanè prudẽter iudicabant eius consilii authores, quum se putarent viribus & potentia longè præstare. Fit autem non raro, vt duces proponant eiusmodi sententias, vel quo videantur audentiores, vel quod magnitudinem rei, quam agunt, non intelligant. Inest autem in vtroq; temeritas,

& inconsiderantia. Qui iudicio valent Principes, eiusmodi consilia repudiant, in eoque magna fuit industria regis. Nam vt lentus erat & timidior in arduis deliberationibus: ita quoque, simul atque constituit aliquid, sic vndique se communiebat, vt vix vnquam falleretur, aut expectatione sua caderet. Præmissus est igitur Marescallus, & vrbem, si posset, ingredi, sin minus, vim facere iubetur. Iam enim ab hostibus nonnulli, pacificandi causa, veniebant Namurcum vsq;, quod supra Leodium est oppidũ prope Mosam, ad decem milliaria. Cum essemus vrbi propinqui, tumultuosè eruptionem illi faciunt, sed absque magna contentione reiiciuntur. In his turbis euadit ipsorum Episcopus, & se nobis adiungit. Miserat eo Romanus Pontifex legatum, qui cognosceret de controuersia ciuium & Episcopi: verùm ille suæ legationis modum excedens, quod eius loci Episcopatum ambiret, fauebat ciuium rebus, eisq; fuit author, vt summis armis, vim à se depellerent: cumque periclitantes videret, frustra conatus profugere, captus fuit vnà cum suis familiaribus. Ea re nunciata, Carolus mandat iis, qui ceperant, vt aliquo ipsum traducerent, & pecuniam ab eo, tanquã à mercatore quopiam extor-

querẽt: quòd si palàm ad se deduceretur, cogi se honoris & officii caussa, in gratiam Ecclesiæ Romanæ, illũ libertati restituere. Inter eos, qui ceperant, natum est dissidium, cumq; caussam apud Carolum disceptarent, ille captiuum in suam fidem & potestatẽ accipit, & cùm honore etiam affecisset, omnia ei restitui iubet. Primum nostrũ agmen, cui Marescallus & Imbercortus præerant, Leodium contendunt læti, tanquam explorata victoria, & spem direptionis præferebant, cõditionibus oblatis, nec opus esse putabãt, reliquas copias, quæ sequebãtur, interiectis aliquot milliaribus, expectare. Celeriter igitur progressi, veniunt in suburbium. Nox erat, nec quo diuerterent, habebant, & locus erat angustior, & nullis ordinibus errabant. Hanc opportunitatem conspicati hostes, qua parte vrbis prostrata erant mœnia, erumpunt, perq; vineas & colliculos impetum in nos faciunt, & seruulos, qui ad exitũ suburbii seruabant equos, magno numero interficiunt, reliquis in fugam cõiectis. Desiderati sunt à nobis in eo tumultu circiter octingenti, in iisq; centum cataphracti. Qui virtute præstabant, consociatis animis impetum demorantur & sustinẽt, cumq; signis militaribus contendunt ad portam, vt reli-

quos eruptione prohiberent. Solum erat ex continẽtibus fluuiis valde cœnosum. Oppidani, confertissima multitudine, cum tædis & grandioribus lucernis cogitabant se foras eiicere, vt nos adorirentur: sed tormentis emissis in viam, quâ veniebãt, & plurimis interfectis, nostri cogebãt eos referre pedem, & occludere portas. Veruntamen, in suburbio totam noctẽ erat perpetuus tumultus, & postquam illuxit, omnino pulsi fuerũt, amissis aliquot ducib. Eruptiones illæ, tametsi necessario fiant aliquando: valde tamen sunt iis, qui obsidentur, periculosæ. Nullam enim isti faciunt tam paruam iacturã, quin eis, & propter paucitatem ipsorum, & simul propter difficultatẽ recuperandi noua præsidia, longe maxima videri debeat. Quid actum esset, illico nunciatũ fuit ad Carolum, qui cum reliquo exercitu aberat ad quatuor milliaria. Principio, ferebantur omnes pariter esse trucidati, nihilominus ille progreditur: simul mandat, ne quid efferatur ad rem. Vbi propius ad vrbem venit, ex diuersa parte lætior allatus est nuncius, opinione pauciores interiisse: nullum, qui in aliquo sit numero, interfectum: sed versari tamen militem in summis angustiis, eo quod superiori nocte constitissent in acie, proxime

ad portam, loco multum lutoso & incõmodo: rediisse quidem nõnullos ex iis qui profugerant, sed eos tam esse animo demisso & consternato, vt nihil præclari de ipsis sperari debeat: rogare duces magnopere, vt acceleret, quo ipsius aduentu, hostis, qui nunc confertim vno in loco prælietur, ad portarum & turrium defensionem distrahatur: nihil etiam superesse, quo fames tolerari possit amplius. His nunciis acceptis, Carolus trecentos equites magna celeritate præmittit, qui & confirmarent eos, & cibaria, quæ subito comparari poterant, deferrent. Iam enim per biduum cibo illi carebãt, cœlo supra modum difficili & pluuio: quodq; omnium erat molestissimum, vt in vrbem inuaderent, nulla spes erat, nisi Carolus hostem ab altera parte distineret. Ex nostris quamplurimi erant saucii, & inter eos Auraicæ Princeps, qui fortiter pugnauerat, & stationem suam egregie tutatus erat, quum alioqui magna esset nostrorum trepidatio & circiter duo millia profugissent. Carolus ad quem ille nuncius sub vesperum allatus est, vbi rebus omnibus prouidit, quid actum esset, tunc demum recitabat regi. Postquam ad suburbiũ venimus, è vestigio cataphracti & nobiles complures descendunt ex equis

& si-

& sagittariis sese coniungunt: & capto suburbio, deligunt hospitiis idonea loca, propius vrbem. In iis erant præter alios, Rauestenus & Comes Rossius, Cõnestablii filius. Rex aliquanto longius aberat in villa quadam bene exædificata, stipatus magno suorum & nostrorum militum numero. Posita est vrbs inter valles, solo admodum fertili, interlabente Mosa flumine, & tum temporis admodũ erat frequens. Inter nos & primum nostrum agmen, si per vrbem iter faceres, non erat magnum interuallũ, sed foris propter ingentem circuitum, intererat iter trium milliarium, impedita via & fossis, & rupibus, & variis anfractibus, locisque asperis & montuosis. Quoniam diruta erant vndique mœnia, oppidani facilem habebat eruptionem: propter soli vero duritiem & asperitatem nulla erant muniti fossa. Caroli aduentu valde fuerunt recreati milites primi agminis, quod hostis iam cogeretur plures tueri stationes. Ad mediam noctem oritur tumultus in castris, & vndique ad arma conclamatur. Statim Carolus accurrit, neque multo post etiam rex vna cum Connestablio. Varius erat ibi clamor, & incertus, & pauoris plenus: cœli etiam obscuritas & tempestas metum augebant. In Carolo qui-

dem non-poterat vlla desiderari fortitudo vel audacia, sed maior aliquando prouidentia: & sane in eo temporis vestigio, non præ se ferebat illam animi præsentiam, quam pleriq; cupiebant, eo quod rex coram adesset, qui in ista trepidatione, quum videret illum remissius agere, cœpit imperare & prospicere, ne quid damni acciperetur, & conuersus ad Connestablium: Recipias, inquit, te cum tuis cohortibus in eum locum (& simul indicabat.) Nam si venturi sunt, omnino ea parte erumpēt. Sed vanus fuit iste terror, & præter causam excitatus. Postridie rex venit in suburbium, & diuertit in ædiculam, Caroli diuersorio propinquā, vna cum Scotis stipatoribus. Equitatus autem ipsius non procul aberat in quodam vico. Dum hæc geruntur, Carolus in magna erat sollicitudine, & metuebat, ne rex vel ad hostem transiret, vel priusquam vrbs caperetur, profugeret, aut in ea propinquitate contra se moliretur aliquid. In vicino igitur horreo, quod medium erat inter ipsum & regē, collocat circiter trecentos equites, qui pariete effracto vt minori periculo, cum opus esset, erumperent, diligenter obseruabant, quid circa regem ageretur, idque per dies octo, quo toto tempore sub armis quiescebant omnes.
Prid.

Pridie quàm vrbs caperetur, sub noctem decreta fuit oppugnatio in posterum diem, idcoque iis, qui erant in primo agmine, ad alteram vrbis partem, nũciatum fuit, vt simul atque tormentum vnum & alterum audissent emitti, eo signo dato, statim ad oppugnationem accurrerẽt: Carolum in sua statione idem esse facturũ ad octauam horam. 1468.
His rebus procuratis, arma Carolus deponit, quod ante id tempus non fecerat: militibus etiam, præsertim illis, quos ad horreum disposuit, vt idem facerent, mandat, quò se nonnihil ex labore & vigilia reficerent. Qua re intellecta, oppidani constituunt ea quoque parte, sicut antea fecerant aliunde, eruptionem facere. Atque hic videre licet, quàm subito Princeps aliquis in maximam calamitatem incidere possit, etiamsi modica sit hostium manus. Diligenter igitur omnia prius, quàm ad actionẽ veniatur, deliberãda sunt. Carebant hostes omni externo præsidio, & quos habuerant viros fortes, ii vel occisi erant, vel vulneribus confecti: portis etiam, & castellis, & muro, & fossa, & tormentis erant prorsus denudati. Ex vicina solum regione, vocant Francemontiũ, collegerãt circiter octingẽtos pedites. Cùm igitur res ipsorum esset ad extremum per-

ducta casum, & regem haberent aduersarium, desperata salute, statuunt ingenti eruptione facta, extremum auxilium experiri. ideoq; decretum fuit, vt, qua parte deiectus & prostratus erat murus, post domicilium Caroli, fortissimi quique prosilirent, circiter sexcenti pedites Francemontani, & in Carolum ex improuiso impetum facerent. Erat inter rupes via multum sinuosa & concaua. Per eam indicio hospitis Caroli, poterant ad ipsum & ad regem peruenire, priusquam sentiremus, modò tacite irent, nullo excitato strepitu: & vt aliqui per vim excubitores laterent: putabant tamen se vel opprimere illos, vel etiam præuenire posse, certissima spe concepta, vel interficiendi vtrumque Principem, vel antequam subueniri eis posset, capiendi: quod etiam si interficerentur, tamen nec ingloriam esse ducebant mortem, nec iniucundam, re tam insigni & memorabili perfecta, præsertim quũ in vna virtute omnis spes salutis consisteret. Atque vt facilius omnia cederent, & maiorem nobis trepidationem inferrent, constitutum etiam fuit, vt eo ipso tempore, reliqua multitudo prorumperet in suburbium, & nos magno clamore adorirentur. Erat profectò in primis arduum quod moliebãtur,

tur, & factu difficillimum, etiam multo maiori hominum multitudini, veruntamē minimum aberat, quin quod cupiebant, perficerent. Nam, ita vt cōuenerat, sub decimam horam noctis egressi circiter sexcenti, nostros excubitores huc illuc dispositos trucidant, & si rectà cōtendissent ad designatum locum, absque tumultu, dubio procul interemissent ambos Principes cubantes in lectulis. Iuxta Carolum erat in tabernaculo quodam dux Alenconius. Hic subsistunt, & hastis perforato loco, ex famulis quendam occidunt. Hinc excitatus clamor, in causa fuit, vt aliqui expergefacti arma caperent. Illinc digressi, regem & Carolum petunt, & ad horreum illud, de quo diximus, morantur, & hastis rem gerunt per ea foramina, quæ illi eruptionis causa fecerant. Qui erant in eo cataphracti nobiles, ante duas modo horas, mandato Caroli, deposuerant arma, vt se nonnihil reficerent, & instaurarent ad oppugnationem insequentis diei: sed tamen ex ipsis aliqui, audito ad Alenconii ducis tabernaculum tumultu, & subita fortuna permoti, arma, quæ possunt, arripiunt: cumque nauiter se defenderent, spatium dabant aliis armandi sese & colligendi. Ea pugna magnum attulit nostris ad salutem momētum,

ipſoſque ſeruauit Principes. Eram ea nocte, cum duobus aliis in cubiculo Caroli: ſupra nos ſagittarii duodeni ſtipatores excubabãt, & depoſitis armis, ludebant alea: maiores autẽ excubiæ longius aberãt à nobis ad portam vrbis. Veniunt igitur illi, eo, quod diximus, indicio, oppugnatum noſtras ædes, & adeo quidem celeriter & ardenter, vt vix ſpacium nobis eſſet armandi Principis. Deſcendimus autem ad inferius tabulatum, vt in viam nos eiiceremus. Hîc offendimus ſagittarios noſtros excubitores pugnantes in hoſtem, quem à foribus & à feneſtris vix magno labore & contentione reiiciebant. Ingens erat vndiq; & terrificus tumultus, dum quiſque ſuam factionem, vt fieri ſolet, inclamat. Impediti ea pugna cogebamur aliquãdiu ſubſiſtere, atq; interea non cõſtabat nobis quicquam de rege, neq; compertum erat, quarum eſſet partium, quod valde moleſte nobis accidit. Tandẽ eruptione facta, domum egreſſi cum aliquot facibus, cõſpicamur circum nos vndiq; pluribus viis pugnari: ſed cõcurrentibus ab omni parte militibus noſtris, illico depugnatum fuit. Omnium primus cecidit viæ dux & index, de quo diximus poſt etiã alii prope omnes. Ad eundem plane modum oppugnauerãt quoque

que regem, ſtrenue ſeſe defendentibus Scotis, vt qui ab illo non diſcederent, & multa coniicerẽt tela, quibus aliquãto plures Burgundiones vulnerabant, quam hoſtes. Oppidani etiam, ita vt conſtitutum fuerat, porta ſeſe foras vniuerſi proripiunt, ſed facile fuerunt à noſtris repulſi. Compreſſo eo tumultu, colloquuntur Principes. Erat videre paſſim magnam ſtragem hominum occiſorum, & initio quidem verebantur Principes, ne maiorem aliquam ſuorum iacturam feciſſent: verùm paucis admodum interemptis, multi ſunt reperti ſaucii. Quod ſi recta fuiſſent illi ſecuti viæ duces, vt ſupra quoq; diximus, neque ſubſtitiſſent in itinere, præſertim ad horreum illud: poterant ſine contentione vtrumq; Principem necare, & mea quidẽ ſententia magnam exercitus partem profligaſſent. Principes obſtupefacti, & ſummopere admirati tantam illorũ audaciam, domum reuertuntur. Paulo poſt cœptum eſt à nobis deliberari, quid poſtridie ſit agendum. Rex angebatur admodũ in animo, veritus, quod ſi Carolus fruſtra oppugnaret vrbem, fore, vt ipſe præ cæteris valde periclitaretur. Carolus autem metuebat, ne ſi rex diſcederet, bellum aliquod excitaret. Atque hic videre licet, quam ſit miſera con-

ditio summorum Principum, & quàm inter eos nulla queat esse firma voluntas aut amicitia. Fecerant hi duo pacem ante dies quindecim, eamque iureiurando sanciuerant: & tamen, vt alter alteri fidem haberet, fieri nō potuit. Rex vt ab ea sollicitudine se eximeret, horam vnam postquam domum rediit, ex familiaribus Caroli, qui concilio interfuerant, nonnullos accersit: rogat quid sit decretum. E quibus cùm audisset vrbē oppugnandam esse, cœpit periculi magnitudinem proponere, & rei difficultatem, prudenter admodum, ita quidem, vt plerique omnes adficerentur, eo quod nemo fere esset, qui non extimesceret oppugnationem, partim ob multitudinem & numerum hostium, partim propter insignem illam superioris noctis audaciam: ideoq; maluissent vel differre per dies aliquot, vel cum hoste pacisci. Referunt igitur ad Carolum, quid regi, quid etiam ipsis videretur: sed tamen à rege dicebant, omnia proficisci, propterea quod metuerent, ne, si viderentur diuersum sentire ab eo, quod constitutum erat, offenderetur. Ille in peiorem partem interpretatus, dicebat hoc à rege fieri, quo seruarēt hostem, longe alium esse rerum statum, denudatum esse hostem mœnibus, & si qua fecissent

eissent propugnacula, iam illa esse disiecta tormentis: non se prætermissurum esse oppugnationem: quod si rex vellet interea Namurcum discedere, non se repugnare: veruntamen ita, ne illinc, nisi bello perfecto, digrediatur. Ea oratio nulli magnopere placebat, quod superioris noctis eruptione, valde essent metu occupati omnium animi. Rex prudenter & amice respondit, non modo non abiturum se aliquo, sed velle etiam interesse rebus omnibus. Sane, si subducere se voluisset, mea quidē opinione, facile poterat ea nocte. Nam erant cum eo centum sagittarii stipatores, & nobiles aliquot, & in propinquo trecenti cataphracti, sed honoris & existimationis rationem in primis habebat. Sub armis igitur quieti sese aliquantulum dabant omnes, donec illucesceret: nonnulli etiam de sua salute solliciti, faciebant quod in tam præsenti periculo fieri solet. Posteaquam illuxit, & iam appeteret hora constituta: Carolus emissis aliquot tormentis, ita vt decretum erat, signum dabat agmini illi, quod in diuersa vrbis parte longius à nobis aberat. Expediti igitur illi, progrediuntur ad oppugnandum. Fit clangor tubarum, & signa militaria mœnibus inferuntur. Rex cum suis copiis erat in me-

dia via. Quum ad muros ventum esset, reperimus omnia loca vacua defensoribus, præter vnum aut alterum excubitorem. Reliqua omnis magnitudo pransum iuerat, & quoniam sacer erat ille dies dominicus, non putauerant futuram oppugnationem. Parum est certe præsidii positum in promiscua multitudine, nisi cōtineatur aliqua necessitate & imperio, tametsi tempus incidit, quū ipsorum furor, & repentinus impetus valde est pertimescendus. Erant illi iampridem exhausti & fessi, partim anterioris noctis eruptione & vigilia: partim superiorum dierum laboribus & ærumnis. Cogebantur enim simul omnes ad defensionem stare, quoniam vndique & muro, & aliis omnibus præsidiis erant denudati. Primum nostrum agmen ante nos in vrbem peruenit, paucis admodum occisis, eo quod populus trans Mosam profugiens, Arduennam syluam & loca vicina petebat. Qua parte nos eramus, tres modo viros & fœminam vnam necatos vidi, reliqui omnes aut fugæ se mandabant, aut in templa & ædificia sese abdebāt. Rex, quum videret nulla parte resisti, placide progreditur. Eramus in vniuersum ad quadraginta hominum millia. Carolus paulo longius in vrbem profectus, cō-

uertit

uertit se ad regem, & cùm in curiam eum deduxisset, contendit ad ædem diuo Lamberto sacram, quod est eius vrbis amplissimum templum. In illud milites conabantur irrumpere, vt prædam auferrent, & tanta quidē fuit vis illorum, vt etiam præsidio & custodia, quam Carolus ibi collocauerat, cohiberi non possent, quo minus in vtramque portam eius templi inuaderent: in eoque tumultu vidi, cum ipsemet è suis familiaribus quendam interfecit. Sedata vix tandem turba, qui confugerant eo, capti fuerunt vna cum bonis. Præter hoc templum, reliqua fere omnia direpta fuerunt, dum simularēt milites, inuestigare se hostem profugum & latitantem. Pontifex Romanus deinde sacris interdixit omnibus, qui, quod è templis abstulissent, non redderent. Hoc illius edictum Carolus per suas prouincias omnes iussit esse ratum. Capta vrbe atque direpta, Carolus sub meridiem redit in curiam. Rex iam pransus erat, & magnum lætitiæ signum præ se ferebat, valde prædicata virtute & fortitudine Caroli, ad quem hæc omnia sciebat deferri. Nec enim aliud spectabat, quàm vt primo quoque tempore domum rediret. A prandio venit in collocutionem cum Carolo, & sicut antea ve-

hementer prædicauerat apud alios absentem: ita quoque tunc præsentem & coram, non poterat satis magnis laudibus efferre. Sed nunc aliquãtulum digrediar ad oppidanos, vt demonstrem, quod in his commentariis non semel dixi, quam sit res periculosa, & plena calamitatum, facere aduersum prælium. Fugiebant miseri cum vxoribus & liberis ad Arduendam syluam. Profugientes, nobilis quidam vir eius regionis, qui rebus secundis amicus illorum fuerat, oppressit, & ad motum fortunæ se quoque mouit, & vt victori gratificaretur, datis literis, pleniora etiam atque vberiora ad ipsum nunciabat, eaque ratione fuit ei reconciliatus. Alii fugiebant Maceras, Galliæ oppidum ad Mosam, in finibus Campaniæ positum. Duces aliquot ipsorũ captiui ad Carolum perducti, supplicio fuerunt adfecti. Ex multitudine nonnulli, & fame, & frigore, & longis exhausti vigiliis moriebantur. Quinto die post captam vrbem, rex per eos, quos à se putabat esse non alienos, Carolum de sua profectione sollicitat, sed & ipse collocutus, ait, si præterea sui possit esse vsus aliquis, ne labori suo vel periculo parceret: sin minus, vt eius voluntate sibi discedere liceat, quo in senatu Lutetiæ curet pactiones recitari.

ſic enim fert Galliæ conſuetudo: & alioqui non ſint ratæ futuræ: tametſi regum poteſtas in iis rebus omnibus eſt ſingularis & eximia. Rogabat etiam, vt per æſtatem alicubi in finibus Burgundiæ conuenirent, animi recreandi cauſſa. Ille, tametſi nonnihil ſubmurmurabat: annuit tamen, & volebat præſente rege denuo recitari conditiones, vt ſi quid in iis offenderet, id palam cõteſtaretur. & liberum ei faciebat, vt vel ratas haberet illas, vel repudiaret: nonnihil etiam excuſabat, quod ipſum eouſq; perduxiſſet. Deinde, pro nobilibus illis, qui nuper ex Burgundia venerant, quorum poſſeſſiones atque facultates rex tenebat, interceſſit, vt in integrum reſtituerentur. Rex licet ægrè ferret hanc interceſſionem: aſſenſus eſt tamen, ea lege, ſi ipſe inuicem reſtitueret comitem Niuernenſem & familiam Croiorum. Eius rei iniecta mentione, nihil amplius vrgebat. ſic enim illos oderat, vt reconciliationi nullus eſſet locus. Quãtum ad cõditiones attinet, rex aiebat, nolle ſe quicquã mutare: atque ita diſceſſit, per aliquod viæ ſpacium deductus à Carolo. Cum eſſent digreſſuri, percontatus eum rex: Si frater, ait, qui nunc eſt apud Britannum, nolit eſſe contẽtus illa portione hæreditaria, quam

in tui gratiam dedi : quid vis vt faciam? Carolus repente, nihil præmeditatus: Quod si recuset, inquit, fac vt eum quacunque ratione pacatum reddas : equidem vestro arbitrio totum hoc permitto. Quæ sola vox magnorum deinde motuum caussa fuit, vt postea dicemus. Abeuntem, ex nobilitate complures, mandato Caroli, prosequebantur in fines vsque Galliæ. Carolus interea à Leodii substitit, qua in vrbe nullũ genus atrocitatis prætermissum fuit. Crudeliter enim multa gesserant & effrænate Leodienses in Burgundiones iã inde ab auo Caroli, ruptis omnibus pactionibus : & quintus hic erat annus belli, quod cũ eis gerebat. Et quanquam Pontifex Romanus eis interdixerat sacris, propter contumelias Episcopo factas : pergebant tamẽ in sua insania, contemptis omnibus edictis. Post abitionem regis, Carolus constituit proficisci in vicinam regionẽ Francemontanã, è qua prodierant sexcenti illi pedites, de quorum audacia insigni supra diximus. Verum antequam discederet, captiui, qui occupata vrbe, sese passim in ædificiis abdiderant, magno numero in flumen præcipitati submergebantur. Mandabat etiam, vt vrbs exureretur tota. Ei negocia destinati sunt ad qua-
tuor

tuor hominum millia, Luzemburgenses omnes, quibus iniunctum fuit, vt à templis incendium prohiberent. Primum igitur omnium rescinditur insignis pons lapideus, qui Mosam cõiungit, & disponuntur milites, qui à Canonicorum ædibus, & ab omnibus tẽplis vim arcerẽt. Post hæc, Carolus vrbe excedit, & vix paululũ progressi conspicimus ignẽ multis in locis per vrbem, ad oram fluminis. Ac licet eo die conficeremus ad quatuor milliaria, tãtus tamẽ extitit clamor & strepitus, vt nobis plane videremur esse in propinquo. Tẽpla prope omnia fuerunt incendiis erepta, & circiter trecentæ domus in vsus ecclesiastici ordinis hominũ, quę deinde causa fuit, vt ex his reliquiis, breuissimo tẽpore vrbs reædificaretur. Francemontanos bipartito sumus aggressi, disiectis ipsorum ferrariis officinis, qua sola ferè ratione victũ sibi parant eius regionis miseri homines: qui quũ in syluas profugissent, peruestigati à nostris, partim occisi, partim capti fuerunt, & rebus omnibus exuti. Tam grauis autẽ erat hyems, tantumq; frigus, vt ex nostris vir quidam nobilis, pedem, alius verò digitos manuum amitteret. Vinum sic erat adstrictum gelu in ipsis vasis, vt securi fractum distribueretur militibus qui ascito

aliunde calore, circumferebant illud, donec liquesceret. Commorati ibi per dies octo, cibariorum inopia coacti, discessimus. Carolus per Namurcorum fines in Brabâtiam reuersus, honorificentissime fuit exceptus.

PHILIPPI COMINÆI COMMENTARIORVM LIBER quartus.

REx à Carolo digressus, rediit in Galliam, & videbatur non impatienter illud ferre, quod Peronæ & Leodii acciderat. Renouatum est quidẽ inter eos bellũ, verum interiecto aliquo temporis interuallo. Et quanquam illa Peronensis custodia conciliauit aliquod odium: non tamen fuit pręcipua belli causa, & pacis conditiones erant regi non intolerabiles. Verum Carolus, & impulsus ab aliis, & etiã sua spõte, cogitabat amplificare fines: deinde subtili quadam ratione iacta fuerunt nouæ simultatis atque dissidii semina, vt suo loco sum dicturus. Frater regis, vbi de Peronensi compositione accepit, misso legato, petit in eius ditionis, quam rex dare promiserat

miserat, possessionem mitti. Carolus etiam magnopere hortabatur eum, ne aliam prouinciam præter Campaniam, & huic adiuncta loca, sibi pateretur obtrudi: mentione facta, quam esset eius studiosus, vt qui rationem non ipsius tantum, sed & Britanni, in hac pacificatione habuisset, cum ab eis tamen anteà fuisset exclusus atque desertus. Orat igitur, vt Cāpaniam postulet sibi tradi, quæ quidem regio sit vtrique peropportuna: nā si rex aliquid aduersus ipsum aliquando moliatur, fore sibi non difficile, opem ei ferre ex vicina Burgundia. Ille vero, tametsi vigesimum ætatis annum excesserat: totus tamen ab aliis pendebat: & commeabant inter principes in hac causa crebri internūcii. Rex enim, qui nollet eos pariter sibi finitimos esse, aut iis locis inueterascere, nihil minus habuit in animo, quam dare Cāpaniam: sed conabatur ei totis viribus persuadere, vt ea ditione relicta, susciperet bonam Aquitaniæ partem. Ille autem inuitus admodum eo descendit, veritus, primum, ne Carolum offenderet: deinde, si quidem assentiretur, ne non seruato promisso, delusus à rege, & præstantissimi amici, & facultatum iacturam faceret. Cum igitur frustra se rex moliri videret, Odetum quendam, vi-

rum nobilissimum, & summæ apud fratrem authoritatis, magnis præmiis & pollicitationibus conducit, vt ad Aquitaniæ possessionem illum impellat, quæ Campania longè sit amplior & copiosior: cupere se perpetuam cum ipso colere amicitiam, & fraternam ei beneuolentiam præstare. hanc autem rationem sibi videri optimam, & vtrique cōmodissimam: non dubium esse, quin, quod polliceatur, exhibeat. Odetus conditionem accipit, & Principi suo, quod rex cupiebat, persuadet, inuitissimo Carolo, ipsiusque legatis, qui tunc, quum istud perficeretur, aderant. Cardinalis autem Baluensis, quod fratrem regis erat literis hortatus, vt pactionem Peronensem vrgeret, in carcerem coniectus fuit. Quibus rebus constitutis, regi cupiditas quædam maior incessit vlciscendi, quam sibi putabat à Carolo factam esse iniuriam. atq; vt id perficeret putabat se nactum esse tempus idoneum. Initis igitur clandestinis consiliis, hoc agit, vt oppida illa, quæ sunt ad Somiam flumẽ, excitato motu, & rebellione facta, militem suum admittant. Principes illi præsertim, qui non sunt inepti, suis negociis aliquã semper honesti speciem prętexunt. Atq; vt intelligi possit, quam sint in eiusmodi rebus ingeniosi

niosi Galli, recitabo, quicquid in huius causę tractationem incidit. Nam & redintegratum est inter vtrosque bellum, & in eo suscipiendo circumuenti fuerunt ambo. Rex insimulabat Carolum nimię cupiditatis, quod prӕter ius & ęquum vellet proferre limites, ideoque totus in hoc erat, vt illa, quӕ diximus, oppida molirentur res nouas. Ibant vltro citroque nuncii: qui mittebantur à rege, per eas vrbes, quas ille sollicitabat, iter faciebant, eaque tum occasione mandata secreto perficiebant. Quoniam belli nulla erat suspicio, facta nuper pace, nullis prӕsidiis ea loca continebantur. Vt vnum & alterum oppidũ rex occuparet, nõ erat facturus bellum, sed eo tẽdebat, vt per omnes Caroli prouincias, populum ad rebellionem concitaret. Ad eam rem, non deerant, qui magna pollicebantur, quasi fauore & gratia plurimum in ditione Caroli possent. Verum, etsi doloris ac offensionis causam aliquam rex habebat: tamen, si quod postea euenit, prӕcogitasset, nõ erat violaturus pacem, quam trimestri post, quam Lutetiam rediit, diuulgari iussit. Timidè quidẽ renouauit bellũ, sed incitabat eũ vltionis amor, Deinde Connestablius, magni vir consilii & virtutis, ac familiares aliquot Aquitaniӕ

Ducis, bellum, quam ocium malebant. Pacis enim tempore metuit Cõnestablius, ne, quos habebat à rege prouentus & pẽsiones, diminuerentur. Ad hæc plerique regem eo esse ingenio dicebant, vt si nullos haberet externas occupationes, domi turbas excitaret: & quia suis commoditatibus ocium illius putabant esse contrarium, ideo dabant operã modis omnibus, vt ad arma protruderetur. Et Connestablius quidem, quod possessiones haberet in finibus: promittebat se occupaturum esse facile Sanctoquintinum, neque sibi deesse rationes instigandi aduersus Carolum multas & Brabantiæ & Flandriæ ciuitates. Aquitanus etiam, qui ei concilio intererat, auxilia promittebat, circiter quingentos cataphractos. Et licet bellũ isti suaderent, atque in Caroli perniciem viderẽtur conspirasse: longè tamẽ aliũ finem spectabant. Rex, cum vellet videri, non sine caussa bellum suscipere, conuentus egit apud Turones, quod neq; ante id tempus vnquam fecerat, nec postea fecit: verum eos conuocauerat solum, de quorũ voluntate nihil dubitabat. In eo conuentu exponit, quam inique Carolus multa in detrimentum Galliæ moliretur, simul nobilem quendam submittit, qui grauiter conquestus, iniurias

iurias ab illo ſibi factas eſſe complures dicebat: in primis autem, quod fide illi eſſet obſtrictus, & cogeretur ei ad quoduis etiam bellum auxilia polliceri. Aderant in eo cōcilio multarum ciuitatum legati. Communi tandem conſenſu omnium decernitur, Carolum euocandum eſſe Lutetiam in Senatum, ad certam diem. Sciebat enim rex futurum, vt ille ad hunc modum citatus, aut ſuperbè reſponderet, aut aliquid in contemptum Senatus admitteret: quo maiorem ſe videbat habiturum eſſe faciendi belli occaſionem. Mittitur ilico nuncius publicus, per quem Gandaui, dum iret ad ſaccum, citatur. Præter opinionem hoc ei prorſus accidit, & vbi per dies aliquot in cuſtodia nuncium detinuiſſet, dimiſit. Certior autem factus à nonnullis, quid ageretur: ex promiſcua multitudine cōſcribit militem mercenarium, vt in omnes caſus eſſent expediti. Eorum delectus habebat ſingulis menſibus. Tandem cœpit eum tædere huius impenſæ. Itaq; omni ſe metu liberauit, remiſſa cura & diligentia, prȩſertim, cum frequētes acciperet à rege nuncios, & in Hollandiam ſeſe contulit, nullo relicto milite in præſidiis, ad finium defenſionem: quȩ quidē res infeliciter ei vertit, vt poſtea dicemus. Dum

eſſet apud Hollandos, Borbonius ei nunciat, forte, vt breui non in Picardia tãtum, ſed & in Burgundia ei bellũ inferatur: quoſdam è ſuis communicaſſe conſilia, ſuamque operam regi eſſe pollicitos. Eo nuncio valde fuit commotus. Nec enim militem habebat vllum, & quas nuper conduxit copias, eas dimiſerat. Traiecto igitur mari, Heſdinum venit, quod eſt apud Atrebates oppidum. Hic demum aliqua ſuſpicione collecta de rebus, quæ ſecreto gerebantur, lente nihilominus & remiſſus agebat, quod rumori & auditionibus illis fidem non haberet. Qumque duos ciues Ambianos, de quibus non bonam habebat opinionem, accerſiuiſſet, audita illorum purgatione, ſatisfactionem accepit. Verum in hoc tempore quidam eius familiares, ipſo deſerto, trãſierunt ad regem: quo magis metuere cœpit, ne alii hoc exemplum imitarentur. Itaque ſuos in armis eſſe iubet. Sed & hyems ſuberat, & ab Hollandis iam primum redierat: quæ cauſa fuit, vt pauci admodum expedirentur. Poſtquam illi, de quibus diximus, ad regem ſe contuliſſent: Conneſtablius Sãctoquintinum ingreſſus, oppidanos fide & iureiurando regi deuincit. Tũc primum Carolus periculum ſuum agnouit. Nam & imparatus

paratus erat, & tribunos militumque præfectos emiserat, vt copias contraherent: veruntamen cum illis ipsis quas habebat, cohortibus, Dorlanum proficiscitur, comitatus circiter quingentis equis, vt Ambianos vacillantes contineret. Ibi per sex dies substitit. Exercitus regis, qui erat in propinquo, certa die propius vrbem accessit, sed quòd è ciuibus nonnulli rebus Caroli fauebant, nō fuit intromissus. Et si Carolus maiorem habuisset manum, seruasset vrbem. Cum autem propter paucitatem suorum non auderet progredi: qui contrarias partes in oppido sequebantur, eo metu deprehenso, regium militem admittunt. Idem cogitabant Abbeuillani perficere, sed Cordæus mature ingressus, anteuertit. Carolus de capto Ambiano certior factus: quia Dorlanum ab eo quinque tantum milliaribus abest, celeriter illinc digressus, Atrebatū proficiscitur, valde sollicitus, ne plures à se deficerēt, pręsertim, quum se videret vndique septum esse propinquis & amicis Cōnestablii. Sed & domesticorum ille, quem dixi, transitus ad regem, augebat ei metum & suspicionem: cogebatur tamen interea is, quem cōscribi iusserat, exercitus. Rex, qui crederet se iā peruenisse quo voluit, nitebatur totus Connestablii

& aliorum pollicitationibus: & nisi ea spes ipsum excitasset, non erat eousque progressurus. Iam verò, quamobrem Connestablius, & Aquitaniæ Dux, & eius familiares tantopere cuperent bellum antea sedatum renouari, dicēdum est. Vnam & alteram causam paulo supra recitaui, sed hæ non erant præcipuæ. Aquitanus in matrimonium habere cupiebat Caroli filiam vnicam: & ipse quidem Carolus aliquando interpellatus, non admodum repugnabat, sed vt prorsus assentiretur, impelli non potuit, & consimili spe multos alios alebat. Ambiano & Sanctoquintino in regis potestatem adductis, Aquitanus ad Carolum, qui apud Atrebates exercitum instruebat, literas mittit breues admodum, in hæc verba: Da solum operam, vt ditionis tuę populum habeas non alienum abs te: quantum ad reliqua pertinet, ne sis sollicitus, nec enim amici tibi deerunt. Carolus, qui initio rebus valde metuerat, misso legato, Connestablium orat ne bellum nimis infeste gerat, quod sibi nihil opinanti, neque præmonefacto sit illatum. Eo nuncio multum exhilaratus ille, quod se redegisse Carolum putabat eo loci quo cupiebat, respondit, versari ipsum haud dubiè in maximo discrimine, & vnā modo
rem

rem huic difficultati subsidio esse posse, nempe si filiam Aquitano dederit vxorem. Ita futurum, vt præter generum, alii etiam Principes auxilia subministrent: se quoque Sanctoquintinũ esse redditurum,& paratum arma sumere pro ipso. Quod nisi matrimonium hoc interueniat, non esse integrũ sibi quicquam tentare, propter eximiã regis potentiam, qui & exercitum expeditum, & per Flandriam multos habeat à se non alienos. In eam sententiã plurima nunciabat plena terroris. Imprudenter sanè faciunt, qui suos Principes in metu continere volunt: nec vllum, cui ea res bene cesserit, noui. Spectare hoc licet in Connestablio. Nam tametsi ad regem se contulerat: ipsius tamẽ facultates omnes ac liberi erant in potestate Caroli. Constituerat ambos tenere dubios inter spem & metum, sed eius audaciæ tandem pœnas dedit. Cum enim nemo sit omnium, qui non cupiat se in libertatem asserere: qui non malè velit iis, à quibus aliqua seruitute vel metu coerceretur. hæc sane libertatis cupiditas, & seruitutis odium, maximè vigent in Principibus. Carolus igitur acceptis Connestablii mandatis, quoniam intelligebat eum huius belli facem accendisse, magnum aduersus eum concepit odium: in

primis autem ideo, quod ille quibusdã terriculamentis cogitaret sibi nuptias extorquere. Et quia coactas iam copias habebat, nihil erat magnopere sollicitus. Ex iis quæ de Aquitano primum, ac de Connestablio deinde diximus, facile est videre, de composito rem inter ipsos actam fuisse. Nam eodem ferè tempore Britannus etiam multa in eandem sententiam, & ferè terribiliora nunciabat: nec id modo, verum etiam è suis proceribus cuidam potestatem fecit, vt cum centum cataphractis Britannis regi militaret. Quæ omnia eo recitaui, vt demonstrem, primum eo consilio, bellum hoc susceptum fuisse, vt Carolus ad nuptias cogeretur: deinde regem à suis ludificatum fuisse, quando iniecta spe rebellionis per ditionem Caroli, ad bellum fuit impulsus. Ficta enim erant prope omnia, & temere excogitata, tametsi Connestablius, odio Caroli, quem à se grauiter offensum & exacerbatum esse nouerat, fidelem & egregiam operam in eo bello regi præstabat. Sed & Aquitanus acriter bellum gerebat, ideoq; res Caroli malo erant loco. Quod si voluisset initio spondere nuptias: qui nunc ipsum oppugnabant, conuersis armis, conati fuissent totis viribus potentiam regis infirmare: Sed qualiacunque

tandem

tandem sint hominum consilia, Deus pro suo arbitratu solus omnia moderatur. Acciderunt hæc omnia breui temporis interuallo. Nam capto Ambiano, quindecim post diebus, Carolus cum exercitu prope Atrebatum cõsedit. nec enim retrocesserat longius Inde recta contendit Picennium. In via fit obuius ei tabellarius quidam Britanni, cum eiusmodi mandatis: regem inter alia multa nunciasse Britanno, se per ditiones Caroli multos habere amicos, in primis autem Antuerpiæ, & Bruxellæ, & Brugis, & constituisse ipsum circũuallare, quocunque tandem loco deprehendat. Hæc ille Carolo significabat, in gratiam, vt opinor, Aquitani, quo magis eum ad nuptias instigaret. Verum Carolus in sinistram partem interpretatus omnia, statim, non interiecta mora, respondit, Britanno sic esse persuasũ à suis aduersariis, & maleuolis, eo cõsilio, vt perterrefactus hac ratione, sibi nõ ferat opẽ, quod alioqui facere debeat, pro cõmũni fœdere & societate inter ipsos. Gãdauum & eas, de quibus dixisset vrbes, multo esse maiores, quam vt circumsideri possint, & firmiores, quam vt breuem & facilẽ habituræ sint oppugnationem: domũ reuersus, diceret Britanno, se constituisse traiicere

Somiam flumen, & prælio decertare cum rege, vbicunque tandem eius rei potestas futura sit: orare se Britannum, se contra regem adiuuet, eamque fidem & amorem sibi vicissim præstet, quem ipse in Peronensi pacificatione illi præstiterit. Postero die venit Picennium, quod est ad Somiam oppidum, natura munitum, atque ibi cogitabat ponte coniungere flumẽ: sed erant forte in oppido circiter quingenti sagittarii, & pauci quidam nobiles. Ii quum viderent transeuntem illum, eruptione facta, tam longè sunt progressi, vt terga dare cogerentur, plerisque desideratis, antequam receptum haberent ad suos. Capto deinde suburbio, & tormentis aliquot admotis, tametsi ea parte, propter interiectũ flumen, capi nõ poterat oppidum: sagittarii tamẽ metu perculsi, quum viderent pontem effici, & veriti, ne ab altera parte obsiderentur, in fugam conuersi, discedunt è statione, relicto oppido. Castellum vero, cum per vnum & alterum diem sustinuisset impetum hostilem, deditionem fecit. Ea re perfecta, licet nõ admodum magni esset momenti, factus est animosior Carolus, ac motis inde castris, prope Ambianos consedit, affirmans, hærere se iis locis, & spectare, an prælio rex con-

certare

tentare vellet. Tandem ita prope ad vrbem accessit, vt tormẽtis etiam, modò vellet, oppugnare posset, atq; ita per mensem vnum & dimidiatum ibi restitit. Erant in oppido pro rege, mille quadringenti cataphracti, & quatuor sagittariorũ millia, quibus omnibus, & Cõnestablius, & Admirallius, & proceres alii multi præerant. Rex interea cogebat exercitum apud Bellouacos, & erãt cum eo frater Aquitanus, & Nicolaus Calabriæ Dux, natu maior filius Ioannis Calabriæ & Lotharingiæ Ducis, hæres vnicus familiæ & domus Andegauensis. Qui erant Ambiani in præsidio, constituerant eruptionem facere in Carolum: sic modo rex eum, quem habebat in Bellouacis exercitum, auxilio mitteret. Rex autem certior factus, prohibuit, ne quid tentarent. Tametsi enim hæc eruptio videbatur posse non incommode fieri: tamen ipsis, qui erumperent, erat fortasse periculosa futura. Duabus enim portis erãt erupturi: quarum altera non procul distabat à nobis, ideoque si reiecti fuissent, quoniam pedites erant omnes, & se & vrbem in discrimen adduxissent. Dum hæc geruntur, Carolus per adolescentem quendam, Simonem Quintium, dat literas perbreues ad regem: queritur valde sibi dolere, quod insti-

gatus à nõnullis, bellum sibi intulisset, quod sua quidem sententia, facturus non fuerit, si modò recte fuisset de rebus omnibus edoctus. Alter regis exercitus in Burgundia feliciter rem gerebat plerisque omnibus, qui restiterant, profligatis, & captis aliquot castellis. Ea re commotus fuit nonnihil Carolus, veruntamen longe diuersum rumorem in castris edidit. Acceptis literis rex valde fuit exhilaratus, iamque tædebat eum moræ & longioris belli. Posteaquam ad eas respondit, potestatem suis fecit, qui erant Ambiani, vt de induciis cum illo agerent : quæ primùm quidem pactæ fuerunt in dies aliquot postea vero in annum, nisi fallor. Grauiter istud tulit Connestablius, qui, tametsi aliter nonnulli sentirent, infestissimus erat Carolo, & post aliquot inter ipsos cõmutata verba, graue cõceperant odium, alter in alterum. Interea tamen per internuncios aliquam præbebãt amicitiæ speciem. Connestablius quidem, quod opinionem amicitiæ cum Carolo, sibi videbat vtilem esse ad retinendam authoritatem : Carolus autem, vt odii dissimulatione, Sanctoquintinum aliquando recuperaret. Quoties enim aliquid incidit, vt regem vereretur Connestablius: promittebat Carolo eius oppidi restitutionem,

nem, ne id modò, verumetiam iubebat aliquando propius eum accedere cum copiis, intromittendi ſpe magna iniecta. Cumque Carolus fidem eius & promiſſa non ſemel ſecutus, id tentaret: ille mutata ſententia, diuerſum renunciabat. Nam quia ſummam obtinebat authoritatem, & ampliſſimas habebat à rege penſiones annuas: cogitabat eos per hæc diſſidia continere in perpetuo metu. Sed conſilium ipſius erat periculi plenum, ob virtutem & potentiam, & induſtriam illorum. Pactis induciis, & dimiſſo exercitu, rex in Turones proficiſcitur. Et is quidem fuit aliquandiu rerum ſtatus. Carolus ad ſuos reuerſus, conuentus agit, in iiſque demonſtrat, quanto ſuo factum ſit detrimento, quod in promptu non habeat, & in omnem euentum expeditas copias: quod ſi quingentos tantum habuiſſet cataphractos, ad tuitionem finium non fuiſſe regem denuo facturũ bellum: & niſi prouideat, imminere ſibi ſuiſq; prouinciis multo maiora incommoda. Quamobrem hortatur & inſtat, vt ſtipendia conferant quibus alat octingentos cataphractos. Populus, & ſi grauate id faceret, aſſenſerunt tandẽ id tẽporis, eiq; centum & viginti aureorum millia dependebant, in eaq; collatione non fuiſ-

comprehensa Burgundia. Sane, non absque causa, difficulter & inuitus eo descendit populus. Mouebat eos exemplum Galliæ, quæ perpetuum alit equitatum. Sic enim sunt Principes, vt paulatim crescat in ipsis ambitio & cupiditas: & quo maioribus nituntur præsidiis, eo facilius captant simultatum & dissensionum occasiones cum vicinis. Hæc, de qua diximus contributa pecunię summa, creuit deinde ad quingenta millia, creuit etiam numerus equitum, non absque magno populi dispendio. Verum quidem est, equestres illas copias bonam operam posse nauare, quando reguntur prudentis alicuius Principis authoritate: sed si Princeps aut imperitior sit & ignauus, aut liberos relinquat paruulos: magis fere nocēt, quam prosunt prouinciis, quarum defensioni sunt destinatæ. Augescebat in dies magis atq; magis odium inter regem & Carolum. Aquitanus etiam domum reuersus, per legatos frequenter Carolum de nuptiis sollicitabat, & alebatur bona quadam spe, sicut alii multi. Sed arbitror Carolum nō fuisse daturum vlli suam filiam, ac seruaturum potius, vt affinitatis iniecta spe, multorum amicitiam sibi cōciliaret. Moliebatur enim res ingentes, ac tales omnino, quibus perficiendis hu-
manæ

mana vita non sufficiat. Vix enim dimidia pars Europæ mentem illius potuisset explere. Animo quidem erat inuicto, & ad omnia subeunda parato, & ea corporis firmitate, vt quemuis laborem sustineret: deinde iis facultatibus & potentia, vt præ cæteris aliquid magni posset: verum ne ingenii vim satis magnam, neque malitiæ satis habebat ad perficiendas res tam arduas. Nam eum, qui late dominari velit, oportet excellenti quodam & singulari præditum esse ingenio: idque totum pendet à beneficio Dei. Quæ in rege erant virtutes, atque etiam in Carolo, simul temperatæ potuissent perfectũ Principis exemplar repræsentare: sed ingenio certe rex multum illi præstabat, idq; rerum exitus tandem edocuit. Quoniam ad hunc locum peruentum est, præterire nõ possum, quin de rebus Anglicis aliquid adferam. Supra diximus, Carolum, vt firmiori præsidio se muniret aduersus regem, & quosuis alios, vxorem duxisse Eduardi Angliæ regis sororem. Erat tum in Anglia Comes Beruicensis, longe potentissimus inter alios proceres. Is paulo antequam Carolus Ambianũ venisset cum exercitu, cœpit diffidere ab Eduardo: ad eamque dissensionem nonnihil contulerat Carolus: primum, quod indigne fer-

ret, tantam esse Comitis illius authoritatem in Anglia: deinde, quod non ignoraret, eum esse studiosum Ludouici regis. Verùm ea tunc fuit Comitis per Angliam potentia, vt multis Angliæ proceribus trucidatis, Eduardum in suam potestatem redigeret, ac veluti captiuum aliquandiu seruaret, liberaliter quidem & honeste, sed tamen ademptis ab eo familiaribus. Carolus igitur, cui hæc omnia vehementer displicerent: initis clandestinis consiliis, cogitabat Eduardum eripere, cumque ipso in collocutionem venire. Tandem eo deducta res fuit, vt elapsus ille, cõtractis modicis copiis, Beruici Comitis cohortes profligaret: sed oppressus tandem vi maiori, cum duabus nauibus, & circiter octingentis militibus profugit, pecunia & rebus omnibus necessariis destitutus. Miserum sanè spectaculum, videre tam potentem Principem possessionibus exutum, fuga sibi salutem petere, & tam indigna pati à suis beneficiariis. Vixerat per annos duodecim in summis deliciis & altissima quiete, plane securus, & hoc solum spectans, vt quàm suauissime in rebus omnib. haberet. Fugiens, cursum tenebat in Hollandiam, & tametsi consectarentur eum hostes, tamen, quoniam maiori interuallo præcedebat, elapsus,

elapsus, in oram Frisiæ peruenit, ad oppidum Alcmariam, quod ad Hollandiam pertinet. Eo in loco tũ erat illius regionis præfectus, vir honestus, qui liberaliter ipsum excepit, & datis vestibus, non ipsi modò, sed & eius comitatui, ad Hagam, Hollandiæ vicum perduxit, re omni statim ad Carolum perscripta, qui eo nuncio valde fuit commotus. Intermissis aliquot diebus, venit ad Carolum Eduardus, apud Atrebates, eumq; pro auxiliis vehementer sollicitabat, vti primo quoque tempore domum redire posset, affirmãs esse complures in Anglia, qui suis rebus faueant, ideoque orabat, ne ab ipso, qui & socius esset, & confœderatus, & sororius, destitueretur. Carolus autem, ne multorum odia vno & eodem tempore in se concitaret: palam quidem simulabat, se nullam ipsi opem ferre, idq; publico edicto cauit: clanculum autem interpositis aliis, iuuit eum quinquaginta millibus aureorum, & classe 1471.
quatuordecim nauium. Ad hũc modum instructus ille, quo tempore Carolus prope Ambianos cum exercitu subsistit aduersus regem, in Angliam decurrit: quo simul atq; venit, auxilia reperit, ad duo hominũ millia, & in iis circiter quadringẽtos nobiles. Qua re cognita, Beruicensis, magna celeritate

cum exercitu progreditur, vt Londinũ prior occuparet: sed præuertit Eduardus, & cum ingenti ciuium applausu perbenigne fuit exceptus, contra plurimorum opinionem, eo quod profligatus esse crederetur. Quod si fuisset ab ea vrbe interclusus, actum erat: præsertim, cum hostis in propinquo magnū haberet exercitum. Tres autem fuerunt omnino caussæ, cur facilem haberet ad Londinenses aditum. Primùm, recens natus ei filius: deinde, æs conflatum. creditores enim & reditum ipsius in primis desiderabāt, & facultates cupiebant esse quam maximas. Postremo, consuetudo illa & notitia, quam habuit rebus florētibus, cum eius vrbis fœminis, quæ maritos ad commiserationem & lenitatem facile impellebant. Londini biduo cõmoratus, & cum exercitu profectus in hostem postridie illi occurrit, die paschæ. Instructis vtrinque copiis ad prælium, Clarentiæ dux, deserto Comite, cum duodecim millibus hominum transit ad fratrē Eduardum, quæ quidem res & Beruicũ vehementer conturbauit, & Eduardum, qui exiguas alioqui copias habebat, multum erexit. Fit pugna longe acerrima, & pedites erant omnes vtrinque. Primum Eduardi agmen nō mediocrem cladem accepit. Beruicus, cum ea par-

ea parte copiarũ, quas ipse ducebat, Eduardum petit, qui non Imperatoris tantum, sed strenui quoque militis officio fungebatur. Habebat hunc morem Beruicus, vt pedes nõ pugnaret, sed distributo exercitu, & rebus omnibus instructis, consueuit in equum ascendere, & si feliciter à suis rem geri conspiceret, ingerebat se medium: sin minus, fugæ sese mandabat. In hoc autẽ prælio compulsus à fratre, pedes dimicabat, & adeo fuit acris pugna, vt vnà cum fratre, & maxima nobilium turba caderet. Angliæ consuetudo fert, vt in præliis belli duces atque nobiles interficiantur, seruata multitudine: sed Eduardus, quum à Carolo discederet, adiutus rebus necessariis, constituit non velle, ne multitudini quidem parcere, eo quod contra se arma sumpsissent. Fuit igitur edita maxima cædes. Ipse tantum mille & quingentos è suis desiderauit. Quo die prælium istud factum fuit, Carolus erat prope Ambianum, ibi per literas certior fit ab vxore, Eduardum esse in ipsum animo minus beneuolo, quod auxilia sibi malignius præbita, & parum abfuisse diceret, quin omnino fuisset ab ipso desertus. Vtcunque sit, indubitatum illud est, ab eo colloquio, quod apud Attrebates habuerunt, extinctam fuisse

prope omnem, quę prius fuit inter ipsos beneuolentiam. Verumtamen Carolus quod existimabat hanc illius victoriã ad suas quoque commoditates pertinere: passim diuulgauit eam, dimissis huc illuc nunciis. Princeps Walliæ, qui secundum regem, primas in Anglia tenet, adiutus à suis confœderatis, exercitum habebat ad quadraginta millia. Quòd si Beruicensis paululum modo differre potuisset, coniunctus cum iis copiis, feliciter, vt est credibile, pugnasset. Sed quoniam erat in eo exercitu Dux Sombresius, cuius patrem & fratrem ille necauerat: idcirco potissimum solus pugnare voluit, non exspectatis auxiliis. Interfecto Beruicensi, & cæso illius exercitu. Eduardus in Wallensem rectà contendit, qui licet multitudine superaret: aduersum tamen prælium fecit, interemptus ipse cum multis proceribus. Sombresius è pugna superstes, & captus, postridie fuit interfectus. Beruicensis intra dies vndecim occupauerat omnẽ Angliam: Eduardus autẽ inter dies viginti totam recuperauit, & parta victoria, supplicio multos diuersis locis affecit, præsertim coniurationis principes. Ab eoque tempore pacatè quidem vixit, & sine contentione fruebatur imperio: sed non caruit tamen magnis animi mo-

mi molestus. Quod reliquum est de rebus Angliæ, suo loco sum dicturus: nunc ad institutum reuertar. Aquitanus cõtinenter vrgebat nuptias, propterea, quod cur incepto desisteret, aut desperaret, caussam illam Carolus præbebat, qui tamẽ nihil minus constituerat, quàm illi in eo gratificari, imo indigne ferebat, esse aliquos, qui putarent se posse cogi: Connestablius vltrò se ingerebat, & voluit omnẽ huius rei, si perficeretur, laudem & gratiam ad se redire. Idem etiam affectabat Britannus. Rex verò totis viribus conabatur, tametsi nihil opus erat, impedire matrimonium, duabus de caussis, vt aliquando diximus. Sed & Carolus non cupiebat habere tam potentẽ generum, & hoc solum agebat, vt spe matrimonii cõplures sibi deuinciret. Neq; vero mirum videri debet, regem se totum opposuisse. Nam eo confecto negocio, valde fuisset fratris aucta potentia: qui Britanno deinde coniunctus, in maximas difficultates regẽ ac ipsius liberos adducturus erat. Commeabant ergo super ea re plurimi inter ipsos nũcii, priuatim alii & secreto, alii verò palam. Quæ quidem res non caret suis incommodis & periculo. Sub legationũ enim specie multa sæpe perniciosa tractátur. Quanquam sane fieri nõ potest,

quin & multos subinde mittant Principes, & vicissim accipiant, sed prudentia singulari & dexteritate quadam opus est in tractandis exterorũ legatis. Et principio, meo quidem iudicio, amicorum legati, de quibus nullam habemus male suspicãdi causam liberaliter sunt & honeste tractandi, facta subinde illis potestate conueniendi Principis, ad quem missi sunt, modo sit prudens & honesta specie. Nam alioqui præstat, eum vel rarius conspici, vel non diu insistere collocutioni. Ad quam quum descendit, prouideri debet, vt sit eleganter vestitus, & de iis, quæ pronunciari & responderi oportet, edoctus, & mox reuocetur à congressu. Nec enim diuturna est Principum beneuolentia. Quum autem vel publici vel priuati veniãt ab aliquo Principe parum amico, tametsi periculum est in ea re non leue: excipiendi tamen sunt non incommode, & destinandi aliquot idonei homines, à quibus tractentur. Hoc enim ad honestatem pertinet, ac simul eo cõfert, vt qui agant, & quibuscum loquantur, & quos habeant sibi familiares, cognoscatur, nec id modo, verum etiam, vt homines leues atque seditiosi non habeant ad ipsos aditum. In omnibus enim Principum familiis semper aliqui existũt, qui mu-

tationem

rationem aliquam, & res nouas cupiunt. Et quoniam periculi plenum est, habere domi suæ hostem: suaserim, primo quoque tempore eiusmodi legatos dimitti, verùm ita tamen, ne quam habeant occasionem de inhospitalitate conquerẽdi. Sed ne bello quidem exorto, sunt intermittendæ pacis rationes, aut repudiandi legati: verùm audiendi sunt omnes, ac inuicem ad hostem mittendi, iisque mandandum, vt diligentissime obseruent, quid quoque tempore geratur, qui cum quibus colloquantur. Crebrò enim mittendum est, etiamsi hostis iubeat abstineri deinceps, & commeatu prohibeat. Nec enim vllus, quantumuis prouidus & fidus explorator, facultatem habere potest tam multa cognoscendi, quam eiusmodi legati, qui quum sint vnus & alter, aut etiam plures, fieri non potest quin aliquid odorentur. Nam, qui sunt prudentiores Principes, id operam dant, vt etiam apud aduersarios habeant quosdã à se nõ alienos. Verùm, si quis tã frequentes mittat internũcios, futurũ est, dicat aliquis, vt hostis fiat insolentior. Atqui in eo sane nihil est mali, & interea de ipsius rationibus ac consiliis cognoscetur semper aliquid. Et licet eandem rationem hostis instituat, vt modo dixi, & suos inuicem mit-

tat: non tamen idcirco desistendum est, & vel ob hanc solam causam immorandũ est legationibus, vt varia multaq; cognoscantur. Huc etiam accedit, quod nõ omnes æque sunt ingeniosi, neq; parem semper habent rerum vsum: & quo quisq; prudentior est in eiusmodi tractationibus, eo maiori cum fructu & honore in iis versatur. Quod vt clarius intelligi posit, exẽpli causa quiddam sum dicturus. Pactio nulla facta fuit vnquam inter Gallos & Anglos, in qua non ingenii vi & acrimonia Galli præstiterint: adeoque prouerbio dicitur apud Anglos, (quod ipsi aliquando mihi in rerum tractatione recitarunt.) Quoties cum Gallis prælio concertarint, victores se plerumq; fuisse: quoties vero cum illis pacti sint, detrimentum semper aliquod accepisse. Et recte quidem ita iudicant. Habet enim Gallia præstantissimos viros, ex iisq; non paucos, quibus rectissime committi possit maximarum rerum gubernatio: quorũ ex numero sunt illi fere, qui diu multumq;, & familiariter cum Ludouico rege vixerunt. Fui aliquanto prolixior in hoc argumẽto, vt ostenderem, quemadmodum obseruari debeãt externorum Principum legati: sed non temere sum immoratus. Multa enim sub eo prætextu, &

ab

ab aliis vidi fieri, & feci ipse aliquando callidè & insidiosè : quamobrem silentio hæc præterire non potui. Aquitanus adeo diligenter agebat suum negocium apud Carolum, vt & verbo & literis aliqua interueniret pollicitatio. Sed vidi, quãdo & Nicolaum Calabriæ Ducem, & Philibertum Sabaudiæ, & Maximilianum Friderici Cæsaris filium, Romanorum regem, consimili quoq; spe ille foueret. idq; intra tres annos omnino. Quòd si vixisset diutius, nullum erat sibi delecturus generum : sed Maximiliano valde profuit ea, quam filia ipsius mandato fecerat, sponsio, vt suo loco postea sum dicturus. Et hæc quidem omnia recto, non vllius lædendi caussa, verùm quod & ipse ea viderim, & habeam comperta, & ad formãdum iudicium in rebus ciuilibus pertinere mihi videantur. Sic enim statuo, homines inertes & stupidos & plebeios, non esse daturos vllum tempus his Commentariis : verùm Principes non ignaui, & homines iudicio præditi, non absq; fructu, meo quidem iudicio, in eorum lectione versabuntur. Interea dum de nuptiis agitur, ineuntur noua consilia contra regem. Habebant Aquitanus & Britannus apud Carolum legatos, & qui à Britanno erant missi, dicebant regem solli-

citare quacunque ratione familiares Aquitaniæ Ducis, & iam demolitum eſſe caſtellum quoddam eius regionis : ex quo facile ſit intelligere, quid moliatur, hoc ſcilicet, vt ſicut anteà Normanniam ex pacto traditam recepiſſet, ita quoque nunc Aquitaniam recuperet. Miſſis igitur à Carolo ſuper ea re literis & nunciis, rex ita reſpondit: Fratrem ſuum Aquitaniæ Ducem, proferre nimium fines, & excedere limites eorum, quæ iam ei dediſſet: nihil ſe quicquam adempturum illi. Atq; hic ſpectare licet, quam ſint confuſa & perturbata Galliæ negocia, ſimul atq; diſſenſio aliqua nata eſt, & quam ſit arduum ea pacificare. Tametſi enim principio vnus & alter ſolum diffideant : tamen breui poſt tẽpore multi alii ſtudio alterius partis, immiſcentur. Sed fere fit, vt excitata primum offenſione, quiſque putet ſe iam finem & exitum illius proſpicere. Inter alia, Britannus & Aquitanus orabant Carolum per legatos, ne Anglorum vteretur auxiliis, quod eſſent perpetui hoſtes Galliæ, cuius incolumitatem atque ſalutem ipſi modis omnibus cuperent : ſatis magnas ipſorum eſſe vires atque potentiam, vt bellum vel inferant regi, vel illatũ defendant : & quod præcipuum ſit, eſſe per Galliam non paucos, neque vul-

gares

gares homines, qui rebus ipſorum faueant, & à rege animum auerterint. Aderam, cum Aquitani legatus in eam ſententiam ad Carolum loquutus, vt copias cogeret, hortaretur. Ibi tum Carolus, ad me conuerſus, & paululum ſecedens: Vides, inquit, ſollicitantem illum, vt bellum moueam, quod ex vſu Galliæ futurum eſſe dixit: An idem quoque tibi videtur? Hic ego ſubridẽs dicebam mihi videri non futurum vtile. Tum ille: Sum, inquit, ſtudioſior Galliæ, quam orator iſte putet. Cum enim vnus modo ſit in Gallia rex, ego ſane cuperem à ſenis regibus eam gubernari. In hoc ipſo tempore, Eduardus Angliæ rex, qui putabat confectũ iri nuptias cum Aquitano: totis viribus conabatur impedimentum aliquod iniicere. Nam quia Ludouicus rex nõ habebat filium hęredem, dicebat fore, vt illo mortuo, ad fratrem deferretur principatus & imperium, qui per has nuptias amplificatus, & florentiſſimarum ditionũ poſſeſſionem adeptus, in ſummum diſcrimen poſſit omnem Angliam aliquando adducere. Vehementer itaq; ſollicitus erat, tametſi præter cauſam, tum ipſe, tum Angliæ proceres omnes, ita quidem, vt ſatisfactionibus Caroli fidem non haberẽt, & quiduis facturi eſſe viderẽtur, etiam regẽ

adiuturi potius, quam vt matrimonium hoc ipsorum voluntate fieret. Videre licet hoc loco, quantis curis hi Principes, ac ipsorum familiares destineantur in summis & arduis negotiis, quorum finem & exitum præuidere non possunt. Nam in istis sollicitudinum & grauissimarum cogitationum molestiis, è vita decesserunt, alii post alios, inhiantes auidissimè, alter alterius morti, maxima curarum & occupationum mole relicta suis hæredibus. Quanquam sanè Ludouicus, Carolo filio moriens pacatam tradidit Galliam, hac in re benignior in illum, quam in seipsum. Erat enim quietis & ocii impatiens: per omnem ferè vitam implicatus bellis atq; dissensionibus, à quibus vix ægrè sub mortem fuit expeditus. Aquitanus interea, dum ipsius legati Carolũ ad bellum hortátur: minus cõmoda vtebatur valetudine. Quumq; rex apud Xanthones oppidũ quoddam obsideret, legati hoc perfecerũt, vt Carolus Atrebatum profectus, conduceret copias, ac Peronam deinde cum exercitu longe maximo proficisceretur. Habebat enim inter alios mille ducentos cataphractos expeditissimos. Dum apud Atrebates cõmoratur, duo simul fere nuncii adferuntur: primum, Calabriæ & Lotharingiæ Du-

cem

tem Nicolaum, aduentare matrimonii causa. Hunc posteaquam aduenit humaniter excepit, bona quadam spe iniecta. Deinde postero die sunt allatæ literæ à Simone Quintio, qui ipsius erat apud regẽ legatus, quibus ille significabat, Aquitanum è vita dimigrasse, & regem bonam eius ditionis partem iam occupasse. Earũ literarum sententiam multi deinde alii cõfirmabant. De genere mortis non vna fuit opinio. Carolus eum casum immoderatissimè tulit, & instigatus à nonnullis, dat literas ad multas Aquitaniæ ciuitates, odiose scriptas in regem, sed parum iis profecit. Nec enim vllus extitit motus, tametsi puto regis negocia summam habitura fuisse difficultatem, si longior ipsius fratri vita contigisset. Iam enim Britanni erant instructi, neque longe aberant, & multi per Galliam ipsorum rebus fauebant: sed interuentu mortis Aquitani, conciderunt omnia consilia. Sic exacerbatus Carolus, progreditur cum exercitu, & bellum incipit in Veromãduis atrox admodum & funestum. Quacunq; enim transiret, incendiis omnia vastabat, omnino præter morẽ. Primum agmen obsidione cinxit castellum eius regionis Nelã, in quo præsidiũ erat aliquot sagittariorũ. Hi legatũ ad ipsos

missum de deditione facienda interficiunt: & cum de induciis cœptum esset agi, omissa eius rei mentione, & impetu facto, vi expugnantur. Qui supererant à cæde, suspenduntur: nonnullis præsecantur manus, paucis quibusdam commiseratione militũ dimissis. Crudele quidem erat istud belli genus: sed Carolus volebat videri iustam habere causam, cur ita faceret. Primum enim, odiosè admodum & acerbe loquebatur de morte Aquitani, secutus aliorum sermonem. Deinde eorum oppidorum, quæ sunt ad Somiam flumen, iacturam grauissime tulit. Quo tempore cogebat hunc exercitum, legati regis, Petrus Doriollus, Galliæ Cancellarius, & alii nonnulli proceres, non semel ad ipsum venerunt, ante mortem Aquitani, & secreto de pace agebant. Sed quia Carolus in primis volebat sibi restitui illa Picardiæ oppida, nihil quicquam perficiebant, recusante rege, qui nunc demum, posteaquam instructum videret Carolum, assensit, his conditionibus: vt Ambianũ & Sanctoquintinum & alia, de quibus erat controuersia, redirent ad Carolum: vt de Comite Niuernensi & Connestablio, eiusque facultatibus omnibus, liberum esset Carolo statuere, pro suo arbitratu: vt ab amicitia & fœdere Aquitani

quitani & Britanni Carolus diſcederet, eoſque permitteret inuicē poteſtati regis. Eas conditiones Carolus iureiurando ſanciuit, & aderam ipſe. Regis quoque legati, ſimili ſe religione obſtrinxerunt, & ſimul ſuadebant Carolo, vt contineret exercitum, vt rex eo promptius redderet quæ promiſiſſet oppida. Sed & cum à Carolo iam diſcederēt, Simonem Quintium vna ſecū abducebant, vt is coram videret ea, de quibus ipſi pacti eſſent, à rege confirmari. Sed quum rex per dies aliquot differret, allatus eſt de morte fratris nuncius. Qua re cognita, Simonem Quintium frigide admodum dimittit, neq; iureiurādo voluit teneri. Quod implacatiſſime tulit Carolus, & ſe ludificatū eſſe querebatur. In caſtris etiam maximus erat fremitus, & omnis generis contumelias plerique in regem dicebant. Qui lecturi ſunt aliquando iſta, iudicabunt, vt eſt credibile, vel parū fideles & integros fuiſſe principes, de quibus loquor, vel me criminari illos & vituperare. Certe, nullius honorem aut exiſtimationem velim per me violari: ſed vt hiſtoriæ ſua conſtet veritas & ordo, non fuit integrum, ea quæ dixi, ſilētio præterire. Sed quæcunque tandem futura ſint hominum iudicia; ſi quis alios quoq; Principes intuea-

tur, multo fortaſſe plura, quæ reprehendantur, comperias. Nunc autem, ex his duobus, vter inſidioſe & aſtute egerit, videamus, vt iuniores aliquando Principes, conſimilibus implicati negociis, recte ſibi caueant, ne circumueniantur. Nam etſi non omnes æquè ſunt ad fallendum propenſi: tamen vtile eſt memoria complecti ſuperiorum temporum res geſtas. Vt igitur quod res eſt, dicam, arbitror eo ſpectaſſe omnia illorum conſilia, vt alter alterum falleret. Eaq; in re ſimilibus propemodum ſunt vſi rationibus. Ambo inſtructum habebant exercitum, & rex aliquot iam oppida tenebat, & interea dum de pace ageret cũ Carolo valde vrgebat fratrem, à quo complures è nobilitate iã defecerant. Ipſius exercitus erat non procul à Rupella, quod eſt in Xanthonum finibus oppidum maritimum, munitum & locuples. In eo multi erant ab ipſo non alieni, & partim ob crebram pacis mentionem, partim propter ægritudinem Aquitani, certis conditionibus iam cœperant paciſci. Hęc enim regis erat, niſi fallor, ſententia, vt ſi vel bellum iis locis feliciter gereret, vel ipſius frater è vita migraret, nõ interponeret iuſiurandum. Sin autem eo bello, quod cupiebat, non conſequeretur: vt tum vitandi periculi

riculi causa, seruaret propositas conditiones, ideoq; diligentissime obseruabat temporis momēta. Nam Simonem Quintium, Caroli legatum, per dies octo, distinuit, atque interea de morte fratris allatus est nuncius. Et quia sciebat illum vehementissime cupere Ambiani & Sanctoquintini restitutionem, neque temere idcirco præbiturum esse causam vllam offensionis: putabat se nō difficulter posse perficere, vt quindecim aut etiam eo plurium dierum moram leuiter ferret. Interea, si quam cōmoditatem tempus adduceret, expectabat. Postea quam de rege sum loquutus: dicendum nunc est de voluntate & consilio Caroli, & videndum, quid regi permiserit, siquidem mors Aquitani non interuenisset. Simon Quintius mandatum acceperat ab eo, petente rege, vt simulatq; rex iureiurando sanxisset pacem, in Britanniam profectus, cuiusmodi essent conditiones, Britanno denunciaret. Deinde placuit, vt Aquitaniæ Ducis legati, qui tum aderant, Principi suo idem significarent. Quod ideo rex volebat, vt Britannis, quum à Carolo, cuius virtute & præsidio magnopere nitebantur, sese destitutos esse, intelligerēt, pauorem & trepidationē adferret. Erat autē Quintio datus à Carolo, veluti co-

mes itineris, inter alios, Hanonius quidam Parisiensis, homo prudens. Ei Carolus abeunti dedit literas, quas ad Quintiũ ipse scripserat, in quibus hoc solum inerat, vt iis quæ dicturus esset Hanonius, fidem haberet. Sed mandauerat ei Carolus, ne eas literas Quintio redderet, priusquam & à rege discessisset, & Nannetes, quod est ad Ligerim oppidum Britanniæ minoris, peruenisset: vtq; eo primum loco sua mandata illi exponeret, in hanc sententiam: Vti Quintius, nomine Caroli iuberet Britannum esse firmo animo & ocioso, non se deserturum esse vel ipsum, vel Aquitanum etiam, sed omni ratione totisque viribus adiuturum: iniisse quidem se pactiones cum rege, sed non alia de causa, nisi vt amissas vrbes recuperet, à rege sibi præter ius, & æquum, contraque fidem & promissum, pacis tempore ademptas. Iis oppidis recuperatis, nunciaturum se regi, vt à bello Britannico & Aquitanico abstineat. nec enim promissa & iusiurandum se magis seruaturum esse, quam ipse priora pacta seruarit, tam illa, quæ prope Lutetiam Parisiorum, quam quæ postea Peronę facta sint: ademisse illum sibi pacis tempore, quas antea dederat vrbes: oportere nunc etiam, vt patienter ferat, iisdem artibus illas abs se recuperari,

superari. Quantum ad Connestablium & Comitem Niuernensem pertineat, licet ab ipso destituti sint, & sibi permissũ ex pacto, vt de ipsorum fortunis pro suo iudicio statuat: se tamen, etsi iustam habeat offensionis causam, condonaturum eis esse culpam, nec velle quicquam ipsis auferre, ideoque orare se, vt ipse ad eundem modum agat cum Aquitano & Britanno: eosque patiatur ocio & pace vti, sicut apud Lutetiam constitutum sit. Quod si non impetret, non se neglecturum esse sociorum iniurias. Et quo tempore hæc nunciaturus sit regi per legatos, habiturum se esse omnia ad bellum apta & parata. Hæc erat summa eorum, quæ Carolus & nunciabat illis & cogitabat perficere: sed longe aliter accidit. Nam interitus Aquitaniæ Ducis interuertit omnia consilia. Rex enim neque restituit Carolo, quas ille petebat vrbes, & simul morte fratris auctus est Aquitaniæ accessione. Supra diximus, quẽadmodum illi, qui erant in præsidio Nelæ, capti fuerint. Carolus inde digressus, Roiã circũsedit, quod est in Bellouacis oppidum, vbi mille & quingenti erant sagittarii cum aliquot cataphractis. Maiorẽ exercitũ ante id tempus nullum habuit. Postridie, quam eo venisset, hostes metu perculsi, deserta

ſtatione, quũ per muros ſeſe reieciſſent dedunt ſe Carolo: quæ cauſa fuit, vt & reliqui cataphracti, compoſitione facta, diſcederent. Conſtituerat Carolus illinc ad Normannos tranſire: ſed prius venit Belloua-cum, eiusque oppidi ſuburbium vnum facili manu occupauit prima ipſius acies, cui præerat Cordæus, qui deinde aliam quoque vrbis partem tentabat: verum quod nimium breues erant ſcalæ, & perpaucæ quidem illæ: nihil potuit perficere. Duobus quibuſdam tormẽtis igitur obiectam portam oppugnabat. Quod ſi plures habuiſſet machinas, & continenter fuiſſet eiaculatus, haud dubie potitus fuiſſet oppido: ſed acceſſerat male inſtructus ad eam rem perficiendam. Præter oppidanos initio nullus erat ibi fere miles. Noſtri, ea parte, qua tormentis erat interrupta porta, cominus in hoſtẽ pugnabant. Interea Cordæus Carolum ſollicitat, vt celeriter cũ reliquo exercitu progrediatur, ſi velit oppidum occupare. Dum hæc geruntur, ex oppidanis aliquis coniicit faces ardentes in noſtros, qui ad portam vim faciebãt, quumque iam incendium late vagaretur in porta, noſtri cogũtur referre pedem, donec extinctus eſſet ignis. Carolus, vt eo venit, putabat & ipſe captum iri iam

oppidum, oppressa flamma. Et sane, si partē exercitus collocasset via Parisiensi: aditu 1472.
& itinere prohibuisset omneis qui auxilio veniebant. Sed difficultatem sibi fingebat & periculum, vbi nullum erat, & quod tenue flumen interlaberetur, noluit transire: ac deinde, cum iā hostium equitatus magnus in oppidum venisset, constituit in eam partem transire, consilio multum ancipiti & periculoso, à quo tamen vix summa difficultate poterat dimoueri. Incendium illud totum diem permansit, & sub vésperum, decem duntaxat cataphracti, nobis inscientibus, dum occupamur ponendis castris, & quod ad eam partem nulli essent nostri milites, in oppidum peruenerunt. Prima luce, propius admouemus tormenta, in eoque temporis vestigio conspeximus ad ducētos cataphractos in vrbem ingredi, quorū aduentu recreati oppidani, vt est credibile, deditionis nullā fecerunt mentionē. Sed Carolus tū exacerbatus ob res anteactas, vt diximus, volebat vi capere. Quod si accidisset, erat dubio procul omnia vastaturus incēdio. Post equitatū illum in vrbē receptum, totos quindecim dies oppugnabat eos acerrime tormentis, sic, vt ad impetū faciendum militibus esset patefacta via. Sed quoniā fossa

ſtagnabat aquis, efficiendi nobis erant duo pontes,ad latus illius portæ,quæ fuit exuſta, & ab altera parte eius portæ perueniri poterat ad murum abſque periculo, niſi quod vnum modo propugnaculum, propter ipſius humilitatem, difficilem habebat oppugnationem. Et quanquam fortitiſſimi duces, lectiſſimeque equites oppidum defendebant, & inter hos Conneſtablius,niſi fallor: Carolus tamen conſtituit vi oppugnare, contra omnium opinionem: & noctu quieti ſe daturus, rogabat è ſuis familiaribus, an putarent hoſtem ad ſuſtinendam oppugnationem habere ſatis virium & animi? Quum plerique affirmarent ob illorum multitudinem, deridens, aiebat fore,vt ante exortã lucẽ,omnes ex oppido ſe eiicerent, ac fugæ mandarent. Poſtridie mane cœptum eſt vehementiſſime oppugnari. Pontem illum ex noſtris multi tranſeunt,pleriq; etiã in muro conſtiterunt,& cominus diu multumq; prçliantur. Erant deſtinati recentes ac integri, qui primis aut interemptis, aut reiectis, aut defatigatis ſuccederent: ſed quum fruſtra eos moliri videret Carolus, iubet referre pedem. Hoſtes, quod conſpicerent ſe numero ſuperari, continebant ſe intra munitiones. Ex noſtris deſiderati ſunt ad centum & viginti,

ginti, vulnerati autem circiter mille. Insequenti nocte, hostes eruptione facta, quoniam & equites erant omnes, & pauci, & hastis inuecti in tabernaculorum funes, impediebantur: nulla re perfecta, recipiunt se in oppidum. Octauo post oppugnationem die, Carolus constituit rem tentare via & porta Parisiensi, bipartito exercitu: sed quod vrbs à multis & lectissimis hominibus defendebatur, omnes eum dehortabantur. Quod nunc demum cogitabat perficere, id si principio fecisset, multo rem egisset felicius. Quum non succederet conatus, soluit obsidionem, & futurum putabat, vt discedens inuaderetur ab hoste. Quod si facerent, cogitabat eos excipere: sed quum nulla fieret eruptio, contẽdit in Normanniam. Promiserat enim Britanno, se Rothomagum vsq; cum exercitu profecturũ esse, quo & Britannus venturum se cum suis copiis dixerat: sed accepto nuncio de morte Aquitani, mutata sententia, domi sese continuit. Carolus, captis aliquot oppidis & castellis Normanniae, & incendio vastatis Aulercorum agris, ad portas vsque Depae, quod est maritimũ oppidum, tandem apud Rothomagum consedit. Sed interceptis ab hoste pabulatoribus, quoniam & hyemis suberat, & ciborum

magna esset inopia, domū reuertitur. Confestim post ipsius ambitionem, regii milites omnia, quæ iis locis occupauerat, sine negocio recuperarunt.

PHILIPPI COMINÆI COMMENTARIORVM LIBER quintus.

D hoc fere tempus dedi me in clientelam & familiam regis, qui & plerosq; sui fratris familiares post mortē illius recepit & tum in Britannia bellū gerebat. Sed po stcrebras vtrinque missas legationes, constituit omnino pacisci. Quod vt maiori suo commodo faceret, familiares aliquot Britanni, à quibus ille totus pendebat, ipse inutilis & ignauus, promissis & largitionibus ad suas partes traduxit. Eorum authoritate & consilio, re perfecta, & constituta pace, in Picardiam contendit Per hyemem fere consueuerant ipse & Carolus aliquot mensium pacisci inducias: idem nuncquoque faciebant. Verum legati regis, quum de pace Britannica exposuissent,

ſent, nolebant Britannum inter ſocios Caroli comprehendi, quod ab eius fœdere nuper ille diſceſſiſſet. Legati autem Caroli, & in his Cancellarius, affirmabant, Britanno eſſe liberum, vt intra certam diem accederet, in vtrius partis amicitiam vellet: illum antea quoque defeciſſe à fœdere, & literis hoc ſignificaſſe, nec tamen idcirco defuiſſe officio: pendere quidem illum ab alienis conſiliis, & ſuorum authoritate gubernari totum: ſed tamen ſequi tandē ſaniora conſilia, & facere quod ſit ex vſu rerum ſuarum. Dum de his rebus agitur, magnus erat vtrinque fremitus aduerſus Conneſtablium. Oderat eum rex, & multi Galliæ Principes admodum acerbè, Carolus etiam multo infeſtius, propter ereptum Ambianum & Sāctoquintinum, & quod redintegrati belli ipſum habebat præcipuum authorē: nam induciarum tempore Conneſtablius cum ipſo blandiſſime agebat: ſed exorto bello, perſequebatur odioſiſſime, & inuito volebat extorquere filiam, vt ſupra demonſtrauimus. Has odiorum cauſas etiam illud auxit, quod quo tempore Carolus cum exercitu prope Ambianum conſedit: ille factis incurſionibus in Hannoniam, caſtellū quoddā iis locis cremauit, nouo planè & inuſitato

exemplo. Quum enim ab incendiis antea temperatum esset vtrinq;, Carolus indignitate rei commotus, & secutus morem illius, in Galliam quoq; deinde flammas & ignem intulit. Excitatis in eo multis aduersariis, fit coniuratio, & vtriusque Principis legati consilia inter se communicabant. Habebat enim ille suas possessiones non vno in loco. In Veromanduis occupabat Sanctoquintinum, locuples & firmum oppidum: in propinquo tenebat Hanium & Bohenium, arces, quæ facile poterant præsidiis firmari: deinde, præter summum illud munus, quod in Galliis obtinebat, pēsionem annuam habebat à rege, ad quadraginta quinque francorum millia, sed & vectigal atque portorium ei pendebant mercatores, qui vina ex Galliis, per ipsius fines deportabant in Flandriam aut Hannoniam. Ad hæc, non in Gallia tantum, sed per Caroli quoque ditiones multorum sibi gratiam & beneuolētiam adiunxerat. His de caussis, non poterat eum rex, nisi adiutus à Carolo, solus opprimere. Per inducias agebatur potissimum de illius capite ac fortunis. Qui à rege erant ad eam rē destinati, referebant omnia ad Imbercortū, qui & à multo iā tēpore illū oderat, & nuper etiā maius conceperat odiū. Nā

quo-

quodam in conuentu, dum vtriusque Principis legati de controuersiis agerent: ille mēdacii Imbercortū insimulauerat. Quam ad criminationem iste prudenter & modeste respondit, iniuriam illam non ad se, verùm ad regem, cuius fidem secutus eo venisset legatus, & ad Carolum, cuius ipse locum obtineret ibi, pertinere, cui etiam sit commemoraturus omnia. Hæc sola verborum contumelia, summam & extremam ei perniciem attulit, vt postea sum dicturus. Quocirca, qui sunt magno loco apud Principes, magnopere sibi cauere debēt, ne quid atrocius dicant. Nam quò potentior est & maior is, qui iniuriam facit, eo grauius dolent ii, quibus infertur. Propter authoritatem enim eius, & amplitudinem qui intulit, putāt hoc magis ad infamiam suam pertinere. Quod si Princeps quoque durius aliquid ipse dixerit: tunc vero spem omnem illi abiiciunt, vllos vel honores vel opes ab eo consequendi. Deinde, sic est fere comparatum inter homines, vt plerique spe percipiendi commodi magis excitentur, quàm memoria iam accepti beneficii. Sed vt ad institutum reuertar: regii legati super ea re potissimum agebāt cum Imbercorto & Caroli Cancellario, ad quem etiam aliqua pars

eius iniuriæ, quam Imbercortus acceperat, pertinebat. Breuiter eo res deducta fuit, vt Bouilli, quod oppidum à Namurcis nõ longe abest, legati conuenirent. Connestablius autem certior factus, quid ageretur, crebros dimittebat ad vtrumq; Principem nuncios, & regi quidem persuasit, Carolum eo spectare, vt se redderet à Gallis alienum. Magna igitur celeritate rex mandat suis, vt aduersus illum, certis de caussis, nihil statuant, & inducias tantum extrahant. Cum is adferretur nuncius, iam peracta res erat & cõfirmata literis: verum tantus erat inter legatos animorum consensus, vt eas literas vtrobique redderent. In iis hoc perscriptum erat, Connestablium multis de causis iudicatum esse hostem & regis & Caroli, ideoque iureiurando & fide data promiserant, vt vter ex ipsis duobus prior eum cepisset, is vel intra dies octo supplicium sumeret, vel in socii potestatem daret, eamque rem publice denunciandam esse: nec id modo, verumetiam omnes, qui auxilium ei præberent vnquam, hostium numero habendos. Rex præterea pollicebatur, rediturum se Carolo Sanctoquintinum, & illius omnia mobilia bona, quæ sint in Galliis: facultates etiam illius omnes, quas in inferiori

Belgica

Belgica teneret, ei largiebatur. Decretum & hoc fuit, circumsidendum esse illum ab vtrisque in sua arce, intra certum tempus. De his omnibus ita conuenerat, vt diximus: verùm superueniente illo nuncio, mutatum est consilium, & Connestablio fuit constitutus dies, quo cum rege, accepta fide, in collocutionem veniret. Id fuit tribus à Nouioduno milliaribus. Connestablius eo venit, comitatus inter alios, circiter trecentis nobilibus cataphractis, ipse armatus sub veste discincta. Cum rege erant sexcenti cataphracti, & in his Comes Dammartinus, hostis illius grauissimus. Rex, præmissis aliquot equitibus, quoniam prior ille venerat, excusabat moram: tandem & ipse venit. Eramus cum eo pauci quidam in ea collocutione. Connestablius primum excusat, quod armatus venisset: factum id à se propter Dammartini præsentiam, à quo capitaliter diffideret. Post multam collocutionem voluit rex, vt præteritarum offensionum aboleretur memoria. Cum deinde in eam partem, vbi rex erat, transiisset, (nam tabulatum quoddam intererat) fit inter eum & Dammartinũ, intercessione regis, compositio. Inde cum rege profectus Nouiodunum, postridie Sanctoquintinum reuertitur, plane

nè reconciliatus, vt ipſe quidem dicebat. Plerique omnes fremebant & indignabantur: alii vero etiam ridebant, in collocutionem veniſſe regem cum ſuo cliente & beneficiario: qui interiecto ſepimento, non eſſet veritus in ſui Principis conſpectum venire armatus, & equitum circumcluſus cohortibus, qui quidem omnes & regis eſſent imperio ſubiecti, & alerentur ab ipſo. Qua re intellecta, rex, cum & ipſe apud ſe diligenter omnia reputaret, qui iam ante inimico in eum animo fuiſſet, multo grauius hoc dolore exarſit. Et quanquam inſtitutum iſtud regis incuſari fortaſſe poteſt: nō abſq; cauſſa tamen factum ab eo fuit. Arbitror enim Carolum, nō habita ratione eorum, de quibus antea conuenerat, libentér fuiſſe cum illo rediturum in gratiam, ſi modò potuiſſet ab eo recuperare Sanctoquintinum. Sed quantum ad Conneſtablium pertinet, tametſi ingenio valebat, minus prudenter tamen egit, quòd ad eum modum, vt diximus, prodiit in conſpectum ſui Principis: quanquam ſanè, quum prope & coram conſtitiſſet ante regem, videbatur eſſe attonitus, & timentis præbebat ſpeciem: ſed neque diu moratus, ad regem trāſiit. erat enim in magno diſcrimine. Puto equidem & illum, & eius

eius familiares credidisse, hoc ad laudem suam pertinere, quòd rex visus esset ipsum metuere. Erat quidem aliquanto rex timidior, sed iusta & necessaria de caussa. Non ita pridẽ explicauerat se ab eo bello, quod cum Galliæ Principib. ei intercesserat, quos muneribus & pollicitationibus pacificauerat. Pleriq; credebant eum timiditate quadam & animi consternatione ita sese demittere. quæ caussa fuit etiam, vt quidam non dubitarent ipsum bello deinde lacessere, sed infeliciter eis accidit. Nouerat enim exactissime temporum momenta, sic, vt ausim affirmare, me non alium vidisse rebus aduersis prudẽtiorem. Verùm, vt ad institutum redeam, credibile est, vt dixi, Connestablium hoc spectasse, vt metueretur à rege. Affirmare quidem nihil velim, & eo solum ista commemoro, vt illos, qui Principum negocia tractant, officii cõmonefaciam. Mihi si quis esset apud aliquem Principem amicus aut propinquus: huic suaserim, ita se comparet, vt diligatur, non autem vt metuatur. Nam qui diuersam rationem ingrediuntur, vt periculum tandem & calamitatem euadant, fieri non potest, eiusque rei multa proferre liceat documenta, non ex Galliis modò, verumetiam ex Hispaniis & Anglia. Fere au-

tem fit, vt qui bonam & fidelē operam præstiterunt, arbitrentur sibi aliquanto plus quam aliis licere. Principes contra longe aliter sentiunt, & æquius esse ducunt, vt qui se ipsorum clientelæ & ministerio tradiderunt, officio fungantur. Memini, quo tempore in hanc sententiam rex mecum loqueretur, (& suum nominabat authorem) affirmans fieri aliquando, vt egregiæ operæ minus liberaliter remunerentur, idque non tam ingratitudine Principū, quam eorum, qui præstiterunt operam, vitio: dum elati quadam confidentia, propter rem bene administratam, insolenter & proterue multa faciunt. Aiebat præterea, feliciter agi, sua quidem sententia, cum eo, cui nullo suo magno merito Princeps benefacit: & vt quis beneficio sit obstrictus Principi, id multo præstare, quàm vt Princeps cliēti aut famulo alicui suo multū debeat, eoq; se ingenio esse dicebat, vt qui sibi ob aliquā beneficentiam deberēt, eos plus diligeret, quam alios, quib. debere se aliquid ipse putaret. Tam est difficile in omni genere vitę, accommodare se & ita gerere, ne quid erres. Magnū igitur est Dei beneficium, valere sensu cōmuni, & iudicio naturali. Sub hoc fere tempus colloquii inter regem & Cōnestablium, Carolus

profectus

profectus erat, vt Gheldriæ possessionẽ occuparet, quam ad se pertinere dicebat. Et quoniam memorabilis admodum est causa, non grauabor eam recitare, vt potentiã & opera Dei contemplemur. Erat id temporis Gheldriæ dux Adolphus, adolescẽs, qui vxorem duxerat ex familia Borboniorum. Is horribili & inaudita quadã audacia patrem suum, de nocte, cum esset quieti se daturus, acerrima hyeme ceperat, & per quinq; milliaria deductũ absq; calceis, in deterrimum carcerẽ & obscurissimum detruserat, in eoq; per sex menses eũ detinuit, & hac demũ occasione graue fuit excitatum bellum à Duce Cliuẽsi sororio senis captiui, aduersus Adolphum. Intercedebat quidem Carolus, vt eos pacificaret, sed frustrà. Cumq; Pontifex etiã Romanus & Cæsar tandem sese immiscerẽt, Carolus illorũ mandato, captiuum Arnoldũ è carcere liberauit. Adolphus enim quoniam & authoritatem Pontificis atq; Cæsaris, & Caroli quoq; potentiam verebatur, nõ audebat ei petenti hoc negare. Vidi ipse, quum ambo suam causam, non semel, apud Carolum, in cœtu & concilio multorũ hominum disceptarent. Vidi, quum pater filio deferret duellum. Carolus, etsi cupiebat eos componere: magis tamen erat propen-

ſus in filium, cui & Burgundiæ præfecturam & Gheldriæ poſſeſſionẽ deferebat, vno tantum excepto oppido, Grauiam vocãt, quod eſt ad Moſam, Brabantiæ vicinum. Illud patri voluit ſeruari, & ſimul tria florenorum millia quotannis, & tantundem ex annua penſione, & Gheldriæ titulum. Vt eas conditiones Adolpho proponeremus, mihi fuit cum aliis me prudẽtioribus, à Carolo mandatum. Verùm ille reſpondit, ſe malle præcipitem dare parentẽ in puteum, & ſeipſum deinde eòdem coniicere potius, quam eiuſmodi conditiones accipere: Patrẽ iam præfuiſſe per totos quadraginta quatuor annos, æquum eſſe, vt tandem & ad ſe quoque redeat principatus: ferre ſe poſſe, vt ille quotannis habeat ad tria florenorum millia, ſed ea conditione, vt ex Gheldria diſcedat, nec vnquam eo reuertatur. Hæc & id genus alia multa nobis, parum quidem prudenter reſpondit, & accidit iſtud, quo tempore rex Ambianũ ademit Carolo, qui tum vnà cum his duobus, parente & filio, erat Dorlani, & accepto nuncio de occupato Ambiano, diſceptationem hanc intermiſit, & Heſdinum ſeſe contulit. Adolphus autem, ſumpta veſte Gallica, comitatus vno ſolum famulo, rediturus in Gheldriam, cum apud Namurcum traiice-

traiiceret flumen, & pro vectura persolueret, agnitus ab vno & altero, captiuus Namurcum deductus est, & in carcere detentus fuit, donec mortuo Carolo, Gandauenses ipsum eriperent, eiq; bello quod cum Tornacensibus gerebant, præficerent: quo quidem in loco miserabiliter fuit trucidatus, vltore & vindice Deo, qui scelus nullum sinit impunitum. Interea dum filius est in carcere, pater è vita discessit, & moriens Carolum instituit hæredem, propter ingratitudinem filii. Hoc iure ac titulo fretus ille, Gheldriam vsurpauit: quæ tametsi resisteret, non poterat tamen sese tueri, & sub imperio permansit, tam Caroli, quā ipsius hæredum, in hunc vsq; diem, quoad visum fuerit summo rerum moderatori Deo. Hæc per occasionem eò recitaui, vt ostenderem, eius generis atrocitatem à Deo grauissime puniri. Carolus, occupata Gheldria, factus alacrior, domum redierat, & cœpit animū adiicere ad res Germanicas, præsertim, quum Cæsar esset demissiori animo, & vt ne sumptus faceret, quiduis pateretur, quanquam alioquin absque Germaniæ Principum accessione, parum poterat. Producit igitur inducias cum rege Carolus, vt ea quæ moliebatur, perficeret. Dehortabantur nonnulli

regem, ne paciſceretur longiores inducias, nec ſineret illũ ita progredi & amplificari. Recte quidem iſti & fideliter, ſed quod non haberent ſatis magnum vſum, loquebantur parùm prouide. Verum alius quiſpiam ex regis familiaribus, maiori cognitione prædıtus & rerum Germanicarum non imperitus, ſuadebat, vt omnino paciſceretur, eumque ſineret in Germaniam impingere. cuius maximum eſſet & incredibile robur: fore, vt ille vno aliquo oppido capto, vel controuerſia aliqua ſedata, progreſſurus ſit lõgius, & noua ſemper moliatur: mẽtem eius inexplebilem, nõ poſſe vna aliqua re ſatiari: quo pluribus ſit inuolutus negociis, eo ſemper maiora ipſum velle tentare: non poſſe regem commodius illum vlciſci, quam vt ſinat eum ita progredi, nec ſignificationem vllam præbeat offenſionis: imo certam iniiciat ſpem ſeruandarum induciarum, & auxilii quoq; nonnihil præbeat potius, quam vt ipſum auertat ab inſtituto: Germaniæ tãtas eſſe vires, vt fieri non poſſit, quin eo bello totus atteratur: etiamſi Cæſar non commoueat ſe, Principes tamen Imperii nõ paſſuros eum longius graſſari. Atq; ita quidem accidit. Quum enim duo quidam cõtenderent de Archiepiſcopatũ Colonienſi, Carolus al-

lus alterius partes voluit tutari, ſperans hac ratione ſe poſſe quædam iis locis occupare: ideoq; circumſedit Noueſium, quod eſt oppidum ad Rhenum, quinque milliaribus infra Coloniam. Vno eodemque tempore cogitabat res maximas conficere, ſed oneri tandem ſuccubuit. Eduardus Angliæ rex, inſtigatus ab eo, paratum habebat exercitum. Vt autem hunc in Galliam ille tranſiiceret, valde ſtudebat, & ſimul Noueſium circumuallauit: quam vrbem ſi cepiſſet, relicto ibi præſidio, & in quibuſdam aliis locis ſupra Coloniam, cogitabat aduerſo Rheno penetrare in ditionem Phirtenſem, quam tum adhuc poſſidebat, atque ita per ingens ſpacium in poteſtate habuiſſet flumen longe maximũ, in cuius ripa plurimæ ſunt inſignes vrbes & caſtella munitiſſima: & in Hollandiam vſque, vbi in mare influit Rhenus, iter habuiſſet patefactum. Et quoniam induciarum dies, quæ pactæ fuerant in ſex menſes, iam cedebat: Rex vt ſpacium & ocium haberet moliendi aliquid in Germania, cupiebat illas extrahi: Carolus autem, quoniam Eduardo regi promiſerat auxilia, noluit aſſentiri. Bellum hoc Noueſianum, non quidem proprie pertinet ad noſtrum inſtitutum, neque coram ipſe ſpectaui: ſed ta-

men quoniam alia quædam ex eo dependent, necessario mihi facienda est mentio. Tenebatur oppidum illud firmo præsidio equitum & peditum. Iis præerat frater alterius Episcopi, quem Carolus oppugnabat. Maiorem exercitum Carolus ante id tempus non habuit, equitatum præcipue. Nam inter alios accersiuerat ex Italia circiter mille cataphractos. Cogitabat enim aliquid in Italia moliri. Iis præerat Neapolitanus quidam Comes, Campobachius, vir prauo & vitioso ingenio. Deinde, pręter copias in sua ditione coactas, habebat circiter tria millia Anglorum, & tormẽtorum vim maximam, & hunc quidem exercitum instruxerat, vt se cum Anglis coniungeret, qui & ipsi in hoc erant toti, vt primo quoque tempore essent expediti: sed interuenit fere longior aliqua mora. Nam reges Angliæ nihil tale, nisi cõuocatis primis ordinibus, & assentiente populo suscipiunt, quæ quidem consuetudo valde mihi laudanda videtur. Interueniente enim populi voluntate & assensu, crescit robur & potentia regum, & maior est ipsorum authoritas, & feliciores progressus. Eduardus igitur conuocato concilio, exponit quid constituisset facere, simul auxilia petit. Angliæ consuetudo fert, vt extra ordinem subsidium

sidium nullum dent regibus, nisi quum belli gerendi caussa, vel in Galliam traiiciunt, vel in Scotiam proficiscuntur. Tunc enim libentissimis animis auxiliantur, & pecuniā contribuunt, præsertim, quum in Galliam itur. Reges igitur qui populi naturam & ingenium habent exploratum, quoties cogare volunt magnam aliquam vim auri, bellum parant in alterutram gentem, & collecta nonnunquam pecunia, quātum satis est in annum, post trimestre copias dimittunt, eamque rationem optime callebat Eduardus, & non semel vsus est illa. Dum paratur in Anglia exercitus, consumitur fere annus. Eius moræ pertæsus Carolus, ad initiū æstatis, Nonesium petit, ea spe & consilio, vt intra paucissimos dies eo bello confecto, & captis in ea regione nonnullis oppidis, perueniret quò volebat. Mea sic est sententia, vt putem Deum clementer admodum tunc respexisse Galliam. Habebat enim Carolus ingentem exercitum, & iam per aliquot annos consueuerat grassari per Galliā, ita quidem, vt prælio nemo cum ipso decertaret. Quanquam hoc prudenter & consulto rex faciebat, propterea quod suas & Galliæ fortunas nollet obiicere periculo, nō tam metu Caroli, quam quod populi defectionē vere-

batur, si forte infeliciter pugnasset. Nã quia populi, maximè vero procerum voluntatem à se putabat auersam: ea causa fuit, vt quoties bellum à Carolo inferebatur, ipsé munitis tantum oppidis & præsidio firmatis, sese contineret. Quò fiebat, vt & hostes tandem vlto dilaberentur, & Gallia, nullo accepto magno detrimento, periculum euaderet. Totũ hoc tribui sane debet prudentiæ & ingenio regis. Et quanquam hæc ita se habent: tamen si exercitus Anglicus ad cõstitutum tempus cum Carolo sese cõiunxisset, Gallia dubio procul in maximo fuisset discrimine. Nec enim ante id tempus vnquã iis viribus in Galliam penetrarunt Angli. Aderant omnes eius regni proceres, & præter insignem peditatum, circiter mille & quingenti cataphracti, & sagittarii ad quatuordecim millia, lectissimi, & ad prælium omnes idonei milites. Ad hæc, erant ab Eduardo destinati ad tria millia, qui Britannis sese coniungerent. Vidi tum temporis binas literas, quibus Eduardo nunciabat Dursius, vir nobilis è Britãnia, Principem suum, fauore & gratia & autoritate plus perfectu-rum esse in Galliis intra mensem vnũ, quam & Anglicæ & Burgundicæ vires, quantæ nis magnæ, intra semestre. Quod si progressio

facta

facta fuisset, vt institutum erat, non dubito quin verum ille scripserit: sed longe secus accidit, vt postea sum dicturus. Eas literas rex deinde grandi pecunia emit à quodam Eduardi scriba. Nouesii obsidio difficilior erat & longior opinione. Coloniensis enim quòd Caroli potentiam metuerent, singulis mensibus in hoc bellum impendebant centena aureorum millia, & inito fœdere cum aliis ad Rhenũ positis ciuitatibus, exercitum cogebant ad quindecim hominũ millia, qui tormentis aliisq; rebus instructi positis castris ex aduerso Caroli ad Rhenũ, impediebant, ne quid aduerso flumine ex Gheldria supportaretur ad hostẽ. Deinde, Fridericus Cæsar, & Imperii Principes, conuocato concilio, decernebant oppidanis auxilia. Quod vt facerent, magnopere etiã rex sollicitabat. Itaque Cæsar & Principes legatum inuicem mittebant ad eum, ex Bauariæ ducũ familia, canonicum quendã Coloniensem. Is descriptum adferebat numerum exercitus, quem ipsi decreuissent, modò rex copias quoque suas coniungeret. Ille humanissime excepto legato, & datis literis sigillo suo consignatis, promittebat, simulatq; cũ exercitu Coloniam ipsi venissent, cõfestim se missurum esse auxilio, viginti hominũ millia. Quare

nunciata, conducitur vndique miles, dum pecuniam, & quicquid vsui esse poterat, omnes Principes ac ordines Imperii singillatim conferunt. In eum apparatum septem fuerunt consumpti menses. Rebus omnibus instructis, Cæsar nō procul à Carolo consedit, tanto cum exercitu, vt Anglorū & Burgundionum cōiunctæ copiæ, vix tertia parte, multorum iudicio, illum adæquarent. Positis prope Nouesium castris, Cæsar & suo, & reliquorum Principum nomine, legatum denuo mittit ad regem, vt sponsioni & pacto satisfaciat: nisi fecerit, se cum hoste compositurum esse. Rex iniecta spe aliqua, & quadringentis aureis dono datis legato, Ioannem Tercelinum illi adiūgit, & ad Cæsarem mittit. Ea durante obsidione, de variis rebus agebatur. Nam rex magnopere cupiebat vel pacificare Carolum, vel saltem inducias proferre, ne Angli mare traiicerēt. Eduardus autem in hoc totus incumbebat, vt Carolum ab obsidione reuocaret, hortatus eum, vt seruaret promissa, & bello Gallico sibi ferret opem: amitti pulcherrimas occasiones, neque multum idonei temporis superesse. Carolus vero pertinaciter insistebat oppugnationi, & videbatur ei Deus ademisse mentem. A multis enim annis, & per

omnem

omnem prope vitã, sollicitauerat Anglos, vt Galliæ bellum facerent, nec ante id tempus vnquã impetrare potuit, & nũc, cum rebus omnibus illi essent paratissimi: cum in Britannia etiam esset coacta non mediocris manus, hæret obstinate in re summæ difficultatis, & omnino tali, quam perficere non potuit. Miserat autem Romanus Pontifex legatum ad Cæsarem, pacificandi gratia: Daniæ quoq; rex eo venerat eadem de causa, nec procul à castris aberat. Quo magis integrum erat Carolo, non iniquis conditionibus pacisci, & summam belli vna cum Anglis in Galliam transferre. Sed aspernatus recta consilia, & leuiter excusans, dicebat se nõ posse desistere negocio: fore alioquin, vt insignem faceret iacturam, minus prudenter istud quidem & maximo suo cum detrimento. Nec enim Anglicæ istæ copiæ erant ex eorũ numero, qui bellum aliquando gesserant in Galliis, sed erant insueti nostrarum rationum, & opus habebant Carolo, militiæ magistro, saltem per aliquod tempus, & initio. Dum hæc geruntur, bello Carolus aliunde lacessitur. Nam Lotharingiæ Dux, qui ante id tempus fuerat amicus: & nuper à morte Nicolai Calabriæ ducis, priuatim cum eo familiariter de non-

nullis rebus egerat: productis copiis, & adiutus à Cranio, viro nobili Gallo, ditionem eius Luxemburgicam inuadit, capto & diruto quodam ibi castello, Petrofortam vocant, duobus à Nanceio milliaribus. Ad hęc, ciuitatibus aliquot ad Rhenum, quarum è numero sunt Argẽtina & Basilea, dissidium intercedebat cum Heluetiis, verum opera & industria regis composita lite, fœdus in annos decẽ paciscebantur. Grauiter etiam dissidebat ab Heluetiis Sigismũdus Austriacus. Ea quoq; controuersia, rege authore, sędata fuit: qui eo spectabat, vt Sigismundus ditionem Phirtensem, quam acceptis centum aureorum millibus, Carolo oppignorauerat, ad se reciperet. Per eius ditionis quatuor oppida, Heluetii volebant sibi transitum patere, quouis tempore. Introducta lis fuit ad regem. Is causa cognita, secundum Heluetios pronunciauit. His confectis rebus, Pręfectus Phirtẽsis, Petrus Hagebachius, à Carolo constitutus, de nocte capitur ab Heluetiis, & dimissis militibus circiter octingentis, quos custodiæ causa secum esse voluit, Brilacum adductus, quod est infra Basileam, oppidum ad Rhenum, capitis damnatur. Ab eius interitu, Sigismundus prouinciã illam illico recuperat, & in propinquam Burgun-
diam

diam Heluetii mox bellum inferunt, & captis ibi castellis aliquot, ac vastatis agris, domum reuertuntur. Ad hoc tempus exibat induciarum dies, quas, quum frustra rex petiisset à Carolo produci, Trunceum arcem obsidet, ac paucis horis capit. Postridie me ad eos misit, qui Mondiderii erant in præsidio. Ii rebus omnibus saluis, oppido excesserunt. Idem quoq; faciebant, qui erãt Roiæ, quod est in Bellouacis, eo quod auxilii spem nullam haberent. Nã si fuisset in propinquo Carolus, non tam facile erant deditionem facturi: sed vtrumque deinde oppidum, contra fidẽ à nobis datam, exustũ fuit. Illinc digressus, Corbiã, quod est inter Peronam & Ambianum, ad Somiam oppidum, obsidet. Erat in eo Contæus, & alii complures, qui cum aliquot dierum oppugnationẽ sustinuissent: deditione facta, discedebant. Eius etiam oppidi cõsimilis fuit ac aliorum fortuna, nam exurebatur totum In hac rerum difficultate, sperabat rex Carolũ ad inducias permoueri posse, ideoq; constituerat exercitũ reducere. Sed fœmina quædã mihi non ignota, cuius nomen, quoniam adhuc viuit, non edã: datis ad eũ literis, hortabatur, vt in Atrebates cõuerteret impetum. Et quia locuples erat ea mulier, ac nobili genere

nata, rex consilium eius minime contemnendum esse putabat. Missis igitur copiis, Ammirallio duce quicquid inter Abbeuillam & Atrebatum interiacet, vastat incendiis. Atrebates diuturnitate pacis insolentiores, militem, cuius præsidio tenebantur, compellunt, eruptionem facere. Illi ad eum modum eiecti, quum multitudine & numero essent inferiores, interfecti sunt pleriq;, captis aliquot ipsorum ducibus. In his fuit Iacobus Connestablii frater, & Contæus, & alii quidam propinqui eius fœminæ, quæ regem ad hoc bellum incitauerat. Quæ licet & ipsa in hac communi calamitate, detrimentum, quod fieri necesse erat, accepisset: liberaliter tamen remunerata fuit. Factum hoc ad ipsius laudem minimè pertinet. Nec enim fide aut beneficio erat obstricta, vt id faceret. Rex legatum miserat eum, de quo diximus, Tercelinum, ad Cæsarem, orans, ne pacisceretur cum Carolo, & simul excusans, quod ad constitutum diem auxilia promissa non misisset, affirmabat se primo quoq; tempore missurum: non se interea fuisse ociosum, & hosti non vno in loco bellum intulisse: rogare se, ne separatim alter absque alterius assensu & voluntate cum illo pacificetur, & ea vt res iureiurando

rando sanciatur. recte quoq; facturum Cæsarem, si prouincias Caroli omnes, quæ sub clientela sint Imperii, occupet: idem de se Flandria & Artesia, & Burgundia, quæ ad Gallicum imperium pertineant, facturum esse. Cæsar, tametsi parum erat animosus Princeps, ingenio tamen valebat: & quoniam grandi erat ætate longo rerum vsu plurima cognouit: deinde, assueuerat iam nostris actionibus, & tædebat eum belli, tametsi nulla magna ipsius impensa fieret. Principes enim omnes, collatis auxiliis, sumptũ pro se quisque singillatim faciebant, vt fieri solet in rebus, ad Imperii salutẽ pertinentibus. Acceptis legati nostri mandatis: Fuit non procul, inquit ille, à quadam vrbe Germaniæ, ingens aliquando vrsus, qui totam vicinam regionem multum infestabat. Eius oppidi tres quidam iuuenes veniunt, vt consueuerant, ad cauponem, rogant prandium sibi præberi: fore, vt intra biduum persoluant omne debitum sese capturos vrsum illum vastatorem: eius pellem magno posse vendi, & futurum, vt aliquo præterea munere cohonestentur à ciuibus, ob interẽptam belluam, quæ tantum dederit damni. Caupo conditionem accipit. Pransi contendunt ad latibulum feræ, in quam quum opi-

nione citius incidissent, perterrefacti subito occursu, in fugam abeunt. Ex ipsis in arborem vnus conscendit: alius ad vrbem, quantum potest, fugit: tertium vrsus comprehendit, & prostratum pedibus conculcat, rictum deinde propius ad aurem admouet. Interea miser ille mortui præbet speciem & hominis exanimati. Ea enim est vrsi natura, vt, si quod cepit animal, mortuum esse putet, non infestet amplius. Itaque quum & istum crederet extinctum, relinquit, inq; speluncam redit. Ille tandem vbi consurrexit, vrbem petit. Qui in arborem confugerat, incolumem illum esse vidẽs, accurrit, & valde cupide rogat, quid in aurẽ immurmurasset bellua: hoc, inquit ille, mihi præceptum dedit, ne quam vrsi pellem deinceps vendã, nisi capta primum fera. Præter hanc fabulam, nihil tum aliud legato respõdit, obliquè significans regi, vt cum exercitu, quem promiserat veniret, atque coniunctis viribus hostem, si possint, caperent, ac ipsius deinde facultates inter se partirentur. Supra dixi, quemadmodum Iacobus Conestablii frater, cum aliis nonnullis, apud Atrebates captus fuit. Eam rem grauiter tulit Cõnestablius: verum nulla venit sola calamitas. Hoc enim ipso tempore, captus

etiam

etiam fuit eius filius, Comes Rossius, Burgundiæ præfectus, & simul è vita decessit vxor, quæ soror erat Reginæ: quod in his acerbitatibus vnicum esse poterat subsidium. Nam quæ Bouilli facta fuit in eum conspiratio, non intermittebatur, & ille cognita re, sicut diximus, valde sibi metuebat: neque iam dubitabat, quin regem haberet vehementer iratum & offensum. Aberant non procul à Sanctoquintino Comes Dammartinus, & alii multi, cum mediocri equitatu. Ille igitur, metu periculi, continebat se in oppido, cũ trecentis circiter peditibus, quos è sua ditione coëgerat. Cataphractis enim suis, eo quod alebãtur à rege, nihil magnopere confidebat. Sed interea rex eum vrgebat crebris nunciis, vt adducto equitatu in fines Hannoniæ, quo tempore Ammirallius incẽdio vastabat Atrebates, circumuallaret Auennium. Paruit quidẽ ille, sed valde timide: cumque per paucos admodum dies ibi substitisset, multis circum se dispositis stipatoribus, domũ rediit, & misso ad regem nuncio, purgãdi sui causa, dicebat certiorem se factum esse. Regem summisisse duos, qui se caperent, atq; ita loquebatur verisimiliter, vt parum abesset, quin ex his duobus alter in suspicionẽ veniret, extulisse aliquid ad

illum, quod tacitum & occultum esse debebat. Dum hæc geruntur, frequenter mittit ad Carolum, eo, nisi fallor, consilio, vt ab obsidione ipsum reuocaret. Iis reuersis, nũciabat fere aliquid regi, quod sciebat ei futurum esse nõ ingratum. & simul quamobrem eo misisset, exponebat, arbitratus hac via se posse illum flectere ac mitigare: nonnunquam etiam, vt metum aliquem iniiceret, significabat res Caroli non malo esse loco. Sic enim timebat sibi à vi & insidiis, vt Carolum sollicitaret, quo fratrem suum Iacobum, qui tum ante Nouesium erat, cum aliis nõnullis ad se quamprimum mitteret, iniecta spe & promissione facta, Sãctoquintinum se patefacturũ illis esse. Quo posteaquam illi venissent, fidem eius atque pollicitationem secuti, ipse mutata sententia, diuersum renunciabat: & hoc quidem ter accidit. Quicquid est huius rei, à multis fide dignis, præcipuè autem ab ipso, de quo loquor, Connestablii fratre cognoui, qui captiuus in Galliam adductus, in hũc modum recitabat regi, præter me, nemine præsente. Et quoniam liberaliter ad ea, quæ rex percontabatur, respondit, commode hoc ei accidit. Interrogatus, quãtas habuisset copias, quo tempore cogitabat in oppidum perue-

nire: ait,

nire: ait, se tertio habuisse ad tria millia. Deinde, an occupata vrbe, fratris fuisset sequuturus parteis: Respondit, primo quidem atque secundo se illuc venisse, quo subsidium ei ferret. Postremo autem, quod animaduerteret, Principem suum, & se quoq; ab illo ludificari: si tum in oppidum fuisset admissus, Carolo se fuisse illud seruaturũ. non se quidem vim vllam facturum, sed inuito illo fuisse ibi commoraturum. Ab eo colloquio rex illum è carcere dimisit, & suæ familiæ adscripsit, & in magno habuit honore, propterea, quod ingenue & prudenter responderat. Per occasionem obsidionis Nouesianæ sum delapsus ad alia: quæ quoniam in idem fere tempus inciderunt, præterire non licuit. Durauit enim ea obsidio totum annũ, & vt eã solueret, duæ potissimum res Carolum impellebant. primum, motum à rege in Picardia bellum, exustis aliquot oppidis, & Atrebatum agris vastatis: deinde, Anglicanus exercitus ipso authore conscriptus. Nam Eduardus, & qui erant cũ eo proceres, admodum irati Carolo, propter interiectam moram, quum precibus nihil proficerent, & sumptus ingentes facerent, & rei bene gerendæ dilaberentur occasiones: cœperunt etiam cõminari. Carolus autem ad

suam existimationem & laudem magnopere pertinere putabat, obsideri à se tam longo tempore oppidum, in aspectu tantę multitudinis hostium, à quibus cogi non posset, vt illinc discederet. Verum ista gloriola magno ei constitit. Nam qui fœliciter bellum gerit, ad eum redit omnis honos rerum gestarum Pontificii legati intercessione, pax tandem facta fuit, ea conditione, vt legatus in oppidi possessionem immissus, teneret illud, quoad Pontificis & Cardinalium authoritate aliquid statueretur. In quanta vero sollicitudine, & cogitationum acerbitatibus, credibile est Carolum tunc fuisse, quum & bellum sibi videret inferri à rege, & interminationes audiret Anglorum, qui socii erant & confœderati, & oppidum obstinate circumuallatum videret in eas angustias adductum esse, vt intra paucissimos dies inopia rerum omnium, ad deditionem cogi posset? Nam è ducibus vnus, qui circũsessus ibi fuerat, quem in suam deinde familiam rex adiunxit, recitauit aliquando nobis, quum ab eo discederet Carolus, potuisse capi intra decimum diem. His igitur de caussis, vt diximus, obsidionem soluit. Interea Eduardus proficiscitur Daruernũ, oppidum maritimum, vt traiecto mari, Caletos peruenire,

ueniret. Quantus fuerit exercitus, & quam instructus, antea diximus. Quæ quum ita sint, incredibile est, Deum conturbasse mentem Carolo, vt hac omniũ pulcherrima relicta occasione conficiẽdi belli Gallici, pertinaciter inhæreret oppugnationi difficillimæ, & tempus tereret. Habebant enim Angli in re militari opus ipso, tanquã præmonstratore. Nam quo primum tempore in nostros fines perueniunt, valde sunt imperiti, & minus idonei: sed breui tẽpore magnum vsum armorum sibi comparant. Ille vero non modo non formabat eos ad nostrum militiæ genus, quod in primis erat necessarium, si modo vellet vti aliqua ipsorum insigni opera: verumetiam sua cunctatione & pertinacia hoc effecit, vt administrandi belli amitterent propemodum occasiones. Deinde sic erat ipsius exercitus attenuatus, vt exhibere illum Anglis & repræsentare non auderet. Nam ex diuturna illa obsidione, desiderabat ad quatuor millia lectissimorum militum. Atq; ita videre licet, quemadmodum fatali quodam malo consilia sua & actiones omneis, videns atque sciens & prudens instituerit in suam ipse perniciem. Erat tum Eduardus Daruerni: & quo facilius traiiceret, misit ei Carolus è Zelandia cir-

citer quingentas naues, idoneas transportandis equis. Verum, etsi hoc adminiculum haberet a Carolo, & licet magna diligentia rebus omnibus ipse prouideret: tamen inter eum portum & Caletos, treis hebdomadas nauigatione consumpsit, cum sit interuallum septem duntaxat milliarium. Quo magis videri potest, quam sit Anglis difficile in Galliam traiicere exercitum. Quod si rex maritimam rationem belli tam bene cognitam habuisset, quam terrestrem, absque negocio traiectu interclusisset illum, & aditu prohibuisset, eo præsertim anni tempore: sed nec ipse intelligebat, nec etiam illi, quibus administrationem belli commiserat. Eduardus, antequam Daruerno proficisceretur, datis ad regem literis, bellum ei denunciabat. Earum literarum, quæ sane perquam eleganter sermone Gallico fuerunt conscriptæ, hæc erat summa: Vt Galliæ possessionem, quæ iure ad se pertineat, sibi reddat, quò nobilitatem & ordinem ecclesiasticum pristino iuri & libertati restituat. Id si non impetret, earum calamitatum, quæ postea sint ex hac iniuria nascituræ, culpam à se remouebat. Quæ quidem contestationis formula est vsitata Principibus, dum alter alterius hostem se profitetur.
Rex,

Rex, vbi solus eas literas legisset, in vestiarium se recipit: & accersito fœciali, incipit: Sibi certo constare, Eduardum nō sua sponte, sed impulsum à Carolo & multitudine, huc descendisse: iam magnam æstatis præteriisse partem: Carolum ex diuturna obsidione fractum habere exercitum, & rebus omnibus necessariis carere: de Connestablio se non dubitare, quin is cum Eduardo communicarit consilia, propter eam, quæ sit inter ipsos affinitatem: sed nihil ei fidendum esse: quod suo exemplo cognosci possit, qui sit præclare de ipso meritus: illum vero perpetua quadam vti simulatione, & ad suas commoditates omnia referre. In eam sententiam vbi multa dixisset, dabat illi trecentos aureos, & si pacificaretur, promittebat mille: palam vero iussit ei dari triginta vlnas preciosissimi panni serici. Fœcialis ad ea respondit, se quicquid ad pacem vllo modo conferre possit, libenter esse facturū: existimare se, regem Eduardum nō fore difficilem, aut nimis durum, sed eius rei non esse vllam faciendam mentionē, priusquam exercitus mare traiecerit, tunc statim mittendum esse nuncium, qui tutū iter legatis impetret. Hūc simul atq; venerit in Anglorum castra, iubet ad Hauartum, qui magnæ sit

apud Eduardum authoritatis, accedere, seque illi in eo adiutorē fore profitetur. Dum rex priuatim ei loquitur, multi foris expectabant, vt quo esset vultu aut quid diceret, viderent. Ille me statim accersit: iubet, vt interea, dum comparātur, qui nuncium deducant, familiariter cum ipso colloquar, eo cōsilio, ne quis alius interpellaret. Post hæc, paucis quibusdam euocatis, incipit loqui de literis, easque recitari iubet, nec vllum dabat offensionis signum. Nam fœcialis ille sermo ipsum recreauerat. Hoc loco mihi digrediendum est ad Connestablium. Is quod Carolum ludificauerat, deque spe recuperandi Sanctoquintini deiecerat, in maximo versabatur metu. De regis immutata erga se voluntate, nihil etiam dubitabat, præsertim cum è suis familiaribus ad illum nonnulli iam transiissent. Veruntamen ex iis alter, Mouius, commeabat inter vtrosque, & mandato regis illum ad collocutionē euocabat. Connestablius ait non se recusare, si rex interposito solenni iureiurando, quod super cruce sancti Lupi Andegauensis facere consueuit, fidem sibi præstaret. Vt autem ad eam iurisiurandi formulam rex descēderet, omnino se facturum esse negabat: sed paratus erat quacunque alia ratione ipsi

cauere.

tauere. Certe si quis intueatur omnia propius, comperiet miserabilem esse vitæ nostræ conditionem, qui tantis laboribus, vigiliis, curis, & acerbis cogitationibus nos defatigamus ipsi & affligimus. Erant hi duo in magna sollicitudine, & crebri mittebantur vtrinque nuncii. Sed non minus interea laborabant Eduardus & Carolus. Nam & illius ad Caletos traiectus, & huius cum Cæsare pacificatio, in idem prope tempus incidit. Carolus, obsidione relicta, paruo comitatu ad Eduardum proficiscitur: reliquum exercitum in Lotharingiam & Barrensem ditionem mittit, vt ibi vastatis agris, nonnihil sese reficerent. Parum sane prudenter hoc ab eo fiebat. Angli enim expectabant, vt ille cum maxima manu sese coniungeret ipsis. Nam quo magis accelerarent, & citius mare traiicerent, hoc eis promiserat: nec id modo, verumetiam nunciauerat se trimestri citius, quam alioqui facturus fuerit, bellum regi intulisse, vt ipsi, posteaquam in Galliam venissent, recentes ac integri, defatigatum reperirēt hostem & attenuatum. Digressi ambo Caletis, & per Boloniam facto itinere, Peronā veniunt: quo in loco minus amice Carolus illos excepit. Nā & portis adhibuit custodias, & in oppidū eos, nisi exi-

guis cohortibus, non admisit. Dum hîc moratur, mittit ad eum Connestablius, purgãdi sui causa, quod Sanctoquintinum ad diem non tradidisset, consulto factum abs se: nam alioquin omnem se fuisse rationem amissurum, & occasionem agendi aliquid præterea: nullam deinceps authoritatem, nullam se habiturum in Galliis fuisse facultatem communicandi consilia. Nunc vero, quandoquidem in propinquo sit Eduardus, facturum se quiduis. Et quo maiorem faceret fidem, per eũdem legatum dat literis ad Eduardum, in hãc sententiam, vt iis, quę Carolus ipsi nomine suo dicturus esset, fidem haberet. Aliis deinde literis Carolo promittebat opem quouis in bello, nec ipsi tãtum, sed omnibus etiam confœderatis atque sociis. Acceptam epistolam Carolus Eduardo reddit, & quid ille nunciasset, recitat, & aliquanto plenius quam res erat, exponit. Nam & Sanctoquintinum, & alia multa se recuperaturũ esse illius opera cõfirmabat. Eduardo facile persuasum fuit, quoniam & sororius erat Connestablii, neque illum credebat tam fore temerarium & imprudentem, vt in iis angustiis positus, quod sibi, quod Carolo promisisset, non seruaret: idem quoq; sentiebat Carolus. Verum, neq; metu

metu regis, nec vlla re alia potuit ille impelli, vt satisfaceret promisso: & ex vsu rerum suarum esse putabat, vt pro cõsuetudine sua caute ac simulate ageret, existimans, inueniri semper à se posse rationes non malas, quibus illi placati, paterentur sese duci. Eduardus autem, eiusque familiares, quia nostrarum rerum erant imperitiores, non tam facile senserunt dolum. Angli enim omnes, ii præsertim, qui non sunt apud exteros peregrini, valde sunt biliosi: quod proprium est omnibus ad Septentrionem pertinentibus populis. Galli verò, quoniã positi sunt in regione bene temperata, cincti Hispanis, & Italia, & Anglia, & Germania, medium quiddam obtinent, neq; præcipites, neque nimium etiam tardi aut remissi. Exhilaratus igitur his Connestablii literis & mãdatis Eduardus, tametsi iam antea poterat aliquid odorari, vnà cum Carolo digressus Perona, proficiscitur Sanctoquintinum. Aliquot illius cohortes, quasi certa & explorata oppidanorum amicitia, læti præcurrunt: sed propinquiores facti, tormentis excipiuntur, & desideratis nonnullis, cœlo multum pluuio, & incommodo, regrediuntur ad suos, vehementer irati Connestablio, quem & proditionis insimulabant. Postero

die Carolus abitionem parat. Quæ res magnopere contra opinionem Anglis accidit, eò quod author ipsis fuerat, vt mare traiicerent. Cogitabat autem ad exercitum suum qui Lotharingiam vastabat, proficisci, multa se facturum esse promittens, quæ sint ex ipsorum vsu. Verùm Angli; quem alioqui suspicionibus indulgeât, & quod essent plane hospites in ea regione, grauiter admodum tulerunt hunc illius discessum: neque persuadere sibi poterant, ipsum habere vllum coactum exercitum. Præterea factum illud Connestablii impatientissime ferebāt, & Caroli satisfactionem, qui multis de caussis illud accidisse diceret, nullo modo accipiebant: & quoniam hyems suberat, pacem potius quam bellum spectabāt. In hoc ipso temporis vestigio, dum Carolus abitionem parat, adolescens quidam Gallus capitur ab Anglis. Adductus ad Eduardum & ad Carolum, custodiæ mandatur. Carolus illinc digressus, Brabantiam petit, vbi partem aliquam habebat copiarum. Adolescētem, eò quod primus erat, quem ex hostibus cepissent, Eduardus dimitti iubet. Is, cuius antea meminimus, Hauartus, abeunti dat aureum nummum, simul mandat, vt suo nomine regem Ludouicum, si conueniendi facultas detur,

detur, salutet. Ille celeriter profectus, regi qui tum erat Compendii, mandatum exponit. Rex initio veritus exploratorem aliquem esse, quod ipsius heri fratrem intelligeret apud Britannum esse in authoritate, iubet arcte custodiri: sed tamen ipsius mandato multi compellebant eum, vt certi aliquid cognoscerent. Iis omnibus videbatur, nihil subesse doli, & audiendum esse. Postridie mane rex ei denuo loquitur, & vinculis quidem expediri, sed tamen seruari praecipit. Quum ventũ est ad prandium, diu multumque secum deliberat, num sit in Anglorum castra quempiam missurus: & antequã assideret, secreto mihi quaedam dicebat. Venit ei in mentem, quod Angliae faecialis nuper dixerat, vt simulatque mare traiecisset Eduardus, illico mitteret aliquem eò, qui per Hauartum sit habiturus aditum. Vbi consedit, & aliquandiu pro suo more cogitasset: iubet, vt surgam (sic enim ferebat eius consuetudo, vt semper aliquos mensa sua dignaretur) & in cubiculo prandeam: simul adolescentem quendam nominat: huic vt quacumque ratione persuadeam, iubet, vti publicus nuncius Anglorum exercitum adeat. Eo accersito adolescente, mirabar quid rex sibi vellet. Nam nec corporis figura

nec animo mihi videbatur ad eam rem idoneus: sed fallebar. Nec enim ingenio carebat, & erat in eius sermone blanda quædam suauitas, vt postea cognoui. Rex, cum semel tantum ei loquutus esset, hoc statim in eo deprehenderat. Vbi quid vellem, exposuissem, ita fuit attonitus, vt ad pedes projectus deprecaretur, non secus ac si in præsenti vitæ discrimine positus esset. Confirmabam eum, quib. potui rationibus, & magna pollicebar: & vt magis auderet, dicebam ab Anglis hoc emanasse, vt mitteretur aliquis: eramus omnino soli, & inter prandendum, quid fieri oporteret edoceo. Paulo post euocor à rege: quid egissem, expono: simul alios, qui mihi videbantur magis idonei, profero: sed ipse hunc vnum præferebat omnibus. Tandem in cœnaculum meum venit, comitatus vno solum famulo, & loquutus adolescenti, paucis verbis magis eum excitabat, quam ego sermone prolixo. Cumque pauorem omnem & dubitationem ab illo expulisset. iubet illico vestem consui, cuiusmodi fæciales vti solent. Eius enim generis nulla tum erat parata, quod rex in iis rebus minime erat ambitiosus. Ea veste secreto confecta, clam adducitur equus, in manticam imponitur vestis, & propinquior factus Anglo-

Anglorum castris, iubetur eam circumferre palam. Cum eò peruenit, sistitur, & ad Eduardi tabernaculum adducitur. Interrogatus, quid vellet: à Galliarum rege se missum esse dicebat ad Eduardum, & iniunctum sibi, vt per Hauartum adiret. Pransus, ad Eduardum reducitur. Ibi mandatis expositis, ait Principē suum cupere modis omnibus, firmam & perpetuam inter Anglos & Gallos amicitiam intercedere. Id facile ex eo posse intelligi, quod interea, dum apud Gallos imperium obtineat, nihil vnquam aduersus Angliam sit molitus. Quod à Comite Beruicensi fuerit non alienus, illud odio Caroli tantum fuisse factum: à quo nunc sit accersitus & impulsus Eduardus ad hoc bellum, non alia de causa, quàm vt ipse adiutus opinione fœderis & societatis Anglicæ, maiora consequatur in Galliis, & ampliori suo cōmodo paciscatur. Si qui alii bellum suadeant, eos hoc solum spectare, vt priuatis suis rationibus consulant: de salute Angliæ nihil magnopere sollicitos esse: iam impendere hyemem, non dubium esse, quin magnos in hoc bellū sumptus fecerit: & quanquam in Anglia complures bellum cupiant: tamen si pacis mentionem non excludat, Ludouicum regem non esse defuturum of-

ficio, qui & legatos ad ipſum ea de re ſit miſſurus, modò id ſine periculo liceat: aut ſi malit aliquem locum medium vtriuſque legatorum colloquio deligere, futurum id regi non ingratum. Iis cognitis poſtulatis, Eduardus, eiuſq; familiares, re deliberata, comprobant eam ſententiam: & dato viatico, literis de periculo cauent venturis legatis, ſimul nuncium in Galliam mittunt, qui ſuis idem impetret. Data vtrinque fide, rex inter alios Ammirallium mittit. Anglicæ legationis princeps erat Hauartus. Hi poſtridie apud Ambianũ conueniunt. Videatur alicui fortaſſe, regem nimium ſe demiſiſſe: verùm, qui iudicio præditi ſunt, ex iis quæ ſupra demonſtrauimus, vident in quanto fuerit tum Gallia diſcrimine, niſi Deus illam eripuiſſet: qui & regi author fuit haud dubie optimi conſilii, & Caroli mentem ita conturbauit, vt ea ſequeretur conſilia, quæ ſummum ei detrimentum attulerunt. Sparſa tum erant per Galliam multa diſſenſionũ ſemina, quæ tametſi tegebantur adhuc, erant tamen eruptura breui poſt tempore, niſi rex in herbis illa necaſſet. Ex Britannia potiſſimum ingens quædam tempeſtas nobis impendebat: quo magis credo, Deum ſingulariter & vnicè tunc reſpexiſſe Galliam.

PHILIPPI COMINÆI COMMENTARIORVM LIBER sextus.

POSTRIDIE quam noster fœcialis redierat, legati, vt diximus, constituto loco conueniunt. Inter vtrosq; exercitus interuallum erat quatuor milliarium. Vbi cōditiones aliquot nostri proposuissent, Angli pro sua perpetua cōsuetudine, petebant omnem Galliam, aut saltem Normāniam & Aquitaniæ partem sibi reddi. Id vero nostri obstinate negabant: & quanquam in eo conuenire inter ipsos non poterat: tamen quoniam pacis erant vtrinque cupidi, perfectum aliquid fuit. Ipsorum hæc tandem fuerunt postulata. Primùm, vt rex Eduardo statim dependeret septuaginta duo aureorum millia. Deinde, vt ipsius filius Carolus, qui nunc rerum potitur (Delphinum Galli vocant) vxorem duceret natu maiorem Eduardi filiam: adhæc, vt in educationem filiæ rex aut certam Aquitaniæ partem daret: aut per annos nouem quinquaginta aureorum millia quotānis persol-

ueret Londini. Quibus annis elapsis, illi perfecto matrimonio, fructibus omnibus Aquitaniæ, sine contentione vtantur, fruantur. Alia quædam humiliora, quæ ad mercatorum negocia pertinent, de quibus etiam agitatum ibi fuit, nihil attinet commemorare. Postremo, vt per annos nouem firma sit pacificatio, & vt socios quisque suos in ea comprehendat, & in his Carolum etiam atque Britannum, modo velint ascribi. Ex altera parte, Eduardus vltro deferebat (quod in primis mirum videri potest) se patefacturum esse regi quosdam Galliæ proditores. Quum ex legatis quid illi peterent, rex cognouit: conuocato concilio, cui & ipse interteram, deliberat. Nonnulli putabant eos agere insidiosè: Rex autem longe aliter sentiebat, his potissimum de caussis, quod imminente iam hyeme, nõ possent quicquam magni efficere: quod receptaculum nullum haberent: quod à Carolo male essent accepti, & iustissimas haberent in eum offensionis caussas: quod Connestablius non esset ipsis locum vllum munitum, in quem se recipiant, daturus: idq; sibi constare dicebat, quod frequentes ad eum mitteret nuncios. Deinde non nesciebat, Eduardum deliciis & ocio deditũ esse. Quocirca decreuit eam
pecu-

pecuniā oportere persolui,& eius corrogandæ statum initæ sunt rationes, & singuli conferebamus aliquid, pro suis quisq; facultatibus, vt absque mora dependeretur. Hæc enim erat sententia regis, vt diceret, se nihil non esse facturum. quò domum illi redirēt: non se passurum tamen,vt possessiones vllas in Galliis obtineant: & potius quàm hoc ferat, extrema se omnia tentaturum. Connestablius interea, quod perpetuò metueret illam contra se factam Bouilli conspirationem,in maxima erat sollicitudine,quæ causa fuit, vt crebris nunciis regem interpellaret. Et dum hæc agitantur, mittit Ludouicum Creuilium, honesto loco natum, & vnum è scribis, Ioannem Richerium. Hi Bocagio & mihi,iussu regis,quid vellent,exponunt.Forte aderat eo die Contæus, qui cum esset apud Attrebatum captus, vt supra diximus, fide militari subinde veniebat ad regem, & si pacem conficeret, pro sua qua valebat apud Carolum authoritate,promittebat ei rex libertatem absque precio, & magnam præterea vim pecuniæ. Auditurus igitur Connestablii legatos,Contæum intra cubiculi fores collocat,meque illi adiungit, vt legatorum orationem Carolo recitaret. Atq; vt plenius intelligeremus omnia, sel-

lam ſuam iubet deferri proximè ad fores, intra quas eramus abditi. Illi incipiunt à Conneſtablio ſe miſſos nuper fuiſſe ad Carolum, vt ab Anglorũ ſocietate ipſum auerterent. Illum autem vehementiſſime tunc iratũ fuiſſe Eduardo, & minimum abfuiſſe, quin ei perſuaderetur, vt non modo deſereret, verumetiam vt cum exercitu diſcedentem inuaderet. Dum hæc illi recitant, ſimul ſtudent, quo magis regi gratificarentur, Caroli vocem & geſtus repræſentare, quibus ille concitatus ad iram, vti conſueuit: ac inter alia dicebant, eum nominaſſe Eduardum, ſagittarii cuiuſdam filium, & id genus alia multa. Rex in riſum ſolutus, ait ſe grauius audire: rogat, vt ea quæ dixiſſent repeterent. Creuilius magno quodam affectu rurſus omnia commemorat. Contæus qui vnà mecum poſt fores latebat, valde mirabatur: & niſi coram ipſe audiſſet, nulli fidem habiturus erat. Mandatorum hæc erat ſumma: ſuadere ſe regi, vt periculi vitandi gratia, in quo eſſet, paciſceretur cum Anglis inducias: Conneſtablium in ea fore adiutorem, neque dubitare quin ſit perfecturus, & quo facilius perſuadeatur Anglis, videri Conneſtablio, recte facturum eſſe regem, ſi vnum & alterum oppidum illis

det

deret hyemandi causa. Sciebat Anglos inimico esse in se animo, propter acceptam contumeliam apud Sanctoquintinum, & vt eos placaret, ideo ad hunc modum loquebatur. Rex, cui satis erat sustinuisse personam, & hoc perfecisse, vt Contæus illorum orationem intelligeret: hoc solum respondit, se cum Eduardo acturum esse, atque ita dimisit legatos, è quibus alter fidem regi dabat, interposito iureiurando, si quid vllo tempore sentiret, quod ad ipsum pertineret, se patefacturum esse. Regi valde molestum erat & graue, nō respondere aliquid ad eam sermonis partem, qua illi suadebant, Anglos in oppida recipiendos esse: verùm quòd metueret, ne Cōnestablius aliquid grauius admitteret, ita respōsum temperauit, ne quod offensionis signum illi deprehenderent: simul è suis aliquot ad illum crebro mittebat. Nam propter modicum interuallum, paucis horis alter de altero cognoscebant. Contæus impatientissime tulit, Principem suum à legatis, qui tenuis essent conditionis homines, ad eum modum ludificari, præsertim, quum in hoc tempore Cōnestablius magnum simularet amorem, & cum Carolo de variis rebus agitaret, eique spem ingentem faceret. Itaq; nihil magis opta-

bat, quàm vt primo quoque tempore, domum reuersus, Carolo rem omnem exponeret. Cum igitur perfecto negocio, cuius causa venerat, discederet: Rex datis ad Carolum literis, petit, vt iis quæ dicturus esset Contæus, fidem haberet. Pręter alia, de quibus inter regis & Eduardi legatos conuenerat, hoc etiam fuit constitutum, vt ad collocutionem ipsimet reges venirent, ac iureiurando pactiones confirmarent: vt Eduardus accepta pecunia quam petebat, obsides daret duos proceres, & alterum ex iis Hauartum, qui in Galliis essent, donec ille cũ exercitu mare traiecisset. Angliæ quoq; primoribus rex promittebat annuam pensionem, ad sedecim aureorum millia. Et ea pecunia statim persoluta fuit in primum annum, & vasa multa argentea dono illis data. His rebus cognitis, Carolus qui tum Luxemburgi erat, magna celeritate contendit ad Eduardũ, sedecim comitatus equis. Vbi vidisset Eduardus, miratur quid sit, rogat quamobrem venerit. Carolus ait se velle colloqui: tum ille priuatimne, an palam? Ibi Carolus rogat, an pacem fecerit. Ille respondit, se pactum esse nouem annorum inducias, in quibus & ipse, modo velit, sit comprehensus: rogare se vt assentiretur. Carolus cœpit indigne

digne ferre & stomachari, & Anglice locutus, exponit, quanta fuerit ipsius maiorum, Angliæ regum virtus, qui exercitu in Galliam sæpe traiecto, præclare ibi multa fecerint, cum ingenti ipsorum gloria: pacificationem hanc esse vehementer indignam & abiectam: se quidem fuisse illi authorem, vt mare transiret, non quod ipsius haberet opus auxiliis: verùm vt hac ratione, vetus patrimonium & ius, quod ad ipsum, quod ad Angliæ reges à plurimis nunc annis pertineat, recuperaret. Et quo magis constet, quā facile carere possit eius adminiculo, non se facturum esse inducias cum rege, nisi tribus mensibus post ipsius in Angliam traiectum. Hæc locutus, abiit Eduardus, & qui erant cū eo, sermonem hunc grauiter tulerunt: alii, quibus ea compositio displicuit, laudabant. Sic vt constitutum erat, Eduardus propius Ambianum accedit. Rex è porta vrbis prospiciebat aduenientes copias: illicò trecēta plaustra generosissimi vini dono mittit. Et quoniam induciæ erant, illi sub armis magno numero in vrbem veniunt. Quod si rex insidiosè voluisset aliquid moliri, facile poterat eos opprimere, sed aliò spectabat. Mēsas duas longiores iusserat hinc inde per viam disponi, ad introitū vrbis, prope por-

tam, iis cibis qui ſitim prouocant, optimiſque vinis inſtructas, ſimul ad eas collocauit è nobilitate quoſdam præpingues, & bene curata cute nitidos, qui comiter illos exciperent, & ad compotationem inuitarẽt. Ad hunc modum in ipſo prope limine excepti, ac deinde longius in oppidũ progreſſi, quocunque diuerterent, lautiſſime per quatriduum habiti fuerunt ſumptu regis. Interea Conneſtablius, qui pactionem hãc indignè ferret, non minus quam Carolus, conſcientia facinoris inſtigatus, è ſacrificis quendam mittit ad Eduardum, ac magnopere hortatur, ne regis orationi & promiſſis fidem habeat: ſed hybernis vnum & alterum oppidum, quæ dicebat nominatim, ſumat, iiſq; ſit contentus intra bimeſtre, ſua diligẽtia & opera, longe commodius ei paratũ fore hoſpitium. Hæc ille quidem oblique & dubitanter, ſed tamen ample & prolixe. Et ne qua maiore neceſſitate coactus Eduardus, indignum aliquid admitteret, promittebat mutuò dare ad quinquaginta aureorũ millia, multaq; alia eius generis nunciabat. Regem antea fuerat hortatus, vt Anglis illa, de quibus diximus, oppida per hyemem daret. Ea res quoniam ad Eduardum emanauit: rex, ne qua parte offenderet, iam illa

gradi-

tradiderat. Eduardus respondit, se pactum esse inducias, nec velle quicquam immutare: quod si fidem ille sibi seruasset, non se descensurum fuisse ad eas pacis cōditiones. Ibi vero Connestablius omni spe reconciliationis excidit. Dum ad eum modum, vt diximus, Angli comessantur Ambiani: regem de eo certiorem facit Torcius, vir nobilis: quumq; ille stomacharetur, obmutuerunt omnes. Dies ille repræsentabat eum, in quem innocentium puerorum dies eo anno inciderat. Regis autem erat consuetudo, vt per eum diem, nemo quicquam ad ipsum de negociis deferret: & mali hominis esse putabat, si quis vlla de re graui & seria cum ipso loqueretur: & iis qui hunc ipsius morem non ignorabant, si quando interpellassent, valde irascebatur. Verùm vbi audissem in vrbe iam esse ad nouem Anglorum millia: putaui non esse contemnendum periculum. Accedens igitur ad illum: tametsi hūc diem religiosè colas, inquam, tamē quo loco sint res, opus est vt dicam. Ordine deinde commemoro quid fieret, & quemadmodum illi augescerent, dum metu ne offendantur, sine discrimine omnes intromittuntur. Ille placide respondit, religionem hanc in eo rerū statu solui posse: iubet vt cōscen-

dam equum, & experiar apud duces, si qua ratione queant reuocari: velle se cum ipsis colloqui: & paulo post ad portam esse venturum. Sicut imperatum erat feci, quantum licuit: verum vno aliquo discedente, multi alii ingrediebantur. Post me Gium mittit, nunc Galliæ Marescallum. Ingredimur cauponam, largiter ibi potabatur, & personabant omnia vocibus ebriorum. Ibi tandem cœpi remittere curam, & indicabam nihil esse magni periculi, & ad regem hoc statim enunciabam, qui & ipse non modo post ad portam venit magno comitatu, & secreto iubet armari ad trecentos cataphractos, & ad portæ custodiam, loci superiori, multos constituit. Ipse in ianitoris domo prandet, & cum eo multi ex Angliæ primoribus. Eduardus de suorum intemperantia certior factus, nunciat regi, ne quem omnium intromittat. Rex minime se quidem istud facturum esse respondit: verùm si commodum ei videatur, mittat aliquem suorum stipatorum numerum, qui quos velint, admittant. Placuit ea ratio, itaque factum est, vt pleriq; omnes ab vrbe excederent. Post hæc iniicitur mentio, circumspiciendum esse locum idoneum collocutioni. Ad eam rem conficiendam, Bocagius & ego mittimur à rege:

Ab

Ab Anglis venit Hauartus & Calâgerius cũ feciali. Diligenter inſpecta omni regione, & ora illa, quæ eſt ad Somiam flumen, opportunus viſus eſt nobis locus, Piccenium oppidum, tribus infra Ambianum milliaribus, tametſi Carolus nuper illud incendio vaſtauerat. Vtraq; via, qua venturi erant diuerſis itineribus ambo reges, admodum erat amœna, niſi quod per ſpacium aliquod, locus, qua veniendum erat Eduardo, propter anguſtias opportunus erat inſidiis, & iniuriæ, ſi quis mala fide rem egiſſet. Angli enim, quod & ſupra dixi, non ſunt in eiuſmodi rebus tam ingenioſi & prouidi, quam noſtrates. Vbi conuenit de loco placuit efficiendum eſſe pontem, in quo illi congrederentur. Materiam omnẽ ad eam rem nos ſubminiſtrauimus. In medio ponte fit cauea, mediocri altitudine, qualibus coërceri videmus leones. Eius foramina erant ea magnitudine, vt brachium aliquis laxe inſereret: supernè tota erat contabulata, pluuiæ arcendæ cauſa, ita quidem ample, vt vtrinq; duodeni conſiſterent. Ea cauea complectebatur vtramq; oram pontis ſic, vt tranſitus in alterutrã partem nullus pateret. Ad flumen ſolum erat vna ſcapha, cum duobus vectoribus. Et quoniam ad hunc locũ venturi

eſt, non grauabor recitare cauſam, cur ſepimentum iſtud rex iuſſerit ædificari, vt alii quoque principes in collocutionem aliquando venturi, habeant quod ſequantur. Carolus Galliæ rex, eius nominis ſeptimus, multum adoleſcens, affligebatur admodum ab Anglis. Nam Henricus quintus Angliæ rex acriter obſidebat Rothomagum. Oppidani plerique omnes aut ſubiecti erant imperio Ioannis Burgundiæ ducis, aut rebus eius alioqui fauebant. Huic grauis intercedebat cum Aureliano duce ſimultas, ita quidem, vt tota fere Gallia factionibus & ſtudio alterius partis eſſet diuiſa, maximo cum detrimento Reipublicæ. Nam eiuſmodi factiones, vbi ſemel radices egerint, vix magna difficultate ſedari poſſunt. Et in hac diſſenſione, Aurelianus Lutetiæ fuit interfectus, anno proxime ante Rothomagi oppugnationem. Ioannes autem Burgundiæ Dux magnum habebat & inſtructum exercitum, quo obſidionem ſolueret. Vtque facilius, quo ſpectabat perueniret, deque voluntate regis non dubitaret amplius: viſum fuit vt cum rege in collocutionem veniret Monſtreli, quod circiter viginti milliaribus ſupra Lutetiam eſt oppidum, ad confluentem Sequanæ & Ionæ:

Fuit

Fuit igitur ibi inædificatum ponti sepimentum quoddam: verum ita, vt per ostium, quod vtrinque claudebatur, aliis ad alios pateret aditus, modo vtrique vellent. Cum eo ventum est: incipiunt colloqui Principes. Ac licet magno comitatu venissent ambo, Burgundiæ tamen dux, quatuor tantum è suis adduxit, & paulò pòst, vel quod inuitaretur, vel quod alioqui cuperet honorem aliquem regi deferre, ab ea parte qua erat, aperit fores: cumque ab altera parte idem fieret, transit ad regem, & confestim fuit interemptus. Quæ quidem cædes maximarum deinde calamitatum causa fuit, vt constat. Istud quidem non propriè pertinet ad nostrum institutum, ideoq; non immorabor amplius: sed ad hunc modum, vt dixi, rex mihi recitauit ipse. Quod si quo tempore fuit institutum illud colloquium, sic fuisset aptatus locus, vt occasio nulla extitisset illum euocandi, nō fuisset ea perpetrata cædes, cuius erant authores nonnulli familiares Aureliani Ducis magnæ apud Carolum regem authoritatis. Rebus omnibus ad colloquium paratis, postridie veniunt eo reges ambo, & Ludouicus quidem prior cum octingentis cataphractis. Eduardus autem cum omni exercitu. Sed duo lenos tan-

tum singuli secum adducũt, & interea dum colloquuntur, ex ipsis quatuor erant destinati, tanquam inspectores eorum, quæ apud nos gererentur: ex nostris totidem erant in ipsorum castris, eadem de caussa. Cum rege præter alios aderant Ioannes Borboniæ dux, eiusque frater Cardinalis. A multis annis rex eum habebat morem, vt è suis vnum aliquem sæpe vellet eodem esse cultu corporis, quo ipse erat. Eo itaque die me delegit ad eam rem. Postea quam Eduardus eo venit, comitatus inter alios fratre, Clarentiæ Duce, complectuntur se inuicem valde amanter per foramia illa sepimenti: & Ludouicus sermonem inchoans: Aduentus, inquit, tuus, cognate, mihi longe est gratissimus, adeo quidem, vt nullius hodie Principis conspectu & colloquio malim frui, eoque nomine gratias ago immortali Deo, cuius beneficio, hic perpetuæ amicitiæ firmandę & Reipub. causa cõuenimus. Ad ea cum gallice respondisset Eduardus: eius Cancellarius sermonem excipit, & vaticiniũ extare dicebat de futura insigni quadam apud Piccenium inter Galliæ & Anglię reges pacificatione. Tribuunt autem Angli plurimum vaticiniis, & quum de rebus arduis tractant, in medium semper aliquid
tale

nale adducunt. Ea habita oratione, proferuntur literæ, quas de pactionibus Ludouicus miserat Eduardo. Ibi tum Cancellarius regem interrogat, an ratas habeat vtrobique latas conditiones? Quum assensisset ille, ponitur in medium liber sacratus, & alia quædam religiosa. Iis ambo superimponũt manus, & sanctissimo iureiurando pollicentur, omnia se bona fide seruaturos esse. Post hæc, Ludouicus, quoniam facetus erat & vrbanus in dicendo: recte, inquit, erit cognate, si quando Lutetiam venias, iucunde viuemus & suauiter, teque oblectabis cum eius vrbis lectissimis fœminis: adhibebo tibi Cardinalẽ Borbonium, is quicquid peccaris, pro ea, quam habet potestate, facile expiabit. Eo sermone fuit exhilaratus Eduardus. Cumq; amice admodum & blande ad eum modum essent aliquandiu locuti: rex iubet nos, qui cum ipso eramus, aliquo secedere. Qui cum Eduardo venerant, iniussi diuertunt. Paulò pòst, accersit me rex & Eduardum rogat, an cognoscat. Ille & se nouisse respondit, & nominatim quibus in locis vidisset, dicebat. Nam quo tempore adhuc eram in familia Caroli, præstiteram ei meam operam. Tum rex ad illum: Si Carolus, inquit, nolit seruare inducias

(admodum enim fastuose respondit) quid agendum tibi esse videtur? Ad hoc Eduardus, denuo liccbit experiaris, ait, & conditionem deferas: quod si nolit comprehendi, agite inter vos pro vestro arbitratu. Per occasionem deinde rex delabitur in mentionem Britanni: nam idcirco in hunc sermonem descendit, & cum illo quid agendum sit, rogat, si nolit ratas habere inducias? Tum Eduardus, nullum se rebus aduersis habuisse fideliorem amicum respondit, ideoque rogare, ne quod ei bellum inferatur. Conticuit rex, & complexus illum, humanissimeque salutatis eius familiaribus, Ambianum reuertitur, & illi ad exercitum redeunti, subministrat omnia, quorum aliquis esse poterat vsus. Dux Clocestrius Eduardi frater, & alii nonnulli proceres, quod grauiter ferrent eam transactionem, non interfuerant ei colloquio: sed tamen eo deducta res fuit, vt hi omnes deinde ad regem venirent, acceptis ab eo pulcherrimis donis vasis argenteis, & equis lectissimis. A collocutione, cum rediremus Ambianum, rex in itinere mecum duabus de rebus præcipue loquebatur. Primum animaduerterat Eduardum facili momento potuisse impelli, vt Lutetiam veniret: id molestum erat

ei.

ei. Nam formosus, inquit, est Princeps & elegans: delectatur consuetudine mulierum: facile fit, vt Lutetiæ aliquam reperiam delicatulam, cuius amore & suauiloquentia captus, cupiat eo subinde redire: atqui maiores ipsius, nimiũ ibi inueterauerunt. Quamdiu intra regni sui fines sese continebit, expeto illius amicitiam: citra mare autem nõ potest vlla mihi cum eo firma esse aut certa societas. Alterum erat, quod paulo durior ille fuisset, quando de Britanno facta fuit mentio. Nam & hoc ei moleste accidit, & quia magnopere cupiebat inferre bellum Britanniæ, denuo per legatos eum sollicitabat, vt sibi hoc ipsius pace liceat. Sed ille cum vrgeretur, respondit, sibi bellum excitetur aduersus Britannum, sed denuo traiecturum esse mare, vt illum propugnet. Ad eum sermonem legati conticuerunt. Dum essemus Ambiani, veniunt ad regem aliquot eius familiares, qui pacis fuerant principes. Ex iis Hauartus ad eum secreto: Si velis, inquit, facile perficiam, vt Eduardus huc veniat, & fortasse Lutetiam vsque, animi recreandi causa. Insuaue hoc erat regi. Dissimulans tamen, & lotis interea manibus, vt pranderet, nihil admodum respondit, & ad me tacitè, quod suspicatus, in-

quit, eram, id accidit. A cœna cum in eundem sermonem illi denuò incidissent, illatum aliquid fuit ad excusationem, quam fieri potuit ciuilissime, & regi contra Carolum magna celeritate proficiscendum esse dicebatur. Si quis memoria repetat, quantis calamitatibus Angli plurimis annis, & nostris etiam temporibus Galliam afflixerint: ei non videbitur mirum, tantam fuisse regis diligentiam, vt eos quacunque ratione placatos dimitteret. Postero die Angli maximo numero veniunt Ambianum. Ex ipsis quamplurimi dicebant, eam pacem Sācti Spiritus beneficio factam fuisse. Nam quo die reges conuenerant, columba candida consederat in tabernaculo Eduardi, nec vllo strepitu aut clamore fugari potuit. Pluerat aliquantulum, eamque pluuiam insecutus est deinde fulgor solis, & columbam aliqui dicebant exiccandi sui causa, insedisse ei tabernaculo, quod præ cæteris eminebat. Hanc rationem adferebat mihi Vasco quidam nobilis, ex familia Eduardi. Pacificationem hanc ille grauiter, vt alii multi, ferebat: & quoniam vetus inter nos erat notitia, familiariter mecum locutus, inter alia dicebat, non dubium esse, quin Eduardum aliquando ludificaremus. Rogabam, quam

multa

multa fecisset ille secunda prælia? Nouem, inquit, quibus omnibus interfuit ipse. Quam multa, inquam, aduersa? Vnum, ait, nempe hoc ipsum, & vestra quidem calliditate. Et quoniam istud in se admisit, collectam è superioribus bellis gloriam, hoc vno totam obscurauit. Rex per me certior de eo factus, ait, esse hominem seditiosum, & prouidendum, ne quid turbaret. Vocat igitur ad prandium, &, si commorari secum vellet, magnas defert conditiones. Dono deinde datis mille aureis, pollicetur eius fratribus, qui per Galliam erant, omnem beneuolentiam. Ego quoq; in aurem illi aliquid admurmurans, orabam ne quid moueret. Rex in primis erat sollicitus, ne quod dictum sibi imprudenti excideret iocosum, quod Angli ad sui derisionem interpretarentur. Postridie autem collocutionis, quum esset in cubiculo, & ex nobis aliquod vna cum eo, verbulum aliquod facetum ei excidit, dum forte de vino & iis rebus, quas in illorum castra miserat, loquitur. Respiciens, de improuiso conspicit mercatorem quendam Vasconum, qui eo venerat petens vt sibi liceret vina sine portorio illinc in Angliam exportare. Vbi vidit, obstupescit, simul miratur quemadmodū eo penetrasset. Ro-

gat qui sit, & vnde: & an vxorem habeat in Anglia? Ille, habitare se quidem in Anglia, respondit, cum vxore, sed exiguas habere facultates. Postea quam deinde certis conditionibus cum illo egissem: rex largitur quod petebat, nec id modo verumetiam eo in loco, vnde originem habebat, munus publicum dabat, & mille francos dependit, ad euocandam ex Anglia coniugem atque familiam. Ea profecto ipsius fratri committitur. Ipse Burdegalam ire iubetur, & ne quo deflecteret, additur ei, mandato regis, comes itineris. Ad hunc modum rex, quod minus circumspecte locutum se fuisse intelligebat, hac pecunia se mulctauit ipse. Dum hæc geruntur, venit à Connestablio legatus Rapinius. Eum vt audiremus, Ludeo mihique rex mandat. Contæus, quem supra diximus ad Carolum fuisse profectũ, vt Cõnestablii consilia patefaceret, redierat iam ab illo, & erat cum rege. Legatus in hunc modum verba facit: Connestablium habere pro explorato, quam grauiter sit accusatus, sed ex ipso rerum euentu facile regem iudicare posse, falso delata esse omnia quod in ipsius detrimentum nihil hactenus admiserit. Et quo maior sit fides, docet quomodo persuaderi possit Carolo, vt discedentem Eduar-

duardum adoriatur & opprimat. Nos ad ea respondimus, velle nos vti pace cum Anglis. Ludeus etiam sermone longius progressus, rogat quo loco repositam habeat pecuniam Connestablius. Mirabar hāc illi vocem excidisse, multo magis etiam, quod ille postquam hoc intellexit, hero suo non fuerit author vt profugeret. Nam quid ageretur, facile potuit ex eo cognoscere. Sed ita ferè fit, vt pauci admodum expedire se possint à periculis, & tempestiue illa vitare. Alii, quod experientiam nullam habeant, neque similia exempla obseruarint: alii studio & amore liberorum, vxorum, familiæ & possessionũ, cauere sibi non possunt, & tametsi præmoneantur: tamen his vinculis impediti, in maximas sæpe calamitates incidunt. Vbi de postulatis illius à nobis rex cognouit, scribam accersit. Præter Bocagium & me aderant vna Cōtæus & Hauartus, & hic quidem ignarus, quid agereur. Dat literas ad Connestablium in hanc sententiam: Se pactum esse cum Eduardo, & nunc variis occupari negociis, ita quidem, vt eiusmodi capite, quale sit ipsius, vehementer opus habeat. Inde ad Hauartum & Cōtæum: Corpus, inquit, illius non requiro, & solo capite sim futurus contentus. Eas literas dat

Rapinio, cui clementer admodum & amicè dictum esse videbatur istud à rege, nec quo pertineret, intelligebat. Post hæc, Eduardus binas Connestablii literas ad se scriptas, mittit ad regem, & quicquid vnquam nunciauerat patefacit. Quo magis videre licet, quam fuerit deploranda illius conditio, qui tres potentissimos Principes eodem tempore habebat infestissimos. Eduardus à rege accepta pecunia, magnis itineribus Caletos proficiscitur. Nec enim à Carolo tantum, verumetiam à promiscua multitudine per Galliam sibi metuebat. Et si quis militum à reliquis copiis aberrasset, aut paululum modo diremptus esset ab aliis, vix erat, vt non interficeretur. Obsides autem reliquit in Gallis Hauartum, & Ioannem Seneium, quoad mare traiecisset. Supra diximus, illum magnopere propendisse in hoc bellum. Nam simulatque Daruernum venit, quod est trans mare oppidum, contra portum Iccium, & antequam illinc solueret, cœpit nobiscum aliquas rationes inire. Vt autem ad nos traiiceret, duo potissimum erant in causa. Primum populus pro sua perpetua consuetudine bellum expetebat, & Carolus etiam instigabat. Deinde cogitabat magnam eius pecuniæ partem, quam in

hoc bellum exegerat, sibi retinere. Angliæ enim reges præter certos & annuos census, nullam suis imperant pecuniam, vt antea quoq; diximus, nisi in bellum Gallicum aut Scoticũ. Et vt populo satisfaceret, alia quadam arte fuit vsus & calliditate. Londino secum & ex aliis vrbibus ad duodecim ciues adduxerat, homines locupletes, obesos, & vitæ molliori assuetos, qui & accepti erant multitudini, & profectionem in Galliam valde suaserant. Et quanquam satis habebantur commode in tabernaculis: tamen quod ei vitæ generi non assuescent, statim eos tæduit. Putauerunt enim fore, vt traiecto mari, intra paucissimos dies cum hoste dimicaretur. Interposita autem longiori mora, cum & bellum duceretur, & de pace mitterentur legati: Eduardus fastidium illis etiam auxit, vt eò vehementius pacem vrgerent, ac se, quum rediisset domum, purgarent, si forte præproperum ipsius reditum populus indigne ferret. Nam & Arturi temporibus, Angliæ rex, cum maioribus copiis in Galliam nullus vnquã venit: Collegerat autem in hoc bellum grandem pecuniam, cuius multo maximam partem sibi seruauit, quũ opinione citius dimitteretur exercitus. Atqui non erat ea virtute & indu-

ſtria, quale prædirum eſſe oportet eum, qui velit in Galliis magni aliquid bello perficere. Deinde, rex cõmunierat ſe ſic ſatis, tametſi in tanto aduerſariorum numero, non poterat vndique ſibi cauere. Sed & Eduardus, qui magnoperè cupiebat matrimonium, de quo conſtitutum erat, perfici: plurima nobis concedebat. Poſt illius abitum, rex Veruinũ proficiſcitur, quod eſt ad Hannoniæ fines oppidulum. Auennii erant pro Carolo Cancellarius & Contæus cum aliis nonnullis. Non ignorabat rex, quantis aliquãdo calamitatibus Angli affeciſſent Galliam, (fuerat enim ipſe ſpectator earum aliqua ex parte) quo magis etiam commotus fuit hoc illorum tranſitu, & vt minus ſibi metuendum eſſet ab illis, cupiebat cum Carolo paciſci. Nunciabat ei Cancellarius, vt medium aliquẽ locum deligeret, quo cum ipſius legatis in colloquium venirent Eo accepto nuncio, ipſe, tametſi nonnulli dehortarentur, ad conſtitutum locum acceſſit, adductis vna ſecum obſidibus Anglicanis, & iis præſentibus excipit Caroli legatos, qui inſtructi venerant magna militum & ſagittariorum manu. Poſtquam vtrinq; ſalutaſſent, nulla re alia perfecta, rex ad prandium illos ſecum abducit. Ex Anglis, qui aderant,
qui-

quidam ad me conuersus, quod impatienter ferebat factam esse pacem: Si multos, inquit eiusmodi milites vidissemus in comitatu Caroli, quo tempore ad Eduardum nuper venit, non eramus pacificaturi. Tum Archiepiscopus Narbonæ, qui forte aderat: An vero tam eratis, inquit, simplices, ac rerũ imperiti, vt existimaretis, eum non habere multas eiusmodi copias? Habebat sane cõplures, & reficiendi sui causa tantum dimiserat illas. Sed vos ita magnum tenebat desiderium patriæ, vt sexcenta vasa vini, & pẽsio quædam annua, quam accipitis à rege, facile vobis abitionem persuaserint. Tum ille grauissime indignatus, hoc, ait, illud est, quod pleriq; nobis prędicebant, fore, vt nos ludificaretis. An eam pecuniam, quæ nobis persoluitur à rege, pẽsionem vocatis? tributum est, non pensio. Certè minimo negocio fieri possit, vt vestris ludibriis prouocati, denuo in Galliam traiiciamus. Ego sermonem hunc interrumpens, iocosè dictum esse interpretabar. Ille vero minime contentus, ad regem aliquid extulit, qui ob hoc ipsum vehementissime fuit exacerbatus in Archiepiscopum. Inter Caroli legatos & nostros, in quibus etiam erat Petrus Doriolus, Galliæ Cancellarius, magna fuit altercatio.

Nostri quid egissent, referunt ad regem, ac inter alia dicebant, Burgundiones multum esse feroces in omni sermone: se vero nihil inuicem ad illos dissimulasse. Rex minime istud probabat, affirmans, hæc omnia, de quibus iam discreparetur, antea sæpenumero in controuersiam venisse: non hoc agi isto tempore, vt de rebus omnibus integre definiatur, sed vt induciæ solum fiant: nolle se quicquam asperius dici, adeoque seipsum velle colloqui. Remotis igitur omnibus, præter Ammirallium & Bocagiũ & me, paciscitur nouẽ annorũ inducias. Illi vero petebant, quandoquidẽ Carolus iactauerat, non se facturum inducias, nisi mensibus aliquot post Eduardi discessum ex Galliis: ne statim diuulgarentur, vt ne videretur illas apud Piccenium factas, habuisse ratas in quibus omnino comprehendi non vellet. Eduardus, qui grauiter alioqui ferret illam Caroli pertinaciã, certior factus regem cum eo pacisci, legatum mittit Thomam Mulgomerum, orans ne præter eas, quas ipsi constituissent, alias faceret inducias, & vt ne Sanctoquintinum illi reddat. Quod si bellum etiam inferre velit, pollicetur se cum exercitu, primo vere, aut sub initium æstatis, denuo traiecturum esse mare, & auxilia

præbi-

præbiturum, iis conditionibus: primùm, vt rex detrimentū quod sit accepturus ob imminutum vectigal, sibi resarciat, (nam ex lana colligitur portorium illud Caleti, ad quinquaginta aureorum millia quotannis) deinde, vt belli sumptuum dimidiam partem dependat, se reliquum esse daturū. Rex gratam se habere voluntatem eius confirmans, excusat, id sibi iam nō esse integrum: de induciis quidem se pactum esse cum illo, sed esse plane easdem cum iis, quas ipsi fecissent: & hoc solo differre, quòd ille separatim eius rei literas postularit. Eo dato responso legatus & obsides duo, qui cum rege fuerāt hactenus, magnis amplificati muneribus, domum reuertuntur. Mirum in primis videbatur regi, tales ab Eduardo sibi fuisse oblatas cōditiones, ac periculi plenum esse iudicabat, præbere illi nouam traiiciendi occasionem, propterea quod coiunctis copiis, inter Anglos & Gallos, facili momento sit oriturum dissidium, neque difficilis futura sit Anglorum cum Burgundionibus reconciliatio: quò magis cupiebat cum Carolo pacisci. His cōfectis rebus, illa inchoata nuper aduersus Connestablium actio, renouatur. Interponitur vtrinq; fides, & conficiuntur literæ in eandem plane sententiam, vt

Bouilli constitutum fuit. Ea re cognita, qui cum ipso erant honestiores homines, paulatim se subducebant. Ipse quòd sciebat Eduardum suas literas & mandata omnia patefecisse regi: & quia non ignorabat, quorum impulsu & quamobrem essent factæ induciæ, magnopere fuit commotus: & misso ad Carolum legato, petebat, vt sine periculo sibi liceret cum ipso colloqui. Diu multumque deliberauerat antea quonam se potissimùm reciperet. Egerat aliquando cum suis famulis, Lotharingis, eorumq; ductu cogitabat in Germaniam profugere, & quātum posset auri secum deferre, & castellum aliquod iis locis comparare, in quo se tueretur, donec ad Principū amicitiam tutum haberet receptum. Aliàs decreuit subsistere Hanii: quam arcē in hoc munierat, vt rebus parum secūdis esset ei receptaculum. Sed quoniam eius familiares prope omnes, aut regis erant, aut Caroli imperio subiecti, non reperiebat homines idoneos, quibus se cōmitteret: ac tantus erat in eo fortasse pauor, vt suis non auderet se patefacere totum. Nam alioqui crediderim plerosque ei non fuisse defuturos. Et periculosius ei futurum erat, circumuallari ab altero solum, quàm ab vtroq; simul. Nam permixti Burgundionibus

Galli, non erant diuturna vsui pace. A multa deliberatione, quum ei de periculo cautum esset, constituit proficisci ad Carolum, & comitatus viginti circiter equitibus, Mõtium petit Hannoniæ oppidum, cuius præfectus erat ei summe amicus. Ibi per dies aliquot commoratus, à Carolo, qui bello vexabat Lotharingiam, nuncium expectat. Ea de re certior factus rex, videbat sibi prouidendum esse magnopere, ne qua ratione ille Carolo reconciliaretur. Profectus igitur Sanctoquintinum, cogit ad octingentos cataphractos, & vbi propius venit, ex oppidanis obuiam ei nonnulli procedunt. Illico iubet, vt ingressus in oppidum remoueam quæ collocata ibi erant præsidia. Post hæc, ingreditur equitatus, hunc ipse deinde sequitur, honorifice admodum exceptus. Qui Connestablii rebus fauebant, in Hanno-niam plerique sese recipiunt. Quid actum esset, è vestigio rex ad Carolum enunciat, vt ei spem omnẽ recuperandi oppidi per Connestabliũ adimeret. Eo accepto nuncio, Carolus Montii præfecto mandat, vti modis omnibus prouideat, ne Connestablius aliquò discedat. Ille imperata facit: quãquam certe non tam erat arcta custodia, quin ille pro suis facultatibus, & potentia, potuisset

aliquam inuenire fugæ viam. Quid autem hoc loco dicas de fortuna, mundi gubernatrice? vt nonnulli putant. Obtinebat ille summam in Gallis authoritatem: finitimus erat vtrique Principi: arcem habebat munitissimā, & rebus omnibus instructam: præfecerat eum rex quadringētis cataphractis: valebat ingenio, & peritia rei bellicæ præstabat: magnum habebat rerum vsum, & auri vim ingentem possidebat. Statuendum est igitur fortunam, qua nihil est mutabilius, ei fuisse plane aduersariam. Sed reuera nihil aliud est fortuna, quam figmentum poeticum. Quin potius ita iudicādum est, iratum ei fuisse Deum, & grauiter offensum. Et si de consiliis arcanis fas esset vlli homini pronunciare, dicerem illum excitasse iram Dei aduersum se, hac vna re potissimū, quod per omnem vitam mēte & animo totus in hoc fuerat, vt perpetuum bellum aleret. Nam in eo positam esse putabat suæ dignitatis materiam, ac veluti segetem. Neq; vero difficile ei erat istud perficere. Tota enim natura, & moribus, & ingenio Principes inter se dissidebant. Vix igitur credendum est, fortunam aliquam eo dementiæ adduxisse virum longe prudentissimum, vt eos Principes aduersum se concitaret, quorum

rum fuerat per omnē vitam in rebus omnibus cōtraria & diuersa voluntas: qui nullam rem vnquam simul ex animo cōprobarunt, nisi hanc in illius caput factam coniurationem. Mitto Eduardum, qui neptem eius habebat in matrimonio: qui suæ cōiugis propinquos omnes, ac in primis Sanctopolianam familiam valde amabat. Sed ne hunc quidem amicum habere potuit. In eas itaq; tandem redactus fuit angustias, vt ex amicis nemo per noctem vnam auderet eum hospitio recipere. Consimiles exitus multi sæpe sunt experti, & experientur alii post longam & diuturnam prosperitatem. Dum sic detinetur Montii, rex confestim vrget Carolum, vt pactioni staret, eumque vel ad se quamprimum mitteret, vel capitis afficeret supplicio. Ille facturum se respondit ex iis alterum, simul Peronam deduci iubet. Iam autem nonnulla ceperat Lotharingiæ, & ditionis Barrensis oppida, & Nanceium obsidebat, strenue se defendentibus, qui intus erant. In Campania rex magnum conficiebat equitatum. Ea res metum aliquem illi iniecit. Nam etsi pactæ erant induciæ: tamen hoc ei concessum nō erat, vt Lotharingum, qui in hac rerum acerbitate ad regem confugerat, profligaret. Interpellatus au-

tem à rege frequenter, vt pacta seruaret, quanquam promittebat: tamen vltra constitutum diem distulit. Quumq; metueret, ne sibi impedimentum aliquod obiiceretur à rege, quò minus Lotharingicum bellum conficeret: quod in primis cupiebat, vt è Luxemburgo rectum haberet aditum in Burgundiam. (occupata enim Lotharingia, cõtinentes habebat prouincias, inde à Batauis in Lugdunensem vsq; agrum.) His, inquam, de caussis Cancellario & Imbercorto, qui Connestablio erant infestissimi, & summam administrationis obtinebãt, mandat, vt Peronam profecti, ad certum diem illis, quos eò rex missurus esset, Connestablium traderent. Ipse Nanceium interea tormentis acriter quidẽ, sed frustra oppugnat. Nam is, de quo diximus, Comes Campobachius, qui maximam habebat in castris authoritatem, promiserat Lotharingo, se moram esse illaturum obsidioni, & perfecturum, vt ea, quæ ad oppugnationem vsui esse possint, desiderentur. Hoc erat veluti præludium quoddã maioris calamitatis, quæ deinde secuta fuit. Carolus in spem venerat, vt opinor capiendi oppidi ante eum diem, quo Connestablium ex pacto cogebatur tradere. Quòd si fortuna consilium eius comprobasset:

basset: forsasse nō erat daturus. Rex etiam, vt est credibile, si maturius illum & ad præscriptum diem accepisset à Carolo, maiora Lotharingo daturus erat auxilia. Nam de coniuratione Campobachii & communicatis inter ipsos consiliis, iam audiuerat: sed ei negocio non se immiscebat, tametsi coercere poterat Lotharingum, si voluisset, quoniam in propinquo magnas habebat copias. Quam autem ante eum diem frustra molitetur expugnationem Carolus: ii quibus mandatum erat, Connestabilium quem valde oderant, ad portam Peronæ cupide tradunt in potestatem Ammirallii, qui continuo Lutetiam illum adduxit. Tribus fera post horis, vt à nōnullis accepi, venit magna celeritate à Carolo nuncius, vt ne prius illum, quàm captum esset Nanceium, traderent. Lutetiæ cœptum est illico de illius caussa cognosci. Quicquid ad instruendum iudicium poterat conferre non modo Carolus, verumetiam Eduardus subministrabant, & quas ab illo singulis temporibus acceperāt literas & mandata, proferebāt. Senatum etiam rex vrgebat, vt accelerarent: & delecti fuerunt ad eam rem homines idonei. Paucis igitur diebus cognita caussa capite damnatur, & publicantur eius bona. Grauissimè

quidem ille vtrumque offenderat, neq; crimen eius vllum purgare velim: sed tamen inusitata fuit hæc & præpopera festinatio. Certe Caroli splẽdore maxime fuit indignũ, quòd eum, cui fidem dedisset, quem accersiuerat, comprehendit: ac deinde, non tã metu, quam cupiditate quadam impulsus, necandum exhibuit. Et sanè, post hoc tam pudendum facinus, res illius paulatim magis atque magis ad interitum spectabant. Nec enim maleficium vllum Deus inultum sinit, etiamsi diuturniorem impunitatẽ aliquando concedat. Nam quoties in magnis Principibus aliquam insignem rerum videmus commutationem: certo statuere debemus, illam à Deo proficisci. Propter potentiam enim illorum & opes, quibus tanquam propugnaculo quodam muniti sunt, nullus casus facile possit eos affligere. Sed est Deus, qui repentina quadam tempestate concitata illos inuoluit & exagitat, in primis autem eos, qui crudeliter grassati sunt. Per cõplures annos floruit Burgũdica domus, ita quidem, vt in nostro orbe nulla fuerit honoratior. Nam aliæ quædam etsi potentiores erant, tamen & bellis & multis aliis diuexabantur acerbitatibus. Hæc autem perpetuum tenuit & felicissimũ fortunæ cursum, quatuor

quatuor in ea Principibus ordine regnantibus: Primus ex iis Philippus, cognomento Fortis, Caroli Quinti Galliarum regis frater, in matrimonium duxit Flandriæ Comitis vnicam filiam, eaque ratione sibi adiunxit Flandriam, Artesiam, Burgundiam superiorē, Niuernensem & Rethelensem agrum. Huius filio Ioāni successit Philippns cognomento Bonus, qui Brabantiam, Luxemburgum, Hannoniam, Limburgū, Hollandiam, Zelandiam & Namurcum, iis, quas diximus prouinciis, adiecit. Ab eius morte delatus est principatus ad Carolum filium, qui nostri temporis omnium Principum fuit longe clarissimus & ditissimus Habebat enim præter florentissimas prouincias, maximam copiam exquisitissimarum rerum. Pecuniæ quidem aliquanto plus apud quosdam alios vidi: (nam à multis annis Philippus pater nullum exegerat tributum) reperit tamen supra tercentena aureorum millia. Deinde beneficio patris laudatissimi Principis, pacatos habuit vicinos omnes. Verùm ea pace non vtebatur diu, seque bellis implicuit. cuius tamē rei culpam omnē in eum transferre nolim, & ad alios ea quoque pertinet. Ad hæc, populus vltro fere largiebatur ei extra ordinem ad trecenta & quinquaginta

aureorum millia quotannis, per annos decem, in eaque contributione non erat comprehensa Burgundia. Et quo tempore Connestablium in potestatem regis dedit, duplicatam collegit eam summam. Quicquid erat mobilium rerū Connestablii, æstimari poterat ad octingenta aureorum millia. Leuis igitur fuit & exigua causa, cur illud in Connestablium admitteret. Sed non tulit impune. Nam hostem Deus excitauit ei, minime potentem quidem illum, & plane iuuenem, nullaque in re exercitatum. Nec id modò, verumetiam de suis ipse familiaribus, quorum vsus erat bona & fideli opera, sinistre suspicari cœpit. An non hæc sunt illa præludia, qualibus olim videmus vsum fuisse Deum, quoties magnam aliquam cōuersionem moliebatur? Illum in quo erat, dignitatis atque potentiæ gradum & splendorem, suæ tribuebat ipsius virtuti & industriæ, & quoad vixit, eam retinuit opinionem.

PHILIP.

PHILIPPI COMINÆI COMMENTARIORVM LIBER septimus.

PRIVS, quàm exhiberet Conestabliū, cœpit diffidere suo populo, & propemodum eos despiciebat. Ex Italia enim circiter mille cataphractos euocauerat, iisque vtebatur etiam in obsidione Nouesiana. Comitem verò Campobachium quadringētis equitibus præfecerat. Is, quoniam Andegauēsis familiæ partes, quæ bellum Neapoli gessit, sequebatur, proscriptus, & omnibus bonis exutus: in Galliam se receperat, & maximam partem cum Renato Siciliæ rege, vel in prouincia Massiliensi fuerat vel in Lotharingia: post etiam apud Nicolaum Calabriæ Ducē, à cuius morte Carolus eum excepit, & magnum præterea numerum Italorum. Missus autem à Carolo in Italiam, vt equitatum cogeret, accepit ab eo quadraginta aureorum millia. Quumque per Lugdunum iter faceret: incidit in Simonem Papiensem medicum. Familiariter cum eo locutus, regi significabat

si velit secum pacisci : daturum se Carolum in ipsius potestatem. In eandem sententiam loquebatur etiam cuidam regis apud Pedemontanos legato. Reuersus deinde ex Italia cum equitatu, denuo pollicebatur regi simul atque futurus esset ad exercitum, se vel interfecturum esse illum, vel capturum: simul quomodo id perficeret, demonstrat. Caroli consuetudo sic erat, vt paruulo equo vectus, & modico stipatus comitatu, totum exercitum obiret. In eo temporis puncto, confirmabat se posse quod vellet perficere. Adhæc, si quando committeretur prælium, illo deserto, se transiturum ad regem, modò ipse conditiones inuicem præstaret. Eam improbitatem atq; perfidiam rex ægre tulit, & vt singularem aliquam virtutē ostenderet, omnia per Contæum Carolo renunciat. Ille autem quia putabat hoc à rege fieri captiosè, fidē non habuit, & domesticum proditorem multo maiori beneuolentia, quàm prius, complectebatur. Quò magis apparet, Deum ipsi mentem omnem prorsus eripuisse. Occupata Lotharingia, & recuperato Sanctoquintino cum duobus Conestablii oppidis, & reliquis eius facultatibus acquisitis: iniecta fuit mētio colloquii, quò rex & ipse venturi erant. Cōstituit enim

exerci-

exercitũ suum ex diutino labore defatigatum reficere, & cohortes aliquot præsidio collocare per aliquot oppida comitis Romontii in finibus Bernatum & Friburgiorum, quibus bellum inferre cogitabat. Primùm, quòd quo tẽpore Nouesium circumsedit, incursionibus vexássent Burgundiam. Deinde, quod ipsorum opera potissimum ascibixisset adempta ditio Phirtẽsis, vt supra docuimus. Postremò, quòd Comitẽ Romontium parte aliqua suæ ditionis illi dispoliassent. Colloquium rex valde vrgebat, & hortabatur eum, vt Heluetios sineret vti pace neq; miseram & tenuem prædam ibi sectaretur: & exercitum potius recrearet. Heluetii, quum ad fines ipsorum videret illum habere præsidia, legatos de pace mittunt, & pollicentur quicquid ademerant, restituere. Sed Romontius contra magnopere sollicitabat, vt præsens operam sibi ferret. Eo probato consilio, statuit omnino bellum eis facere: & priusquam illud susceperit, cum rege paciscitur, ne propter Lotharingicum bellum vllus inter ipsos motus existeret. E Lotharingiæ finibus profectus, vbi cum exercitu in Burgundiam accessit: alii veniunt ab Heluetiis ad ipsum legati, cum amplioribus mandatis, quorum hæc erat summa: para-

eos esse Heluetios, non solum restituere omnia, quæ occupassent: verumetiam à quauis alia societate discedere, & ipsi militē aduersus regem subministrare. Quum autem obstinate eis omnia negaret, ea spe deiecti, cum vicinis ad Rhenum ciuitatibus ineunt fœdus, in annos decem, vt supra demonstrauimus, quo loco diximus, quemadmodum Caroli per Phirtensem ditionem præfectus, capitis pœna mulctatus fuit, qui quoniam insolenter & proterue multa faciebat, defectionis caussam dedit. Magno igitur studio prouidere debent Principes, vt iis, quas nuper occuparunt prouinciis, idoneos homines præponant. Nam is, de quo diximus, præfectus; cum æquum esset, vt eius ditionis populum humanitate quadam singulari sibi adiungeret: crudeliter & auare multa designabat, summo cum detrimento Caroli. Nam illa ciuitatum & Heluetiorum confœderatio, rege authore facta, maiores quàm plerique putant, Galliæ commoditates attulit, vsque eo, vt existimem, inter alia multa, regem hoc vnum prudenter admodum excogitasse. Nam oppresso Carolo, qui se ipsi opponeret, nullus erat omnium Galliæ Principum. Maximum igitur ea res ad Galliæ salutem attulit momentum, quan-
do in-

do ingenti labore & sumptu fœdus illud conciliauit. Heluetii, cum ad pacem nullum viderent aditum sibi patere, statuunt illatum bellum defendere. Carolus in eam Sabaudiæ partem cum exercitu profectus, quam illi Romontio ademerant, & castellis aliquot recuperatis, obsidione cinxit Gransonium, quod oppidum Heluetii Castelgionio, viro nobili ademptum, præsidio circiter octingentorum militum, lectissimorum hominum muniuerant, eò quod ipsorum finibus adiaceret. Ex Italia magni veniebant ad ipsum comitatus, atque etiam è Sabaudia. Poterat è suis ditionibus maximam optimorum militum manum colligere: sed præferebat eis exteros. Nam Connestablii cæde, ac aliæ quædam suspiciones erant in caussa, quamobrem suis non confideret. Tormentorum autem vim habebat ingētem: & quò maiorem ad legatos Italorum & Germanorum haberet authoritatē, magnifice instructus erat rebus omnibus, & quicquid omnino preciosum erat atque eximium in ipsius bonis, hoc eò secū aduexerat. Per Insubriā putabat habere se multos amicos, & de Mediolanensi Ducatu varia secum in animo versabat. Gransonio per dies aliquot acriter oppugnato tormentis,

qui intus erant, illius potestati sese permiserũt. Eos omnes deinde iubet interfici. Conuenerant tum Heluetii, non ita magno numero, vt ex ipsis audiui. Nam opinione pauciores copiæ intra fines ipsorum coguntur, & tunc aliquanto minores quàm hodie. Nã ab eo tempore, agriculturam & alias operas quotidianas belli studiis commutare cœperunt. E sociis autem vix pauci tum aderant. In celeritate enim totum erat positũ, & tempore exclusi, non exspectatis sociorum auxiliis, cogebantur progredi, vt obsessis opem ferrent. In itinere, de deditione & indigna suorum nece cognoscunt. Carolus, contra plurimorum sententiam, constitit ad fauces montium, vbi tum illi consistebant adhuc, obuiam eis properare, minus prudenti sane consilio. Nam erat in loco æquissimo & percommodo, circumuallatus & tormentis, & parte aliqua lacus, ita quidem, vt ab illis nihil ipsi magnopere metuendũ esset. Præmiserat autem ad centum sagittarios, qui ex aduerso eius montis, aditum & angustias viæ seruarẽt. Ipse cum reliquis copiis sequebatur. Primùm agmen, & maxima fere pars exercitus, quum adhuc essent in planitie, obuium habuerunt hostem: ac dum primi ordines studẽt retrocedere, vulgus militum

qui

qui sequebantur, quod fugæ similis ea videretur profectio: quum propius ventum fuit, fugæ se mandabant omnes: quo factum est, vt Heluetii impedimentis omnibus & tormentis, & totius exercitus tabernaculis, & iis quæ Carolus charissima habebat, potirētur. Desiderati sunt à Carolo septem modo cataphracti: reliqui omnes, & in his ipse, fuga salutem sibi petebant. Ioannes Galliarum rex, quo tempore prælio victus fuit ab Anglis, & captus apud Pictones, ferebatur amisisse laudem omnem & gloriam rei militaris. Hoc ipsum multo rectius in Carolum aliquis dicat. Nam ille dum strenuè præliatur, & fortiter sese defēdit, captus fuit. Ante id tempus ita se gessit Carolus, vt è suis consiliis laudem & emolumentum ferret. Prima autem hæc est calamitas, in quam sua quadam obstinatione incidit. Dici enim nō potest, quantum hac vna re vulnus acceperit. Nam ex amicis, quatuor Principes, qui rebus secundis ad eius amicitiam accesserant: ad motum fortunæ se quoque mouerunt. Comes Romontius, mercatori cuidam Heluetio, quum per ipsius ditionem iter faceret, ademerat currū onustum pellibus ouium. Ea fuit belli causa. Quod nisi Carolum Deus plane destituisset, non

Mi

est credibile, illum pro re tam exigua bellum suscepturum fuisse: præsertim, cum & Heluetii amplas proponerent conditiones, & propter ipsorum agri tenuitatem, nulla vel vtilitas magna, vel gloria posset ex eo bello sperari. Nec enim tam celebre tum erat ipsorum nomen, nec illæ facultates, quæ hodierno die. Qui primo fuerunt ad eum de pace missi legati & deprecatores, inter alia demonstrabant, tantam esse ipsorum inopiam, vt calcaria & equorum fræna per ipsius exercitum, pluris deberent æstimari, quam omnis ea pecunia, quæ ex ipsorum agris cogi posset. Hoc mihi recitauit, qui princeps fuerat eius legationis. Rex, qui multos habebat exploratores, à me fere magna ex parte dimissos, certior factus de aduerso prælio, magnopere fuit exhilaratus, & hoc vnum grauiter modo ferebat, quod non maior esset edita strages. Morabatur autem Lugduni, vt & in ea propinquitate crebriores acciperet nuncios, & vt Caroli consiliis occurreret. Magnopere enim metuebat, ne vi & armis ille sibi Heluetios adiungeret. Sabaudiam enim Carolus habebat sibi fauentem: Mediolani Dux fœdere coniunctus erat, & Renatus Siciliæ rex, cogitabat eum instituere hæredem. Itaque si for-

si fortuna comprobasset eius consilia, quicquid interiacet agri, inde ab Oceano Germanico vsque ad mare mediterraneum, id omne tenuisset: & occupata Sabaudia cum Lotharingia & Massiliensi prouincia, nostri bellum ei facere, nisi maritimum non potuissent. Verum vbi infeliciter dimicauit, ad regem vndique veniunt legati, à sorore etiam ipsius, Sabaudiæ domina, & auunculo Siciliæ rege. Sed vix ægrè illos audiebat, & ad Carolum ire iussit. Ipse interea Germanos diligenter sollicitabat, & obsessis vndique viis, vtebatur mendicis, & id genus hominibus, internunciis. Germani ferociter respondebant, nisi Carolo bellum inferat, se pacem cũ eo facere, ac ipsum decreuisse oppugnare. Quocirca valde sollicitus erat, ne tandẽ cogeretur hostem se profiteri, multo magis etiam, ne quos emiserat exploratores, interciperentur. Nunc videamus, quæ fuerit prælium illud secuta rerum conuersio, & quemadmodum prudenter omnia sua rex instituerit. Hæc enim aliis cõferent, qui per ætatem temere multa sæpe faciunt, & rerum exitus non præuident: in eo sane multum vituperãdi, quod illos, quorũ consilia sequi debẽt, aspernantur. Statim, accepto detrimẽto, Carolus Contæum mit-

tit ad regem, cum mandatis admodum demiſſis, omnino præter morem ſuum & naturam. Orat, vt ſeruet inducias. Quod ad collocutionem, vt conſtitutum erat, non venerit, excuſat: & breui, quemcunque locum rex ad eam rem delegerit, ſe venturum eſſe pollicetur. Rex humaniſſimè excepto illo, facile patitur hoc abs ſe impetrari. Iudicabat enim nōdum veniſſe tempus, vt ſecus faceret: neque neſciebat, quantum eſſet populi ſtudium & voluntas erga Carolum: quo facilius putabat eum ex aliqua tempeſtate poſſe emergere & eluctari. Conſtituit ergo eius euentum belli expectare, neque partibus vllam præbere cauſam inter ſe paciſcendi. Habebatur quidem à rege Contæus amice, ſed vitare tamen non potuit, quin carmina quædam audiret decantari paſſim, ad Heluetiorum laudem, & infamiam Caroli compoſita. Galeacius autē Mediolani Dux, quanquam fœdere iunctus erat Carolo, valde tamen fuit eius calamitate recreatus. Cum enim animaduerteret, eſſe multos per Italiam, qui rebus Caroli fauerent, metu adductus, amicitiam illius & fœdus ambiuerat. Accepto autem nuncio de clade illius, confeſtim legatum ad regem mittit, ciuem Mediolanēſem, hominem obſcurum.

Is per

Is per alium quendam me adit, & literas sui Principis reddit. Vt de postulatis illius cognoscerem, rex iubet. Nam iratus erat illi, quod se relicto, transisset ad Carolum, præsertim, quum essent affinitate coniuncti. Legatus ad hunc modum locutus est: Ad Galeacium esse delatum, regem in collocutionem venturum esse cum Carolo. Id multis de causis (in quibus tamen nihil erat fere solidi) grauiter eum ferre. Quod si rex iureiurando confirmet, non se pacificaturum esse, centum aureorum millia pollicetur. Rex vbi cognouit à me quid vellet: accersito illo, & præter me nemine præsente: Quæ tui sit aduentus, inquit, causa, Cominæus exposuit. Ad Galeacium autem hæc velim referas, facile me carere posse ipsius muneribus, & triplo maiorem pecuniæ summam me colligere quotãnis, quam ipse faciat: de pace vel induciis facturum me esse pro iudicio meo & arbitratu: verũtamen, si meæ societatis repudiatæ, & initi fœderis cum Carolo ipsum pœniteat, non repugnare me, quo minus ad pristinum statum reuertamur. Ille, gratiis actis, magnopere petit, vt fœdus ad eum modum, sicut antea pactum fuerat: pronuncietur: habere se plenam eius rei procurandæ potestatem

Rex assentitur, & à prandio publice recitantur induciæ. Cumque legatus in Insubriam hoc statim significasset, Mediolani etiã fuerunt diuulgatæ. Primus hic est scopulus, in quem Carolus impegit, accepta clade, nempe iactura potẽtissimi amici, qui nuper ante tres hebdomadas, splẽdida missa legatione, fœdus cum ipso pactus fuerat. Renatus Siciliæ rex cogitabat eum instituere hæredem, vt supra diximus: eoque nomine Castelgionium miserat Carolus, vt prouinciæ Massiliensis possessionem occuparet, & ad deuinciendum eius regionis proceres, dederat ei viginti aureorum millia. Verum, vbi de pugna rumor increbuit, ægrè cum suis comitibus ille euasit, & adempta fuit ei pecunia. Sabaudiæ domina, quæ rebus Caroli summe fauebat, quum de clade audisset, Renatum hortabatur ad constantiam, & acceptum detrimentum extenuabat. Vtebatur autem Prouincialibus quibusdam internunciis, quibus interceptis, quod inter Renatum & Carolum clam agebatur negocium, plane fuit detectum. Rex igitur confestim equitatum mittit ad fines Prouinciæ, & Renatum amanter ad colloquium euocat: nisi veniat, consilium sibi capturum esse dicebat.

Venit

Venit ille tandem Lugdunum, & à rege fuit exceptus honorificentissime. Aderam, cum primo congrederentur. Ibi tum quidam ex Renati familiaribus, Ioannes Cossius Neapolitanus, vir honestus, & nobili genere natus, Prouinciæ præfectus, ad regem: Mirum, inquit, videri tibi non debet, Renatum auunculum tuum cogitasse aliquando, Carolum instituere hæredem: nos ipsius necessarii huius consilii fuimus authores. Tu enim, qui nepos es è sorore, minus amice & liberaliter cum illo egisti: Barrensem arcem & Andegauensem, quæ sunt ipsius, occupasti: nec vllam amoris aut beneuolentiæ significationem hactenus dedisti. Suasimus igitur illi, mentionem aliquam futuræ donationis iniiceret, vt eius rei fama ad te perlata, leniorem te nobis & placatiorem redderet. Hanc orationem rex prudenter & benigne excepit. Verum enim ille dixerat, & totius rei tractatio pendebat ab ipso. Paucis deinde post diebus, facta fuit compositio: & Renatus Carolo deserto, regi totum se dabat, amplis ab eo muneribus cohonestatus, non ipse modo, sed & eius familiares. Alterum istud est naufragium, quod à prælio Carolus fecit. Sabaudiæ quoq; domina, quæ multis annis

auerſo animo fuerat à rege fratre, Moutagnium mittit virum nobilem, qui me prius interpellato, quamobrem illa fuiſſet hactenus alienior à rege, demonſtrat. Exitus orationis eò ſpectabat, vt illa, quanquam non diſcederet aperte ab amicitia Caroli: videretur tamen regis beneuolentiam affectare. Legatus ab eo reſponſum tulit ſatis commodum & amicum, me internuncio. Dum hæc geruntur, interea multæ aliæ Germaniæ ciuitates, coniuratione facta, magnis animis bellum aduerſus Carolum parant: ita quidem, vt qui plurimum ei noceret, is maxime crederetur officium feciſſe. Fugiente Carolo, Heluetii ingentem prædam fecerant, ſicut ſupra diximus: verum, quãtas conſecuti eſſent opes, ignorabãt. Tabernaculum quoddam illius, lõge pulcherrimum & exquiſitiſſimum, partitum fuit ab eis in multa fruſta. Patinas argenteas nonnulli, cum ſtanneas eſſe putarent, viliſſimo precio vendebant. Adamantem ipſius, toto orbe celeberrimum, cui erant appenſi aliquot vniones, quidam, vbi reperiſſet, in pyxidem repoſuit, mox ſub currum abiecit: paulò pòſt reuerſus, ſuſtulit, & ſacrifico cuidam vendidit aureo numo. Is deinde à ſui oppidi Magiſtratu, cui miſerat, accepit aureos

teos duos. Breuiter, quicquid eximium ille habuit, in eorum manus totum peruenit, eaque primum occasione, quæ sit vis auri, cœperunt cognoscere. Nam ad bellum educti, regis impulsu & opera, magnas deinde consecuti sunt diuitias. Et qui veniebant ab ipsis ad regem legati, splendidis affecti fuerunt donis. Causam illi aliquam offensionis habebant in regem, quod non se profiteretur hostem Carolo, sed largitionibus permulsi, remittebant iram. Tunc quoquo primum cœpit rex eis polliceri pensiones annuas, quas deinde persoluit. Et cum altero prælio Carolum illi postea vicissent: pactus fuit eis dare quotannis, ad quadraginta aureorum millia. Eius pecuniæ dimidiam partem pendebat ciuitatibus: reliquum vero magistratibus priuatim, sic vt existimem, eos inde à primo prælio fuisse auctos à rege decies centenis aureorum millibus. Carolus prælio victus, Losanæ, quod est oppidum ad lacum Lemanum, restitit ægrotus. nam ex mœrore morbum contraxit, & ab eo tempore videbatur multum pristini vigoris amisisse. Colligebat tamen vndique militem, & paucis in diebus magnas habuit coactas copias. Quicquid autem est eius rei, non vidi quidem ipse, verum audiui, quum

Tarentius Princeps, frater Neapolitani regis, commemoraret omnia regi. Is ante annum venerat cum insigni comitatu ad Carolum, spe filiam eius in matrimonium ducendi. Carolus autem ducebat tempus, & spe tunc alebat Subaudiæ Dominam, qua si ipsius filio daturus eam. Ille vero moram & tergiuersationem hanc grauiter ferens, misso nuncio, petebat à rege, vt sibi per Galliam, sine periculo, ad parentem, à quo reuocatus esset, transire liceat. Rex liberaliter respondit, neque dubitabat, quin & iste iam de Carolo minus præclarè sentiret. Sed antequam nuncius è Gallia reuerteretur: conuenerant Germanorum copiæ & auxilia, neque procul à Carolo consederant. Tarentinus autem, qui superiori prælio interfuerat, secutus mandatum parentis, pridie quam altera pugna committeretur, discessit. Obsidebat tum Carolus Moratum, quod est Comitis Romontii oppidum, in Bernatum finibus. Heluetii cum iis sociis, qui tum aderant, ad triginta circiter millia peditūm, & quatuor millia equitum eo contendunt. Lotharingiæ Duci valde commode accidit, quod eius negocia curæ nobis essent. Rex enim & pecuniæ nonnihil suppeditabat, & magnum equitatū illi attribuit,

qui in

qui in Germaniam ipsum deducerent. Amiserat autem & Lotharingiam omnem & Vaudemontensem ditionem, & magnam partem agri Barrensis, & quod reliquum erat in eo, rex occupabat, sic, vt plane esset exutus omni possessione. Sed & promiscua multitudo, ipsius imperio subiecti, & familiares etiam eius, vltro militabant Carolo. Quo minor spes erat, ex istis aliquando fluctibus & vndis eluctandi. Deductus ad hunc modum, ope regis, peruenit ad Heluetios, paulisper ante prælium, exiguo comitatu. Nostri enim equites, vbi ad fines eum deduxissent, domum redierunt. Ea profectio multum ei profuit. Nam si aliam fuisset ingressus rationem, paucos erat habiturus amicos. Quo tempore in Heluetiorum castra venit, iam erant expeditæ vtrinque acies. Totum enim triduum illi consederant prope Caroli castra, loco munito: & commisso prælio, statim primo concursu, hostem in fugam coniecerunt, sic vt nemo defendendi causa resisteret. E superiori pugna septem cataphractos tantum desiderabat Carolus, eo quod Heluetii nullum haberent equitatum. Nūc vero longe secus accidit. Nam ipsorum equites fugientem hostem acerrime persequebantur. Tarentinus

confirmabat regi, Carolum habuisse ad viginti tria millia lectissimorum militum, præter calones, & eos qui aliis operibus erant destinati. Numerauerat autem ille omnem exercitum, quando pontem transiit, & instructissimum esse prædicabat. A prælio venit ad regem Contæus, neq; dissimulabat, Carolum ex eo conflictu desiderare ad octo millia, præter vulgus hominum. Quod reliquum erat temporis, cõsumptum fuit persequendo hoste. Noctis autem interuentu, redibãt omnes in castra. Carolus ex fuga in Burgundiam se recepit, vt aliis comparatis copiis, bellum renouaret: valde autem consternatus fuit ea clade, neque iam dubitabat de immutata voluntate & studio amicorum, præsertim, quod sciret, quid iam illi statim à priori pugna, quæ ante treis hebdomadas commissa fuerat, cœpissent agere. Sequutus igitur consilia quorundam, Sabaudiæ dominam, vel inuitam iubet in Burgundiam adduci cum altero filio. Nam maiorem natu familiares alio traduxerant, & ii, quibus hoc ab illo fuit iniunctum, metu periculi cogebantur accelerare. Timebat autem, ne ad regem illa transiret: ea causa fuit, vt eã accerseret. Nam quod Sabaudicã domum propugnasset: ideò se

eò se dicebat in hanc incidisse calamitatem. Vbi venisset illa: iubet in castellum Rouernum deduci, non procul à Diuione, quod est inferioris Burgundiæ potissimum oppidum. Custodias quidem illi ponebat: sed tamen omnibus patebat ad eam aditus, in primis autem Marchio Rethelensis & Castelgionius, quos Carolus cupiebat in matrimonium ducere illius filias, ad ipsam ventitabant. Natu maior filius Philibertus, Cambericum, Sabaudiæ primarium oppidum abductus fuit. Quo cum & Genuensis Episcopus venisset, è Sabaudiæ Ducum familia natus, homo plane deditus ocio & voluptatibus: rex apud eum, & quendam equitem Rhodium, à quo totus ille pendebat, hoc perfecit, vt arcem Cambericensem, & Mommelianam traderent in potestatem Philiberti, eiusque fratris. Ipse interea castellum quoddam aliud, in quo matris illorum, suæ sororis, erant ornamenta, seruabat in ipsorum vsus. Illa, cum & occupari Carolum, nouo cogendo exercitu, & imminutam eius videret apud suos authoritatem: cœpit inire consilia, quemadmodum ope regis illinc eriperetur. Vetus illi cũ rege & diuturnum intercessit odium, alioqui nisi summa necessitate & angustiis coacta, non

erat se in illius potestatem datura. Mittit igitur Riuelorum Pedemontaneum, virum nobilem. Hunc vbi quid vellet, ex me cognouisset, rex accersit, & collocutus, respondit: tametsi diffidant, tamen in eo rerum statu non se defuturum sorori: Quod si illa se ipsius fidei permittat: fore, vt eam eripiat, & ad se traducat: eam rem se mandaturum esse Carolo Ambosio, Campaniæ præfecto, magna virtute viro. Certior facta de voluntate regis, assensit, sub ea conditione, vt rex liberos & arces sibi restituat, ac sine periculo & fraude domum remittat, suamque dignitatem tueatur. Id si faciat, pollicetur se desertis aliis, pacem cum eo facturam & fœdus perpetuum. Acceptis conditionibus vtrinque, Carolus Ambosius iter ingressus, & sine maleficio profectus, feliciter negocium perficit, & illam vna cum comitatu omni in proximam Galliæ partem, regis imperio subiectam, adducit. Rex quum per alterum nuncium illi de periculo caueret, Lugduno discesserat, vbi per sex menses cōmoratus fuit, vt Caroli conatus infringeret, seruatis tamen induciis. Nam hoc ipso, dum sineret eum progredi, & clam summittebat aduersarios, magis eum oppugnabat, quam si bellum aperte fecisset. Alioquin ille, pro suo

suo ingenio & natura, posthabitis rebus omnibus, in regem iturus erat totis viribus, nec in eas, vt est credibile, calamitates incidisset. Lugduno rex digressus, ad Ligerim contendit, & secundo flumine, vbi primum nauigatur, Turonum proficiscitur: quo in loco de sorore accepit, ac lætus eam adduci iubet. Aduentanti obuiam mittit ex nobilitate quamplurimos. Ipse quoque pro foribus & porta Plessii castelli, complexus illam: Gratissimus, inquit, est mihi tuus aduentus, Burgundiæ Domina. Illa, quod ex vultu statim iudicabat eum iocosè loqui & facete: Sum, inquit, Gallicana, modis omnibus parata gratificari tibi, & morem gerere. Vbi prolixe colloquuti essent, rex mandat suis, vt ad amplissimam tractationem nihil reliquum facerent. Nouerant alter alterius ingenium. Rex cupiebat illam primo quoque tempore domum redire: sed & ipsa nihil aliud spectabat. Mihi fuit igitur iniunctum à rege: primum, vt pecuniam illi ad necessarios sumptus corrogarem. Deinde, vt fœderis & amicitiæ formulas notarē. Dehortabatur eam rex ab iis, quorū antea meminimus, matrimoniis: verum illa per filias se excusabat quæ non possent à sententia dimoueri. Octauo pòst die,

ſancito per iuſiurandum fœdere, diſcedit, & maximo cum equitatu, quem illi rex attribuit, domum reducitur, omnibus, quæ rex occupauerat, recuperatis. Carolus, vt ſupra demonſtrauimus, fugiens, in Burgundiam ſe receperat. Ibi per ſex hebdomadas moratus, nouum parabat exercitum, ſed lente tamen & remiſsè. Obſtinatione autem quadam magis, quam alia quauis de cauſa, erat propemodum ſolitarius, vt poſtea ſum dicturus. Nam ad Granſonium re infeliciter geſta, contriſtatus, in ægritudinem incidit, quæ tanta fuit, vt aucta bile & calore naturali, cogeretur à vino abſtinere, & vti pharmacis refrigerantibus. Ea vero triſtitia ſic deinde prorſus immutauit eius naturam, vt contraria eſſent adhibenda pharmaca, quibus priſtinũ calorem recuperaret. Barbam tunc alebat prolixam, ſed conſilio medici detonſa fuit omnis. Et, meo quidem iudicio, per eum morbum deceſſit ei mentis plurimum & ingenii. Atque ad hunc modum vexantur omnes, qui morbis nullum inuenire poſſunt remedium: in primis autem principes faſtuoſi & ſublimes. Verum in eo rerum ſtatu, primum eſt, vt ad Deum cõfugiamus, & peccatis veniam precemur. Alterũ eſt, vt ex amicis, cui plurimũ tribui-

tribuimus, nos patefaciamus totos: & animi vulnus, quo affligimur, denudemus. Nã ad reficiendum animi vires, nihil est efficacius. Huc etiam si labores, & corporis exercitia & honestæ accedãt occupationes: magnum ea res momentum adfert. Vt enim aliquo modo affectus illi cõsumantur, oportet. Carolus autem longe diuersam rationem ingressus, in hac animi perturbatione sese abdebat, nec vllius amici leuabatur oratione vel consilio. Nam quia durus erat, & supra modũ asper in suos: nemo quisquam audebat interpellare, & sinebant eum viuere suo more, veriti, ne si aliter fecissent, in malam partẽ acciperet. Interea dum in Burgundia commoratur, multi simul in eum conspirant: deserunt eum amici & socii: & apud suos, quod rebus aduersis fieri solet, in contemptum venire cœpit, & per Lotharingiam aliquot iam oppida rursus amisit. Quumq; de illius aduersitate fama percrebuisset: Lotharingiæ Dux, coactis, quas potuit, copiis: quoniam in propinquo pleraque omnia præter Pontemontium tenebat: venit ante Nanceium, in quo firmum erat præsidium militum, non vnius gentis aut linguæ: & in his trecenti Angli, quibus præerat Cohinus, tenui quidem familia, sed ex-

cellenti virtute. Hi, tametsi non oppugnarentur admodum, impatienter tamen longiorem moram ferebant. Et certe vehemẽter Carolus errabat, quod opem illis non ferret. Nam vt ea loca tueretur, magis erat ex ipsius vsu, quam vt Heluetios vlciscere-tur, à quibus cladem, sua quadam pertinacia & temeritate, acceperat. Sed quantumuis diligenter eum sollicitarent obsessi, & auxilium implorarent: ipse tamen nulla necessaria de caussa diutius hæsit in Burgũdia. Quod si voluisset initio: poterat sine cõtentione illis subuenire, quum nullam adhuc haberet aduersarius coactam manum. Et defensa Lotharingia, per Luxemburgum, inde à suis longinquioribus prouinciis, iter habebat in Burgundiam expeditum. Itaque si fuisset ea vi mentis, qua solebat, aliter ei prouidendum erat. Interea dum obsessi expectant subsidium, Cohinus Anglorum Dux, tormento interficitur, maximo sanè cum detrimento Caroli. Nam vnus aliquando vir magnum adfert ad salutem momentum. Neque vero semper ad generis nobilitatem, sed ad virtutem potius & ingenii bonitatem respiciendum est. Quo magis prædicari debet Ludouicus rex, qui diligentissime cauebat, ne suorum ducum

& excel-

& excellentium virorum iacturam vllam faceret. Angli amisso duce, incipiunt de auxiliis desperare: verùm non satis cognoscebant, & quam esset exigua Lotharingi potentia, & quam magnas facultates haberet Carolus instaurandi exercitus. Longo iam tempore nulla gesserant externa bella, quæ causa fuit, vt obsidionum non intelligerent rationem. Tandem in collocutionem veniunt cum oppidi præfecto, quem Carolus constituerat: minantur nisi cum hoste componat, se pacturos esse. Ille, tametsi egregius alioqui vir, parum erat animosus, & ad preces conuersus, multa quæ ad suam sententiam facerent, demonstrabat. Quòd si masculè fuisset loquutus & audacter, vtilius, vt opinor, rem gessisset. Verum credibile est, aliud fuisse Dei consilium. Impulsus igitur ab illis, deditionem facit, & biduo post Carolus cum mediocri exercitu eo venit, & oppidum obsidione denuo cingit. Quòd si quorundam secutus consilia, præsidiis vicina loca muniisset, breui tempore Nanceium recuperasset, in quo parum erat annonæ, & facile, ne qua importaretur, prohibuisset, & interea suas copias recreasset. Verùm longe diuersam rationem suscepit. Dum ea durat obsidio, ex domesticis & fa-

miliaribus multi in eius perniciem moliebantur, & iam vndique fiebant in eum graues conſpirationes. Campobachius autem in primis vitam illius petebat. Hũc ipſe poſt mortem Nicolai Calabriæ Ducis, acceperat egenum & exulem, & ſtatim initio dabat ei quadraginta aureorum millia, quò per Italiam colligeret equitatum, vt ſupra docuimus, & tunc quidẽ primum in itinere, conuertit ſe ad clandeſtina conſilia, nec vnquam ab eo conatu deſtitit. Et hoc ipſo tempore, quum videret impeditiſsimas eſſe rationes illius, cum Lotharingo, & cum nõnullis ducibus, quos in Campania rex habebat, conſilia communicabat, iiſque promittebat ſe curaturũ, vt ea, quæ ſint ad oppugnationem neceſſaria, deeſſent. Noſtris etiam hominibus pollicebatur, ſe vel interfecturum eſſe illum, vel capturum, eoque nomine petebat viginti aureorum millia, & ditionẽ aliquam in Galliis idoneam. Dum hæc geruntur, nobiles aliquot Lotharingi conabantur in oppidum ingredi, feliciter quidem alii: ſed ex iis capti fuerunt nonnulli, è quorum numero fuit Prouincialis quidam Cifronius, quo tanquam internuncio & interprete vtebatur Campobachius ad Lotharingum, in iis quæ cum ipſo communicaret. Eum illicò ſuſpendi

ſuſpendi iubet Carolus, affi mans, quod ſimul atque circumſeſſum eſt à Principe oppidum aliquod & tormentis oppugnatum: ſi quis tum in illud ingredi, & obſeſſis opem ferre ſtudeat, hoc ei eſſe capitale. Hanc dicebat eſſe militiæ legem. Verùm ea non eſt apud nos vſitata, quanquam alioqui noſtra bella ſunt grauiora Italicis & Hiſpanicis, quibus in regionibus ea lex locum habet. Ille, cum ſe deploratum eſſe videt: nunciat Carolo, ſe quædam ei dicturum eſſe, quæ ad ipſius pertineant ſalutem. Eum ſermonem nobiles aliquot deferunt: & tum forte aderat Campobachius, qui de Cifronii periculo certior factus, diligenter obſeruabat omnia, metuens ne proderetur. Carolus reſpondit, eum ſeruandi ſui cauſa colloquium obducere, ſimul quid vellet, iubet ſibi per alios nunciari. Hunc ſermonē excipit Campobachius, & collaudat: ſolus enim cū ſcriba quodam aderat. Cifronius ait, ſe nemini, præterquam ei ſoli dicturum eſſe. Carolus in ſententia perſiſtit. Inter eundum multos ille obteſtatur, vt Principem permoueant: habere ſe quod ei dicat, graue quiddam & tanti momenti, vt nihil ſupra. Ex iis, qui nouerant, multos ad miſericordiam flexit, & hi denuo interpellaturi Carolum, exclude-

bantur à Campobachio, qui pro foribus cubiculi versabatur, & aditu prohibebat omneis, affirmans mandatum esse Principis, vt è medio tolleretur: simul tributum militum vrgebat, vt accelerarct supplicium. Itaque suspensus ille fuit, summo cum detrimento Caroli, qui si humanior fuisset, & dicentē placide audiisset: haud dubie se suasque prouincias omnes seruasset, præsertim quum per Galliam multæ postea difficultates & incommoda sint exorta. Sed est credibile, Deo longe aliter visum fuisse, posteaquam ille cōtra fidei & iurisiurandi religionem, Connestablium in potestatē regis tradidit, & literis indicium instruxit in illius caput atq; fortunas omnes. Nam, etsi iustissimam habebat odii causam in illum: tamen quod data fide cepit, ac deinde vendidit, nulla prorsus ratione potest excusari. Vendidit enim non tam vt Sanctoquintinum recuperaret, & illius facultates acquireret, quàm, vt ne quod impedimentum à rege sibi inferretur, quo minus Nanceium occuparet. Nisi enim pactioni staret, minabatur ei rex per legatos. Et sicut apud Nanceium inique iussit necari Cifronium, repudiato colloquio sic etiam eodē fere loco circumuentus fuit, & proditus ab eo, cui plurimum tribuebat.

bat. Hæc autem omnia ſcribo, non quod iudicium vllum mihi ſumam, (hoc enim ſoli Deo cõuenit) verùm, vt demonſtrem, quantopere Principes oporteat eſſe alienos ab eiuſmodi facinoribus, quale videmus à Carolo fuiſſe commiſſum, & vt ne prauis conſiliis obtemperẽt. Nec enim rarò fit, vt ipſorum familiares ad eiuſmodi res eos impellant, partim adulatione, partim metu, ne offendant: ſed eiuſmodi conſiliariis nullum eſt genus hominum pernicioſius. Diximus, quemadmodum Deus cõſtituit Campobachium, vt vlciſceretur Conneſtablii necem, eo ipſo loco, & eadẽ plane ratione, qua Carolus fuerat vſus, imo crudelius etiam. Nam eum ille, à quo benignißime fuerat exceptus, & ſenex, & omnium rerum egenus, & exul, & à quo innumeris erat affectus beneficiis, prodidit. Et principio, quum ad eam rem animũ adiecit, aperuit ſe Simoni Papienſi, medico: & reuerſus ex Italia cum equitatu, conſtans in ſuſcepta deliberatione, pollicebatur ſe traditurũ eſſe regi omnia, quæ Carolus per Lotharingiam cepiſſet: aut ſi rex cum exercitu in illum iret, certo ſigno dato, cum ſuis copiis ad ipſum eſſe tranſiturum. Deinde, ſe vel capturum eſſe illum, vel interfecturum primo quoque tem-

pore, cum esset lustraturus exercitum, qua quidem in re non facile potuisset aberrare. Habebat enim hunc morem Carolus, vt simulatque descendisset ex equo, commoraturus alicubi in castris, ademptis grauioribus armis, & leuiori equo vectus, cum paruo comitatu circumiret omnes copias, & rebus necessariis prouideret. Eam nactus occasionem, facile poterat ille quod volebat perficere. Rex autem perfidiam hominis detestatus, & quod induciæ erant, & quod ignorabat, quamobrem ille suam operam, in re tam impia deferret, voluit omnino liberaliter agere, & per Contæum prolixe omnia Carolo significabat, neq; dubito, quin ille diligenter & ex fide recitarit. Carolus autem aliorsum accipiens, dicebat, quòd si reuera istud ageretur, regem non sibi fuisse denunciaturum. Et istud quidem multo ante, quàm Nanceiũ ille veniret, accidit, tantaque fuit ipsius obstinatio, vt arbitrer eum nihil vnquam eius rei dixisse Campobachio. Nam ab eo tempore plus ei, quam vnquam aliàs, tribuebat. Obsidebatur Nanceiũ tempore hyberno cum paucis copiis & male instructis, & plerisque ægrotis. Ex primis ordinibus nonnulli conspirauerant in eum, vt diximus: multi etiam indignabantur (quod

rebus

rebus aduersis euenire solet) & reprehendebant eius omnia consilia: sed in eius caput & vitam, nemo præter Campobachium, moliebatur. Lotharingus interea sollicitabat Heluetios pro auxiliis, vt prælio dimicaret. Ad eam rem prompta quidem erat illorum voluntas: & solum restabat, vt pecunia conficeretur. Rex caussam eius apud Heluetios magnopere per legatos commendabat, & simul quadraginta francorum millia suppeditabat. Campaniæ quoque Præfectus, habebat per ditionem Barrensem circiter octingentos cataphractos, & magnam manum sagittariorum. Itaque Lotharingus ad eum modum adiutus à rege, magnas conduxit Germanorum copias, tam equitum quàm peditum: adiũxit etiam se illi magna Gallorum nobilium manus. Qui per Campaniam erat regis exercitus, non se quidem commouebat: sed euentum belli expectabat. Tandem Lotharingus cum insigni Germanorũ comitatu, venit Sanctonicolaum, qui vicus à Nanceio duobus milliaribus abest. Erat id temporis in Gallia Lusitaniæ rex, in nonum mensem. Cum eo Ludouicus rex fœdus inierat aduersus Hispaniarũ regem, eum, qui hodie rerum potitur. Et Lusitanus quidem, spe consequẽdi auxilia venerat, quo

bellum ex Cantabria vel Nauarra in Castiliam moueret Tenebat enim loca quædam & arces in finibus: & arbitror feliciter eum fuisse belligeraturum, si rex ita vt aliquoties constituerat, eum adiuuisset. Cum vero mutata regis voluntate, per annum aut eo amplius frustra sperasset: domi quoque res ipsius magnum accipiebant detrimentum. Nam quo tempore in Galliam discesit: plerique omnes Lusitaniȩ proceres rebus ipsius fauebant. Verum vbi diutius abesset: languidiores facti, cum Alphonso & Isabella, qui nunc Hispanias obtinent, paciscebantur. Rex autem quo minus opem ei ferret, in excusationem adduxit bellum Lotharingicum, seque vereri dicebat, ne si Carolus hostem feliciter oppugnaret, tota belli moles in Galliam transferretur. Lusitanus igitur, vir bonus, quo facilius quod petebat cõsequeretur: legationem sibi ad Carolũ consobrinum suscepit, compositionis tentandæ caussa. Nam contra plurimorum sententiam, in Gallias abiuerat, ideoq; pudebat eũ redire domum, nulla re perfecta. Ingressus iter grauissima hyeme, venit ad Carolum ante Nanceium, & expositis, quæ acceperat à rege mandatis, offendit in eo summam difficultatem. Cõmoratus ibi per biduum,

parat

parat abitionem. Carolus inſtabat, vt aliquandiu differret, & Pontemontii (quod à Nanceio quatuor milliaribus abeſt) ſubſiſteret, eumque aditum ſeruaret. De Germanis enim, qui erant Sanctonicolai, iam intellexerat. Ille excuſans, dicebat, nec armis ad eam rem, nec copiis, nec vlla re neceſſaria ſe inſtructum eſſe. Reuerſus igitur Lutetiam, quum diu reſtitiſſet ibi: cœpit male ſuſpicari de rege, quaſi inſidiosè ageret, & aduerſario ſuo Caſtiliæ regi ſe cogitaret prodere. Mutatis ergo veſtib. ne agnoſceretur, tribus tantum comitatus, cõſtituit proficiſci Romam, & ibi monaſticum vitæ genus amplecti. In itinere comprehenſus fuit à Robineto Normanno. Rex eo nuncio valde fuit offenſus, & nonnihil eum puduit. Iubet igitur naues aliquot armari in Normannia, quæ domum ipſum reducerent. Cauſa belli quod gerebat cum Hiſpano, hęc erat. Habebat è ſorore Henrici Caſtilliæ regis, vxore, neptem. Eam Iſabella ſoror Henrici excludebat à ſucceſſione & principatu Caſtiliæ, & ex adulterio natam eſſe dicebat. Percrebuit enim fama, Henricũ fuiſſe corpore male affecto, ſic vt liberos procreare non poſſet. Et quanquam ſub ſpecie matrimonii nata erat ei filia: Caſtiliam tamẽ ob-

tinuit Isabella cum marito, Arragoniæ & Siciliæ rege. Hanc puellam neptem suam, Lusitanus cupiebat in matrimonium dare filio Ludouici regis Carolo, qui nunc rerum potitur, eaque de caussa venit ad regem, & quum infecta re discederet, valde indoluit, nec multo post, quam domum redierat, è vita discessit. Diligenter itaq; prouidere debent Principes, quos mittant legatos. Nam si illi, quos in Galliam prius miserat, fœderis ineundi caussa, fuissent homines prudentes ac circumspecti, diligentius explorassent de rebus nostris omnibus, antequam Principem ipsum vt eam profectionem susciperet, hortarentur. Cum illud inter regem & ipsos iniretur fœdus, aderam ipse mandato regis cum aliis nonnullis. Hanc narrationem licebat præterire, sed volui demõstrare, quod antea non semel dixi: non debere Principes ipsos eiusmodi profectiones obire, neque se alterius potestati subiicere. Vix iter diei processerat Lusitanus, quum Lotharingus & Germanorum exercitus discederẽt Sanctonicolao, vt manus cum Carolo consererent. Eo autem ipso die venit eis obuiam Campobachius, vt institutum perficeret, & cum octingentis cataphractis transiit ad eos, indignè ferens, quòd nihil atrocius in Carolum

lum designasset. Qui Nanceii obsidebâtur, ad deditionem spectabant: sed certiores facti de Campobachii defectione, cœperunt sperare melius: Nam in fossam oppidi quidam se coniecit, ad eosque penetrauit, & de Campobachio ac Germanorũ auxiliis nunciabat. Aduentante hoste, Carolus præter morem fere, cõcilium indicit. Plurimorum hæc erat sententia, vt Pontemontium se reciperet cum exercitu, & quæ passim circa Nanceium tenebat oppida præsidiis muniret: Germanos, importatis in oppidum cibariis, domum esseredituros: fore, vti Lotharingus pecunia destitutus, lõgo tempore non possit tantas denuo copias colligere: alimoniam autem omnẽ intra paucos menses consumptum iri: & oppidanos in maiori tum difficultate, & angustiis rerũ omnium esse futuros, quam prius. Interea tempus & ocium ei superesse, augendi exercitus. Vix enim quatuor habebat hominum millia in vniuersum, ex iisq; mille tantum & ducenti erant ad prælium instructi & idonei, vt ex fide dignis accepi. Non deerat ei pecunia: nam in arce Luxemburgi habebat ad quadraginta & quinquaginta aureorum millia, quò facilius potuisset copias conducere. Sed perturbauit eius mentem Deus, ac veluti

tenebris circumfudit. Nam incitatus à nonnullis pene furiosis, & omnium deterrimũ secutus consilium, decreuit periclitari fortunam, & dimicare cum exiguis, quas habebat & male instructis copiis : tametsi de viribus ac numero hostium, & de regis exercitu, qui non procul aberat, diligenter esset præmonitus. Vbi Campobachius ad Lotharingum transiisset cum suis cohortibus: Germani denunciant ei, vt è castris excederet, propterea quod proditorem nullum vellent apud se ferre. Coactus igitur, recepit se Condium, quod est castellum in propinquo, sperans fore, vt Carolus profligatus & fugiens, in suas manus incideret. Decreuerat autem vel interficere illum, vel capere: postquam id difficilius visum est, neque facultas perficiendi dabatur: constituit, commisso prælio, transire statim ab eo ad hostem, vt subita illa & inexpectata defectione, totum exercitum vehementius perterrefaceret. Hoc etiam pollicitus erat, si profugeret ille, non esse incolumem euasurum, eo quòd è suis familiaribus esset dispositurus ad quatuordecim equites, homines maxime fidos, quorum alii, progredientibus ad pugnam Germanis, fugæ facerent initium: alii verò diligẽter & intente illum obseruarent.

rent, ac fugientem interficerent. Ex iis, quibus hoc erat mandatum officii, treis equidem noui. His rebus procreatis, redit ad exercitum Caroli, quem deinde venientibus Germanis deseruit. Atq; hic videre licet, in quantas angustias & periculum se coniecerit Carolus, dum recte cōsulentib. non obtemperat. Posteaquam prope & in conspectu constitissent ambo exercitus: Burgundiones, qui duobus ante præliis victi, & pauci admodum erant, & male instructi, primo statim concursu fuerunt profligati. Quos 1477.
fuga periculo non eripuit, ii vel capti fuerūt omnes, vel interempti. In his fuit etiam Carolus. Et quonim ei prælio non interfui, quemadmodum sit interfectus, non facile dixerim: sed ab iis tamen audiui, qui viderūt eum ex equo deiici, & quod capti essent, nō poterant opem ferre. His quidem præsentibus, non fuit occisus: verùm superueniente postea noua cohorte interemptus, & in magno cadauerum numero, cùm non agnosceretur, denudatus est. Torquem illius quendam valde preciosum, & eleganter fabrefactum, quem collo gestare solebat, & honorifice circumferre, vidi postea Mediolani, quo in loco duob. aureis venditus fuit. Et hic quidem est exitus potentissimi Prin-

cipis, quo maiorem ad vicinos reges atque populos authoritatem nemo habuit. Qua potissimum re Deum in se vehementius cōcitarit, nō facile dixerim, nisi quod omnem, qua fruebatur, felicitatem, à suo pēdere putabat ingenio & virtute. Præditus erat sanè multis eximiis dotibus: operam dabat, vt homines excellenti virtute familiares haberet: multis cupiebat benefacere: suorū negocia & controuersias cognoscebat ipse, & liberaliter eos audiebat. Quamdiu cum eo vixi, ingenio erat satis placido: postea vero crudelior euasit, quæ quidem res indubitatum erat signum futuri occasus. In cultu corporis & vestium luxu, aliisque rebus omnibus prope nimius erat: legatis & externis hominibus magnum deferebat honorem: cupidissimus erat gloriæ, eaque fuit præcipua causa, cur bella susciperet. Hoc enim spectabat in primis, vt sicut prisci quidam heroes, celebraretur. Animi magnitudine & robore & audacia nulli cedebat. Nō facile dixerim illine Deus, an ipsius populo magis fuerit iratus. Interfectus enim ipse fuit, vt diximus, temporis fere puncto, sine vllo maiori cruciatu: sed eius prouinciæ ab eo tempore, perpetuis bellis diuexantur, à quibus ob ciuiles inter ipsos factiones, non possunt

possunt expediri. Deinde qui nunc eos propugnant ac tuentur, sunt homines externi, nempe Germani, qui paulo ante fuerant hostes. Breuiter, à morte Caroli nullam experti sunt firmam amicitiam: & si quis eorum intueatur actiones, videntur nō minus perturbata esse mente, quam ipse Carolus. Repudiatis enim optimis quibusque consiliis, in suam ipsi perniciem moliuntur: & qui nunc est rerum status, videntur vix ęgre plagam hanc esse curaturi. Sic igitur sentio, Deus prout vult, affligere aliquam gētem: tribuere illis Principem, & accommodare. Burgundicus populus longe florentissimus fuit sub tribus ordine Principibus optimis & prudentissimis viris, supra centum & viginti annos. Tandem vero Deus excitauit eis Carolum, qui continuis bellis, laboribus atque sumptibus eos exercuit, defatigauit & exhausit, hyeme præsertim. Ante Nouesium autem factum fuit initium calamitatū, quæ deinde tribus aut quatuor aduersis prœliis durarūt, donec interficeretur. Quo quidem tempore sic erat debilitatum ipsius omne robur atque potentia, vt omnes, in quibus aut aliqua facultas erat, aut voluntas pręclara: vel mortui essent, vel capti, vel grauiter afflicti. Vidi equidem, & cognitam habeo

potiſſimam Europæ partem: ſed florentiorem nullam noui prouinciam, quam erant hæ Caroli ditiones, quo tempore in iis vixi. Et nunc ecce Deus tā inſignem & potentem familiam, ac clariſſimorum virorum domicilium noſtro orbe celeberrimum & honoratiſſimum, per centum & eo plures annos, breui temporis puncto, plane ſubuertit. Quum reliqui omnes circum populi diuexarentur bellis, aliisque incommodis: hæc ſola domus feliciſſima ſemper fuit, ita quidem, vt externi multi Principes, ad eam, velut in opportuniſſimum portum, è fluctibus & tempeſtate ſeſe reciperent. Ludouicus rex adoleſcens, cum à parente ſuo diſſideret: ad Philippum Caroli patrem ſeſe contulit, honorifice admodum & amanter ab eo, per ſex annos habitus. Eduardi Angliæ regis ambō fratres, Clarentius & Gloceſtrius, & è Lenclaſtriis multi rebus aduerſis, opem & patrocinium ab hac domo petierūt. Breuiter, ingens fuit eius familiæ ſplendor & gloria, & nunc ecce miſerabiliter eſt afflicta, ſic, vt vicinis omnibus exemplo eſſe poſſit. Eſt nimirum Deus, à quo ſalus regnorum omnium, & incrementum, & occaſus, & initia dependent.

PHIL-

PHILIPPI COMINÆI COMMENTARIORUM LIBER octauus.

REx nuper in Galliis instituerat cursores, qui per dispositos equos, incredibili celeritate iter conficerent, rem plane nouam & inusitatam in Galliis ante id tempus. Per eos illico de fortuna Caroli cognoscebat, & singulis pene momentis expectabat certiora de rebus omnibus. Ei, qui primus omnium aliquid memorabile attulisset, munus aliquod dabat, & prius, quam aliquid adferretur, dicebat se liberaliter ei, qui primus nunciasset, daturum. Per Bocagium & me certior factus fuit de prælio ad Moratum facto: & vtrumque insigni dono cohonestabat. Ludeus, qui foris cubabat extra Plessium castellum: de cursoris aduentu primus cognouit, & quod honesto loco erat apud regem, obtinuit à cursore literas, quibus de prælio Nanceno significabatur. Prima statim luce, regi dat eas literas. De morte Caroli nemo confirmabat: in hoc autem omnes consentiebant, cum fu-

gisse. Rex eo nuncio sic fuit exhilaratus, vt nihil supra. Hoc vnũ modo verebatur, quod si captus esset à Germanis, ne cum eis, data pecunia, pacisceretur: deinde, ne prorsus euasisset, metuebat. Proxima deliberatio fuit, an ditiones illius esset occupaturus, in eaque re minimam esse putabat difficultatem, plerisque omnibus, qui resisterent, per illa superiora prælia, interfectis. Qui cum rege erant, omnes dabant significationem lætitiæ: sed plerique videbantur sibi vim ipsi facere, & vtcunque dissimularent, maluissent certe Caroli res meliori esse loco. Cuius quidem rei causa fortasse fuit, quod rex natura timidior erat, & idcirco verebantur, ne solutus omni metu, multa moueret domi atq; turbaret. Ex iis etiam qui aderant, nonnulli vna cũ Galliæ principibus & Carolo, ipsum oppugnauerant. Habita deliberatione, post peractum sacrum, in cubiculo prãdet, multis ad mensam pro sua consuetudine adbibitis. Inter prandendum loquebatur de rebus nouis. Hic ego cum aliis nonnullis obseruabam diligenter vultus eorum, qui prãdebant: sed ne vnus quidem hilariter sumebat cibum. Mœrorene istud fecerint, an lætitia: non facile dixerim. Pudore certe nullo faciebant: nã consueuerant omnes cum

eo pran-

eo prandere sæpius. A prandio secedens aliquandiu, nõnullis Caroli possessiones quasdam, si mortuus esset, donabat. Ammiralliũ autem & me, cum amplis & necessariis mãdatis dimisit, vt eos, qui se vellent in ipsius clientelam atque fidem dare reciperemus: potestate nobis facta, vt quicunque inter eundum nobis occurrerent nuncii: eorum resignaremus literas, quo de rebus omnibus certi aliquid cognosceremus. Ingressi iter asperrima hyeme, vix dimidii diei viam processimus cum occurrit tabellarius. Acceptis ab eo literis, intelligimus Carolum inter alios repertum fuisse mortuum, & agnitum à quodam adolescente cubiculario, & medico Lusitano, per quem Campaniæ præfectus certior factus, hoc ipsum regi significabat. Progressi contendimus ad Abbeuillæ suburbia. Per nos primum iis locis resciuerunt de illius morte. Oppidani iam cœperant pacisci cum Torcio, viro nobili, quem à multis annis magnopere diligebãt. Qui pręsidio relicti fuerant ibi à Carolo: per internuncium à nobis præmissum, de compositione nobiscum agebant, & nostris pollicitationibus confisi quadringentos cataphractos illinc remouerunt. Hanc opportunitatem conspicati ciues Torcio patefaciũt

vrbē, non absq; magno dispendio eorū, quos ante diximus, quib. mandato regis, & pecuniam, & annuā eramus polliciti pensionem. Sed earum rerum nihil acceperūt, propterea quod per ipsos non erat facta deditio. Est autem Abbeuilla, ex his oppidis vnum, quæ Ludouici pater Philippo principi dederat, ea lege, vt si nulli extarent masculi hæredes ad imperium Gallicum redirent. Non debet igitur videri mirum: si facilem nobis aditum præberent. Inde profecti Dorlanum, sollicitamus Atrebatum, Artesiæ primam vrbem, ac vetus Comitum Flandriæ patrimonium, cuius quidem regionis imperium, ad fœminas non minus, quam ad mares defertur Rauestenus & Cordæus, adiunctis aliquot primariis ciuibus, collocutioni nobis diem constituunt, in vicina quadam Abbatia. Mihi cum nonnullis aliis iniunctum fuit, vt actioni interessem. Et quia parum erat spei, confici posse negocium, nō ibat Ammirallius ipse. Nostra postulata hæc erant, vt vrbē nobis patefacerent: prouinciam illam omnem, morte Caroli, ad regem pertinere: si recusant, periculum esse, ne cogantur: cæsum esse principem, & exercitum tribus aduersis præliis deletum prope omnem. Illi contra, per eius vrbis atque

que senatus præsidem demonstrant, quemadmodum inde à Margarita, quam Philippus, cognomento Fortis, in matrimonio habuit, iure successionis, Artesia omnis delata sit ad Caroli filiam hæredem: orant igitur, ne quas cum Carolo rex fecisset inducias, violaret. Non fuerunt multa inter nos commutata verba: nec inopinato nobis responsum istud oblatum fuit, & præcipua causa collocutionis hæc erat, vt per eam occasionem quosdam ad nostras partes traduceremus. Nec infeliciter quidē iste conatus cecidit. Reuersus ad Ammirallium cognoui regem aduentare, qui paulo post nos ingressus fuit iter, & literas huc illuc, tam suo, quam alieno nomine scripserat, quibus euocabat certos homines; quorū opera sperabat se posse ditiones illas omneis in suam potestatem adducere. Magnam enim animo conceperat lætitiam, quod aduersarios omnes videbat è medio sublatos esse. Cōnestabillum, & Ducē Nemorensem, & alios nōnullos capite mulctauerat. Frater, Aquitaniæ Dux è vita discesserat: Andegauēsis familia omnis erat extincta: cuius postremi fuerūt Principes, Renatus Siciliæ rex, Ioānes & Nicolaus Calabriæ Duces, eorūq; propinquus, Cenomanorum & Prouinciæ Comes. Ho-

rum omnium facultates ad ipsum erant delatæ. Sed quo potentior erat Burgundica domus omnibus aliis. & quo grauiora bella gessit, Anglorum ope, in Galliis, per annos triginta duos: & quo maiores habebat ob propinquitatem occasiones diuexandi Galliam: eo grandior etiam fuit & vberior regis lætitia, oppresso Carolo sic, vt vicinos circum populos nihil iam magnopere formidaret. Pacem enim nuper fecerat cũ Anglis & eam studebat confirmare Sed dum in hac securitate versatur: hoc solum ad integram felicitatem ei defuit, quod non ex æquitate negocium gubernabat. Nam etsi Deus multis & claris indiciis ostẽderet, grauiter & acerbe se velle Burgundicã domum affligere: non idcirco tamen est, vt aliquis dicat regem, ita vt oportet in ea re progressum esse. In prouincias enim illas nihil habebat iuris, verum amore & beneuolentia, perque connubium, aut iustum aliquem titulum, licebat eas adiungere Galliis, & facilli me quidem, in ea cõsternatione, & prope omniũ desperatione, rebus afflictissimis. Eam rationem si fuisset ingressus: firmam & diuturnam pacem in Galliam intulisset, & populum continuis bellis exinanitum, magnopere recreasset. Dum viueret adhuc Carolus:

rolus: non semel mihi rex commemorabat, post mortem illius, si vita superaret ipse, filium suum in matrimonium se daturum esse illius filiæ: etsi propter teneriorem filii ætatem illa recusaret: se procuraturum tamen, vt è Galliæ principibus alicui nuberet: quo & hac ratione pacatam haberet omnẽ eam regionẽ, & illa, quæ putabat ad se pertinere, absque grauiori vllo motu recuperaret. Hęc erat eius adhuc sententia, die octauo prius, quam de morte Caroli allatum esset: verum ab ea discessit, & longe aliter constituit, quo tempore Ammirallium & me in Picardiam mittebat. Et quum nos deinde sequeretur: deferebantur ad eum crebri & iucundi nuncii. Nam arces duę Connestablii, Hanium & Boheniũ in eius potestatem illico venerunt: Sanctoquintinum vltro deditionem fecit: de Perona nihil dubitabat: & de voluntate Cordæi spem certam habebat. Tonsorem quendam suum Oliuarium miserat Gandauum, & alios alio, magna cum spe, sed plerique non respondebant expectationi. Cum propius ad Peronam venisset, ibam ei obuiam. Præfectus oppidum mox patefecit: per eum diem restitit ibi. & à prandio incidit in mentionem eius, quod Ammirallius & ego apud Atrebates egimus, neque satis factum

erat eius voluntati, & indicabat nihil nos propemodum effecisse. Incipit deinde commemorare, quemadmodum tonsorem suum Oliuarium misisset Gandauum, cuius opera & virtute sit adepturus eam vrbem: idem se sperare consequi posse multis aliis locis, per eos quos dimisisset: atque vt stimulum aliquem adderet, Ludeum summisit, & quosdam alios, qui coram ipso, mecum super ea re disceptarent. Quanquam vero meum non erat, eius opinionem impugnare, tamen respondi, me vereri, ne Oliuarius, & alii quos nominasset, in iis vrbibus non perficerent, quod vellent. Id autem ideo dicebam, quod viderem, eum sententiam mutasse, de qua supra diximus, & confisum secundiori fortuna, spem ingentẽ concepisse, omnia sine contemtione occupandi. Cupiebat enim in primis Burgundicam domum delere totam, & eius imperii prouincias omnes in multos huc illuc partiri: simul eos nominabat, quibus Namurcum & Hannoniam, finitima Galliæ loca, daturus esset. Quantú ad maiores illas ditiones pertinet, Brabantiam & Hollandiam: constituit nonnullis Germaniæ principibus, vt eas acquirerent, auxiliari, quos à se putabat non alienos, quorum deinde opera vti posset ad perficien-

faciendum ea, quę moliebatur. His de rebus omnibus mecum non ſemel loquebatur, eo quod hortatus erã, vt alteram rationem, de qua ſupra dixi, ſuſciperet: & noluit, vt cauſas, quamobrem id non faceret, quod ſuaſeram, intelligerem: affirmans, hoc ſuum conſilium eſſe longe vtiliſſimum Galliæ, quæ per eam familiam, propter ipſius potentiam, vehementer fuiſſet, multis nunc annis afflicta. Certe, ſi quis humana tantum intueatur & ciuilia, graues erant & magnæ, quas adferebat, rationes. Ad æquitatem autem mihi reſpicienti, longe diuerſum videtur, tametſi tãta erat in eo vis ingenii, vt magis prouidus & acutus nemo quiſquã eſſet. Verũ in rebus tam arduis, Deus Principũ & regũ voluntates gubernat, ita vt conſilia ſequantur accõmodata iis, quas cogitãt deinde perficere actionibus. Nã ſi beneficio Dei perſtitiſſet in ea ſentẽtia, quam ipſemet ante mortem Caroli iudicabat idoneam eſſe: non fuiſſent ea conſecuta bella, quæ tum temporis orta, ne hodie quidem conſopita ſunt. Sed actiones noſtræ pacẽ nullam diuturnam merentur, qua fruituri eramus alioquin: & huc, tanquam ad fontem, referri debent calamitates noſtræ, non autem ad incogitãtiam regis, qui ſane circumſpe-

ctissimus omnium hominum erat. Hæc omnia paulo prolixius recito, vt demōstrem, super eiusmodi rebus diu multumq; & grauiter esse deliberandum, vt quod honestissimum est & æquissimum, amplectamur. Sed in primis interpellandus est Deus atque rogandus, vt quod optimum est, nobis suggerat. Nam ab eo cuncta pendent, vt & scripturæ testimoniis, & ipso rerum vsu doceri potest. Non hoc equidem ago, vt regem incusem aut criminer, quasi minus recte fecerit: nam fortasse multi alii ipsius familiares in eadem cum illo erant sententia, quanquam hoc certo scio, neque tum, nec vsquam alibi super ea re disceptatum fuisse. Verum ita res habet, vt qui scribunt historias, non respiciant ad laudem eorum, de quibus loquuntur, & multa sæpe, quæ non exacte norunt, prætereant. Et quantum ad me pertinet: nihil sum dicturus alienum à vero, nihil quod vel ipse non viderim, vel ab hominibus fide dignissimis acceperim, in eoque nullam habebo rationem affectatæ laudationis. Certo enim constat, nullum esse principem tam prudentem, qui non erret & labatur aliquando, imo sæpenumero, si longior ei vita contingat, vt ex illorum actionibus ac consiliis, si vere perscriberentur

tur

tur omnia, facile iudicari posset. Omnes profecto omnium temporum senatores ac viri præstantes, qui vel fuerunt aliquando, vel hodie sunt, errarunt, & sæpe errare possunt atque labi. Testatur hoc experientia quotidiana. Rex cum prope Peronā in quodam vico substitisset: profecturus in oppidum, mandabat mihi, vt ad Pictones & Britanniæ fines proficiscerer: simul hoc priuatim & secreto dicebat, quod si Oliuarius apud Gandauos nihil perficeret: si Cordæus etiam ad se non transiret: tum se incendiis vastaturum esse Atrebates, omnemque vicinum agrum & ad Turones rediturum. Antequam abirem, commendabam ei quosdā, qui meo impulsu & hortatu ad ipsum transierant. Iis annuam pensionem pollicitus eram: & cum ipsorum nomina accepisset à me notata, promissa præstitit. Erat cum ipso Ludeus, homo sui priuati commodi valde studiosus, & regi multis in rebus non iniucundus. Ille sic erat natura, vt sicut temere ipse alios fallebat: ita quoq; leuiter persuasus, à multis sæpe ludificaretur. Educatus fuerat cum rege, à prima statim adolescētia, & artes, quibus ei placeret, optime callebat. Is abituro mihi ad Pictones, mādato regis, vt dixi: Quid, inquit subridens, tu nūc discedis

in hoc tempore, quo pulcherrimæ ſeſe offe-
runt occaſiones amplificandi tuas faculta-
tes? Deferuntur ad regem quotidie varia
negocia, in eiusque manu eſt, quibus bene
vult, & quos cõplectitur, temporis fere mo-
mento locupletare: quantum ad me perti-
net: ſpero me futurum eſſe Flandriæ præfe-
ctum, & totum me inaurabo. Magno cum
riſu pronũciabat iſta: verum ego quod me-
tuebam, ne à rege manaſſent, nihil minus
auebam quam ridere, & pro re pauca locu-
tus, reſpondi, fore mihi longe gratiſſimum,
ſi res bene ſuccederent: ſperare me, regem
mei futurum eſſe non immemorem. Paulo
ante, quidam ex Hannonia nobilis ad me
venerat, & de quibuſdam aliis, quos, vt
ad regem tranſirent, literis ſollicitaueram,
certi aliquid attulit. Eſt mihi propinquus
ille, & viuit adhuc, itaque nomen non pro-
feram. Is inter alia paucis verbis indicabat
rationes, quibus firmiſſima quæque loca
Hannoniæ daret in regis poteſtatem. Abi-
turus hæc aperio regi: locutus cum eo, di-
cebat mihi, nec hunc nec alios, de quibus
dixeram, eſſe idoneos: nec vllus erat, in quo
non aliquid deſideraret: ipſorumq; pollici-
tationes iudicabat eſſe vanas, & ea quæ de-
ferrent omnia, putabat ſe facile poſſe & bre-
uicitra

ui citra ipſorum operam occupare. Ludeus tamen ipſius mandato, cum eo nobili collocutus, initio ſtatim rogabat, ecquid muneris habiturus eſſet ab iis ciuitatibus, vt ipſorum cauſam regi commendaret? Erant ſane diuerſæ admodum vtriuſque rationes. Alter ex Hannonia venerat, vt amplificaretur: hic vero non modo nihil promittebat: verumetiam quaſi beneficium vltro præſtaret, volebat remunerari. Aſpernabatur tum eos rex, verum incidit poſtea tempus, quo magno redemiſſet ipſorum operam: & opinor diuinitus hoc etiam accidiſſe, vt ne ex animi voto omnia ei cederent, aut ne ditiones illas, quæ pertinent ad imperium Germanicum, occuparet. Quod ei duabus de cauſis licitum non erat: primum, quod ius nullum haberet: deinde, propter antiquum fœdus, pactum inter Cæſares atque Galliarum reges, quod ipſum rex videbatur non ignorare. Cum enim Cameracum, & Querceetum in Hãnnonia, & quædam alia teneret: ex iis aliqua reddidit, & Cameracum, eo quod eſſet imperii ciuitas, priſtino iuri ac libertati reſtituit. Et quanquã id temporis aberã, miſſus ad Pictones, vt ſupra dixi: tamen ab iis, qui interfuerũt, omnia plene cognoui. deinde, quod vtriuſq;

regionis morem atque naturam ex æquo noueram: non erat mihi difficile, quid ageretur, & quis esset futurus euentus, intelligere. Oliuarius tonsor regis Gandauum profectus erat, vt diximus, cum literis & mandatis ad Caroli filiam, vt priuatim ei loqueretur, eamque ad partes regis traduceret. In eo autem summam sciebat esse difficultatem, nec etiam istud potissimum agebat: verum eo spectabat, vt Gandaui, quã vrbem nouit ad seditiones propensam esse, magnum aliquem motum excitaret, præsertim, cum in ordinem essent redacti superioribus annis, & exuti priuilegiis: à Philippo quidem Principe, belli tempore, quod cum eo gesserunt: à Carolo autem, quum debellatis Leodiensibus rediisset ad eos victor. Hæc non ignorabat Oliuarius, atque ideo in maiorem spē venit, & secreto multos interpellabat, pollicitus, effecturum se, vt à rege priuilegia omnia recuperarent. Publice vero nihil agebat, & hoc solum tentabat, si quid apud puellam posset antea conficere. Post aliquot vero dies, iubetur legationis causam exponere. Venit igitur ad cōcilium, splēdidius aliquanto vestitus, quam pro ipsius conditione. Erant cū puella dux Cliuēsis, & Leodiensis Episcopus, & alii proceres,

magno

magno numero. redditis puellæ literis, iussus est exponere mandata. Refert sibi iniunctum esse, vt soli puellæ loqueretur. Illi contra, & inusitatum hoc esse dicebant, & indecorum, eo quod & adolescentula esset, & innupta. Cum persisteret in sententia: illi incipiunt minari, & velle cogere. Opinor, quo tempore literas in concilio reddidit, nondum præcogitasse illum, quid diceret. Ad hunc modum igitur discessit, non absque ludibrio. Plerique enim ridebant eum, & propter generis obscuritatem (nam originem habebat ex quodam vico, nō procul à Gandauo) & ineptum sermonem. Certior autem factus imminere sibi periculum & fore, vt in flumen abiiceretur: profugit Tornacum. Quæ ciuitas, tametsi cum vtebatur libertate: valde tamen erat studiosa regis, ad cuius imperium ita pertinet, vt quotannis ei sex francorum millia persoluat. alioqui libertate sua fruitur, & omnis generis homines admittit, Ciues etiam & Ecclesiastici ordinis viri, possessiones ac facultates suas habent per Hannoniam & Flandriam, vicinas regiones: Ideoque per ea bella, quæ Philippus Burgundiæ Dux gessit cum Carolo septimo, Galliarum rege, soliti erāt ei dependere quotannis ad decem francorum mil-

lia, eamque pecuniæ summam vidi, quum etiam Carolo persoluerent. Sed in hoc tempore, quum Oliuarius eò venisset, immunitatem obtinebant. Atqui non tam Oliuarius, quod munus iniunctũ suscepisset, quam alii, quod iniunxissent, reprehendendi erant. Et quanquam is fuit eius legationis exitus: tamen virtutem aliquam declarauit postea: Videbat Tornacum esse finitimam vrbem vtrique populo: rebus gerendis & diuexandæ Flandriæ opportunam, modo præsidio aliquo teneretur equitum, quos in propinquo rex continebat. Vt autem oppidani præsidium aliquod vltro reciperent: sciebat frustra sperari, propterea quod neutrius erant factionis. Nunciat igitur Oliuarius præfecto Sanctoquintini, vt suas cohortes equitum, & alias è vicinis locis, Tornacum adducat. Ii, quum ad horam præscriptam eò venissent: offendunt Oliuarium, & cum eo circiter quadraginta viros, qui partim fauore, partim imperio & vi obiectum sepimentum amoliti, equitatum omnem intra portas admittunt. Eam rem non multitudo quidem ciuium, sed vrbis præfecti grauiter tulerunt, è quibus octenos Lutetiam misit. Post equites, alii quoque sunt ingressi, qui villas & ædificia multa vastabant incendiis, maiori

maiori fere cum detrimento ciuium, quam hostium. His iniuriis incitati Flandri, Geldriæ ducem è carcere, in quem à Carolo cõiectus fuerat, eripiunt, & copiis præficiunt. Vbi Tornacum venissent: primo statim concursu in fugam coniecti fuerunt, multis interfectis, & ipso quoque Principe occiso, dum postremis laborantibus opem ferre conatur. Alius quispiam, maiori ingenio præditus quam Oliuarius, non erat fortasse rem tantam perfecturus. Apparet certe, Deum, in ista quidem actione perturbasse mentem regis. Nam si maiori deliberatione fuisset vsus, & illam cupiditatem atque vindictæ studium, quando Burgundicam domum voluit delere totam, deposuisset: dubium non est, quin hodierno die prouinciæ illæ omnes penderent ab imperio Gallico. Recuperata Perona, legati ad ipsum eo veniunt, à filia Caroli, omnes pariter, in quibus aliquid consilii aut dignitatis erat, idque non admodum prudenti sane cõsilio, quod tam frequentes simul venirent. Sed ita erant afflicti & cõsternati calamitatibus, ac morte sui Principis, vt quid potissimum agerent aut inciperent, ignorarent. In iis legatis erat eius ditionis Cancellarius, Guilielmus Hugonetus, summæ vir authorita-

tis apud Carolum, & Imbercortus, quo non alium ex nobilitate vidi, vel prudentiorem, vel maximis rebus tractandis magis idoneum. Antequam publice rex audiret, sollicitabat eos priuatim. Omnes dimisse & reuerenter admodum, pro se quisque, separatim responderunt, vt solent qui metuunt. Sed illi, quorum facultates atque possessiones lõgius aberant à Gallia, nolebant vllo pacto adstringi, nisi de matrimonio Delphini & puellæ, cuius erant legati, rex pacisceretur. Cancellarius etiam & Imbercortus, quia cupiebant retinere authoritatem, & quòd facultates habebant in finibus Galliæ: hic in Picardia, ille autem in Burgundia: dabant se regi, & ab eius postulatis erant non alieni, suamq́ue operam ei pollicebantur: & si matrimonium perficeretur, quin ad ipsum plane transirent, non recusabant. Ea ratio quàmquam optima erat: displicuit tamen regi, qui & ægre ferebat, quod non è vestigio ad se transissent: veruntamen, quia cogitabat eorum vti quacunque opera, dissimulabat. Cordæum, Atrebati præfectum, iam pridem habebat suis rebus fauentem. Eius consilium secutus, petebat à legatis, vt quo facilior esset ad compositionem via, traderent sibi alteram Atrebati partem. Est enim vrbs bipartita,

bipartita, muro, & fossa, & portis dirempta. Post multam disceptationem, assentiuntur legati, in primis autem Cancellarius & Imbercortus, ac datis literis, Cordæum à fide & religione custodiendæ vrbis eximunt, & vt eam in potestatem regis tradat, iubent. Libenter ille & cupide imperata facit. Rex intromissus, illico mandat extrui propugnacula & vallum, aduersus alteram vrbis partem. Cordæus cum suis cohortibus & signis militaribus oppido excedit, & liberum erat vnicuiq; sequi quascunq; vellet partes. Ipse, quoniam arbitrabatur se non amplius iam obstrictum esse puellæ, propter acceptas ab eius legatis literas: constituit se totum regi dare. Nam originem ducebat ex Bellouacis, & quoniam morte Caroli vrbes illæ omnes ad Somiam flumen redibant ad imperium Gallicum: putabat se, qui nomen & ortum ex iis locis haberet, ad regem honeste posse transire. Hac igitur ratione factus est regius, absque crimine quidem, vt arbitror, nisi forte nouo iureiurando sese puellæ deuinxerat. Alii aliter sunt hoc illius factum interpretati: quantum ad me pertinet, nihil affirmo. Hoc solum habeo cõpertum, fuisse eum à Carolo perductum ad summam dignitatem & maximas opes. Nam & totius

Picardiæ, & multorum oppidorũ erat præfectus: & à morte Caroli, eandem apud regem obtinuit administrationem. Rebus Atrebati confectis, Hesdinum rex illico circumsedit, & erat cum eo Cordæus, qui ante treis modo dies, eius arcis & oppidi præfecturam gesserat, & suorum militum præsidio tenebatur adhuc locus. Qui intus erant, præ se ferebant initò non velle mutare imperium, eo quod religione & fide essent deuincti puellæ. Sed cum per dies aliquot impetum sustinuissent: in collocutionem cum Cordæo, sub cuius imperio nuper fuerant, veniunt, ac deditionem paulò pòst faciunt. Nam cõsulto gerebantur omnia. Boloniam deinde rex proficiscitur, & simili plane ratione occupat, tametsi periculi plenum erat hoc institutum, si modo præsidium vllũ in oppido fuisset. Dum ibi per quinq; circiter dies in oppugnatione cõmoratur: Atrebates incipiunt agnoscere & videre periculum: nam vndique cincti erant hostibus. Vicinas igitur vrbes, Douacum & Insulas, de auxiliis interpellant. Douaci erant aliquot equitum cohortes, & cum his Vergæus, nobili genere natus. Hi omnes euaserant ex prælio Nanceno. Cõstituunt igitur Atrebatum proficisci, coactis circiter trecẽtis equitibus,

tibus, & sexcentis peditibus. Douacenses oppidani, ferociores id temporis, cogebant eos inuitos, meridiano tempore discedere, stulto plane consilio. Nam omnis illa regio est planissima, & longe lateque patet prospectus, & est interuallum quinque milliarium. Quod si de nocte fuissent profecti: perfecissent quod cogitabant. Qui Atrebati erant in præsidio, Ludeus & alii nonnulli, certiores facti de illorum aduentu, statuunt obuiam eis properare, & omnia potius periclitari, quam vt sinant eos in vrbem ingredi. Videbant enim, se non posse alioqui alteram oppidi partem, quam custodiendam acceperant à rege, tueri. Et licet periculosum esset ipsorum inceptum: strenue tamen & magna cum virtute hostem adoriuntur & profligant, plerisque omnibus aut interfectis, aut captis, in quibus fuit etiam Vergæus. Postridie, rex illuc accessit, magnopere exhilaratus eo nuncio. Captiuos omneis in suam potestatem recipit, & ex peditũ numero multos interfici iubet, vt aliis, qui circum erant, terrorem atque metum inferret. Vergęum autem in carcere diu detinuit, qui tametsi arctissime custodiretur & vinctus erat: adduci tamen non potuit, vt ei fidem daret, cumq; per annum & eo amplius,

in vinculis fuiſſet, vix tandem expugnatus precibus matris, morem geſſit, & prudenter quidem. Rex & amiſſas facultates ei reſtituit omneis, & quas ad ſe pertinere dicebat, conceſſit, & auxit annuis prouẽtibus, ad decem frãcorum millia, & munera multa publica donabat. Qui in eo prælio fuga euaſerant in oppidum peruenerunt. Rex igitur tormentis, quorum vim maximam habebat, eos oppugnat, & quia milite carebant atque præſidiis, magnus eos timor inceſſit. A Cordæo plerique oppidani erant nõ alieni: deinde, fieri non poterat, vt cùm vnam oppidi partem rex teneret: altera ſeſe tueretur diutius. Faciunt igitur deditionem certis legibus, quæ parum tamen religioſe fuerunt ſeruatæ, Ludei præſertim culpa. Plurimi enim ciues, & alii honeſti homines, in ipſius conſpectu, ſupplicio fuerunt affecti, & Ludeus ipſe mihi cõfirmauit, ſe tum fuiſſe auctum viginti aureorum millibus. Oppidani præterea mutuo regi dabant ad ſexaginta aureorum millia, ſed opinor eam pecuniæ ſummam eis fuiſſe redditam, vt Cameracenſibus, qui quadraginta millia prius dederant. Interea dum Atrebatum obſidetur: filia Caroli erat Gandaui in poteſtate ciuium, magno certe ſuo cum detrimento, & regis

& regis maximo commodo Sic enim comparatum est, vt quod vni prodest, alteri fere noceat. Nam Gandauenses, nunciata Caroli morte, insolentiores facti, quòd extra periculum se positos esse credebant: seditiose & proterue multa designabant, senatoribus præcipuis, numero viginti sex, interfectis. Eius rei caussam hanc adferebant, quod pridie capitis pœna mulctassent quendam plebeium, ac licet eam pœnam ille meritus esset: dicebant tamen eius rei potestatem ad ipsos minime pertinere, extincto Carolo, per quem fuissent in eum ordinem asciti. Ex necessariis quoque Caroli multos afficiebãt supplicio, quorum nonnulli, me præsente, Carolum aliquando placauerant, ne, quod constituerat, eius vrbis bonam partem vastaret. Ab his suppliciis ad puellam transeũt, & cogunt, vt priuilegia, quæ & pater & auus Philippus ademerant, confirmaret. Ea priuilegia perpetuã ipsis materiam litis & contentionis præbent aduersus Principẽ suum. Natura enim student suorum Principum vires infirmare, quos, dum paruuli sunt, amãt: grandiores autem auersantur. Mortuo Carolo, si motus omneis vitassent, & Reipubl. salutem spectassent: præsidio militum haud dubie muniissent Atrebatũ, & fortasse Pero-

nam. Sed ad turbas tantum & rebellionem, animum habebant intentum. Verumtamen cum obsideretur Atrebatum, venerunt ad regem legati. Nam ex omni populo delecti fuerunt nonnulli, qui de summa Reipubl. tractarent. Gandauenses tamē, qui puellam haberent in potestate, pro suo arbitratu omnia gerebant. Ii legati, inter alia commemorabant, ea quæ de cōpositione proposuissent à puella esse profecta, quæ in rebus omnib. decreuisset obtemperare consilio & authoritati delectorum populi. Petebant igitur, vt à bello tam Burgundico, quā Atrebatensi abstineret: vt ad certum diem indiceretur cōcilium, & de pacificatione agerēt, atque vt interea belli administratio omnis cōsisteret. Rex, quoniā & se peruenisse putabat, quo volebat, & milites omnes atq; duces non ignorabat vel occisos esse, vel grauiter afflictos: & quia multi puellā deseruerant, in primis autem Cordęus, quod summi erat momenti. (Nam huius opera paucis dieb. plus profecit, quā alioqui longo tempore potuisset vi armorum.) His, inquam, de causis, legatorū postulata leuiter æstimabat. Deinde, si Gandauenses principatum & administrationem obtinerent: non dubitabat: quin reliquos omnes perturbaturi essent,

ſent,quo minus recte & feliciter bellū gereret. Nam homines virtute aliqua præditos, & qui apud principem, honeſtum obtinuiſſent locum, non modo non adhibebant illi ſuis conſiliis, verumetiam acerbe perſequebantur. Burgundiones autem in primis, eo quod in honore fuiſſent apud Carolum atque Philippum,oderāt infeſtiſſime. Ad hæc, ſciebat quo eſſent ingenio, & quemadmodum cuperent, ſingulis temporibus principum ſuorum potētiam debilitari, modo ne detrimentum aliquod, aut incommodum ipſi acciperent. Conſtituit igitur alere ſeditionem, & ipſos, vt tumultuoſe omnia facerent, impellere. Nam erant imperiti rerum plerique omnes, nec vllum habebant vſum, præſertim in negociis tam arduis, quū ipſo interim nihil eſſet acutum magis & prouidum. Dixerant legati, vt ſupra docuimus, puellam velle morem gerere conſiliis,& ſtare voluntati delictorum. Eum ſermonē rex, veluti fundamentum aliquod ſibi ſumpſit actionis, affirmans, non recte ipſos, quæ vel puellæ mens eſſet, vel eorum, à quibus illa penderet, accepiſſe: certo ſibi conſtare, illam ex arbitrio pauciſſimorum quorundam eſſe facturam omnia, qui pacis minime ſint cupidi, & fore, vt hanc ipſorum

orationem, illa non habeat ratam. His auditis, legati, vt homines parum exercitati, subito respondent: cōstare ipsis eorum, quæ dixissent, rationem, & si res ita postulet, exhibituros quæ accepissent à suis, mandata. Huic obiicitur proferri posse literas, quæ confirment, puellam omnia sua commisisse quatuor duntaxat hominibus, quorum sequi velit authoritatem. Quum illi in sententia persisterent: rex monstrari literas iubet, quas Cancellarius & Imbercortus attulerant, quo tempore apud ipsum Peronæ fuerunt. Eæ literæ scriptæ erant, partim à puella, partim ab eius nouerca, Eduardi Angliæ regis sorore, partim à Rauesteno: sed exierant nomine & mandato puellę, & quo maior esset earum vis atque fides: triplici erant scriptura notatæ. Earum hæc erat sententia: primum, vt iis, quæ Cancellarius & Imbercortus dicturi essent, rex fidem haberet: deinde, hanc suam esse mentem, vt negociorū administrationem omnem, vellet esse penes nouercam suam, & Rauestenum, & Cancellarium, & Imbercortum. Ideoque petebat à rege, vt per eos quatuor tantum, ageret secum de rebus omnibus. His literis inspectis, valde fuerunt illi commoti, & vehementer offensi, eamq; indignationem nostri etiam

idoneis

idoneis vocibus augebant. Tandem fit eis poteſtas literarum, ac nihil præterea cum ipſis actum fuit. Neq; vero ipſi multum de eo ſolliciti erãt, & ad res nouas tantum ſpectabant, nec qui futurus eſſet exitus, præuidebãt. Vrbis Atrebati iacturam & amiſſionem debebant potius deplorare: ſed quantum accepiſſent vulnus, ob imperitiam & rerum nouandarum ſtudiũ non ſentiebant. Gandauum igitur redeunt, vbi cum puella tunc erat Dux Cliuenſis, eius propinquus, ætate grauis, qui & in ea familia fuerat educatus, & penſionem annuam habebat, ſex aureorum millia, & frequenter ibi verſabatur, honoris & officii cauſſa. Per id verò temporis ibi hærebat, ſpe matrimonii. Cupiebat enim in primis puellam nubere filio ſuo: & ſi mores illius placuiſſent, facile, vt opinor, impetraſſet: verùm erat domeſtice notus, ac fieri poteſt, vt ea quoque res impedimentum aliquod attulerit. Præter hunc aderat etiam Leodienſis Epiſcopus, è familia Borboniorum, & alii complures. Indicto igitur concilio, cui puella præſidebat, legati quid egiſſent, exponunt: & illud in primis, quod ad ipſorum inſtitutum pertinebat, quemadmodùm inter ipſos & regem, magna fuiſſet & acris, de voluntate puellæ diſceptatio, &

quid tandem accepissent ab eo responsi. Eo sermone offensa puella, quum existimaret literas non fuisse exhibitas, constanter negat. Ibi statim ex ipsis quidam è sinu profert eas literas, & palam in conspectu omnium dat puellæ. Quo sane facto, quam esset illiberali ingenio, clare docebat, nempe qui modestissimam virginem ad eum modum pudefaceret. Nam etiamsi quid illa peccaret: ad ipsum tamen castigandi partes non pertinebant. Quantus autem fuerit puellæ pudor, facile quiuis intelligat. Diuersum enim apud omneis dixerat, & ii, quorum facta fuit in literis mentio, Rauestenus & nouerca, & Cancellarius, & Imbercortus aderant, Cliuensi & aliis nonnullis iniecta fuerat aliqua spes matrimonii: hi singuli magnopere fuerunt offensi, & tunc primum graues ortæ sunt inter eos dissensiones. Cliuensis putauerat Imbercortum suis rebus fauere: cognitis autem his literis, ac re desperata: quod se ludificatum esse videbat, odium in illum concepit. Sed & Leodiensis Episcopus, propter superiorra bella minus amabat eum. Connestablii vero filius, Sanctopauli Comes, & ipsum & Cancellarium, eo quod parentem suum Peronæ tradidissent in potestatem regis, oderat infestissi-

infestissime: deinde Gandauenses erant inimico in ipsos animo, nulla de causa, nisi quòd apud Carolum in summo fuissent honore. Nocte igitur illa, quæ concilium hoc est insecuta, capti sunt ambo, & licet præmoniti fuissent, periculum tamē vitare non poterant, quod aliis multis sæpe accidit. Vt autem caperentur, opinor aduersariorum impulsu aliqua ex parte factum fuisse. Gandauenses, obseruata aliqua iuris formula, præter morem suum, è senatu nonnullos deligunt, qui de causa cognoscant. Et primum quidem interrogātur, cur Atrebatum regi per Cordæum tradidissent? Ei quæstioni non multum inhærebant. Nam neque mouebat eos debilitata potentia puellæ, neque detrimenti magnitudinem intelligebant. Postposita igitur ea quæstione, duo potissimum obiiciebant: primum, quod in quadam controuersia & lite, sentētia secundum ipsos & Rempubl. lata pecuniam accepissent. Ad hoc illi prudenter respondebant, se iudicasse in ea lite secundum ipsos, quod æquitate & iure vincerent: nō se prostituisse iudicium, nec vllum affectasse munus: oblatum vero nō recusasse. Alterum crimen erat, eique potissimum insistebant: ipsos & præsente Carolo, & per eius absentiā multa fe-

ciſſe aduerſum ciuitatis priuilegia: quod apud eos ſanctiſſimo iure ſit capitale. Hæc ſane criminatio nulla nitebatur ratione. Nam neque ciues erant illi, nec ipſorum ſubiecti imperio, & ſi qua vel Carolus, vel eius pater ademerant eis priuilegia, pactionibus illud factum erat, poſt diuturna bella. Sed quantumuis illi ſe purgarent: tamen, duabus poſtremis de cauſis, damnati ſunt capitis. Hac tam crudeli ſententia perterriti, quod vnicum ſupererat remedium: prouocant ad regem & ſenatum Pariſienſem, vt ea interpoſita mora, per amicos & neceſſarios eriperẽtur periculo. Dum captiui detinerẽtur: ſubiecti fuerunt quæſtioni & tormentis, ac intra ſextum diem de capite ipſorum fuit pronunciatum, & nulla ratione habita prouocationis, tres tantùm horæ fuerunt eis conceſſæ, intra quas de ſuis rebus ac ſalute cogitarent, poſtea deducuntur ad ſupplicium. Filia Caroli certior facta, ſenatum adit, & propemodum ſupplex deprecatur mortem. Quum nihil proficeret, venit in forum, vbi multitudo erat omnis in armis: & vt miſerabilior eſſet, cultu corporis admodum neglecto, ſummum teſtabatur dolorem. Lachrymans igitur, paſſis crinibus, magnopere ſollicitabat populum, vt illos ſibi donaret.

ret. E ciuibus multi eo inclinabant, alii contra, ſic vt ad contentionē res atq; præſentem pugnam ſpectaret. Eorum autem, qui ſupplicium volebant, maior erat numerus. Ii ſublato clamore, carnifici mandabant, vt accelararet. Deſperata igitur ſalute, triſtis & afflicta, propter iacturam ſummorum virorum, domum redit. His rebus perfectis, Gādauēſes Raueſtenum & nouercam, eo quod in iis erant notati literis, quarum ſupra meminimus, à puella ſubmouent, & authoritatem omnem in illam ſibi ſumunt, quo miſerior erat eius conditio, tum propter amiſſas vrbes, tum quod in ipſorum eſſet poteſtate. Videre autem licet in ipſorum actionibus inſignem ſtoliditatem cum malitia coniunctam. Nam qui magiſtratum apud ipſos gerunt, & authoritatem habēt: plerumq; ſunt opifices ac homines plebeii, earum rerum omnium, quæ pertinent ad Reipublicæ gubernationem, imperiti. Malitia duabus in rebus potiſſimum conſiſtit: primum, quod ſuos Principes cupiunt eſſe quam maxime infirmos & tenues: alterum, quod ſimul atque facinus aliquod admiſerunt, ac ſe inferiores vident: artem optimè tenent deprecandi culpam, veniamque petendi, in eoque nec ſumptui parcunt vlli, nec labori, & qui-

bus vti debeant intercessoribus, omnium hominum optime norunt. Interea dum rex in Picardiæ finibus feliciter rem gerit: alter ipsius exercitus, in Burgundiam quoq; bellum infert. Delectibus agendis præerat Auraicæ Princeps, qui tametsi è superiori Burgundia genus duceret: tamen ab amicitia Caroli iam secundo discessit, & quoniam in vtraq; Burgundia plurimum valebat & facultatibus amplissimis & gratia & clientelis: peropportune rex illius vtebatur opera. Summæ autem belli præfectus erat Cranius, qui pręmisso Auraicæ Principe, per ipsius industriam & gratiam, non modo Diuionem, iis locis firmissimam vrbem: sed alia quoque inferioris Burgundiæ omnia, & superioris nonnulla oppida deditione cepit: verum Auxona, & alia quædam castella strenue sese tuebantur. Auraico magnæ fuerunt propositæ conditiones, & amplissimi honores designati. Mouerat ei litē auunculus de possessionibus aliquot & bonis, eaq; cōtrouersia fuit ad Carolū introducta, qui conuocato concilio nobilium & doctorū hominū, aduersus ipsum pronūciauit. Ea re commotus, transiit ad regem, qui inter alia promittebat ei restitutionem eorum, quæ sibi per iudicium erepta esse dicebat. Sed Cranius, regis

regis legatus, eorum bonorum nactus possessionem, tametsi crebrò interpellaretur, etiam à Rege, tamen recusabat ea reddere, neque fore putabat, vt Auraicus omnem illam prouinciam ad defectionem & rebellionem aliquando permoueret. Gandauenses cum ad eum modum, vt diximus, essent tumultuati, & puellam in potestate haberent: nouum constituunt magistratum, veteres loco submouent & proscribunt, in primis autem Burgundiæ domus necessarios, nulla prorsus meritorum habita ratione. Illos autem omnes qui ex Burgundia genus ducerent, acerbissime persequebantur: Et cum rex totus in hoc esset, vt è familia Caroli plerosq; ad se quacunq; ratione traduceret: illi suis moribus & ingratitudine, & asperitate hoc ipsum præcipue agebant, vt libenter ipsi ad regem transirent. Sed Gheldriæ Ducem in primis, qui mandato Caroli diu captiuus fuerat, eximunt è carcere, & iis copiis, quas vna cum sociis aduersum Tornacēses educebāt, pręficiunt, & Tornaci suburbia vastāt incendiis, imperite sane & imprudēter. Quod si Atrebatū mature firmassent præsidio: recte cum sibi, tum toti prouincię cōsuluissent. Nā eo genere belli, quod gerebant, nullum inferre poterant regi de-

trimentum, qui pecuniam nullam iis locis, aut vectigal, aut tributum imperabat. Gheldrus igitur, vbi Tornacum venit: ignem in suburbia coniecit. Erant vrbis præsidio relicti circiter quadringenti cataphracti, qui discedētem hostem persecuti, in fugam verterunt. Sed Gheldrus, magno vir animo, & singulari virtute, conuerso equo inuectus, vt viam suis expediret, interficitur cũ multis. Filia Caroli dicitur, eo accepto nuncio valde fuisse exhilarata. Nam fama percrebuit, Gandauensium hoc esse propositum & voluntatem, vt ei nisi occubuisset, in matrimoniũ illam darēt. Qui lecturi sunt ista, mirabuntur, nõ dubium est, quod à morte Caroli, ad hunc vsque locum, Anglorum mentionem nullam feci, & alienum eis videbitur, quod illi regem ita sint passi occupare Boloniam, Atrebatum, Hesdinum, & alia loca munita, prorsus ad ipsorum fines, nec id modo, verum etiam obsidione cingere Sanctomarum. Causa nimirum est in promptu. Rex ingenii vi, multis partibus Eduardo præstabat: quanquam certe præclarus & hic erat Princeps, octo præliis victor, quibus ipse pedes interfuit omnibus. Verum ea diuersis temporibus facta fuerunt, neque magnam aliquã ipsius industriam requirebãt.

Semel

Semel enim parta victoria, vtebatur deinde pace, donec nouum exoriretur bellum: & Angliæ consuetudo fert, vt intra paucissimos dies, commisso prælio, de summa belli decernatur. Galliæ autem rationes longe erant diuersæ. Nam præter administrationem bellicam, oportebat regem multis locis intentum habere animum, & quid vicini Principes molirẽtur, summo studio cognoscere & obseruare. Sed in primis dãda ei fuit opera, vt Angliæ regi satisfaceret, & crebræ mittendæ legationes, & donis ac pollicitationibus tentanda res, vt ne nostris ille negociis & occupationibus sese immisceret. Anglis enim omnibus est quædam animi incitatio & alacritas naturaliter innata bellum in Galliam inferendi. Primum, quod illam ad se iure pertinere dicũt: deinde, propter amplissimam prædam. Maiores enim ipsorum multas obtinuerunt insignes per Galliam victorias, & continuata possessione per trecentos ac quinquaginta annos, bonã & Aquitaniæ & Normanniæ partem tenuerunt. Et quanquam à Carolo septimo, Ludouici patre, profligati sunt: tamen redierũt domũ, onusti spoliis opimis, & nostris exuuiis amplificati, concepta spe certissima redeundi aliquando. Sed profecto vix ægrè

tales erant nostris temporibus habituri occasiones. Ludouicus enim rex nunquam erat periclitaturus fortunã, nec eo descensurus, vt prælio cum ipsis dimicaret, quod alicubi factũ fuit infeliciter, & magno cum Galliæ detrimento. Verum multo prudentius omnibus prouidisset rebus, vt videre licet ex eo, quod supra commemorauimus de pacificato Eduardo. Et quoniã hanc illorum cupiditatẽ ac ardorem gerendi belli nõ ignorabat: hoc sibi modis omnibus laborãdum esse videbat, vt ipsos in amicitia contineret, eos præsertim, qui videbãtur ad pacem magis inclinare, & oblata munera non esse recusaturi. Pensionem igitur illam, quinquaginta aureorum millia, quotannis Londini, ad diem, & liberaliter persoluit Eduardo, & n ipsius familiares distribui iussit ad sedecim aureorũ milla, & legatos illius, etiam si minus iucunda nunciassent, omni humanitatis genere, & donis placatos dimittebat. Et quanquã aliqui sentiebãt hoc ab eo fieri, tẽporis extrahẽdi, & perficiendi belli causa, quod iis locis gerebat: tamẽ quæstus & emolumẽti magnitudine deliniti, dissimulabãt. Præter annuas enim pẽsiones dabat etiã intimis consiliariis luculentissima dona, & is, de quo sæpe diximus, Hauartus, accepit ab

co iu-

eo intra biennium, pręter pensionem, ad viginti quatuor aureorum millia. Et hi quidem omnes, accepta pecunia, regiis quæstoribus dabant chirographa, quę in ærario ponebantur. Vnus tantum Hastingus, Eduardo familiarissimus, ægrè potuit adduci, vt pensionem à nobis acciperet, ac vix tandem ei persuasum à me fuit. Nam quo tempore cum Carolo versabar: perfeci, vt ad eius amicitiam adauctus, mille aureos pateretur sibi ab eo dari quotãnis. Id vbi rex à me cognouit: mandat, vt eum ad se traducerem, oblata etiam maiori conditione, regem vero sic oderat, vt etiam à morte Caroli, rebus filiæ magnopere faueret, ac Eduardum, vt illi contra regem adesset, hortaretur. Cœpi igitur eũ sollicitare literis, & rex pensionem ei designabat, duo aureorum millia quotãnis, cum à Carolo mille tantum accepisset. Eam pecunię summã deferebat Petrus Claretus, vir nobilis & industrius, cui mandatũ à rege fuit, vt tradita pecunia, chirographũ postularet, quo demonstrari aliquando posset atq; videri, quemadmodum & summus Angliæ regis cubicularius, & Cancellarius, & Ammirallius, & magister equitum, & alii multi proceres, pensionem à Galliarũ rege accepissent. Claretus diu multumq; & fami-

liariter cum eo Londini locutus, posteaquã mandata exposuit: obtulit ei, quam acceperat pecuniam: simul chirographum sibi dari petit. Quod cum ille recusasset facere: alter orat, vt saltem breuibus aliquot verbis regi significaret, se pecuniam accepisse, ne rex, qui suspicionibus indulgeat, putet à se fraudem aliquam esse commissam. Tum ille: Quod petis, inquit, æquum est quidem: sed tuus Princeps donũ hoc vltro mihi misit, non rogatus à me. Si vis vt capiam, opus est, vt in vestem ipse mihi imponas: testimonium autem à me nullum aut literas es habiturus. Vt enim illud de me iactetur, & chirographum meum inter rationes quæstorum ærarii conspiciatur, minime cõmittam. Claretus, cum aliud non posset, relicta illi pecunia, domum reuersus, quid egisset, exponit. Rex ægrè tulit, quod literas ab eo nullas obtinuisset: ipsum vero, qui recusasset dare, magni faciebat, eaq; fuit causa, cur ei deinde pensionem absque chirographo persolueret. Ad hunc modum tractabat Anglos: verumtamen filia Caroli, fidẽ Eduardi & auxilium implorabat, eo vsq;, vt ille misso ad regem legato, peteret vel pacem vel inducias cum ea fieri. Conuocato enim concilio, illi qui præmium aut pensionem nullam habe-

habebant ex Galliis, hortabantur eum, ne puellam desereret, sed auxiliis omnibus iuuaret. Eadē fuit multitudinis & populi sententia, qui & ludificari se à nobis, & matrimonii spē nullam subesse dicebant. In collocutione prope Piccenium ita conuenisse, vt Ludouicus Eduardi filiam ad se reciperet intra annum, ac deinde suo filio, cum tempus postularet, in matrimonium daret: iam pridem venisse diem, nec vllam dari significationē seruandi promissi. Verum, quantumuis acriter illi bellum suaderent: Eduardus tamen incitari non potuit. Nam & obesior erat, & ocium atque delicias amabat, & laborem militarem vix ægrè sustinuisset. & annua pensio mitigabat eū, & quos in Galliam mittebat legatos, ii tam humaniter excipiebantur à rege, omnis generis beneuolentia, vt ab eo alieni esse nō possent, & cum eiusmodi mandatis fere dimittebantur, vt suspicio nulla suboriretur, tēpus à rege captari & extrahi. Nam hoc semper addebatur, fore, vt rex intra paucos dies in Angliam mittat legatos, homines idoneos, qui cōtrouersias omneis componant. Et cum ad hunc modū eos dimisisset: tribus circiter hebdomadis post, aut amplius eo, mittebat rursus ad illum, ac semper diuersos à superioribus,

vt si quid illi promisissent, quod seruatum non esset: hi facilem haberent excusandi rationem, vt qui aliorum pollicitationes non possent neque deberent pręstare. Atq; interea tamen hi sermonem omnem ita temperabant, vt Eduardus pateretur sibi persuaderi, neque rem nouam tentaret vllam. Matrimonium enim, de quo pactum erat, adeo vehementer cupiebat. vt hac potissimum de causa, non audiret eos, qui bellum ab ipso prætermitti dicebant, magno cum Angliæ detrimento. Et quo contemptius nonnulli per Angliam de nuptiis illis loquebãtur: eo magis ipse metuebat, ne is rumor in Galliam delatus, impedimentum aliquod inferret. Quantũ vero ad Ludouicũ regem pertinet: nunquam erat assensurus, eo quod Eduardi filia Delphinum ætate antecedebat. His artibus aliquot consumptis mensibus: iam administrandi belli præterierãt occasiones. Nisi igitur spes illa matrimonii continuisset Eduardum: dubio procul non erat passurus regem ita progredi. Et si statim initio puellam propugnasset: rex, qui sua noluisset in periculum deuocari, non sic erat Burgundicam domum debilitaturus. Hæc autem eo cõmemoro, vt quãtæ sint rerũ humanarum vicissitudines, demonstrẽ: & vt illi, qui Reip. guber-

gubernationi præſunt, habeant quod intueantur. Nam etiam vt ingenio maxime præſtent: eiuſmodi tamen rerum notitia, nõ eſt ipſis futura inutilis Quod ſi filia Caroli voluiſſet nubere fratri vxoris Eduardi: magna fuiſſent ei ſubminiſtrata auxilia. Sed impar erat matrimoniũ, quod ipſa omnium eſſet ſui temporis locupletiſſima puella: ille vero tenuior, & opibus & generis nobilitate. Variis autem de rebus inter ſe Ludouicus rex & Eduardus agitabant, & ſi copias vellet coniungere Eduardus ac partem aliquam ditionum Caroli occupare, non recuſabat rex, quo minus Flandriam libere teneret. Ad hæc, promittebat ſe periculo ſuo traditurum ipſi eſſe quatuor potiſſimas Brabantiæ ciuitates, ac ſtipendia præbiturum ei, per menſes quatuor, in decem hominum millia, quo belli ſumptum eo facilius toleret: ſubminiſtraturum etiam tormenta & currus, & quicquid vſui eſſe poſſit, & interea dũ ipſe Flandriam oppugnet, ſe diuerſa parte bellum ipſis facturum eſſe. Eduardus ad ea reſpondit, Flandriæ & Brabantiæ vrbes, ob magnitudinem & firmitatem, habere difficilem oppugnationem: & vt captæ ſint, ægrè tamen poſſe defendi: & bellum iſtud, Anglis, propter mercaturam eſſe prorſus in-

utile & intolerabile. Verum, si ex iis oppidis, quæ iam in Picardia rex cepisset, nõnulla sibi tradat: missurum se copias auxilio. His actionibus extrahebatur tempus, atque interea viribus puellæ multum decedebat in dies. Nam ex iis belli ducibus, qui à morte Caroli superstites erant, complures ad regem transibant, in primis autem Cordæus, & cum eo multi alii, partim necessitate coacti, quod facultates haberent in iis ipsis locis, quæ rex iam occupauerat: partim spe & cupiditate augescendi. Liberaliter enim rex tractabat eos, & iam paulatim magis atque magis accendebantur in vrbibus factiones, Gandaui præsertim. Dum hæc geruntur: multus erat omnium sermo de puella, aut recipiendum ei maritum esse, cuius virtute & industria, quod reliquum habebat, tueretur: aut nubendum filio regis, quo totum seruaret. Et hæc quidem ratio multis videbatur longe commodissima, etiam ipsi puellæ, ante mortem Imbercorti & Cancellarii. Nonnulli vero, quod filius regis adolescentulus admodum erat, vix nouem annorum, dehortabantur: alii de Anglia, de Cliuensi alii loquebantur, alii Maximilianum Cęsaris Friderici filium proferebant. Puella, quod regem, patefactis literis, authorem esse

esse iudicabat necis Imbercorti & Cancellarii: oderat eum acerbius, præsertim, cum & ipsa fuisset palam eo nomine pudefacta, & intimis suis ac necessariis hominibus esset exuta per Gandauenses, quorum tāta fuit intemperantia, vt iis, quæ cum puella erāt, fœminis, integrum non esset, vllas accipere literas, aut etiam loqui puellæ: nisi primum indicassent. Leodiensium Episcopus, de quo non semel diximus, magnopere cupiebat matrimonium Gallicum perfici, & si filius regis fuisset ætate maior, erat fortassis vtrique parti futurum non incommodum. Ille vero deposita spe, factus alienior domum redit. Suberat haud dubiè maxima difficultas in ea re, & opinor illos, qui procurationem eius cogitabant suscipere, parum fuisse laudis tandem habituros. Id cum pleriq; deprehenderēt, abstinebant ab omni actione: verumtamen coacto concilio deliberatum fuit. Ei cum cæteris intererat nobilis matrona, quæ facile primum dignitatis locum apud puellam obtinebat, Halluinam vocāt. Ea, cum disceptaretur: Nobis, inquit, opus est aliquo viro, non autem puero. Iam ea est ætate puella, vt liberos gignere possit, quod nobis, & toti Prouinciæ maxime necessarium est. Ea vicit in concilio sententia,

tametſi nonnullis videbatur eſſe locuta liberius. Alii vero commode interpretati, dicebant eam de matrimonio ſolum dixiſſe. Hoc vnum igitur reſtabat, vt idoneus inueniretur maritus. Opinor equidem, ſi modo rex voluiſſet, eam libenter fuiſſe nupturam Duci Angoliſmenſi. Gallicam enim affinitatem valde cupiebat. Sed aliter Deo viſum fuit, cuius rei quæ ſit cauſa, ne hodie quidem nobis conſtat, niſi quod ex rebus anteactis videmus, per Auſtriacum illud connubium maxima grauiſſimaq; fuiſſe introducta bella, quibus & Brabantia & Flandria non fuiſſent diuexatæ, ſi quidem Angolimēſis eā in matrimonio habuiſſet. Dū ita deliberatur, Cliuenſis magnopere ꝓ filio ſollicitabat, verū illius mores nec puella, nec ipſius neceſſarii probabāt, vt ſupra quoq; demonſtrauimus. Cœptū eſt igitur cogitari de Maximiliano, nūc Romanorū rege. Nā huius patri, cū Carolo, eius rei mētio quædā aliquando intercesserat, & ipſe literas habebat ad ſe miſſas à puella, iuſſu patris, & adamantem, quibus literis illa promittebat, ſe nuptiis illis, vt à parente ſuo cōſtitutum erat, aſſentiri. Fridericus ergo Cæſar, Maximiliani pater, legatos ad eam mittit. Ii cum Bruxellā veniſſent: iubentur expectare, donec nuncietur.

Iſtud

Istud à Cliuensi profectum erat, qui aduentum illorum grauiter ferebat, eoq; spectabat, vt aliquam eis præberet occasionē offensionis, quo discederent. Verum illi, tū ab aliis, cum à puellę nouerca in primis, admonebantur, vt eius, quod nunciatū esset, nulla ratione habita pergerent, & Gandauū proficiscerentur: simul quomodo esset instituenda, cum eo venissent, actio, docētur, & firmo iubentur esse animo, quod ipsorū rebus, non puella tantum, sed & ex ipsius familiaribus multi fauerent. Hoc consilium illi secuti, veniunt Gandauū, inuitissimo Cliuensi. Dictus est igitur dies, quo de ipsorū postulatis cognosceretur, puella etiam, quomodo se gerere debeat, edocetur: ac primum quidem, vt illos, vbi mandata exposuissent humaniter exciperet: deinde, vt diceret, se deliberatione habita, quid sui propositi sit & volūtatis, declaraturā. Intra hos veluti cancellos includebant eius orationē, nec vt lōgius egrederetur, permittebāt, ipsa non dissentiente. Vbi legati in concilium venerūt: redditis literis, exponunt, quemadmodum inter Fridericū Cæsarē & Carolū de matrimonio cōuenerit, ipsa puella non repugnāte, quę & literas & adamātē ad Maximilianū eius rei gratia misisset. Rogant igitur no-

mine Cæſaris, vt & patris illa voluntati, & ſuæ promiſſioni ſatisfaciat. Literas etiam & adamantem proferunt, vt hac via certum aliquid ab ea veluti extorquerent. Illa, non interpoſita deliberatione, ſtatim reſpondit, & ſcriptas à ſe literas, & miſſum adamātem, iuſſu patris, & placere ſibi, quod tum promiſiſſet. Eum ſermonem magnis gratiarum actionibus exceperunt legati: Cliuenſis autem indigniſſime illum ferebat, iratus etiam puellæ, quod aliter, quam conſtitutum antea fuerat, eſſet locuta. Verum ipſa reſpondit, ſibi non eſſe integrum aliter facere, aut violare promiſſa. Ille igitur omni abiecta ſpe, cum pleroſque omnes puellæ ſententiam videret approbare: ſtatuit paucis poſt diebus redire domum. Interea Maximilianus Coloniam petit, quo in loco legati aliquot puellæ ad ipſum venerunt, & pecuniam, niſi fallor, ſubminiſtrabant: Patrem enim habebat longe parciſſimum. Vbi cum octingentis circiter equitibus Gandauum veniſſet: rem obtinuit, & quia tenuior erat: non magnā habebat authoritatem, & potentiæ ac ſplendori regis conferri non poterat, eiuſque familiares & comitatus omnis, & lingua, & moribus, & inſtitutis, plurimum à Burgūdionibus differebāt. Vixerāt enim

enim hi apud Principes longe florentissimos, in summa lautitia & elegantia. Germani vero sunt asperioris naturæ, nec eam obtinent, quam nostrates, ciuilitatem. Quo magis opinor, singulari beneficio Dei factum esse, quod Imperium Galliæ non defertur ad fœminas, vt ne summa regni sit penes aliquem externum Principem. Vix enim vlla est natio, quæ diu ferat peregrinũ imperium. Galli certe non tulissent, & vbicunque populus est aliqua mediocri potentia, videmus eum fere ab indigenis gubernari. Ante annos quadraginta, maximas in Galliis possessiones tenuerunt Angli. Hodierno autem die, præter Caletum, & duo quædam castella, quorum tuitio ipsis magno constat, nihil habent, & temporis fere puncto amiserunt omnia. Galli possederunt aliquando, & nostris etiam temporibus, per cõplures annos, Siciliam & Neapolim. His autem omnibus ita nunc sunt exuti: vt præter maiorum suorum sepulchra, nihil ibi reliquum habeant. Nam etiam vt Princeps aliquis externus bene rem gerat: & commode gubernet: tamen quia moribus & ingenio differt: nec eam erga populum repræsentare potest beneuolentiam, ac si esset indigena: faciles oriuntur dissensionum occa-

ſiones. Itaque fit, vt ille, quo principatum ad ſe delatum, ſuaſque fortunas tueatur: aliunde militem & copias adducat, eorumque ſe præſidio muniat, qui beneficiis deinde ſingulariter ab eo, & honoribus aucti, magnam multitudinis inuidiam & odium in ſe concitant. Quocirca, qui externæ alicuius gentis imperium ſuſcipit, niſi magna quadam & eximia ſit præditus dexteritate: multis haud dubie, & longe grauiſsimis implicabitur difficultatibus.

PHILIPPI COMINÆI COMMENTARIORVM LIBER nonus.

PERFECTO eo matrimonio, res ipſorum nihilo melius habebant: Maximilianus enim, & per ætatem, & quod externus erat, nec ad res magnas inſtitutus eſſet, exiguum habebat vſum, eiuſque familiares non erant ii, qui magni aliquid perficerent. Itaq; in ſummis erant difficultatibus prouinciæ illæ omnes, hoc nomine in primis infelices, quod externũ Principem,

cipem, cuius ope defenderentur, cogebantur accerſere. Dum hæ nuptiæ fiunt, amiſſa fuit Arteſia, & ad regem magnæ quotidie fiebant acceſsiones. Nati ſunt Maximiliano liberi, Philippus, Margaritha, & Franciſcus, qui Britanniæ Ducis nomen repræſentabat. Quarto demum anno deceſsit illius vxor è vita, dum ex equo delapſa, grauiter fuit affecta, & ſimul febri iactaretur, Incommode ſanè illud accidit populo. Nam erat egregia virtute mulier, & ſui coniugis amantiſſima, & populo valde accepta, ſic vt in maiori eſſet, quam maritus, honore & obſeruantia. Tenebat rex in Hannonia Quercetum & alia quædam, ſed de poſſeſſione deceſſit, quod mirum pleriſque videbatur, cùm nec pacificare vellet, neque reliquum aliquid eius familiæ videretur eſſe facturus, Sed quãquam internecionem eius domus moliebatur, duabus tamen de cauſis oppida illa reſtituit. Primùm dicebat ita fere comparatum eſſe, vt reges habere firma & munita loca malint intra ſuos fines, quam foris. Deinde, inter Cæſares & Gallorum reges iureiurando ſancitum eſt, vt pacem colant, & alter alterum in ſuo iure non impediat aut interpellet. Hæc etiam erat cauſa, quamobrem Cameracum, in quam vrbem bona fide rece-

prius antea fuerat, suis legibus vti sineret. In Burgundia verò bellum gerebat minus feliciter, propterea quod Germani mercede conducti, fauebāt Auraico Principi, qui iam ab ipso defecerat. Pro Maximiliano vix quisquam arma tunc sumpsit. Vicini enim Burgundionibus Heluetii, eorumque socii minus bene volebant Austriacæ familiæ. In Sigismundo autem ipsius patruo, magnum erat præsidium, si modo vellet, propter propinquitatem loci & Phirtensem ditionem, quam Carolo prius venditam, centum aureorum millibus, recuperauerat, non reddita pecunia. Sed parum erat in eo mentis & ingenii, ac prorsus fuit ex eorum Principum numero, qui in suos familiares omnia reiiciunt, ipsi plane desides, & ad imperium inutiles. Et qui tales sunt, vix est, vt amicos in necessitate subleuent. Hic etiam impulsus à suis, deserto nepote, regis sequebatur partes in eo bello, nec id modò, verumetiam cogitabat facultates omnes adimere suis necessariis, & dare externis, cum liberos nullos haberet. Sed permotus ab aliis, & ad sanitatem reuersus, in Maximilianum nepotem contulit omnia, sibiq; tantum seruauit pensionem annuam, circiter triētem bonorum, deposita omni administratione, cuius ipsum deinde

deinde sæpenumero pœnituit, vt accepi, & est credibile. Sed is fere est exitus eorũ, qui voluptatibus & ocio dediti, nihil ex virtute faciunt. Qui cum authoritatem summam, beneficio Dei teneant, maxime sanè sunt vituperandi, quòd officio suo desint. Iis, qui furore & amentia quadam vexantur, exprobrari nihil potest: qui autem ingenio non sunt destituti, & commoda vtuntur valetudine, ii minimè deplorari debẽt, quando per ignauiam & ocium in calamitatẽ aliquam incidunt. Qui verò ita se comparant, vt maximam temporis partem seriis occupationibus, reliquum autem liberalibus & honestis oblectationibus impendant, magnam illi sanè laudem merentur: & ô felicem populum, cui talem contingit habere Principem. Ducebatur in Burgundia bellum, propter auxilia Germanorum, vt diximus, quæ tamen erant exigua, neque regis potentiæ conferri poterant. Deerat autem eis pecunia, & à nobis plerique sollicitabantur ad defectionem. Cranius regis legatus Dolam, superioris Burgundiæ primarium oppidum, ad Dubim flumen, parua manu circumsedit, cum hostem despiceret: verùm infeliciter accidit. Nam subita eruptione ab illis facta, partem aliquam tormentorum

amint, & è ſuis nonnullos deſiderauit. Eo accepto nuncio, rex cogitare ſtatim cœpit de nouo per Burgundiam cõſtituendo præfecto, tum propter hanc cladem, tum ob illius rapacitatem &expilationes immoderatas. Verùm antequam loco ſubmoueretur ille: paruulo quodam prælio feliciter rem geſſit, in quo Caſtelgionius, ſummæ vir nobilitatis & potẽtiæ iis locis, captus fuit. Cranius erat pinguior, & re ſatis lauta, ideoque non libenter domum reuertebatur. Rex autem neq; de facultatibus quicquã ei detraxit, & ſex cataphractos cum duodecim ſagittariis ei attribuit, qui domum deducerent. Ei ſummiſit Carolum Amboſium, conſilii magni & virtutis virum. Is animũ ſtatim adiecit, vt Germanos, qui Burgundiam à rege defendebant, ad ſe traduceret, nõ tam, vt ipſorũ auxiliis bellum faceret, quam vt dato illis ſtipendio, facilius, quod adhuc reſtabat, caperet. Miſſis igitur ad Heluetios legatis, magnas propoſuit & luculentas cõditiones. Primum, dabat quatuor illorũ ciuitatibus, Bernæ, Luceriæ, Tiguro & Friburgo, & qui ſunt his coniunctis, pagis, ad viginti francorum millia quotãnis. Ipſis vero magiſtratibus, & aliis, quorum priuatim vtebatur opera, tantundem. Deinde petiit in ciuium numerum

merum apud ipsos asscribi, & primum inter socios voluit obtinere locum, eaq; de re petebat confici literas. Ægre quidem illi principio istud admittebant, eò quod Sabaudiæ Dux antiquitus primas partes inter confœderatos haberet: sed tandem assentiebãtur, simul promittebant regi continenter subministrare ad sex hominum millia, quibus menstruum ille daret stipendium, treis aureos. Et hic quidem illorum numerus alebatur à rege, quamdiu vixit. Tenuior aliquis Princeps non habuisset eius rei perficiendi facultatem: Regi verò longe vtilissimum fuit hoc institutum, ipsis autem Heluetiis opinor aliquando nociturum esse. Cum enim ante id tempus exiguum haberent vsum pecuniæ, præsertim auri: nunc ita sunt illecti eius cupiditate, vt à factionibus & dissidio ciuili, minimum absint. Alioquin enim, quia locis continentur natura munitis & asperis, & quoniam ad arma sunt assuefacti, facile & ipsi vim aliis inferant, & illatam defendant. Eo perfecto fœdere, cum Germanorum auxilia Burgundionibus essent detracta: omne robur illorum fuit attenuatum, & vt paucis dicam, plurimis tẽtatis rebus, Ambosius arcem quandam munitam, non procul à Dola, vocant Rupemfor-

tem, vbi circumsedisset, deditione cepit. Inde profectus, Dolam à qua reiectus fuerat Cranius, vi expugnat. Ex iis autem Germanis, qui iam ad regem transierant, nonnulli dicuntur in oppidum ingredi voluisse, vt à rege illud defenderent: sed quoniã vnà cum ipsis maxima nostrorũ sagittariorum manus irrupit, non intellecta fraude, pariter ingressi, ad direptionem omnes properabant. Incensum deinde fuit oppidum, & paucis interpositis diebus, Auxonam circumuallat. In eo multi erant non alieni à nobis, & nostri pro nonnullis ciuibus munera publica petebant à rege, antequam illos obsiderent ac facile impetrarunt. Ipse quidem ei bello non interfui: sed quid ageretur, ex iis, quæ ad regem deferebantur, intellexi, & è literis ad eum scriptis, quæ sæpius erãt mihi legendæ, vt ad eas, ipsius mandato responderem. Tenebatur oppidum non magno præsidio, & paucis diebus, voluntate ducum, qui cum Ambosio iam ante pacti fuerant, in deditionem venit. Itaque præter aliquot castella, rupibus affixa, nihil restabat expugnandum. Est iis locis Vesontio, quæ quidem ciuitas, etsi ad imperium Germanicum pertinet: tamen quia cingitur vndique Burgundia: studet ferè gratificari eius regionis Principi.

Principi. Hanc igitur ingressus est Ambosius, absq; maleficio, & ab oppidanis amanter exceptus illinc discessit. Ad hunc modum Burgundiam omnem ille cepit, magna sanè industria. Nam instigabat eum rex crebris literis atq; nunciis, vt ad extremam diligentiam nihil reliquum faceret. Verebatur enim ne remissius ageret, neve pateretur aliquam sibi difficultatem obiici: primùm, vt eò esset illustrior ipsius & magis necessaria opera: deinde, ne reuocaretur aliò. Locuples enim est atque copiosa Bungundia, & Cranius, cui summissus ipse fuit, multùm ibi suas facultates amplificauerat. Vtebatur aliquandiu pace ea regio, sed tamen Belna & Virodunum, quod est oppidum ad Araris & Dubis confluentem, rebellionem faciebant. Ambosius autem ea non multo post, singulari quadam dexteritate recuperauit, dum aduersarii suis rebus parum prouiderent. Atque ita videre licet, homo homini quid præstet. Sed profecto sic est, vt quamcunque partem Deus vult amplificari & florere: ibi quoque prudentes homines ac industrios excitet. Illa quæ diximus oppida, rebellionem quidem fecerunt: sed ii, quorum præsidiis oportebat ea teneri, non fuerunt statim ingressi, & spacium dabant no-

ſtris contrahendi copias. Et quo die noſtri Virodunum petebant: illi quoq; ſe receperunt eò circiter ſexcenti, quibus inter alios præerat Simon Quintius, vt Belnam inde profecti tuerentur. Quod ſi nulla interpoſita mora fuiſſent progreſſi: recuperaſſent illam dubio procul, & à nobis facile defendiſſent. Verum inopia conſilii, per noctem ibi commorati, & circumſeſsi à nobis, vi capti fuerunt, atque ita Belnam & quicquid erat reliquum, abſque contentione recepimus. His rebus omnibus tunc interfuit. Ad regem fuit à nonnullis perſcriptum id temporis, aliquid me feciſſe in gratiam quorundam ciuium Diuionenſium. Ad eam criminationem cum & aliæ quædam paruulæ ſuſpiciones accederent: è veſtigio miſſus ab eo fui Florentiam, propter excitatas ibi ſeditiones & motus, inter Pacenſem & Medicenſem familias. Nam illi, cum niterentur amicitia Romani Pontificis, & Ferrandi regis Neapolitani, coniurarunt in caput Laurentii Medices, ac omnis ipſius clientelæ: & quum ab ipſo, quem petebant, aberraſſent: fratrem eius Iulianum, & Fuginetum quendam, virum nobilem, eius familiæ cliētem, qui ſe Iuliano obiecit, vt eum protegeret, in primaria eius vrbis æde ſacra, interficiunt.
Lauren-

Laurentius autem graui vulnere affectus, in vestiarium templi se recepit, cuius portas ipsius pater aliquãdo curauerat ex ære totas extrui. Commissum fuit hoc facinus, dũ peragitur ex more sacrum: & inter ipsos coniuratores de signo conuenerat, quo dato, cædem facerent. Sed longe aliter quam instituerant, accidit. Nam ex ipsis nonnulli, cum recte putarẽt omnia procedere: curiam petebãt, vt in ea Senatores, quorum magistratus est solum trimestris, trucidarent. Postquam eò venerunt, ac in superiorem locum ascendissent: fores quidam post illos occlusit, & vbi coràm constitissent, ac se parum esse comitatos viderent: vehementer fuerunt attoniti, nec quod dicerent, habebant. Senatores autem ac ipsorum famuli, cum è sublimi conspicerent motum per vrbem, & Iacobum Pacensem audirent cum sociis ante vestibulum tumultuantem, euocato populo nequicquam ad libertatem: confestim illos, qui cædis faciendæ causa eò peruenerant, corripiunt, & ex fenestris curiæ suspendunt. In his fuit Archiepiscopus Pisanus. Deinde cum pacatam vrbẽ, suas ac Medicensiũ partes sequi viderẽt: datis illicò literis, & dimissis nunciis, mandant per ditionem totam, vt omnes, qui fugientium ali-

quam ſpeciem præberent, comprehenſi adducerentur. Iacobus igitur Pacenſis, & cum eo quidam à Sixto Pontifice Romano miſſus, belli dux, ex fuga retracti ſunt: & ille quidẽ ſuſpenſus, hic autem capite fuit mulctatus. Alii deinde multi per vrbem capti, in primo illo impetu & iracundia necati fuerunt, & in his Franciſcus Pacẽſis. Non multo poſt hunc motum eo veni, miſſus à rege, & poſtquam è Burgundia diſceſſi, biduum duntaxat apud Sabaudiæ dominã, nec multo amplius apud Mediolani Ducem reſtiti, vt Florentinis, quorum erant ſocii ac confœderati, auxilia impetrarem. Illi tum in gratiam regis, tum vt vfficio non deeſſent, liberaliter reſponderunt, miſſis initio trecentis cataphractis, ac deinde etiam maioribus copiis. Pontifex, vbi de rebus omnibus accepit, Florentinis interdixit ſacris, & ſimul exercitũ miſit, tam ſuum, quam Neapolitani regis, longe maximum, cui præerant egregii Duces, qui caſtellum quoddam, Senæ propinquum, & alia multa loca facile ceperunt. Florentinorum res in magno ſane tum erant diſcrimine, propter inſolentiam belli, & diuturnitatem ocii, quæ cauſa fuit etiam, vt periculi, in quo verſabantur, magnitudinem non intelligerent. Laurentius

tius Medices,ad quem delata fuit belli summa,& ii,quorum ipse regebatur cōsiliis, per ætatem, rebus necessariis prouidere nō poterant, & exiguas habebant copias. Exercitui vero Pontificis præfectus erat Vrbini Dux, vir magna & excellenti virtute. Aderant etiam regis Neapolitani ambo filii. Et quoniam à rebus omnibus erant paratissimi : multa passim oppida & castella, quæ circumuallassent,capiebant,sed non tam facile,neque tam breui tempore, quam nostri milites faciunt, propterea quod expugnandi loca,& tuendi scientiam illi non tam exacte norunt:instituendi autem & continendi exercitus,& ea omnia,quæ vsui esse possunt, procurandi rationem, melius quam nos tenent. Subleuabat nonnihil Florentinos fauor & amicitia regis, sed non quantum ipse cupiebam, qui præter domesticos famulos nullam prorsus habui coactam manum.Per anni spacium apud eos cōmorabar, humanissime tractatus, ita quidem, vt ad illorum erga me beneuolentiam quotidie aliquid accederet.Reuocatus autem à rege,cum per Insubriam iter facerem : Mediolani ducem, Ioannem Galeácium, quod Genuam teneret, fide & iureiurando regi obstrinxi. Quū in Galliam rediissem : excepit me rex pera-

manter,&multo familiarius,quam vnquam ante id tempus mecum agebat. Videbatur autem mihi ſenium aliquod contraxiſſe, & vti non admodum commoda valetudine, ſed non ſtatim prodidit ſeſe morbus, & magna prouidentia bellum Picardicum adminiſtrabat. Maximilianus Romanorum rex, adiutus à Flandris per id tempus, Terouannam,Morinorum oppidum longe munitiſſimum, obſidione cingebat. Cordæus igitur Picardiæ præfectus & regis legatus, omnes copias, quæ paſſim erant in illis finibus, & octo ſagittariorũ millia collegerat, vt obſeſſis opem ferret.Eius de aduentu certior factus Maximilianus, obſidione ſoluta, cum exercitu ad illum contendit. Habebat ex Flandria circiter viginti millia, & manum aliquam Germanorum, & ad trecentos Anglos, quibus præerat Thomas Abriganus, qui Carolo militauerat aliquando. Noſter autẽ equitatus, qui numero ſuperabat,equeſtres illorum copias, quibus Raueſtenus erat præpoſitus, diſiecit, & fugientes Aream vſque conſectatus eſt.Interea peditibus ſeſe Maximilianus coniungit. Ex noſtris cataphractis, qui erant circiter mille, & eò plures, Cordæus ipſe & Torcius perſequebantur hoſtem. Quod tametſi fortiter ab eis

ab eis & cum virtute fiebat: tamen erat contra disciplinam militarē & Ducis officium. Nonnulli ex primo & vltimo agmine, dum simulant velle se tueri castella & oppida vicina: discedebant è prælio, complures alii aperte sese fugæ mandabant. Pedestres Maximiliani copiæ, etsi nonnihil vacillabant, constiterunt tamen. Nam cum ipsis erant circiter ducenti nobiles, egregia virtute, pedites omnes, qui in officio multitudinem continebant. In his fuit & Comes Romontius, è familia Sabaudiæ Ducum, & Comes Nassouius, & alii complures, qui adhuc viuunt. Eorum singulari virtute & authoritate, peditatus restitit, quod alioqui mirum videri possit, præsertim fugiente & disiecto equitatu. Cumque sagittarii nostri in calones ac impedimenta fecissent impetum: aliquot hostium cohortes, quosdam ex iis interficiunt. Maximilianus, etsi plures eo prælio quam nos desiderabat: stationem tamen suam in campo, veluti superior, tutabatur. Et si Terouannam denuo circumuallasset, sine contentione, vt opinor, fuisset ea potitus, atque etiam Atrebato. Sed non audebat periclitari fortunam, & habuit aliquam metus caussam, & in eiusmodi rebus, non semper quod volumus, aut quod

necessarium est, prouideri à nobis potest. Ei prælio non interfui quidem ipse : verùm à fide dignis accepi: & vt series narrationis cohæreat, aliquid omnino mihi dicendum de eo fuit. Eram cum rege, quando nuncius hic deferebatur. Grauiter admodum tulit, nec enim assueuerat vinci, aut aliquam iacturam facere : ac perpetua quadam vtebatur felicitate, quam singulari virtute & industria sibi comparabat ipse. Nec enim tentabat temere fortunam, & à præliis magnopere cauebat. Hæc autem pugna plane contra ipsius voluntatem commissa fuit. Ac quoties bellum gerebat, paratissimus erat à rebus omnibus, & ingentem comparabat exercitum. In primis autem dabat operam vt repente & ex inopinato aliquid hosti eriperet, ea præsertim loca, quæ videbat parũ esse munita : & posteaquam illa cepit, ita firmabat præsidiis militum atque tormentis, vt recuperari non possent. In locis autem munitioribus, & quæ fraudi vel iniuriæ minus erant exposita si quis præfectus pecunia redimi sese pateretur: ei dabat liberalissime, nec vllo quãtumuis magno precio deterrebatur. Initio cum de facto prælio audisset: magnopere fuit cõmotus, ac verebatur maiorem subesse cladem, quam si accepisset,
quic-

quicquid iam in ea regione ceperat: id omne videbat deperditum esse. Verum vbi rem omnem, sicut erat gesta, plane cognouit, patienter tulit, & cogitabat deinceps prouidere, ne quid tale, nisi cum ipsius voluntate & iussu fieret. Ab eoque tempore cœpit animum adiicere ad pacem, modo illam facere posset conditionibus, plane ex suo vsu. Populum eius ditionis sciebat studere nouis rebus: ideoque cogitabat, quemadmodum eo adiutus præsidio, Maximilianum coerceret, eique facultatem adimeret renouandi belli. Totus igitur mente & animo in hoc erat, vt optimis legibus Gallia constitueretur, & litium forensium tolleretur prolixitas. Et initio quidem, Senatui, qui ipsorum lingua Parlamentum vocatur, securim aliquam iniecit, non quidem vt eorum vel authoritatem vel numerum imminueret: sed variis modis decreuerat illorũ fidem & administrationem explorare. Volebat etiam eiusdem generis pondo & mensuram obtinere per omnem Galliam & consuetudines omnes ad eandẽ normã conscriptas, in volumen aliquot redigi, patrio sermone, ad euitandum fraudes & expilationes Aduocatorum, quæ maiores profecto sunt in Galliis, quam in quauis alia regione, quæ nobis

quidem nota sit, atque hoc ipsum tota fere nobilitas liquido testari potest. Quod si lõgior ei vita contigisset, nec incommoda fuisset vsus valetudine: magno quodam beneficio Galliam affecisset, quã sane plus, quam è suis maioribus vllus alius, afflixerat. Vt autem saniorem aliquam Reipubl. formam instituerer, eisque mederetur incommodis, quæ partim ipse, partim ipsius maiores partim temporis longinquitas inuexerat: authoritate quidem & admonitione alicuius minime potuisset impelli, sed relinquẽdum erat totum ipsius arbitrio & consilio Volebat enim ipse vnus & princeps & author esse huius mutationis, & facturus erat haud dubie aliquid præclari, si firmiorem ei valetudinem Deus fuisset largitus. Itaq; dum suppetit facultas & ocium, & quamdiu mentis atque corporis sanitatem concedit Deus, benefaciendum est. Pacem, de qua diximus, rex instituit facere per Gandauenses, his omnino conditionibus, vt ipsius filius, nunc Galliæ rex, in matrimonium duceret Maximiliani filiam, vtque Boloniensem, Matisconensem, Altissiodorensem, & Carolotensem ditionem in sua potestate retineret. Ipse vicissim Atrebatũ agrũ omnem promittebat restituere, seruata sibi tamen

vrbis

vrbis ea parte, quam muniuerat. Vtriusque vero Burgundiæ, & eorum quæ sunt ad Somiam flumen, nulla fuit ab eo facta mentio. Gandauēses, qui animo essent ab his omnibus non alieno, darius agebant cum Maximiliano & eius vxore, aliarumq; ciuitatum legatis. Ac dum his de rebus agitur, induciæ erant, & pacem omnino rex volebat fieri, præsertim iis locis, verum ex arbitratu suo, vt supra quoque diximus. Cœpit autem per idem tēpus minus commode valere, & iam ad senectutem vergebat, cumque esset in officinis ferrariis prope Cinonium, agri Turonensis oppidum, repente fuit morbo correptus & afflictus, ita quidem, vt loquendi facultatem amitteret. Sublatus à mensa, propius ad ignem admouetur, clausis vndiq; fenestris, ad quas cum accedere vellet, cohibitus fuit à familiaribus. Per Martium istud accidit, & destitutus erat omni plane cognitione, quo quidem in temporis puncto, illustris fuit opera tua, doctissime præsul, qui per anum iniecto illi pharmaco, iubebas aperiri fenestras, & aerem admitti. Quo facto, statim ille & sermonem aliqua ex parte, & intelligēdi vim recuperauit, & conscenso equo, redibat ad ferrarias, à quibus non procul in morbum inciderat. 1480.

Dum ibi moratur, nutibus & signis, quid vellet, indicabat, & inter alia iubet Officialem Turonensem, vt peccatis veniam impetraret, ac me, qui aberam in prędio quodam meo, decem ab eo loco milliaribus accersiri. Postquam veni, ad mensam eum reperi, cum duobus medicis. Eorum, quæ dicebantur, vix paucula quædam intelligebat: dolorem verò non sentiebat vllum, & mihi significabat, vt in ipsius conclaui cubarem. vocem verò nullam articulatam formabat. eram cum eo totos quadraginta dies in hac ipsius valetudine. Biduo post, cœpit loqui melius, & cognoscere. seque putabat à me omnium optimè intelligi, ideoque volebat me continenter adesse, & me præsente sua delicta religiosè commemorabat ei, quem diximus Turonis euocatum fuisse. Nam opus erat ipsi interprete. Sed paucis antè diebus, cum ex more Galliæ regum curasset ægrotos qui struma vexabantur, expiauerat pro sua consuetudine peccata, ideoque nihil ei magnoperè dicendum restabat. Vbi se commodiùs valere sensit: cœpit inquirere, à quibus fuisset in morbo retentus, vt supra docuimus. Quum essent nominati, statim eiecit omnes, quosdam etiam loco motis & honoribus, alios verò discedere iussit,

& vetu-

& vetuit, ne quando rediren. Hanc ipsius asperitatem plerique reprehendebant, eo quod optima fide rem egerant. Et vere quidem isti: sed Principum variæ sunt cogitationes, nec quiuis eas intelligit. Ille vero inprimis metuebat, ne, quam hactenus obtinuit authoritaté longe maximam, eam per hunc morbum amitteret, neve populum deinceps haberet minus obsequentem. Ipsius pater, quo tempore cœpit ægrotare, suspicionem conceperat, venenum sibi paratum esse, quo tolleretur è medio, & ita quidem vehementer hoc in animum impressit, vt prorsus abstineret à cibo: sed de medicorum consilio, per vim ingesta illi fuit alimonia, neque multo post è vita cessit. Hanc autem violétiam Ludouicus magnopere semper vituperauerat: & nũc in ægritudine cõstitutus, ac suo motus periculo, magis etiam detestabatur, grauissimeque tulit, se fuisse vi detentum à suis, nec id obscure præ se ferebat. Hoc enim vnum verebatur, ne ipsius necessarii & familiares, authoritatem sibi sumerent & administrationem rerum, quasi ipse propter mentis alienationem non esset ad imperium idoneus. Postea diligẽter perquirit, quid interea, dum ipse quieuit, priuatim & publice actum esset: Summam rerum

obtinebat Episcopus Albiensis, eiusque frater Burgundiæ præfectus, & Ludeus. Nam hi, cum inciperet ægrotare, aderant, & eisdem in ædibus cum illo morabantur. Literas omneis, & quicquid per ipsius morbum erat allatum, voluit cognoscere & videre, in eoque me vtebatur interprete, & quum recitarem, simulabat se intelligere, & vbi in manus accepisset, videbatur eas ipse perlegere, tametsi nihil fere intelligeret, & verbulis aliquot pronuntiatis, quid responderi vellet signis indicabat. Sed dum eius morbi finem expectamus: cōsistebat omnis rerum administratio. Nam erat nobis aperte cum eo agendum, & omnis vitanda offensionis causa. Post dies quindecim, quibus ita fuit affectatus, loquendi quidem facultatem & intelligendi recuperauit: sed erat vehementer infirmus, ita quidem, vt commodioris valetudinis spem exiguam præberet, & alioqui sic ferebat eius cōsuetudo, vt maximam partem medicis non obtemperaret. Cum haberet aliquando melius, illico iussit Cardinalem Baluensem è carcere liberari, quem per annos quatuordecim detinuerat captiuum, ac sæpe frustra cum ab aliis, tum à Pontifice Romano interpellatus: nunc vltro non solum exemit è vinculis, verum etiā
eius

eius culpæ veniam à Pontifice deprecabatur. De consilio autem Cordæi, Picardiæ præfecti, maximam & intolerabilem pecuniæ summam toti Galliæ nuper imperauerat, vti perpetuum aleret exercitum, ad decem millia peditum, & supra duo millia fossorum, qui ad omneis casus parati essent ac instructi. His addebat mille quingentos cataphractos qui cum vsus posceret, relictis equis, pedites se coniungerent illis. Carros etiam maximo numero parari iussit, quibus includerentur omnes copiæ, & tabernaculorum vim ingentem. Hanc rationem acceperat à Carolo, & constabat omnis hic apparatus, quindecim francorum millibus quotannis. Rebus omnibus paratis, in Normanniam profectus, apud Pōtarcium, quod est supra Rothomagum, quatuor milliaribus oppidum, ad Sequanā, in valle quadam spectabat omnem exercitum. Aderant autem Heluetiorum sex millia, quē numerum illi promiserant subministrare, quo tempore cum Carolo Ambosio, Burgundiæ præfecto, pacti fuerunt, vt supra demōstrauimus. Eo delectu habito, reuersus in Turonos, recidit in morbum, ac per horas duas mortui hominis præbebat speciem, decumbens in storea, quodam in deambulacro. Quo pri-

mùin tempore cæpit ægrotare, prope Cinonium oppidum: qui cum ipſo erant, quòd pro mortuo haberent, miſſus huc illuc literis, cogitabāt irritum facere illius edictum, quo pecuniam illam, vt diximus, mandauerat. Sed quum iam denuò affligeretur, Bocagius & ego, & ex iis qui aderant, alij multi, votum pro ipſo fecimus, diuo Claudio. Mox recuperauit vocē, & ſtatim cœpit huc illuc per ædes, licet multùm infirmus, deambulare. Non multò pòſt etiam foras prodiit, & Argentonium in ædes meas diuertit, quo in loco per menſem vnum grauiter decubuit, atque ibi conſtituit Sāctoclaudium, qui eſt vicus in monte Iura, proficiſci, vt ſe religione voti ſolueret. Cum Turono diſcederet: miſit me certis de cauſis in Sabaudiam, & aliquando poſt iuſſit, vt in Boiis ad ſe venirem. poſteaquam eo veni: mirabar illius maciem & deformitatem, multo magis etiam, quod equitandi laborem ferret. Erat quidem corpore vehementer afflicto & debili, ſed animi præſentia & virtus eum nonnihil ſubleuabat. Dum eſſet apud Boios: accepit de morte vxoris Maximiliani. Eum nuncium illico mihi recitabat ipſe, lætus admodùm, ſimul hoc addebat, liberos illius, Philippum & Margaritam, à Ganda-

uenſi-

sensibus educari, quos Burgundicæ familiæ sciebat multum esse infestos. Et quoniam Maximilianus adolescēs erat, & patrem habebat minus liberalem, & vndique premebatur bello, & quia quod in his regionibus erat hospes, pauci admodum ipsius rebus fauebant: idcirco putabat rex, oblatam sibi tunc esse rei bene gerendæ occasionem. Cœpit igitur mox per Cordæum sollicitare Gandauenses, & agere de matrimonio sui filii & Maximiliani filiæ, Margaritæ, quæ nunc est Galliæ regina. Cordæus aditum ad reliquos habebat, per vnum & alterum eius ciuitatis scribam, homines plebeios, quorum magna erat authoritas. Rex Turonum reuersus, abdebat se totum, & conspiciebatur à paucis, & de omnibus male suspicari cœpit, & magnopere metuebat, ne sibi vel adimeretur imperium, vel imminueretur potestas. Itaque suos familiares omnes à se remouit: de fortunis autem illorum nihil detraxit, & iis qui tum ipsius actiones intuebantur, videbatur esse parum sanæ mentis: verum isti fallebantur, neque satis nouerant eius ingenium. Nam ad suspiciones quantum pertinet: obnoxii sunt ei morbo plerique omnes reges, maxime vero prudentiores, & illi qui multos habent aduersarios, &

qui complures offenderunt. Ipse vero non ignorabat, plerosque Galliæ Principes inimico esse in se animo, & ex reliquis ordinibus sciebat multos esse exacerbatos. Nam priorum regum nemo Galliam sic afflixerat vt ipse: quanquam sane cupiebat eá recreare tádem ex istis ærumnis, vt supra diximus: verum debebat incepisse maturius, nec tantam interposuisse moram. Eius pater Carolus, qui singulari virtute suorum, eiectis Anglis obtinuit Normanniam & Aquitaniæ partem, primus omnium pro suo arbitratu pecuniam imperauit, sine cōsensu populi. Et nunc quidem aliqua suberat causa, cur id faceret: primum, vt prouincias, recuperatas præsidiis muniret: deinde, vt cohortes militares, quæ passim diripiebant agros, dissiparet. Vt autem voluntate Principum sibi liceret exigere pecuniam per ipsorum ditiones, promittebat eis pensiones annuas. Magnum ille profecto vulnus inflixit Galliæ, quod non facile curabitur, suæq; & successorū saluti male consuluit. Cohortes etiam equitum, vt est Italicæ consuetudinis, instituit, quibus perpetua dantur stipendia. Postremo vitæ anno, collegit in vniuersum ad decies & octies centena francorum millia, & alebat circiter mille & septingentos

cata-

cataphractos, & eos quidem ad custodiam & tuitionem Galliæ: non autem ad detrimentum illius in officio continebat. Ludouicus autem longe maiorem summam exegit, nempe ad quadragies & septies centena francorum millia, & equitatum alebat, tertia fere parte maiorem illo, quem diximus, ac peditatum præterea longe maximũ. Non debet igitur videri mirum si cum tales haberet metuendi causas: varia secum cogitabat, tametsi ex beneficiariis & clientibus plerique non erant eum, vt opinor, in vllo rerum statu deserturi. Cum igitur omnibus prope diffideret: in Plessium castellum, vrbi Turono propinquum, vbi tum erat, neminem fere admittebat, præter famulos domesticos, & sagittarios numero quadringentos, è quibus multi simul ad eius loci custodiam excubabant. Gener ipsius, nunc Borboniæ Dux, nonnunquam eo veniebat: ex reliquis autem Principibus nemo fere. Vestibulum castelli totũ, cancellis admodum densis circũsepsit, & qua parte patebat introitus, veru præfixit muro, præacuta multis cuspidibus, & ꝑ fossa ædificabat quatuor ædiculas ferreas, iisque sagittarios quadraginta imposuit, qui non minus interdiu quam noctu ibi excubarent. Iis mãdauerat,

vt in omnes, qui de nocte, vel etiam mane, priusquam aperiretur porta, propius accessissent, eiacularentur. De suis enim familiaribus hāc opinionem habebat, facile ipsos, data occasione, vt authoritatem & administrationem sibi arrogarent, excitari posse. Nec temere quidem ita suspicabatur. Nonnulli enim cogitabāt inuadere in castellum, & in ocio illo, dum nihil priuatim aut publice fieret, sumere procurationē negociorū: sed ea deliberatio non venit in actū: & vt aliquid illi fuissent moliti, frustra tamē id futurū erat, in magna illa regis prouidētia. Præter ea, quę diximus, crebro mutabat etiā cubicularios & famulos domesticos, affirmās naturam hominis delectari rebus nouis. Vnum & alterum, exiguæ conditionis, & parum laudatos homines, admodum habebat sibi familiares, qui nihil omnium rerum ad eum deferebant, nisi forte quid ad summam imperii pertineret. Hoc enim modo spectabat, vt pacem aliquam, vel inducias constitueret. Medico dabat menstruum stipendium, decē aureorū millia, sic vt intra quintum mensem ille acciperet ab eo ad quinquaginta quatuor millia. Maximas facultates & opes donabat Ecclesiis: verum illæ donationes, quoniam erant immodicæ,

vim

vim nullam obtinuerunt. Inter alios vitæ ſanctimonia claros, audiuerat de quodam Eremita, Roberto. Hunc ex Calabriæ finibus ad ſe accerſiuit, & in eius gratiam, qui nunc rerum potitur, Carolus Octauus, templum prope Pleſſium ædificauit. Is duodecim annorum adoleſcens, ſpeluncam ſubiit, & in ea cõmoratus fuit ad quadrageſimum tertium ætatis annum, quo tempore primum rex eum euocauit, per quendam è nobilitate, cui comitem ſe adiunxit Princeps Tarentinus, Neapolitani regis filius. Niſi enim Pontificis Romani & ſui Principis mandatum atque conſenſus interueniret, non erat profecturus. Poſteaquam ad illud vitæ genus acceſſerat, abſtinuit ab omni fere cibo, quo plerumque veſcimur omnes. Erat illiteratus, nec eruditionis vllam partem vnquam attigerat, & tamen prudenter admodum ac ſanctè, ſupra quam credi poſſit, de rebus omnibus loquebatur. Quũ Neapoli iter faceret, maximo fuit à rege & ipſius liberis affectus honore, ac de pleriſque rebus ita diſſerebat, quaſi per omnem vitam in Principũ familiis fuiſſet educatus. Quum Neapoli Romam veniſſet: inuiſebant eum Cardinales omnes: ac ter cum Pontifice, per interualla priuatim diu multumque lo-

quebatur, assidens in sella propius illum, splendide exornata. Cuiuscunque rei mentio incidisset: ad eam ita respondebat, vt omnes pariter obstupescerent. Eius autẽ colloquio sic afficiebatur Pontifex, vt ei permitteret instituere nouũ ordinem eorum, qui dicuntur, Eremitę diui Francisci. In Galliam vbi venisset: rex non minus quam Põtificem ipsum Romanum, honorabat, procumbens illi ad pedes, & vehementer obsecrans, vt vitam sibi proferret. Ille vero, ita vt hominem prudentem decet, ad ea respondit: Audiui non semel cum Carolo regi qui nunc præest, in corona multorum principum loqueretur: sed profecto videbatur esse diuino numine afflatus, alioqui non erat dicturus tam multa, plane supra fidem humanam. Et quia adhuc viuit, eoque fieri potest, vt aut melior, aut etiam deterior euadat: idcirco nihil amplius addam. Ex nostris plerique ridebant eius aduentum: sed ii prudentissimi regis consilium & causam, cur euocasset, non intelligebant. Supra diximus, quemadmodum rex inclusus Plessio castello, præter sagittarios, nullum fere comitatum haberet. Augescebant in eo quotidie, suspiciones, ideoq; magnopere prouidebat, ne quis omnium, de quibus parũ bene sentiret,

tiret, aut in vrbem admitteretur, aut etiam propius ad eam regioné accederet. De reb. omnibus nihil quicquã ad eũ deferebatur, nisi quid proprie ad ipsum, & ad regni summam pertineret. Corpore sic erat attenuato & exhausto, vt vix hominem repræsentaret: atque vt eam maciem & deformitatem tegeret, splendide vestiebatur, ex iisq; vestibus vltro sæpe dabat suis familiaribus. Quoque maiorem obtineret authoritatem, grauissima constituit supplicia, & in eos qui deliquissent, seuere admodum animaduertebat. Hoc adeo mihi referebat ipse. Deinde creabat nouos præfectos, remouebat veteres, & nihil se, e domi, aut etiam foris relinquebat intactum, & alioqui sic erat natura, vt huiusmodi occupationibus delectaretur. Atque vt crederetur esse firma valetudine: magnam sui famam per omnẽ fere Europam excitabat. Conspiciebatur enim à paucissimis, vt dixi, eoque fiebat, vt externi, quum de illius quotidianis actionibus audirét, vix crederent ægrotare. Legatos autem interea multos huc illuc dimittebat. Quas Angliæ regi & illius cõsiliariis debebat pẽsiones: eas liberaliter persoluit. & alebat eos perpetua spe matrimonii. de quo iã sæpe diximus. Hispanias quoq; mo-

dis omnibus in amicitia & fide continere studebat. In Britannia vel Hispaniis, grandi pecunia comparabat sibi canes; in Sicilia mulam aliquam egregiam: Neapoli speciosos equos, in Africa genus quoddam paruulorum leonum, magnitudine vulpis: è Dania iussit adduci duo quædam genera ferarum: ex iis vnum est magnitudine bubali, corpore cerui, breuibus & spissis cornibus: aliud damas refert corpore & pilo, nisi quod ampliora habet cornua. Pro singulis pendebat quatuor aureorum millia & quingentos. Verum vt erat operosus & sollicitus in iis omnibus conquirendis: ita etiam leuiter æstimabat ea, quum essent adducta, & plerumque iis, qui adduxissent, non loquebatur. His rebus efficiebat, vt nō à suis tantum, verum etiam ab externis valde metueretur. Sed nunc ad matrimoniū Delphini & Maximiliani filiæ, nobis redeundū est. Maximo cū dolore ferebat istud Eduardus, Angliæ rex, posteaquam se ludificatum esse vidit. Nam & ipse & coniunx maximopere cupiebat suam filiā nubere Delphino, sicut antea constitutum fuit: adeoq; magnā eius rei spē conceperant, vt iis, qui dubitare videbantur, fidē non haberent. Nā re ad cōmune conciliū introducta quo tempore Picardiā

Rex

rex oppugnabat, plerique omnes dicebant fore, vt eo bello confecto, Caletum & loca propinqua tentaret. Idem confirmabant Maximiliani & Britanniæ Ducis legati. Verum Eduardus, vt id crederet, adduci nõ potuit: quod ab eo factum fuisse puto, nõ tam inscientia rerum, quam vt ne pensionis annuæ iacturam faceret, atque vt ne delicias, ocium & voluptates, quibus totum se dederat, intermittere cogeretur. Per Flandriam ergo cogitur concilium, eius matrimonii causa, & aderat Maximilianus ipse: quem Gandauenses parum habebant reuerenter, dum & nonnullos proscriberẽt, & ipsius filio nouam attribuerent familiam. Quibus rebus confectis, quid sui esset propositi, declarabant, & ipsum, vt matrimonium illud, quod suis fortunis necessarium esse dicebãt, approbaret, cogebant. Nam & adolescens erat, & qui consilio vel re potuissent eum iuuare, proximo Tornacensi bello, interierãt prope omnes, & alioqui destitutus erat hominibus idoneis: & quoniam è vita cesserat eius vxor, non tam libere, quam consueuerat, loquebatur. De voluntate Gandauensium, & quid esset actum, regem illico certiorem facit Cordæus. Itaque constituitur dies, ad quem puella deduceretur Hesdinũ.

Paucis ante diebus, Aream, oppidum Attesiæ, quidã è familia Croiorum, eius loci præfectus, accepta pecunia tradiderat Cordæo, & quoniam est ad Flandriæ fines, ea quoque res matrimonium ipsum magis accelerabat. Nã etsi Gandauenses cuperent sui Principis debilitatam esse potentiam: tamen vt regem haberent finitimum, minimè sibi ferendam esse putabant. Legatos igitur Flandri in Galliam mittunt communi consensu: verum negocii summa dependebat à Gandauẽsibus, quod & viribus reliquos præcederent, & sui Principis liberos haberent in potestate, & quod rebus nouis alioqui præ cæteris valde student. His quoque Maximilianus adiunxerat aliquot è suis, homines adolescentes, ac tantis rebus explicandis parum idoneos. Rex tum grauissime afficiebatur morbo, & vix ægre sui conspectum præbebat, & vt pacis conditiones iureiurando sanciret, difficillime potuit adduci, idque eò faciebat, vt ne conspiceretur à legatis. Veruntamen iurauit tandem, & erant ei conditiones multum vtiles. Nam sæpius ante, matrimonium hoc expetiuit, eoque nomine poposcerat solum vel Artesiam, vel Burgundiam superiorem. Gandauenses autem non solum vtramque ditionem illi dabant.

bant: verum etiam Matisconensem & Carolotensem, & Altissiodorensem agrum cōcedebant ei, libenter quoque daturi, si fuisset eis integrum, Hānoniam & Namurcum, & quam late per Burgundicum Imperium Gallica lingua patet, vt eo humiliorem & infirmiorem principem suum redigerent. Rex pro sua prudentia satis intelligebat Flādriam, nisi coniuncta sit Artesiæ, quæ Galliæ finitima est, non se posse tueri. Nam ex Artesia cogi potest mediocris manus optimorum militum, quibus Flandri tumultuātes coërceantur. Quo fit, vt Flandriæ Comes, Artesia denudatus, minimam possit, & à Gandauensium arbitrio totus pendeat. Vbi domū reuertissent legati: puella statim deducta fuit Hesdinum, vbi Cordæus illam excepit. Erat in eius comitatu, præter alios, vxor Rauesteni, filia illegitima Philippi Burgundiæ Ducis. Adueniētem in Galliam, exceperant deinde Borbonius cum vxore, & alii multi Principes, mādato regis, & Ambosiam, vbi filius regis erat, adduxerunt. Maximilianus libenter eam, si potuisset, erepturus erat iis, qui deducebant, antequam è Flandria discederent. Verum Gandauenses omni ratione prouiderant, & iam illius minuebatur in dies authoritas, & ad Gan-

dauenſium partes multi quotidie tranſibāt. Erat autem cum Philippo Maximiliani filio, quem illi educabant, Raueſtenus, frater Ducis Cliuenſis, tanquam ipſius moderator atque rector. Connubium hoc acerbiſſime, & ſummæ ignominiæ loco tulit Eduardus, Angliæ rex veritus. ne penſionem ex Gallia deinceps nullam acciperet: multo magis etiam ne iā deſpiceretur à ſuis, qui recte monentibus, & euentum rei præſignificantibus fidem non habuiſſet. In primis autem metuebat, ne per hanc occaſionem, populus rebellionem faceret, præſertim in ea propinquitate regis, quem magna moliri videbat. Cum igitur eius rei cogitatione vehementius perturbaretur: incidit in morbum, neque multo poſt è vita deceſſit. Inſcienter nimirum faciunt Principes ac inconſulte, quādo ſuam priuatam ſententiam multorum iudiciis anteferunt. Dici enim non poteſt, quantum ſæpe malorum ex eo proueniat. Rex aliquanto poſt certior factus de illius morte, nullam dabat lætitiæ ſignificationē, & paucis poſt diebus accepit literas ab Eduardi fratre Richardo, Duce Gloceſtrio, qui necatis ſui fratris duobus filiis, principatum occupauerat, & regis ambiebat amicitiam, penſionis, vt opinor, cōſequendæ cauſa. Rex

autem

autem propter immanem ipsius & execrandam crudelitatem, neq; legatos audire, nec ad eius literas voluit respondere. Nam mortuo Eduardo, fidem & iusiurandum ille suo nepoti, maiori natu dederat: quod in eo fieri consueuit, quem vt magistratum & principem agnoscimus, neque multo post, atrocissimo patricidio, ambos è medio sustulit: nec id modo, verum etiam sorores illorum, suas neptes, frequenti cōuocato senatu, pronunciauit illegitimas. Sed non diu tulit impune. Nam Deus illi confestim excitauit aduersarium, qui in summa rerum omnium necessitate, positus, imperium Anglicanum nullo iure sibi poterat arrogare: sed statura corporis & forma erat, elegāti, & multa perpessus fuerat, maximam partem captiuus in Britannia minori. Is adiutus à rege Ludouico modica pecunia, & coactis per Normanniam circiter tribus hominū millibus, traiecit in Walliam, quo in loco socer ipsius cū viginti sex millibus hominum sese illi adiunxit, & cum intermissis aliquot diebus, Richardum haberet obuium: interfecto illo, regni possessionem adeptus est. Hoc eo pertinet, vt ostendam, Deum esse scelerum vltorem, nec crudelitatem vllam impunitam dimittere. Confecto matrimonio Flan-

drico, rex omnem illam ditionem habebat pacatam. Britanni etiam pace vtebantur, sed tamen, quia copias equestres propius ad ipsorum fines rex continebat: in magno erant metu. pacem quoque colebat Hispania cum eo. Ditionem Ruscinonensem, quæ pertinet ad Pyrenæos montes ac mare mediterraneum, acceperat à Ioanne Arragoniæ rege, patre regis Castiliæ, qui nunc rerum potitur & acceperat certis conditionibus, quæ nondum impletæ sunt. Hispanus igitur, ob eam propinquitatem, cogebatur & metuere, & sumptus facere. Italiæ proceres ac ciuitates, erant ab eius amicitia non alieni. De Heluetiis pro suo fere iudicio statuebat. Scotus & Lusitanus ab eo toti pendebant. Gallia omnis ad nutum & voluntatem eius omnia faciebat. Quicquid iussisset, è vestigio conficiendum erat, nulla vel mora vel excusatione interposita. Quæ putabantur ad ipsius valetudinem aliquo modo pertinere: mittebantur ad eum, ex omnibus mundi plagis. Pontifex Romanus Sixtus, vbi cognouit, eum religiosa quadam propẽsione desiderare linteum illud, cui panem azymum sacrifici superimponunt, quo diuus Petrus, dum sacrum faceret, vtebatur: misit ei cum aliis multis diuorum reliquiis.

Illa,

illa, quæ in Rhemorum vrbe seruatur pyxis, cum oleo sacrato, quum ante id tempus non fuisset è loco submota, in ipsus tunc cubiculum delata fuit. Constituerat enim velle inungi, ad eũdem plane modum, quo fuit vnctus, cum inaugurareur regno. Plerique putabãt eum velle toto corpore inungi: sed vix est credendum, propter exiguitatem olei, quod in ea pyxide conseruatur. Qui nunc est Turcarum Cæsar, per legatum mittebat ei descriptas reliquias, quæ adhuc superessent Constantinopoli. Eas omnes, ac ingentem præterea vim auri pollicebatur ei, quo fratrem suum, qui tũ per Gallias erat in potestate Rhodiensium equitum, & nunc à Romano Pontifice captiuus detinetur: diligenter seruaret. Vbi legatus in prouinciã Massiliensem venit: Rex illicò mandabat, ne longius progrederetur, neque voluit audire. Quæ singula satis demonstrant, in quanto esset honore per omnẽ Europam. Quicquid enim omnino pertinebat ad ipsius incolumitatem, id omne magno studio fuit impensum. Contulerat certe in ipsum Deus maximas dotes, prudentiam, liberalitatem & fortitudinem. Et quemadmodum reliquos Principes, coæuos suos, virtute præcedebat: ita quoq; illos prope omneis,

& aduersarios in primis, vitæ curriculo superauit. Nam & Carolus eiusque filia, & Eduardus Angliæ rex, & Galeacius Mediolani Dux, & Ioannes Arragoniæ rex, paucis annis ante ipsum, è vita migrarunt. Acin his omnibus erat, quod & laudares & reprehenderes, hoc enim humanum est. In Ludouico autem rege plurima certe erant, & vera Principis ornamenta, quod sine adulatione omni dictum esse velim. Nam eos, de quibus loquor, omnes prope familiariter noui, neque leuem aliquam auditionem, vt rem certam pono. Dum hæc geruntur, voluit cũ Delphino filio colloqui. Eum à multo iam tempore nõ viderat, & ab hominum frequentia remouerat: partim ob teneram & imbecillam ipsius pueri valetudinẽ: partim quod metuebat, ne Principes illo abuterentur, ad moliendum res nouas, & imperii cõmutationem. Quum enim ipse esset vndecim annorum adolescentulus, procerum aliquod impulsu, bellum aduersus parentem suscepit. Eo igitur domestico exemplo monebatur, & filium simul atq; fuit adductus, commendabat nonnullis familiaribus, eiq; magnopere mãdabat, ne quid omnino mutaret in administratione regni. Et quo magis persuaderet, adferebat in medium, quẽadmodum

admodum ipse à morte patris rerum potitus, complures excellenti virtute viros mulctasset: qua quidem ex re periculum sibi creatum esse dicebat, exorto principũ bello, & communi aduersum se coniuratione facta. Paulo post hoc colloquium, & confecto matrimonio, recidit in morbum, ad eũdem plane modum, vt antea, & iam sic erat adflictus, vt manum ægre posset ori admouere, & sine lachrymis vix poterat à quoquã aspici. Continuo igitur iubet accersiri generum suum, nunc Borboniæ Ducem. Ei mandat, vt Ambosam, ad filium suum, regem, proficiscatur: simul ostendit, quos homines ad eum admitti, quos arceri velit & excludi, & multa dabat egregia præcepta, quæ ad filii institutionem pertinebant, quorum si vel partem aliquam ille seruasset, magno id factum fuisset & publico Galliæ, & priuato ipsius emolumento. Post Borbonium mittit Gancellarium, & quicquid ad eius clientelam pertinet, cum sigillis, partem etiam aliquam suorum satellitum, & è ducibus nõnullos, item aucupes ac venatores, & quicquid est eiusmodi rerum. Hos omneis abeuntes rogat, vt filio bonam & fidelem operam præstent, ac singulis fere mandabat aliquid, quod ad filium deferrent. Vbi loquẽdi-

facultatem deinde semel recuperauit, obtinuit eam ad extremum vsq; spiritum, & intelligendi vim habebat insignem. Crebris enim euacuationibus purgabat cerebrum. Non lamentabatur autem, vt pleriq; solent ægroti, sed prudenter multis de rebus dissetens, sexto demum die per hunc morbum decessit è vita.

PHILIPPI COMINÆI COMMENTARIORVM LIBER DECIMVS.

COMPONAM ergo illius acerbitates ac dolores, quos pertulit ante mortem, cum iis malis & incommodis, quibus alios affecit. Magnitudine quidem inter se differunt, ac longe aliud etiam fuit ipsius munus: verũ, quo prosperiori fuit vsus fortuna, & quo maior extitit eius per omnem Europam authoritas: eo quoq; vehementius fuit afflictus, dum præter cõsuetudinem suam & naturam aliquid perferre coactus est. In eo, quẽ diximus, Eremita, summam perpetuo spem habebat, ac subinde

ſubinde miſſis nunciis interpellabat eum, vt vitam ſibi produceret. Nam etſi res ſuas, quaſi iam moriturus, conſtituerat: tamen redintegrato animo, ſperabat ſe poſſe euadere. Quod ſi accidiſſet, facile diſſipaturus erat conſilium illorum, quos Amboſam ad filiam præmiſerat. Et quia ſpem adeo magnā in Eremita defixerat: viſum fuit Theologis & aliis nonnullis, aperte illi dicendum eſſe, nihil humani præſidii reſtare, & vt de ſalute ſua cogitet: ei quoque ſermoni debere intereſſe medicū ipſius, Iacobum Cocterium, cui menſtruum dabat ſtipendium, decem aureorū millia. Ipſe duos Galliæ principes Ducem Nemorenſem & Conneſtablium, capite mulctauerat, & quod alterum necaſſet, iam cū eſſet moriturus, ipſum pœnituit. Et quemadmodum illis per homines delectos, denūciatum fuit ſupplicium, paucis verbis, & breue temporis ſpacium, quo de ſalute ſua ſtatuerent, conceſſum: ad eundem plane modum iſti, nulla verborum vſi circutione, cum ei præſignificarent mortē: Vt officio noſtro ſatisfaciamus, aiebant, res ipſa poſtulat. Spem nullam deinceps collocare debes, vel in Eremita, vel in quouis alio. Nam actum eſt de te prorſus. Itaque de vitæ exitu cogitare velis. Nihil enim ſu-

pereſt remedii. Ea pronunciata ſententia, cum pro ſe quiſque breuiter aliquid ad rem dixiſſet: Ille, ſpero, inquit, adfuturum mihi Deum, ac fortaſſe non ſum tam imbecillus, quam exiſtimatis. Quam acerbum ei fuiſſe credibile eſt, eam audire vocem? Nam mortem nullus vnquam vehemētius exhorruit, nemo etiam maiori ſtudio & ratione de remediis vnquam cogitauit, quam ipſe. Familiaribus ſuis per omnem vitam, & mihi quoque ſæpenumero mandauerat, ſi quando ipſum in ea neceſſitate poſitum eſſe conſpiceremus, vt nulla prorſus facta mentione mortis, ad peccatorum expiationem ſolummodo adhortaremur, ac videbatur eſſe nūc temporis molliori animo, quam vt adeo duram ſententiam audiret. Pertulit tamen omnia magno & conſtanti animo, ad extremum vſque ſpiritum. Filio, quem tunc regem vocabat, multa variis de rebus nunciabat, & vbi ſacramenta noſtræ religionis ex more percepiſſet: multum habuit ſermonē de iis quæ ad filium & regni adminiſtrationem pertinebāt. Hoc autem in primis flagitabat, ne Cordæus ante ſextum menſem à filio diſcederet, neve filius aliquid aduerſum Caletos, aut quoſuis alios moliretur. In concilio quidem decretum fuiſſe dicebat, vt Ca-

letum tentaretur: & alia quædam loca, sed periculosum id esse iudicabat, quod Angli, per hanc occasionem, denuo possent in Galliam excitari Mandabat igitur, vt per annos quinque, vel eo plures, pacem filius coleret cum vicinis omnibus, quam tamē ipse, dum viueret, ferre non potuit. Et sane, tametsi magna sit & copiosa Gallia: tamen propter superiorum annorum calamitates; pacem aliquam diuturnam valde desiderabat. Illud etiam magnopere cauebat, ne Britanniæ Dux Franciscus bello lacesseretur, neve præberetur ei vlla belli suspicio. Dixi, quemadmodum moriendi necessitas, ei nonnihil inscienter & aspere denuntiata fuit. Verum mensibus aliquot ante quam moreretur: omnes plane habuit suspectos, in primis autem homines aliqua excellenti virtute. Filio, quod eum quoque metueret, magnas posuit custodias: nec erat vlli integrum colloqui cum eo, nisi ipsius concessu & mandato. Sed & filiæ tandem cœpit diffidere, & genero suo, & indicari sibi voluit eos, qui castellum ingrederentur. Instituerat antea senatum in eo castello, cui Borbonius gener præerat: ne hunc quidem tulit, & in iis suspicionibus totum aboleuit. Borbonius & Comes Dunensis, legatos Flandriæ, qui nu-

ptiis Delphini interfuerant Ambosæ, honoris causa, quod fieri solet, deduxerant. Vbi Plessium reuertissent magno cū comitatu: è stipatorum, & satellitum suorum præfectis quendam accersit, & explorare iubet an essent armati sub veste, sed vt dissimulanter faceret, mandat, interea dum familiariter cum iis loquitur. Multos ipse, per omnem vitam, perpetuo metu & sollicitudine excruciauerat: & nunc ecce videmus eum ad consimilem plane modum affligi. Cui enim se committat, qui liberis etiam suis, & genero fidem non habet? Hæc autem non ad ipsum modo pertinēt: verum etiam ad eos omnes principes, qui metui volunt. Qua quidem in re quanta sit seruitus, quum ad senectutem peruenerunt, tunc demum aperte sentiunt, quia coguntur inuicem plurimos formidare. Quam fuit autem illi acerbum & durum, in eiusmodi metu versari? Medico suo menstruum dabat stipēdium, vt supra quoque diximus, decem aureorum millia: nec id modo, verumetiam Episcopatum Ambianensem eius nepoti, & munera publica multa largiebatur eius propinquis & amicis. Et tamen medicus tam erat verbis in eum asper & durus, vt nihil supra: valde igitur eum rex metuebat, & ad suos familiares, de il-

de illius asperitate nimia, sæpe querebatur, neque tamen audebat eum à se dimittere. Nam ille pro sua consuetudine seuerius aliquando interpellans: Non dubito, quin me quoque sis eiecturus, ait sicuti reliquos omneis: verum sanctissimo iureiurando tibi confirmo, post meum abs te discessum, non te victurum esse supra octauum diem. Ea voce magnopere perterrefactus, adulabatur illi modis omnibus, & amplissima donabat munera. Sed qui tantam plurimis annis ad omneis Principes atque populos habuit authoritatem, ei non potuit non esse ea seruitus lõge acerbissima. Iis qui deliquissent, graues admodum pœnas cõstituit, vt supra diximus, ideoque carceres parauit horrendos & valde tetros, nempe caueas aliquot, partim ferreas, partim ligneas, ferreis laminibus coopertas, latitudine octo pedũ, & altitudine paulo maiori, quã est statura hominis. Excogitauerat hanc rationem Cardinalis Baluésis, & in eam, quæ primum perfecta fuit, inclusus est ipse, perque totos quatuordecim annos detentus. Post hunc alii multi sunt eas experti, & ego quoque captiuus in iis, per menses octo fui, mãdato regis, qui nunc præest. Compedes etiam ferreas lõge grauissimas à Germanis fieri curauit, qui-

bus illigarentur crura. Pedes vinciebantur annulo ferreo. ab eo pendebat immanis quædam cathena, & ad eius exitum maximi ponderis globus. Vidi non paucos magna virtute viros iis vinculis constrictos, qui postea liberati summos ab eo consecuti sunt honores ac fortunas amplissimas. Et sicut per ipsius imperium carceres illi funesti fuerunt inuenti ad eundem plane modum ipse quoque ante mortem, consimilibus omnino vinculis sese induit, inque maiori versabatur metu, quam illi, quos aliquando captiuos detinuerat. Quod eo pertinet, vt ostẽdam neminem esse omnium hominum, qui non aliquo dolore & incommodo afficiatur. Postremo, densis ac ferreis cancellis totum castellum cinxit. Hi cum essent proxime murum, ad vestibulum pertinebant, vt supra quoque diximus. In fossa perpetuo excubabant deni sagittarii, quibus mandauerat, vt in omneis, qui alieno diei tẽpore appropinquassent, tela coniicerent. Sciebat quidem, hanc munitionem non posse maiori alicui vi resistere: verum eo spectabat potius, & omni ratione prouidebat, ne Principes, coniuratione facta, partim vi & imperio, partim gratia castellum occuparent, & sumpta authoritate, in ordinem ipsium cogerent

gerent, vt hominem parum sanæ mentis, & administratione indignum. Ante octauam horam non aperiebatur porta castelli, & tũc solum admittebantur eius domestici famuli, & præfecti, ac centuriones: qui & ad vestibulum & portam disponebant custodias, quemadmodum in locis, quæ sunt ad hostium fines, fieri consueuit. Ingrediendum autem erat omnibus, non quidem per patentem portam, sed per paruulum ostium, & præter paucos aliquot familiares, quorum erat opera necessaria, nemo quisquam, nisi voluntate ipsius, introibat. Quid? an aliquis arctiori custodia coërceri possit, quam ille seipsum cohibuit? Eę, quibus alios complures aliquando cõstrinxerat, caueæ, erant altæ pedes octo: & ipse tantus Princeps habebat perexiguum, in quo deambularet, vestibulum. An non maximas credibile est eius fuisse acerbitates, qui se ad eum modum inclusit ipse? qui propinquos & necessarios omnes ita metuebat, vt suam salutem non auderet eorum fidei permittere? Quãto autẽ maior erat ille carcer quo se induit, quam sunt plerique alii: tanto quoque præstantior erat ipse & amplior, quam alii captiui. Sunt fortasse, qui putent, fuisse aliquando principes, magis quam ipse fuit, suspiciosos. Equi-

dem puto, nostris quidem temporibus, nemině suspicionibus indulsisse magis, quam illum, & vix est, vt aliquis tam prudens, & qui populum habeat tam obsequentem, quam ipse habuit, in eam partem sic incumbat. Et vt aliqui sint hodie tales, aut extiterint aliquando: ii fortasse malè sibi conscii, propter anteactam crudelitatem, magnas habuerunt metuẽdi causas. Ipse vero neminem, nisi à quo primum esset læsus, offendit. Et hæc omnia recito, non solum, vt in quanto vixerit pauore ac metu, demõstrem: verum etiam vt ostendam: primum, fuisse in his afflictionibus consimilem illius tolerantiam, qualis fuit eorum, quos ipse aliquando diuexauerat: deinde, vt qui post eum venturi sunt, maiori clementia & humanitate miserum populum tractent, neq; tam seuera supplicia statuant, quam ipse fecit. Quanquam alioqui nescio, an meliorem viderim Principem. Nam etsi magnoperè suos premebat: tamen in alio non erat idem laturus. Ab iis tandem acerbitatibus eripuit ipsum Deus, absq; vllo maiori corporis cruciatu, qui quidem deprehenderetur. Loquebatur autem continenter, ad extremum vsque spiritum, deq; sepultura constituit, & à quibus deduci vellet funus, præcepit: ac subinde

inde dicebat sperare, non se moriturum ante diem Sabbati, idq; beneficio diuæ Virginis, quam religiosè admodum per omnem vitam coluit, & ita quidem accidit. Cum enim die Lunæ postremo correptus esset morbo: sequēti postea die Sabbati è vita decessit, secundo calendas Septembris. Parum certe spei & præsidii vulgus hominum in rebus humanis reliquū sibi esse videt: postea quam tantus Princeps defunctus plurimis grauissimisq; laboribus & curis, coactus est tandem omnia relinquere neq; momētum aliquod temporis vitæ curriculo potuit adiicere, quantumuis etiam cuperet. Familiariter eum & domesticè noui: sed nullam habuit fere tempus à labore & sollicitudine vacuum. Venationibus autē & aucupiis multum delectabatur. Interea dum vixi cum eo, non sectabatur alienos amores. Nam quo primum tēpore ad ipsum accessi: mortuus est ei filius, grauissimo ipsius cū dolore, atque tum me præsente votum Deo faciebat, nullius fœminæ notitiam se habiturum esse, præterquam vxoris. Et quanquam hoc ad eius officium alioqui pertinebat: tamen ea virtus & constantia multum in ipso laudanda fuit, præsertim, cum & obsequentes haberet plerasque omneis, & ipsius

vxor non esset ea forma, quæ magnopere aliquem afficeret, tametsi alioquin egregia & honesta fœmina. In venationibus autem non minus molestiæ, quam voluptatis percipiebat, ex ingenti labore, dum incitatis equis consectabatur ceruos. Expergefactus enim prima luce, prodibat in cāpum, & longius aliquando, quouis etiā cœlo: & nōnunquam domū rediba: multum defatigatus, & maximam partē iratus alicui suorum comitum, vt in eo genere exercitationis fieri cōsueuit. Huic studio vacabat plerunq;, donec noua re aliqua oblata reuocaretur. Nā per æstatē fere intercedebat aliquid inter ipsum & Carolū dissidii: hyeme vero paciscebātur inducias. Erat ei de Ruscinonēsi ditione cōtrouersia cū Ioanne Arragoniæ rege, patre regis Hispaniarum, eius qui nunc principatū obtinet. Qui licet exiguis esset facultatibus, & Barcinonēses, cuius ciuitatis est lōgè amplissima authoritas illius oræ maritimæ haberet aduersarios: tamē quoniam Ruscinonēsi populo erat acceptus, diu multumq; restitit. Premebatur ergo Ludouicus perpetuis curis, vt ante diximus, & in ocio, quod fieri solet, erat maximè negociosus. Variis enim occupationibus distinebatur, nec sua tantum curabat: verumetiam alienis sese immi-

immiſcebat. Exorto bello, cupiebat pacem aut inducias: facta vero pace, vix continere ſe poterat, quin aliquid denuo moliretur. De minutiſſimis etiam rebus, & quæ facile alioqui poterant negligi, prorſus voluit cognoſcere: & ſic erat eius natura, vt iſta curioſitate quodãmodo aleretur. Ac ſane valebat memoria, ſupra quam credi poſſit, & quid per omnes Europæ prouincias gereretur, maxime autem in finitimis regionibus, optime tenebat: magnus profecto vir, & idoneus qui non vnum aliquod regnum adminiſtraret, ſed toti terrarum orbi conſilio ſuo prouideret. Quæ fuerit eius adoleſcẽtia, non dicam, eo quod nihil habeo comperti. Verumtamẽ cum eſſet vndecim annorum, inſtigatus à nonnullis, inimicitias aduerſus parentem ſuſcepit. Grandior autem factus, vxorem duxit inuitus Scotiæ regis filiam, & quamdiu illa vixit, grauiter hoc matrimonium tulit. Ab eius morte, factionibus nobilium adductus, in Delphinatum quæ quidem prouincia ad ipſum pertinebat, ſeſe recepit. Sectabantur eum multi honeſti & egregii viri, plures etiam, quam pro ipſius facultatibus. Dum iis locis moratur, cõtraxit matrimonium cum filia Sabaudiæ Ducis: neque multo poſt, ortum eſt inter ipſum &

socerum graue dissidium, & bellum valde asperum. Carolus septimus, parens, cum videret eum nimis habere magnum optimorum ducum & nobilium manum: statuit eo proficisci cũ exercitu, vt his præsidiis ipsum denudaret. Ingressus iter missis literis, & magnis ex more constitutis pœnis, denunciabat nobilitati vt è vestigio ad se redirent. Ei mandato complures obtemperabant, inuitissimo Ludouico, qui patris iram veritus, tametsi coactas haberet copias: relicta prouincia, & per Burgũdiam facto itinere, paruo comitatu, contulit se ad Philippũ Caroli patrem, à quo liberaliter fuit & amanter exceptus. Et quãquam hac ratione subleuabatur aliquantulũ: tamen quotidianis impensis diminuta pecunia, cogebatur sæpe ab aliis mutuari, non absq; magna sollicitudine, ne desereretur à suis. Quod certe graue admodum est & acerbum iis, qui difficultatibus eiusmodi non assueuerunt. Itaq; nec in Burgundica quidem familia vixit absq; molestiis. Nam & Philippus Princeps erat ei obseruandus, & eius necessarii, ne fastidirẽt. Hæsit enim ibi per sex annos, atq; interea pater vrgebat Philippum per legatos, vt eum vel desereret, vel ad se remitteret. Quo quidem tempore facile intelligi potest, in quan-

quantis ille fuerit angustiis. Quodnam igitur quæso tempus habuit vacuum à laboribus? Opinor equidem, inde à pueritia, perpetuis eum fuisse agitatum curis, ad extremum vsq; vitę diem. Attigit annum sexagesimum primum, & iudicabat ipse, non se victurum esse supra sexagesimum, ac dicebat, Galliæ reges, à multis temporibus eum terminum non excessisse. Nunc de Carolo videamus etiam. Is nihilo fere melius habuit. Iuuenilibus quidem annis iucunde vixit, & ante vicesimum secundum ætatis annũ, nullis immiscebatur negociis. Postea vero cœpit diffidere à præfectis domesticis, cumque videret eos gratia & fauore patris subleuari: discessit in Hollandiam, & liberaliter exceptus à populo consilia sua cum Gandauensibus communicabat. Nullas ipse quidem facultates habebat: sed Hollandi locupletes atque copiosi, plurima donabant. Idem erat studium aliarum quoque ciuitatum, vt ad ipsius beneuolentiam aditum sibi pararent. Sic enim est comparatum in rebus humanis, vt quorũ augescere videmus potentiam: eos magis obseruemus, quam illos, qui in supremo gradu positi, nõ possunt amplius progredi. Hoc etiam Philippus non ignorabat, qui cum audiisset, Carolum esse

non ingratū Gandauenſibus reſpondit, perpetuam eſſe eius populi conſuetudinē, vt futuros quidē principes diligat, vbi autem ad imperium acceſſerint, exoſos habeat. Et vere quidem iſtud dicebat. Poſteaquam enim ad Carolum delata fuit ſumma rerū: mutarunt voluntatem atq; ſtudia, nec id obſcure ſæpius declararunt, & ipſius poſteritatē maximis affecerunt incommodis. Atque, vt ad inſtitutū reuertar, Carolus inde ab eo tempore, quo Galliæ Principibus cōfœderatus, bellū regi fecit, quid obſecro, in vita ſolidæ delectationis habuit? aut quibus non curis atq; laboribus fuit obnoxius? Proſpero curſu fortunæ ſublatus initio, cogitabat, quicquid erat vſpiā ſibi ſuiſq; finibus cōmodum & opportunum, occupare, & per æſtatē fere continebat exercitū in acie, non abſque magno periculo. Sollicitudinē vero in ſe recipiebat omnē, ac licet erat potētiſſimus: ambiebat tamen multo maiora. Primus omnium ad laborē ſurgebat, & poſtremus quieti ſeſe dabat, non ſecus ac ſi calonum fuiſſet omnium viliſſimus. Per hyemem, ſi quando à bello abſtineret, totus in hoc erat, vt pecuniā corrogaret. Eius conſuetudo ſic ferebat, vt ab hora ſexta mane, plurimum temporis impenderet ſeriis occupationibus. Hoc ei iucun-

iucundum erat in primis. Magno etiam studio legatos externorum Principum audiebat, & in his defatigationibus vitam finiit, occisus ab Heluetiis, ante Nanceium, vt supra docuimus. Posteaquam igitur animum semel adiecit ad cupiditatē & ambitionem, quicquid esse potest in vita suauitatis, amisit. Quorsum vero pertinebat, vt ipse, qui tam erat potens, qui tam multas, tamque copiosas & locupletes tenebat non vrbes modo, sed & prouincias, quæ ad omnem felicitatem ei satis esse poterant, eiusmodi sese laboribus cruciaret? Ad Angliæ regem Eduardum nunc transeamus. Is adolescentulus admodum, patrem suum, Ducem Eboracensem, vidit profligatum & interfectum in prælio, cumque eo patrem Comitis Beruicensis, qui propter iuuenilem ætatem Eduardi, summam imperii tenebat, ac ipsum deinde regem constituit, & Henricum profligauit, qui iam longo tempore potitus erat rerum, & mea quidem sententea, iure. Sed cum esset parum prudens: natæ sunt factiones inter proceres, easque fouebat illius vxor, Renati Siciliæ regis filia, quando Sombresseti Ducis partes tuebatur, ac Beruicensem oppugnabat. Quod si diremisset illa dissidium: sibi suisque fortunis, &

Angliæ rectè cōſuluiſſet. Nam exortum ab ea diſſenſione bellum, viginti nouem annos durauit, ac multo maximam partem lectiſſimorum hominū abſumpſit, & illud immoderatum Reginæ ſtudium in cauſa fuit, vt Beruicenſis Comes, Eboracenſem domum, odio Lenclaſtricæ familiæ deinceps propugnaret. Factiones nimirum coniunctæ ſunt omnes cum periculo. inter nobiles præſertim, qui multum alioquin in eam partem incumbunt. Dicat fortaſſe quiſpiam, illas partium offenſiones regibus eſſe non inutiles: patefieri hac ratione omnia conſilia: nihil eſſe, quod non efferatur ad regem: & in maiori ipſum eſſe obſeruantia? Non negarim equidem, ſi quis Princeps adoleſcens eiuſmodi ſimultates ac contentiones in gynæceo ſuſcitet: quin maximam ſit habiturus ridendi ſuique oblectandi materiam. Nihil enim erit adeo ſecretum, quod in hac mulierculárum æmulatione & inuidia non reſciſcat. Verum vt ea conſuetudo recipiatur in cœtu virorum: ingens profectò periculum in eo verſatur. Hoc enim verè ſit ignē in tuis ædibus accendere, quem deinde non poſſis, niſi maximo tuo detrimento, reſtinguere. Nā qui Principem à ſe vidēt alienatum eſſe, ii fere nouas incipiunt tentare amici-

amicitias,& illis libẽter se coniũgunt, quos dissidere putant ab eo, quem sui aduersarii partes tueri vident. Ac vt nullum extet aliud documentum: certe factiones illæ Aurelianæ & Burgundicæ familiæ, periculi magnitudinem & luctuosos exitus demonstrare nobis possunt. Ex iis enim ortum est bellum, quod per septuaginta duos annos durauit, cui permixti Angli, magnam Galliæ partem occuparunt. Sed vt reuertar, vnde sum digressus: Eduardus rex erat omnium hominum sui temporis longe formosissimus. Constitutis autem rebus, & profligatis aduersariis, plane se dabat voluptatibus & ocio,& venationibus, atque ad hunc modum per sedecim prope annos vixit suauiter, quo quidem tempore natum est dissidiũ inter ipsum & Beruicensem. Et quanquã ab eo fugatus fuit & eiectus è regno: breui tamen post tempore, redintegratis viribus, omnia recuperauit,eoq; bello confecto, rediit ad consuetum vitæ genus, eique multò magis etiam indulgebat quam antea, plane securus, & corpori curando solum intentus. Verum in ætate florẽti pœnas dedit intemperantiæ,& repentino fere morbo sublatus, periit,filiis ipsius interemptis, & regni possessione ab eius ablata stirpe, sicut supra de-

monſtrauimus. Ab hoc veniendum eſt nobis ad alios. Hungariæ adminiſtrationem obtinuit noſtra memoria, Ioannes Huniad è Moldouia, vir excellenti & præclara virtute, qui multis prœliis deuicit Turcas, Hungariæ vicinos, propter occupatas in Græciæ finibus & Sclauonia, prouincias. Eo mortuo, grandior factus Lancelotus, Hungariam & Bohemiam ad ſe iure tranſtulit, & impulſus à nonnullis familiaribus, vt fertur, Ioannis Huniad filios duos comprehendit, affirmans, illum, ſe paruulo, nimiam vſurpaſſe potentiam, & periculum eſſe, ne filii patris inſiſtant veſtigiis. Maiore igitur necato, alterum, Matthiam Budæ ſeruari iuſſit, neque multo poſt è vita deceſſit, veneno ſublatus è medio Pragæ, quæ Bohemorũ eſt vrbs ampliſſima. Conſuetudinem habebat iis locis, cum fœmina quadam nobili, quæ grauiter ferens, illum in matrimonium ducere Caroli Septimi Galliarum regis filiam, contra datam ſibi fidem & promiſſum: in balneo pomum ei dedit, per medium cultello diuiſum, qui veneno tinctus erat. Ab eius morte, proceres Budæ conueniunt, regis creandi cauſa: qui mos ipſorum eſt, quoties nõ relictis liberis, è vita rex deceſſit. Dum ibi concilium habetur:

venit

venit eo Matthiæ mater, amplissimo comitatu, locuples admodum mulier, quo facilius erat ei, breui tēpore magnum aliquod satellitium cogere. Credibile est, fuisse in eo principum & nobilium cœtu, & in vrbe, qui rebus ipsius fauerent, ob mariti recentem & claram memoriam. Posteaquam eo venit, filium è carcere eximit. Ex nobilitate complures, & Ecclesiastici ordinis nonnulli, metu periculi statim profugerunt: reliqui Matthiam crearunt regem, cuius maxima fuit & singularis tum virtus, tum felicitas. Multa enim fecit secunda prælia cum Turcis, nullo cum Hungariæ detrimento, sed maximo illius commodo. Cæsari Friderico, qui rerum adhuc potitur, Austriā eripuit, eamq; tenuit quamdiu vixit. Summa prudentia & consilio, res suas, tam pacis, quam belli temporibus, administrabat. Postremis vitæ annis, cum hostem nullum amplius metueret: magnifice domum instruxit, & ornauit omnis generis exquisitissimis rebus. Quicquid esset grauium negociorum: aut ipse procurabat, aut quomodo fieri vellet, suis mandabat. Euasit tandem aliquanto crudelior, & metui volebat à suis. Morbo deinde correptus non sanabili: circiter vicesimum octauum ætatis annū, post multos & ærum-

nosos labores, Viennæ ad Danubium, mortuus est. Turcarum Cæsar Mahometus, nostra memoria, prudens fuit & insignis Princeps, verum dolo contendebat, & insidiis nitebatur magis, quam virtute. Cum vigesimum tertium annum ageret, Constantinopolim vi cepit. Vidi depictam eius effigiem in illa ætate: & certè magnam aliquam indolem, ac præstans ingenium videbatur repræsentare. Expugnauit eam vrbem, vt dixi, maximo nostri orbis dedecore & summo cũ detrimento. Fuit interfectus ibi Cæsar ipse Orientis, cum infinita hominum multitudine: virgines vitiatæ complures, ac honestissimæ nobilissimęq; fœminę maximo numero miserabiliter stupratę: breuiter, immanitatis & nõ humanæ violentiæ genus nullũ fuit ibi prætermissum. Prima hæc erat illius victoria, quã deinde summa felicitate prosecutus est. Nã memini, cum Venetorum legatus recitaret Carolo, illũ cepisse duo Imperia, quatuor regna, & vrbes ducentas. Loquebatur autem de Constantinopolitano & Trapezontino imperio, & Siria, & Armenia & Peloponneso, iuxta quam multas occupauit insulas, & in his Mitylenem. Albaniam quoque ferè cepit omnem, atque Sclauoniam, & hæc quidem omnia nobis, qui Christiano

ſtiano nomine cenſemur, ademit: ſuæ autem religionis Principes non minus bello vexauit, quam nos, & ex iis complures ad extremam inopiam redegit. Maximam negociorum partem tractabat ipſe, quemadmodum & Ludouicus, & Matthias Hungariæ Rex. Ac ſane fuerunt hi tres omnium ſuæ ætatis fortiſſimi prudētiſſimique Principes: verum Ludouicus & humanitate, & honeſta viuendi ratione illos longe præcedebat. Quantum ad delicias ac voluptates attinet, totus in illis fuit immerſus Turcarum Cæſar, & maximam temporis partem illis impendit, & à nulla prorſus vitæ turpitudine aut fœditate abſtinuit, eaque intemperantia deinde morbum ei conciliauit longè grauiſſimum. Quotannis ad initium æſtatis, vt audiui ex iis qui viderunt, intumeſcebat ei alterum crus, magnitudine ferè corporis: & plaga non apparebat vlla: remittebatur deinde tumor, nec vllus vnquam chirurgus aut medicus, quid eſſet morbi, diiudicare potuit. Hoc vnum affirmabāt plerique, luxum & vitæ intemperantiam eſſe in cauſa. Cōſpiciebatur autem à pauciſſimis, & in curru quodam artificiosè fabrefacto ſeſe continebat, vt ne quam eſſet macer & extenuatus, videri poſſet, & ne ſui

contempus aliquis ex eo nasceretur. Ad quinquagesimum secundum ætatis annum è vita decessit, repentina fere morte. Testamentum fecit, cuius exemplar ipse legi, ac inter alia dolebat ei plurimum, quod extra ordinem suis prouinciis imperasset pecuniam. Quocirca mihi vide, quid nostri Principes facere debeant, qui certe ius nullum habent, onus aliquod imponendi inuito populo. Videmus hic intra quam breue tempus, quam multi potentes ac summi reges mortui sint, postcaquam ingentes sumpserunt labores, vt augescerent & locupletarētur, cum maximo procul dubio corporis, ac etiam animę fortassis detrimento. Nihil igitur est præstabilius mediocri vitæ genere, quod qui potest assequi & tueri, is omnium certe est felicissimus. In rebus humanis ita comparatum est, vt nullus fere sit populus, cui non æmulum aliquem & aduersarium Deus excitarit. Gallis opposuit Anglos, & Anglis Scotos. Hispanis perpetua quædam simultas intercedit cū Lusitanis. Italiæ Principes magna ex parte retinent possessiones, nullo fere titulo, & acerbe suis imperant. Iis aduersantur reliquæ potentiores ciuitates, Venetiæ, Florentia, Genua, nōnunquam etiam Bononia, Sena, Luca. Arragoniæ reges oppu-

oppugnantur ab Andegauorum Ducum familia, Mediolani & Insubriæ Vicecomites, ab Aureliana domo. Venetis sunt infesti Principes Itali & Florentini. Senenses autem & Genuates oderunt Florentinos, Genuates laborant & sunt diuisi ciuilibus factionibus Fregosiorum, Adornorum & Auriorum. In Germania magnæ sunt inter Austriacam & Bauaricam domum æmulationes, & quæ sunt ex Bauariæ Ducum stirpe natæ familiæ, inter se ipsi diffident. Austriacis Principibus magnum est & graue odium cum Heluetiis. Impugnantur à Cliuensibus Gheldri, & hi valde sunt iniqui Iuliacensibus. Quæ sunt ad Oceanum Germanicum & Balthicum mare ciuitates, bella sæpe gerunt cum Daniæ regibus. In Germania plurimæ sunt arces atque castella munita: quæ res licentius agendi multis occasionem præbet. Nam vnus aliquis, famulo tantum comitatus, ciuitati cuipiam denunciare audet inimicitiam, confisus aliquo castello, in quod receptum habet, & sociis aliquot equitibus. In hoc genus hominum, Germaniæ principes non admodum animaduertunt, quoniam ipsorum opera nonnunquam vtuntur: ciuitates autem, vbi facultas eis datur, seuerissime puniunt, & facta coniuratione, circum-

uallant aliquando receptacula illorum & demoliuntur, simul in eos vsus aliquot equitum cohortes alunt. Atq; is est per Europam rerũ status. Quid per Asiam & Africam fiat, non habeo compertum: sed dicuntur inter se, non minus quam nos, imo turpius aliquanto dissidere. Nam in seruitutem se pertrahunt ipsi, seque inuicem nostris hominibus venundãt, & videmus quam multi quotidie ad Lusitanos deportentur. Apparet igitur, has dissensiones, veluti stimulum quendam, in rebus humanis esse necessarias, ac mihi quidem, tametsi literarum nullum vsum habeo, sic videtur, potissimùm vero, propter quorundam Principum ignauiam & malitiam, qui ingenii quidem satis habẽt & cognitionis: verum abutuntur eis, neq; ad res honestas accommodant. Doctrina enim vel meliores reddit homines, vel deteriores pro cuiusque natura & inclinatione: sed tamẽ verisimilius est, aliquẽ ea fieri meliorem. Nam quo quisq; magis, quid se deceat, intelligit, eo vehementius ipsum neglecti pudet officii: & etiam si non omnino sibi temperet à maleficio: tamẽ ne plane modum excedat, cauet. Ac istud quidem vsu compertum habeo. Multos enim noui, quos à prauis & illaudatis consiliis eruditio sola retra-

retraxit. Huc etiam accedit metus diuini numinis. Quanta enim sit peccati magnitudo, & quantopere Deus offendatur flagitiis, docti non paulo melius, quam homines imperiti, cognoscunt. Qui sunt igitur male instituti Principes, quātum sit munus, quod acceperunt à Deo, non intelligunt, & ipsorum familiares, ne malam gratiam sibi cōcilient, dissimulant: & vt ex omnibus forte sit vnus, qui fideliter admoneat: is tamen suæ sententiæ nullos habet approbatores, ac fere fit, vt ridiculus habeatur. Est sanè quædam nobis innata prauitas, adeo magna quidem, vt nulla plane ratio nos ab iniuriis & violentia coerceat. Potentiores, vbi castellum aut oppidum eripuerunt alicui, quacunque de causa, nolunt à possessione deinde discedere: & vbi semel aliquem obduxerunt colorem, cur ita fecerint, accedit postea propinquorum & adulatorum assensus, qui hæc omnia collaudant. Magna certe est multorum Principum iniquitas, qui pecuniam pro sua libidine suis imperant, & amplum alunt satellitium, vt miseram multitudinem in metu contineant, eamq; deinde pecuniam temere & voluptuarie profundunt, nullo cum Reip. bono, & de quotidianis sumptibus nihil remittunt, & suos

exhauriunt,& assentatorum stipati sunt turba. Sed est Deus, qui flagitium nullum sinit impunitum, & crudelitatem in primis detestatur, qui tametsi non loquitur hominibus hodierno die, sicut priscis illis temporibus: tamen quæ sit sua perpetua sententia, & quid a nobis fieri velit, clare perscriptum reliquit, ita quidem, vt nemo planè qui modò sit sanæ mentis, & qui ad iustam aliquam peruenerit ætatem, excusandi sit habiturus locum. Illi igitur, qui vi & armis imperia sua continent, & quoties aliquid mandant, capitis constituunt pœnam, ad supremum illud tribunal Dei quomodo consistent? Multa sæpe crudeliter & inique & insidiosè faciunt, dum speciem aliquam iustitiæ prætendunt. Nam habent eos, qui ius dicunt, suarum cupiditatum plerunq; ministros, & quantumuis leue delictum exaggerant. Si capitale nihil deprehendunt, rationes excogitãt, vt eum, cui male volunt, immensis variisq; sumptibus defatigent, dum & accusatorem non sistunt, & testimonia nõ cognoscunt, & auidè expectant, num criminationem aliquis in eum, qui captiuus detinetur, instituat. Quòd si parum tuta videtur hæc via, neq; satis ad ipsorum voluntatẽ accommodata: nouis vtuntur perfugiis, & præ se ferunt.

ferunt, exempli statuendi causa tali fuisse opus animaduersione. Si quis autem est ipsorum cliens ac beneficiarius : in eum multo sunt asperiores, ac contra officium & fidem, qua sit obstrictus, eum aliquid egisse confirmant, & eo totis viribus incumbunt, vt aut facultàtibus omnibus eum exuant, aut alioqui variis modis affligant. E vicinis, qui sunt potentiores ac minimè stolidi, eos sinunt vti pace : verùm si quis est infirmior, eum sic perturbant & exagitant, vt quò se tandem recipiat, vix habeat. Causam facile inueniūt: subministrauerit ipsorum aduersariis auxilia, vel tale aliquid. Quā ob rem aut in ipsius ditionem, coactam aliquam militum manum adducent, vt ibi sumptu miserorum alantur, aut alienam aliquam litem aduersus eum, suam faciēt, aut eius inimicos ope subleuabunt, aut quamcunque aliam nocendi rationem inuenient. Si quis ipsorum parentibus bonā & fidelē operam præstitit : eum loco submouent, & nouos sibi parant beneficiarios. Ecclesiastici ordinis hominibus molestiam de sacerdotiis creant, vt saltem aliquid extorqueant, quo deinde locupletent & augeant eos, qui plerumque nullum ipsis honestum exhibuerunt officium. Nobilitatem multis variisque laboribus & impen-

ſis exhauriunt, quãdo bella pro ſua libidine & arbitratu ſuſcipiunt, inconſultis iis, quorũ abſq; voluntate & conſenſu nihil tale mouere debebant. Cùm enim equeſtris ordinis homines ac viri nobiles, non modo facultates omnes, verumetiam vitam & ſanguinem in bella profundant: æquiſsimum eſt profectò, vt prius, quam ſuſcipiatur bellum, eius rei conſilia cum ipſis cõmunicentur. Quantum ad promiſcuam & miſeram multitudinem attinet, nihil plane reliquum eis faciunt, & quum tributum ab eis præter omnem modum & æquitatem exigant: quò minùs ab equeſtribus etiam cohortibus, quas alunt, diuexentur, non cauent: quæ quidem cohortes obequitant huc illuc perpetuo, & non ſolùm viuunt ſumptu miſerorum, ſed etiam proterue & inſolenter in eos multa faciunt. Nec enim contenti ſunt iis, quæ paſſim in agris reperiunt, verum miſeris etiam hominibus vim adferunt, eoſque cogunt longius abire, & aliunde adferre cibaria delicatiora: mitto quod vxorum quoque & filiarum pudicitiam tentãt. Huic autem incommodo facile poſſet occurri, ſi bimeſtri quouis penderentur eis ſtipendia, quibus aluntur alioquin ex publico. Sic enim nullam eſſent habituri cauſam, qua ſe purga-

purgarent de iniuriis illis, quas inferunt necessitate quadam, vt aiunt, eo quod ipsis non persoluitur. Atq; istud de Gallia proprie dico, quæ præter omnium aliarum gentium morem, miserabiliter his direptionibus vexatur. Aliæ prouinciæ sua etiam habent incommoda. Et vt ad institutum reuertar, nemo est omnium Principum, qui ius habeat, vel teruncium vnum exigendi à suis, præter constitutum annuum censum, nisi populus assentiatur. Dicat aliquis forrasse, nonnunquam incidere tempus aliquod, vt nō sit integrum, agere cōuentus aut conscribere populum, eo quod eiusmodi mora & coniuncta sit cum periculo, & belli rationes impediat? Nihil hoc certe ad rem facit. Nam vt bellum suscipiatur, graui quadam & matura opus est deliberatione, neque subito vel præcipitanter aliquid in eo fieri debet: deinde, quando Reges de communi populi consensu rem gerunt, & sunt potentiores, & ab hoste magis metuuntur. Nullum enim tam subitum oriri potest aut moueri bellum ex lōginquo præsertim, quin multo ante sentiatur: & quoties tale aliquid incidit, populus libenter sua conferre debet, ac modis omnibus auxiliari. Sed ipsorum Principum est etiam prouidere omni ratione,

ne leue aliquod bellũ pro sua libidine & temere suscipiat, quò per hãc occasionẽ pecuniã à suis extorqueant. Ad finium tuitionem opus est haud dubie sumptus facere, etiam pacis tempore, ne inopinantes opprimamur: sed moderate omnia fieri debent, atq; totum hoc in Principis positum est prudentia. Per omnẽ Europam, quod ego quidem norim, belli temporibus minimum affligitur in Anglia populus, & calamitas tota redundat in dissensionum ac belli auctores. Sunt Principes, quibus hoc frequens est in sermone, vt dicant, habere se priuilegia, vt quantũ velint exigant à populo. Certè Galliarum rex, omniũ minime causam habet, vt istud de se iactet. nec enim vel ipsi, vel cuiuis alii licet. Qui verò comparandæ gratiæ causa, potestatem hanc illi tribuunt, ii certè parum liberaliter agunt & prouide. Quid enim finitimorũ voluntates alienare magis possit, quam eiusmodi voce atque licentia? Verùm si rex ad hunc modum diceret, habere se populum fidelissimum, qui libenter imperata faciat: qui nullum onus recuset: qui patientissime quiduis toleret: qui damnum acceptum moderatissime ferat: maiorem sane laudẽ ex eo sit habiturus, quàm si prius illud dicat, suumq; priuilegium sibi diligen-

diligenter seruandum esse contendat. Non sic loquebatur Carolus Quintus, Galliarum rex, neque verò aut Ludouicum, aut eius filium, qui nunc præest, sed ipsorum familiares audiui non semel in eam loquentes sententiam: & prudenter quidem ipsorum iudicio, sed reuera faciebant hoc partim adulatione, partim inscientia rerum. A morte Ludouici regis conuenerunt omnes Galliæ ordines vt de summa imperii statuerēt: non deerant id temporis imperiti quidam, & tenuis conditionis, ac nullius vsus homines, qui dicebant eiusmodi cōuentus ad crimen læsæ maiestatis pertinere, quod regum imminuatur eo ipso potestas. Verùm, qui sic loquuntur, scelere se polluunt, grauissimeq; dubio procul & Deum & Rempublicam offendunt. Nam eiusmodi voces solum spectant ad priuatam vtilitatem eorum, qui nullo suo merito vel virtute, authoritatem obtinent, qui ad nullam rem honestam idonei, clandestinis susurrationibus Principum aures demulcent, & gratiam eblandiuntur, qui conuentus idcirco metuunt, ne ipsorum detegatur improbitas. Dum istud apud Turones concilium habetur, Gallia vehementer erat afflicta. Nam per viginti & eo plures annos grauissime vexata fuit exactioni-

bus. Carolus enim Septimus, quod & supra diximus, imperabat solum duodeuigesies centena francorum millia quotannis: Ludouicus autem filius, ad quadragies & septies centena millia, præter eos sumptus, & operas, quæ faciendæ erant deducendis tormentis & consimilibus rebus. Itaque miserrimum erat spectaculum, videre multitudinis & populi ærumnas. Hoc tamen erat in eo boni, quod auare nihil agebat, omnemq; pecuniam impendebat in ædificia, munitionesq; locorum. Ecclesiis etiam plurima donabat, & præstitisset eum hac parte minus fuisse liberalem. Spoliabat enim tenuiores ac inopes, vt eos, qui alioquin abundabant, locupletaret. Ab eius igitur interitu magnæ fuerunt natæ dissensiones. Principes enim ac reliqui ordines, facta rebellione aduersus filium eius, qui nunc præest, cogitabant alium regem constituere, vel ita saltem coercere illum, vt ne regiam obtineret potestatem. Sed mitigati tandem, iusiurandum & fidem illi ex more dabant, & ex omni numero delecti fuerunt duodeni, quorum ille secutus consilia, tredecim annorum adolescens, regio more, quid fieri vellet, mandabat, & habito concilio, proceres ac ordines multa postulabant ab eo, quæ

ad salu

ad salutem regni pertinere dicebant: verumtamen ad ipsius & delectorum voluntatem omnia referebant, cumque vigesies & quinquies centena francorum millia ille imperasset, assenserunt: nec id modo, verum etiam, vt post biennium alii conuentus agerentur, petebant, & si ea pecuniæ summa nõ sufficeret eius necessitatibus, vltro deferebant se daturos quantum vellet: ac si quis aliquid aduersus ipsum vllo tempore moliretur, se nõ facultates tantum omneis, verum etiam sanguinem & vitam paratos esse pro ipsius incolumitate profundere. Hęc eo pertinent, vt ostendam, quam sit egregia Gallorum erga suum regem voluntas & beneuolentia. Num iniquum est igitur & inhumanum, si quis, cum populum habeat tam obsequentem & liberalem, velit eos imperio coercere, quasi liceat sibi quantum libet exigere? Nonne multo sit honestius, comitate quadã eos ad suam voluntatẽ adducere: quã imperiosè agere pro sua libidine? Certe, quod supra non semel diximus, nemini omnium licet absq; populi consensu vllam pecuniam imperare. Sed in vtramq; partem fere peccatur. Nam & Principes immoderatè multa sæpe faciunt, & populus nonnunquã grauiter illos offendit, quando nec mo-

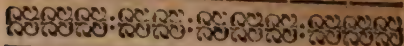
rem gerunt, & in necessitate deserunt,& rebellionem faciunt plane cõtra fidem & iusiurandum. In Principibus autem conspicitur magis,& est illustrior Dei potẽtia, quàm in hominibus priuatis atque plebeis. Nam hi multis opportuni sunt iniuriis, & nõnunquam præter ius & æquum mulctantur, vel prædæ consequendæ causa, vel culpa iudicis & errore. Aliquando etiam iure plectuntur, in eoque nihil est reprehendendum. Quando verò Principes eorumque familiares, aut ciuitates aliquid delinquunt, quis ea de re quæstionem habebit? & habita quæstione, quis ad iudicem deferet? quis iudicis personam sibi sumet? quis pœnam constituet? Quænam est autem huius tantæ licentiæ & prauitatis causa? vel cur in deteriorem partem sic propendemus omnes: Incredulitas nimirum hoc efficit. Nam si certo statueremus esse Deum, qui scelus nullum finit impunitum: esse perpetuas & sempiternas pœnas, quibus affliguntur impii: credibile est, neminem fore, qui violenter aut auare, vel crudeliter aliquid ageret. Cũ ab hoste princeps aliquis detinetur captiuus, an aliquid habet in rebus omnibus tam carum ac preciosum, quod pro sui liberatione nõ dependat? Certe quicquid vndique corrogare potest,

teſt, tam è ſuis, quam è populi facultatibus, totum hoc eò confert, quemadmodum ſcimus accidiſſe temporibus Ioannis Valeſii, Galliarum regis, qui captus ab Anglis, apud Pictones, dependit eis tricies centena francorum miliia, & ſimul dabat tertiam fere Galliæ partem, quæ tunc ad extremam inopiam redacta, corio, cui modicum erat infixum argenti, loco pecuniæ vtebatur. Hæc omnia ille pro recuperãda libertate perſoluit, & vt nihil plane dediſſet: Angli tamen non erãt eum interfecturi: & vt id feciſſent, tamen quota fuiſſet illa, quæſo, pars cruciatuum inferni, quibus afficiuntur poſt hanc vitam impii? Cur autem & ſe ſuoſque liberos & populum ad hanc egeſtatem ille redegit? Ideo ſane, quod certo ſciebat, non ſe alioquin euaſurum eſſe carcerem. Et tamen fieri poteſt, vt quo tempore, flagitium illud, quodcunque ſit, admiſit, propter quod in hanc tantam calamitatem incidit: ſecurus plane fuerit, neque crediderit, ſe Deum offendiſſe. Quiduis igitur ille fecit, vt è vinculis expediretur: at vero tam nulli fere ſunt aut pauci admodum principes, qui poſteaquam ſemel aliquid occuparunt quocumq; modo, reſtituere illud velint. Nam neq; ratio, neque iuriſiurandi religio, neque metus

diuini numinis, nec æquitas vlla, nec inferni cruciatus perpetui, mouere illos possunt, vt quod alienũ est, quod à se mala fide possideri sciunt, reddant. Interrogaui paulo ante, quis habiturus sit quæstionem de potentibus, quis illos accusabit, quis litẽ definiet, quis pœnam irrogabit? Certe querimoniæ & lachrymæ miserorum hominũ, quos crudeliter vexarunt, item viduarum & pupillorum gemitus atq; suspiria, quos parentibus atque maritis inhumane spoliarunt, breuiter eorũ, quos afflixerunt & fortunis omnibus denudarunt, lamentationes atq; plangor, erũt accusationis loco, quam illi coram supremo Dei tribunali sistent. Qui magnitudine scelerum offensus, non semper concedit diuturniorem impunitatem, sed illos aliquando verberat præsentibus pœnis, ita quidem euidenter & clare, vt dubitari non possis, ipsum esse iustissimum impietatis nostræ vltorem. Pleriq; verò Principes, imperiti quidem illi & inconsulti, quamdiu prospera vtuntur fortuna, nihil tale metuunt, sed cum maxime securi sunt omniũ rerum, tunc ecce Deus repente illis aduersarium aliquẽ excitat, de quo minime suspicati fuerant. Et quoniam eius rei omnibus fere libris, ac in his Commentariis pulcherrima

extant

extant documenta, nihil eſt opus prolixiori demonſtratione. Atq; vt ad finem aliquando perueniamus : nihil eſt in hac ærumnoſa vita potius, quam vt metuamus diuinum iu[redacted]ium , & ſtudea[redacted]bus æquitati , & contenti ſimus mediocri vitæ genere neque defatige[redacted]ales, ſere ſuſcipiũtur à multis, nimia quadam cupiditate & ambitione augeſcendi. Hanc viam ſi poſſemus ingredi atque tenere, & tranquillius viueremus, & minus affligeremur valetudine aduerſa, & mortẽ non adeò formidaremus. Etenim quanta ſit vitæ noſtræ miſeria, facile poteſt ex eo colligi, quod ſimul atq; mortuus eſt aliquis, quicunq; ſit ille, ſtatim omnes abominantur & exhorreſcunt ipſum cadauer, & euolat anima, ſiſtiturque mox iudicio ineuitabili.

[redacted] LECTORI
S. D.

VANTA sit utilitas huius historiæ, nō dubito, quin satis intelligant omnes vel tenui ciuiliū rerum cognitione prædit. Et quoniam ad illustrationē horū temporum, in quib. versamur, maxime pertinet, atq; hanc ob causam potissimùm eius interpretationē suscepi: idcirco, vt planior sit & intellectu facilior, quædam paulo altius mihi repetēda sunt. Et principio quidē, videmus duas potentissimas nostri orbis familias, Francicam & Burgundicā, continentib. ferè bellis conflictari. Eius vero mali causam ab ipsa stirpe & radice inuestigare oportet, vt videri possit, quanta sit molis, natū semel inter potentes principes dissidium ita cōponere, vt nō semper aliqua maneant reliquiæ. Sic igitur res habet. Ad Ioannē Valesium, Philippi Valesii filium, Galliæ regē, qui ante annos centū

& octo-

& octoginta è vita decessit, delata fuit inferior Burgũdia, quæ Ducatus nomẽ obtinet. Is in prælio captus ab Anglis, apud Pictones, ac deinde mortuus in Anglia captiuus, filios reliquit quatuor, Carolum, Ludouicum, Ioannem & Philippum. Ad Carolum, natu maiorem delatus est principatus. Fuit hic eius nominis quintus, ac propter insignem virtutem nominatus est Prudens. In diuidenda hæreditate, minimo fratri Philippo dedit Burgundiam à patre acceptam. Philippus igitur Burgundiæ Dux, cognomento Fortis & Audax, in matrimonium duxit, Ludouici Flandriæ Comitis filiam vnicam, & auctus per eam fuit Artesia, Flandria, Burgundia superiori, quæ Comitatus nomine censetur, Niuernensi & Rethelensi ditione. Ei successit Ioannes filius. Regnabat autem tum in Gallijs Carolus sextus, Caroli quinti filius. Qui cum exercitu profectus, vt Ioanni Britanniæ minoris Duci bellum faceret: vbi ad Cenomanos peruenit, inter equitandum, subito in mentis alienationem incidit. Et quanquam per interualla morbus redibat: summa tamen gubernationis erat penes ipsius patruos. Fratrem iste habebat Ludouicum ducem Aurelianum. Inter hunc & Ioannem Burgundiæ Ducem, Philippi Audacis filium, patrueles, orta fuit æmulatio quædam atque simultas de principatu, dum ambo, per valetudinem regis, primas admi-

nistrationis partes obtinere student. Augescente vero in dies magis atq; magis eo dissidio, Dux Aurelianus, de nocte, quum paucis admodum comitatus domum rediret, Lutetiæ fuit interfectus. Qui cædem fecerant, profugerant in ædes, quas tum Flandriæ Comites ibi, vt plerique alij proceres, habebant. Hoc postea cognitum fuit habita quæstione. Postridie conueniunt patrui & propinqui regis: in his etiam erat Burgundiæ Dux Ioannes. cumq; de perpetrata cæde grauis institueretur ab omnibus querimonia: Biturigum Dux animaduertit, in Ioanne vultum atq; colorem mutari. Secedens igitur, priuatim cum eo & amice loquitur: rogat an sit sibi conscius? Ille suspirans, & in lachrimas effusus, fatetur summissos à se fuisse percussores. Tum Biturix, Hei me miserum, ait, qui vno die duos amitto consanguineos. Burgundus illico discedens ab eo, quasi mox rediturus, conscendit equum, & paruo comitatu profectus, incredibili celeritate contendit ad Atrebates, ac pontem à suis, qua transibat, rescindi iubet, atque ita incolumis euasit. Collectis deinde copijs, quoniam & deploratam regis valetudinem, & factionibus sciebat diuisos esse multorum animos: incursionibus Galliam vexabat, & Parisiensem populum habebat suis rebus fauentem, eoq; deducta res tandem fuit post multam disceptationem, vt Carolus sextus, compositione cum

to facta, publicis literis fateretur, cædem illam sui fratris iure, ac Reip bono factam fuisse. Verum, vt fieri solet in rebus quæ parum firmo nituntur fundamento, quum reliqui principes & ordines, Aureliani Ducis filii potissimum, hanc regis contestationem improbarent, & ab eo qui parum esset sanæ mentis profectam esse dicerent: recruduit odium, præsertim cum iam paulatim grandesceret Caroli sexti filius. Renouatis igitur dissidiis, miserrimus erat Galliæ status. Angli enim qui iam inde à Philippo Valesio regis proauo, illam vexauerant, hanc occasionem conspicati grauissimum ei bellum inferebãt. In his acerbitatibus, cœptum est cogitari de remedio & salute. Cumq; Angli Rothomagũ obsiderent, eo deducta res fuit, vt vtrinq; data fide Burgũdus & filius regis (Delphinum Galli vocant) qui postea dictus est Carolus, eius nominis septimus, apud Monstrelum, viginti supra Lutetiã milliaribus oppidum, ad confluẽtem Sequanæ & Ionæ, in collocutionem venirent. Ibi tum Burgundus, in cõspectu Delphini, ad quẽ transierat, fuit interemptus à quibusdam Aureliani Ducis familiaribus, quos ad colloquium Delphinus adduxerat, anno duodecimo post Aureliani cædẽ. Hanc patris necem, Philippus filius, cognomento Bonus vlciscens, fœdere se coniunxit Anglis, & illorum adiutus præsidiis per triginta duos annos continenter bellum Galliæ fecit. Tandem summo-

rum Principum intercessione, pax inter eum & Carolum septimum facta fuit Atrebati, exclusis Anglis, qui nimium acres & duras leges proponebant. Ea pacificatio prorsus erat ex utilitate Philippi. Sic enim tunc afflicta fuit Gallia, ut tranquillitate & ocio vehementer opus haberet. Inter alia rex dabat Philippo Duci, & eius liberis masculis, agrum illum omnem & oppida, quæ sunt ad Somiam flumen, sub certa conditione, ut ex his commentariis clarum est. Ea cõstituta pace, rex, quod voluit, consequebatur. Nam belli summam & omne robur in Anglos, qui tũc bonam Galliæ partem tenebant, conuertit; eosq; ex omnibus vndiq; locis tandem profligauit, ita quidem, ut ab eo tempore, præter Caletos, nihil hodie magnopere citra mare possideant. A morte Caroli septimi, bellum quod antea vix magno labore sedatum fuit, renouatum est inter eius filium Ludouicum vndecimum, & Carolum Philippi filium, ut ex his commentariis constat. Quo interfecto prope Nanceium, rex Burgundicam domum acerrime persecutus, nõ modo Burgundiam utramque, sed & Picardiæ & Artesiæ bonam partem occupauit, ac bellum deinde gessit cum Maximiliano Friderici Cæsaris filio, qui Caroli filiam vnicam, & florentissimarum ditionum hæredem, in matrimonium duxerat. Composito tandem & hoc bello per connubium & mortuo Ludouico, Carolus filius, eius

nominis

nominis octauus, grandior factus, Margarithã Maximiliani filiam, spõsam suã, ante annos nouem ad se deductam, domum remisit, & Annam Francisci, Britãniæ minoris Ducis, filiam vnicam, Maximiliano publice in Ecclesia per internunciũ desponsam, vxorem duxit, vt Britannia cuius iam bonam partem occupauerat, sine contentione potiretur, eamq; pacatam haberet. Ibi denuo, quod nuper curatũ erat vulnus, recruduit, & grauissima sunt exorta bella, propter hanc, quã Maximilianus factam sibi putabat esse cõtumeliam. Ac inter alia, cum Carolus regno Neapolitano capto, domum rediret: Maximilianus fœdere coniunctus cum Alexandro Põtifice Romano, & Hispaniarum rege, & Venetis, & Ludouico Sfortia, Mediolani Duce, prope Forumnouum, ad radices Appẽnini montis, illum adortus est. Verum ipse tametsi multo inferior numero, singulari quadam fortuna peruasit. In publicis etiã Imperii decretis, extat quoddã Maximiliani postulatum, vbi à Principib. Germaniæ opem petit aduersus illum, molientem res nouas cõtra Pontificem & Italiæ proceres. Ab eius morte, delatus est Galliæ Principatus ad Ludouicũ, eius nominis duodecimum. Et quanquam de odiis nonnihil iam remissum erat: tamen certa nulla fuit inter eos, aut cõstans amicitia, turbante omnia Iulio secundo Põtifice, qui cum esset infestissimus Galliæ, traduxit ad se quæcun-

que potuit auxilia, & in his Maximilianum. Qui quoniam diutissime regnauit: cum Francisco etiam Valesio, eius nominis primo, nunc Galliarum rege, inimicitias exercuit. Et ab eius interitu, quæ sint consecuta bella inter Carolum quintum Cæsarem, Maximiliani nepotem, in quo Burgundica stirps, atque Caroli posteritas renata esse videtur, & hunc ipsum Franciscum, in recenti est hominum memoria. Ac eo solum hæc omnia ordine recitaui, & vt lucem aliquam adferrem his commentarijs, & ostenderem, inde ab illa cæde Ducis Aureliani, annis ab hinc centum & triginta octo, fere perpetuum fuisse dissidium Francicæ familiæ cum Burgundica, quod eo pertinet, vt principes ac ipsorum familiares, magnopere caueant dissenssionum occasiones. Nato enim semel dissidio, necesse est multas deinde præberi causas offensionum, quod hic accidisse videmus. Dum enim perpetuatis odijs, ab illa cæde Aureliani & Burgundi, nouæ semper contentionum natæ sunt occasiones: dum Cæsar ereptam sibi suisque maioribus Burgundiam, & Galliæ rex ademptum ab illo sibi Mediolanum queritur: dum insigni rerum facta vicissitudine, quas per Italiam nuper & nostra memoria reges Galliæ tenuerunt prouincias, Neapolitanum regnum & Insubriam, Cæsar hodie possidet: videmus quo reciderint omnia, & quantum ex eo fonte prodierit malorum, ad hoc

ad hoc vsq; tempus, adeo sumus experti vt omnibus precibus à Deo petendum sit nobis, quo familias illas duas longe potentissimas, à quibus Europæ summa fere tota pendet, antea sæpe frustra reconciliatas firmis amicitiæ vinculis, ad sui nominis gloriam ita coniungat, vt certo sperare possimus, ac nobis polliceri, tyrannidem illius, qui latrocinijs & immanissimo belli genere nos persequitur, non esse longius progressuram.

De Anglia nunc dicendum est, & quamobrē illi Galliam ad se pertinere confirment, vt in his commentarijs apparet. Philippus Galliæ rex, cognomento Pulcher, qui ante annos ducentos & triginta mortuus est, quatuor habuit liberos, Ludouicum Hutinum, Philippum Longum, Carolum Formosum, & filiam Isabellam, quæ nupsit Eduardo secundo, Angliæ regi. Filij Principatum ordine tenuerunt, & cum è vita cessissent, non relictis liberis masculis: Eduardus tertius, filius Eduardi secundi ex Isabella, missis in Galliam legatis, petebat regnum ad se, qui nepos esset Philippi regis è filia, deferri. Proceres ac ordines, conuocato concilio, dicebant antiquitus ita & institutum & obseruatum esse, ne fœminæ ad Galliæ Principatum admitterentur: & quandoquidem ipsius mater in eo nihil habeat iuris, ipsum quoque non posse vllum sibi ius vendicare. Et vt fœminæ omnino locum habeant: potius tamen esse ius filiarum

Ludouici, Philippi & Caroli Formosi, quam sororis ipsorum: & merito illas debere suis partib. succedere, si quâ ratione fœminis ad regnum pateret aditus. Post multam vtrinque disceptationem, ii qui dicuntur Pares Franciæ, regem cõstituunt Philippum Valesium, Philippi Pulchri ex fratre nepotem. Eduardus igitur bellum statim denunciat, & acerrime gessit, non ipse modo, sed & illius posteri: ita quidem, vt & Aquitaniæ, & Normanniæ maximam partem, & Lutetiam, & quicquid circũ est, plurimis annis occuparint: donec à Carolo septimo, Philippi Valesii abnepote, prorsus eiicerentur, vt supra diximus. Ab Eduardo igitur tertio, & à Philippi Valesii temporibus, qui ante annos cẽtum & nonaginta quinque mortuus est, Angliæ reges, ea de causa, quam diximus, & Galliam ad se pertinere dicunt, & eius inscriptionem ac titulum sibi vsurpant, in hunc vsque diem. A Philippo autem Valesio hi fuerunt ordine reges, ex ea gente ac familia: Ioannes, Carolus quintus sextus, septimus, Ludouicus vndecimus, Carolus octauus, Ludouicus duodecimus, & Frãciscus primus. Galli eam legem, qua cauetur inter alia, ne fœminæ ad regni successionem admittantur, Salicam vocant, & est ipsis quodam modo peculiaris. Hungaria quoque, si non supersit filius, liberam habet electionem, Dania vero maioribus vtitur priuilegiis. Nam etiam si multi sint filii regis: iure tamen

men successionis ad principatum ex iis nemo quisquam admittitur, & totum ex arbitrio procerum ac ordinum pendet, sicut ipsorūmet scripta testantur. Eadē ratio dicitur esse per Poloniam: tametsi cum idonei sunt filii, fere præferuntur omnibus aliis. Per Hispanias autem & Lusitaniam, & Siciliam, & Neapolim, & Nauarram, & Angliam, & Scotiam, à Principatu fœminæ non excluduntur.

Proximum est, quandoquidem Galliæ plurima fit, & locorum in his commentariis mentio, vt exponā, quibus hodie finibus illa cōtineatur, quando regum subest Imperio, & in quas partita sit prouincias, & quibus ea vocentur nominibus, & quos ille populos, quorum C. Cæsar & alii mentionem fecerunt, comprehendat. Et principio quidem, quam late pateat, & quemadmodum posita sit, post C. Cæsarem nemo melius, dixit. Manebit igitur illa descriptio immota & integra. Sed hodierno die has ditiones habet maiores, Burgundiam ducatum, Campaniam, Picardiam, Normanniam, Britanniam minorem, Xanthones, Guiennam, Vasconiam, Languedociam, Prouinciam Massiliensem, & Delphinatum. Hæ sunt velut extrema ora, quibus tanquam sepimento quodam & muro, prorsus ambitur interior illa, cuius hi sunt populi: Frāci, quorum caput est Lutetia: Carnutes, Cenomani, Andes, Turones. Bituriges, Am-

bari seu Niuernenses, Boii seu Borbonii, Auerni, Lemouices; Pictones, Petracorii, Vellaunii. Ducatus nomen obtinent Burgundia, Normannia, Britannia, Guienna, Bituriges & Borbonia. Normannia complectitur Neustrios, Ambilates, Bellocasos, Lexouios Eburonices, Aulercos. Britannia continet Osisimos, Diablintres, Venetos, Curiosolitas, Rhedones, Nanetes, Cadetes. Guienna, Vibiscos, Cadurcos, Heluios, Ruthenos. Vasconia, Tarbellos, Datios, Bigerones, Auscos, Cãtabros. Lãguedocia, Tholosates, Volcas, Nitiobriges. Delphinatus habet Blagonios, Brãnonices, Eburodunos. Porrigitur vsque ad Allobroges qui nunc Sabaudi, & Taurinos qui Pedemontani hodie dicuntur. In Burgundia sunt Hegui, Mãdubii, Lingones, & pars aliqua Sequanorum. In Campania, Rhemi, Catalauni, Trecẽses. In Picardia, Suessiones, Ambiani, Bellouaci, Veromãdui, Morini. His plane sunt vicini Atrebates & Nerui: sed ii, propter Flandriam, Cæsaris Caroli quinti parent imperio. Mediam Galliæ regionem obtinent Bituriges, æquali prope spacio vndique dirempti à finibus. Tenet igitur hodie Galliarum reges omnem Aquitaniam & Celticam præter Heluetios & comitatum Burgundiam, quos Gallorũ siue Celtarum nomine Cæsar comprehendit: Belgicæ vero partem, à Sequana & Matrona possident vsq; ad Atrebates & Plemosios

umosios, siue Flādros. & Neruios, & ad Mosam flumen. Tenent præter Ruscinonensem agrum, Narbonensem omnem prouinciam, & quicquid est trans Rhodanū. vsq; ad Allobroges & Taurinos, quorum tamen maximam partem Franciscus primus ante annos nouem bello cepit. Guienna & Vasconia proprie ad Aquitaniam pertinent, & eo solo nomine censebantur olim. Quo loco igitur mentio fit in Commentariis, Ludouicum regem fratri suo dedisse partem Aquitaniæ: hoc de Guienna so u a, non autem de Vasconia intelligendum est. Languedocia, pars est prouinciæ Galliæ, sicut Cæsar & antiquitus illam vocarunt. Eam vero partem, quæ est trans Rhodanum, versus mare mediterraneum, vsque ad Liguriæ montes, Galli peculiariter hodie vocant Prouinciam. In ea sunt Auenio, & Aquæ Sextiæ, & Massilia, & Arelate, & Tollonum. Britannia minor, sic appellata propter maiorē, nempe Angliam, eas cōtinet ciuitates, quas Cæsar vocat Armoricas. Totius autē Galliæ longe maximæ sunt & opulentissimæ, Normannia & Britannia. Earū extremi fines, sicut & Picardiæ, & Xanthonū, & Guienna, & Vasconia, pertinēt ad Oceanū: Laguedocia vero & prouincia Massiliēsis, ad mare mediterraneum. Normanniā à multis iā temporib. Galliæ reges tenēt. Burgundiā & Prouinciā quemadmodum Ludouicus vndecimus acquisierit, ex his com-

mentariis notum est. Britanniam Carolus octauus adiunxit, quando Francisci Ducis filiam vnicam, Annam, vxorem duxit, quam deinde Ludouicus duodecimus, quum nulla Carolo superesset proles, in matrimonio habuit. Borboniam & Aruerniam, Franciscus primus, ob Caroli, earũ regionũ Principis defectionem ad Cæsarem, sibi vendicauit. Gallicæ linguæ (qui nunc est illius vsus) principatum obtinent hodie Parisienses, Aureliani, Carnutes, Turones. Ab iis nõnihil variãt Normanni & aliquanto magis Picardi, ac Burgũdiones, præsertim accentu. Britãniæ pars illa, quæ est Andibus propinqua, minimũ differt. Interior autẽ illa prorsus alio sermone vtitur, sicut & Vascones, & Aquitani, & Lãguedocii, & Prouinciales, qui ad Italicã magis accedunt. In iudiciis autẽ publicis & senatibus, pure loquuntur omnes ac scribunt Gallicè, quanquam forensis ille stylus à Latina lingua maximam partem mutuatur.

Diximus antea de Parib. Franciæ. Ad eorum arbitrium & iudicium redit omnium rerum & consiliorum summa, & constituẽdi regis cum de successione est cõtrouersia. potestatẽ isti habẽt, vt accidisse videmus in Philippo Valesio. Sunt autẽ numero 12, antiquitus instituti, vt ipsorũ inprimis cõsilio reges vterẽtur. quemadmodũ in Germania sunt Principes Electores, dignitate & gradu cæteris potiores. Ex iis tres sunt Duces, Burgundus,

dus, Normannus, Guiēnus seu Aquitanus: Comites vero totidē, Flandriæ, Cāpaniæ, Tholosæ. Deinde sex Episcopi, Rhemensis, Laudunēsis, Lingonensis, Nouiodunus, Bellouacus & Catalaunus. Ex priori ordine nulli hodie supersunt, præter Flādriæ Comitē. A multis enim annis, Normanniā, & Guiennā & Campaniam, & Tholosanā ditionem & à morte Caroli Ducis, Burgundiā tenent Galliarū reges, ac patrimononio suo cōiunxerunt, Flandria sola restat, quā Carolus quintus Cæsar, superiorib. annis, quādo cum Frācisco Valesio rege, Madricii, & postea Cameraci pactus fuit, exemit à fide, qua Galliæ prius erat obstricta. Nam illinc ad Senatū Parisiensem prouocari solebat, sicut octauo libro recitatur de Burgundiæ Cācellario & Imbercorto, qui capitis dānati à Gādauensibus, appellationē illam interponebant. Nunc autem, quādo Frācifcus primus ei iuri cessit, prouocationes omnes, vel Atrebatū vel Mechliniam deferuntur. Porro tametsi nulli extant Pares: tamen cum aliquid solēne peragitur, euocātur alii Principes, qui sint ipsorum loco, queadmodum quo tempore Ludouicus duodecimus, proximus ante hunc, regno fuit inauguratus: Dux Alenconius, & Borbónius, & Lotharingus, & Cliuensis. & Rauestenus, & Comes Fossensis repræsentabant sex illos primi ordinis. Quantum ad reliquos pertinet, ii quoniam sunt Ecclesiastici: manent immoti.

De senatu quoq; Parisiensi, & eius authoritate, mentio fit in his Commentariis, libro 3. Sunt omnino septem eiusmodi senatus per Galliam (ipsi Parlamenta vocant) à quibus prouocare non licet, & ad quos ab omnibus aliis iudiciis appellatur. Ii sunt Parisiensis, Tholosanus, Rothomagensis, Diuionẽsis, Burdegalicus, Aquẽsis, in Prouincia: & Gratianopolitanus in Delphinatu. His omnibus stipendia Rex prabet. De causis omnib. & criminib. isti cognoscunt, & quod à singulis definitum fuerit, ei standum est. Omnium autem latissime patet, ac amplissimam iurisdictionem habet Parisiensis. In eũ aliquando venire solent ipsi reges, quoties aliquid magni decernere volunt, quemadmodũ ante annos octo, mense Ianuario, Franciscus primus, bellum illaturus Carolo Cæsari, venit eo, & per aduocatum suum expositis, quas ab illo sibi factas dicebat, iniuriis, demonstrabat, bellum sibi necessario suscipiendũ esse, vt Flandriam & Artesiam, quæ nunc illius vitio & culpa ad se pertineant, recuperaret, & Galliæ rursus, è qua prodiissent aliquando, coniungeret. Olim ista referebantur ad publicos conuentus ordinum. Ii quoniam aboliti sunt, aliquod adhuc eius rei vestigium manet, dum ad eum senatum itur. quod tamen rarissime nunc fieri consueuit, quando solus rex pro suo iudicio quiduis decernit. Illud autem adhuc frequens est ac vsitatum, vt pactiones

regum, & quicquid omnino ad regni constituti-onem pertinet, in eo recitetur, & scriptis publicis, quorum ipsi custodiam habent, inferatur.

Et quoniam ad Galliæ descriptionẽ ventum est: non erit alienum adijcere aliquid de fluminibus quibus irrigatur. Ex ijs prima & maxima sunt, Matrona, Sequana, Ligeris, Arar, Rhodanus & Garumna: Deinde Somna, Iona, Elauer, Alabis, Axona, Osia, Druensia, Isara, Mosam & Mosellam non ponam in eo numero. Nam etsi in Gallijs, prout à Cæsare illa describitur, originem habent: nempe ex Vogeso monte: tamen quoniam extra Franciæ regum fines labuntur: non huc propriè pertinent. Scaldem eadem de causa non pono, qui prope Veromanduos ortus, perq; Neruios & Flandros decurrens non in Mosam, vt Cæsar ait, sed milliaribus aliquot infra Antuerpiam, in Oceanum illabitur. Dubis etiam, quem Cæsar Alduasdalim vocat, non debet huc referri: qui supra Vesontionem ortus, prope Virodunos, Arari sese coniungit. Matrona ortum habet ex Lingonibus: Labitur per Campaniam & duob. supra Lutetiã milliaribus, in Sequanam influit. Sequana prouenit ex Burgundico Ducatu, interlabitur Lutetiam, alluit Rothomagum, deinde voluitur in Oceanum. Ligeris oritur in Aruernia, & longissime profluens, infra Nanetes, in Oceanũ exit. Arar scatet ex diuersa parte Vogesi montis, & lapsus per Burgundiam,

passibus aliquot infra Lugdunum Rhodano miscetur. Rhodanus supra Sedunos emanans, & per Lacum Lemanum deuectus, vbi Lugdunũ præteriit, ad meridiem conuersus, incredibili rapiditate, infra Arelatẽ, duobus ostiis in mare mediterraneũ sese eijcit, Isara tamen & Druentia prius receptis. Garumna descẽdit ex Pyrenæis montibus: allabitur Tholosam, & prope Burdegalam exonerat in Oceanũ. Iona & Albis & Osia, sed hæc prius aucta flumine Axona, cõmiscentur Sequanæ. Elauer ex Aruernis profluens, in Ligerim desinit. De Somia satis dictũ est in cõmentariis: Influit in Oceanum. Multi sunt alij amnes atq; riui, sed obscuriores. Ii vero quos diximus, tã secundi, quã primi ordinis, nauigantur omnes. Cæterum in Rhemorum vrbe, Galliarum reges inaugurãtur. Clodoueus rex qui ante annos mille & triginta mortuus est, omnium primus religionẽ Christianam complexus fuit, vt ipsorũ scripta narrãt, & cœlitus tunc inter alia dicitur allata fuisse pyxis olei plena, quo deinceps inungerẽtur reges. Hoc etiã obiter annotare volui, quoniã eius olei mentio fit libro 9. Alterũ, cuius te, lector, admonẽdũ putaui illud est: In his Cõmentarijs vti me vulgarib. atq; protritis vocibus honorũ, ordinũ atq; dignitatũ, cuiusmodi sũt, Dux, Marchio, Comes, Ducatus, Comitat⁹, Cãcellarius, Mareschall⁹, Cõnestabli⁹, Ammirallius, Cardinalis, Eremita, Canonicus, Officialis, Delphinus,

nus, Abbatia, & alicubi Francorũ nomen, quod monetæ genus est apud Gallos. Bini paulo minus aureo coronato æstimantur. His autẽ vocabulis vtendum est nobis etiam inuitis, nisi magnam velimus inducere scriptis obscuritatem: & vtendum est, donec doctorum hominum approbatione & consensu, meliora fuerint inuenta & lege sancita. Pleraq; omnia quid sibi velint, vulgo notum est. Propter imperitos autem rerum Gallicarum nonnulla sunt explicanda. Mareschallos, quatuor habet Gallia, qui sunt velut magistri equitũ, & ad eos introducuntur lites rei militaris. Iis omnibus præest Conneſtablius, quo nõ alius est amplior aut magnificẽtior honos. Eum dignitatis gradum, superioribus annis, apud Franciscum primum obtinuit Carolus Borboniæ dux, qui ad Cæsarem postea defecit. Principibus autem proprie conuenit hoc munus: verùm quia per se magnum est & eximium, reges plerunq; tribuunt illud hominibus mediocri cõditione & nobilitate quos facile cohibeãt, & qui ex humili loco ad summam dignitatem perducti, magis ipsos revereantur. Et sicut isti fere sunt acceptiores regibus: ita vicissim aliqui ordines ac nobilitas potissimùm, malunt Principem aliquem ad eam rem deligi. Nam iis, qui sunt ex illustribus nati familiis, vehementer dolet, cùm tenuiores homines præferri sibi vident, &

eorum coguntur imperio parere. Ac multis calamitosum sæpe fuit, munus hoc administrare, quos alioqui vitæ conditio mediocris poterat inuidiæ & periculo subducere. Sed incidit aliquando tempus, quo nullus est Connestablius: & post Caroli Borboniæ Ducis defectionem, per quatuordecim annos, ac eo amplius, nullum Franciscus rex creauit. Ad Ammirallium pertinet omnis procuratio & disceptatio rei maritimæ & classis regia, sic vt Connestablius quodammodo sit legatus regis quum bellū terra geritur: Ammirallius autem maritimo bello præsit. Sed totum hoc in regis arbitrio positum est, qui illorum opera, quibus in locis visum ei fuerit, vtitur. Delphinum Galli vocant, aut natu maximum regis filium: aut si non sit filius, designatum regem, hoc est, eum, qui regi successurus est, ob generis propinquitatem. Ad hunc propriè pertinet ea regio, quæ Delphinatus dicitur. Vtor etiam consuetis & hodie receptis oppidorum & regionum nominibus, ut omnia sint magis plana. Quod nunc Cameracum dicitur, à Cæsare Samarobrinam putant esse vocatam. Caletum ille portum Iccium vocat, tametsi & Caletorum meminit. Eburones dicuntur esse Leodienses. Menapii, sunt Cliuenses, Iuliacenses, & Gheldri. Ego ne quid relinquerem obscuri, malui vulgaribus uti. Et hæc pauca solum, exempli causa posui.

sui, vt & de reliquis idem æstimetur, & ne quis conqueratur, neglectam esse à me antiquitatem. Cataphractorum frequens admodum fit mentio, & necessario quidem ea voce nobis vtendum est. Et sicut Cæsar vocat ephippiatos equites, qui sellis insident inter equitandum: ita nos eos equites, qui toto corpore sunt armati, cataphractos vocamus, Græco nomine, quia Latino destituimur. Libro tertio per occasionem fit mentio Comitis Veromanduorum: is fuit Herbertus, qui Carolum Simplicem, Galliæ regem, Peronæ, per proditionem, dum simularet amicitiam, cepit, ac in carcere per biennium & eo plus detinuit, donec ille moreretur. Eduardus Angliæ rex, cuius frequentem mentionem autor facit, est eius nominis quartus. Ei successit filius eiusdem nominis, quem Richardus patruus deinde necauit, occupata regni possessione. Richardum eiecit Henricus septimus, pater Henrici octaui, nunc Angliæ regis. De milliaribus quoties mentio fit, illud intelligendum est, pro cuiusque regionis modo & consuetudine. Postremo, quam interpretandi rationem in hoc opere sim secutus, facile quiuis, vt puto, iudicabit. Non astrinxi me vlli seruituti, & hoc solum spectaui, vt quam verissimè expressam sententiam familiari & proprio sermone Latino redderem. De rebus Anglicis author quiddam prolixius recitat: verùm, ne

seriem narrationis impeditam redderem, paucioribus illud libro quarto explicaui. Author etiam per capita suum opus est partitus: ego vero per libros vbicunque argumenti qualitas id visa fuit postulare. Ad hæc, vbi de bello scribit, quod à morte Caroli, rex per Auraicæ Principem in Burgundia gerebat, expatiatur in locos communes, ac multas interserit illustres sententias. Verùm ne perturbaretur ordo, in finem operis totum hoc reieci. In reliquis omnibus nihil est immutatum. Quicquid autem in eo consumptum est operæ & laboris: Germaniæ, hoc est patriæ totum est impensum, cui talium rerum cognitionem opinor posse prodesse. Quo magis spero, gratum plerisque futurum esse hoc meum officium. Ea vero quæ hic explicandæ caussa historiæ subieci, veritate nituntur, & ex fide recitata sunt omnia; quod facile agnoscent Gallicarum rerum non imperiti. Vale.

Argentinæ XXII. Feb.

M D.XLV.

PHILIP-

PHILIPPI COMINÆI, EQVITIS, DE CAROLO OCTAVO, GALLIÆ Rege, & bello Neapolitano, Commentarii.

Ioanne Sleidano interprete.

Accessit breuis quædam explicatio rerum, & authoris vita.

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI, EDVARDO, DVCI SOMERSETI, COMITI Herfordensi, gubernatori, & regnorum atq; ditionum omnium Serenissimi Angliæ regis, protectori, & eiusdem terra marique legato summo, Ioannes Sleidanus S. D.

VI hoc genus libris præfantur, Illustrissime Princeps, multa solēt in historiæ laudem recitare: sed quoniam & Marci Tullij extat honorificum eius rei testimonium, quod est instar multo-

rum, & alioqui ſatis perſpectum eſt omnibus, quam ſit hæc eruditionis pars nō iucunda modo, ſed vtilis etiam & vitæ ciuili neceſſaria, temperabo mihi, nec aliquid adducam præterea. Hoc autem præcipue ſpectari ſolet in eo ſcripti genere, vt nihil, quod falſum ſit, admiſceatur, vt nullius affectus appareat veſtigium, vt eorum, qui rem geſſerunt, conſilia, patefiant. Sed iſtud eſt perpaucorum, & qui præſtare illa velit, vt certe præſtanda ſunt, eum & magna quadam eſſe virtute præditum, & vel præfuiſſe rebus vel interfuiſſe, vel ex aliorum diligenti ac vera commemoratione rem omnem cognouiſſe oportet. Iam, qui ſua ipſi conſcribunt, vt C. Cæſar fecit, ſummam vt adhibeant dexteritatem, opus eſt. Vix enim fieri poteſt, vt nō ad ſuam laudem omnia referre, aduerſariis autem detrahere aliquid videantur. Idem ferè iis accidit, qui cum imperatore aut belli duce rebus interfuerunt. Si quid

enim

enim fœliciter gestum est, admodum exornant & amplificant, oratoribus in eo non dissimiles, & in hoc toti incumbunt, vt quam secuti sunt causam atque personam, eam quocunque modo celebrent ac illustrem efficiant. Qui verò longe remoti à negotiis priuatam vitam agunt, & fidem alienam scribendo sequuntur, in iis non tam affectuum moderatio, quàm veritas desiderari potest. Et huius quidē generis propè sunt omnes historiæ, præsertim recentiores. Quo magis etiam videri potest, quàm nō temerè pleraque id genus scripta in suspicionem veniant ac fide careant. Scripsit rerum suarum commentarios C. Cæsar, vt supra diximus: eos hoc nomine potissimum laudat Cicero: quod sint nudi, recti & venusti, omni ornatu orationis tanquam veste detracta. Cùm enim sua ipse facta cogitaret ad posteritatē transmittere, diligenter & inprimis cauendum sibi putauit, ne quid exaggeraret,

néve aliquid sibi per arrogantiam ascriberet: quos autem oppugnasset, eorum inuidere laudibus videri posset. Hanc igitur illius effigiem vt optimam atque probatissimam, sibi proponãt, qui similẽ tractabũnt argumẽtum. In Sallustium autem intueri debent, qui non sua quidem ipsi, verum aliena describunt. Erat hic M. Tullio parum amicus, & tamen singularem illius virtutẽ, industriam, vigilantiam, in extinguendo reipublicæ incendio, summa fide prædicat, nec vllam maleuolẽtiæ significationem ostendit. Quàm verò non multi hanc scribendi rationem sibi proponant, res ipsa per se loquutur, & libri atq; monumenta satis declarant. Quotus enim quisque est, qui non & incomperta sæpenumero literis mandet & affectum prodat? qua quidem in re multiplex est peccatũ, & vbicũq; illud deprehẽditur, iure optimo scriptori fides ac authoritas derogari potest. Quid enim mendacio turpius? quid intole-

intolerabilius, in eo præsertim genere? Omitto quam ferè nulli consilia rerum & deliberationes in mediũ adducant. Hoc enim illis modo conceditur, qui rebus ipsimet tractandis adsunt. & hi quidem omnium perfectissime scribere possunt: si iudicio non sint destituti, si quem oportet, eum sibi propositum habeant scopum: si fauori, gratiæ, odio, inimicitiæ nihil tribuant, sed verum per omnia sequantur, quod proprium est viri boni. Nam qui scriptis innotescere volunt, quicumq; tandem illi sint, omni prorsus ambitione vacare, & hoc solum spectare debent, quemadmodũ lectorem efficiant cum eruditiorem, tum meliorem. Inter eos verò, qui rationem hanc secuti sint, & diligenter expresserint, paucos quidem illos, verè ac suo quodam iure censeri potest Philippus Cominæus nobili genere natus, & summæ vir dignitatis. Hic Latine quidem leuiter doctus, verùm ingenii dexteritate summa præ-

ditus, Ludouici vndecimi Galliæ regis, eiusq; filij Caroli Octaui res bello gestas, populari sermone memoriæ prodidit, minime sanè vulgari, sed eiusmodi exemplo, quod omnes, qui laudē aliquam ex hoc genere scriptionis parare sibi volunt, imitentur. Primum enim, legatus fuit vtriusque regis ad diuersos potentissimosq; Principes, & magnam negociorum partem administrauit ipse, nec opus ei fuit, vt ex aliorum sermone penderet. Deinde, fuit in eo singularis naturæ bonitas & prudentia: & quoniam incidit in tempus ac vitæ genus valde tumultuosum & inquietum, putauit ea quæ comperisset, communicanda esse posteris, præsertim iis, qui reipublicæ præessent, ideoq; magnarum rerum consilia & deliberationes accuratissime notauit, & fauoris atq; gratiæ ne minimam quidem rationem habuit. Nec enim suæ gentis homines, ne reges quidem ipsos, à quibus auctus fuit, & ornatus, laudat, nisi

nisi cùm res ipsa flagitat, imo frequenter quibus in rebus peccarint, nec officium suum fecerint, demonstrat, vbique sui similis, nec vnquam boni viri personam deponit, & crebras habet easque firmas sententias, & cum in ipsa narratione aliquid occurrit memorabile, lectorem, inprimis autem Principes adolescentes appellat, vt animum adiiciant, & quod aliis vel calamitosum fuit vel minùs honestum, ab eo sibi diligẽter vt caueant, hortatur, & quid ipsorum officii sit, libere grauiterq; monet. Hæc ego quidem de illo, non nimiũ prolixe, at vere tamen, & virtutẽ eius ipsamet lectio magis abunde declarabit. Quod aũt eiusmodi scriptorẽ, in Latinam linguam à me versum tibi nuncupandum esse duxi, Clarissime Princeps, facit eius muneris atq; dignitatis, quam obtines, conditio. Nam etsi de Gallia rege, deq; rebus Italicis instituta est tota narratio, tamen ei, qui tantam reip. molẽ sustinet, nõ suamodò gen-

tis, verùm exterarum quoq; nationum facta sunt cognoscenda, & quo propius illa nostris temporibus accedunt, eo magis & delectant & docere quoque possunt: Et quanquam dubium non est, quin huic naturæ fœlicitati cognitionem quoque rerum non mediocrem adiunxeris, tamen quoniam vix pauci Cominæum repræsentant, volui tibi illum non vulgariter cõmendare. Nam & vestris aliquando regibus fuit non ingratus, & nactus occasionem, in altero opere, quod superioribus annis Latinum feci, splendorem vestræ gentis ac magnificentiam libenter prædicare solet. Quò magis etiam arbitror, cum per occupationũ turbas licebit, & teipsum aliquid temporis huic lectioni daturum, & regi tuo suasurum, vt inter alios id genus libros, hunc etiam non negligat. Qui licet admodũ sit adolescentulus: tamen & patris optimo sanctissimoq; consilio, & tuo nũc hortatu, atq; ductu, & sua etiam sponte, ac na-

ac naturæ propensione quadā singulari, eò nunc in literis est progressus, vt rarum aliquod sit & nostri temporis exēplum, & sui ordinis decus & ornamentum. Et cùm magna fuerit Henrici regis prudentia, tum in eo certè grauissimū optimumq; iudicium fecit. quādo ex omnibus te potissimum & filio suo custodem, & florentissimo regno veluti patronum ac moderatorem constituit, antequam è vita decederet. Qui sunt nō per Britanniam modò, sed aliis etiam in locis atq; populis, viri boni & docti & pietatis amantes, Dei beneficium agnoscunt, qui eius consilij author ipsi fuit. Abhorrere enim solent pleriq; vestri gradus atque conditionis à literarum studiis, & laudi propè ducunt, esse quam alienissimum ab omni literatura: sunt alii, qui & ambitioni seruiunt, & obstinatè sua defendunt, & tametsi videant esse non pauca, quæ emendationem requirant, quæ dissimulari diutiùs aut tolerari nō possint:

tamẽ amplificandis facultatibus intenti & cupidi gloriæ, non laborant neque solliciti sunt, quid agat, quidve doceatur populus, modo illum habeat obsequentem, & summam esse iudicant imprudẽtiam, aliquid moliri, quo præsens Reip. status mutari possit: quasi demum ea sit perfecta tum sapientia tum fœlicitas, imperare hominib. in altissima rerum ac suæ salutis ignoratione demersis. Quod si iam in eiusmodi aliquem & rex ætate fere puer, & Respubl. velut orbata parente, rege sene atque perito, incidisset, cui dubium sit, quin ea fuisset iræ diuinæ singularis quædam & illustris significatio? Nunc autem quando is contigit, non casu, verum iudicio, qui & literas amat, & regem alumnum suum ad honesta studia cohortatur, & publicæ emendationis est percupidus, & gloriã Dei spectat, & hominibus fidei suæ commissis, inueteratos errores eripere conatur, quis nõ videt, instituisse Deum or-

nare

nare Britanniam ingēti beneficio? Quapropter videndum est vobis etiam, vt hoc tantum donum ea qua decet, gratitudine suscipiatis. Perferendi quidem sunt vobis haud dubie plus quam decumani fluctus, & inter scopulos atque saxa nauigandum erit in isto freto tumultuatur enim humani generis hostis, & omneis artes atq; machinas excogitat, vt ne quid sua ditionis amittat. Verum si constantiam adhibebitis, & populum recto ordine atque modo, quod inprimis est necessarium, instituetis, nihil verendum erit vobis, & superatis fluctibus atque disiecta tempestate, saluam & incolumem nauem in optatissimum portum applicabitis. In eo autem tuam illustrissime Princeps ac regni defensor, pracipuam oportet esse curam, sollicitudinem, vigilantiam, operam. Etenim sicut longe maximum est amplissimumq; munus, cui rex Henricus, & post eum regni proceres, te praeesse voluerunt: ita ex-

iam, si, quod facis, & tenerum regis animum ad pietatem flectas, & populi salutem inprimis tibi curæ esse demonstraris, dubitari non potest, quin Deum sis habiturus consiliorum tuorum adiutorem atq; ducem. Vides etiam, quemadmodum ornatissimos homines tibi Deus adiunxerit, qui præclaram voluntatem tuam, doctrina, consilio, fide, constantia, & authoritate cupiunt atq; [redacted]d-iuuare. Ex iis vnum modo proferam, Cantuariensem Archiepiscopũ, de quo tanta est apud nos excitata fama, vt qui sunt vbique eius ordinis antistites, hunc sibi velut exemplar aliquod insigne proponere debeant, si quidem eo titulo censeri velint, cuius nomine tantos consecuti sunt honores atq; facultates. Quod superest, vt hanc inscriptionem tuo nomini factam, beneuolè accipias, oro. Vale. Argentorati, mense Maio. M. D. XLVIII.

PHILIP-

PHILIPPI COMINÆI, EQVITIS, COMMENTARIORVM DE BELLO Neapolitano, Liber primus.

[redacted] interprete.

POSTQVAM res gestas Ludouici vndecimi Galliarum regis commemoraui, iam de Carolo eius filio, & regni hærede, & quamobrem sit cũ exercitu in Italiam profectus, exponam. Fuit ea res inter ipsius familiares diu multumque disceptata. Prudentiores enim & rerum periti, iudicabant omnes, magnum in eo esse periculum: ipse autẽ vnus probabat institutum, & cum eo Stephanus quidam Verius humili loco natus, & Brissonetus, ambo rei bellicæ imperitissimi. Hi duo illũ, alioqui propensum,

magis incitabant, ideoque in plurimorum reprehensionem incurrebant. Nam & res omnes necessariæ deerant, & ipse multum erat adolescens, & nulla suppetebat pecunia, & ante profectionem, mutuo sumpserunt Genuæ ad quinquaginta aureorũ millia, maximis vsuris, & tempus anni ad bellum gerendum deficiebat. Vna tantum res erat subsidio, quod plerique omnes, ex nobilitate præsertim, magnis animis & alacritate profectionem hanc suscipiebant, sic enim ferebat ipsorum [illegible] sicut erãt fiduciæ pleni, ita etiam nullo fere continebantur metu aut imperio. Quare statuendũ est, Deum huius belli fuisse ducem. Reliqui enim omnes parũ præstiterunt, quanquam videri possunt, eius gloriæ, quam ex eo bello rex sibi comparauit, authores magna ex parte fuisse. Cum annorum rex esset circiter quindecim, venit in Galliam Lotharingiæ Dux, & Barrensem agrum, quem Ludouicus vndecimus possederat, item Prouinciam Comitatum, quem Carolus Andegauorum Dux, cum absque liberis moreretur, testamento reliquerat Ludouico, restitui sibi postulabat. Nam quod Renati, Siciliæ regis Andiumq; Ducis & Prouinciæ Comitis, e filia nepos esset, idcirco debere se præferri

Ludo-

Ludouico regi, qui esset nepos è sorore, & Prouinciam ad se pertinere, iniuriamque sibi factam ab auo dicebat. Rex vero maiorum testamentis cautum esse, ne ad filias deferretur Prouinciæ imperium, & ipsum, qui matri succederet, nullum ibi ius habere posse, contendebat. Re disceptata diu, Baitam ei restituit, & certum equitatus numerum attribuit, & ad quindecim aureorum millia annua promisit in annos quatuor, intra quod tempus de iure Prouinciæ cognosci oportebat. His rebus omnibus interfui, propterea quod eius eram senatus, qui tunc communi consilio procerum & ordinum regni delectus ac constitutus fuit. Stephanus autem Verius, qui possessiones iam aliquot per Prouinciã habebat, & profectionem Italicam valde optabat, autor regi fuit, vt mihi & nonnullis aliis diceret, ne Prouinciã sibi eripi pateremur. Priusquam anni quatuor exiissent, de quibus cõuenerat, iurisperiti quidam eius regionis venerunt in Galliam, ac testamenta proferebant, partim Caroli Siciliæ regis, partim aliorum, qui ex Galliæ regum stirpe procreati, Siciliam possederant, & non modo Prouinciam, sed & Siciliã, & qualcunq; alias eius familiæ facultates, ad regẽ pertinere confirmabant.

Hoc illi quidem magna contentione: verum alii longe secus, atque hi, quos dixi, omnia sua communicabant cum Stephano Verio, qui valde regem instigabat, ne tantam hæreditatem, testamento delatam, & Galliæ peculiarem, negligeret. Ioannes autem Borboniorum Dux, & alii quidam regis familiares, qui rerum summæ præerant, vt aduersus alteram factionem firmius consisterent, Lotharingiæ Ducē, qui magni animi erat, accersiuerunt in Galliam, vt eius niterentur præsidio, sed rationē tenebāt, quomodo nacti idoneum tempus, eum à se remouerent: quod accidit, quando illi & confirmatas suas partes, & Aureliani Ducis, eiusq; cliētelæ gratiam & authoritatem minui viderunt. Quanquam certè, nisi de Prouincia illi satisfacerent, & annuam pecuniam promissam dependerent, non erat, quomodo post annos quatuor ipsū diutius morarentur. Et cum venisset tempus, quo illi satisfieri oportebat, atq; ille frustra se moliri videret, iratus discessit.

Verum mēsibus aliquot ante id tempus, oblata fuit ei pulcherrima cōditio, si modo adiecisset animum, eaque potuisset vti. Neapolitani enim regni proceres omnes ac ciuitates Ferdinando rege, propter sum-

mam eius ac liberorum ipsius crudelitatem defecerant,& in ecclesiæ Romanæ clientelam atq; fidem sese permiserant.cumq; Ferdinandus adiutus à Florētinis acerrime resisteret,Pōtifex Romanus & reliqui omnes, Lotharingiæ Ducem euocabant, eiq; summam imperii deferebant,& interim dum in Galliis occupatur, naues aliquot instructæ, & cum his Iulianus, Cardinalis Ostiensis, Genuæ ipsum expectabant, & discedentem à Galliis,multi legati atque nuncii, qui eius rei causa Neapoli venerant, magnopere ad profectionem hortabantur. Rex etiam,qui tunc annorum erat vndc viginti, videbatur consilium hoc non improbare, ac velle ipsius vti opera, ideoque & pecunia, & equitatu, & cōmendationibus eum adiuuare constituit.Et quanquam duo illi,de quibus ante dixi,non desistebant regem admonere sui iuris: ille tamen dimissis literis Romā, Florentiam, Genuam, & alio, beneuolentiam ei conciliare studebat, quod ex legatis qui mittebantur,& ex ipso Duce, dum per Molinum, Borboniæ oppidum iter faceret, cognoui. Hæc autē eò recito, vt demonstrem, humilis conditionis homines excitare nonnunquam grauissimas turbas. Commoratus biduo Molini,contendebat Lugdunum,

in Italiam inde profecturus. Sed propter nimiam ipsius deliberationem atque moram, cœperant relanguescere eius amici per Italiam, & re desperata pacem iam cum Ferdinando fecerant. Ea re nunciata, tristis & abiectus domum rediit, & authoritatem deinceps apud nos omnem ac existimationem amisit. Ex nobilitate complures, facta pace, Neapolim reuerterunt, sed per fidem circũuenti, in vincula fuerunt cõiecti. Salernitanus autem Princeps, qui Ferdinandi mores ac ingenium nouerat, pacem repudiauit, & Venetias profectus, cũ suis nepotibus, Bisigniani Principis filiis, quoniam amicos in ea ciuitate habebat, senatum consuluit, an ad Lotharingiæ Ducem, an in Galliam, aut in Hispaniam potius eundum sibi censerent? Illi, in altero nihil esse præsidii: regem Hispanorum, si præter Siciliam & alia quædam loca mediterranei maris, Neapolim quoque teneat, nimis fore potentem: Galliæ autẽ reges, quandiu Neapolim possedissent olim, firmam cum ipsis pacem coluisse dicebant, & vt eo se reciperet, suadebant: quod ex ipso postea cognoui. Mea fert opinio, non putasse tum illos, fore vt rex aliquando in Italiam accederet. Postquam in Gallias illi venissent, biennio fere commo-

rati,

rati, per Stephanum Verium diligēter sollicitabant regem, ne res Italicas negligeret: deinde per Italiam quoq; multos interpellabant, in primis autem Ioannem Galeacium, Mediolani Ducē. Is erat Francisci Sfortiæ nepos è filio Galeacio, qui vxorem habuit Bonam è Sabaudię Ducū familia. Erat ea fœmina suorum liberorū tutrix, verum ingenio parum valebat, & à Cicone scriba pendebat tota, qui liberorum salutis causa, Galeacii fratres omnes atque cognatos eiecerat. In his erant Ludouicus Sfortia, Francisci filius, & Robertus Sanseuerinus, vir magnæ virtutis, verum illa reuocauit vtrūque postea & loco restituit, deprecatore Antonio Tesino Ferrariensi. Promiserant illi, nihil se contra Ciconem grauius admissuros: triduo autem postquam erant restituti, cōprehenderunt, & inclusum dolio vectumque per vrbem Mediolanum, custodiæ mādarunt in arce Papiensi, in eoque carcere vitam ille finiit. Erat affinitate cōiunctus cuidam ex familia Vicecomitum, quo absente magis illi audebant. Eo facto. rerū procurationē sibi sumpserunt, ipsam vero liberaliter habebant, & per Antoniū Tesinū, quicquid vellet, subministrabant, cæterarū autē rerum omniū nihil fere cum ea communi-

cabant, & ſic erat eius ingenium alioquin, vt deliciis ſolum adiectá, res graues non curaret. Ad Teſinum autem, qui gratia plurimum poterat, deferebantur illius voluntate, omnes literæ, quæ quaque de re mitterētur. Id moleſtè tulit Ludouicus liberorum patruus, qui ſummam Imperii iam antea cogitabat ad ſe transferre, ideoque filios eius duos, nepotes ſuos, primum ab ea remouet, in eamque partem arcis Mediolani traducit, quam ſua lingua Roccetam appellant. Hoc eius factum probabat Robertus Sanſeuerinus, & ex Palauicinis quidam, & arcis præfectus, qui multo tempore non fuerat egreſſus ex ea ſtatione, donec inſidiis & fraude Ludouici, culpa vero ſui domini Ioannis Galeacii Ducis, caperetur, qui matris ingenium referebat. Liberis eò traductis, ærarium, quod id temporis habebatur omnium longè ditiſſimum, in ſuam poteſtatem redegerunt, ab eaque rationes poſtulabant, & tribus confectis clauibus, cum ex iis vnam ei tradidiſſent, Ludouico fuit demandata ſuorum nepotum tutela. Poſtea miſſis huc illuc literis, in Galliā præſertim, inſimulabant eam ſtupri, cum Teſino commiſſi, qui Sanſeuerini beneficio ſeruatus periculum effugit. Et licet eam poteſtatē obtinerent.

nerent, tamen non erat eis integrum, quoties vellent in arcem ingredi, quæ centum & quinquaginta militum præsidio tenebatur. Orta fuit interea simultas, quod fieri solet, inter Sfortiam & Sanseuerinum, & hic quidē cum alterius offensionem ac odium sustinere diutius non posset, Venetias iuit: ipsius autem filii, Galeacius, & Comes Gaiazius, adiunxerunt se Sfortiæ, eoq; sunt vsi valde familiariter, quod nonnulli dicebant volūtate patris fieri. Nobis quidem egregiam operā illi præstiterūt, in bello Italico, tū in gratiam Salernitani, quem supra nominaui, qui Princeps erat eius familiæ, tum aliis de causis, quæ suo loco dicentur. Ludouicus in eo rerum statu cœpit non obscure, quid sui esset propositi, declarare, & iam cudebat aurum atque argentum, cuius ab vna parte impressa erat Ducis, ab altera verò, ipsius effigies: quæ res magnam inuidiam ei conciliabat. Mediolani Ducis vxor, erat filia Calabriæ Ducis Alphonsi, egregia fœmina, & valde studiosa dignitatis mariti sui, verum ille erat imprudentior, & quæ secreto ei communicasset vxor, enunciabat aliis. Magna etiam erat authoritas atq; fides præfecti arcis. Nec enim egrediebatur vnquam, & ex fratribus alterum semper

domi continebat, orta iam nonnulla suspicione. Sed quodam die Ludouicus cum nepote suo Duce, quem animi reficiendi causa foras produxerat, domum rediens ad arcem vsque deduxit, vti consueuerat: cumque præfectus more suo comitatus prodisset, & passum vnum atque alterum extra pensilem pontem esset progressus, vt Principem exciperet, captus fuit a Sanseuerinis, Roberti filiis. Qui intus erant milites, è vestigio pontem ad se reducebant: Ludouicus autem particulam aliquam cereæ candelæ iussit accendi, & nisi prius, quam absumeretur, sibi patefacerent, iureiurando minabatur omnibus pœnam capitis. Illi perterriti, deditionem fecerunt arcis, quam rebus omnibus deinde muniuit, & quicquid faceret, in gratiam atque iussu nepotis facere se profitebatur. Ipsum vero præfectum in ius vocauit oblata criminatione, quod Maximiliano Cæsari voluisset arcem prodere. Germanos etiam aliquot eius rei conscios, vt quidem ipse iactabat, comprehendit, verum iis dimissis, scribam quendam suum, de quo suspicionem habebat, & alium præterea, quem eius rei internuncium fuisse diceret, capite mulctauit. Præfectum etiam, vbi diu detinuisset, dimisit affirmans sui nepotis

matrem

matrem, Bonam summisisse aliquando præfecti fratrem, qui se interficeret, ipsum vero præfectum facinus illud prohibuisse, eoque vitam se nunc illi donare dicebat. Mea sane fert opinio, si quæ resedisset in eo culpa, non fuisse condonaturum, præsertim, cum Maximilianus, & propter Austriam & quod Cæsar esset, non haberet ibi nullum ius & actionem. Ad ipsum enim si delatum fuisset eius loci imperium, maximi erant per Italiam futuri motus & Insubria tota statim defecisset. Quo enim tempore Cæsares eam olim administrabant, magna erat populi libertas, & singulæ domus aureum solum modo pēdebant annuum. Vicecomites autem, ac deinde Sfortiæ, maximum imperabant tributum, in eoq; nulli parcebant ordini. Ludouicus, occupata arce, & qui intus erant omnibus in suā fidem ac potestatē adactis, cœpit spectare maiora. nā qui Mediolanū tenet, is reliquum agrum omnē habet prope ad suum nutū ac voluntatem. Est autem Insubria, seu Ducatus Mediolanensis, pro sua magnitudine, omnium Regionum, quas vidi, longe & pulcherrima & fructuosissima, quiq; eam possidet, cogere potest ad quingenta aureorum millia quotannis, nulla populi molestia vel detrimēto: sed

plerique non contenti eo, conficiunt & exigunt ad ſeptingenta millia, quo fit etiam, vt populus nouis fere ſtudeat imperiis. Habebat Ludouicus in matrimonio Ferrarię Ducis filiam, quo facilius illi erat multorum amicitiam in Italia ſibi conciliare: ſed Venetos in primis fœdere ſibi coniunxit, nō abſque diſpendio ſui ſoceri. Quod vt melius intelligi poſſit, quædam mihi ſunt extra ordinem dicenda. Ferrariæ Dux, hortatu Ferdinandi, Neapolitani regis ſui ſoceri, & Ludouici Sfortiæ, bellum nuper intulerat Venetis, cumque ſolus aliquandiu omnem impetum ſuſtineret, hoſtes aliquā agri partem illi ademerunt, natura munitā, & cum primis fertilem, Puleſinum vocāt, cuius duo ſunt oppida primi nominis, Rhodogium & Baſtia. Sed cum ii, quos diximus, & Pontifex Romanus, & Florentini, & Bononienſes auxilium ei ferrent, valde fuerunt hoſtium res afflictæ. Ibi vero Ludouicus pacem demum fecit, vtilem illis & peropportunam. Cum enim reliqui omnes, quod eo bello quiſque amiſerat, recuperarent, ſolus Ferrariæ Dux damno fuit affectus, amiſſo, quem diximus, agro, qui & hodie ditionis eſt Venetorum. Sfortiam aliqui dicebant eius rei cauſa, dono ab illis accepiſſe ad ſexaginta aureorum
mil-

millia, & Ferrariæ Duci perſuaſum ita fuiſſe ſcio, cuius nondum ille tunc erat gener. Hæc fuit amicitiæ & facti deinde fœderis occaſio. Ludouicum iſta conantem Mediolani, & per Inſubriam, nemo quiſquam impediebat, præter vxorem Ducis, filiam Alphonſi. Ille igitur, vt, quo vellet, perueniret, miſſis nunciis atque literis, Carolum Galliæ regem ſollicitabat, vt Italiam ingreſſus cum exercitu, regem Neapolis profligaret: Ferdinandus enim, eiuſque filius Alphonſus, longe erant ditiſſimi, & habebantur ab omnibus maximi animi atq; virtutis, tametſi res ipſa diuerſum poſtea declarauit. Ludouicus autem ingenio quidem & prudentia valebat, ſed erat timidior, & deiectus admodum rebus aduerſis, & ſi propoſitum videret aliquod emolumentum, infidus. nam multus mihi cum eo fuit vſus. Et quoniam in illo regis Neapolitani imperio, minus facile cõſequi poterat quod optabat, miſſis, vt dixi, nunciis, cœpit animum regis adoleſcentis excitare quadam gloriæ cupiditate, ſimul, quam haberet iuſtam belli cauſam, demonſtrabat. Ii quos mittebat, per Stephanum Verium ac Briſſonetum adibant regem, & vtrique magna pollicebatur Ludouicus, & Briſſoneto fuit author, vt ſacer-

dos fieret, si que curaturum dixit, vt in Cardinalium ordinem allegaretur; & quo citius omnia conficeret, amplissimam decreuit legationem, cuius erat princeps comes Gaiazius. Ante id tempus miserat quendam è suis scribis ad regem, oratum, vt nepotem suum Mediolani Ducem, eo quod Genuam teneret, in fidem ac clientelam suam reciperet, eique ius & authoritatem administradi communicaret. Erat iniqua conditio, postulare vt absenti hoc tribueretur. Poterat quidem rex beneficio singulari, è suis aliquem in Insubriam mittere, qui fide ac iureiurando illum obstringeret. Cum enim matrem haberet ille tutricem, ego, qui tūc legatus eram Ludouici regi iureiurādo illam adegi, verum eo tempore Genuam tenebat Baptista Campofulgosus: nunc vero, postquam Ludouicus eam vrbem recepisset, magis æquum erat, vt solenniter ea res atq; legitime fieret. Ludouicus autem, vt quod petebat, impetraret, dono dederat quibusdam regis familiaribus, & in his, Stephano Verio, ad octo aureorum millia. Faciebant hi certe iniuriam regi non mediocrem. facile enim nobis tunc fuisset Genuæ possessionem inuadere. Quòd si pecuniam quoque fas erat accipere, multo maiorem sum-

summam oportuit post-ferre. Galeacius enim Ioannis pater, consimili de causa dederat olim Ludouico regi ad quinquaginta aureorum millia, eiusque pecuniæ rex dono mihi dedit triginta millia: sed opinor Verium eo spectasse, vt Ludouicum haberet sui consilii adiutorem. Ex iis quos dixi legatis Sfortiæ, comes Gaiazius, priuatim ac solus cum rege locutus, maxima illi deferebat auxilia, & quod Ludouicus suo arbitrio Insubriam omnem gubernaret, minimo negocio rem confici posse dicebat, & paucis deinde post diebus abiit, relicto comite Lætæuillano, qui sollicitaret. Quod cum iste diligenter faceret, multi cœperunt animum adiicere, sed & rex Peronem Bassum mittebat idcirco legatum, ad Innocentium Pontificem Romanum, Venetos, Florentinos, & ab his inuicem ad nos veniebant internuncii. Nostrorum hominum non vna erat sententia: regem vero ipsum esse profecturum nemo putabat. Interim dū legati vltro citroq; commeant, agebatur de pace inter regem & Philippum Austriacum, Maximiliani Cæsaris filium, sed in eo ipso tempore quiddam interuenit valde odiosum & indignum. Rex enim Margarita Maximiliani filia, relicta, multum adolescentula vxorem

duxit Annam, Francisci Britanniæ Ducis filiam, vt Prouinciam illam omnem pacatam haberet, quam possidebat eo tempore totã, præter Rhedones. Erat eius puellæ nutricius & auunculus Auraicæ Princeps, eamque Maximiliano publice desponderat. Cum ergo plerique tristem ac funestum exitum metuerēt, & Maximilianus insigni quadam videretur adfectus contumelia, propter remissam filiam, & ereptam sibi sponsam. Fridericus Cæsar, ipsius pater, & Comes Palatinus & Heluetii missis legatis intercedebāt. Erant iam vtrique defatigati bellis, præcipue vero Burgundiones, ob ciuiles etiam dissensiones, quo facilius erat pacem aliquã constituere. Ad eam actionem rex misit Petrum Borboniæ Ducem, Auraicæ Principē, Cordæum & me. Compositio demum facta fuit in hūc modum, quicquid in Atrebatum agro rex possideret, Philippo vti restitueret. Cum enim soror ipsius desponderetur regi, pactum fuit, si quis casus matrimonium hoc impediret, vt tum, quod pro dote attulisset illa, redderetur familiæ. Burgundiones autem ex insidiis iam ceperant Atrebatum & Sanctomarum. Reliqua, solum Hesdinum, Area, Betuna, quorum oppidorum arces regi licebat ex pacto retinere, ad certum tempus.

pus, & præsidiis etiam munire. De nuptiis illis ita commutatis, non idē erat hominum iudicium, sacrarum quoque rerum periti, non vno modo pronunciabant: ipsis quidem fœminis infeliciter fere accidit in partu. Regina enim, tribus editis filiis, incredibili cum dolore mortem eorum deplorauit. Margarita nupsit Castiliæ regis vnico filio, qui primo post nuptias anno extinctus, vxorē reliquit grauidam, quæ posthumum edidit mortuum, quo nihil euenire poterat toti regno acerbius. Maximilianus autem in matrimonium ducit filiam Galeacii, Mediolani Ducis, intercessore Ludouico Sfortia, patruo: sed eam rem grauiter tulerunt Germaniæ principes, propter ipsius fœminæ obscuritatem generis. Parum enim est splendoris in familia Vicecomitum, ac multo minus in Sfortiis, quorum nomen illustre primum effecit Franciscus, patre natus homine plebeio, sed ingenio præditus liberali, qui vxore ducta, filia notha Philippi Mariæ, ex familia Vicecomitum, Mediolani Ducis, hæres fuit, atque successor sui soceri, & Insubriam possedit, magnus profectò vir, & virtute cuilibet suæ ætatis Principi comparandus. Hæc autem eo pertinent, vt demonstrem, quòd supra dixi, quam inauspi-

catò illæ ad nouas nuptias transierint. Et vt ad institutum reuertar, vbi Comes Gaiazius discessit, multa per Italiam nostri homines tentabant, & rex, quantumuis adolescens, valde afficiebatur, ac misso legato Perone Basso, quem diximus, petebat à Venetis, vt ope & consilio sibi in ea profectione adessent. Illi, pergratum esse quod instituisset, opem verò nullam se posse ferre dicebant, propter Turcici belli suspicionem: vt autem ipsi, tanto regi consulant, quid facto sit opus, nimis id fore temerarium & arrogans: adiuturos tamen potius, quam impedituros. Acute quidem illi & prudenter, sunt enim omnium hominum longe scientissimi: sed tamen euentus non respondit ipsorum expectationi. Neq; enim regem ipsum esse profecturum putabant; & quod excusabant de Turca, simulatum erat, & qui tunc præerat Turcarum Cæsar, ingenio erat minus excitato, sed sperabant illi se posse iam familiam Arragoniæ, quam vehementer oderant, vlcisci. Ferdinandi enim regis & Alphonsi hortatu atque impulsu, Mahometum Turcarum Cæsarem, qui Constantinopolim expugnauit, dicebant longius progressum, & magnis incommodis ipsorum

fines

fines adfecisse. Alphonsum præterea ferebant eius belli, quod Ferrariæ Dux ipsis intulisset, authorem, & quosdam summisisse, qui suæ vrbis cisternas veneno corrumperent. nam quia clauduntur vndique mari, plurimùm ea vtũtur aqua. Hoc illi quidem de istis acerbè satis & odiosè: sed vera inimicitiæ causa fuit, quod ab illis impedirentur, quò minus ditionem & imperium suum per Italiam atque Græciam dilatarent, quod inprimis desiderabant, etsi nuper Cyprum occupauerant, nullo sane iure. Cupiebant ergo bellum illis inferri, & in quamcunque partẽ ipsi inclinassent, ab ea sperabãt consequi se posse oppida quædam in sinu illo maris Adriatici posita, eaque spes tandem ipsos non fefellit, tametsi parum abfuit, quin aberrassent. Quod etiam ad eum modum, vti diximus, legato nostro responderẽt, eo pertinebat, ne regem ipsi viderentur in Italiam euocasse. Ad hoc ferè tempus Lugdunum rex petebat: eò venit ad ipsum Galeacius, è Sanseuerinis alter, missus à Ludouico Sfortia, cum lectissimis equis & armis, exercendi atque ostentandi sui causa, iuuenis egregia virtute, eumque sic adamauit rex, vt primi ordinis equitem faceret, qui summus est honos, & non nisi probatissimis commu-

nicari solet. Illo demum in Italiam reuerso, Lætæuillanus in Galliis remansit, promouendi causa itineris. Legatos rex etiã habebat Genuæ, quorum Princeps erat Dursius, ac parabatur ibi classis: & sub exitum mensis Augusti, rex Viennam, Delphinatus oppidum, ad Rhodani ripam profectus, Aureliorum Ducem cognatum suum, Genuam præmisit: quod pleriq; sic accipiebant, quasi eò fieret, vt iste adiutus ab iis, quos diximus, Italiæ nobilibus, profugis, cum classe illa Neapolim contenderet. Erat tunc Genua in ditione Mediolani ducatus, quem ad suum nutum Sfortia gubernabat, ideoque rex nihil in ea vrbe non poterat. Supra diximus de Ioannis Galeacii, Mediolani Ducis coniuge, quæ ex omnibus vna resistebat conatibus Ludouici, verũ id frustra fuit, quòd rex paratum habebat exercitum, & quòd ipsius maritus, per imprudentiam omnia communicabat Ludouico, qui & nuncium quendam nuper fecerat submergi, quem illa cum literis ad suum parentem Alphonsum emiserat. In eam, de qua diximus, classem, maximi fiebant sumptus, & quicquid vndique potuit corrogari pecuniæ, eò fuit impensum, neque tamen vllus prope fuit vsus. Nam neque rex per ætatem, cum esset annorum

annorum viginti duorum, satis prouidebat, & quibus ipse præcipuam administrationē commiserat, Verius atq; Brissonetus, ii propter earum rerum imperitiam, nihil idoneè procurabant. Quo magis etiam videre licet, & admirari potentiam Dei, qui tam felicem dedit exitum. Alphonsus enim nuper à morte patris Ferdinandi, rex factus, & consecratus ab Alexandro sexto, Pontifice Romano, Arragonio, habebatur ab omnibus valde peritus rei bellicæ, & erat instructus rebus necessariis, & fautores habebat Florentinos, & Turcarum Cæsarem, non alienum. Erat etiam ei filius Ferdinandus, annorum circiter viginti trium, egregius iuuenis, & populo valde acceptus, item frater Fridericus, vir prudens, & classis ipsorum præfectus, ac nostrarum rerum non imperitus, longa consuetudine atq; conuictu. Successit hic nepoti suo Ferdinādo regi: ac memini, cùm tu mihi aliquando diceres, Archiepiscope Viennensis, astra præsignificare illi, & polliceri dignitatem regiam. Cuius rei cum apud ipsum facta fuisset mentio, aureorum millia duo annua mihi promisit, per Italiam, si quidem istud accideret. Regem valde sollicitabat Ludouicus, & literis, & per Lætæuillanum, vt accelerares: ibi ve-

rò ex iis, qui profectionem antea ſuaſerant, nonnulli cœperunt dubitare. Briſſonetus inprimis, quod rex moleſte tulit. Stephanus autem Verius, nihil quidem mutabat, ſed quod ex ipſius famulis quidam deceſſerat, & de contagione morbi aliqua fuit orta ſuſpicio: cogebatur aliquandiu à congreſſu & colloquio regis abſtinere. Ita fiebat, vt nemo rem ſollicitaret amplius, imo prudentiores omnes ac regis familiares, & in his Borboniæ Dux cum vxore ſtudebant impedire, ſuique conſilii multas adducebant rationes & cum Briſſoneto de iis omnibus cõmunicabant. Poſt multam vero diſceptationem, rex tandem decreuit omnino proficiſci, & vt commodius abſq; maiori comitatu tranſiret Alpes, omnium primus in viam ſeſe dedit. Sed ne tum quidem ſatis adhuc de profectione conſtabat, & cum eſſem in primo agmine, reuocabar, affirmantibus nonnullis, regem aliud ſtatuiſſe. Eodem die rex à mercatore quodam Genuenſi, mutuatus eſt ad quinquaginta aureorũ millia, ſine vſura: eam pecuniã Ludouicus occulte pendebat, interpoſitis fideiuſſoribus, qui eã redderent mercatori, quem diximus, in his, ego quoque fui, & pro ſex millibus ſpondebam. Non multo ante mutuatus etiam erat Ge-

niæ tantundem, vt supra diximus, eiusq; pecuniæ vsura creuit, intra menses quatuor, ad septem aureorum millia. Rumor erat, quosdam ex nostris lucrũ ex eo percipere. Vienna rex digressus ad vicesimum tertium Augusti diem, Astam petebat, & in itinere, cum esset Susæ, venit ad ipsum celeribus equis Galeacius Sanseuerinus, illiuc Taurinũ profectus, & ornamenta Sabaudiæ Principis viduæ mutuatus, oppignorauit pro duodecim aureorum millibus, & ex viduæ Monferratensis ornamentis tantundem confecit, ex quo facile intelligi potest, quis fuerit eius belli futurus euentus nisi Deus rem gubernasset. Interim dum Astæ dies aliquot commoratur, venit ad eum Sfortia cum vxore, & amplissimo comitatu. Biduo post Noniũ rediit, quod est eius loci castellum, & ab Asta mille passus abest, eoq; consultandi causa quotidie cõueniebamus. Habebat Alphonsus per id tempus duos exercitus, vnum in Flaminia, cui filium suum Ferdinandum præfecerat, cum Virgilio Vrsino, & Comite Petiliano, & Ioanne Iacobo Triuultio, alterum vero maritimum, cui frater ipsius præerat Fridericus. Nostris copiis erat præfectus Albinius Scotus, vir magnæ virtutis. Eæ erant cohortes aliquot Heluetiorũ, item

circiter ducēti equites cataphracti, leuis autem armaturæ quingenti, Itali omnes, quibus Comitem Gaiazium Ludouicus præfecerat, valde sollicitus, & vehementer metuens, ne quid detrimēti isti acciperēt: quod si accidisset, rex domū reuersurus erat cum reliquo exercitu, ideoque in summum ille discrimen venisset, propter hostium propinquitatem, quibus cum nonnulli iam per Insubriam sua consilia communicabant, pertæsi illius imperium. Is, quem dixi, maritimus Alphonsi exercitus, tenebat oram illam omnem, quæ est circa Liburnum & Pisas, freti amicitia Florentinorum. Cum Friderico classis præfecto erant nobiles quidam Genuenses, & in his Brito Fliscus, quorum opera sperabat ille posse Genuam ad defectionem concitari. Expositis autem aliquot copiis militum, circa Rapallum oppidum, prope erat vt perficeret, quod constituerat: sed in eo fere temporis puncto, Dux Aureliorum appulit cum sua classe: inter cæteras naues, erat vnà mea triremis, admodum grandis, cui præerat Albertus Melius. Ex ea quòd propius ad cōtinentem applicari posset, nostri valde oppugnabant hostem tormentis, & ex aliis deinde nauibus egressi milites, ac Genua profecti terrestri itinere, conso-

consociabant se reliquis nostris copiis, quas antea dixi, quæ cum propius constitissent, vix primum illorum impetum sustinuerunt hostes, ac fugæ se mandarunt, interfectis ad centum,& paucis quibusdam captis,ac in his filio Cardinalis Genuensis. Miserat eo copias aliquot Ludouicus, duce Ioanne Adurno,verùm ii non interfuerunt ei prœlio, & aditum quendam fortiter ab hoste defendebant. Ad hunc igitur modum profligatus hostium exercitus maritimus, è conspectu nostro longius retrocessit. Vbi Genuã nostri reuerterunt, ortus est ciuium tumultus, & sumptis armis, cum ex Heluetiis nostris, & ab ipsis quoq; nonnulli cecidissent, composita res demum fuit. Hic mihi digrediendum est ad Florentinos. Hi semel atque iterum legatos miserant ad regem, priusquam è Galliis abiret, & primo quidẽ Episcopum Aretinum, & Petrum Sunderinum, de quorum aduentus causa vt cognosceremus, mihi rex mandabat,& Verio & Brissoneto. Postulata nostra hæc erant, vt per suum agrum nobis iter darent, vt centum equites cataphractos nobis alerent. Id si ita facerent, firmam gratiam atq; amicitiam regi cum ipsis futuram. Illi autem ex præscripto Petri Medices omnia faciebant, cuius pater Lauren-

tius maximam in ea Republica potentiam & authoritatem habuerat, vir summæ virtutis. Est autem ea mercatorũ familia totius orbis terrarum, meo quidem iudicio, longe & amplissima & celeberrima. Nam & soli procuratores ipsorum atque negotiorum gestores magnam vbiq; fidem obtinebant, quod per Flandriam & Angliam ipse vidi, & ex iis noui Gerardum Ganuesium, qui mutuatus aliquando regi Angliæ Eduardo ad centum & viginti aureorum millia, prope author fuit, vt excitato contra ipsum bello ciuili, rerum potiretur. Noui quoque Thomam Portunæum, qui ad Carolum Burgundiæ Ducem, Eduardi fuit fideiussor, pro quinquaginta aureorum millibus, & eo amplius. Eius familiæ fuit Princeps Cosmus, qui moderatè & liberæ ciuitati conuenienter Rempublicam administrabat. Sed Laurentio, quod Pisanos & quasdam alias factiones metueret, vt in alteris cõmentariis recitauimus, attribuerat, Senatus viginti custodes, quibus ille solùm ad tutelam atque salutem suam vtebatur. Ab eius morte Petrus, honoris ac dignitatis paterni successor, cùm putaret satellitium illud sibi deberi, multa proterue faciebat, & metui volebat magis, quam amari. Alterius legationis,

tionis, quam ille miserat, cum rex Lugdunũ venisset, Princeps erat Petrus Capo. Per eum, quo minus ipsius postulatis morem gereret, excusabat, vt antea quoque fecerat. & ipsius parentem, Ludouicum regem authorem fuisse Florentinis dicebat ineundi fœderis cum Ferdinando rege Neapolis, & domo Arragonica, quam eo constante fœdere deserere ipsis non licebat. Quod si tamen ad ipsorum fines propius accedat, voluntatem atque studium suum illi declaraturos, & hoc eò magis nunciabat, quod sicut Veneti, arbitrabatur regem non esse venturum. In vtraque legatione erant, qui male illi cuperent, & in hac posteriore Capo mandata illius odiosius explicabat, & quomodo ciuitas aduersus eum excitari posset, demonstrabat, & ipsius deinde hortatu, rex Florentinis omnibus præcepit, vt è Galliis excederent. Hoc eò pertinet, vt quod deinceps euenit, melius intelligi possit. Rex enim cœpit illum valde odisse, & nostri homines occulte sua consilia conferebant cum illius aduersariis, in quibus etiam erant duo eius patrueles. Fridericus à nobis reiectus, vt supra diximus, classem reduxit ad oram maritimam circa Pisas. Florentini autem, qui natura & antiqui-

tùs in Galliam magis, quam alio propendent, cœperunt negligere eum atque fastidire. Sfortia interim valde regem vrgebat, & in primo congressu atque colloquio, ne dubites, inquit, progredi, ac sis animo constanti. Sunt omnino per Italiam, tres longe maximi principatus, Mediolanensis, Venetus, Neapolitanus. Ex iis primum habes ad nutum ac voluntatem tuam: alter pacem colit, neq; se commouet: cum tertio solum ergo tibi bellum erit. Atqui fuit tempus, cum tui maiores, Galliæ reges debellarunt hos omnes consociatos. Quod si mihi fidem habebis, faciam, vt multo, quam fuit Carolus Magnus, euadas potentior, & cum Neapolitanum regnum possidebis, non erit difficile Turcam ex Europa profligare, verè quidem ille hoc de Turca, si res idoneè, & cum virtute fuisset administrata. Ea oratione rex magis incitatus, illius ex præscripto faciebat omnia, quod ex nostris quidã moleste ferebant, gratificantes hoc ipso Aureliorum Duci, qui Mediolanum & Insubriam ad se pertinere dicebat. Erat iam aliquid occultæ simultatis inter Verium & Brissonetum, & hic quidem, quod Sfortiæ tanta habebatur fides, grauiter tulit, & studebat alioqui profectionem hanc interuertere, vt

supra

ſupra diximus, ideoque Ludouicus cœpit regem hortari, vt eum domi relinqueret. Eo cognito, iratus ille, inter alia multa dicebat, nihil ei oportere committi, neque dubium eſſe, quin regem fallat, & in periculum ſit adducturus. Hoc ille quidem ſatis leuiter, & alieno tempore: ſed affectus atque ſtudium erga regem incitabat eum. Poſt hanc diſceptationẽ placuit, vt in omnes partes dimitterentur nuncii, mihiq; decreta fuit ad Venetos legatio: cumq; rex, qui tum erat Aſtæ, tenuiſsima valetudine, inciperet habere melius, dabam me in viam, neque longius progreſſurum eſſe putabam. Sexta demum die Venetias perueni, & quod verebar, ne mutata voluntate rex domum rediret, primis aliquot diebus, lente ac remiſſius agebam. Sed ille cõtinuato itinere, Papiam, quod eſt ad Ticinum flumen, contendit, ac ibi primùm aliqua fuit orta ſuſpicio. Ludouicus enim non in arce, ſed in oppido iuſſerat ei parari locum & hoſpitium, & coactus propemodum in arcem recepit, vbi & noſtrorum excubitorum auctus fuit numerus ea nocte, quod Ludouico valde præter opinionem accidit, & regem, an vllam de ſe haberet ſuſpicionem, interrogabat. Erant in ea arce Mediolani Dux, Ludouici ex fratre ne-

pos, eiusque vxor, & filius annorum circiter quinque, & filiæ duæ: vxor quidem valde tristis & afflicta propter imbecillem valetudinem, & miseram mariti conditionem. Nam Ludouicus eum veluti captiuum seruabat, nec vlli facultatem dabat eius cõueniendi, feceram illac iter triduo ante regem, & cum valde cuperem, non fuit mihi concessum, vt ei loquerer, ac grauem illius ægritudinem obstare dicebant, rex tamen, qui consobrinus erat, admissus fuit ad colloquium, & quanquam optabat eum de rebus nonnullis admonere: tamen quod eo tempore multum tribueret amicitiæ Ludouici, nullam rem grauem aut seriam cum eo communicabat, vt ex ipsõ postea cognoui. In eo temporis puncto, illius vxor ad pedes Ludouici proiecta, vehementer orabat, vt sui parentis atque fratris misereretur. Ille autem respondit, iam eò rem deductam, vt mutari non posset. Intercedebat misera pro illis, atque interim magis erat ei opus, vt pro marito, seque ipsa potius deprecaretur. Rex illinc profectus, Placentiam petebat. Ibi Ludouico nunciatum fuit, Mediolani ducem esse valetudine desperata. Salutato igitur rege, discessit, pollicitus rediturũ se, quòd rex ipsum orauerat: prius

verò

verò, quam Papiam venit, iam ille decesse-rat è vita. Quod vbi resciuit, è vestigio Mediolanum sese contulit. Ea res illico fuit enunciata Venetis per legatum, quem iis locis habebant. Hoc quoque fuit adiectum in literis, eum cogitare Insubriam & imperii summam ad se traducere, quod Veneti grauiter tulerunt, & ex me quærebant, num rex patrociniũ suscepturus esset pueri, quem ille moriens reliquisset hæredem? Ego, quanquam satis iudicabam æquum esse, vt ita fieret: tamen propter eam, quæ tunc regi fuit cum Ludouico, necessitudinem, dubitanter illis respondi. Ludouicus igitur, mortuo nepote, principatum occupauit, eaque præcipua fuit causa, multorum iudicio, quamobrem nos in Italiam euocassent, plerique etiam extinctum nepotem ab ipso dicebant, ideoque multi per Italiam, mortui ducis propinqui & amici conuenerant, vt ipsum profligarent, & nisi rex cum exercitu adfuisset, facile quod volebant, perfecissent. Ferdinandus enim, Alphonsi filius, erat in propinquo cum copiis, vt supra diximus. Verum Gaiazius & Albinius eum reiecerũt, & vix iter diei nostras copias ille antecedebat, & ad fœminam quandam eius loci, viduam, vxorem Comitis Hieronymi,

ni ac milites præsidio relicti, orta contentione, ex Germanis nostris aliquot interfecerunt; eaque res maximam deinde turbam excitauit, vt postea sum dicturus. Florentini, cum rebus nouis studerent, quia in Galliam fere propendent, eo quod mercaturam ibi exercent, & Güelphorum sequuntur partes; amplissimam decreuerunt legationem ad regem, & profitebantur; nolle diutius in eo versari periculo, quod erat, si regem ac Mediolani Ducem haberent aduersarios. Eam legationem non improbabat etiam Petrus Medices, quanquam sane, qui tunc erat rerum status, non poterat aliter facere. Nam & propter inscientiam belli, & inopiam rerum necessariarum, multo illis præstabat pacificare. Legatorum orationis exitus erat; vt dicerent ei paratum hospitium in vrbe. Captabant enim occasionē exturbandi Petri Medices: quod eo facilius fieri posse sperabant, cum scirent quosdam ex nostris ipsorum approbare consilia. Ille vero priuatim etiam miserat ad regem, in eoque vtebatur quodam suo negotiorū gestore, qui tametsi diu versatus esset in Galliis, tamen nostrarum rationum erat imperitus, quas ne illi quidem satis etiam norunt, qui diu multumq; assueuerunt; idq; pre[illegible]

crebras mutationes. Rex quid suæ esset voluntatis, & quid à ciuitate fieri vellet, legatis ostenderat. Itaq; Petrus Medices, & cum eo ciues nonnulli, venerunt in castra, vt ad ea postulata responderent. Nisi enim ei satisfacerent, quanto essent in discrimine, videbãt. Cogitabant ergo viam sibi munire ad ipsius beneuolentiam. Aduentanti illi obuiam processerũt iussu regis, Piennius & Brissonnetus. Hi cum in colloquium venissent, petebãt, vt Sarezanellam arcem in potestatem regis: Pisas autem & Liburnum, & Petramsanctam, & Libramfactam, ad certum tempus in fidem ipsius permitterent. Ille statim omnia concessit, non communicata re cum suis collegis, qui sciebant quidem fore, vt Pisis aliquandiu rex moraretur, sui reficiendi causa, verum vt ea nobis traderẽtur oppida, minime erat ipsorum propositi. Nam in summum discrimen hoc ipso Rempub. ille adducebat, & nostris etiam hominibus præter expectationem accidit, quod tam multa largiretur, & ridiculè postea recitarunt aliis, quam egisset liberaliter. His omnibus confectis, rex Pisas venit: Petrus autem Medices Florentiam reuersus, domum suam omnibus rebus ornatam atque refertam, iussit apparari, vt hospitium regi

fœminis quoque vim facere, qua criminatione nihil esse poterat acerbius, propterea quod Itali sunt prope omnes valde præ cæteris, ad rem familiarem attenti & zelotypi. Quantum ad rapinas & deprędationes pertinet, non erat nihil, quod incusabant: in altero iniuriam nobis faciebant. Rex interim dum essent Placentiæ, funus fecit consobrino suo Mediolani duci, nec erat aliud ferè quod ageret. Nam & Ludouicus iam factus Mediolani dux, aberat, & ortis quibusdam suspicionibus, nostri cupiebant redire domum, etiam ii, qui profectionem antea suaserant, & in his Dursius, de quo supra diximus, qui Genua, vbi valetudinem curabat, scriptis ad regem literis, multa, quæ ad augendam suspicionem pertinerent, nunciabat. Sed aliud erat Dei consilium, & dum pleriq; ad eum modum fluctuarent animis, allatum fuit de Mediolani duce, redituro ad regem, & de Florentinorum erga nos beneuolentia. Nam Petrus Medices intemperanter & superbe Rempub administrabat, eoq; inuisus erat ibi nō solum claris familiis, Caponibus atq. Nerlis, verum etiam suis propinquis & consanguineis. Hæ duæ causæ regem denuo excitarunt, & Placentia profectus in Florentinorum fines cōtendit, vt eos

lus est Italiæ populus. qui tantas indignitates atq; contumelias perferat. Æquissimum est, vt ipsorum miserearis, & concedas, quod tantopere petunt. Hoc an fecerit, vel quod rogatus esset ab illis & pollicitationibus inductus, vel quod rei summam non intelligeret, dubium est. Rex autem, qui nesciret, quid illud sibi vellet, quod de libertate dixerant, cõmiseratione quadam impulsus, respondit, sibi placere ipsorum postulata. Quod vbi Kabotus, de quo diximus, enunciasset, ac studium regis erga ipsos commẽdasset, illi sublato clamore, lætitiam suam significabant, & statim facto concursu, cum ad pontem Arni fluminis venissent, leonem illum prægrandem, columnæ marmoreæ superimpositum, quod est insigne Reipub. Florentinæ, demoliti, regis effigiem in eam columnam collocabant, sic, vt equo insidens, dextra teneret gladium, pedibus autem equi subiectum ac prostratum haberet leonem. Hoc illi tunc quidem, vt nobis gratificarentur: sed postquam deinde Maximilianus Cæsar eo venit, sublata statua, quam nobis posuerant, consimilem illi tribuebant honorẽ. Itali enim fere student, seq; adiungũt semper potentioribus, quanquam certe Pisani, quorũ est durissima con-

ditio, merentur excusationem, quod meliorem statum affectent. Rex paucis diebus ibi commoratus, vbi Florentiam venit, grauiter questi sunt de iniuria, quam accepissent, ob libertatem Pisanis restitutam, in quo promissum ab eo non seruatum esse, nec etiam ei licere dicebant, vt ipsos in suo iure impediret. Qui pro rege verba fecit, excusabat factum, cumque dicebat non recte accepisse illorum postulata, neq; velle ius ipsorũ aut vectigalia deteriora facere. Nouum itaque cum illis pactum fecit, de quo sum dicturus, vbi de Petro Medices, & quid illi acciderit, primum exposuero. Quod is tã multa regi permisisset, nõnulli eo leuius tulerunt, quod abeuntẽ putarent redditurum esse, quæ bona fide accepisset. Et quanquam Pisæ maximi sit momenti ciuitas, tamen si rex ibi voluisset hyemare, opinor Florentinos non fuisse ei denegaturos. Vbi Florentiam ergo reuertisset Petrus Medices, nemo vultum fingebat, sed irati animi signa pleriq; omnes dabant, propterea quod per ipsum essent exuti facultatibus iis omnibus, quas annis prope centum maximo labore atque periculo sibi comparassent, ac videbatur illis pronunciare animus aliquid magni incommodi. His de causis, præsertim
defi-

regi præberet. Hic mihi dicendum est aliquid de Mediolani duce. Is magnā in spem venerat consequendi Sarezanelli & Petram sanctam, propterea, quod Genuensis olim fuerunt ditionis, & regem ea sibi pollicitum esse confirmabat, sed cum obtinere non posset, magnopere offensus domum rediit, illata causa, quam sibi ad proficiscendum necessariam esse diceret, Galeacium tamen Sanseuerinum, & Lætræuillanum ibi reliquit, vt consiliis interessent. Sanseuerinus autem cum esset Pisis, primos ciuitatis ad se conuocat, eisque persuadet, vti facta rebellione de libertate regem interpellarent. Mediolani Dux eum summiserat, vt id faceret, per eam occasionem fieri posse sperans, vt in suam potestatē illi demum redirent, sicut olim fuissent sub imperio Ioannis Galeacii, eius nominis primi Mediolani Ducis. Crudeliter iste & superbe imperauerat, sed largitionibus plurimum poterat. Vide sepulchrum eius in Carthusianorum templo Papiæ, cumque ex iis quidam inter spectandum mihi virtutem eius prædicaret, ac sanctimoniam tribueret: Cur, inquam ego, sanctum appellas? Vides ibi multorum populorū insignia depicta, quos ille sibi nullo iure subegit. Tum iste: Nos in-

nacti tempestatem, ea vtendum esse. Biduo post, venit eo Petrus Medices, parum bene cultus, Veneti autem, quod verebantur, ne regem offenderent, cum non possent ei honeste denegare hospitium, percunctando studebant ex me cognoscere, quæ regis esset voluntas. Ego qui cuperem ei gratificari, præsertim cum rex nihil de illo ad me scripsisset odiose; respondi existimare me, fugisse illum propter mobilitatem vulgi potius, quam metu regis Itaque fuit admissus, & liberaliter exceptus, eique & famulis permittebatur esse cum telo. Et quãquam Cosmus Medices olim impediuerat eos quo minus Mediolanum obtinerent, tamen ob eius familiæ virtutem atque nobilitatem, in magno ipsum honore habebant. Postquam in collocutionem veni, prolixe de sua calamitate mihi commemorabat, amissis rebus omnibus. Hoc etiam inter alia valde hominem angebat, quod ex ipsius procuratoribus quidam recusasset ei subministrare pannum, quo se suosque vestiret. Ego, quibus poteram rationibus eum confirmabam. Rex priusquam iret Florentiam, datis literis, eum accersiuit, sed ille pridie eius diei profugerat, cumque ex nostris quidam, qui locum & hospitium regi parabat

in illius ædibus, de fuga cognouisset cœpit illico prædari & diripere quicquid reperisset, illata causa, quod ipsius procuratores Lugduni magnam vim pecuniæ sibi deberent. Is abstulit inter alia cornu quoddam insigne Monocerotis, pretii septem millium aureorum. Quicquid haberet opum præterea, deportari iusserat in quasdam alias ædes. Id omne vulgo direptum fuit, sed ornamenta quædam illius, & ad viginti aureorum millia & pocula valde preciosa, & signa quædam elegantissima, Senatus sibi seruauit. Summa omnium quæ amisit eo die, fuerunt ad centum aureorum millia.

PHILIPPI COMINÆI, EQVITIS, COMMENTARIORVM LIBER SECVNDVS.

FLORENTINI postea nouam fecerunt cum rege pactionem, & mutuo dabant centum ac viginti aureorum millia, concedebant etiam quæ diximus, oppida, & quo magis ei gratificarentur, insignia suæ vrbis mutarunt, & Gallicis consimilia sumpserũt, ille inuicem in suam tutelam atque fidem

cos re-

desiderio libertatis, quam amissam esse iudicabant, constituerunt illum extra Rempub. eiicere, ab eoque consilio non splendor huius familiæ, non gratia, non recens Cosmi & Laurentii ornatissimorum hominum memoria eos reuocabat. Et cum earũ rerũ inscius ipse, tametsi de infirmitate plebis nonnihil dubitaret, ad curiam venisset comitatus, vt ad Senatum referret, quid actum esset, non fuit intromissus, & ex Nerlis quidam armatus, qui portam occupauerat, dicebat, non ei licere cum comitatu ingredi. Domum igitur reuersus cum sic esset repudiatus, clientes ac famulos suos omneis iussit arma capere, simul, quid fieri vellet, & quæ sua esset fortuna, Paulum Vrsinum admonuit, gẽtilem ac familiarem suum. Nam quod inter ipsos quædam esset necessitudo, familia Medicensis, quæ potens erat & ampla, cõsueuit inde à Laurentio dare illis annuum stipendium. Consilium eius hoc erat, vt factioni aduersariæ vi armorum resisteret: sed illico fuit conclamatum ad libertatẽ, & populus ad arma cõcurrit. Eo cognito statim profugit, miserabili certe fato. Nam quæ plurimis annis fuerat potentissima domus, & principibus fere comparanda, quicquid habuit dignitatis atq; splendo-

valde oderant Vrſini. Nam hæ duæ familię quam late Romanæ Eccleſiæ patet imperium, ſuos habent clientes atq; deuotos, perpetuæque ſunt inter ipſos turbæ & offenſiones. Quod niſi malum hoc interueniret iis locis, nullus Italiæ populus meliori conditione aut æquiori vteretur imperio, propterea quod nullũ fere pēdent tributum, & Rempub. habent bene conſtitutã, quia Romani Pontifices plerumq; ſunt, & ipſi docti, & homines præficiunt idoneos: ſed nemo credat, quantis malis occaſionem prębeant factiones illæ duæ. De Columenſibus, & quemadmodum à nobis defecerint, poſtea ſum dicturus. Præter eum Cardinalem, rex Oſtiam quoque miſerat Peronem Baſſum, qui paucis ante diebus attulerat viginti aureorum millia, quæ Mediolani Dux paulo ante regi mutuatus erat. Attribuerat autem iliis rex ad quingētos equites, & duo Heluetiorum millia, quibus præerant Comes Liniacus, & Alegrius, & ipſorũ propoſiti erat, vt traiecto Tiberi, Ferdinandũ qui Romę erat, cōmeatu intercluderent, Auxilio Columenſiũ, quibus ampliſſima rex dabat ſtipēdia. Sed hoc in loco varia cōcurrunt, de iisq; ſingulis aliquid nobis eſt dicendum. Rex antequam Viterbiũ venit legatos Romam

miſerat, & in his Tremolium, ad Pontificem, vt de pace agerent, quoniam ille iam initium aliquod eius rei fecerat, vt Italorum fert conſuetudo, ſed interea Pontifex, nocturno tempore in vrbem receperat Ferdinandum cum copiis, & noſtros legatos cõprehenſos, eodem die dimiſit: Aſcaniũ verò Cardinalem, & Proſperum Columnum captiuos detinuit, quod nonnulli ferebãt ipſorum voluntate fieri. Eo toto itinere, nõ amplius biduo rex vno aliquo in loco morabatur, & multo commodius eueniebant omnia, quam polliceri aut optare ſibi potuiſſet ipſe. Pontifex vbi vidit eum tanto ſucceſſu & celeritate progredi, permiſit, vt Romam veniret, quanquam ſane vt prohiberet, non iam in ipſius erat poteſtate. Ferdinãdus autem noctu clam diſcedens, Neapolim reuertit, deductus alio vſq; è Cardinalibus aliquot. Regi obuiam proceſſerunt Cardinales ac Senatores magno numero, & hoſpitium fuit ei tributum in vrbis ea parte, quam Columnenſes inhabitant. Pontifex in Adriani molem ſe recepit. Nonne autem mirum debet videri, & regem Alphonſum, cuius tanta erat opinio virtutis atque ſcientiæ militaris, eiuſque filium & Vrſinos, qui plurimum iis locis poterant, non fuiſſe auſos com-

eos recepit, & sanctissimo iureiurando pollicebatur redditurum se ipsis, quæ accepisset oppida, quarto mense post, quam Neapolim venisset, aut eò citius, si forte ante id tempus in Galliam rediret. Commoratus apud eos paucis diebus, Senam, inde Viterbium petiuit. Eo in oppido constituerant hostes morari, nostrumque aduentum expectare, & si res ita ferret, prælio nobiscum decertare, quod & Alphonsi regis, & Alexandri Pontificis legati Venetus mihi dicebant. Ferdinandus enim Alphonsi filius, Romam se receperat, & ipsum Alphonsum cui magnam plærique tribuebant fortitudinem, Viterbium vsque venturum esse dum exercitu putabam, filio relicto Neapoli præsidio. Locus enim ille visus mihi fuit valde opportunus, vbi nos exciperet, eò quod haberet à tergo tum suum, tum Põtificis & Vrsinorum agrum omnem, in quem, si quid accidisset incommodi, absque maiori vllo periculo facilem habuisset receptum. Arcem Viterbii rex occupauit per Cardinalem Ostiensem, eius loci præfectum, & mirabar cum ab eo mihi redderentur literæ ibi scriptæ, ac tunc primum cœpi cogitare esse Deum, qui profectionẽ nostrã gubernaret, meque pœnitebat, quod paulò

ſos committere ſuam ſalutem vrbi Romæ, præſertim cum ſatis perciperent & Mediolani Ducem & Venetos iã conari defectionem, & de fœdere conſultare? Nam ſi Viterbii aut etiam Romæ ſaltem per aliquot dies nobis illi reſtitiſſent, illico fuiſſet initũ illud fœdus: at conſilium Dei cogitationes captumque noſtrum excedebat. Ante quam Romam rex venit, concidit aliqua pars muri, & quum eo veniſſet collapſus etiam fuit ille murus, quo cingitur Adriani moles, in quam Pontifex ſeſe abdiderat, quod præter alios duo quidam Cardinales mihi recitarunt: qua quidem in re ſignificationem aliquam & omen ineſſe crediderim. Sed nunc mihi de Alphonſo nonnulla ſunt explicanda. Ab eius patre nobilitas prope omnis defecerat, vt initio libri diximus, qui cum extremum auxilium diu fruſtra expectaſſent, in gratiam redierunt, & ex ipſis nonnulli, cum Neapolim reuertiſſent, per fidem circumuenti, capti fuerũt ab eo circiter vigintiquatuor, quos ab eius morte Alphonſus filius necauit omnes, ac ſupplicium quoque ſumpſit de Principe Rhoſanæ, & Duce Seſſæ fortiſſimo viro, quos pater aliquando ſimili fraude circumuenerat. Ille in matrimonio habebat Ferdinandi ſororem, & quanquam

grauiter eum offenderat: tamen, quod data fide ad ipſum veniſſet, non erat æquum, vt vim vllam pateretur. Comprehenſus autem, in teterrimum carcerem abiectus fuit: poſt etiam ipſius filius, adoleſcens valde formoſus, annorum circiter quindecim: cumq; regni ſumma deferretur ad Alphonſum, ille iam totos vigintiquinq; annos fuerat in vinculis, neque multo poſt, Alphonſus captiuos in Iſchiam Inſulam Neapoli vicinā deportari ac interfici iuſſit omnes præter vnum & alterum. Crudelitatis & iracundiæ ipſius adminiſter fuerat, è Mauritania, quidam homo barbarus atq; ferus, qui perpetrata cæde, domum rediit illius mandato, vt facinus illud maneret occultum. Erat Ferdinandus ingenio valde truculēto & inconſtanti. Nam & inter epulas ac in conuiuiis cum lætitiam ac hilaritatē præ ſe ferret, iubebat homines comprehēdi, & vitæ periculum illis creabat. Ad hunc modum cepit, & poſtea necauit Iacobū Picininum, Franciſci Sfortiæ, Mediolani Ducis legatum: tametſi rumor erat Sfortiæ voluntate hoc eueniſſe, quod excellentem hominis virtutē, qui magnas haberet per Italiam clientelas, ambo metuerent. Breuiter, nihil erat in eo humani, nihil commiſerationis, quod etiam ipſius propin-

propinqui & necessarii profitebantur. In populum vehementer fuit iniquus, & nullum mercaturæ genus non exercebat, adeo sordidus & illiberalis, vt etiam porcos distribueret saginādos alieno sumptu, quo essent vēdibiliores; quos si contigisset perire, tum eos qui suscepissent alendos, damnum ei præstare oportebat. Per Apuliam, quanti vellet, emebat quicquid erat olei, & frumentum aliis in locis, antequam maturuisset, & quanti omnino poterat, diuendebat. Quod si forte propter earum rerum copiam remitteretur precium: cogebantur tamen homines ad ipsius arbitrium atque præscriptum emere, & quandiu suppeteret ipsi quod venū daret, nō licebat aliis quicquam distrahere. Ex nobilitate qui rem familiarē curabant, & paulo erant lautiores, ab iis pecuniam & quicquid eius animo adhibuisset, mutuabatur, aut etiā inuitis eripiebat, & passim habebat equorū greges, quos alii cogebantur ei propagare & enutrire. Patris ingenium referebat Alphonsus, vterq; crudelis, & libidinosus, & impius. Nam & fœminis complurib. vim fecerunt, & Ecclesiæ nullum deferebāt honorem, imo præfecturas Ecclesiarum vēdebant, & Ferdinandus Episcopatum Tarentinum Iudæo cuidam vendidit, tredecim

aureorum millibus, qui illum suo filio, quē nostræ religionis esse diceret, comparabat. Abbatias autem, & id genus alia, seruulis suis & familiaribus pro mercede dabat, nonnūquam etiam sub conditione, scilicet, vt accipitres ad certum tempus sibi curarent, ac mansuefacerent, aut simile aliquid. Alphōsus, solenne illud & ab Ecclesia sancitū, quadraginta dierum ieiunium, cōtemptim habebat, neq; peccatorum expiationem quærebat, neque cœnam domini quicquam ad se pertinere putabat, & vt paucis omnia dicam, nihil erat illis impurum magis & sceleratum. Putant nonnulli, quod si Alphonsi filio, Ferdinando, longior vita contigisset, superaturum fuisse vtriusque nequitiam & improbitatem. Mihi quidem visus fuit admodū demissus ac benignus, verum id fortasse rebus duris & asperis potius, quā ipsius indoli tribuendum est. Dicat aliquis, odióse hæc à me recitari: sed affirmare possum, & religiose quidem, nullum hic interuenire affectum, & eo solum ista commemoro, vt quam sit potens & iustus Deus, omnes intelligant. Nec enim vllum flagitium dimittit impunitum, & hic videmus quomodo Carolum regem adolescentem, nec rebus, nec hominibus idoneis instructum, excitarit, vt

rit, vt eos reges tam prudentes, tam locupletes, tam exercitatos militiæ, quibus ad gerendum bellum nihil etiam deesset, mulctaret. Qui tametsi multo ante præuiderent eam imminere tempestatem: tamen inopes consilii & velut attoniti, non potuerunt eam à se depellere. Sola enim arx Neapolis impetum nostrorum aliquandiu sustinuit. Nō inuenuste igitur Alexander Pontifex, Gallos eo venisse dicebat, cum ligneis calcaribus, & cretam solum prætulisse manibus, vt inscriptione facta, hospitiis idoneum locum sibi deligerent. De calcaribus autem eo dicebat, quod dum nostri homines, ociosi per vrbes obequitant, seruuli soleant ipsorū calceis imponere cuspidem aliquam ligneam, quæ sit calcarium loco. Nec enim frequenter admodum in ea profectione nostri gestarunt arma, & ab Asta Neapolim vsque rex quatuor solum menses ac dies vndeuiginti consumpsit. Quare non dubitem affirmare, & multos per Italiam noui honestissimos viros, qui idem iudicant, hanc videlicet plagam illis inflictam fuisse à Deo, vt reliqui Principes omnes ipsum reuereantur, & ius cuique suum reddant. Nam illi nō modo regnum ipsum & quicquid haberent opum, sed existimationem etiam amiserunt

omnem, & ex ipsis vno anno tres è vita cesserunt. Ferdinandus enim, qui magni illius Alphonsi regis, prudentissmi & optimi viri filius erat illegitimus, cum videret à nobis impendere sibi discrimen, neque posset resistere, magnopere angebatur in animo, & eo vehementius, quo magis de sua filiiq; sui vitæ turpitudine cogitabat, & quo grauiorem iustioremq; populi contra se offensionem esse sciebat. Nam etsi crudelis erat, tamen ingenio præstabat, & ex ipsius familiaribus nonnulli mihi confirmabant, cum sacellum quoddam dirueret, repertum fuisse libellum, in quo perscriptum esset, quicquid postea pertulit incommodorum, eumque vbi legisset paucis quibusdam adhibitis, in ignem cõiecisse. Ad eum dolorem hoc etiam accessit, quod ipsius filius Alphonsus, & ex eo nepos Ferdinandus, huic famæ de regis aduentu, fidem non habebant. nam hi contemptim fere de re tota loquebantur, & grauiter interminati, dicebant, se cum exercitu nobis obuiam processuros ad Alpes vsque. Ipse vero, qui periculi magnitudinem intelligeret, per legatũ suum Camillum Pãdulphum, valde sollicitabat regem de pace, priusquam Vienna discederet, quam vt impetraret, pollicebatur depẽdere vectigal annuum,

nuum ad quinquaginta aureorum millia, paratus etiam fidem & iusiurandum præstare,& regnum ei ferre acceptum: cumque videret ad pacem nullum aditum sibi petere, morbo correptus interiit, expiatis antea peccatis, vti spero, & Deo reconciliatus. Alphonsus autem, qui tam fuerat immanis per omnem vitam, & qui adeo magnū habebat vsum armorum, sua sponte, prius quam Roma rex digrederetur, administrationem omnem deposuit, & tantus ei timor incessit, vt noctu perpetuo exclamaret, audire se adventantes Gallos, & non homines tantum, sed arbores etiam & saxa nomen Gallicum sonare. Filium itaque suum, vbi Roma Neapolim rediisset, in regni possessionem misit, & inauguratione facta, iussit obequitare per vrbem maximo cum comitatu. Quo facto, fugam in Siciliam adornauit, cum sua socru, quæ soror erat Ferdinandi Castiliæ Siciliæq; regis. Et cum eius rei fama vbique percrebuisset, in primis autem Venetiis, non idem erat hominum iudicium: dicebant alii profectum ad Turcarum Cæsarem: alii decedere ex regno iactabant, in gratiam sui filii, qui populo esset acceptus. Mea vero semper fuit ea sententia, vt dicerem, pauore consternatum profugisse. Nemo enim

qui sit crudelis, vir fortis & animosus esse potest, vt in Nerone & id genus aliis tyrannis videre licet. Tam autem erat exanimatus, ac fugæ cupiens, quod ex ipsius familiaribus cognoui, vt socrui suæ diceret, quod nisi è vestigio discederet, se relicturũ ipsam: Et cum illa solum tridui spacium atque moram peteret: hoc enim sibi deesse ad explendum annum, quem volebat videri fuisse totum in eo regno: ille respondit, nisi pateretur se discedere, eiecturum sese per fenestrã; &, Nonne auditis, inquit, omnes homines inclamantes nomen Gallicum? Sic igitur perterriti profugerũt. Præter vina quædam generosa, quibus delectabatur, & varia genera seminum, ad rem hortensem, & ornamenta quædam atque signa, & aliquam pecuniæ summam nihil asportauit: reliqua omnia in arce Neapolis reliquit. Cum in Siciliam venisset, Messanam profectus, & monachis aliquot secum deductis, votum faciebat, velle in posterum abstinere ab omni administratione, & suscepto eo vitæ genere, magnam præ se ferebat sanctimoniam, beneficus admodum erga pauperes. Erat eius propositi, velle commigrare in Hispanias, & Valentiæ quoddam vitæ monasticæ genus amplecti, eorumque more vestiri, sed calculo gra-

lo grauissime adflictus, aliquanto post decessit, & quoniam anteactæ vitæ maximo pere ipsum pœnituit, vt accepi, sperare licet Deum illi suam infinitam gratiam atq; misericordiam communicasse. Eius filius Ferdinandus, ad quem nuper erat delata rerum summa, vt diximus, cum arbitraretur fuga sui patris offensiones omneis remissas, collegit quam potuit maximas equitum & peditum copias, & ad Sangermanum, quod est in aditu regni oppidum, consedit, & quicquid omnino necessarium esset, procurabat. Est ibi Liris fluuius, qui pedibus nonnunquam transiri potest, deinde mons vicinus & superimminens oppidum efficit munitum. Atque hic demum, qui familiæ Aragonicæ fauebant, cœperunt rursus in spem aliquam venire. Rex interim erat Romæ commoratus, ibi per dies viginti, in magna frequētia exterorum hominum & Cardinalium, in quibus erat Ascanius. Hi prope omnes valde Pontificem oderant, eumq; cogitabant deturbare loco, & creare nouū: eoque res processit, quod ex fide dignis accepi, vt semel atque iterum iuberent deduci tormenta & machinationes, quibus Adriani molem, in quam ille se receperat, euerterent; & nisi regis interuenisset authoritas

atque gratia, perfecissent quod constituerant, Arx enim illa non posit vim vllam maiorem diu sustinere. Et quoniam muri aliqua pars nuper collapsa fuit, vt ante diximus: multo maior alacritas studiumq; oppugnandi maius illis iniectum est, & significationem aliquam esse dicebant, quæ diuinitus accidisset. Inter alia insimulabant eum empti Pontificatus, & vere quidem istud: sed Cardinalis Ascanius author fuerat eius venditionis, & amplisima idcirco munera acceperat, quoniam & ipse Pontificatum ambiuerat. Et quamquam grauiter inter se disidebant: tamen vterque meo iudicio, de suo iure discessurus erat, & permissurus alium quemuis eligi fortasse aliquem etiam nostræ gentis atque factionis. Et videri posit rex minus bene sibi consuluisse, quod non eo rem deduceret: sed quoniam adolescens erat, & hominibus idoneis carebat, quod pacisci maluit, prudenter ab eo factum esse iudico. Fuisset quidem res insignis & memorabilis ad posteritatem, si statum Ecclesiæ Romanæ, tunc in primis valde corruptum & impurum emendasset. nam neque facultas ei deerat, neque voluntas etiam, sed opus in eo fuisset magna quadam dexteritate lectisimorum hominũ, quibus

ipse

ipse destitutus erat, vt non semel antea demonstrauimus. Itaque transegit pactis aliquanto durioribus, quæ res & offensionem excitauit, & fœderi de quo postea dicemus, occasionem præbuit. His autem conditionibus pactum fuit, vt Pontifex & Cardinales omnes pacem inter se colerent, vt absentes etiam Cardinales fructum & emolumētuum sui ordinis perciperent, vt Pōtifex quatuor eius regionis oppida in fidem regi permitteret, vt Turcarum Cæsaris fratrem, quem maximis præmiis custodiendum acceperat, regi traderet. Adiecta fuerunt etiam nonnulla, quæ proprie ad senatum Cardinalium pertinebāt. Pro iis rebus omnibus obsidem dabat, filium suum Valentiæ Cardinalem, vt cū rege Neapolim iret legatus, eumque rex in summo habebat honore. In gratiam autem regis, Pontifex duos creabat Cardinales, Brissonetum & Episcopum Cenomanorum familiæ Lucemburgicæ. His rebus confectis, rex in viam se dabat amicissime, vt quidem videbatur, à Pontifice dimissus. Verum Cardinales octo, qui compositionem hanc grauiter ferebant, factionis Ascanii, omnes Roma discesserunt, tametsi nonnulli dicerent Ascanium agere simulate, eiq; cum Pontifice non male conuenire. Sed

de eo nihil affirmare possum. Frater quidē eius, Mediolani Dux nondum offensionis vllum signum nobis dederat. In itinere cum non lōge nostri processissent, Valentiæ Cardinalis, obses profugit. Postero die rex oppugnatione cœpit Castelfortinum, interfectis omnib. qui intus erant, propterea quod is cuius erat oppidum, accepto à rege stipēdio, cum esset Vrsinæ factionis, ad hostes defecerat. Inde progressus, arcem quandam Marchionis Piscariæ, cum per octo circiter horas oppugnasset, vi cepit, & eos qui intus erant, in hostium numero habuit. Post, Sangermanum petebat, quod sedecim ab eo loco milliaribus abest, quod ad oppidum Ferdinandus rex omnem suum exercitum conuenire iusserat, positis ibi castris, vt supra diximus. Aut hic enim, aut nusquam alibi resistendum erat. Sed ille, tametsi præmiserat, qui aditum quendam, sex ab oppido milliaribus, à nobis defenderent, discessit nullis ordinibus antequam rex eo veniret. Primā aciem ducebat Guisius, & cum nostri aditum illum, qui est inter montes, nullo resistente occupassent, rex Sangermanum venit: Ferdinandus autem, vbi Capuam venisset, vix cum paucis quibusdam in vrbem receptus fuit, neque diu moratus abiit, cohortatus

eos

eos ad fidē atque constantiam, iniecta spe sui reditus in posterum diem. Quod fore suspicatus erat, id accidit. Quos enim ibi in præsidio reliquerat, ii non expectato ipsius reditu, quod iusserat, Nolam ierunt. In his erant Virgilius Vrsinus cum nepote suo, & comes Petilianus, qui capti à nostris, iniuriam sibi fieri, & per fidem, quam rex ipsis dedisset, circumueniri se querebantur: & vere quidem, sed literæ quibus cautum ipsis fuerat, nondum erant eis traditæ. Dimissi tandem absq; mulcta, nonnihil suarum rerum, quas nostri cepissent, desiderarunt. Sangermano rex Calenum petiit, duobus à Capua milliaribus. Eo venerunt Capuani & facta compositione, regem & exercitum eius omnem in vrbem receperunt. Postridie cum Auersam, medio itinere oppidum inter Capuam & Neapolim, venisset, Neapolitani legatos de pace mittebant, & postquam idonee illis cauisset, eosque suis legibus vsuros esse confirmasset, pacificarunt. Eo rex præmisit Marescalum Gium, Stephanum Verium, & Gannæum Iureconsultum, vt omnia procurarent. Ferdinandus, vbi nobilitatem omnem atque populum sumptis armis à se deficere, & ad bonorum quoque direptionem properare cognouit, ingressus

nauim, in Siciliam contendit. Incredibile est, quanta lætitia & congratulatione regem exceperint Neapolitani. Obuiam ei processerunt etiam Arragonicæ domus beneficiarii, in primis autē ii qui sunt familiæ Caraffiecæ, qui censum annuum habebant ab his regibus, ad quadraginta aureorum millia. Reges enim iis locis non sua tantum, sed & aliena sæpe largiuntur, & pauci sunt, quorum possessiones non dependeant vel à regibus, vel aliunde. Maxima igitur erat, vt dixi, hominum lætitia, propter depulsam à se tyrannidem. Præter arcem Brundusii, & Gallipolim, Apulia tota repente ad nos defecit. Calabria quoq; tribus exceptis oppidis, & arce Rhegii, verū id accidit nostra culpa, quod nulli qui in fidem ipsos reciperent, mitterētur. Tarentum, Hidruntum, Monopolis, & quæ sunt iis locis alia oppida, tridui iter obuiam nobis ibant, ac missis legatis, fidei nostræ ac potestati sese dabant. Idem faciebant ex principibus & nobilitate plæriq; omnes, ac frequentes Neapolim ad regem conueniebant, Salernitanus, qui iā ante noster erat, item Bisignianus, Melfitanus, Soranus, Fundensis, Atripaldinus, & complures alii. Solus Marchio Piscariæ, qui ditionis est Pontificiæ, nec venit ipse, nec legatos etiam

de pa-

de pace misit: duo quidam alii, quorum possessiones rex largitus erat Albinio, in Siciliam profugerunt. Ferdinandus fugiens reliquerat in arce Neapolis Marchionem Piscariæ & Germanorum aliquot cohortes. In Siciliam autem profectus erat, vt Alphõsum parentem de auxiliis sollicitaret. Eius patruus Fridericus habebat classem mediocrem instructam, & interposita fide, bis cum rege collocutus petebat, vt nepoti suo partem aliquam regni & nomen regium concederet, item, vt sua suæque coniugis bona sibi permitteret. Quod pro se postulabat, non erat magni momenti, quoniam hæreditatis paternæ deteriorem & minimam partem acceperat. Rex tum ipsi tum nepoti amplas deferebat in Gallia possessiones. Illi autem recusabant, & regi tamen non erat integrum amplius concedere. Nam si quod petebant, impetrassent, ad primam quamque occasionem nouos excitassent motus. Arcem Neapolis defendebant Germani. nam Marchio Piscariæ cum nollet obsidionem ferre, discesserat. Quod si nostri in vicinam insulam maioribus aliquot tormentis adductis, aditus omnes atq; loca defendissent, facile expugnassent, & reliqua deinde in suam potestatē sine negocio

redegissent: verum dabant se voluptatibus atque deliciis, tantosque sibi spiritus & arrogantiam sumpserant, propter opinionem scientiæ bellicæ, vt Italos omnes valde præ se contemnerent. Rex etiam in tanto rerum successu, nihil serium aut graue cogitabat, sed intentus erat ludis atque iocis, & subinde huc illuc animi recreãdi causa, per vrbem & foris obequitabat. Et quoniam de tributis atque vectigalibus multum remiserat, valde erat acceptus multitudini, quæ tametsi leuis fere sit & infirma, tamen propter ea beneficia credo fuisse in fide permansuram. Sed in eo valde nostri peccabant, quod nobilitatem indigne tractarent, eos præsertim qui partium fuerant Andegauensium, à qua familia rex omnem actionem atq; ius belli acceperat. Interiectis aliquot diebus, dum hæc geruntur, Germani occulte à nobis sollicitati, facta deditione arcem tradunt. Bellum istud Deus plane gubernabat: nam sæpenumero & grauissime quidem à nostris erratum fuit, & quoniam plærique beneficium hoc Dei nõ agnoscebant, maxima fuit secuta rerum cõmutatio, & subita quidem. Ac sicut per æstatem in iis locis, quæ sunt ad septentriones, sol, vbi occidit, minimo post interuallo & spacio temporis oritur vicissim

ac de-

ac denuo conſpicitur, ſic etiam illa, quæ nobis affulſit fortuna ſecunda, repente euanuit, & triſtem ſui memoriam reliquit magno certe Reipub. detrimento. Niſi enim moribus & ingratitudine noſtra Deus fuiſſet offenſus, Turcarum Cæſar non minus facile potuiſſet exturbari, quam Alphonſus. Erat enim ignauus, & ipſius fratrem hominem bellicoſum atque audacem rex in ſua tum poteſtate habebat, quem ille propter virtutem magnopere metuebat. Deinde qui ſunt ſub ipſius ditione, Chriſtianæ profeſſionis, ad defectionem plerique omnes ſpectabant, & ab Hidrunto, Apolloniam vſque, ſolum eſt interuallum ſexaginta milliarium, & inde Conſtantinopolim, iter ad ſummum octodecim dierum, in eaq; regione tota, præter vnum & alterum oppidum, nihil eſt firmi atq; muniti; eamq; incolunt Albani, Sclauoni & Græci, valde frequentes. Qui de progreſſu regis atq; victoria certiores facti per ſuos amicos, Venetiis & ex Apulia nunciabant, quo minus deficerent, nihil ſibi pręter occaſionē deeſſe. Quod vbi rex cognouit, legatū eo miſit Archiepiſcopum Dyrrachiensē. Is, incredibile eſt, quam multos ibi repererit cupidos rerū nouarum, & in his, quam plurimos illuſtri loco natos,

nepotes etiam & propinquos Constantini, qui Monferratensem agrum nunc administrat,&tunc occulte mecum erat aliquandiu Venetiis. Ad eum pertinebant Madonia, & Thessalia, & Apollonia, & Scodra, & Croia, quæ quidem oppida ipsius pater, nisi fallor, Venetis oppignorauerat, qui Croia deinde amissa, Scodram ex pacto Turcæ concesserunt: quod quidem oppidum Constantinus tunc facile recepisset auxilio suorum, nisi Dyrrachiensis impedimentum attulisset. Hunc in ipsis finibus expectabat Constantinus, & ego valde hominem vrgebam, cum esset Venetiis, vt discederet. visus enim est mihi parum taciturnus. Ipse vero magna pollicitus, dicebat se facturum aliquid præclari. Sed in eo ipso tempore mortuus est Turcarum Cæsaris frater, quem Romanus Pontifex regi captiuum dederat, vti dictum est. Quod vbi Veneti resciuerunt, cogitabāt statim enunciare in Turciam, ne quis anteuerteret, mandabant, ne qua nauis ea nocte exiret inter duo illa castella, quæ sunt in aditu maris atq; eius sinus, qui ad ipsos pertinet. Excubitores etiam eo disponebant, ne minora nauigia, cuiusmodi plurima sunt in propinquo transirent. nam eum nuncium sciebant vehementer gratum esse futurum

rum Turcarum Cęsari. Accidit autem, & importunissime quidẽ vt ea nocte Dyrrachiẽsis illinc solueret, vt Cõstantino, qui præcesserat, sese cõiungeret, instructus armis atq; telis, quę distribuerẽtur in eos, de quorũ virtute atq; fide compertum habebat. Sed cum ad eum locum, vbi illi excubabant, venisset, captus vna cum famulis, custodiæ mãdatus fuit & ademptis ei literis quas haberet, Veneti rem omnẽ ex iis cognouerunt, reliquis autem in ea naui permissum fuit, progredi. Retulit mihi deinde Constantinus, Venetos enunciasse omnia non solum Turcæ, verum etiam eius præfectis, qui sunt ad fines. Et nisi per quendã Albanũ, ad quẽ ea nauis pertinebat, qui ipsorum permissu, vti diximus, progressus erat, certior fuisset factus de eo qđ accideret, in summo erat discrimine, sed vbi cognouit, in Apuliã mari profugit. Nũc verò poscit argumentum, vt de Venetis, deq; mea legatione aliquid referã. Missus eo fui, primum, vt gratias agerẽ ꝙ tã liberaliter & amice respõdissent illis, quos ante me rex miserat, deinde, vt si omnino possẽ, in fide ipsos & amicitia continerẽ. Nam quod & opibus & industria, & administrandi peritia, plurimum possunt, facile ipsis erat institutum regis per Italiã euertere. Cum à rege discede-

rem eo profecturus, quod fuit Astæ, aderat Sfortia, Mediolani Dux, & quo commendatior essem, literas ad suum legatum, qui Venetiis erat, mihi dabat, cum eoque multus mihi deinde fuit vsus. Huic dabant Veneti centum aureos menstruos, & domicilium instructum, & treis nauiculas, quibus animi causa vteretur: ipsorũ etiam legatus tantundẽ habebat Mediolani, dẽptis nauigiis. Iter mihi erat per ipsorũ vrbes, Brixiã, Veronam, Vincentiam, Patauium. Hi omnes amplè & honorifice excipiebant, obuiã progressi, & vbi in diuersorium deduxerunt, hospiti mandabant, vt ipsorum sumptu copiosè & liberaliter omnia subministraret. Egregia quidem & honesta ratio: sed qui suppetet ea quæ in fidicines & id genus alios erogantur, parum reperiet emolumenti. Quo die Venetias veni, obuiã ex ipsis multi prodierunt, ad quinque millia passuum. Hic est locus, ad quem Patauio venitur secũdo flumine: ibi intermissò continente, mare incipit, & paratæ sunt nauiculæ valde commodæ, & stratæ intus tegumentis sericis, ad considendum. Mare ibi valde est placidum, nisi cum grauior aliqua tempestas oritur, ideoque omnis generis pisces ibi maximo numero capiuntur. Valde mirabar cum situm vrbis inspi-

inspicerem, tam multas tẽplorum turres ac tantam ædificiorum molem in ipso mari. Nauigiis enim vulgo itur, eorumq; est infinitus ibi numerus. Incredibile est, quã multa sint circa vrbem monachorum collegia, magnifice & sumptuosè structa. In ipsa vero vrbe, præter eos monachos, qui à mẽdicando nomen habent, & præter alia tẽpla sunt parochiæ ad lxxij. In eo quem dixi loco, qui ab vrbe quinque milliaribus abest, excipiebant me vigintiquinq; nobiles, elegantissime culti, & cum propius vrbem deduxissent in templum quoddam diuo Andreę sacrum, aderant totidem alii nobiles, cumq; his legati Mediolanensis ac Ferrariensis, & cum peramice salutassent, sumsimus alia paulo maiora nauigia, splendidissime exornata, in quibus singulis considere poterant quadraginta, mihique locum tribuerunt medium inter eos duos legatos, quod honoris causa facere consueuerunt. Eo comitatu deducebant me per magnum riuum, qui mediam vrbem diuidit, ea latitudine, vt etiam triremes aliæque maiores naues illâc transeant, eoque nihil est elegantius. Quæ sunt vtrinque domus, valde sunt amplæ & sublimes, è saxo constructæ omnes atque depictæ: sed quæ paulo sunt vetustiores, ex can-

dido marmore sunt ædificatæ, quod ex Istria ad ipsos importatur. Dici vero non potest, quam habeant splendidam & magni precii supellectilem. Ego sane florentiorem ciuitatem non vidi: legatis & exteris hominibus maximum deferunt honorem, & summa prudentia Remp. administrant & sacra omnia religiosissime procurant, eoque potissimum mea quidem sententia, Deum habent propitium. Hi, quos dixi, quinquaginta nobiles, perpetuo comitati, hospitium mihi præbuerunt in Abbatia diui Gregorii. Postridie cum accersitus ab illis atque deductus in senatum venissem, quas à rege habebam literas, Duci Reipub. dabam. Is summus est ibi magistratus, & creatur perpetuus, eumq; vt regem aliquem habent in honore: & tametsi per se parum ipse potest, absque communi senatus consilio atque voluntate: tamen qui tunc præerat valde magnam obtinebat authoritatem, ob singularem prudentiam, & rerum Italicarum peritiam, & summam ipsius humanitatem. Eo die nihil fuit actum præterea, & acceptis à me literis, per curiam circumducebant, vt structuras & ædificia spectarem. Est ibi templum diuo Marco cõsecratum, ipsi sacellum vocant, longe pulcherrimum & ornatissimum.

mum. In eo est is, qui appellatur thesaurus toto terrarum orbe celeberrimus. Ea sunt ornamenta quędam eius templi, & vniones, ad quatuordecim, omnium, quos ego viderim, longè maximi: non expoliti tamen, & coronæ duodecim aureæ, quibus solebant antiquitus exornari ad certos dies totidem fœminæ: quæ circumuectæ more consueto, cum per insidias essent interceptæ à prædonibus, mariti non destiterunt illos persequi prius, quam eas recepissent, & coronas illas deinde consecrarunt diuo Marco, & sacellum ibi construxerunt, in quod Senatus ingreditur quotannis, quo die facinus hoc fuit admissum. Nihil est ibi reconditæ pecuniæ, & Dux, præsente Senatu mihi dicebat, esse apud ipsos capitale, si quis referat de cogendo thesauro: quod prudenter & consulto ab eis institutum esse puto, vitandæ omnis cõtentionis atque simultatis causa. Postea deduxerunt ad nauale & armamentarium, quo nihil esse potest instructum magis. Ibi videas nauticam omnem supellectilem, & quicquid ad apparatum maritimum est necessarium. Est omnino illis innata quædam industria & cupiditas proferendi fines, & amplificandi imperii, & nisi cohibeantur, erit tempus, quo vicini omnes con-

ditionem ſuam nimis ſero deplorabunt. Cum rex in Italiam accederet, non habebant eum vſum militiæ, quem nunc habent, & ab eo primum tempore cœperunt multo melius intelligere rationes ſua defendendi, & nunc eo ſunt progreſſi, vt per Apuliam habeant oppignorata circiter octo oppida, quæ vix vnquam reddituri ſunt, vt opinor, atque interim multa ſtruxerunt propugnacula, tum ipſi, tum alii per Italiam. Non ſunt autem ea virtute, vt tam ſubito, quam Romani, creſcant. Ex ipſis nemo bellum adminiſtrat in continente, ſed habent legatos, quos ſua lingua prouiſores appellant, qui Imperatori exercitus adſunt, vt in commune conſulant, & quæ ſunt neceſſaria procurent. Maritimis autem bellis ipſimet præſunt, ex nobilitate delecti, & triremium præfecti. Quod autem terreſtri bello non præficiuntur, eo fit, ne quis per eam occaſionem largiri poſſit, & regnum occupet, quod in repub. Romana non ſemel accidiſſe conſtat, quæ pacatis vndique populis, aucta eorum priuata cupiditate & gloria, qui rem bello præclare geſſerant, ciuilibus tandem bellis oppreſſa, cōcidit. Illi autem magiſtratus omneis ita conſtitutos habent, vt diſſenſionibus atq; diſſidiis non poſſit vllus
eſſe

esse locus, qua in re summa certè est prudẽtia. Plebs nullum pendit ibi tributum, nec etiã administrationi reipub. admouetur, & soli nobiles omnia munera publica obeunt, scribis tantum exceptis, qui sunt plebeii. Maior etiam pars ciuium, & qui vrbem incolunt, sunt homines externi. Romani autem imperii rationem exactissime tenent, quomodo natum sit, quomodo creuerit, quid recte, quid vitiose in eo admissum, & non solum ossa Titi Liuii Patauini seruant, verum eius monumenta etiam & scripta diligentissime habent cognita atque meditata. His de causis videntur mihi, quod & ante dixi, summam aliquando potentiam sibi comparaturi esse. Supra diximus, regem ante me alios eo misisse legatos, & quoniam amice iis tunc responderant, hortati etiam, vt progrederetur, quo fuit antequam ille discederet Asta: ego qui eius rei mandatum haberem, quum eo venissem, gratias illis agebam, & cœpi commemorare, quam firma semper ac diuturna fuisset amicitia Galliæ regibus cum ipsorum Repub. cumque prolixe multa locutus essem in eam sententiam, quę ad maiorem cõciliationem pertinerent, deferebam eis Hidruntum atque Brundusium, ea lege, quod si rex ampliora

per Græciam ipsis daret, vti ea oppida nobis redderent. Illi, quod existimarēt regem, qui tum erat Astę, non esse promoturum castra, valde respondebant amicè, & ipsius institutum magnopere prædicabant. Quantum ad oblatas conditiones attineret, nolle se committere, vt rex, cui gratificari studeant, ipsorum pacem atque amicitiam redemisse videatur: esse quidem ipsis neque incommodum neque difficile, inferre bellum, sed eo se velle supersedere. Sollicitabat eos vehementer eodem tēpore de auxiliis, Alphōsi legatus, & amplissima promittebat, ac per eum Alphonsus profitebatur, habere quidem ipsos grauem ac iustissimam contra se offensionis causam, sed orabat, vti & Reipub. iniuriam, & dolorem suis precibus cōdonarent. Quod si Galli, se profligato rerum potiātur, durissimum esse futurum Italiæ statum, & ipsos pro sua prudentia satis videre, quantum in eo sit periculi, illos in his locis inueterascere. Sed & Turcarum Cæsar misso legato impulsu Romani Pontificis, nisi regē oppugnarent, hostium loco se habiturum ipsos, minabatur, eumque legatum non semel ipse vidi. Illi placide singulis respondebant, & nos adeò nō metuebant initio, vt etiam riderent. Nam Sfortia, nuper

nuper factus Mediolani Dux, per suum legatum confirmabat eos, ne essent solliciti, tenere se rationem, quemadmodum regi persuadere posset, vt domum redeat: non esse quod vereantur, ne quid ille per Italiã occupet. In eandem quoque sententiam nunciauerat Petro Medices, Rempublicam administranti, quod mihi recitauit ipse. Cum autem vtriq; viderent aliquot Florentinorũ oppida & arces, pręcipue vero Pisas, in potestate regis, cœperunt trepidare, & communicatis inter se consiliis, deliberabant, quomodo impedimentũ inferrent: sed quoniã ipsorum deliberationes fere sunt prolixiores, nostris erat nõ incommodum, quo vellent progredi. Hispaniarum quoq; rex, Ferdinandus, propter Siciliam & Sardiniam, quas teneret, nõ parum sibi metuebat. Maximilianus autem Cæsar indigne etiam ferebat, & in eo suo imperio minus honestum sibi putabat tantos esse nostrorũ hominum successus per Italiam, cumq; dolorem augebat, quod nonnulli dicerent, regem affectare imperium Romanum, & Pontificem, vt id sibi pace ipsius liceret, interpellasse, verum istud erat confictum & callide excogitatum. Itaque legationem ambo reges decreuerunt ad Venetos. Eius, quam Maximi-

lianus mittebat, Princeps erat Episcopus Tridentinus: cum eo veniebant ex nobilitate duo, & quidam iureconsultus. Hispaniæ rex nobilem quendam misit, egregium virum, amplo cum comitatu, iis magnum deferebat honorem senatus, omnemque sumptum subministrabat. A Mediolani Duce veniebant, Episcopus Comensis, & Franciscus Bernardinus, Vicecomes. Hi omnes nocturno tempore occulte conueniebant, & initio per scribas rem tractabant. Nam & Veneti inprimis & Mediolani Dux, cum de fœdere adhuc dubitarent, timidius agebant, & ne quid ad regem efferretur, valde erant solliciti. Qui Mediolano venerant, salutandi & officii causa me compellabant, allatis etiam literis Mediolani Ducis, ad me scriptis, eoque se venisse dicebant, quod Veneti, cum antea solummodo vnum mittere consueuissent Mediolanũ, nunc duo misissent legatos. Hoc illi dissimulãter ad me, ne quid suspicarer, & inter colloquendũ, longius progressi oratione, quærebãt ex me, quid eo venissent Maximiliani & Hispaniæ regis legati? cupere se principem suum de eo certiorem facere. Ego iam ante cognoueram, legatum Hispanũ, mutata veste, ne agnosceretur fecisse iter per Mediolanum: sed & il-

lud, Neapolitanum legatum crebras ab Alphonso literas accipere, quas cum senatu Veneto, reliquisque legatis communicaret. Hæc ego resciueram, vt dixi, cum ab aliis, tum ab ipsis legatorum famulis: nec enim vlli sumptui aut labori in eo parcebam, & adeo nihil me latebat, vt etiam quid initio propositum, & quousq; facta esset progressio, scirem. Accidit autem istud prius, quam Florentia rex discederet. Cum ergo scirem iacta quædam esse fundamenta fœderis, nō putabam esse dissimulādum amplius, ideoque illis respondebam, quandoquidem adeò simulate mecum agerent, hæc esse quæ cum ipsis colloqui vellem. Primum, non stare per regem, quo minus firma sit ipsis nobiscum amicitia. deinde, me paratum esse, causa regis, satisfacere desiderio Ducis, & respondere iis, quæ falso ad ipsum & inuidiosè delata sint: mihi videri ex ipsius vsu ac dignitate fore, si in fide ac amicitia permaneat: extare quædam eius erga regem officia atque merita, non debere committere, vt eorum memoria atque gratia depereat: Galliæ regum perpetuum esse morem, vt ne sint ingrati: & regem agnoscere, quibus ab eo sit affectus beneficiis, & suo tempore parem esse relaturum gratiam: non

oportere idcirco ab amicitia discedere, si quid forte minus prudẽter à nostris dictum sit: esse animi generosi, contemnere quæ vulgus hominum effutiat,& vtriusque salutis interesse, vt ne qua fiat animorum disiũctio. Post hæc rogabam, vt sui doloris causam, & quid ipsis in rege displiceret, libere mihi dicerent,quo certiorem eum facerem. Hoc enim ęquum esse magis, quam silentio tegere dolorem, & repudiata satisfactione, velle inimicitiam exercere.Ibi tum illi iureiurando mihi confirmabant, Principem suum nihil eiusmodi cogitare, & magnam prę se ferebant, quod ad eum modum essem locutus, admirationem. Postero die, cum in senatum eius rei causa venissem, reliquo sermone confecto dicebam, per illud fœdus, quod & cum rege haberent, & quod cum eius parente fecissent, non licere ipsis quoquo modo nostris aduersariis adesse, & regem simili conditione ipsis deuinctum teneri, multo minus etiam licere ipsis inire fœdus hoc, de quo nunc frequens admodum rumor increbuisset: quod si faciant, discedere ipsos ab eo quod conuenisset, & violare pacta. Cum ad hunc modum verba fecissem, ex concilio dimittunt, paulo post reuocãt.Incipit dux: Non oportere iis,
quæ

quæ vulgo dicantur, habere fidem: esse ciuitatem liberam, neque loquendi modum apud ipsos cuiquam præscribi: non esse ipsorum consilii, aut voluntatis, inire fœdus cōtra regem, nec vllam eius rei mentionē hactenus audisse: sed potius & cū ipso, & cum Maximiliano Cæsare, & Hispaniarum rege, & cū Italiæ principibus omnibus, velle fœdus facere contra vim & tyrannidem Turcicam: eius fœderis socios, pro suis quemque facultatibus debere pecuniam contribuere: qui recuset, eum & authoritate regis, qui exercitum habeat paratū, & ab ipsis etiam, oportere ad æquitatem & officium adduci: habere se in animo, dissidium istud & offensionem omnem componere: Eius pacis has esse conditiones, vt rex accepta mediocri pecuniæ summa, discedat ab armis, neque bellum faciat Neapolitanis: eamque pecuniam se erogaturos ea lege, vt quædam Apuliæ oppida & castella ipsis oppignorarentur, vt Alphonsus permissu Romani Pontificis, acceptum regi ferat regnū Neapolitanum, & fidem, vt fieri soleat, prę ster, & stipēdium annuum pēdat, & ipsius potestati tria oppida permittat. Hæc illi tunc nobis deferebant, atq; vtinā rex non fuisset aspernatus. Ad ea paucis respondebam, non esse mei

officii nec authoritatis, ea quæ proposuissent acceptare: scripturum diligẽter omnia regi: simul orabam, vt ne nimium in constituendo fœdere properarent, & vt dolorem suum mihi patefacerent, nec in eo quicquã, vti Mediolanenses legati fecissent, dissimularent. Tum illi aperte, dolere sibi dicebant, quod rex, cum antea semper præ se tulisset, moliri se bellum aduersus Neapolitanos tantum & Turcas, & cum ipsis quoque per literas & nuncios idem confirmasset, nunc & Romani Pontificis & Florentinorum oppida atque arces teneat, & in his quoque Pisas, & ad se rapiat quicquid vbique possit, & Turcam sinat vti pace. alterum, quod in eo reprehendãt, esse, quod Aureliorum Dux, quem Astæ rex reliquerit, suspicandi & metuendi causas adferat Duci Mediolanensi, atque eo magis, quod ipsius milites ac familiares, emissis aliquot vocibus, non tenuem nec obscuram alicuius facinoris, de quo cogitent, significationẽ præbeant: & licet vera sint ista, se tamen nihil esse moturos prius, quam à rege mihi sit allatum responsum. Quæ ab ipsis cognouissem, è vestigio ad regem enunciabam: sed frigide & aliene nihil respondebatur. Vbi viderunt consilia sua esse patefacta, cœperunt

agere

agere diligentius, & quotidie cōueniebant. Quòd si hostes Viterbii restitissent, & regem intra fines ingredi prohibuissent, Veneti copias erant missuri Romam, vbi Ferdinandum regem putabant esse permansurum. Sed de illius abitu certiores facti, mutarunt propositum, atque interea Maximiliani & Hispaniæ regis legati valde ipsos vrgebant, vt fœdus decernerent: nisi faciant, profitebantur se, quod menses quatuor iam essent ibi morati, discessuros. Illi, cum per suos legatos, qui in nostris erant castris, accepissent, regem sine vllo impedimēto progredi, & iam esse Neapoli, recitabant mihi quid haberent rei nouæ, & hilaritatem aliquam simulabant, sed arcem Neapolis nondum captam, & egregie munitam esse dicebant, idque ad eum modum quasi sperarent eam posse tolerare obsidionem. Ideoque Neapolitano legato permittebant, vt intra vrbem manus cogeret, easque Brundusium mitteret. Sed quum ad exitum fere perducta esset ipsorum actio, certæ fuerunt allatæ literæ de deditione arcis, ibi denuo iubent me accersiri, & in cubiculo Ducis, qui tum nonnihil ægrotabat, conuenerant circiter sexaginta. Dux initio suæ orationis cōmemorabat quod acciderat, arcem Neapolis

iam esse in potestate regis. Fingebat ille vultum, neque videbatur moleste ferre, sed reliqui vehementissime cuiusdam tristitiæ signa dabant omnes, & demisso capite, terram intuebantur, & nullo ordine sedebant in inferioribus subselliis. Opinor equidem, quo tempore Romam nunciatum fuit de Hannibalis prope Cannas victoria, nō fuisse maiorem senatus cōsternationem, quam fuit istorum. Nam præter Ducem, ex ipsis nemo quisquam mihi loquebatur, nemo respexit, quod maximopere mirabar. Vbi quod Neapoli gestum erat, exposuit, rogabat, an quæ ipsis per me rex promisisset, seruaturus esset? Confirmabam illi, ne quid dubitarent, simul, quæ ad eam rem pertinere videbantur, explicabam, & vt ipsis amplius satisfacerē, omne studium ac operam meam pollicebar, atq; ita discessi. Nondum illi perfecerant actionē, & Maximiliani Cæsaris legati, quod moram istam grauiter ferrēt, abitionem parabant. Mediolani Dux etiam, quum ex conditionibus vnam diu recusasset, permisit tamen suis, vt assentirētur. Eo facto, decreta fuit confœderatio. Interim dum hæc geruntur, regi nunciaueram, quicquid ad ipsum pertineret, & vrgebam, vt vel amicè responderet ad ipsorum postu-

lata, vel vt Neapoli maneret aliquandiu, atque ibi maiores peditum copias conduceret, & de re nummaria prouideret, & potissima eius regni loca præsidiis firmaret, eoq; facto, statim iter ingrederetur, domum rediturus, neque moram vllam interponeret, ne postea grauiori bello sit occurrendum, & cum omni multitudine hostium, qui nondum conuenissent, dimicandũ. Aurelianorum etiam Duci, qui cum suis tantum comitibus ac familiaribus erat Astæ, nũciabam, vt oppidum præsidio muniret: nam fore, vt hostes ipsum adoriantur. Ad hæc, Borboniæ Ducem, quem Galliæ per suam absentiam rex præfecerat, cohortabar, vt magna celeritate copias mitteret Astam, qui ab hoste illam defenderent: eo amisso oppido, nõ posse deinde regi subueniri: sed & Monferratensem viduam, nobis valde amicam, & Sfortiæ multum infestam, missis literis orabam, vt Aurelianorum Duci, cum opus illi esset, militẽ subministraret, propterea quod Asta deperdita, ipsius atque etiam Salassorum ager omnis, maximam esset accepturus calamitatem.

PHILIPPI COMINÆI, EQVITIS, COMMENTARIORVM Liber tertius.

PErfecto & decreto fœdere, quod fuit sub noctem valde serò, postridie, paulo quam solebant citius, adesse me iubent. Cum assedissem, Dux incipit, fecisse ipsos cum Pontifice Romano fœdus, & cum Maximiliano Cæsare, & cum Hispaniarum rege, & Mediolani Duce, tribus potissimum de causis: vt Rempublicam Christianam, ab immanitate Turcica defendant, vt Italia pace vtatur, & vt singuli priuatim locum atq; dignitatem suam tueri possint, ad eamque rem auxilia inuicem communicent. Monebant autem, vt ad regem ista perscriberem, erantque valde frequentes, ad centum & eò amplius, non tristes neque deiecti, vt nuper, cùm de capta Neapolis arce mihi referrent, sed alacres & erecti. Reuocatos enim ab ipsis, qui cum rege essent, suæ ciuitatis legatos, dicebat, iisque mandatum esse, vt celeriter redeant. Iis rebus cognitis, valde angebar animo, propter

propter periculum regis, quod putarem eos iam paratas habere copias, præsertim Germanorum. Quod si accidisset, regem prohibuissent reditu in Galliam. Erat mei propositi, non nimium progredi oratione: sed cum illi me suis verbis extimularent, dicebam, pridie eius diei atque etiam superioribus aliquot diebus, ad regem omnia me scripsisse, qui responderit, se & ex vrbe Roma & Mediolano de re tota iam ante cognouisse. Ibi cœperunt in me respicere omnes, ac vultu significabant, mirari se, quod dicerem ad regem me scripsisse. valde enim præ cæteris indulgent suspicionibus, & summo silentio consilia sua tegunt, & per suspicionem aliquando comprehendunt homines: eaq; fuit causa, quamobrem illud dicerem. Hoc quoque addebam, enunciasse me Aureliorum & Borboniæ Duci, vt Astam rebus omnibus necessariis munirent: existimans hoc ipsum esse allaturum aliquam moram obsidioni. Nam si tam fuissent parati à rebus omnibus, quam iactabant, facile cepissent oppidum, quod neque tùm erat, neque multis post mensibus fuit instructum. Ad hæc illi, se non oppugnandi regis, verùm sui defendendi causa fœdus hoc iniisse, & copias conducere dicebant: non se posse ferre il-

la verborum ludibria, finxiſſe regem, quaſi præter Neapolitanum regnum nihil affectaret, vt eo commodius deinde bellum inferret in Turciam: nunc autem quid ſit ipſius conſilii, ſatis apparere: hoc enim moliri, vt & Mediolani Ducem, & Florentinam Rempubl. opprimat, & Eccleſiæ Romanæ poſſeſſiones inuadat. Tum ego, Galliarum reges ea ſemper fuiſſe religione, vt Eccleſiam non ſolum maximo ſuo labore atque periculo defenderint, verùm etiam ampliſsimis facultatibus auxerint atque ornarint: hunc etiam adeo non degenerare à ſuis maioribus, vt Eccleſiæ ſit daturus aliquid potius, quàm adempturus: non hanc eſſe veram doloris cauſam, ſed eo ſpectare ipſos quemadmodum & Italiam omnem perturbent, & occaſione iſta ſuum imperium amplificent. Eum ſermonem grauiter tulerũt, vt poſtea cognoui. Quàm autem nihil finxerim, aut iracundè dixerim, vel ex eo ſatis videri poteſt, quod Ferdinando, Alphonſi filio, redimenda fuit ipſorum amicitia, oppignoratis aliquot Apuliæ oppidis, quæ ad hoc tempus tenent, vt ei cõtra nos auxilia ferrent. Cùm locutus ad eũ modum diſcederem, iuſſus ab illis, iterum aſſedi, atque ibi Dux rogabat, num pacis rationem

nem aliquam aperire vellem? Hoc eò quærebat, quòd pridie aliquam eius rei mentionem feceram. Verùm id fuerat sub conditione, vt differrent scilicet, neque de fœdere prius, quam à rege mihi responsum esset, aliquid decernerent. His inter nos commutatis verbis, abii. Mox illi confœderatorum principum legatos adesse iubet. Egredienti occurrebat mihi Neapolitanus, maximam hilaritatem vultu præ se ferens. A meridie, hi quos diximus, legati omnes, ingressi nauiculas, animi voluptatisque caussa, vehebantur huc illuc per vrbem, quod ibi fieri consueuit sumptu Reipublicæ. Erant autem ad quadraginta circiter nauigia, nitidè & eleganter instructa, ex quibus, eorum principum, cuius esset quisque legatus, insignia propendebant. Lætitiæ plena erant omnia, quam & adiuncti fidicines magis excitabant. E diuersorii mei fenestra spectabam præternauigantes, & ex Mediolanensibus legatis alter, cùm antea valde mihi fuisset familiaris, simulabat tum non nouisse. Triduo me continebam domi cum famulis, quamquam certe nihil interim vel in me vel in meos indigne fuit admissum. Sub noctem verò, publicam & solennem lætitiam significabant tormentorum tonitru, & exci-

tatis ignibus, atque facibus accensis in templorum turribus, & ædium fastigiis. Atque vt hæc omnia melius spectarem, multa iam nocte nauigabam propius ad illorum domicilia, sed nemo credat, quantus ibi esset conuiuiorum apparatus. Non fuit autem eo die diuulgata confœderatio. Pontifex enim Romanus iusserat differri ad diem vsq; Dominicum, qui proxime Pascha antecedit, quem ipsi Oliuarum diem appellant. Eum constituit, quo & per Hispanias, & Germaniam, & Venetiis pronunciaretur fœdus, ac iussit, vt & Principes ipsi confœderati atque eorum legati, ramum oleæ circumferrent singuli, quod pacis atque fœderis indicium esse consueuit. Interim senatus viam iussit extrui & materia muniri, inde à curia vsque ad extremum forum diui Marci, & constituto die, cum legatus Pontificis sacrum fecisset, iisque omnibus, qui interessent, peccatorum expiationem communicasset, facta fuit Senatus & legatorum omnium, ad templa Deorum supplicatio, & legatis quidem ad eam rem splendidissimas vestes præbuerat Senatus. Exhibiti deinde fuerunt ludi quidam atque spectacula, & certo loco recitatum fœdus. Erat tum Venetiis Turcarum Cæsaris legatus, qui tametsi dimissus erat à

Senatus

Senatu: volebat tamen occulte eius rei spectator esse. Is noctu clam ad me venit, & per interpretem, hominem Græcum, diu multumque loquutus videbatur magnopere optare, firmam esse regi cum suo principe amicitiam. Inuitauerat me Senatus, vt supplicationi interessem: ego autẽ excusabam, & totum mensem post illud tempus ibi cõmoratus, vbi rex me reuocauit, discessi, honorifice deductus ab illis Ferrariam vsque. Eius Dux ciuitatis obuiam mihi progressus, amanter excepit. idem fecit Bononiæ, Ioannes Bentiuola. Pòst Florentiam iui, accersitus ab illis, atque ibi regis aduentum expectabam, ad quem nunc est reuocanda oratio. Is quandiu Neapoli fuit, præter delicias & iocos nihil curabat, vt supra diximus, & qui gratia plurimum apud eum poterãt hoc solum spectabant, quemadmodum ibi suas facultates amplificarent. Ipse quidem propter ætatem excusari fortasse possit. illi vero minime, quorũ ipse fidei administrationem omnem commiserat. Quod si arces aliquot iis locis muniisset, Neapolitanam in primis. non excidisset regno: sed illorum erat hæc omnia præuidere & gubernare. Posteaquam ergo de facto fœdere cognouit, delegit ad quingentos cataphractos equites, item Hel-

uetiorum & peditum nostrorum cohortes aliquot. His ad regni defensionem relictis, ipse cum reliquo exercitu constituit redire domum, eadem qua venerat, via, sed confœderati iam cogebant manus, vt transitu ipsum prohiberent. Antequam Neapoli discessit, Hispaniarum rex, misis aliquot nauibus in Siciliam, munierat Rhegium, quod est in extremis Calabriæ finibus oppidum, contra Siciliam. Ego regem præmonui, fore vt illic appellerent. Neapolitanus enim legatus, cum putaret eos iam appulisse, mihi prædixerat. Facile tum nostris fuisset, arcem eius loci occupare, præsertim cum oppidani essent à nobis non alieni: sed quòd nullas fere copias rex iis locis haberet, aduersarii non Calabriam modo, sed & Apuliam, adductis è Sicilia præsidiis, muniebant. Hidruntini etiam, vbi de fœdere facto resciuerunt, quod & Brundisio & Callipoli essent finitimi, neque copias vllas ad sui defensionem conducere possent, defecerunt à nobis, & Fridericus Alphonsi frater, qui tum erat Brundisii, præsidium ipsis imposuit. Breuiter, omnium prope fuit immutata voluntas, & propter fœdus, & regis abitionem, & oppidorum, quæ nostri tenerent infirmitatem. Legatum suum rex ibi con-

stituit

ſtituit Mompenſerium, ex familia Borboniorum egregia quidem virtute, ſed parum diligentem. Calabriæ præfecit Albinium Scotum, fortiſsimum virum, eique Conneſtabulatum eius regni, & quorundam nobilium, qui profugerant, facultates attribuit. Stephanũ Verium præeſſe voluit Caietæ, & totius regni quæſtorem fecit, ac plus oneris impoſuit, quam ferre poſſet. Ad hunc modum paſsim conſtituit præfectos, è quibus pleriq; cupidè & auarè, nonnulli etiam parum bona fide rem adminiſtrabant. Tarentini erant nobis valde præ cæteris addicti, & in fide permanſerunt, donec omnium rerum inopia adducti deditionem facerent. Cum Salernitano & Biſigniano rex liberaliter egit, & ipſorum quidem merito. nam vſus eſt bona & fideli ipſorũ opera. Idem iudicium fecerat de Columnenſibus, eorumq; fidei atq; cuſtodię plurima permiſerat oppida, quæ ſi defendiſſent, quod iureiurando promiſerant, fuiſſet maximo ipſorũ emolumento & honore: ſed prius quàm rex illinc diſcederet, occulte ſua conſilia cum Mediolani Duce communicabant. erant enim partium Gibellinorum. cùm verò tantis eſſent ornati beneficiis à rege, non debebant profecto à fide diſcedere. Nam & in ipſorum

gratiam rex captiuos ducebat Virgiliũ Vrsinum & Comitem Petilianũ, nulla quidem de causa. Quamquam enim capti fuerant, vt supra diximus: Rex tamen non ignorabat, interposita fide cautum eis fuisse, ideoq; cogitabat Astam vsque solum deducere ipsos, & postea dimittere. Quod autem eo vsque circumduceret, faciebat rogatus à Columnensibus: qui tamen priusquam rex Astam veniret, ab eo defecerũt omnium primi, nec vllam, cur ita facerent, causam adferebant. Rex procuratis rebus omnibus ad hũc modum, ingressus est iter cum exercitu. Hi erant circiter nongenti equites cataphracti, Heluetii ad duo millia & quingenti, & qui sequebantur castra, circiter mille & quingẽti, ad pugnam vtiles. Petilianus, qui diligentius, quam ego, numerauerat, summam omnium esse dicebat ad nouem millia. fuit hoc à prælio, cum mihi diceret, de quo sumus dicturi postea. Aduentante rege, Pontifex decreuerat proficisci Patauium, ac paratum fuit ei domicilium, sed mutata volũtate, Oruietum, ac inde Perusiam sese recepit. Cardinales autem, qui regem exciperent, iussit manere. Legatũ rex ad eum præmiserat, orans vt se expectaret, eratq; dubio procul honorem illi ac beneuolentiam omnem

mnē præstiturus. Romæ non diu fuit moratus, ac sine vllo maleficio transiit. Accersitus ab eo literis: in itinere ad ipsum veni. Vbi vidisset, subridens quærebat, an Veneti obuiam sibi mitterent, qui exciperent. Nostri homines per ætatem & imperitiam non intelligebant periculi magnitudinem, & magnam sibi authoritatem, magnosque spiritus in re militari sumpserant. Ego quid mecum locutus esset senatus Venetus, ei recitabam, hoc scilicet, fore, vt ipsi cum Mediolani Duce, exercitum educant ad quadraginta hominum millia, non quidem ipsius oppugnandi, verùm sui defendendi causa. Nā quo die Patauio discessi, ex ipsorum legatis alter, ad bellum istud delectus mihi dixerat, quod si à bello contra Mediolani Ducem rex abstineret ipsorum exercitum non esse transiturum Olium flumen, quod est in ipsorum finibus, non procul à Parma. Itaque rationem certam tunc iniuimus, quemadmodū literæ & nuncii inter nos commearent, si res ita ferret pacis tractandæ causa. Nam quod cogitarem, multa posse regi euenire incommoda, volebam occasiones omnes pacificandi seruare integras. Habebā descriptum illorum exercitum omnem tam equitum quam peditum, & stratiotarum, sed & ne-

mina Ducum. Ex iis autem qui regi familiares erant, vix pauci fidem habebant, cum ista referrem. Vbi per biduum rex Senæ commoratus esset, reficiendi sui causa, valde vrgebam vt discederet. Nondum enim hostium copiæ omnes conuenerant,& Germanorum aduentum magnopere metuebam, tametsi Maximilianus Cæsar lente ac remisse adhuc ageret. Rex autem duo quædam in consilium adduxit, primum, an Florentinis redderet, quę ab ipsis acceperat oppida & arces. Nam illi vt hoc impetrarent, parati erant mutuo dare ad septuaginta aureorum millia,& quo minus transitu prohiberi posset, subministrare ac suo sumptu alere ad trecētos equites cataphractos,& duo millia peditum, duce Francisco Cicone, viro summæ virtutis, & cui rex plurimum tribueret. Qui cum ipso eramus plerique, conditionem hanc accipiendam, & Liburnum solum retinendum esse dicebamus, quod & ita militi satisfacere posset, & habiturus esset præterea, quo placaret ex hostibus nonnullos,& ad suas partes traduceret, sed consilium hoc euertit Comes Liniacus, regis consanguineus, adolescens, & sui propositi nullam habebat firmam aut idoneam rationem, nisi quod Pisanorum iniuriam atq;

casum

casum dolere sibi diceret. Alterum deliberationis caput ad Liniacum proprie pertinebat. Multæ sunt Senensium factiones, quo fit vt valde inscienter & tumultuose præ cæteris Rempublicam administrent. Hi Liniacum poscebant, eiq; rerum summam & suæ ciuitatis imperium deferebant. Re ad consilium introducta, quum primus essem rogatus sententiam respondi, non esse quod rex ad eiusmodi conditiones oblatas animum adiiciat, in quibus nihil sit firmi, & quæ ad leuissimam quamq; occasionē possint euerti: deinde, esse eam ciuitatem Imperii Romani: si quid à nobis ibi tentetur, hoc eo pertinere, vt Imperii principes, quod ipsos in suo iure interpellemus, grauē habeant & iustā contra nos offensionis causam. prudenter itaq; facturum, si iis omnibus repudiatis, magna diligentia progrediatur. Et quamuis ea sententia vinceret: tamen aliter decretum fuit, & Senenses Liniacū suæ ciuitati præfecerunt, & annuam pecuniam promittebant, & rex ea de causa cōmoratus ibi ad septem dies, iucunde & suauiter viuens, quum discederet, ad trecentos milites ibi reliquit, & alienissimo tempore se ipsum infirmiorem effecit: inde Pisas contendit. Quos autē ibi reliquerat milites, ii mensem vnum

poſt eiecti fuerunt omnes. Pene oblitus eram eius, quod de Florentia dicere conſtitueram. Erat in ea vrbe Dominicanus quidam, Hieronymus, vir integerrimæ vitæ, vt plerique omnes prædicabant. Is multo ante prædixerat, Galliæ regem eſſe venturum cum exercitu, & excitatum à Deo, vt Italiæ tyrannos mulctaret, ideoq; fieri non poſſe, vt ei reſiſteretur. Piſas quoque venturum dixerat, & fore, vt Florentinæ Reipublicæ ſtatus immutaretur, quod accidit profligato Petro Medices, de cuius etiã patris Laurentii morte, locutus antea fuerat. Ad hæc diuinitus ſibi patefactum eſſe dicebat, oportere ſtatum Eccleſiaſticũ per vim armorum emendari. Nondum quidem iſtud accidit, ſed tunc temporis prope erat, vt fieret. Et quod ad eum modum loqueretur, plerique vituperabant, alii fidem habebant. Senatus autem plurimum ei tribuebat, & ipſius permoti concionibus, nihil ſibi contra regem ſuſcipiendum eſſe putabant. Atque ea fuit cauſa, cur ipſum inuiſerem, dum eſſem Florentiæ, comitatus Ioanne Franciſco, homine noſtrate viro prudente & bono. Cum ad colloquium veniſſem, rogabam, an putaret regem poſſe incolumem tranſire, quandoquidem Veneti tam numeroſum & inſtru-

ctum

ctum haberent exercitum? Ille, & de Venetis, & inito fœdere, deq; re tota multo plura, quam ego, qui recens illinc veneram, ſciebat, & regem quidem, non abſque labore & difficultate, ſed tamẽ euaſurum eſſe dicebat; etiamſi minimum haberet comitatum: eſſe Deum qui illũ duxerit ad hoc tempus, & domum quoque ſit reducturus: ſed quod officium ſuum non feciſſet, quod Eccleſiæ ſtatum non emendaſſet, quod ſuos ab iniuria & maleficio non prohibuiſſet, fore, & breui quidem, vt incommodi aliquid accipiat: quod ſi autem ad ſanitatem redeat, & in ſuos pro magnitudine facinoris animaduertat, & miſerorum hominum ſalutem ac commoditates procuret, Deum miſericordia in ipſum eſſe vſurum. Monebat etiam, vt iſta regi dicerem, & cum in colloquium ipſe veniſſet, nihil horum ad eũ diſſimulabat, & vt Florentinis, quæ bona fide ab ipſis accepiſſet oppida, reſtitueret, hortabatur. Hæc omnia eo pertinent, vt demonſtrem, profectionẽ hanc à Deo gubernatam fuiſſe, quod nõ ſemel antea diximus. Interim dũ rex Piſis erat, oppidani flentes implorabant noſtros homines, quibus ſinguli præberẽt hoſpitium, vt apud regem intercederent ac efficerent, ne ſe in ſeruitutem denuo Florenti-

nis traderet. Erat certe iusta ipsorum querimonia, & plerique alii per Italiam populi ad eum modum tractãtur ab iis, quorum sunt sub imperio. Fuit autem Pisanis cum Florentina Republica dissidium per annos trecentos, antequam subigerẽtur. His lachrymis atque precibus nostri commoti, & obliti iurisiurandi, quo rex Florentinis erat deuinctus, volebant illis omnino gratificari, sic, vt etiam vulgus militum promiscue, & Heluetii eam rem curæ haberent, & iis qui pacta seruanda esse dicebant, minarentur. In his erant Brissonetus, nuper factus Cardinalis Maclodiensis, & Mareschallus Gius, & Gannæus, qui vim & iniuriam metuens, triduum totum latebat. Liniacus autem magnopere illis fauebat, & quodam die, ciues multis cũ lachrymis ad regem venerunt ac supplices orabant, vt ipsorum misereretur. Triste quidem & lamentabile spectaculum, si modo absque alterius iniuria potuissent liberari, sed nostri adeo vehemẽter eorũ saluti ac libertati studebant, vt ex nobilitate circiter quinquaginta, regem cum à prãdio luderet alea, circumsisterent armati, & nonnullos ex ipsius familiaribus, qui rem istam impedire dicebantur, valde incusarent, illata etiam suspicione proditionis. Rex autem
idonee

idonee & masculc illis respōdit, & commoratus ibi ad dies septem, nouos milites præsidio reliquit, & Entragium quendam, ex domesticis Aureliorum Ducis, hominem barbarum ac vitiosum, ei ciuitati & Petræsanctæ & Libræfactæ præfecit. Sarezanellam vero arcem alii cuidam tradidit, & præsidia singulis locis imposuit, cū magnopere illi quibuscunq; opus esset auxiliis. Quas autem Florentini proposuerant conditiones, eas repudiabat, & priusquam Sena discederet, certior factus erat, Aureliorū Ducem occupasse Nouariam, Mediolani ducis oppidum, quo minus ei dubitandum erat de Venetorum contra se bello. Nam illi per me nunciauerant, quod si Mediolani Duci bellum faceret, se non esse neglecturos eius, qui socius esset ac confœderatus, iniurias, & iam paratum habebant exercitum. Mediolani Dux, cum fœdus iniretur, venerat in spem capiendæ Astæ, verum id frustra fuit. Nam & Borboniæ Dux admonitus meis literis, & Salassiorum Marchio, copias aliquot equitū & peditū celeriter mittebant, quæ impedimentū attulerunt hostibus, qui non longe aberant, quorū erat pręfectus Galeacius Sanseuerinus. Accesserūt quoq; postea tā nostri equites cataphracti,

quam pedites & Heluetii ad septem hominum millia & quingenti: sed hi diutius in itinere commorati prope nullius erant vsus. Cum enim ideo essent conducti, vt regi subsidio venirent, commutata fortuna, in eas deuenerunt angustias, vt regem ipsis auxilium ferre oporteret. Nunciatum fuerat Aureliorum duci, & reliquis militum præfectis, ne quid aduersus Mediolani ducem experirentur, sed vt oppida præsidio & rebus necessariis munirent, & obuiam regi procederent, ad Ticinum vsque fluuium, qui solus impedimẽto erat. Ille autẽ eo neglecto mãdato, Nouariã cepit, quod Mediolano decẽ abest milliaribus. In ea autẽ re fidelem & egregiam operam ei nauauit vidua Monferratensis, ipseq. magna omnium cõgratulatione receptus fuit, tam à Guelphis, quam à Gibellinis, & triduo post, qui arcem tenebant, deditionem quoque fecerunt. quod si capta Nouaria statim contendisset Mediolanum, aut suos eo misisset, publica fuisset omnium admissus lætitia, quæ ex præcipuis eius loci postea cognoui. Tribus certe primis diebus, absq; periculo poterat. nam quarto demum die, post captã Nouariam, hostes reuerterunt Mediolanum: sed fortassis iis, quæ ad ipsum deferebantur, nõ habebat fi-

bat fidem. Rex Pisis Lucam profectus, & biduo ibi commoratus, Petram sanctam iuit, nihil de hoste sollicitus, nec etiã eius familiares. Inter ea oppida faciendum est iter per loca valde angusta, quæ minimo negotio pauci admodum pedites defendant. Vnum latus tegunt præaltæ rupes, ab altera parte sunt stagna valde profunda, eaq; est eius natura loci, vt si carrũ aliquis ibi transuersum obiiciat, & vnũ atq; alterum habeat tormẽtum, parua manu, quemuis numerum hostium transitu prohibere possit. quo magis mirum est, eum aditum non fuisse ab hostibus præoccupatum: sed cogitandum est, verum fuisse Hieronymi sermonem, de quo supra diximus. Cum rex eas difficultates superasset, Cardinalis Ostiensis cœpit suadere, mittendas esse nõnullas cohortes, quæ Genuenses ad rebellionem excitarent. Re deliberata in frequenti concilio, placuit nihil esse tentandũ: propterea quod si rex prę-lio vinceret, Genuenses vltro facturi essent deditionẽ: quod si vinceretur autem, nõ esse quod ibi quicquam experiatur. Ac tunc primum audiebã eile, qui crederent cum hoste dimicandũ. Rex tamen ea repudiata sententia, Genuam misit ad cẽtum & viginti equites cataphractos & sagittarios quingentos,

qui nauigio recens è Galliis aduenerant. Valde mirabar, neminem esse omnium, qui illum sui periculi commonefaceret, quod ad eum modum auxilia sibi detraheret, ac infirmiorem se redigeret ipse. Mihi quidem, vt id facerem, non deerat voluntas, sed cum animaduerterem, non haberi mihi per omnia fidem, cogebar multa dissimulare. Ad hoc fere tempus, triremes aliquot nostræ, circiter octo, Neapoli venerunt in oram Liguriæ, atque ibi depressæ fuerunt eodem in loco, quo nostri copias Alphonsi nuper fuderant, & ab iis ipsis depressæ, qui nostrarum tunc fuerant partium, Ludouico Flisco, & Ioanne Adurno. Qui à rege missi fuerunt Genuam, locum sibi delegerant in suburbiis, ea spe & consilio, vt qui nobis fauerẽt, arma caperent: sed Mediolani Dux multo ante huic rei præuerterat, itaque nostri in magno tum erant periculo, ne & ipsi, quemadmodum classis, profligerentur. Adurni, & qui erant ipsorum coniurationis, cogitabant quidem eiicere, se in suburbium & impetum in illos facere, sed verebantur, ne Fregosi, quæ est altera factio, portas interim occuparent, & ipsos reditu intercluderent, eaq; sola res, magnum attulit nostris ad salutem momentũ, qui vix tandem elapsi perue-

peruenerunt Astam. Sarezana rex Pontremulum contendit, quo in oppido erant circiter quadringēti pedites. Primam nostram aciem ducebant Mareschallus Gius & Iacobus Triuultius, vir excellenti virtute, & rei bellicæ peritissimus, quem eiectum à Sfortia, & relictum à Ferdinādo, cum is Neapoli profugeret, in suam clientelam rex assumpserat. Eius opera & intercessione, quod in ea regione natus, multos ibi haberet amicos, oppidum in potestatem regis illico venit, nulla facta oppugnatione, ac iis qui intus erant, facta fuit abeundi potestas. Superiori libro diximus de contentione quæ tūc, cum rex illàc transiret Neapolim profecturus, orta fuit inter oppidanos & nostros Heluetios, ex quibus tum interfecti fuerunt ad quadraginta. Nunc igitur, cum eo reuertissent, tametsi composita res erat: tamen vt iniuriam vlciscerentur, ciues omnes interficiunt, & oppidum, vbi diripuissent, incendunt, & tantus fuit eorum furor, vt Mareschallus cohibere non posset, deinde arcem obsederunt, vt eos qui intus essent, caperēt. Hi autem erant quos præsidio recens collocauerat Triuultius, cum reliqui deditione facta discederent, neque vero prius destiterūt, quam regis interuenisset authoritas.

Cum oppidum incenderent, ex ipsis interierunt decem, qui flammis implicati fuerit ebrii, neque se poterant expedire. Duplex in eâ re fuit peccatum, & quod iis qui sua spōte deditionem fecissent, non fuit seruata fides, & quod magna vis commeatus atque frumenti eo incendio fuit absumpta, cum nos interim in magna essemus rerũ necessariarum difficultate. Nostri homines, quacunq; transirent, multa proterue & intemperanter faciebant, & licet suis moribus populum valde offenderent: tamen si rex consilium Triuultii secutus fuisset, ex nobilitate complures & alii magno numero ad ipsum defecissent. Ioannes Galeacius Mediolani dux, moriens reliquerat filiolũ, quem Sfortia in sua potestate habebat. Erat ergo consilium Triuultii, vt per Insubriã & omnem agrum ditionis Mediolanensis, rex proponeret vexillum & insignia eius pueri: quo facto maximam hominum partem ad se traduxisset, verum in gratiam sui cognati, Aureliorum Ducis, qui Mediolanum & Insubriam ad se pertinere diceret, noluit assentiri, & Pontremulo discedens, contulit se in conuallem quandam exiguam, vbi vix decem erant ædificia, & ibi per dies quinque, nulla de caussa morabatur, cum interim exercitus vix habe-

haberet, quo famem toleraret. præmiserat autem primam aciem, quæ circiter triginta millibus passuum à nobis aberat. Aureliæ dux, capta Nouaria, & diebus aliquot ibi sine fructu consumptis, Vigessum, quod est ad Ticinum flumen oppidulum, proficiscitur. Ibi cum esset, bis fuit sollicitatus à Papiensibus, qui se in eius fidem permittebant: ipse vero maluit oppidũ illud obsidere, vbi exercitum suũ habebat omnẽ dux Mediolani, cui fratres illi Sãseuerini præerant. In eo flumine pontẽ illi ex nauibus effecerãt, & castellũ ibi cõstituerant, vt nostros trãsitu prohiberẽt. Verũ si paululũ modo nostri fuissent progressi, trãs flumen illi se recepissent. Sed Aureliorum dux, quod eos natura loci cõfidere putaret, satis etiam & ad laudẽ & ad vtilitatem perfectũ arbitratus, Trecium se recepit, quo in loco venerunt ad ipsum legati Reipub. Mediolanensis, qui dicerẽt, ciues omnes potẽtiores velle ipsum vrbe recipere, cæterisq; rebus iuuare, & liberos dare obsides. Facile illi quod cogitabãt, perfecissent, nam ex nobilitate plæriq; omnes, atq; etiã vulgo grauissime oderãt familiã Sfortiarũ, & occupata vrbe, Mediolani Dux, tempore exclusus, non potuisset conducere copias ad tolerandam obsidionem arcis. verum ab eo

consilio dux Aureliorum destitit, & quod tuto non posset fidere iis quæ proponerentur, & quod hominibus idoneis careret, & quod belli duces non idem sentirēt omnes. hoc mihi deinde retulit ipse: Ad eas hostium copias interim venerunt Germani pedites, ad duo millia, & equites circiter mille, quos Maximilianus Cæsar auxilio mittebat, eisque Fridericum Capelarium præfecerat. Eorum aduentu studium pugnandi hostibus accessit, qui Trecium profecti, & instructa acie, nostris, si prælio vellent contendere, potestatem fecerunt. Sed licet numero nostri superarent: tamē prælio supersedendum esse putabant, hanc rationem secuti, quod si quid grauius accidisset, & iis amissis copiis, in summum discrimen regem essent adducturi, de quo nullum haberent certum nuncium, obsessis omnibus viis. Relinquebatur ergo, vt Nouariam se reciperent, quo cum venissent, de frumento reliquoque commeatu parum diligenter prouiderunt. Tunc enim sine vllo sumptu facile poterāt importare quicquid vellent. Hostes insecuti illos aliquando post, non procul ab oppido castra posuerunt. Ab ea valle, in qua rex aliquot dies permansit, vt supra scripsimus, ascensus erat maxime arduus ad cul-

culmen Apennini montis. Heluetii autem, qui facinore illo nuper admisso Pontremuli, regem valde offenderant, nunciabant ei, quod si ipsis ignosceret, velle se tormenta omnia in superiorem locum perducere, quæ erant circiter quatuordecim, maximi ponderis. Vbi rex liberaliter respondit: illi funibus colligati, bini simul, & circiter ducenti, eodem tempore & commeatu, cum aliquousq; essēt progressi, defatigatis alii succedebant integris viribus. Adiumento quidem illis erant equi ad eam rē destinati, sed præcipua fuit ipsorum opera, quæ nisi interuenisset, desperatissimę erant res nostræ. Turpitudinem ergo illius facinoris noua virtute delebant: sed in descensu non minus erat difficultatis atque molestiæ, propter asperitatem viæ, & ad leuissimum quemque impulsum, cum aut ruptū aut laxatum aut distortum esset aliquid, consistendum erat, & adhibendi artifices, qui reficerent, idcoque plęrique suadebant comminuenda esse maiora tormenta: rex autem, ne id fieret, interdixit. Marescallus Gius, qui primam aciem ducebat, & triginta millibus passuum aberat, crebro nunciabat regi, vt properaret. Hostes enim non procul ab eo consederāt in magna planicie, & si fuissēt adorti, fa-

cile expugnaſſent. Ille etiam progreſſus, ad Forumnouum, qui eſt vicus ad radices Apennini, caſtra poſuit, vt ne in montibus impetum illi in nos facerẽt: verum ipſi, quo maior & certior eſſet victoria, & ne quis omnium poſſet elabi, aduentum noſtrum in ea planitie expectabant. Quod ſi in montibus adorirentur, metuebant, ne plærique in fugam coniecti, Piſas, aut in Florẽtinum agrum, qui tunc noſter erat, ſeſe reciperent. In eo autem valde errabant. nam longiſſimum erat interuallum, & ipſis, qui vias omnes atque aditus nouiſſent, facile erat nos in fuga perſequi & opprimere: ſed totũ hoc Dei beneficio tribuendum eſt, qui eius conſilii author ipſis fuit. Gius deinde regẽ certiorem fecit, ſe ſuperatis mõtibus traduxiſſe copias, & equites aliquot emiſiſſe, ſpeculandi cauſa, qui de hoſte aliquid cognoſcerent. Eos autem exceperunt ſtratiotæ, & cum ex ipſis nobilem quendam interfeciſſent, præſciderunt ei caput, & affixum haſtæ deportarunt ad legatum Venetum. Hi ſunt milites, cuiuſmodi ſunt in Turcia, quos Ianizaros appellãt, veſtiti more Turcico, niſi quod linteum illud faſtigiatum capite non ferũt, homines laboris patientiſſimi, & exercitatiſſimi in armis. Erant hi omnes Græci, ex iis

locis,

locis, quæ per Græciam Veneti possident, & ex Peloponneso, & Albania & Dyrrhachio euocati. eorum opera frequenter vtuntur Veneti, multumque eis tribuunt. equos habent Turcicos & valde præstantes. Erant Venetiis, cum illuc appellerent, circiter mille & quingenti, & spectabam cum ipsorum haberetur delectus. Equestribus præliis plurimum valent, & hostem suis incursionibus valde defatigant. Hi quũ nostris equitibus speculatoribus occurrissent, facto impetu in fugam coniecerunt, & ad castra vsque persecuti, Germanos aliquot nostros, qui pro castris in statione erant, interficiunt, eorumque capita suo more ad legatum deferebant. Quo enim tempore Turcarum Cæsar, Mahometus, qui Constantinopolim cepit, bellum faciebat Venetis, mãdauerat suis, ne quem omnino caperent, & studii excitandi causa, in singula capita, quę quisque referret, dabat aureum. Idem tunc faciebant Veneti, eumque morem in hoc etiam bello seruabant, vt terrorem nobis inferrent. Cum ad nostra illi castra propius adequitassent, exterriti tormentis, quod insolens ipsis erat, fugæ sese mandarunt, & in itinere, ex nostris Heluetiis quendam, qui conscenderat equum, vt de ipsorũ abitu

cognoſceret, grauiter vulneratum ceperunt, & ad Marchionem Mantuæ, Venetorum exercitus imperatorem pertraxerunt. Nondum tunc conuenerant omnes hoſtium copiæ, & niſi rex in itinere paſſim moratus fuiſſet, vt ſupra diximus, habebat temporis & ocii ſatis redeundi domum, abſque periculo. Mareſchallus Gius, cum aliquandiu fuiſſet in infima valle, & oppugnationem vereretur, in ſuperiora loca ſeſe recepit. Copiæ illius erant, circiter centum & ſexaginta equites cataphracti, & Heluetii octingenti. Vt autem nos illi ſubſidio eſſemus, fieri non poterat, propterea quod impediti tormentis, biduo poſt primum aduenimus, atque interim illi cum in monte conſediſſent, & nos cupidiſſime expectarent, in magnis erant anguſtiis.: verum beneficio Dei res bene ceſſit. Gaiazius enim, qui Heluetium illum captiuum nouerat, quærebat ex eo, quantæ eſſent copiæ primi agminis? Is conſulto reſpondit, eſſe ad trecentos equites cataphractos, item mille & quingentos Heluetios. Tum ille, mendacii eum inſimulans, dicebat, non eſſe credibile, cũ in toto noſtro exercitu ſolum eſſent tria Heluetiorum millia, dimidiam partem attributam eſſe primæ aciei. Nam quod

quod noſtrarum partium antea fuerat, quæ noſtræ eſſent vires atque rationes, non minus quam nos ipſi compertum habebat. Re inter ipſos communicata, plerique ſuadebant impetum eſſe faciendum. Sed Marchio Mantuæ, cum fidem haberet captiuo, noluit periclitari fortunã, illata cauſa, quod & peditatus genere à nobis vinceretur, & quod ſocii nondum conueniſſent omnes, quibus iniuriam fieri dicebat, ſi ipſis inexpectatis prælium committeretur. Quod ſi etiam aduerſi aliquid accideret, ſenatum Venetum grauiter eſſe laturum: tutius atque vtilius ſibi videri, vt caſtris ſeſe contineant, & hoſtem ibi expectent, qui iter habeat nullum aliud. Eam ſententiam legati ambo Veneti comprobabant: alii vero minime differendum eſſe cõtendebant, eo quod prima acie profligata, regem eſſent habituri in ſua poteſtate. Poſt multam diſputationem vicit altera ſententia & placuit non eſſe promouenda caſtra. Quicquid eſt eius rei, cognoui poſtea ex iis ipſis, quos dixi, qui ad eum modum Gio & mihi, quando pacis tractandæ cauſa conuenimus, recitarũt. Interim & nos progrediebamur, & reliquę ſociorum copiæ in caſtra venerũt, & cum iam ex Apennino deſcenderemus, erat nobis

in conſpectu Inſubria, omnium regionum lõge pulcherrima & fructuoſiſſima & quod toto itinere, inde à Luca vſque ad eum locum, in maxima eramus verſati commeatus inopia, gratiſſimum nobis erat, agrum illum tam amœnum & frumentarium aſpicere. Sed tormenta, cum iam per loca decliuia & abrupta, & ſalebroſa deducerentur, valde nos impediebant, eamque moleſtiam augebat etiam, quod hoſtes iã haberemus in conſpectu, quorum multitudinem caſtra atque tabernacula ſignificabant. Erant autem equites cataphracti ad duo millia & ſexcenti, totidẽ equites ſagittarii, item ſtratiotæ & leuis armaturæ equites, circiter millia quinq; reliqui omnes pedites, & caſtris idoneum locum delegerant, eumque opere & tormentis munierant. Multus iam erat dies, cum in vallem rex deſcenderet, & Forónoui hoſpitio ſibi locum delegit, ad quintum diem Iulii. Erat in eo vico farinæ & pabuli & vini ſatis: ſed cum orta quædam eſſet veneni ſuſpicio, noſtri initio ſibi temperabant. Suſpicandi cauſa fuit, quod Heluetii duo, cum ex itinere defatigati & feruidi adhuc, immoderate potaſſent in cella vinaria, refrigerandi ſui cauſa, extincti eſſent. Ante mediam noctem periculũ fuit factum

in e-

in equis, cumq; nihil deprehenderetur, vulgo sese reficiebant. Maxima certe fuit Italorum fides in eo toto itinere, nihil enim veneno tentarunt, quod facile tamē ipsis erat. A meridie statim in nos excursiones fecerūt stratiotæ, magno excitato tumultu, quoniā nostris hominibus infrequens erat ipsorum militiæ genus. Hostes deinde triplici acie instructa, suas copias omnes è castris produxerunt, modico interiecto interuallo, vt inuicem auxilio sibi essent, cumque ad eum modum aliquandiu constitissent, in munitiones suas iterum sese receperunt. Inter vtraq; castra exiguum erat spacium, quo facilius erat illis perturbare nostros, immissis aliquot stratiotis, qui quod locus erat syluestris, occulte poterant & de improuiso ad nos peruenire. Ab vtroq; latere eius vallis, vbi castra posuimus, erant colles, perq; mediam vallem decurrit flumen, Tarum appellant, quod pedibus transiri potest nisi dum crescit, quod iis in locis repente fieri consueuit. Ea tota vallis erat salebrosa, & equitibus valde incommoda, latitudine non magna. Dextrum collem insederant hostes, nec aliud erat nobis iter, quā vt præter ipsorum castra transiremus interlabente flumine. Ad sinistrum quidem licebat nobis de-

flectere, verum ea fugæ consimilis visa fuisset profectio. Ex nostris qui prudentiores erant, tunc demum cœperunt trepidare & concursare, mihique negocium dabant, vt cum hostibus in colloquium venirem, & aliquem, qui de ipsorum numero ac rationibus cognosceret mecum deducerem. Hoc autem quoniam nisi interposita fide, mihi non erat integrum: respondi, quum Patauio discederem, mihi cum legatis Venetis ita conuenisse, vt existimem illos, quo minus ad medium aliquem locum veniant, nō esse recusaturos: quod si prior ad ipsos transeam, fore, vt illis maior quædam accedat alacritas, & nimis iam sero eius rei mentionem inferri. Missis igitur literis, legatos orabam, vt ex ipsis alter ad colloquium veniret, quoniam prius inter nos ita conuenisset. Illi excusare quidem initio propter bellum motum Duci Mediolani: sed tamen alter venturum se promittebat ad locum medium inter vtraque castra. De quibus illorum literis atque responso, quum ad concilium retulissem, ex nostris plerique despiciebant. Itaq; tametsi valde sollicitus eram de periculo regis: tamen actionem tunc inter. misi, veritus, ne si nimium vrgerē, ignauiæ alicui atque timori tribueretur. Circa

mediam

mediam noctem Cardinalis Maclodiensis, iuxta quem meum tabernaculum erat, cum à rege iam primum venisset, dicebat mihi, illum constituisse prima luce discedere, & præter hostium castra copias traducere, & tormentis in ipsos emissis, belli signum dare, ac deinde nulla interposita mora progredi. Consilium hoc ipsius fuisse puto, propter inscientiam rei militaris, sed certe præsentis periculi magnitudo poscebat, vt rex cum belli ducibus & hominibus idoneis re communicata, de sua & exercitus salute aliquid decerneret. Ad eum sermonem respondi, quod si in hunc casum res deduceretur, fore, vt illi aciem instruant, & initio quidem levioribus præliis, mox vero summis copiis nobiscum decertent: multo aliter etiam mihi cum legatis Venetis conuenisse. Dolebat mihi sane vehementer ipsius rei indignitas, verum ita fatum meum erat, hoc rege, vt timidius & remissius agendum mihi esset, ne illos, qui familiariter ipso vtebantur, offenderem, eo quod nimiam illis authoritatẽ tribueret. Stratiotæ ea nocte bis per interuallum maximos excitarunt nobis tumultus, eiusque rei causa fuit, quod nostri non se communissent idoneè, sicut fieri consueuit aduersus leuis armaturæ equites. Nam

cataphracti nostrates perpauci, comitati suis equitibus sagittariis, maximas illorum manus atque cohortes facile perturbent atque disiiciant. Erant autem ea nocte eiusmodi tempestates ac imbres, tantaque tonitrua & fulgura, vt cœlum, terræ, & summa profundis viderentur commisceri. Quod etsi in eo anni tempore naturalem habebat causam: tamen, quod tam pauci eramus præ numero & multitudine illorum. & quod in vna virtute spes omnis salutis consisteret, terrificum erat & pauoris plenum. Postridie mane accersitus à rege, cum venissem, reperi insidentem equo lectissimo, mediocri statura, quem Sabaudiæ Dux Carolus, dono dederat. Armatus erat toto corpore, & miram quãdam dignitatem in omni sermone atque gestu præ se ferebat, ac plane videbatur esse alius, ideoque tunc eius, quod Hieronymus Florentiæ dixerat, in mentem mihi veniebat. Ipse non longiore oratione vsus est, quam si placeret nostris cum hoste colloqui, vt iis me coniungerem. Respondi libenter quidem facturum, sed vix vnquam vidisse duos exercitus, qui in ea propinquitate non consererent manus. Hostes iterum productis copiis, triplicique acie instructa nos expectabant. Ibi Maclodiensis & ego
colle

collocuti, literas misimus ad legatos Venetos: ille, quod sui esset officii ac professionis, tractare consilia pacis: ego, quod nuper ab ipsis redissem legatus: Regi esse in animo, iter illac facere, suasque copias absque vllo maleficio & iniuria traducere: quod si velint in collocutionem venire, vti pridie dictum sit, nos ei negocio non esse defuturos. Sed iam omnibus in locis cœptum erat leuioribus præliis contendi. cumque nostræ copiæ præter ipsorum castra transirent, ac flumen solum intercederet, illi partē aliquam stratiotarum, & sagittarios equites cum nōnullis cataphractis emittebant, qui tecte & occulte ad eum vicum, vnde nos eramus digressi, venerunt, ibique flumen transierunt, vt in impedimenta nostra, quæ plurima erant, impetum facerent. Ad sinistram, Marchio Mantuæ, cum patruo suo Rodolpho, & circiter sexcentis cataphractis, lectissima iuuenum manu, & cum leuis armaturæ equitibus, à tergo nos adoriebatur. A fronte erat Gaiazius, cum quadringentis cataphractis & amplissimo peditatu, aduersus primā nostram aciem, & habebant vterque præterea cohortes aliquot equitum auxiliares, sed parum exercitatas in armis. Veneti enim, quod omnia simul periclitari nollent,

partem aliquam exercitus in castris continebant, vt ex ipsis postero die cognoui. Quod tametsi ratione non carebat: tamen, quoniam eousque iam processerant, longe præstitisset omnibus copiis & summis viribus dimicare. Interim dum legati Veneti eas literas, de quibus dixi, legerent, nostri cœperunt eiaculari tormenta in ipsorum castra, quod ante id tempus nondum fecerant. Illi remisso præcone, nunciabant cupere se quidem colloqui, modo per tormenta liceret. Fuit igitur imperatum vtrinque, vt cessaretur: sed paulo post denuo cœptum est, ac vehementius quam antea: cumque duo nostri præcones in ipsorum castra interim venissent, capti fuerunt, & ad Marchionem deducti. Ibi Gaiazius cœpit cohortari suos ad prælium: non esse iam quæstionis aut colloquendi tempus, ac minimo negocio posse nos expugnari. Eam sententiam ex legatis alter probabat, & idem erat Marchionis iudicium: sed eius patruus Rodolphus, vir prudens, & nostri valde studiosus magna contentione resistebat. Omnem spem salutis rex habebat in prima acie. Hi erant trecenti & quinquaginta equites cataphracti, Heluetiorum ad tria millia, quibus adiunxit trecentos & eo plures sagittarios,

rios, quos custodiæ suæ causa habere consueuit, eisque detraxit equos, & pedites pugnare iussit: summa, quicquid erat peditum ad eam aciem rescripsit. In eo peditatu erant Engelibertus frater Ducis Cliuensis, & prætor Diuionensis, Heluetiorum præfectus. Eos proxime antecedebant tormenta. Hic certe, quos rex in Florentinorum agro reliquerat, & Genuam miserat contra plurimorum sententiam, ii nobis potuissent in eo rerum statu bonam operam nauasse. Prima nostra acies iam peruenerat ad illorum fere castra sic, vt initium pugnæ futurum ab iis putaretur. Reliquæ autem duæ acies aliquanto longius inter se distabant, neq; tam idonee, quam pridie, fuerunt instructæ, vt sibi auxilio inuicem essent. Marchio Mantuæ cum iis, quas supra dixi, copiis flumen transiit, & minimo interuallo postremum nostrum agmen placide sequebatur. Itaque rex, qui medium agmen gubernabat, necesse habuit ad primam nostram aciem obuertere tergum, & hostẽ aduersum spectare, ac nouissimo agmini sese coniungere. Et hactenus quidem Cardinalis & ego cum à legatis responsum expectaremus, extra ordines morati fuimus: verum vbi rem eo deductam esse vidi, regem petebam. In itinere

treis famulos, qui interiecto aliquo spacio me sequebantur, amisi, & vix centum passus processeram, cum in eo loco, vnde veniebam, ingens clamor & strepitus exaudiretur. Hi erant stratiotæ, qui in calones ac impedimenta nostra impetu facto, multisque interfectis ac vulneratis, carros & quicquid erat eius generis, valde perturbarunt. Cum ad regem venissem, reperi occupatum creandis equitibus, quod in eiusmodi periculis & angustiis fieri consueuit, excitandi studii & virtutis causa, verum quod hostes iã erant in propinquo, reuocatus fuit ab eo negocio, & à quibusdã suis familiaribus, quibus multum fideret, attributus fuit ei locus ante signiferum, ita quidem, vt ex nostris, præter vnum & alterum, nemo propius hostem, quam ipse, consisteret. Nouissimum enim agmen nostrum, cui subsidio ipse veniebat, aberat paulo longius ad dextrum latus. Iis cataphractis qui cum rege erant, cõiunxèrunt se Scoti sagittarii equites. Impetu igitur facto concurritur vtrinque magna vi. Stratiotæ vero, qui illos proxime sequebantur, quum impedimenta nostra perturbata, nullis ordinibus deferri, & ad primam nostram aciem contendere, & sui ordinis homines, quos supra diximus, ob eam rem emissos,

emissos, prædam sectari conspicerent, relicto equitatu, cui subsidio esse debebant, ad prædam euolarunt. Ea res maximum nobis ad salutem attulit momentum. nam si suis illi gladiis, quos habēt præstantissimos, nos adorti fuissent, plane de nobis, propter paucitatem nostrorum, actum erat. Equites ergo statim à primo concursu terga verterūt, & pedites etiam ad alterum latus elapsi, fuga salutem sibi petebant. Eodem fere temporis puncto, Gaiazius à fronte instabat, & primam nostram aciem inuasit: sed nō tam cominus, neque tam acriter pugnatum fuit, quam à nobis. Nam illi sub tempus prælii, & priusquam concurreretur, perterriti in fugam se coniecerunt. Quo minus autem nostri persequerentur fugientes, in causa fuit, quod Gius magnas hostium copias nō procul à se animaduertit, ideoq; suos continuit. sed qui cum rege fuerant, magno studio cōsectabantur fugientē hostem. nostri etiam calones atq; seruuli maximam illorum partem conciderūt, armati securibus, quas circumferebāt ad cædendum materiā, & construendis casis atque tabernaculis. Nam illi cum essent grauis armaturæ, vix magno negocio poterant interfici, ideoq; plures paucos circumsistebant, & magna vi perfractis

galeis, expugnabant, ad eamque rem adiumento etiam erant prælongi nostrorum sagittariorum gladii. Interim dum nostri his rebus occupantur, rex cum paucis quibusdã in eo loco, vbi commissum fuit prælium, remanserat, neque se ad primam nostram aciem recipere volebat, ne fugæ consimilis ea profectio videretur. Ibi ex hostibus nonnulli, qui diuersi dissipatique in omnes partes fugiebant, cum eo forte essent delati, & à defensoribus vacuum eum locum viderẽt, impetum fecerunt in regem vno tantum famulo tunc comitatum. Ipse, quod equo vtebatur longe præstantissimo, fortiter sese defendebat, donec reliqui Comites, qui nõnihil diuerterant, subsidio venirent. Eorum aduentu perterriti hostes, fugæ sese mandarunt. Rex eo periculo commotus, ad primam aciem contendit. Ea non se commouerat loco, quod regi peropportune accidit: quanquam si paululum modo fuissent progressi, nemo omnium restitisset, eaque de re magna fuerat inter nostros contentio. Quæ sua fuisset eius diei fortuna, cum sub vesperum in munitiones reuertisset, mihi recitabat, iis quos secum esse voluit, præsentibus. Initio pugnæ, nõdum disiecto hostium equitatu, viginti circiter passibus ab

eo, ca-

eo, captus fuit quidam militum præfectus, quo magis videre licet, in quanto ipse fuerit discrimine salutis. Ex hostibus omnium primus occubuit Rodolphus, ex Mantuanorum familia. Equitatus noster fugientes illos consectabatur, prope ad extrema vsque ipsorum castra, quæ ad Forumnouum spectabant. Ibi tandem, cum ex ducibus quidã magna voce dixisset, ad regem esse reuertendum, omnes constiterunt, vt equos, qui cursu & labore erant exanimati, reficerent. Dum ibi moramur, præter nos fugiebant ex hostibus circiter triginta equites. In eos autem consulto nõ fuit factus impetus. Recreatis aliquantulum equis à labore, ad regem contendimus, de quo nihil initio nobis constabat: progressi aliquousq; procul tandem animaduertimus vbi esset. Iacebãt humi plurimæ illorum hastæ, pictæ quidem & elegantes, sed infirmæ atque leues, eas iussimus à famulis tolli & asportari. Inter eundum occurrebant nobis aliquot illorum cohortes pedestres, in eos facto impetu, & compluribus interfectis, reliqui per flumen fuga euaserunt. Dum à conflictu hostẽ insequimur, ex nostris aliqui monebant, ne cupidius progrederemur, verbulo vno mẽtione facta cuiusdam prælii, inter Ludouicum

vndecimum & Maximilianum Cæsarē, qui victoria tunc potitus erat, quod nostri prædæ studerent. Instrumentum omne militare, & quicquid erat impedimentorum regis & ipsius familiarium, à stratiotis direptum fuit. Sed & nostri partem aliquam fraudarunt. multi enim ad pugnam inutiles & impuri homines castra sequebantur. Paucos in eo prælio desiderauimus. Ex ipsis interfecti fuerūt trecenti & quinquaginta equites cataphracti, & quod raro solet in præliis euenire, nemo fuit captus. Stratiotæ, quod ad prædā decurrissent, pauci interierunt. Summa, omnium interfectorum fuerunt ad tria millia & quingenti, quod ex ipsis nonnulli mihi recitarunt, & vidi descripta nomina in quibus erant circiter quinque, ex familia Gonzagica, propinqui & necessarii Marchionis Mantuæ, qui ex sua etiam nobilitate amisit ad sexaginta, & in occisorū numero nullus fuit repertus pedes, & quod mirū est, omnes manu & cominus pugnādo fuerunt occisi. Tormentis enim vix decem opinor vtrinq; sublatos fuisse, & minimū temporis spacium durauerat prælium. Statim enim à primo concursu, illi cum aut perfregissent, aut proiecissent hastas, fugam petebant, & in persequendo vix horam consum-

psimus.

psimus. Itali autem lōge alia ratione ac nos prœliantur. singulæ enim cohortes cum singulis contendunt. alii post alios, eoque fit, vt totum aliquādo diem æqua victoria decertent. Magna fuit ipsorum trepidatio. nam & cataphracti circiter trecenti & plerique omnes stratiotæ in fugā coniecti, alii Rhegium Lepidi, Parmam alii petebant, octo circiter milliaribus ab eo loco.

PHILIPPI COMINÆI, EQVITIS, COMMENTARIORVM LIBER QVARTVS.

SVPRA diximus de Petiliano Comite, & Virgilio Vrsino, quos rex captiuos ducebat, ii profugerunt ambo. post inceptum prælium, & Petilianus, qui Florentino ac Ferdinando regi militauerat, & in hostium exercitu erat non ignotus, recta contendit ad illos longissime iam fugientes, cumq; propius venisset, edito suo nomine, cœpit acclamare & hortari, vt fuga desisterent, ipsorum esse victoriam, & cum nonnihil confirmasset, maiorem partem re-

duxit. Quod nisi hic casus interuenisset, omnes fuga sibi salutem petiissent: tametsi profecto parum erat in ea re solatii atque præsidii, quod ab illo qui in nostris fuisset castris, reuocarentur ad prælium. Eius erat consilium, nocte illa faciendum esse in nos impetum: sed reliqui non probabant, vt ex ipso deinde & ex Marchione Mantuæ cognoui. Quod nisi ad virtutem ipse vnus fuisset eos cohortatus, omnes ea nocte profugissent. Postquam ad regem conuenimus omnes apparebant nobis aliquot hostium cohortes pro castris, magno numero & instructa acie, ac solo capite atque hastis extabant. Hi non commouerant se loco, neque prælio interfuerant. Erat autem opinione longius interuallum, & transeundum erat flumen, quod iam paulatim augescebat superioris noctis atque etiam eius diei tempestate & imbribus. Rex ad concilium detulit, impetumne fieri placeret, an minus. Erant cũ eo tres magnę virtutis Itali, Iacobus Triuultius, Franciscus Cæcus, annorum circiter septuaginta duorum, & Camillus Vitellius cũ tribus fratribus. Hi suadebant adoriendos esse. nostri vero, quod magna pars diei consumpta erat, consilium hoc improbabant, & satis eo die perfectum,

ctum, & castris deligendum esse locum dicebant. Illi contra magis instabant, & Franciscus in primis, qui etiam manu commonstrans illos fugientes Parmam, in quod oppidum proximum habebant receptum, valde sollicitabat prælium. Quod si eius valuisset sententia, fugæ sese mandassent omnes, quod præcipui ipsorum duces postea ad me non dissimularunt. Insignis fuisset ea maximeq; momenti victoria. nam eius nomine atque opinione, res omnes erant nobis futuræ secundiores. Mediolani Ducem valde oderat populus, neque difficile fuisset, ad nos inclinante fortuna, finibus illum expellere. In eadem causa fuissent etiam Veneti, propterea quod nisi intra suos fines atque ditionem, quam habent in continente, nullam habuissent facultatem conducendi nouas manus, quo minus etiam de Neapoli nobis timendum fuisset. Verum accidit, quod Hieronymus mihi prædixerat, fore, vt eius belli gloria penes nos consisteret, nulla nostra virtute aut merito. Tum quidem adeo nihil erat apud nos rationis aut consilii: vt victoria, si qua contigisset, non potuissemus vti. Dum ad eũ modum, vt iam dixi, deliberamus, interuentu noctis, illi se in suas munitiones recipiunt, nos etiam non

procul illinc, vbi prælium commissum erat, locum nobis delegimus, non quidem certa ratione vel ordine, vti fieri consueuit, sed quam quisque in partem primum venisset, eam occupabat. Quibus erat quod ederent, ii sese nonnihil reficiebãt. Cubabam ea nocte humi in vinea quadam, valde anguste, sine stratis atque pallio. Rex enim vtebatur meo, qui in prędium quoddam vicinum, incommode ædificatum, diuerterat. Multum iam nostri homines de sua ferocia remiserant, neque tantos spiritus sibi sumebant, vt superioribus diebus. Ex ipsis qui saucii erãt, nonnulli curabantur in cubiculo regis. Heluetii nostri diligenter ea nocte excubabãt, eisque dono rex dabat aureos trecentos. Interim vero de salute regis valde eram sollicitus, & vt tuto progrederetur, constitui intermissam pacis actionem renouare, sed vix ægre licebat internuncium aliquem reperire, qui ad ipsorum castra proficisceretur. Nã in ipso prælio nouem illorũ præcones, cum non agnoscerentur, fuerant interfecti, & illi ex nostris quendam in vincula coniecerant, alium etiam, qui à rege missus fuerat ante prælium, occiderant. Vbi tandem esset inuentus qui iret, missæ fuerunt vltro citroq; literæ, quibus idonee cauebatur venturis ad collo-

colloquium, quod illi æquo ſpacio ab vtriſque caſtris haberi poſtulabant. Et quanquã difficultatem in eo ineſſe videbam: nolui tamen interpoſita cauſa colloquium tolli. Rex ad eam rẽ delegit Cardinalem, Gium, Piennium & me: illi vero Marchionem Mãtuæ, Gaiazium, & legatos Venetos. Vbi ad flumen venimus, miſſo ad ipſos qui longius aberãt, caduceatore, vt progrederẽtur hortabamur. Illi quod fore ſuſpicatus eram, reſpondebant, dictũ eſſe, vt loco medio conueniretur: ſe iam longius, quam oporteat proceſſiſſe: adeſſe primos totius exercitus, neq; velle tantum in ſe periculum recipere. Eadem fere noſtri dicebant, & adductis rationibus, cur nõ progrederentur, cœperũt hortari me vt tranſirem: neq; tamen quid ipſorum eſſet conſilii, aut quid vellent proponi, monebant. reſpondi, velle me teſtem habere eius quod agerem, neque ſolum eſſe iturum. Comitatus igitur Roberteto ſcriba, cui rex plurimum tribuebat, & caduceatore, & famulo, flumen quod iã creuerat, tranſiui, vel eo ſolum, vt ipſis, qui meo rogatu & impulſu illuc veniſſent, ſatisfacerem. Ad primum cõgreſſum, vbi ſalutaſſem, incuſabam, quod non ſatis eſſent progreſſi, & hortabar, vt ſaltem ad ripam vſq; fluminis pro-

cederent. Nam si eousque peruenirent, sperabam non nisi colloquio habito discessuros. Verum illi excusabant, latum esse flumen & rapidum, neque fieri posse, vt si vtrinque in ripa cõsisteremus, alii alios intelligant, sonitu enim fluminis atq; cursu sermonem impediri: petebant ergo, vt conditionem aliquam pacis ostenderẽ. Ad ea paucis respõdi, me, qui solus essem, nihil amplius dicturum, neq; vllum eius rei mandatum habere: quod si rationem aliquam compositionis ipsi proferãt, ad regẽ esse relaturum. Dũ ita colloquimur, ex caduceatoribus nostris quidã equo admisso celeriter accurrit, mihiq; nunciat, collegas nolle diutius morari: si quid omnino velim agere, vt id statim perficiam. Id vero minime committendum esse mihi putaui, tũ, quod illi, quæ regis mẽs esset atq; voluntas, non paulo melius quam ego scirent, eo quod essent familiares: tum, quod ex ipsis nõnulli, eodẽ die, mane, cũ haberetur consiliũ, occulte fuerant cũ rege locuti. Marchio Mantuę cũ in pugnę mentionẽ incidisset, ꝙ si captus fuisset in eo pręlio, an capite rex ipsũ mulctasset, quęrebat? Respõdi, minime facturũ fuisse: nã quod eũ esset adortus, magnã ipsi conciliasse gloriam. Pro captiuis postea deprecabatur, qui tamen

men nulli erant, vt supra diximus: in primis autem pro suo patruo Rodolpho, quem adhuc superesse putabat, & vt ipsius haberetur exquisita cura, petebat: & cum ex nostris illi nonnullos commendassem, constitui me rediturum ante noctem, & ad illud tempus pactæ fuerunt induciæ. Reuersus ad nostros, vbi quid actum esset, commemoraui: rex indicto consilio, cœpit deliberare: sed alii in alios respiciebant, vt fieri solet, rebus in summam difficulatem adductis. Et cum in aurem aliquid rex immurmurasset Cardinali, iussit vt ad hostem reuerterem, & quid ipsorum esset voluntatis, cognoscerem. Cardinalis etiam, ne quid omnino decernerem, mandabat. Erat sane vtriusque mandatum valde alienum ac præter rem. Nam quod eius colloquii author eram, dubitari non poterat: quin illi sermonis initium à me fieri vellent: deinde, ne quid decernerem, metui non oportebat, eo quod rem nullam, de qua verba facerem, mihi præceperant: sed occasionem nullam paciscendi prætermittere volebam, ac certo sciebam, etiam si nihil efficerem: causam tamen nostram me non esse facturũ deteriorẽ. Accesit, qđ quo essent hostes animo cognoscere me posse

ſperabam, erāt enim non minus, quam nos, perterriti. Cogitabam etiam inter colloquendum fieri poſſe, vt aliquid illis excideret, quod noſtris rationibus eſſet non incōmodum. Iam nox ſuberat, cum ad flumē venirē, eoq; ſtatim accurrit quidā citato equo, miſſus ab illis quatuor, quos ſupra dixi, qui nunciaret, ne lōgius, imminente iam nocte, procederem: Stratiotas enim excubare, qui nullum hominem norint, & promiſcue in omnes impetum faciant. Volebat ille quidem officii cauſa me comitari: ſed ne quid ea nocte ſpeculādo de rebus noſtris cognoſceret, tum etiam quod de ſententia regis nihil habebam comperti propter eas, de quibus diximus, occultas ſuſurrationes, remittebam ad ſuos, & in poſterū diem ad horam octauam iuſſi, vt ad flumen me expectaret, eo me venturum, aut ſi quæ res noua intercederet, renūciaturum per Caduceatorem. Reuerſus igitur ad noſtros, quid accidiſſet, expoſui. Id erat ſub cœnæ tempus, deinde quieti ſeſe dabant omnes. Poſt mediam noctem reuertor ad regē, eius cubicularii iam erāt parati ad iter, mihiq; dicebant, eum cōſtituiſſe celeriter proficiſci Aſtā, & in agrum Monſerratenſem: ſimul hortari me cœperunt, vt manerem, colloquendi cum hoſti-

bus,

bus causa. Verum excusans dicebam non me futurum in postremis, neque vitæ periculum velle me ipsum creare mihi. Nō multo post, expergefactus rex, peracto sacro, conscēdit equum, horam vnam ante quam illucesceret. Tuba signum fuit datum excubitoribus, vt suum facerent officium, nec aliud fuit in castris enūtiatum: quod sane ad terrorem militum pertinebat, in ea propinquitate hostis, & quod iter nobis faciendum erat per loca syluestria & impedita. Nam & à via aberrauimus, & audiui, cum è signiferis quæreretur, vbi essent itineris duces. Quod nisi Deus rem omnem gubernasset, quomodo sit credibile, regem adeo potentem absque commonstratore viæ nocturno tempore profecturum fuisse? Verum in eo maxime fuit illustre Dei beneficium, quod hostes profectionem nostram tūc primum senserunt, cum multus iam esset dies, arbitrati venturos ad colloquium, vt pridie constitutum fuerat. Flumen etiam, quod inter nos erat medium adeo creuerat, vt ante vesperum nemo auderet transire, ac tunc primum Gaiazius cum ducentis circiter equitibus leuis armaturæ transiit, non sine periculo, propter aquæ vim & rapiditatem, atque è suis vnum & alterum amisit. Confecta sex

milliarium via per loca impedita & angusta, vbi singularibus progrediendũ erat, deuenimus in planiciem & amœnissimos campos, vbi prima nostra acies cũ impedimentis omnibus nos expectabat. Erat in eo agmine Iacobus Triuultius, & quoniam eius insignia erant prope consimilia, iis quibus Marchio Mantuæ vtebatur, nostri, cum vidissent, vehementer perterriti fuerunt, ac hostium copias ibi consedisse putabant: sed & illi vicissim, cum non recto itinere, sed per loca deuia nos aduentare conspicerent, in consimili erant metu, & instructa vtrinq; acie, cum equites huc illuc excurrerent, ac se inuicẽ agnouissent, detectus fuit error. Progressi aliquantulum refecimus nos quodam in oppidulo, vbi de industria fuit conclamatum ad arma, vt à direptione auocarentur Heluetiorum animi. Postero die nõ procul à Placentia, Trebiam flumen trãsiuimus, relictis ab altera fluminis parte ducẽtis equitibus cataphractis, item Heluetiis atq; tormentis prope omnibus, quod militũ causa rex faciebat, vt eo sese commodius & laxius reficerent. Flumen illud, maxima temporis parte, ęstate pręsertim, est exiguũ, sed ad decimam horã noctis adeo creuit, vt ne equites quidẽ auderent transire, quod in ea propin-

pinquitate hostis erat periculosissimum: ac multæ fuerunt ea nocte rationes initæ, vt illos, qui trans flumen erāt, traiiceremus, sed frustra sumptus fuit omnis labor, & expectandum erat donec decresceret, quod fuit mane sub horam quintam. Tūc in vtramq; ripam tensi fuerunt funes, quibus adiuti pedites transierunt, ac solo pectore ex aqua extabant. Post eos transiit equitatus cum tormentis. Mediolani Dux magnum habebat præsidium Placentiæ, & Gaiazius recens eo peruenerat: quo maius erat periculū nostrū, quib. à tergo imminebat hostis. Placentini autem eo spectabant, vt regem vrbe reciperent, atque illud fieri volebant nomine & causa eius pueri, quem Ioannes Mediolani Dux hæredem reliquerat, vt supra diximus. Eo si rex voluisset animum adiicere, multi alii per Insubriam defecissent, impulsu & opera Triuultii, qui & ortum ex iis locis habebant, & valde erāt acceptus multitudini: sed rex in gratiam sui patruelis Aureliorum Ducis, recusabat, tametsi huius facultates nollent nimium amplificari, ideoq; litem illam de Insubria non magnopere etiā curabat, de solo trāsitu solicitus. Cōtinuata profectione, quinto die Dertonā peruenimus: Qui erat eius oppidi præfectus, cum ex no-

ſtris qui præceſſerant, audiſſet, regi eſſe in animo iter illac facere ſine maleficio, frumentum & quicquid eſſet neceſſariũ, ſubminiſtrari iuſſit, & obuiam progreſſus purgabat ſe regi, quod oppido non reciperet. Is erat ex familia Sanſeuerina, frater Comitis Gaiazii, & cum Neapolim rex iret, nobis militauerat. Dertona rex Niſſam peruenit, quod eſt ad Tanarum flumẽ, ditionis Monſferratenſis oppidum, & quod in amicorum iam eſſemus agro atque finibus, magna fuit militum lætitia. Gaiazius enim continenter nobis inſtabat à tergo, & primis aliquot diebus magna nos affecit moleſtia. Ex noſtris equitibus pauci volebant in poſtremo agmine verſari, & quo propius ad Galliam acceſſimus, eo minor erat illorum virtus. Itaque recte illi, qui Gallorũ animos ad ſuſcipiẽda bella promptos eſſe & alacres, verum remolleſcere paulatim, & ad perferẽdas calamitates minime reſiſtere dixerunt. Heluetii autem, qui poſtremum agmen clauderent, circiter trecenti, minoribus ſuis tormentis, quę circumferebant, impetum illorum tardabant, & ſtratiotas, qui reliquis equitibus erant permixti, facile reiiciebant. Hoſtium reliquus exercitus, qui nobiſcum dimicauerat, magno quidẽ ſtudio nos perſeque-

sequebatur. sed quod iter diei præcessimus, & quod ipsi grauioribus equis impedirentur, non poterant quantum cupiebant, progredi, & re desperata, Nouariam contendebant, vbi Mediolani Dux aliquot habebat copias, vt anteà diximus. Quod si nos consequi potuissent, credibile est, fœlicius multo quam prius, rem gesturos fuisse: at bellum hoc Deus administrabat nam eo toto itinere vagabamur absque ordine fere, & quem quisque poterat, hospitii locum sibi capiebat, & in magna eramus inopia commeatus, & perfacile fuisset Italis, veneno corrumpere quicquid erat cibariorum, puteos etiam & omnem aquam. Tantus enim erat æstus solis, vt nostri milites, quocunque venissent, passim in stagnis & oppidulorum fossis, magno concursu & auiditate sitim restinguerent, exanimati labore itineris. Nam ante lucem ortam rex dabat se in viam, & in multum vsque diem progressus, nonnihil se reficiebat, & pabulum equorum deportandum nobis erat magno labore, quod & ipse feci non semel, & biduum fuit, cum præter atrum & male coctum panem nihil esset quod ederem. His autem difficultatibus vna res erat subsidio. militum virtus & laborum tolerantia. Nam æquissimis animis hæc

omnia ferebant, & dici nõ possit, quam fuerit omnis generis molestiæ plena profectio. Multa quidem tuli sub Carolo Burgundiæ Duce, verum nihil ad ista. Lente nobis progrediendum erat, & non longius, quam maiora tormenta deducerentur, vbi subinde consistendum erat atque morandum, cum aliquid esset perfractum aut laxatum. Quod autem dixi, nostros perturbate, nulloque ordine atque consilio pleraque administrasse, non eo pertinet, quasi nulli essent in castris egregia virtute & consilio viri: Erant quidem certe, sed eorũ hoc erat fatum, vt exiguam haberent authoritatem apud regem adolescẽtem. Septimo die post commissum prælium, non procul ab Alexandria consedimus, ibique diligenter dispositis excubiis, postero die de nocte profecti Astam peruenimus. Rex cum suis familiaribus oppidum ingressus, reliquis copiis mandabat, vt in vicino agro sese reficerent. Magna fuit in eo oppido reperta copia cõmeatus. quod nostris valde opportune accidit, qui fame, & siti, & æstu, & vigiliis erant vehementer afflicti, detritis etiam & laceratis vestibus. Obsidebatur tum Nouariæ Dux Aurelio-rum, sed non tam anguste, quin exitus illi pateret. Ad ipsum igitur eodem die quo per-

peruenimus Astam, misi Philippũ Coldræum, nobili genere natum, qui nunciaret, inter regem & Mediolani Ducem agi de compositione, meque ipsum ad eam rem adhibitum à rege vti opera & intercessione Ferrariæ Ducis, ideoque meum esse consilium, vt confirmatis eorum animis, quos ibi præsidio collocasset, qui erãt supra septem millia lectissimorum militũ, veniret ad regem, ac spem illis faceret sui reditus, aut soluendę obsidionis. Postridie eius diei quam rex eo venit, inter alios nunciabat ei Dux Aureliorum, ambos exercitus hostium circumsidere Nouariam, & quia non multum supererat, quo famem intus tolerarent, orabat vt auxilio sibi veniret. Supra diximus, quomodo parum diligenter illi de commeatu prouiderant. Nam si frumentum & alia mature comportassent in oppidum, facile illud ab hoste defendissent. Astæ rex commoratus aliquot dies, Poronem Bassum ablegauit, qui classem pararet, & copias conduceret, quæ nostris hominibus per regnũ Neapolitanum essent subsidio. Ille re omni procurata, classi præfecit Arbanum, qui profectus ad oram vsq; Neapolis, cum nõ procul esset ab hostibus, tempestate prohibitus nõ potuit propius consistere, & Liburnũ rediit.

vbi maior pars militum egressi in continentem, profugerunt, desertis nauibus. Hostium vero classis in portũ quendam, non procul à Plumbino, appulit, ibique per menses duos morabatur, atque interim nostris fuisset nõ difficile progredi, & subuenire Neapolitanis, propterea quod eius portus, quẽ hostes tenebant, ea est natura, vt nisi vno solum vento, qui tempore hyberno valde est infrequens, non possit inde solui. Erat quidẽ Arbanus egregia virtute, sed parum peritus rei maritimæ. Asta profectus, Taurinum rex venit. Hic multa fuit actio pacis, & vidua quoq; Sabaudiæ domina, eam rem curæ habebat. Sed & ipse diligẽter sollicitabam de compositione, quod valde cupiebant primi nominis hostes, ii, quos non semel anteà diximus, eoq; missis literis, idonee mihi cauebant. Sed quæ in magnorum principũ familiis regnare solet inuidia, Cardinalis actionem meã euertit, vt istud, quod Sabaudiæ vidua instituerat, perficeretur: Hoc autem tribuebat suo hospiti, quo Taurini vtebatur, homini prudẽti, & eius regionis quæstori. Cumq; longior quædam mora huic actioni interueniret, prætor Diuionensis ad Heluetios fuit missus à rege, vt copias conduceret ad quinque circiter millia.

Paulo ante dixi, quemadmodum classis nostra tempestatibus detenta nihil potuit efficere. Ea renunciata, Mompenserius, item princeps Tarentinus, Stephanus Verius & multi alii, relictis præsidiis, pro numero & exiguitate commeatus Neapoli discesserũt; quod grauiter tulit rex Ferdinandus, & pactum eos violasse, ac potestatem habere se dicebat interficiendi quos dedissent obsides, in quibus erat Comes Marchianus, Arduennæ syluæ incola. Nã treis circiter menses ante hoc tempus, rex Ferdinandus, partim fauore suorum, partim indiligentia nostrorum, Neapolim ingressus erat. Quod tametsi occulte ageretur: nostri tamẽ priusquam accideret, præsenserant. Multa sunt quæ de eo dicam, sed quæ corã ipse non vidi, ea non soleo prolixe cõmemorare. Interim dum esset in vrbe, allatũ fuit de morte regis, & Mediolani Dux, scriptis literis confirmabat, eum in prælio ad Forũnouum, occubuisse. Huic famæ nostri fidem habebant, & Columnẽses etiam, qui alioquin eo spectabant, vt potentioribus sese coniungerent, ideoque statim à nobis defecerunt, tametsi plurimis essent à rege & amplissimis ornati beneficiis. Nostri ergo cum in magna essẽt commeatus difficulate, rebus omnibus a-

missis, quas in vrbe haberent, obsessi iam in quartum fere mensem, pacti fuerunt cum hoste, sexta die Octobris: quod nisi rex intra certum tempus subsidia mitteret, redituros in Galliam, neque bellum deinceps vllum vel terra vel mari facturos Neapolitano regno, eiusque rei causa dabant obsides. Et quoniam ante præfinitum diem discesserant, Ferdinandus contendebat, fidem ab ipsis non seruatam esse: Illi vero contra, nihil à se factum esse præter officium, dicebant: sed obsides interim in maximo erant vitæ discrimine. Prudenter illi quidẽ & caute, quod ei pactioni parũ fiderent: sed honestius multo fuisset, ad cõstitutum diem reddere illi quas tenebant arces, & liberare obsides præsertim cum paucis post diebus, qui præsidio relicti erãt, desperata salute, & inedia coacti, deditionẽ facerent. Dũ rex Taurini & in finitimis oppidis Heluetiorum aduentum expectaret, tẽtabat quomodo posset cum Mediolani Duce pacisci, & de Aureliano parum erat sollicitus, tametsi crebro sollicitaretur ab eo de auxiliis. Vix enim iam tolerabant famẽ qui intus erant, & hostes arctius obsidebant oppidum, & aucti erant nouo equitatu, circiter mille armatorum, quibus præerat Fridericus Cap.larius

Firten-

Firtensis, vir summæ virtutis atque consilii, & præter Venetorum copias, erant ad vndecim millia Germanorum, in finibus & agro Maximiliani Cæsaris conducti. Augescente ergo hostium numero, & cum nulla posset honesta conditio impetrari, persuasum regi fuit, vt Vercellas sese reciperet, & occasionem aliquam expectaret eripiendi suum patruelem, & eos qui obsidebantur. Hortatus fui Ducem, vt antea dixi, veniret ad regem, & qui ad defensionem essent inutiles, eos vt dimitteret. quod si fecisset, non fuissent in eas redactæ angustias ipsius copiæ. Nam præsens ipse communicasset nobiscum consilia, & si non qualem optabat, saltem tolerabilem aliquam pacem impetrasset. Verum Archiepiscopus Rothomagensis, qui cum ipso Nouariæ semper fuerat, & legatus ab eo venerat ad regem, hortabatur eum ad virtutẽ atq; cõstantiam, & spem faciebat auxiliorũ, cõfisus oratione & pollicitationibus Cardinalis, qui vnus omnia imperia administrabat. Et quanquam prolixe admodũ ille pollicebatur, non me tamen latebat, frustra sperari. Nisi enim prælio rex interesset ipse, non erat omnium quisquam pugnaturus, & lis tantum erat de Nouaria, quam Aurelianus retinere, & Mediola-

ni Dux restitui sibi volebat. Vt autem vni omnia cederent, oportebat: sunt enim in Ducatu Mediolanensi, non magno interiecto spacio, circiter decē vrbes. quod si Nouariam redderet, & Genuæ possessionem sibi rex permitteret, omnia se facturum in eius gratiam Dux pollicebatur. Farinam subinde nostri homines deportabant ad oppidum, sed eius magna portio in via peribat: nonnunquam etiam ii, qui ferrent, deprehendebantur, tantaq; iam erat omnium rerum inopia, vt aut fame morerentur, aut grauissime ægrotarent, eamq; suam miseriam occultis literis atq; notulis, quæ summo periculo perferebantur, nobis significabant. Nostri vero spe semper illos alebāt, in eoq; certe valde peccabant. Causa cur spem illis facerēt, erat, vt interposita mora, paratum rex haberet exercitū ad pugnam. Hoc quidem erat eorum, quibus authoritatem rex tribuebat, consilium, sed interim non videbant, neminē esse omnium, qui sententiam eorum probaret. Nam præcipui belli duces, & in his, Auraicæ princeps, qui recēs aduenerat, cuique magnam rex habebat fidem in re militari, cupiebāt honeste pacisci, his potissimū de causis, quod & hyēs suberat, & pecunia nulla suppeteret, & ex nostris plerique

rique aut decumberent ægroti, aut discederent, alii sponte, alii impetrata dimissione: sed iis rebus nihil isti permoti, nolebant desistere negocio, & Aurelianum hortabātur, ne discederet. Nam qui ad Heluetios erat missus, prætor Diuionensis, magnam spem iniecerat de copiis, quas esset adducturus. Ea re confisi, magis vrgebant suum institutum, & prætori, vt quantas omnino posset copias adduceret, mandabant. Breuiter, omnia tumultuose, nulloque ordine aut consilio fiebant. Qui compositionem oderant, hanc etiam sui propositi rationem adducebant, non esse dignitatis ipsius regis, vt pacis initium faceret, expectandũ esse, donec hostes vltro inciperent, sed ab illis eadem dicebaatur, atq; interim magis atq; magis augescebat eorum, qui Nouariæ obsidebātur, miseria, eousque vt ipsorum iam literæ, non nisi desperatissima nunciarent. Dum hæc geruntur, moritur vidua Monferratensis. Ea res aliquam excitauit simultatem, & de administratione contendebant Salassiorum Marchio, & Constantinus, de quo supra dictum est, eius fœminæ patruus, homo Græcus, expulsus finibus, & fortunis omnibus dispoliatus à Turca. Is & arcem Casalis tenebat, & filios duos nepotes suos, è quibus na-

tu maior erat annorum circiter nouem, in potestate sua habebat. Rex igitur, ne per eam occasionem altera factio Mediolani Ducem accerseret, eique summam rei committeret, mihi negocium dedit, vt eo profectus, constituerem quod & ad liberorum salutem esset idoneum, & quod maior hominum pars approbaret. Nam ager ille omnis, propter vicinitatem, valde est opportunus Galliæ. Sed vehementer angebat me casus eorum, qui Nouariæ obsidebantur, & iam instabat hyems, & verebar, ne Cardinalis & Rhotomagensis Episcopus regem denuo excitarent ad prælium, & nisi Heluetiorum nouæ copiæ accederent, videbam non esse tutum ei dimicare cum hoste: quod si etiam magno numero venirent, vt nostri homines iactabant, metuebam ne periculosum esset, eorum saluti sese committere: deinde, maxima erat hostium multitudo, & castris idoneum locum delegerant, eumque manu & opere communierant. His rationibus commotus, regem ante, quam discessi, compellabam: videri mihi, ipsum nulla fere de causa velle se coniicere in summũ discrimen: meminisse velit, in quanto fuerit periculo ad Forumnouum. ibi necessitate adductum decertasse prælio: hic autem

nullam

nullam rem talem interuenire: non esse pacem aliquam honestam repudiandam, neq; debere ipsum eo moueri, quod nonnulli dicant, ab hostibus oportere pacis initium fieri: quod si velit, effecturum me, vt ad colloquium illi veniant & vtrique parti sua constet dignitas. His auditis, vt Cardinalem de eo conuenirem, iussit. qui simul atque rationes & consilium meum accepit, valde respondit aliene, & ad pugnā omnino spectabat, & quasi certa iam atq; explorata victoria, confidenter admodum loquebatur. Rumor erat, Aureliæ Ducem, si Mediolanum occuparet, promisisse cuidam eius filio, decem aureorum millia annua. Postridie, dum eo salutaturus regem ante obitum, occurrit mihi Tremolius. huic, quod regi erat familiaris, rem omnem expono, simul rogo, an ipsum denuo sollicitandum esse putet? Vbi confirmasset, reuertor ad regem, & præsente Cardinali, priorem orationem repeto, cohortatus eum ad compositionem. Ibi Cardinalis, eam rem ad se, quod esset ordinis Ecclesiastici, pertinere dicebat. Tū ego, nisi ipse ageret, me profitebar esse acturū. atque hoc eo dicebam confidentius, quod & regi & ipsius propinquis non ingratum esse sciebā. cumq; deinde Auraicæ principi, qui to-

tius exercitus erat Imperator, rem omnem communicassem, ita mihi cum illo conuenit, vt si quid de pace agerem, ad ipsum diligenter omnia perscriberem. His constitutis rebus, Casale, quod iter bidui fere distat Vercellis, proficiscor. Eius familiæ clientes prope omnes, Constantino sese addixerant. Nam vt is administrationi præesset, plerique omnes iudicabant tutissimum esse liberis, propterea quod Salassiorum Marchio succedendi ius in eo agro habebat, quo maius erat periculum, si rerum procuratio fuisset ad ipsum delata. Vbi eo venissent nobilitatis & ordinis Ecclesiastici & ciuitatum primi, à me conuocati, quæ regis esset mens atque voluntas, demonstrabam, hoc scilicet, quam nunc Constantinus haberet administrationem Reipublicæ, in ea vti permaneat. Illi, quod & natura student Galliæ, & quod rex ibi cum exercitu aderat, facile assenserunt. Triduo post me venit eo quidam à Marchione Mantuæ, deploratũ mortem eius fœminæ, quæ principum est consuetudo. Cum eo cœpi conferre sermonem de componendo bello, sine maiori tumultu. iam enim sua sponte res huc inclinabant, exercitumque rex traduxerat Vercellas, vt antea diximus: & ipse quidem in oppidum sero-

ſe recepit: Auraicæ vero princeps, & Comes Foſſenſis, & Vindicienſis; & Gius, & reliqui omnes militum præfecti in caſtris permanſerant. Spes tota exercitus & præcipuum robur erant Heluetii, qui Neapoli cum rege fuerant. Noſtrates enim milites, propter oppidi propinquitatem vix poterant contineri, complures etiam ex iis ægrotabant, & multi quotidie commigrabant ex caſtris. Legatum illum, de quo diximus, cœpi monere, quamobrem Marchio pacis conſilia ſequi deberet: ſcire ipſum, quanto in periculo fuerit, ſuperiori prælio. Quod etiam iis militet, qui ipſius virtuti ac meritis non referant parem gratiam; multos valde mirari. hortabar itaque vt pacis rationem haberet, atq; idem facturum eſſe me profitebar. Ille, Marchionem ab eo conſilio non quidem alienum eſſe dicebat, ſed oportere, quod alias quoque dictum ſit, vt à nobis fiat initium, eo quod Romanus Pontifex, & Cęſar Maximilianus, & Hiſpaniarũ rex, & Mediolani dux, confœderati authoritate ac potentia regem antecedant. Ad ea reſpondi, ineptum eſſe, tantulis rebus impediri: quod ſi antiquiſſimum quodque tempus atq; morẽ ſpectari oporteat, ab ipſis debere potius, quam à nobis initium fieri, propter regis

præſentiam, quos autem nominaſſet, ii ſolum per legatos agerent. Quod ſi ipſi ita videatur, nos vt interceſſores vtrinque facturos initium, modo vt in ſententia Mantuæ princeps permaneat, & conſtanter agat. Ad eum modum collocuti, placuit, vt poſtridie literas darem ad legatos Venetos, iis literis, quid inter ipſum & me conueniſſet, recitabam, occaſione ſumpta ab eo, quod Patauii mecum illi conſtituerant, vt non ſemel dixi. Nam & rex operam meam probabat, & rerum noſtrarum conditio pacem flagitabat. Facile quidem reperiũtur, qui rem aliquam perturbent, & diſſidiis materiam ſubminiſtrent: qui vero dexteritatem illam habeãt, & voluntatem etiam, conciliandi animos & componendi ſimultates, vix paucos inuenire liceat. Nec enim eſt omnium, ea quæ in eiuſmodi actionibus dici conſueuerunt & obiici, patienter ferre. Acceptis meis literis, legati magna fuerunt affecti lætitia, ſimul nunciabant, ſe breui reſcripturos, & cum ad ſenatum Venetum retuliſſent, paulo poſt reſponſum tulerunt. Ad exercitum noſtrum deinde venit è Ferrarienſi familia quidam, & cauſam aditus habebat per Iacobum Triuultium. Is, cum principe Auraicæ velle ſe colloqui, dicebat, quod inter legatum

Marchio-

Marchionis & me conuenerat, eoq; se missum esse profitebatur, vt idonee caueretur Marchioni, & iis, quos ille secum esset adducturus colloquendi causa cum iis, quos regi placeret ad eam rem constituere. Hæc cum palam dixisset, priuatim cœpit adhortari regem, ne pacificaret, & timorem hostium proposuit, ac breui moturos illinc castra, domumq; reuersuros esse dicebat. Ei sermoni intererat Iacobus Triuultius, qui Mediolani Ducem grauissime oderat: ideoque bellum potius quam pacem suadebat, sed & Ferrariæ Dux, odio Venetorum, qui fertilissimam agri partem illi ademerant, vt supra diximus, bellum ipsis inferri cupiebat. Audita eius oratione, rex me iubet accersiri, & ad concilium defert, an iis qui ad colloquium venturi dicebantur, caueri oporteret? Ibi præter Iacobum Triuultium, alii etiam, quos sæpe dixi, gratificãtes, vt ipsi quidem putabant, Aureliorum Duci, prælium poscebant, & quibus essent in angustiis, ac rerum omnium inopia hostes, multa locuti, confirmabant eos paucis post diebus migraturos. Atq; hæc eo confidentius dicebãt, quod reliquis omnibus ad pugnam excitatis, longe ipsi post principia sibi cauissent. Altera erat eorum sententia in quibus

& ego fui, qui dicerent, nobis metuendum esse potius ab inopia commeatus, quam illis, qui suo in agro & ditione castra fecissent, & firmiorem esse ipsorum exercitum, quam vt vel à nobis expugnentur, vel rebus desperatis fugiant: qui eiusmodi illorum difficultates proponant, eos velle regem suas fortunas omnes in periculum deuocare. quæ sententia cum in concilio vicisset, cautum illis fuit per literas, & nunciatum, Auraicæ Principem Gium, Piennium, & me, postero die venturos ad locum medium inter vtraq; castra, colloquii causa. Postquam eo deuenimus, magno cum equitatu, aderat Marchio Mantuę, & Venetus quidam, stratiotarum præfectus, cumq; peramice salutatum esset vtrinque, placuit, quo commodius & expeditius agi posset, vt ex ipsis nõnulli postridie ad nos transirent, atque idem à nobis inuicem fieri oportere. Ad constitutũ tempus, venit à Mediolani Duce, Franciscus Bernardinus Vicecomes, & cum eo quidam Marchionis Mantuæ scriba. Cardinalem rex nobis adiunxerat, & vbi ventum est ad colloquium, Nouariam, in qua tenebatur obsessus Aureliorum Dux, & Genuam, quæ pertineret ad ditionem Galliæ, postulauimus. Ad hæc illi, nihil se contra regem, nisi defen-

defendendi sui causa, fecisse: Aurelianum eripuisse Nouariam Mediolani Duci, & nostris auxiliis belli fecisse initium: postulata nostra recipi non posse, quantum ipsi quidē existiment: in cæteris rebus omnibus cupere se regi gratificari. Biduo apud nos commorati, reuerterunt ad suos, & nos deinde ad ipsos profecti, vt cōstitutum erat, de Nouaria diligenter sollicitauimus, & saltem eo rem deduci optabamus, vt Maximiliani Cæsaris fidei permitteretur, eo quod Insubria, cuius est oppidum Nouaria, Romani est Imperii prouincia. Hæc enim sola ratio nobis visa fuit tum idonea, tum honesta. Interim dum sic vtrinque commeant internuncii atque legati, rex voluit vt in ipsorū castris manerem, ac tandem collegas etiam eo redire iussit, & Ambianorum prætorem atq; Ganнæum iureconsultum adiunxit, vt is latine verba faceret. nam eousque locutus eram vtcunq; Italicè. Fuit autem ad hūc modum actio instituta. Simul ad Mediolani Ducis domicilium peruenimus, ipse cum vxore nobis obuiam progressus, excepit. In eius cubiculo erant duo sedilium ordines, in eorum altero sedebant Maximiliani Cæsaris & Hispaniarū regis legati, & Marchio Mantuæ, & legati Veneti, postea Dux ipse cum

vxore, ac deinde Ferrariæ, Ducis legatus. Contra ipsos, ab altera parte, nos consedimus. Pro iis Dux tantum verba fecit, & ipsorum est consuetudinis, vt placide & distincte loquantur: nos autem tumultuosius fere, & nonnunquā bini aut terni simul, ideoque Dux aliquando interpellans monebat, vt singuli cum singulis ordine loquerentur. Quicquid inter nos conuenisset, statim fuit exceptum & literis mandatum à scribis, qui, priusquam dimitteretur concilium, recitabant quod ita scripsissent, Italice vnus, alter vero Gallice, atque eadem in proximo conuentu relegebant, vt eo certius atque facilius omnia perficerentur. Est autem ea ratio valde idonea, cum magni aliquid tractatur. Quindecim dies in ea re consumpsimus, ac primo statim die pactum fuit, vt Aureliorum Duci liceret ex oppido prodire, ideoque inducias fecimus in eum diem, quæ paulatim deinde productæ fuerunt vsque ad pacificationem. Et ne per fidem Aureliorum Dux circumueniretur, obsidem sese constituit Marchio Mantuæ, magis vt nobis gratificaretur, quam vllius causa metus. Inprimis autem iureiurando nos adegerunt, vt profiteremur, nihil à nobis callide vel insidiose fieri, neque compositionem nos

eo fa-

eo facere, vt illum ab obsidionis periculo liberemus. verum agere liberaliter, & quicquid pepegissemus, velle seruare. Quo facto Mareschallus Gius, & cum eo quidam missi à Mediolani Duce, Nouariam profecti, Aurelianum euocarunt, qui paruo cum comitatu egressus, magnam testabatur lætitiam. Sed qui intus erant, adeo vehementer iam affligebantur morbis & inedia, vt Gius nepotem suum cogeretur illis dare obsidem, pollicitus fore, vt proximo triduo omnes illinc discederent. Supra diximus de prætore Diuionensi, qui ad omnes Heluetiorum pagos missus erat, vti copias conduceret ad quinque millia. Is nondum reuersus erat cum Aurelianus oppido excederet: alioquin dimicatum prælio fuisset, vt mea fert opinio. Et quanquam certo nobis constabat, multo plures, quam iussi erant, venturos: tamen propter incredibilem miseriam eorum, qui obsidebantur, non potuit vlla móra interponi. Mortui enim sunt in ea obsidione, partim inedia, partim ægritudine & morbis, ad duo circiter millia: reliqui vero tam erant exhausti viribus atque deformes, vt non viui, sed mortui potius viderentur. Et præter Hierosolymæ obsidionem, opinor nullos vnquam homines in

tanta fuisse rerum necessariarũ inopia, quod tamen ipsorum indiligentiæ tribuẽdum est, vt non semel antea diximus. Triduo post quàm Aurelianus prodisset, pactum fuit, vt iis etiam qui præsidio intus erant, egredi liceret. Marchioni autem Mantuæ ac Galeacio Sanseuerino datum fuit negocium, vt illos ab iniuria defenderent, ac in locum tutum deducerent. Oppidum in fide ac custodia ciuium permansit, interposita fide, ne cui traderent prius, quam de rebus omnib. conuenisset. Ad arcis defensionem relicti fuerũt circiter triginta milites, quibus Mediolani Dux annonam permittebat, quantum in dies singulos satis esse videbatur. Erat miserabile spectare illos, qui oppido exirent. nam sic erant afflicti & exinaniti, vt cum circiter millia quinque prodirent, vix sexcenti essent ad pugnam atque defensionem vtiles. Equos prope omnes in illis angustiis deuorauerant, & vbi iam prodissent, in itinere, multi passim, exanimati languore, cum progredi non possent, moribundi procumbebant, sic vt etiam hostes misericordia in illos vterentur. Nouaria petebant Vercellas, vbi rex erat cum exercitu, vt antea diximus. Interueni, cum ex nostris nonnonnulli reficerent circiter quinquaginta,

decum-

decumbentes quodam in horto, qui omnes modico pane, quem iusseram illis emi, recreati fuerunt. Vbi Vercellas venerunt, rex aliquam pecuniæ summam dono dedit, & stipendia omnibus persolui iussit, etiam iis qui decesserant. Heluetiis quoque satisfieri mandauit, ex quibus perierant circiter quadringenti, sed quatumuis amice illis administraretur: extincti tamen sunt Vercellis circiter trecenti, partim auiditate nimia cibi, partim aliis incommodis, ac passim in oppidi sterquiliniis multi vitam finierunt. Ad hoc fere tempus aduentarunt Heluetii nuper conducti, ad decem fere millia, & iam erant in exercitu duo millia, qui cum rege Neapoli fuerant, præter eos, qui Nouariæ tolerauerant obsidionem. Consilium ergo regi fuit, vt eas manus distineret, neq; sineret coniungi. Vix enim vnquam eo numero suis finibus excesserant, neque cohiberi poterant, quo minus venirent, & nisi in Taurinis aditu fuissent prohibiti, quod facile est in illis montibus, opinor cum vxoribus atq; liberis eo fuisse commigraturos. Ludouicus rex, Caroli pater, multis eos ornauerat beneficiis, & occasionem ipsis præbuit cōparandi nominis atque gloriæ, eamq; nonnulli causam esse putabant, cur tanto studio

& alacritate nobis venirent auxilio. Verum quidem est, aduenisse tunc nonnullos veteranos ac militum præfectos, annorum circiter lxxii, qui Ludouico regi contra Carolum Burgundiæ Ducem militauerant: sed lucri spes atque prædæ, quia rem familiarem habent plerique omnes exiguam, incitauerat eos, vt laborem & operam quotidianam militia commutarent. Erant autem lectissimi viri, quos nemo facile, meo quidem iudicio, nisi per inediam aut consimilem aliquam necessitatem expugnasset. Aurelianus, vbi se per aliquot dies refecit, & animaduertit, nonnullos mirari, quod cum tantas haberet copias Nouariæ, de commeatu non satis diligenter prouidisset: cœpit mentionem facere committendi prælii, atque eius adiuuabant sententiam Comes Liniacus & Archiepiscopus Rothomagensis, quo valde vtebatur familiariter, & cum his alii quidam humilis conditionis homines. hi summittebant quosdam Heluetios, qui dicerēt, velle se confligere cum hoste, neque tamen sui propositi rationem vllam adferebant: Regi enim licebat vti pace, nec opus erat ei prælio decertare, nisi vt ipsum obsidione liberaret. Hostes vero non solum multitudine & numero superabant, præsertim equitatu,

tatu, verum etiam ita se communiuerāt fossis atque vallo, vt noceri ipsis nequaquam posset, & soluta iā obsidione, non erat quod eruptionem vllam ex oppido metuerent, & nobiscum illis tantum res erat. Aurelianus autem, & quibus ipse persuaserat, videbantur eo spectare, vt in ipsis castris atque munitionibus hostem adoriremur: sed incidit grauior quædam deliberatio, ne videlicet Heluetii, coniunctis omnibus copiis, regem, qui præ ipsis erat infirmior, & primos exercitus comprehenderent, ac captiuos abducerent, neque temere fuit ea suspicio, vt postea sum dicturus. His rebus inter nos disceptatis, non absque magna contentione, & eousque, vt Aureliorum Dux Auraicæ principi conuitium faceret, ac mēdacium exprobraret. Gius, Piennius, Gannæus, Moruillerius, Ambianorum prætor, Carnutum præfectus & ego, reuersi ad hostium castra, pacem fecimus omnino talem, vt facile viderem non esse futuram firmam, sed nostrarum rerum status & anni tempus propemodum eo cogebāt, vt scilicet honesta aliqua ratione illinc discederemus, impetrata pace, quæ literis mādata posset in omnes partes dimitti. Ad eū finem rex imprimis respiciebat, & in frequenti cōcilio, præ-

ſente Aureliano, quid ſuæ eſſet voluntatis, oſtenderat. Eius pacis hæ erant conditiones: vt Mediolani Dux Genuæ poſſeſſionem retineat, ſed ex ea vrbe, cuius maxima ſit opportunitas, regi ſubſidium & auxilia quæcunque præſtet: vt ſuo ſumptu naues duas longas inſtruat, quæ Neapolis arci, quam tunc noſtri adhuc tenebant, ſubſidio proficiſcantur, vt anno poſt tres eiuſdem generis naues habeat inſtructas, & ſi regem contingat Neapolim redire, belli gerendi cauſa vt tum ipſe comitetur, & noſtris copiis det iter per ſuum agrum atque ditionem. Quod ſi Veneti eam pacem intra duos menſes non recipiant, & familiam Arragonicam propugnare velint, vt aduerſum eos regi ferat auxilium: ea tamen lege, vt quicquid ipſis bello fuerit ademptum, ei cedat: deinde, quoniam regi ad eam profectionem mutuo dederat centum & viginti quatuor aureorum millia, remiſit eius ſummæ ad octoginta millia. Cautum etiam fuit, vt ciues Genuenſes duos, & Mediolanenſes totidem, regi daret obſides. Arx Genuæ, Ferratiæ Ducis, qui neutrius erat factionis, fideicommiſſa fuit in annos duos, & ſumptus qui cuſtodiæ cauſa fierent, æquis portionibus ambo ſuſtinebant. Quod ſi quid ex ea vrbe Mediolani

Dux

Dux contra regem moliretur, iam illi licebat eam arcem in regis poteſtatem tradere. Quos promiſerat Mediolanenſes obſides, eos dedit, Genuenſes quoque daturus, ni properanter rex abiiſſet, quod vbi vidit, intulit aliquid ad excuſationem. Poſtquam hæc omnia iureiurando confirmauit, rex quoque fidem interpoſuit, & conſtituit poſtero die commigrare. Sed ea nocte Heluetii, qui in noſtris erant caſtris, frequentes ad concilium conuenerunt, ſub ſuo quiſque vexillo, vt ipſorum fert conſuetudo. Suadebant nonnulli, regem, & qui cum ipſo erāt, potentiores omnes debere comprehendi. Alii vero trimeſtre ſtipendium ab eo poſtulandum eſſe contendebant, quod pater eius pactus eſſet dare, quoties domo cum ſignis exiſſent. Erant ſententiæ, quæ dicerent, nō ipſum quidem, ſed eius familiares oportere capi: & iam cogitabant, quod decreuiſſent, perficere, ſed priuſquam inter ipſos conuenit, rex cognito eorum conſilio, ingreſſus iter Taurinum contendit. Erat in ipſorum caſtris Lornæus, qui multa iam conſuetudine linguam eorum ſciebat, & copiis aliquot erat præfectus. Is regem de eo certiorem fecit, & mihi deinde rem omnem expoſuit. Iniquum erat quod poſtu-

labant. Nam & in mensem vnum duntaxat fuit eis promissum stipendium, & antequam is exiret, domum reuerterunt. Qui cum rege fuerant Neapoli, comprehenderunt prætorem Diuionensem & Lornæum, ac satisfieri sibi postulabant in dies quindecim, domum redeundi causa. Reliquis omnibus promissum fuit stipendium trimestre, & cum obsides atque fideiussores accepissent, nihil amplius mouerunt. Vt autem turbam hanc excitarẽt, nostri homines, qui factam compositionem grauiter ferebant, illis persuaserant, & ex ipsorum præfectis, quidam Auraicæ Principem de eo commonuit, atque is deinde regem. Vbi Taurinum rex venit, Gium, Gannæũ & me ad Mediolani Ducem misit, oratum, vt ad se colloquendi causa veniret. Et cum multæ essent à nobis adductæ rationes, in eam sententiam, vt diceremus, nihil ab eo fieri posse vtilius ad cõfirmandam pacem: ille quamobrem id sibi non esset integrum, plurima respondit, & hoc in primis, quod cum Papiæ rex esset, inita fuissent consilia de se capiendo. Comitem Liniacum & Cardinalem Maclodiensem non hoc modo, sed & alia quædam eius generis non obscure dixisse. Multa quidem tunc fuerunt à nostris dicta pa-

rum prudenter, ſed à quibus me latet. in hoc autem tempore, grauiter & ſerio rex cupiebat eius pacem atque amicitiam. Ille quidem non recuſabat venire ad colloquium, ſed interpoſito ſepimento & flumine eius loci, quod vbi rex cognouit, illico diſceſſit, mihique negocium dabat, vt Venetias redirem, alios vero Genuam mittebat, vt nauibus illis, quas Mediolani Dux daturus erat, copias imponerent: verum ille, cum noſtri maximos ſumptus feciſſent, non ſolum remoratus eſt eos, verum etiam naues duas Neapolim miſit, quæ noſtros oppugnarunt. Cauſa, cur ad Venetos remitterer, hæc erat, vt cognoſcerẽ an ratam vellent habere nuper factam pacem, & iis quæ rex poſtularet, ſatisfacere, quorum primum erat, vt Monopolim, Apuliæ oppidum quod nobis ademerant, redderẽt: alterum, vt Marchionem Mantuæ & reliquas copias, Ferdinando regi ſubſidio miſſas, reuocarent: poſtremum, vt profiterentur, Ferdinandum non eſſe eius fœderis, quod nuper cum Pontifice Romano cæteriſq; feciſſent. Cum eo veniſſem, exceperunt amanter, ſed non æque ac ſuperiorib. menſibus, cuius hæc erat cauſa, quod nobis iam cum ipſis bellum intercederet. Vbi de iis mãdatis Reipublicæ Dux

cognouit, dicebat se communicata rè cum senatu, breui responsurum. Mox decreta fuit trium dierum supplicatio, & in pauperes distributæ facultates, & habitæ conciones ad populum, & ad Deum effusæ preces, vt quod commodum sit atque fœlix Reipublicæ, consilium suggerat. Percunctando cognoui, hanc esse ipsorum consuetudinem, quoties de re graui deliberatur. Religionem enim admodum diligenter procurant, & templa sumptuose exornant, in eoq́, pares ipsos cum Romanis, & sanctimoniæ illi tribuendum esse puto, quod Rempub. habent adeo florentem & amplam, digni certe tanta prosperitate. Vbi per dies quindecim essem commoratus, respōderunt, se nihil eorum quæ peterē, posse præstare, neq; vllum ipsis esse bellum cū rege, & quicquid fecissent, hoc totum pertinere ad defensionem Mediolani Ducis, socii & confœderati, quem rex profligare velit. Cum ea publice Dux pronunciasset, iussus à senatu, solus mecum ac separatim in colloquium venit, ac eiusmodi conditiones deferebat, vt Ferdinandus, præstita fide ac iureiurando, regnum Neapolitanum regi acceptum ferat, & aureorum millia quinquaginta annua, & iam statim mediocrem aliquam pecuniæ sum-

summam dependat, & oppida quædam aut partem aliquam Apuliæ, regi permittat, qui Tarentum alioqui possideat: se curaturos vt in ea regni parte vnum & alterum oppidum illi præterea detur: id nobis ad bellum Turcicum valde fore opportunum. Nam quo tempore primum in Italiam rex venit, multam eius rei mentionem fecerat, ideoque bellum hoc Neapolitanum à se susceptum esse dicebat. Id erat autem simulatum, ac merito nostros homines eius figmenti pudere debeat. Est enim Deus, qui cogitationes omneis nouit, nec illi quicquam esse potest occultum. Hoc præterea addebat, quod si bellum rex aduersus Turcam suscipiat, illam Apuliæ partem satis ei futuram: deinde, Italiam omnem in eius belli societatem esse venturam, & Maximilianum quoque Cæsarem, ipsosq; & regem authoritate sua facile posse omnibus per Italiam persuadere. Quantum ad ipsos pertineat, velle se regi subministrare in eo bello centum naues instructas rebus omnibus, suoque sumptu alere equitum millia quinque. Pecuniam vero, quam sit daturus Ferdinandus, eam se mutuo illi daturos: quod eo faciebant, vt Brundusium, Hidruntum & alia quædam Apuliæ loca, in suam potesta-

tem redigerent. Eo accepto responso, dicebã me relaturum ad regem. Postea reuertor ad Mediolani Ducem: qui tum erat Vigesii, in venationibus occupatus. Orabam, vt priuatim mihi cum ipso colloqui liceret. Grauate quidem ille primo, sed tamen concessit. Ibi tum cœpit vrgere ac sollicitare, vt quas nuper esset pollicitus naues, dimitteret. arx enim Neapolis nondum deditionem fecerat. Erat Genuæ Pero Bassus, missus à rege, vt idem negocium procuraret. Qui vbi de reditu meo cognouit, missis ad me literis, grauiter de Mediolani Duce questus, insidiose illum & perfide agere dicebat, eo quod interim dum simulet velle subministrare naues, miserit duas hostibus auxilio. Nam Genuæ præfectus, cum ab eo de nauibus interpellaretur, respondit, nolle se illas armari milite Gallico, neque plures quam viginti quinq; ex nostris velle imponere, & multa id genus alia, quæ ad excusationem pertinerent, dicebat, temporis extrahendi causa, vt interim nostri, difficultate & inopia adducti, arcis Neapolitanæ deditionẽ facerẽt. Sciebat enim Mediolani Dux, illos non amplius mensem vnũ posse tolerare obsidionẽ, & quas per prouinciam rex conduci iusserat copias, eæ non poterãt idonee

nec subuenire nostris, nisi adiunctas sibi haberent duas illas naues, propterea quod hostes maxima classe & exercitu arcem obsiderent, adiuti à Venetis & Hispaniarum rege. Triduum fui cum Duce, atque interim re semel ad cōcilium introducta, cœpit stomachari, quod quantum ad naues pertinebat, non probarem eius responsum, ac dicebat pollicitum se quidem, vt regi subministraret naues, non autem, vt militem vllum Gallicū iis imponi pateretur. Ad ea respondi, excusationem hanc valde esse infirmam. quod si mulam aliquam præstantem commodato mihi daret, vt alpes transirem, atque interim iuberet, vt pedes illam deducerem, neque vsum eius mihi concederet, an existimet vllum se mihi beneficium præstitisse? Post multam disceptationem abduxit me in diuerticulum. Ibi cœpi commemorare, quanta sollicitudo, quantusq; labor meus & aliorum interuenisset, vt pax constitueretur: docebā, in quantum periculum regis fortunas deuocaret, quod à pactis discederet, & arces illas nobis eripi pateretur, ad eamq; rem auxilia summitteret hostibus: iis amissis arcibus, totū regnū à nobis defecturum esse: cogitare secū velit, quantum ex ea re sit oriturū dissidiū inter ipsum atq; regē:

eius iniuriæ perpetuam & immortalem futuram esse memoriam. Quod si pacta seruet, Tarentini agri possessionem omnem pollicebar: simul demonstrabam quantum periculum & sibi & Italiæ toti conciliaret, quod mallet illa Apuliæ oppida esse imperii ac ditionis Venetorum. Ille, quæ dicerem, vera quidem esse omnia profitebatur, atque inprimis illud de Venetis, verum exitus eius orationis erat, vt diceret, nullam sibi posse cum rege firmam aut tutam esse amicitiam.

PHILIPPI COMINÆI, EQVITIS, COMMENTARIORVM LIBER QVINTVS.

MNI spe impetrandi adempta, cœpi discedere domum, deductus ab eo circiter milliare vnum. Inter eundum aliquid excogitabat, vt me, quẽ tristem esse videbat, placaret. Et vt solent ii, qui subito sententiam mutant, dicebat velle se mihi singulare quoddam beneficium præstare, vt tanto gratior essem regi: postridie se

die se missurum esseGaleacium(is erat summo apud eum loco) vt naues Genua dimittat, & reliquis nostris copiis coniungat: velle se regi seruare Neapolis arcem, quod ea defensa, regnum totum in fide permansurum esse cognoscat, & statim vbi naues è portu soluerint, se ipsum mihi scripturum, vt per me omnium primo rex certior ea de re fiat, & intelligat hanc tam egregiam atque fidelem operam me ipsi nauasse: & antequam Lugdunum perueniam, adfuturum mihi in itinere nuncium, qui eas literas perferat. Ea spe recreatus ab illo discessi, & ingressus iter, quicumque post me veniret celeribus equis & incitato cursu, hunc arbitrabar esse, quem ille pollicitus erat, tametsi, quod hominis ingenium noueram, in dubio versabar. Progressus Cameraicum, vbi amanter fui exceptus à Sabaudiæ Duce, pòst Lugdunum perueni mense Decembri, cum rex ante bimestre eo venisset. Qui moleste ferebant pacem nuper factam, ii cum verba nobis esse data viderent, magna fuerunt affecti lætitia, & sibilis atq; gesticulationibus me deridebãt, vt in eiusmodi rebus fieri cõsueuit. Quid egissem, ordine regi commemorabam, & quas Veneti proposuerant pacis cõditiones, eas ex-

hibui descriptas, verum ipse & Cardinalis pro nihilo ducebant. Interiectis autem aliquot diebus, denuo interpellabam, vtilius enim mihi videbatur, illa, quæ deferebantur, accipere, quam totum amittere. Nam quibus omnem administrationē permittebat, ii non solū non erant tantis rebus gerēdis idonei, verumetiam homines peritiores ad sua consilia vix vnquā admittebant, quod tametsi rex non probaret: tamen eo fuit ingenio, vt quibus fidem atque authoritatem tribueret, eos nō auderet offendere. Huc igitur tanquam in speculum respiciant Principes, & assuescant sua ipsi tractare negocia, & aliorum quoq; sententias audiant, suosque familiares, quorum vtuntur consiliis, in pari propemodum habeāt honore. Nam si quis singularis tantam habeat fidem apud Principem, vt reliqui eum metuere cogantur & obseruare: is reuera dominatur, & regnum obtinet, suisq; rebus tantum ac facultatibus consulit, ac publicas commoditates negligit, quod regi scimus euenisse. Quod supra dictum est, nondum deditionem fecerant arcis Neapolitanæ, & quos ibi rex constituerat, passim erant in præsidiis. Monpēserius, Salernitanus, Albinius in Calabria, & alii aliis in locis: verū adeo destituti

à nobis,

ā nobis, vt vix vnquam aliquis ad eos nuncius aut literæ perferrentur. Et si quid forte nunciaretur, id totum erat confictum, & alebantur vana spe ac pollicitationibus. Rex enim nihil administrabat ipse. Quod si mature fuisset eis prouisum de re pecuniaria, defendissent regnum ab hoste: sed interposita mora, longe maiores deinde sumptus frustra fecimus, ac tandem rebus omnibus deperditis, allata fuerunt illis ad quadraginta aureorum millia, quæ quidem pecuniæ summa, mensem vnum citius deportata, restaurasset omnia, & ignominiam illam quæ amisso regno secuta fuit, à nobis depulisset. Eius rei causa fuit, quod rex nihil ipse procurabat, nec eos, qui de suorum statu docere ipsum poterant, audiebat & quod eius familiares erant homines imperiti & ignaui, & quod ex ipsis nonnulli, vt opinor, consilia sua cum Pontifice communicabant. Vbi per mensem vnum & alterum rex Lugduni fuit, nunciatum est ei de infirma valetudine sui filii, quem habebat vnicum, ac triduo post allatū fuit de eius morte. Deplorauit quidē ille casum, sed leuiter. vxor autē Anna, Britānniæ Ducis filia, grauissime tulit, & supra quā dici potest, fuit afflicta, & videbatur ei mens aliquid sinistri prænunciare in posterum,

Rex vero, vt eam recrearet, nobiles aliquot summisit, qui coram ea saltarent, quod nostro more fieri consueuit, excitandæ lætitiæ & depellendi mœroris causa. In his fuit Dux Aurelianus, annorum circiter triginta quatuor. Et quoniã à morte regis ad ipsum, qui genere proximus erat, deferebatur regni successio & summa imperii, regina factum hoc sic accipiebat, quasi filii sui morte lætitia esset affectus, ideoque cœpit odisse, & multo post tempore ab eius abstinuit colloquio. Erat puer ille annorum trium, admodum formosus, & in loquendo audax, neque timebat ea quæ reliqui pueri solent. Rex igitur, qui corpore erat exiguo, & ingenio parum excitato, sed alioqui placidissimis moribus, eo leuius mortem eius ferebat, quod metueret, ne grandior ille factus, gratiam & authoritatem sibi inter suos minueret. Hîc autem mihi vide magnorum regum atque Principum miseriam, qui à suis ipsi liberis sibi metuunt. Ludouicus vndecimus, cum esset annorum tredecim, facta coniuratione nobilitatis, arma sumpsit aduersus parentem suum, Carolum septimum, & cum excreuisset, adeo cœpit vehementer ab eo diffidere, vt relicto Delphinatu, prouincia sua, reciperet se ad

se ad Philippum Burgundiæ Ducem. Et cum deinde graui valetudine affligaretur, ne filio quidem suo, qui tunc erat annorum circiter quatuordecim, fidebat, vt in superioribus commentariis demonstrauimus. Ita videlicet comparatum est in rebus humanis, vt omnes pariter aliquo afficiantur dolore. A condito enim mundo, rerum omnium fabricator Deus hoc ita constituit, neque licet cuiquam illius euitare decretum: sed differunt inter se cruciatus. Nam qui sunt animi, grauius vrgent, quam corporis, & quibus obnoxii sunt prudentes, ii multo sunt tolerabiliores, quam insipientũ: etsi diuersum nõnulli sentiant. hi enim quo se consolentur atq; sustentent, nihil habent. Quod si Principes ac potẽtiores, qui in maxima rerum omnium copia vitam agunt, nullas acerbitates experirentur, esset profecto desperatissima miserorum hominum conditio, qui labore quotidiano, maximisque vigiliis & ærumnis, vxorem, liberos atque familiam alunt, & magistratui tributum pendunt, sed longe secus quam vulgo putatur, res habet. nam si recensere velim, quam multos nouerim principes viros atque fœminas, annis abhinc triginta, qui in summis angoribus atque tristitia vixerunt,

non mediocrem sim conscripturus librum. Atque hi tamen, quum rebus omnibus affluerent, iis qui non nouerant familiarius, videbantur esse omnium hominum beatissimi. Neque dici potest, quam tenues ac infirmas plerumque sui mœroris causas haberent. Magna enim ex parte nitebantur suspicionibus & calumniis. Atque hic est morbus occultus, qui in familiis principum regnat, & plurimis incommodis materiam subministrat, in Gallia quidem adeo frequens, vt à Carolo magno vix pauci Galliæ reges annum ætatis sexagesimum excesserint, collecta sæpe ægritudine ex suspicionibus & iis quæ clanculum ac falso essent delata. Ludouicus vndecimus, paulo ante, quam decederet, cum suspicionibus nimiũ indulgeret, nulli prorsus homini fidebat, & omnes insidiari sibi putabat. Eius pater cum decumberet ægrotus, persuasum habebat, paratum sibi esse venenum, ideoque ab omni cibo abstinuit. Caroli sexti eo fuit deterior conditio, quod deliraret ac mente captus esset, dum iis quæ deferebantur, prius quam oportebat, crederet. Prudenter ergo facturi sint principes, cum aliquid ad ipsos occulte defertur, si delatorẽ sistant, & fidem sibi fieri iubeant eius quod sit delatum. Hac

enim

enim ratione multo viuent tranquillius, quando nullus eo fit progressus amentiæ, vt quod probare non possit, de eo sit alicui facturus calumniam. Sed sunt ex ipsis nonnulli adeo stolidi & ignaui, vt etiam iureiurando promittant, se nihil enunciaturos, atque interim anguntur in animis, & ab impuris sæpe hominibus persuasi, incipiunt illos odisse, quos pro ipsorum virtute ac merito debebant amore ac beneuolentia summa complecti. Mortuo regis filio, paulo post fuit allatum, quos Monpenserius præsidio reliquerat in arce Neapolitana, eos deditionem fecisse, vt obsides redderentur, de quibus antea dictum est. Aliud etiam accidit, quod ad regis infamiam atque dedecus pertinebat. Cum in Italiam venisset, Florentini non solum maximam pecuniæ vim ei donauerant, verumetiam in ipsius fidem permiserant Pisas, Sarezanam, Sarezanellam, Petramsanctam & Libramsanctam, vt supra diximus, atque illi duplici iureiurando promiserat, se redditurũ omnia. Primo, cum Neapolim iret, ac deinde cõfecto bello, cum domum rediret, Astæ, quo etiam tẽpore mutuo ei dabant triginta aureorũ millia, ea lege, quod si Pisas redderet, vt eius debiti nihil persolueret, atq; ipsi quæ

accepiſſent ab eo pignora, reſtituerent. Tūc & illud pactum fuit, vt ſexaginta aureorum millia regi mutuo darent, eamq; pecuniam diſtribuerent in noſtras copias, per regnum Neapolitanū, ad eiusq; defenſionem, trecētos equites cataphractos nobis alerēt. Sed is de quo ſupra dictū eſt, Entragius, homo auarus & infidus, quē iis locis rex præfecerat, Piſanis reddidit arcē, accepta pecunia, Sarezanam oppidū & arcem ibi poſitam vendidit Genuenſibus, Pietramſanctā Lucēſibus, & Libramfactam Venetis, qua quidem in re ſumme peccauit, & Gallico nomini inſignē maculam inuſſit, propter interpoſitum iuſiurandum, & hoc effecit, vt regnum Neapolitanum à nobis totum deficeret. Florentini enim, cognita ea perfidia, nihil eorum de quibus conuenerat, præſtiterunt, & quam mutuo dederant pecuniam, eam à nobis repetebant. Harum rerum omnium cauſa fuit, quod rex nihil ipſe præciperet, & ſuſurrationibus illis occultis nimium tribueret. Nam ex ipſius familiaribus nonnulli, fuerant authores Entragio, vt ad eum modum ageret. Monpenſerius ergo & Virgilius Vrſinus, & Camillus Vitellius, & alii noſtri duces, re deſperata, collectis quas habebant paſſim copiis, oppidula quæ-
dam

dam occupabant: sed iis occurrit cum exercitu rex Ferdinandus & Marchio Mantuæ, quem Veneti nuper eo miserant. Nam ipsi ea pecunia, quam Ferdinando mutuauerāt, & sumptu belli æstimato vsque ad ccl. aureorum millia, sex Apulæ oppida tenebant oppignorata, in quibus sunt Brundusium, Gallipolis, Hidruntum & Monopolis. Ei summæ volūt etiam adiici, quicquid ea oppida seruandi ac defendendi causa impendunt, neque ipsorum propositi esse puto, vt vnquam reddant. Nec enim solent, cum aliquid semel occuparint, quod ipsorum finibus commodum sit & opportunum, vt sunt ea loca quæ diximus, posita in illa ora maris Adriatici. Habet quidem Pōtifex Romanus aliquot oppida interiecta, sed quicumque mare illud nauigant, hi Venetis sunt vectigales. Neque omnes intelligunt quanti sit momenti, quod eam oram maritimam suæ ditioni coniūxerint. Nam præter alias commoditates redit ad eos quotannis maxima copia frumenti & olei. Ii quos diximus, Ferdinandus & Marchio Mantuæ, cum nostros haberent in conspectu, cœperunt communire castra, veriti ne prælio dimicandum esset, quod hactenus infœliciter ipsis accidit. Sed inter nostros orta fuit simultas, propter

inopiam commeatus & pecuniarum. Nam & equitatui, & Heluetiis & Germanis, multis iam mensibus nihil erat depensum, atq; hi direptis aliquot oppidulis, se sustentauerant. Quod si quadraginta illa aureorum millia, quæ rex promiserat, mature fuissent perlata, nihil accidisset incommodi, & prælio nostri decertassent: quod etiam si fecissent aduersum, nō tamen adeo multos è suis desiderassent, quam postea, quando tam ignominiosas conditiones acceperunt. Mōpenserius quidem & Virgilius Vrsinus omnino suadebant pugnam, sed alii quidam eis renunciabant, cum signa ferri iussissent, nō se fore dicto audientes. Erant in castris Germani circiter octingenti, qui nuper eo venerant. Hi cum periculum suum viderent, nō præstiterunt nobis eam fidem atq; amorem, quem Heluetii, & ad Ferdinandum defecerunt. & quoniam belli duces inter se diffidebant, vt dictum est, turpiter cum hoste pactum fuit, his conditionibus: vt potestati Ferdinandi sese permitterent, vt tormenta omnia darēt, & quicquid occupassent, restituerent. Ille vicissim promittebat se curaturum, vt mari transportarentur in Taurinos, rebus omnibus saluis. Eo facto iussit omnes Neapolim deduci. An vlli vnquam homines

turpius

turpius pacti sint, ignoro, neq; simile exemplum legisse me puto, nisi quod Liuius recitat de consulibus Romanis, qui prope Furcas Caudinas, adeo viles ac indignas pacis leges receperant, vt senatus eas repudiaret, & ambos, qui pacti fuerant consules, ad hostem remitterent. Neapoli fuerunt impositi nauibus nostri milites, & in vicinam insulã deportati, vbi cum diutius hærerent, morbis affecti, magno numero moriebantur, & in his Monpenserius, quem alii veneno, alii febre extinctum esse dicebant, quod & ego puto. Breuiter ex omni eo numero qui erãt aliquot millia, vix mille & quingenti superfuerunt, & Heluetii circiter trecenti & quinquaginta, quorum sane laudanda est virtus atque constantia, quod extrema omnia pati, quam à nobis ad Ferdinandum deficere maluerunt. qui longo tempore eos in Insula detinuit in maxima cibariorum inopia. Qui ex his in Galliam redibant, eos vidi cum appellerent. Erant omnes afflicta valetudine, & ex macie corporis atque deformitate, quã essent multa perpessi, facile potuit cognosci. & è nauibus egressi, non poterãt firmiter insistere. Virgilio Vrsino & ipsius filio, reliquisq; Italis, qui regi militauerant, licebat ex pacto redire domũ. Nõ mul-

to post eam pacificationem, Ferdinandus, qui nuper vxorem duxerat, amitam suam, circiter quatuordecim annorum puellam, febri diuexatus, è vita discessit. Horrescit animus, dum cogito: nec ipse tantum, sed & ipsius aliquot maiores, multa contraxerunt eius generis matrimonia. Ab eius morte, summa rerum delata fuit ad patruum Fridericum. Videre hic licet magnam rerum humanarum incertitudinem ac mobilitatem fortunæ. Biennio enim quinque fuerũt reges Neapolis, Ferdinandus, Alphonsus, Ferdinandus, Carolus Galliæ rex, & Fridericus. Quod nostri milites diutius quam pactum erat, detinebantur, atque etiam durius habebantur, Ferdinandus & post eum Fridericus excusabant, eoque fieri dicebãt, quod Monpenserius nõ iusserat ipsis omnia restitui. Caietam enim & alia quædam nostri adhuc tenebant: verum ille culpa vacabat. nam etsi regis erat legatus, tamẽ ipsius non erat iis, quorum fidei rex commiserat arces & oppida, in eo præscribere aut imperare. quamquam si & ipsi deditionem fecissent, nullo magno incommodo rex fuisset affectus. Nã missi fuerunt aliquoties è Gallia, qui subsidio ipsis venirent, & commeatum importarent Caietam, eiusq; rei sumptus

ptus fuit æstimatus ad centum & quinquaginta aureorum millia, neque tamen quicquam eo profecimus. Rex diu commoratus Lugduni, & totus occupatus ludis atque spectaculis, vt antea dictum est, optabat quidē retinere Caietam, & quod reliquum adhuc erat in sua potestate, nec vlli in ea re sumptui parcebat, sed erat fugiens laboris, neq; studebat ipse de suis rebus aliquid cognoscere aut prouidere. Plerique enim per Italiam cœperunt cum eo sua communicare consilia, & conditiones proponebant, Galliæ futuras non inutiles, quæ cum sit locuples atque copiosa, sumptus facile tolerare potest, quod in Italia fieri necesse est. Sic enim fuerunt Italorum rationes, vt qui ipsorum opera velit vti, hunc oporteat largitionibus aditum sibi facere, & liberaliter dependere militum præfectis atque ducibus, quorum authoritas & gratia statim minuitur, si nihil habeant quod in alios distribuāt. Biennio post, quam rex domum rediit, cum nostra esset adhuc Caieta, & Mediolani Dux, eorum quæ pactus erat, nihil seruaret: quod non tam fraude atque malitia, quam timore faciebat, veritus ne rebus per Italiam secundis, profligaretur à rege, quem sibi minime fidelem fore putabat: constitutum

fuit vt Dux Aureliorum magnis cum copiis Astam proficisceretur. De Ferrariæ Ducis amicitia certo nobis constabat, qui tametsi Mediolani Ducis erat socer, tamē vt suis fortunis consuleret, paratus erat subministrare nobis equites quingentos, & duo millia peditum. Venetos enim habebat graues aduersarios, ab iisque spoliatus erat quadam agri sui parte: & quamquam sui generi Mediolani Ducis amicitiam, sibi suisque liberis atq; populo iudicabat esse magis opportunam: tamen verebatur etiam, vt existimo, ne ille temporum ac fortunæ iniquitate coactus, cum rege pacisceretur. Marchio Mantuæ, qui alteram Ferrariæ Ducis filiā in matrimonio habebat, cum & de ipso Veneti nescio quid suspicarentur, & ipse de illis inuicem quereretur, erat tunc temporis cum suo socero, comitatus trecentis equitibus cataphractis, atque is facile ei persuasisset, & ad nostras traduxisset partes. Ioannes Bentiuola, qui Bononiæ rerum summā administrabat, auxilio nobis erat missurus ad centū & quinquaginta equites, ac duo illius filii tū equitum tum peditum aliquot cohortes adduxissent, & fuisset ager ille omnis valde opportunus ad perturbandam Insubriam. Florentini, ne Pisas & alia quædā oppida, de quibus

bus dictum est, prorsus amitterent, parati erant suo sumptu nobis alere equites circiter octingentos & peditum millia quinq;, deq; re pecuniaria prouiderant in sextum vsque mensem. Vrsini & Romæ præfectus, frater Cardinalis Ostiensis, quoniam à rege stipẽdium habebant annuum, conduxissent ad mille equites cataphractos, quorum non est eadem apud illos ratio, quæ in Galliis. nam ibi, singulis in annum datur stipendium aureorum cẽtum: apud nos aũt ea summa duplicatur, propter equites sagittarios, qui singulis cataphractis attribuuntur. Iis, quos iã diximus, dependenda fuissent stipẽdia, Florentinis aũt minime, Ferrariensis & Mãtuanus, & Bentiuola, nihil magnopere à nobis exigebant, propterea quod per Insubriã magna sibi pollicebãtur emolumenta. His viribus impetu in illũ facto, credibile est, fœliciter rẽ administrari potuisse, eoq; confecto bello, Neapolitanũ regnũ facili momẽto in nostrã fuisset redactum potestatem. Erant iam Asta missi à rege, circiter octingenti equites cataphracti nostrates, & peditum ad sex millia, atq; in his Heluetii quadringẽti. Sed Dux Aureliorũ, quem toti bello imperioq; rex præfecerat, quiq; impedimẽta sua omnemq; familiã & comitatũ præmiserat,

mutata voluntate regem orabat, vt ad concilium denuo referret, an eam profectionẽ sibi suscipiendam esse putarent. Re semel atque iterum deliberata, cui concilio & ipse intereram, omnium fuit ea sententia, vt dicerent, omnino ei proficiscendum esse, propterea quod multi per Italiam principes ac amici nostri, quibus iam esset persuasum, magnos in eius belli apparatum sumptus fecissent, & omnibus rebus essent instructi, ac ipsius modo aduentum expectarent. Ille vero, quod regem tenuiori valetudine videret, cui si quid accideret humani, ipse esset futurus successor: tum sua spõte, tum admonitus & impulsus à quibusdam, respondit, non se profecturum eo, sui priuati doloris vlciscendi aut iuris repetendi causa, verum vt pro legato regis eo contendat, non recusare. Postridie eius diei, cum hæc essent acta, Florentini & alii quidam legati valde regem sollicitabãt vt illum dimitteret. Rex ad ea respondit, nolle se inuitum ad gerendum bellum extrudere. Ad hunc modum intermissa fuit ea expeditio, quod ipsum rex valde grauiter tulit, qui & sumptus maximos in eam rem fecerat, & in summã spem venerat vlciscẽdi iniuriam à Mediolani Duce acceptam. Nam & Iacobus Triuultius, &

Aurelio-

Aureliorum Dux, procreatus è familia Mediolanensi, fauore atque gratia plurimum iis locis perfecissent. In hoc etiam tempore alia res noua fuit oblata. Genuenses mobilitate quadam animi fere student rebus nouis. In ea Republ. sunt aliquot familiæ præstantes. ex iis Aurii & Spinulæ sunt genere nobiles: Campofulgosi vero & Adurni plebeii. Solet autem ea ciuitas administrari à Duce, quem sibi deligit & constituit. Is est magistratus plebeius, neq; nobilibus communicatur, etsi creandi Ducis potestatem isti habent. Eum magistratum gesserat superioribus aliquot annis Baptista Campofulgosus, in iisque factionibus multum poterat, & magnas habebat clientelas, verum deceptus à suo patruo Cardinali Genuensi, qui Remp. prodidit Mediolani Duci, proscriptus fuit. Is igitur in spem venerat persuadendi suis, vt arma caperent: quod si fieret. non dubitabat, quin inimicis exturbatis, rerum summa deferretur ad regem, cuius ipse esset ibi futurus legatus. Est etiam iis locis oppidum & portus valde opportunus, Sauona. Hi cum essent in potestate Genuensium, & seruitutis conditionem odissent, ac libertatem recuperare se posse sperarent, nunciabāt Cardinali Ostiensi, qui no-

ſtrarum erat partium, tenere ſe firmam ac certam rationem, vt oppido ipſum recipiát: quod ſi accidiſſet, Genuenſes in magnis erãt futuri anguſtiis. ob prouinciæ noſtræ vicinitatem. His de rebus vbi rex cognouit, nũciabat Iacobo Triuultio, quem cũ ſuis copiis Aſtam præmiſerat, vt Baptiſtæ Campofulgoſo ſubminiſtraret aliquot militũ cohortes, qui ipſum Genuã vſq; comitarentur, excitandi cauſa clientes illius atq; familiares. item, vt ei, quẽ diximus, Cardinali præberet quoq; militem, qui Sauonam vſq; deducerent, ac ſimul mandabat, ne quid cõtra Mediolani Ducem experiretur, neq; pacem cũ eo factam violaret, quod à ſuperioribus illis mandatis plane erat diuerſum: ſed ita ſolẽt res adminiſtrari, cum principes nullam ipſi curam ſuſcipiũt, & inconſiderate literas cõſcribi iubent, & legationes decernunt prius, quã de cauſa plene cognouerint. Quod Cãpofulgoſus & Cardinalis Oſtiẽſis moliebãtur, fruſtra fuit. nam vt propius ad Genuam accederet. opus erat maximis copiis, ꝓpter eius vrbis magnitudinem atq; frequẽtiam. Nam & Mediolani Dux, & Veneti, quũ defectionem valde metuerẽt, auxilia illis ſummiſerant. Eadem erat cõditio Sauonæ, nam & ibi milites pręſidio illi collocauerat. Triuultius

uultius autē maluisset his rebus omissis, bellum inferri Mediolani Duci, neque dubito, si concessum ei fuisset à rege, quin magni aliquid perfecisset: & iam aliquod eius rei fecerat initium. nam ingressus iter cum suis copiis eam viam, qua ab Alexandria Genuã venitur, incedit, vt Mediolani Ducem, si forte nostris Genuam proficiscentibus vim facere vellet, cohiberet, oppidula etiam quædam eius agri cepit. Nam etsi Genuam atque Sauonam rex tentabat: tamen idcirco nolebat videri bellũ facere Mediolani Duci, & vtrumq; populum suæ ditionis esse dicebat. Cardinalis vbi Sauonam venit, re desperata propter impositũ præsidium, discessit. Eadem erat fortuna Campofulgosi, atque is quidem in magno futurus erat periculo, si propius Genuam venisset. His igitur de caussis consistebat omnis belli administratio, & dimissus fuit peditatus, & relicta quæ Triuultius occupauerat, oppidula, non absque dispendio regis, qui magnã pecuniæ vim in eam rem profuderat. Atq; hæc fere gerebãtur biennio post, quam domum ille reuertisset, quo toto tempore cum ipso fui, & partẽ aliquã negociorũ procurabam. Lugduno profectus Molinum Borboniæ oppidum, in Turones inde cõtendit, ludis & deliciis atq;

ſpectaculis, intentus, pro ſua conſuetudine, neque de re vlla graui ſollicitus. Inter eius autem familiares maximæ erãt ſimultates. Maclodienſis enim & Stephanus Verius, vt authoritatem retinerent, bellum Italicum ſuadebant. Ammirallius autem qui ſummo loco fuerat apud regem ante eius profectionem in Italiam, magna contentione reſiſtebat eorum conſiliis, recuperandæ cauſa dignitatis: atque is fuit rerum ſtatus per ſeſquiannum fere. Interim rex crebro mittebat legatos ad Hiſpaniarum regem, qui nos oppugnabat, mari præſertim, & magna ſummiſerat auxilia Neapolitanis regibus, è Sicilia, quę minimo interuallo & arctiſſimo freto diuiditur à Calabria, cuius ad exitum eſt Rhegium oppidum, & ſunt qui putent olim fuiſſe continentem. Et quoniam mari plurimum ille poterat, miſſis ad oram Neapolitanam nauibus, tam ex Hiſpaniis, quam à Sicilia: fiebat, vt rex ipſorum claſſi minime poſſet reſiſtere: quo magis cupiebat illo vti pacato. Terra non admodum nobis incommodabant, niſi quod equites, magno numero, paucorum dierum excurſiones fecerunt in proximos fines Galliæ Narbonẽſis, cui finitimus eſt ager Ruſcinonenſis, in quo ciuitas eſt primi nominis Parpignianum.

num, & oppidulum quoddam, Salsum vocant. Ex eo impetum illi in nos faciebant, eoque sese cum à nostris premerentur, recipiebant. Erat autem Narbonensis Galliæ præfectus, Borboniæ Dux: eius legatus, nobilis quidam Andræanus, cæpit rationem inire capiendi eius oppiduli, & cum fortuna cõsilium hominis probaret, vi expugnauit, interfectis circiter quadringẽtis militibus. & ex nobilitate, magni nominis ad quadraginta, & filio Archiepiscopi Compostellæ. Præter expectationem enim hoc illis accidit, & quantos facerent impetus nostra tormenta, nõdum perspexerant. Hæc fuit belli summa, quod cum ipsis gessimus, qua in re tanto plus erat dedecoris, quod illi positis castris ad milliare vnum ab oppido cõsederant, & nostros multitudine longe superabant. Non erat certe nulla, quam nobis fecerant, iniuria. & quum Ludouico vndecimo Ruscinonensem agrum oppignorassent pro trecentis aureorum millibus: Rex, qui patri successit, & eam pecuniæ summam eis donauit, & regionem illam omnem restituit, & antiquas confœderationes Galliæ Hispaniæque regum, quæ sunt arctissimæ, & plenæ officii, cum ipsis renouauit. ac tum illi tanto affecti beneficio promittebant,

nec impedimẽtum vllum se illaturos ei bello, quod rex constituisset, neque filias suas in Neapolim, aut Angliam, aut Flandriam nuptum collocaturos. & hoc quidẽ postremum vltro deferebant non sollicitati à nobis. vsi in his rebus opera cuiusdam monachi Franciscani. Sed simulatq; bellum rex in Italia mouere cœpit, nuncios & literas in omnes partes dimittebant, inprimis autem Venetias, fœderis cõtra regem faciendi causa, de quo multam mentionem fecimus, eoque decreto fœdere, cõfestim nobis bellum fecerũt, illata causa, quod de suis liberis collocandis pacti fuissent, id nulla ratione aut æquitate subsistere. Sed vt ad propositũ reuertar, cum per Italiam nihil iam ageretur amplius, & rex præter Caietam nihil in regno Neapolitano teneret, atq; etiam in ora illa Ruscinonensi nullus esset motus: illi quendam genere nobilem, & cum eo monachos aliquot miserunt legatos ad regem: nam id genus hominibus vti consueuerunt in eiusmodi rebus: quod facere ipsos opinor & calliditate quadam, & parsimoniæ causa. Nam Frãciscanus ille regi author fuerat, vt eum quem diximus agrum, ipsis liberalissime redderet. Hi de quibus diximus legati, primum excusabant se de superioris temporis con-

ris consilio, ac regem orabant vt eius quam accepisset, iniuriæ memoriam deponeret. Ad hunc modum deprecati, cœperunt agere de induciis, in iisque socios omnes ac cōfœderatos comprehendebant, & regi Caietam, ac quicquid reliquum erat iis locis, & vt per inducias commeatum inferret, permittebant. Hoc etiam petebant, vt indiceretur dies, quem ad diem socii fœderis mitterent legatos, cōstituendæ pacis causa, qua impetrata, velle ipsos intermissum bellum persequi, & traiecto mari, quod Hispanias ab Africa diuidit, in Mauritaniam proficisci dicebant. Superiorib. enim annis expugnauerant Granatam, eiusque regni summam occupauerant: qua certe victoria, non fuit nostris temporibus illustrior, ac ipsorum maiores frustra sæpe illam desiderarunt. Quo magis vellem, ipsorum quidem caussa, vt eiusmodi tantum bellis occupati, firmam pacem nobiscum coluissent. Rex iis auditis postulatis, remisit cum legatis in Hispanias Clerium Delphinatē, nobili genere natum, & pacem cū illis facere cupiebat aut inducias, non comprehensis eorum sociis. Quod si cōditiones ab eis propositas tunc accepissent, Caietam seruasset: qua sola defensa, potuisset totum deinde regnum,

ope amicorum quos iis locis habebat recuperare. Sed antequam in Hispaniam ille venit, amissa fuit Caieta, & reuersus illinc nouas rationes atque mandata secum attulit. Petebat Hispaniæ rex, vt vetus amicitia atq; fœdus inter nos redintegraretur, vt coniunctis deinde viribus, Italia subigeretur, & vt ei bello vterque interesset, sed inducias primum fieri volebat, quæ suis confœderatis essent communes, & in Taurinis diem constitui, quo sociorum omnium legati venirent. Cogitabat enim ab eo fœdere honesta aliqua ratione discedere, vt ipse quidem præ se ferebat: sed mea fert opinio, nec nihil postea de eo cognoui, ipsius fuisse consilii, vt tempus extraheret, ac Friderico regi Neapolitano spacium daret recipiendi se & colligendi è superioribus bellis: tametsi rerum summam & eius regni imperium ad se transferre maluisset, in quo plus haberet iuris, quam possessores ipsi. Andegauensium quidem familia suum ius omnium potissimum esse contendit: sed is est illius regni situs, & eorum qui incolunt, ea natura, vt mihi videatur eius esse, qui occupare illud atq; tueri possit: nouis enim imperiis valde student. Is quem dixi, Clerius, in Hispaniam fuit remissus à rege, & familiæ Arragonicæ nonni-

nonnihil fauebat, inq; spem venerat consequendi agrum Crotoniensem, quem Hispaniæ rex bello nuper in Calabria acquisierat. Reuersus ab ea legatione, quendam Hispaniæ regis legatum adduxit, & in concilio, quid actum esset, & quid impetrasset, exposuit: Hispaniæ regem, qui ius & actionem habere se dicat in regno Neapolitano, fore contentum Calabria, quæ Siciliæ sit finitima: reliquam vero eius regni partem regi concedere, ipsumque velle interesse ei bello, & sumptus in ea re facturum, quantos rex faceret. Aderam cum ista referret, ac complures dolum subesse iudicabãt, ideoq; placuit, vt aliquis maiori præditus ingenio ac rerum vsu, mitteretur. Is fuit Bocagius, vir magni consilii, quo multum fuerat vsus Ludouicus vndecimus. Qui cum Clerio venerat ex Hispaniis legatus, non confirmabat quod ille dixerat, sed vrbane excusans, existimare se dicebat, illum nisi in mãdatis haberet, nõ esse dicturum. quo quidem sermone magis augebat omnibus suspicionem. nulli enim persuaderi potuit, Hispaniæ regẽ, aut ipsum velle interesse ei bello, aut pares cum rege sumptus facturum esse. Iam enim quinque circiter oppida Calabriȩ tenebat, & in his Crotonem, primi nominis. Vbi

Bocagius & Clerius in Hiſpaniam venerunt, tributum fuit eis hoſpitium, in loco, vbi nemo haberet ad ipſos aditum, & ne quis cum eis colloqueretur, obſeruatum fuit. Rex autem atque Regina ter cum illis in collocutionem venerūt, & cum Bocagius recitaret, quid ille, nuper ab ipſis in Galliam reuerſus, commemoraſſet, reſpondebant, non quod ita conſtituiſſent, ſed quod aliquid eius generis fieri poſſit, locutos eſſe cum eo familiarius: hoc etiam addidiſſe, non ſe recuſare moleſtiam atq; laborem componendi belli, quod nobis cum Neapolitanis intercedat, & ſperare pacem ſe poſſe facere, cum vtilem regi, tum honeſtam. Reſponſum hoc Clerius grauiter tulit, & cōtendebat illos ad eum modum, vt ipſe in Galliis recitaſſet, dixiſſe. Bocagii tandem opera & diligentia, factæ fuerunt in menſes duos induciæ, in quibus ipſorum, nō quidem ſocii fœderis, ſed generi & generorum parentes comprehendebātur. Hi erant Maximilianus Cæſar, & Henricus ſeptimus, Angliæ rex. Vbi domum reuerſus Bocagius, de ſua legatione retuliſſet ad concilium, ſenſit rex, prudenter à ſe miſſum fuiſſe illum, dubitatione iā omni ſublata. Bocagius & illud addebat, præter inducias nihil ſe potuiſſe impetrare, & in regis arbitrio

arbitrio esse, vel admittere illas, vel repudiare. Ad concilium re introducta, rex confirmauit pactum, ac prudenter quidem. Cum enim sæpe frustra tentasset confœderationē illam dissoluere, iam illud his induciis consequebatur. Venturos quoq; post se legatos ex Hispaniis dicebat, & discedenti sibi regem cōfirmasse, potestatem illos esse habituros omnino paciscendi: cum etiam discederet, Hispaniæ regis filium vnicum grauiter ægrotasse. Duodecimo fere die post, allatæ sunt literæ ad Bocagium, eius caduceatoris, quem in Hispaniis reliquerat, deducendi causa legatos, qui illinc in Galliam vēturi erant, vt antea diximus: iis literis nunciabatur, quod legati, de quibus cōstitutum sit, diutius morentur, factum esse morte Castiliæ principis, filii regis: quem casum adeo grauiter ac immoderate ferant eius parentes, vt metuendum sit, ne regina dolore expugnata, vitam finiat. Fuit certe lōge vehementissima omnium eius regni tristitia. Nam vt à legatis postea cognoui cessatū fuit publice & priuatim ab omni labore totos quadraginta dies, & lugubrem vestem ferebant omnis generis homines, nec id modo, verumetiam nobiles, & qui erant re lauta, mulas, quibus veherentur, atris vestibus in-

tegebant, & omnium vrbium ac oppidorũ portis fuerunt superimposita nigri coloris vexilla Margarita, Maximiliani Cæsaris filia, in sextum iam mensem grauida, postquam de marito cognouit, incredibili afflicta mœrore peperit ante diem, & infantem edidit mortuum. Quam erant hæc acerba huic familiæ, tam celebri, tam honoratæ, tamque potenti, quæ multitudine prouinciarum & amplissimis finibus longe superabat alios, quæ Granatam & agrum illum omnem suæ nuper ditioni coniunxerat, quæ regem, vt ab Italia cum exercitu discederet, coëgit, & ipsius euertit institutum? Decreuerat Pontifex Romanus attribuere illis nomen, vt Christianissimi dicerentur, & in suis ipse literis atque sermone sic eos vocabat: sed cum ex Cardinalibus quidam resisterent, neq; Galliam vellent appellatione illa priuari, Catholicos nominari iussit. Breuiter videbantur esse omnium regum beatissimi: sed præter eam acerbitatem aliud etiam accidit eiusdem fere generis. Ipsorum filia natu maxima, habebat in matrimonio Lusitaniæ regis filium. Is tertio mẽse post nuptias collapsus cum equo, in aspectu vxoris, ceruicem sibi perfregit, eoq; casu fuit exanimatus. Non multo post, parentes,

ne quem

ne quem omnino per Lusitaniam haberent inimicum, ei qui nunc rerum potitur, Emanueli, eandem filiam nuptum collocabant. Hispani autem omnes natura valde oderunt Lusitanos & contemnunt etiam. Itaq; quod illi, qui non esset futurus acceptus multitudini, suam filiam in matrimonium dedissent, vehementer ipsos pœnituit. Et quanquam eo dolore valde afficiebantur: tamen per primas regni ciuitates circumduxerunt ambos, & fidem ac iusiurandum eis præstari ab omnibus iubebant, & vt ad ipsos ordine ac successione deferretur summa imperii, cauebant. Filia paulo post cœpit gestare vterum, eoq; nuncio fuerunt nō nihil recreati parentes, sed ne tantulum quidem gaudium fuit eis diuturnum. nam puerum quidem edidit eiusdem cum patre nominis, verum ipsa dolore partus extincta periit. Sed nunc ad nostra reuertor. Ambosæ rex erat, quod est ad Ligerim flumen, eratque eius propositi, oppidum & arcē pulcherrimis ædificiis ornare, & Neapoli secum adduxerat pictores, sculptores, & id genus alios artifices valde præstantes, & quicquid vspiam erat elegans atque venustum, id omne magno studio comparabat. Nam quod adolescens erat, lōgam ætatem sibi pollice-

batur, & de reditu in Italiam cogitabat, & erratum à se bello superiori fatebatur ipse, & quid peccasset, familiariter commemorabat, & si quando amissum regnum recuperaret, multo se prudẽtius administraturum omnia dicebat, & equites cataphractos, ad mille & quingẽtos per Italiã deligere, eisq; præficere Marchionem Mantuę, & Vrsinos, & Vitellios, & Romæ præfectum constituerat. Eius sumptus dimidiã partem erant depensuri Florentini, in sex menses, atque his copiis decreuit inuadere Neapolim. Alexander Pontifex iratus Venetis, pacem & amicitiã eius valde sollicitabat, & occulte quendam misit, qui regem per me adibat. Sed & Veneti non detrectabant coniurare nobiscum aduersus Mediolani Ducem, vt de Hispaniis supra dictũ est. Maximilianus quoq; Cæsar magnopere cupiebat esse illi quam amicissimus, & coniunctis viribus optabat nobiscum Italiæ bellum facere, odio Venetorum, qui & Austriacæ familiæ & imperii quoque Romani possessiones nonnullas occupauerant. Habebat in animo rex emendare iurisdictionem, & ordinem Ecclesiasticum, & remittere plurimum de tributis, neque amplius quam proceres regni decreuissent, extra ordinem imperare, cuius pecuniæ

cuniæ ſumma erant circiter ſexcenta aureorum millia quotannis,eamq́, pecuniam deſtinauerat commodis ac neceſſitatibus Reipublicæ: ipſe autem conſueto Franciæ regum patrimonio, quod eſt aureorum millia quingenta, futurus erat contentus, qua ſane re populum valde recreaſſet, qui nunc admodum grauatur, & ſupra duodecies cẽtena aureorum millia dependit. Monachorum etiam ordines aliquot ad ſeueriorem diſciplinam adducere cogitabat, & ex ipſis, qui vitæ ſanctimonia præſtare videbantur, ſibi habebat familiares. De Epiſcopis ita ſentiebat, oportere ipſos vno eſſe contentos ſacerdotio,& ſuis præeſſe Eccleſiis: Cardinalibus autem putabat aliquanto plus indulgeri poſſe. Præclara quidem voluntas illius atque ſtudium: ſed perficiendi ſumma erat futura difficultas. In homines egenos valde erat munificus & liberalis, & certis diebus cognoſcebat de querimoniis atque cauſis omnium, qui quaque de re aliquid ad ipſum deferrent,quod pauperum & miſerorum hominum cauſa inprimis faciebat. Et licet non multo conficeret, tamen eo pertinebat inſtitutum hoc, vt præfecti in officio atq; metu continerentur. Sed ecce, cum eſſet Amboſæ, & eos,qui pila exercebantur in

arce, ſpectaret vna cum vxore, variis de rebus ſermonem inſtituit, ac inter alia dicebat, ſperare, nihil ſe facturum eſſe deinceps, quo Deum offendat. Iis pronunciatis verbis è veſtigio concidit, amiſſa loquendi facultate, & quo in loco fuit collapſus, permanſit, donec è vita migraſſet. Recollegit ſe bis terue, & ſuſpirans implorabat auxilium diuinum & virginis Mariæ & diui Claudii atque Blaſii, cumque ad eum modum decubuiſſet per horas nouẽ, deceſſit. Quidquid eſt eius rei, commemorauit mihi Andegauorum Epiſcopus, quo ille vtebatur ſacrifico, paucis enim ante diebus domum profectus eram. Atque hic quidem eſt exitus potentiſſimi regis, qui cum tam multa tamq; ſplendida haberet ædificia, mortuus eſt in loco totius arcis viliſſimo. Nam vrinæ faciendæ cauſa omnes eo confluebant, quo magis videre licet miſeriam noſtræ vitæ, quam tantis defatigati laboribus & ærumnis cogimur deponere, quocunq; temporis puncto Deus præceperit. Supra dixi de Hieronymo, qui Florentinis inter alia multa pronunciauerat etiã de regis aduentu, quem excitatũ eſſe dicebat à Deo, vt per vim & arma ſtatũ Eccleſiæ emendaret, ac ſimul Italiȩ tyrannos mulctaret, & quoniã diuinitus ea ſibi de-

sibi demonstrata esse dicebat, in plurimorum incurrit reprehensionem. Pontifex etiam Romanus & Florentiæ complures, cœperũt eum grauiter odisse. Moribus erat inculpatis, quantum quidem perspici poterat, & docendo multos ad sanitatem vitæque emendationem perduxit. Fore etiã dixerat, vt rex in Italiam reuerteretur, & negocium sibi commissum à Deo perficeret: nisi faciat, impendere illi grauissimas pœnas. Hæ illius conciones typis excusæ prostant, & regem etiam scriptis literis de eo commonuit. Sed quo tempore è vita rex decesit, Florentini grauiter inter se dissidebant. Regem alii expectabant, permoti concionibus illius, & ingentes idcirco faciebant sumptus, inque spem venerant recuperandi Pisas & reliqua omnia quæ nostræ fidei permiserãt: alii vero magna contentione resistebant, & in fœdus reliquorum accedendum esse suadebant: frustra enim regis aduentum expectari & subesse dolum, & Hieronymum, qui sit hæreticus & homo sceleratus, in flumen esse præcipitandum. Hæc quidem illi tumultuose: verum tanta erat ipsius ad vulgus authoritas, vt nemo quicquam aduersus eum moliretur. Pontifex autem Romanus & Mediolani Dux, crebris literis insta-

bant & hortabantur Florentinos, vt à regis amicitia discederent, & de Hieronymo supplicium sumerent: si facerent, pollicebantur curaturos, vt quæ in aliena essent potestate ipsorum oppida, redderentur. Et ad istud fere tempus creabatur Florentiæ nouus magistratus, quod bimestri tẽpore geri solet. In iis multi oderant Hieronymum: & submissus fuit, vt multi dicebant, monachus Franciscanus, qui cum illo cœpit rixari, & facto conuitio, hæreticum vocabat ac impostorem, qui cum Deo fingeret sibi esse colloquium. Ea contentio sic exarsit, vt diceret, velle se demonstrare, esse hominem nefarium & hęreticum, nisi faciat non recusare flammas & capitis pœnam, atque hæc omnia coram magistratu dicebantur. Cum autem Hieronymus flammam atq; supplicium refugeret, quidam eius familiaris paratum se esse dicebat, ipsius causa periculum subire, & ex Franciscanis inuentus est, qui idem profiteretur. Ad constitutum diem cum ambo venissent, comitati sui ordinis monachis, Dominicanus præferebat manibus azymum panem consecratum, quod corpus Domini vocant. Franciscani autem & magistratus vrgebant, vt à se deponeret: quod cum ille pertinaciter recusaret,

domum

domum vtrique reuerterunt. Ibi vero populus incitatus ab aduersariis, facto concursu, & conniuente nouo magistratu, Hieronymum, & cum eo duos præterea cōprehendunt, grauissimisque subiiciunt tormētis, & ipsius præcipuum amicū magnæ virtutis virum, Franciscum Valorum interficiunt. Quod vbi Pontifex resciuit misso legato permisit illis, vt de causa cognoscerent. Eo facto, crematus tandem fuit cum sociis. Supplicii causa erat, quod motū & dissensiones in Republ. excitasset, & quicquid de reb. futuris prænūciasset, à senatoribus, suis amicis, cognouisse dicebatur. Non mihi sumo partes illum aut accusandi aut purgandi, neque iudicare possum, recte an perperam sit damnatus: hoc vnum tamen affirmare possum, multa illum vere prædixisse, de quibus nemo mortalium potuisset eum admonere. Nam & regi prædixit, fore, vt extincto filio, ipse quoque non diu superesset, atque has illius ad regem literas, ipse legi. Periit autem rex apoplexia, & confestim ab eius morte, omnes Aureliæ Ducem petebant, ad quem, propter generis propinquitatē, regni summa deferebatur. Sumptus funeris æstimatus fuit ad viginti duo aureorum millia. Mortuus est maximo sane cum dolore suorum

familiarium. erat enim omnium hominum longe benignissimus, neq; sermone vllum vnquam offendit, vt mea fert opinio. In me quidem fuit præ cæteris aliquãto durior, sed tribuebam hoc & illius ætati, & aliorum calumniis. Commoratus per aliquot dies Ambosæ, quem ad locum biduo proxime ab eius morte veneram, contuli me statim ad nouum regem, Ludouicum, eius nominis duodecimum, cui nemo fuerat antea, me familiarior. Nam ipsius causa & maximos suscepi labores, & fortunarum quoque periculũ subiui. Sed tunc cum esset ad ipsum delata imperii summa, parum fuit memor officiorum quæ ei præstiteram. Ex Galliæ regibus hic est quartus, ad quem ex obliquo & collaterali gradu regni successio peruenit, supputationis initio sumpto, non à Faremundo, sed à Merouæo rege.

IOANNES SLEIDANVS LECTORI S. D.

VÆ sunt in his commentariis obscuriora, paucis explicabimus, & primo quidem de Vicecomitum & Sfortiarum familiis, quæ Ducatum Mediolanensem possederūt. Ante annos circiter mille, hi qui dicuntur Longobardi, mutatis sedibus ex Pannonia transierunt in eam Italiæ partem, quæ nunc est Insubria, & ab ipsis, qui occuparūt, vulgò nomen habet. Hi ducentis fere post annis, quam eò venerant, deuicti à Carolo Magno, facultates omnes atque regnum amiserunt, & in Imperii Romani potestatem redacta prouincia, constitutus ibi fuit Præfectus, qui vulgo dicebatur Vicecomes, ad eumq; modum administrata fuit, donec Ducatus nomen atq; dignitatem obtinuit, quod fuit VVenceslao Cæsare. Is enim Ioannem Galeacium, Vicecomitem, hominem crudelem, accepta pecunia, Mediolani Ducem instituit, sic tamen vt esset in Imperii Romani fide ac clientela. Huic duo erāt filii, Ioannes & Philippus, cognomento Maria. Ioannes, quum suis moribus atq; nequitia voluntates hominum a-

lienasset, interfectus fuit à suis familiaribus, & quod nullos habebat liberos, imperii summa peruenit ad Philippum. Is in matrimonium duxit Ioannis Galliæ regis filiam, Bonam, & absque liberis decessit. Eius verò sororem, Valentinam, in matrimonio habuit Ludouicus Aureliorum Dux, Caroli quinti Galliæ regis, filius, quem Ioannes Burgundiæ Dux, Lutetiæ per insidias, noctu, summissis percussoribus, interfecit. Ludouicus tres reliquit filios; Carolum, Philippum, Ioannem. Carolo filius fuit Ludouicus Aureliorum Dux, de quo plurima fit in his libris mẽtio, postea factus Galliæ rex, eius nominis duodecimus. Philippus Virtutensium Comes, absque liberis è vita decessit. Ioannes Engolismorum Comes filium habuit Carolum, Francisci primi, Galliæ regis, nuper mortui, parentem. Ab illa igitur, quam diximus, Valentina, Ludouicus duodecimus. & post eum, Galliæ reges, Insubriam ad se pertinere contendunt. Nunc de Sfortiis dicendum est. Is quem diximus, Phil. Maria, tertius Mediolani Dux, nullam quidem legitimam sobolem, sed filiam habuit notham, eamq; duxit in matrimoniũ Franc. Sfortia, quem hi commentarii celebrant: qui cum esset summæ virtutis, & bello multa fecisset præclarè, mortuo socero Mediolani Principatũ arripuit, quo tempore bellis ardebat tota Gallia, quam hinc Burgundiones, illinc Angli confœderati diuexabant.

Sfortia

Sfortiæ quinque erant filii, Galeacius, Ioannes, Philippus, Ascanius, Ludouicus. de quo perpetuã hoc libro mentionẽ author facit, & quemadmodum ad Principatum peruenerit, dilucidè commemorat. Huic deinde bellum fecit Ludouicus duodecimus, Galliæ rex, & occupata Insubria, captiuum in Gallia deduxit. Erant ei duo filii, Maximilianus & Franciscus. Maximilianum, qui bellis contra Galliam excitatis à Pontifice Iulio, Mediolanum recuperauerat, totis viribus oppugnauit successor Ludouici regis, Franciscus primus, & cæsis ad Morignanum Heluetiis, exercituq; omni profligato, cepit, captumq; in Galliam misit, vbi & vitam ille finiit, vti pater. Franciscus autem, ex fratribus alter, variis agitatus procellis, beneficio & opera Caroli quinti, Cæsaris, post diuturnum bellum profligatis Gallis, tandem recuperauit agrum paternum, & fuit eius nominis secundus Mediolani Dux, ac in matrimonio habuit Cæsaris è sorore Isabella neptem. Eo demum mortuo sine liberis, Cæsar Insubriam omnem in suam potestatem redegit, & supra duodecim nunc annos eam possidet. Proximum est, vt de regno Neapolitano quædam dicamus. Inde à morte Friderici secundi, Cæsaris, perpetua fuerunt super eo regno & grauissima dissidia, inter Arragonicam & Andegauensem familiam. Et reiterato subinde bello, quem postremo Ioanna Regina

Neapolis, Alphonso, Arragoniæ rege, quem prius adoptauerat, repudiato, Ludouicum Andegauẽsem arrogasset, varia fuit ac incerta victoria: verum extiterunt superiores tandem Arragonii, & Neapolim tenuerunt, quoad eiicerentur à Carolo rege octauo, sicut author commemorat: sed recuperarunt tandem, vt in his commentariis videre licet, & ad hoc vsque tempus possident, ac Franciscus Galliæ rex, bello captus ad Ticinum, inter alias pacis conditiones, liberam eius regni possessionem Carolo Cæsari permisit, & ab omni iure atq; actione discessit, ante ann. viginti duos.

Guelphorum & Gibellinorum factiones, originem habuerunt Friderico secundo Cæsare primum in Hetruria, neq; multo pòst, omnem Italiam peruaserunt. Guelphi sunt Pontificii, Gibellini autem Imperio Romano sunt addicti. Turcarum Cæsar, de quo loquitur, fuit Baiazethes, huius, qui nunc rerum potitur, Solymanni, auus. Erat ei frater, Zizimus natu maior, qui grauiter ferẽs ad illum esse delatam imperii summam (quod ope Ianizarorũ acciderat) ad Ægypti regẽ transiit, ab eoq; impetratis auxiliis, cœpit mouere bellum: sed bis prælio victus, Rhodum profugit. Quod vbi Baiazethes resciuit, missis legatis & amplissimis donis, Rhodiorũ ordinis præfectum orabat, vt illum diligenti custodia mandaret: si faceret, annuam pecuniam, ad 40. aureorum millia, simul intermissionem belli aduer-

ſum Chriſtianos pollicebatur. Quo minus ergo dilaberetur ille, miſſus tandem fuit in Galliam; poſt dono fuit datus Innocentio octauo Pontifici, ac Romam deductus, cumq; Neapolim Carolus rex iret, Alexander ſextus, Pontifex Rom. eum ex pacto reddidit, ſed veneno prius infectum, vt pleriq; dicebant. & paucis poſt diebus, quam regi traditus fuit, è vita deceſſit. De Ianizaris quia mētionem author facit, paucis rem exponemus. Turcarum Cæſaris hunc ferunt eſſe morem, vt quarto quoq; anno, per Græciam & Aſiam minorem deligat Chriſtianæ profeſſionis hominum filios. E quibus, qui præſtantiores videntur ac pulchriores, eos in palatium, quod habet Conſtantinopoli, transfert; reliquos vero diſtribuit per agros in interiori Aſia, vt quotidiano labore ſeſe durent, ac ſimul linguam addiſcant. Poſt, reuocantur Conſtantinopolim, & traditi magiſtris, varia diſcunt artificia: diſtributi deinde inter milites, quibus iis aliquandiu ſunt famulati, aſcribuntur ipſorum ordini, & Ianizari vocantur. Interim dum ruri educantur, victum eis communicant patresfamilias, qui eorum vtuntur opera: in reliquos autem, qui ſunt Conſtantinopoli, Turcarum Cæſar ſumptum facit. Nam in eo, quod diximus, palatio ſemper alit, vti ferunt, circiter quingentos adoleſcentulos, ex omni multitudine delectos, vt paulo ſupra diximus; eosq; non minus in literis, quam in armis exer-

ceri iubet, cumq; per ætatem idonei sunt, rebus gerendis admouentur, ac præfecturas obtinent. Hanc rationem primus omnium instituisse dicitur Amurathes, eius de quo diximus, Baiazethis, auus qui Peloponnesum expugnauit. Meminit author Constantini, hominis Græci, qui Monferratensem ditionem administrauit. Id autem sic accidit: Veneti Peloponnesum ademerant Turcis, & à Corinthiaco sinu ad Megaricum, qui est aditus regionis atq; spatiū vbi mare intermittit, murum perduxerant: sed Mahometus, eius nominis secundus, Amurathis filius, is, qui Constantinopolim cepit, cùm ad eum locum venisset, prælio cum illis dimicauit, & vicit, ac non modo illam Græciæ partem, sed & Eubœam insulam, & Lemnum, & Mytilenen, & Neritū, & Zacynthum, & Samum, & Groiam occupauit, & Comneno, patri huius quem dicimus Cōstantini, Scodram vrbem ademit. Carolum octauum, regem, vocat consobrinum Ioannis Galeacii, Mediolani Ducis. Carolam enim, Sabaudiæ Ducis filiam, Ludouicus vndecimus, alteram vero filiam, Bonam Galeacius, Mediolani Dux, eius quem diximus, Ioannis, pater, in matrimonio habuit. Renatus Siciliæ Rex, Andegauorum Dux, Prouinciæq; Comes, frater fuit Ludouici: quem Ioanna Regina Neapolis adoptauerat, vt supra diximus. Is filium habuit vnicum, Ioannem, Calabriæ Ducem: huic superuixit ipse,

xit ipse, ideoq; haredem instituit Caroli fratris sui filium, Carolum, qui sine liberis decedēs, Ludouicum vndecimum testamento fecit haredem. Idem Renatus filiam habuit, matrem Renati Lotharingiæ Ducis, de quo statim initio libri mentionem author facit, sed & sororem habuit, quæ mater fuit Ludouici regis vndecimi Renatus Lotharingiæ Dux is est, qui Carolum Burgundiæ Ducem, ad Nanceium prælio superauit, adiutus ab Heluetiis. Venetorum Dux, cuius virtutem prædicat, est Augustinus Barbaricus, inter eius Reipub. Duces, septuagesimus septimus. Hunc inter & eum, qui nunc præest, Petrum Landum, tres fuerunt Duces, Leonardus Loredanus, Antonius Grinius Grimanus, Andreas Gritius, Marchio Mantuæ. tunc Venetorum exercitus Imperator, fuit Franciscus Gonzaga. Ferrariæ vero Dux tum erat, Hercules Estensis, cuius alteram filiam Elizabetham, is quem dixi, Marchio, in matrimonio habuit; alteram vero Beatricem, Ludouicus Sfortia: nam & author vtrumque vocat eius generum. Fuit autem ei filius, Alphonsus. & huic, Hercules, qui nunc rem administrat, Ludouici duodecimi, Galliæ regis gener. Hieronymus Dominicanus, fuit is, qui cognomento dicitur, Sauonarola, Ferrariensis, vir doctus, & cuius extant non pauca lucubrationes. De cataphractis, quod scribit, sic accipiendum est,

vt ſingulis quatuor attribuantur equi pro conſuetudine Gallica. Cardinalis Oſtienſis, quem ſæpe nominat, factus eſt deinde Pontifex Romanus, Iulius ſecundus. Familiæ Medices, primam celebritatem dedit Coſmus, qui octogenarius è vita migrauit, anno ſalutis noſtræ ſupra mille & quadringentos ſexageſimoquarto. Filios habuit Petrum & Ioannem. Petro fuerunt Laurentius & Iulianus. Laurentius quem author tantopere prædicat, filios habuit, Petrum, Ioannem, Iulianum. Ex iis Ioannes, fuit Cardinalis, & poſtea Pontifex Romanus, appellatus Leo decimus, Iulii ſucceſſor. Virgilius Vrſinus, poſt defectionem familiæ Columnenſis, fuit reconciliatus Carolo regi, & cum aliquandiu fuiſſet captiuus, tandem dimiſſus militauit ei, quod addendum eſſe putaui, ne quis authorum parum ſibi conſtare putet. Reliquum eſt, vt de ipſo authore quædam etiam dicamus. Ortum habuit è Flandria, & genere atque neceſſitudine coniunctus erat eius loci præcipuis viris, & amplas habebat facultates, non ibi tantum, ſed & in Hannonia. Forma fuit eleganti, & ſtatura procera: Gallica lingua optimè vtebatur; Italica vero & Germanica, & Hiſpanica, mediocriter. Hiſtorias omnis generis gallicè conſcriptas, præcipuè Romanorum diligentiſſime legerat, & memoria propè tenebat. Multus erat ei vſus cũ exteris hominibus: quod eo faciebat, vt ab iis aliquid, quod

prius

prius ignorasset, addisceret. Temporis autem habebat accuratissimam rationem, nec vnquam erat ociosus. Memoria fuit insigni, ac sæpenumero quatuor scribis eodem tempore dictabat, res diuersas ad Rempub. pertinentes, tanta quidem facilitate ac promptitudine, ac si vnum modo tractasset argumentum. Vehementer ei dolebat per omnem vitam, quod à teneris annis non fuisset institutus in lingua Latina, & hanc suã infelicitatem non raro deplorabat. Ludouico regi, vndecimo eius nominis, longe erat gratissimus, & quamdiu ille viueret, summæ fuit per Galliã authoritatis ac demum vxorem duxit Helenam, ex familia Monsorella, in finibus Andegauorum. Ludouico autem mortuo, valde fuit exagitatus: & quoniam externus erat, augescẽte inuidia res eo deducta fuit ab aduersariis, vt Loscæ, quod est oppidum & arx Biturigum, in vincula coniiceretur: quod in iis fieri consueuit, qui sunt læsæ maiestatis rei. Duriter admodum in eo carcere tractatus fuit, vt in suis ipse commentariis recitat. Sed interim eius vxor magna quadam sollicitudine hoc effecit, vt Lutetiam deduceretur captiuus. Quò cum venisset aliquanto post accersitur in Senatum. Aduersarios autem habebat valde potentes, ac magnæ tunc authoritatis; & cum idcirco nullum posset inuenire patronum, causam ipse suam egit, & per horas duas locutus, magna cum intentione omnium, ita se

defendit, vt à iudicibus tandẽ absolueretur. Inter alia commemorabat, quam varios & graues labores pro Rege atque Repub. suscepisset: quam propensa fuisset Ludouici regis erga se voluntas & munificentia: nihil autem auarè, nihil cupidè, nihil intemperanter à se factum esse: quod si priuatis tantum commodis, & rei familiaris amplificationi studuisset: suas facultates posse cum cuiusuis opibus conferri demonstrabat. Captiuus fuit per annos ferè treis, & anno postquam dimissus fuit, vxor ei filiam peperit, Ioannam, quæ postea nupsit Renato, ex familia Britanniæ Ducum, Comiti Pentabriæ, eiq́ filium edidit inter alios liberos, Ioannẽm, qui & Britãniæ præfecturã hodie obtinet, & regis Galliæ est primi ordinis Eques, & plurimas habet amplissimasq́ possessiones, atq; in his, Ducatum Stampensem. Quum esset annorum circiter sexaginta quatuor Cominæus, mortuus est domi suæ, quam in Pictonibus habebat, Argentonicum vocant, anno salutis humanæ, supra mille & quingentos, nono, mensis Octobris die decimo septimo, & illinc Lutetiam delatus, in Augustinensium templo sepultus fuit. Rebus secundis habebat sibi peculiare dictum illud (nobilium hæc est consuetudo) Qui non laborat, non manducet. Quum autem commutata fortuna grauissime affligeretur, vsurpauit illud, Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me.

Quæras

Quærat aliquis, vnde hæc de Cominæo, tibi, homini Germano? Dicam paucis. Est apud Carnutes in Galliis, vir cum primis honestus, & eruditus Matthias Atrebas. Is domestice nouit Cominæum, eiq; famulatus est, ac præceptor deinde fuit eius è filia nepotis, quem paulò suprà diximus esse Ducem Stampensem. Legit hic fortè alteram Cominæi historiam, de Ludouico vndecimo, & Carolo Burgundiæ Duce, quam superioribus annis Latinam feci, & delectatus, vt ait, argumento, propter heri sui præstantissimi viri memoriam, ea quæ suprà commemorauimus, per amicum quendam mihi communicauit. Et quoniam illius laudes verecundè suo scripto prædicat, idcirco maiorem eo fidem tribuendam esse putauit, ac pergratum mihi fuit, quod eadem ferè, quæ per Galliam sæpe & ab aliis audiueram, ex ipso, qui familiariùs ac propiùs omnia nouisset, cognoscerem. Hæc sunt, amice Lector, quæ tibi communicanda esse videbantur, vt nonnulla quæ his libris continentur, aliquando meliùs intelligi possint. Vale. Argentorati, sexto Calendas Iunij.

INDEX IN FROSSARDVM ET COMINÆVM.

A

Alphonsi

Aurelia-

Caro-

Episcopos

Fœminæ

Gene-

Haubor-

I

Gallum

Peti-

FINIS.

